

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

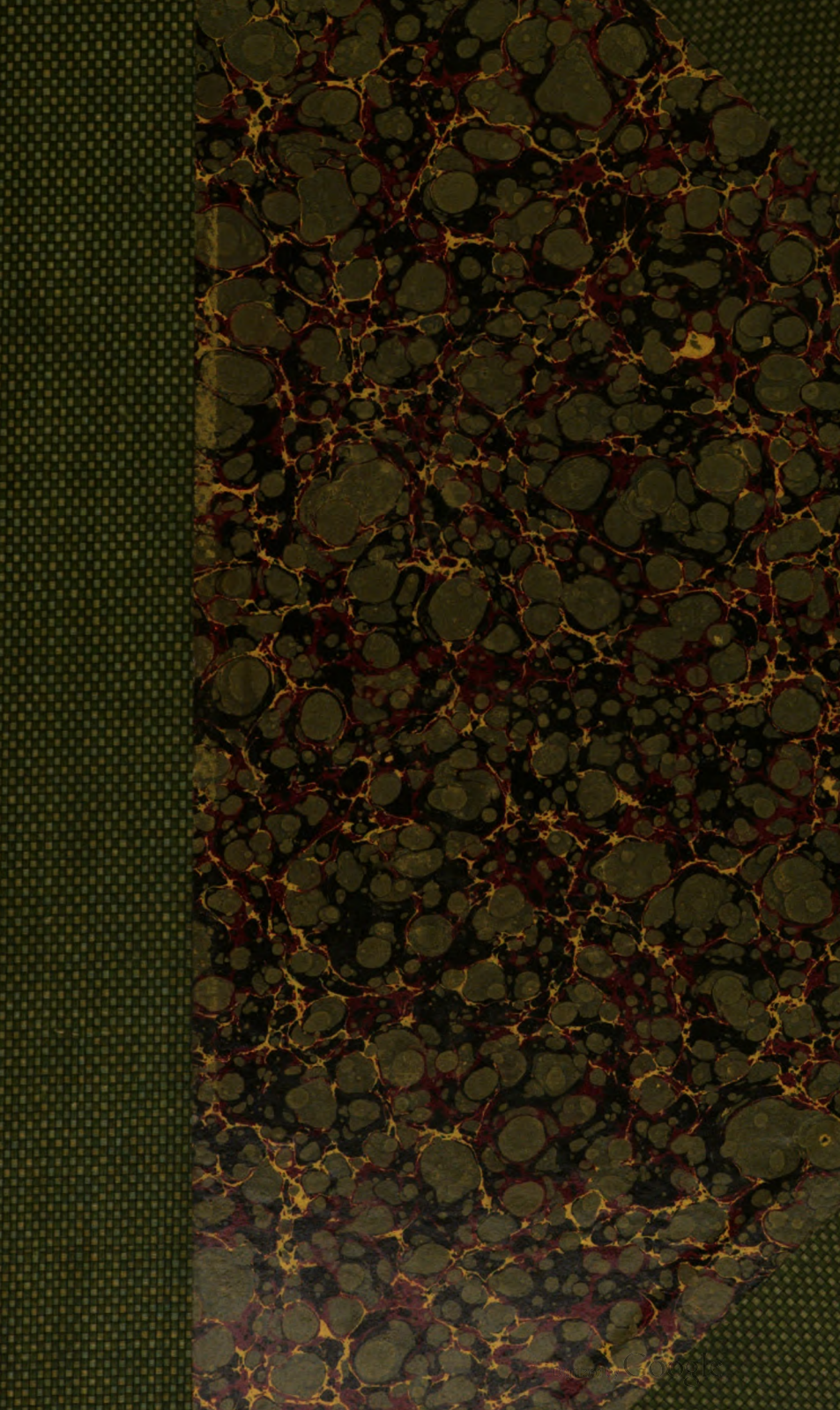
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

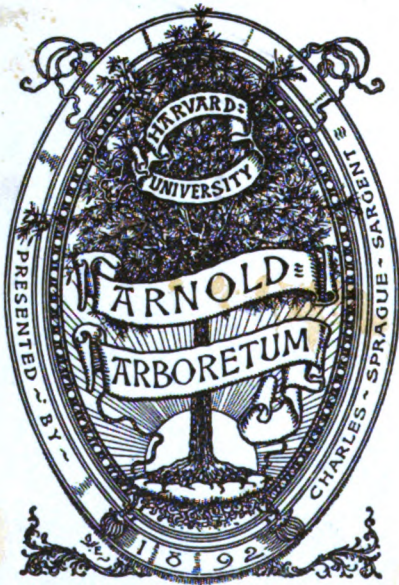

3 2044 107 260 184

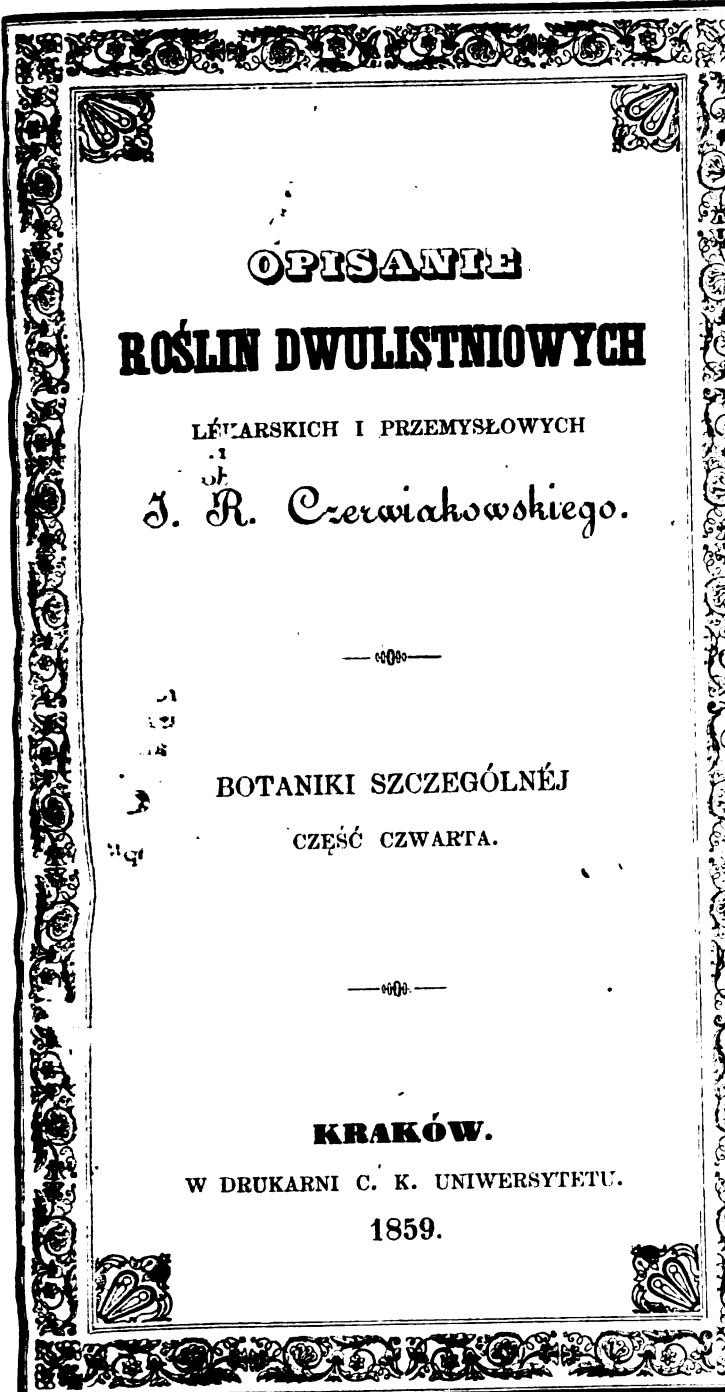
P
C99

OPISANE
ROŚLIN DWULISTNIOWYCH

LÉCZARSKICH I PRZEMYSŁOWYCH

J. R. Czerwiakowskiego.

— ❦ —
BOTANIKI SZCZEGÓLNEJ
CZĘŚĆ CZWARTA.

— ❦ —
KRAKÓW.

W DRUKARNI C. K. UNIwersYTETU.

1859.

BIBLIOTEKA NAUKOWA

wydawana staraniem

**C. K. TOWARZYSTWA NAUKOWEGO
KRAKOWSKIEGO.**

OPISANIE ROŚLIN DWULISTNIOWYCH

LÉKARSKICH I PRZEMYSŁOWYCH

przez

Ignacego Prof. Czerwiakowskiego

Doktora Medycyny,

Professora w c. k. Uniwersytecie Jagiellońskim; byłego
Dziekana Wydziału Filozoficznego; Członka c. k. So-
warzystwa Naukowego i Rolniczego — krakowskich, o-
raz Zoologiczno-botanicznego wiedeńskiego.

—*—

BOTANIKI SZCZEGÓLNEJ

CZĘŚĆ CZWARTA,

objmująca

**rośliny, od rodziny Szorstkolistnych włącznie, aż
do Wielopłatkowych podjajnikowych wyłącznie.**

—*—

KRAKÓW.

W DRUKARNI C. K. UNIWERSYTETU.

1859.

PRZEDMOWA.

Wywiązując się z oświadczenia, uczynionego w lutym b. r. w przedmowie do tomu trzeciego, pospieszam z przedłożeniem szanownym Czytelnikom przyrzeczonego w jak najkrótszym czasie tomu czwartego. Winienem jednak ostrzedz, iż,— w skutek dokonanego już w większej części przemnie rozbioru krytycznego nazwisk roślin w starych zielnikach polskich,— uderzą może takowe w wielu miejscach inaczéj niż dotąd użyte: wszelako, jeżeli dozwolą okoliczności, nie omieszkać z uczynionego kroku zdać obszernéj sprawy, w osobném dziele w tym celu już od wielu lat opracowywaném.

Pisałem w Krakowie
w Maju 1859 r.

Ignacy Rafał Czerwiakowski.

RODZINA CXXXV.

Szorstkolistne (Asperifoliae ENDL.).

Kwiaty obupłciowe lub przez zronienie główek zdrożne, już umiarowe, już nieumiarowe,— bąc kątowe, pojedyncze, wiéchowate lub baldaszkogronowe,— bąc końcowe, kłosowe albo gronowe, najczęściej przysadkowe, 1stronne, z przedkwitnieniem ślimakowatém. Kielich wolny, trwały, w czasie owocowania zwykle rozrosły, zrosłodziałkowy, 5-wrębny albo -dzielny, zielny albolubi też niekiedy płatkowaty. Korona zrosłopłatkowa, odpadająca, léjkowato-rurkowata, prawie-dzwonkowata lub też kółkowa; z krajem 5-zębny albo -wrębny, niekiedy 2wargowym; z gardzielą już nagą, już włosistą, bąc otwartą, bąc zamkniętą— osklepkami całkimi albo wrębnymi, lub też wiązeczkami włosów, częściej naprzeciw- a rzadziej naprzemian-ległymi łatkom kraju. Pręcików 5, osadzonych w rurce lub w gardzieli, naprzemianległych z łatkami, wystających albo zamkniętych; o nitkach równych lub nie, już pojedynczych, już z przyrostkami w podstawie, nitkowatych lub też szydełkowatych; o główkach wewnątrzrotnych, 2woreczkowych, już wolnych, już spojonych włosami wybiegającymi z ich grzbietów albolubi też samymi ich wiérzchołkami, otwierających się w podłuż. Jajnik powstały z 4ch jajniczków zupełnie odosobnionych, lub też wraz spojonych— i ztąd 4komorowych; z jajniczkami osadzonymi już na podsłupniu, już na dnie kwiatowém; z komorami 1zależkowemi; z załączkami wywróconymi, zawieszonymi bąc u szczytu, bąc w środku kąta wewnętrznego — każdój

komory; z szyjką albo wiérzchołkową, albo téż wychodzącą ze środka pomiędzy komorami, całkowitą lub wrębną w końcu; ze znamieniem pojedynczém albo wrębném. Owoc — czasem pestczak 2--4pesteczkowy, o pestkach 1—2-komorowych; jednak najczęściej 4 orzeszki, wolne lub zrosłe parami, 1nasionowe i różnie osadzone. Nasiona wywrócone, proste albo łękowate, bez białka, lub z témże skąpém, mięsistém i blaszkowatém. Zarodek prostoległy lub téż nieco-łękowaty, objęty białkiem w razie bytności onegoż; z listniami liściastymi; z rostkiem prostym, zstępującym.— *Ziola, krzewy albo drzewa z sokiem wodnistym; z porostem szczecinowatym; z łodygami obłemi lub kątowatemi; z liśćmi rozrzuconymi, prawie-naprzeciwoległymi lub nawet i troistymi, całkowitymi i żyłastymi; bez przylistków.*

PLEMIĘ 1.

Skromnotkowe (Ehreticae Kost.).

Owoce z szyjką wiérzchołkową.

RODZAJ 796. *Skromnotka* (Ehretia LIN.).

— Kielich głęboko-5wrębny. Korona léjkowata, z krajem 5dzielny. Pręcików 5, osadzonych w rurce, wystających. Jajnik 4komorowy; komory 1załączkowe; szyjka do połowy rozszczépana; znamiona ostre albo tępe. Pestczak jagodowaty, już o 2ch pestkach 2komorowych z komorami 2nasionowemi, — już o tychże 4ch, także 2komorowych, lecz z komorą większą— czczą. Nasiona białkowe, wywrócone. Zarodek w osi skąpego białka prosty, lub téż łękowaty; z listniami nikłymi.

GAT. 1. *S. bukszpanolistna* (E. buxifolia ROXB.).— Krzew niski; o gałęziach obłych i nagich, tylko z wiérz-

chołkami miękkowłosymi; o liściach bezogonkowych, na starych gałęziach wiązkowych a naprzemianległych na młodych, przewrotnie-jajowatych, ($1''$ i $\frac{1}{2}''$), ku podstawie klinowato-zwężonych, w wiérzchołku wkrojonych lub tępo-3zębnych,— z wiérzchu lśnących, nabrzętko-kropkowanych i miękkowłosych, a spodem bledszych i gładkich; o szypułkach kątowych, prawie-3kwiatowych, krótszych od liści i omszonych; o kwiatkach drobnych, léjkowatych; a pestczakach 4—6-komorowych, kulistych, czerwonych, wielkości grochu.— Rośnie w Indyach wschodnich; kwitnie w porze deszczowej.— Tameczni korzeniem léczą kachexye i zastarzałą kilę.— (*Cordia retusa* VAHL.).

RODZAJ 797. Brodawiec (*Heliotropium* LIN.), później nie wiem dlaczego *Słońcokwiatem* i *Tomilkiem* mianowany.— Kielich 5dzielny. Korona tacowata; z gardzielą nagą lub brodatą; z krajem o 5 łatkach z wcięciami sfałdowanemi i czasem opatrzonemi ząbkami. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce. Jajnik 4komorowy; komory 1zależkowe; zalążki wiszące; szyjka końcowa, króciuchna; zamię tarczowate. Pestczak suchy, 4pestczkowy, 4dzielny; pesteczki 1komorowe, 1nasionowe, 3graniaste, w kącie wewnętrznym grzbieciste. Nasiona wywrócone. Zarodek bezbiałkowy, czasem nieco-łękowaty; listnie mięsiste.

GAT. 1. B. właściwy lub europejski (*H. europaeum* LIN.), w dawnych zielnikach *większym*, *Nawrotem* i *Oblubienicą słoneczną* mianowany.— Ziele roczne: którego — łodyga do $1\frac{1}{2}'$ wysoka, gałęzista, obła, szarawo-zielona, krótkowłosa; liście ogonkowe, jajowate, tępe, ($1\frac{1}{2}''$ i $\frac{2}{3}''$), całobrzegie, gęsto pokryte krótkimi włoskami poosadzanymi na malénkich nabrzmieniach, sza-

ro-zielone, z wierzchu wklęsło-krésowane; kłosy boczne, bezprzysadkowe, pojedyncze lub parzyste, około 2" długie; kwiatki drobne, białe albo różowawe, z ząbeczkami pomiędzy łatkami, o rurce omszonej; owoce pomarszczono-ziarnkowate, omszone, z kielichami odstającymi.— Dość zwykły po miejscach spiekłych i słonecznych w Europie południowej; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Niegdyś zachwalano *ziele Brodawca* — herba *Verucariae v. Cancri* we wrzodach żółzowatych, rakowatych i innych złośliwych, równie jak i na brodawki, a później na polipy nosowe; które ma działać zewnętrznie wygryzająco a wewnętrznie przeczyszczająco.

RODZAJ 798. *Czapecznik* (*Tiaridium* LEHM.).— Kielich 5wrębny. Korona tacowata; z rurką kątowatą; z gardzielą nagą i 5promieniową; z krajem falisto-5łatkowym. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce. Jajnik 4komorowy; komory 1zależkowe; zalążki wiszące; szyjka końcowa, pojedyncza; znamię główkowate. Orzeszek 2łatkowy, o łatkach 2komorowych lub 4komorowych a 2dzielnych, z każdą komorą przodkową czczą. Nasiona wywrócone. Zarodek bezbiałkowy, prosty.

GAT. 1. *C. indyjski* (*T. indicum* LEHM.).— Ziele roczne: z łodygą 2 stóp dorastającą, ogrubnią, zielną, wzniesioną, małogałęzistą i— zwłaszcza za młodu— gęsto porosłą włosami tęgimi, odstającymi, białymi albo żółtawymi; z liśćmi jajowato-eliptycznymi, kończystymi, (4" i 1 1/2"), ogonkowymi, pomarszczonymi, brzegiem falistymi i często wygryziono-karbowanymi, po nerwach szorstkowłosymi a pomiędzy nimi nagimi lub miękkowłosymi,— których dólne w podstawie sercowato wykrojone i n. gle zbiegające po ogonku; z kłosami wznic-

sionymi, z czasem do 5" wydłużającymi się, szorstko-włosistymi; z przysadkami prawie -szydłowatymi i odpałającymi; z kwiatkami bezszypułczkowymi, modrawo-lilłowymi a później białawymi.— Porasta jako chwast role uprawne, rumowiska, śmieciska w Azji południowej i Ameryce; kwitnie prawie ciągle.— Liście używają na obkłady rozpędzające, w czyrakach, wąglikach i nabrzmieniach zapalnych; oraz do leczenia wrzodów.— (*Heliotropium indicum* LIN.).

PLENIĘ 2.

Borakowe (Borragineae. ENDL.).

Szyjka wychodząca z pośrodku czterech jajniczków.

RODZAJ 799. *Rumiantca* także *Pocserwa* (*Onosma* LIN.).— Kielich 5dzielny. Korony rurkowato-dzwonkowatej gardziel naga, a kraj tępo-5zębny. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce; o główkach strzałkowatych, spojonych w podstawach łateczkami. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza, zamknięta; znamię wykrojone. Orzeszków 4, odosobnionych, jajowych, kamyczkowatych, osadzonych na dnie owocowem płaskimi dołeczkami.

GAT. 1. *R. zmijowcowata* (*O. echoides* LIN.) w dawnych zielnikach *Długoszem*, *Czerwieńcem* i *Wolowym językiem* — czerwonym najmniejszym zwana.— Ziele 2-roczone: którego— korzeń pionowy, marchwiowaty, wewnątrz brudno-biały, zewnątrz czarniawy a pośrodkiem ciemno-czerwony; łodyga pojedyncza, do 1½' wzniesiona, ostrokężnie gałęzista, często czerwonawa i zarówno ze wszystkimi innymi częściami pokryta gęsto włosami

długimi, odstającymi i na guzikach poosadzonymi,— a pomiędzy nimi delikatnymi włoskami; liście na odziomku skupione, równoważko - łopatkowate, (4" i $\frac{1}{3}$ "), już podczas kwitnienia obsychające, — pośrednie nieco szersze a krótsze, a najwyższe podłużnie - jajowate; grona krótkie, o kwiatach krótkoszypułczkowych, z początku odgiętych a później wzniesionych, — z kielichami mało co krótszymi od koron blisko 1calowych, z początku białych a później biało-żółtawych, od zewnątrz miękkowłosych, prawie-obłych i wygiętych,— z pręcikami równymi koronom, a 3 razy dłuższymi od główek.— Dość zwyczajna po suchych i spiekłych pagórkach i górach Europy umiarkowanej i południowej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Korzeń jej zupełnie podobny do tegoż z *Czerwieńca* (*Anchusa*), zarówno z tymże używanym bywa jako *korzeń Czerwieńca*— *radix Alcannae*.

RODZAJ 800. *Zmijowiec* (*Echlum* LIN.)

Zmijówka lub *Ostrzeń*.— Kielich 5dzielnny. Korona prawie-dzwonkowata; z gardzielą nagą; z krajem ukośnie-5łatkowym, nierównym. Pręcików 5, osadzonych w rurce i wystających lub zamkniętych w niej, nierównych i podnoszących się. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię wrębne. Orzeszków 4, odosobnionych, obrzękłych, osadzonych na dnie jamkami płasko-3kątnymi.

GAT. 1. *Ż. pospolity* (*E. vulgare* LIN.) w starych zielnikach także *Miodunka* lub *Wołowy język*— *plonne*.— Ziele 2roczne. Korzeń cisy, głęboko zapuszczający się w ziemię, pojedynczy albo wielogłowy, obławy, nieco - obrączkowany górą. Łodyga zwykle pojedyncza, zielna, tęga, guzikowato - szczecinowata, od 1—3' wzniesiona. Liście równoważko-lancetowate, (4" i $\frac{1}{2}$ ")

całobrzegie, — dólne zwężone w ogonek, górne bezogonkowe i mniejsze, a wszystkie szczecinowate. Więcha tego wzniesiona, bardzo długa, powstała z kłosów kątowych poodginanych; z przysadkami zarówno z łatkami kielicha równoważko-lancetowatymi i szczecinowatymi. Kwiaty przed rozwinięciem czerwone, później błękitne, a rzadko różowe lub białe; z pręcikami i słupkiem dłuższymi od korony, z których ostatni włosisty. Orzeszki czarne. — Jeden z najpospolitszych około dróg, po miedzach, okopach, rumowiskach i murach w Europie i Ameryce północnej; kwitnie od czerwca do września. — Dawniej używanemi bywały — *korzeń, ziele i nasiona Żmijowca* — radix, herba et semina Echii v. Viperini v. Buglossi agrestis, jako odmiękczająco-chłodzące.

Takież samo zastosowanie znachodzimy

GAT. 2. *Ż. babczanego* (*E. plantagineum* LAM.), siela rocznego: z korzeniem białawym, gałęzistym; z łodygą nie wyższą jak 2', długo i gęsto-lecz miękko-włosistą; z liśćmi korzeniowymi jajowato-łopatkowymi, (4" i ½"), krésowanymi, — łodygowymi lancetowatymi, — wszystkimi zaś bezogonkowymi, wpółobójmującymi, z obu stron pokrytymi włosami przylegającymi białymi i miękkimi; z kłosami ułtnionymi; z kwiatami śiolkowymi albo białymi, brzegiem włosistymi, — o pręcikach prawie równych koronie a słupku nagim: — nader zwyczajnego około dróg i po miejscach suchych, w Europie południowej i takieżże Ameryce; kwitnącego w czerwcu i lipcu. — (*E. bonariense* Pom.).

RODZAJ 801. *Miodunka* (*Pulmonaria* TOURN.). — Kielich 5wrębny, 5graniasty, a owocowy dzwonekowany. Korona léjkowata; z gardzielą otwartą, choć osadzoną 5 wiązeczkami włosów; z krajem wcinano-5wrębnym. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w

zurce. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię wykrojono-kuliste. Orzeszki 4, odosobnione, wartołkowate, gładkie, osadzone na dnie uciętą podstawą.

GAT. 1. *M. lékarska* (*P. officinalis* LIN.), także u dawnych *majowa* lub *biała*. — Ziele trwałe; z kłębem grubym i wielogłowym, porośłym mnogimi ogrubniami i długimi korzeniami włóknistymi; z łodygą zaledwie 1stopową, pojedynczą, wzniesioną, pokrytą włosami krótkimi i tęgimi, a pomiędzy nimi i gruczołonośnymi; z liśćmi krótkowłoso-szorstkimi, białawo-plamistymi lub zielonymi, — z których korzeniowe sercowato-kończyste i zbiegające po długim ogonku, (5" i 2 1/2"), — a łodygowe łopatkowato-lancetowate, bezogonkowe i coraz mniejsze, a nawet zbiegające po łodydze; z gronem końcowém, złożoném z 2 lub 3, o przysadkach jajowato-lancetowatych i krótszych niż ich — kwiaty zwisłe, z początku czerwone a później fiołkowawe. — Pospolita jako jeden z pierwszych zwiastunów wiosny, po lasach liściastych i najwięcej wilgotnych a cienistych miejscach po podskalkami; kwitnie od marca do maja. — *Ziele i korzenie Miodunki białej* — herba et radix Pulmonariae maculosae, należały dawniej do wsławionych léków w nieżytach, zapaleniach i krwotokach płucnych, oraz chrypkach i innych cierpieniach piorsowych i gardłowych.

Zarówno używano także

GAT. 2. *M. podłużną* (*P. oblongata* SCHRAD.); zaledwie różną liśćmi wydłużonymi, wszystkimi — wyjąwszy podkwiatowych ogonkowych — w ogonek zwężonymi; — rosnącą również w całej Europie.

GAT. 3. *M. mięką* (*P. mollis* WOLF.), całą prawie-aksamitowłosistą, o liściach korzeniowych jajowatych i kończystych; — pospolitą w Europie wschodniej i Niemczech południowych.

GAT. 4. *M. wązkolistną* (*P. angustifolia* LIN.); odznacającą się — wzrostem dużo mniejszym, oraz liśćmi znacznie węższymi; — zwykłą w górzystych okolicach Europy; — wreszcie

GAT. 5. *M. modrą* (*P. azurea* BES.); z liśćmi wązko-lancetowatymi, z których tylko korsiowe ogonkowe a reszta zbiegające po łodydze; a z kwiatami żywo-szafrowymi; — jedną z rzadszych po skalistych wzgórzach Europy umiarkowanej. — (*Bessera azurea* SCHULT.).

RODZAJ 802. **Płucnik** (*Steenhammera* REICHB.). — Kielich 5dzielny. Korona o rurce króciuchnej, gardzieli nagiej, a kraju dzwonekowatym i wykrawano-5zębnym. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i zamkniętych. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię tępe. Orzeszki 4, oddzielone, prawie jagódkowate, gładkie, osadzone na dnie uciętą podstawą.

GAT. 1. *P. nadmorski* (*S. maritima* REICHB.). — Ziele trwałe; o kłębie pionowym, gałęzistym, wielogłowym i ciemno-cisym; łodygach licznych, na wszystkie strony rozpłożących się, do 2" długich i nieco-gałęzistych; liściach jajowato-łopatkowatych, kończystych, nieco-falistych, modrawo-oszronionych, kropkowanych, zwężonych w ogonek, (3" i 1 1/2"), ku górze nadzwyczaj malejących i prawie-bezogonkowych; kwiatach baldaszkogronowatych, poosadzanych już w kątach już na przeciw najwyższych liści, początkowo czerwonych a później modrych. — Porasta wybrzeża morskie Europy, Azji i Ameryki — północnej; kwitnie w maju i czerwcu. — Liście i kwiaty słodkawo-klęiste, używanymi bywają w Norwegii i Islandyi w kaszlach, — oraz zwykle jadany jako sałata. — (*Pulmonaria maritima* LIN.).

GAT. 2. *P. virginianus* (S. virginica Kost.).— Również ziele trwałe; s kłębem grubym, mięsistym i gałęzistym; s łodygą do 1 1/2' wzniesioną, prawie-pojedynczą; s liśćmi dólnymi ogonkowymi, przewrotnie-jajowato-podłużnymi, sbiegającymi po ogonku, (5" i 2), tępyimi, modrawo-oszronionymi, — górnymi zaś lancetowato-kończystymi i bezogonkowymi; baldaszko-gronami małymi, wiąskowatymi, — o kwiatach krótkossypuleczkowych, przeszło 1" długich, fiołkowych, s rurką 3razy dłuższą od kielicha: — rosące po miejscach wilgotnych w Ameryce północnej, a kwitnące w kwietniu i w maju; — dostarcza korzenia lekko-ściągającego, sadawanego s wyborym skutkiem w biegunkach. — (*Pulmonaria virginica* LIN.).

RODZAJ 803. *Nawrot* (*Lithospermum* TOURN.).— Kielich 5dzielny. Korona lójkowata; o gardzieli nagięj i garbato-wgniecionej, fałdowatej lub obrączkowo-brodatej; a kraju 5dzielnym. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce. Jajnik 4łatowy; z szyjką pojedynczą; ze znamieniem 2—4łateczkowém. Orzeszki 4, odosobnione, kostne, gładkie lub pomarszczone, osadzone na dnie uciętą podstawą.

GAT. 1. *N. lékarski* (L. officinale LIN.) z dawna zwany *Wróblém Prosem samcem* lub *białym*.— Ziele wieloletnie; którego — kłęb prawie-zdrzewiały, gałęzisty i czarno-cisy; łodyga zielna, około 2' wzniesiona, gałęzista lub tylko 3dzielna w wierzchołku; liście bezogonkowe, podłużnie-lancetowate, kończyste, (1 1/2" i 1/3"), brzegiem nieco podwinięte, żyłaste i równie jak łodyga — przez przylegające krótkie a twarde włoski — mocno szorstkie; kwiatki krótkossypuleczkowe, zielonawobiałe lub żółtawe, w gardzieli opatrzone 5 garbkami omszonymi, poumieszczane w kątach najwyższych listków, tworzące wraz grono ulistnione, z początku zbite a później wietkie, — o kielichu równym rurce korony;

orzeczki gładziuchne, lénące, białe, z 2 szeregami czarnych i wgniecionych kropek na stronie wewnętrznej. — Bardzo pospolity około dróg, po rolach i zaroślach całej Europy; kwitnie od maja do lipca. — Niegdyś owocki jako *nasiona Nawrota* lub *Wróblego prosa* — semina Lithospermi v. Milii Solis, zachwalano jako pędzące moc, kruszące kamienie, oraz w czerwonce i ciekączkach.

Tak samo używał się i

GAT. 2. *N. polny* (L. arvense LIN.) dawniej *Wróble Prosa* czarne albo *samica*: ziele roczne, więcej szaro-zielone, mniej gałęziste bo zwykle tylko o 3 odnogaoh, z pojedynczymi kwiatkami w rozgałęzieniach; z liśćmi lancetowatymi, nieco przytępionymi, prawie-beznerwowymi, krótkowłosymi i rzęsowatymi; z koronami białymi, saledwie wystającymi z kielichów; a orzeszkami cisymi, ónymi i pomarszczonymi: — jeszcze zwyczajniejsze po polach, rolach i pomiedzy zbożem; — którego owocki nosiły nazwę *nasion Nawrota czarnego* — semina Lithospermi nigri.

RODZAJ 804. *Krzywoszyf* (*Lycopsis* LIN.).

— Kielich 5dzielny. Korona lójkowata; o rurce skrzywionej; o gardzieli zamkniętej osklepkami; a kraju 5wრębny, ukośnym. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; zamię niepodzielne. Orzeszki 4, odosobnione, pomarszczone, osadzone na dnie podstawą wydrążoną i wystającym brzegiem obwiedzioną.

GAT. 1. *K. rolowy* (L. arvensis LIN.). — Ziele roczne; z łodygą przeszło na 1' wzniesioną, gałęzistą, zarówno ze wszystkimi innymi częściami tego-szczeciniowatą; z liśćmi lancetowatymi, wólobójmującymi, wykrawano-ząbkowanymi; z kłosami końcowymi, parzystymi, ulistnionymi; z kwiatkami drobnymi, błękitnymi, o łatkach korony lancetowatych, a kielichach wyrówny-

wających rurce korony. — Pospolity po rolach uprawnych i po polach pomiędzy zbożami; kwitnie od maja do sierpnia. — Dawniej dostarczał *ziela Wołowego języka płonnego* — herba Buglossi sylvestris, używanego zarówno z *Czerwieńcem*.

RODZAJ 805. **Czerwieniec** (*Anchusa* LIN.) także **Farbownik**. — Kielich 5wrębny. Korona lójkowata albo tacowata; z gardzielią zamkniętą osklepkami; z krajem 5dzielny. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię całkie. Orzeszki 4, jak w *Krzywoszyju*.

GAT. 1. *C. lekarski* (*A. officinalis* LIN.) w starych zielnikach *Wołowy język płonny większy*. — Ziele 2roczne: którego — kłęb marchwiowaty, gałęzisty, wielogłowy, zewnątrz czarno-cisawy a wewnątrz biały; łodygi liczne, 3' wzniesione, gałęziste, kątowne, zarówno ze wszystkimi innymi częściami rośliny — szeczinowato-włosiste i szaro-zielone; liście lancetowate, prawie-całobrzegie i równe, — jednak korzeniowe kończystsze, zwężone w ogonek, (8" i 1"), — a łodygowe bezogonkowe, coraz to krótsze i tępsze; kłosa zbito-dachówkowate, parzyste, — z przysadkami jajowatymi; kwiaty z początku czerwone, później ciemno-fioletowe a czasem błękitne, różowe, białe lub pstre, — z osklepkami biało-omszonymi, a kielichów łatkami po okwitnięciu wraz stulonymi. — Dość częsty około dróg, po miedzach i okopach w Europie środkowej i południowej; kwitnie od maja do września. — Dawni lekarze, zadawali *korzeń, ziele i kwiaty Wołowego języka* — radix, herba et flores Buglossi v. Linguae bovis, jako odmięczające, chłodzące, otwierające i ułatwiające wszelkie wydaliny w wielu chorobach: prócz tego kwiaty wcho-

dziły w skład tyle sławnych kiedyś *kiatów czterech serdecznych*— flores quatuor cordiales.

Pod tąż samą nazwą i w odpowiednich wypadkach, przepisywano także:

GAT. 2. *C. rolowy* (*A. arvalis* RCHB.), długie brany tylko za *lékarski*, wszelako różny — wzrostem wysmukléjszym; liśćmi węższymi, ząbkowanymi i nieco-falistymi; kłosami dużo dłuższymi i wietszymi; oraz kielichami i po okwitnieniu wzniesiono-latkowymi: — rosnący i kwitnący wraz z piérwszym.

GAT. 3. *C. wiechowaty* (*A. paniculata* ART.) u dawnych *Miodunką wielką* i *ogrodną*, lub takimże *Wołowym językiem* mianowany: — również 2roczny: z łodygą 5' dorastającą, od saméj podstawy wiechowato-rozgałęzioną, a pokrytą tęgimi i kłującymi włosami poosadzonymi na drobnych guziczkach; z liśćmi postaci jak w *lékarskim* lecz nieszarawymi i rzadziej-choć tężej-agrzeblowatymi; z gronami dłuższymi i wietszymi, często pojedynczymi i niezawsze tylko końcowymi ale czasem kątowymi, — o przysadkach równowążko-lancetowatych, mało co dłuższych od szypuleczek; z kwiatami pięknie szafirowymi, wielkimi, żyłkowanymi, 2razy dłuższymi od kielichów: — dość częsty po polach, winnicach, okopach i około dróg Europy więcej południowej; kwitnący od czerwca do sierpnia. — (*Buglossum officinale* LAM.).

GAT. 4. *C. szafirowy* (*A. azurea* MILL.) odmienna od *wiechowatę*, zaledwie — łodygą niższą i baldaszkogronowato-rozgałęzioną; liśćmi podłużnie-jajowatymi, ząbkowanymi i falistymi; kwiatami szafirowymi nieżyłkowanymi; a pokryciem ogólném z tęgich szpecin, na bardzo wydatnych guziczkach poosadzanych: — wraz z tamtymże rosnący. — (*Buglossum vulgare* BACH.).

GAT. 5. *C. barwiński* (*A. tinctoria* LIN.) u dawnych także *Wołowy język czerwony wielki*, *Ziele czerwone*, *Czerwony korzeń*. — Ziele wieloletnie: którego — kłąb głęboko zapuszczający się w ziemię, zdrzewiały, nieco-gałęzisty, wielogłowy, z korą czarniawo-czerwoną; łodygi liczne, do 1' podnoszące się, wietkie, w wierzchołku widlastodzielne, i zarówno z całą rośliną sza-

rawo-tęgowłosistą; liście korzeniowe skupione, łopatkowato-lancetowate, (5" i 1/2"), przytępione i zwężone ku podstawie,— lodygowe mniejsze, równowazko-wydluzone, bardzo tępe, — a najwyższe znacznie szersze i przechodzące stopniowo w przysadki dzierzące po 1ym kwiatku prawie bezszypułczkowym,— którego rurka biaława, gardziel nieco-czerwonawa, a kraj szafirowy, z osklepkami okrągławo-wypukłymi białawymi, a kielichem równym rurce korony i nieco-krótszym od przysadków.— Dość zwyczajny po suchych i piaszczystych miejscach w Europie południowej i ku Wschodowi; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Jeszcze dziś gdzieś indziej lekarze, przepisują *korzeń Czerwieńca* — *radix Alkannae v. A. spuriae*, jako ściągający w biegunkach, w wyrzutach skórnych, wrzodach, i t. p: najwięcej atoli używanym bywa do barwienia na czerwono.— (*Alkanna tinctoria* TAUSCH.).

RODZAJ 806. *Żywokost* (*Symphytum* LIN.).— Kielich 5dzielny. Korona obło-dzwonkowato-léjkowata; o kraju 5zębnym, a gardzieli zamkniętej 5 osklepkami szydłowatymi, składającymi się w ostrokrąg. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce; z główkami lancetowatemi, naprzemianległemi z osklepkami. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię tępe. Orzeszki 4, odosobnione, jajowe, pomarszczone, osadzone na dnie podstawami przedziurawionemi i otoczonemi brzeżkiem nabrzmiałym.

GAT. 1. *Ż. lékarski* (*S. officinale* LIN.) w starych zielnikach także i *wielkim*, również *Kosztynalem*, *Żywignatem* zwany.— Ziele trwałe. Korzeń gruby, mięsisty, marchwiowaty, gałęzisty niemal wiązkowato, zewnątrz czarny a wewnątrz biały. Łodyga do

3' wzniesiona, gałęzista, w odziomku kątowata, a ku górze przez zbiegające liście skrzydlata, porośla włosami tęgimi i wstecznymi. Liście pomarszczone, faliste, całobrzegie, z wierzchu tęgo-włosiste całkiem — a spodem tylko na nerwach; z tych najniższe podłużnie-jajowate, zaostrome, a w podstawie zwężające się coraz bardziej w ogonek rynienkowaty (9" i 3"), — wyższe zaś jajowato-lancetowate, (5" i 1"), zbiegające po ogonku aż na łodygę, — a najwyższe lancetowate, (3" i $\frac{1}{2}$ "), bezogonkowe i wprost przedłużające się w długie skrzydełka łodygi. Grona kwitnące poodginane i gęste, a po odpadnięciu kwiatów wzniesione i wietkie; o kielichach tęgowłosych, z zębami zaostromymi i wzniesionymi; o koronach $\frac{1}{2}$ " długich, fioletowo-różowych, różowych lub żółtawo-białych, z krajem równym rurce, a jego zębach poodginanych. Orzeszki ciso-czarne, lśnące. — Jeden z najpospolitszych po łąkach wilgotnych, po nad strumieniami i po wikłach w całej Europie; kwitnie od maja do lipca, a czasem po drugi raz w sierpniu i wrześniu. — Dawniej nader powszechnie przez lekarzy, dziś zaś zaledwie jeszcze od ludu, używanymi bywają *korzeń, ziele i kwiaty Żywokosta* lub *Kosztowała większego* — radix, herba et flores Symphyti v. Consolidae majoris; zwłaszcza też korzeń, który, jako kleisty i nieco-ściągający zalecano w krwiopluciu, biegunkach, czerwonych, a zewnętrznie zmiażdżony do obkładania złamanych członków, przepuklin, wrzodów. Kwiaty jako herbatkę piją w niezytach; a liście Islandczycy jadają za jarzynę.

Jego odmianę, opisywaną od niektórych niewłaściwie za gatunek :

GAT. 2. *Ż. rozwartego* (*S. patens* SMITH.), różną jedynie — kielichem krótszym i odstającym, a osklepkami tępyimi równymi główkom, — używają podobnie.

RODZAJ 807. **Borak** później **Ogórecznik** (**Borrago** TOURN.). — Kielich 5dzielny. Korona kółkowa; z gardzielą o 5 osklepkach łuskowatych i wykrojonych; z krajem wrębnym w 5 łatek jajowato-kończystych i rozwartych. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i wystających; nitki kruciuchne, z przyrostkiem na grzbiecie chrząstkowatym; główki lancetowate, ostrokończyste, składające się w ostrokrąg. Jajnik 4łatkowy; szyjka nitkowata; znamię pojedyncze. Orzeszki 4, odosobnione, osadzone na dnie podstawami wydrążonemi i obwiedzionemi brzegiem wystającym.

GAT. 1. *B. lekarski* (*B. officinalis* LIN.) także *Wołowym językiem polowym* dawniej miéniony. — Ziele roczne. Korzeń prawie-marchwiowaty, gałęzisty, biały, soczysty. Łodyga do 2' wzniesiona, gałęzista, soczysta, porośla szczecinami klującemi i odstającemi. Liście niecopomarszczone, całobrzegie ale lekko faliste, z wiérzchu całe szczecinowatowłose a spodem tylko po nerwach; korzeniowe przewrotnie-jajowate, (8" i 4"), tępe i zwężone w długi ogonek; łodygowe mniejsze, bezogonkowe, wpółobjęmujące i nieco więcej wydłużone; najwyższe zaś prawie-sercowate, kończyste i objęmujące łodygę. Grona poodginane, później wydłużone, tęgo- i ostroszczeciste; z kwiatami długoszypułkowymi, przegiętymi, jasno-niebieskimi, rzadko czerwawymi albo białymi; — o nitkach ku podstawie wartołkowatych, ku wewnątrz 2ramiennych — o odnózkach zewnętrznych naprzemianległych z osklepkami i szydłowatych, a wewnętrznych krótszych i dzierzających główki. Orzeszki

podłużnie-jajowe, tępe, cisawo-czarne.— Ojczyzną jego Wschód, ale zdziczały stał się już dziś dość częstym chwastem po ogrodach, gdzie go zwykle u nas jako strojny uprawiają; kwitnie od maja do września.— Woń świeżej rośliny ogórkowej podobna, a nawet i smak choć nieco słonawy. Dawniej używano *ziela i kwiatów Boraka*— herba et flores Borriginis jako kléistych, chłodzących i odmięczających — w zapale- niach: miejscami zaś młode ziele jadają jako sałatę lub jarzynę.

RODZAJ 808. **Ostrzeń (Cynoglossum LIN.).**

— Kielich 5dzielny. Korona léjkowata; z gardziela zamkniętą 5ą ośklepkami; z krajem o 5 łatkach tępych. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię niby-główkowate. Orzeszki 4, odosobnione, przygniecione, kolczyste, osadzone grzbietnem wydrążeniem na ostrokręgu podsta- wowym szyjki.

GAT. 1. *O. lékarski (C. officinale LIN.)* w starych zielnikach *Psi język*.— Ziele 2roczne. Korzeń wrzecio- nowaty, pojedynczy, zewnątrz cisy a wewnątrz białawy. Łodyga do 3' wzniesiona, okrągławo-kątowata, w wiérz- chołku rozgałęziona wiéchowato w liczne odnogi kwia- towe wzniesione. Liście delikatnie-szorstkawo-omszone, szarawe, nieco-faliste, całobrzegie, spodem bledsze i miększe; korzeniowe eliptyczne, kończyste i zwężone w długi ogonek, (1' i 4"); łodygowe lancetowate i-wpół- obejmujące, (5" i $\frac{2}{3}$ "); a najwyższe najwęższe lecz z szerszą podstawą i obejmujące łodygę. Grona na końcach gałęzek pojedyncze, wietkie, z czasem wydłużone, o przysadkach malénkich lancetowatych. Kwiatki — z kielichem po okwitnieniu rozplączonym, kosmatym, mało co krót-

szym od korony; rurką krótką i białawą; krajem nieco dłużej dzwonekowatym i brudno-czerwonym — albo białym w odmianie *O. dwubarwnego* (*C. bicolor* WILLD.); z osklepkami ciemnoszkarłatnie-cisawymi, a w białych kwiatach karmazynowymi, bardzo tępyimi i wypukłymi. Orzeszki jajowe, obrzeżone, a ich cierniki ostrokrężne zakończone licznymi kolczystymi haczykami. — Dość zwyczajny około dróg, po okopach, miedzach, miejscach opuszczonych i rúnowiskach w całej Europie, Azji północnej i Ameryce. — Świeżego woń jest niemiła jakby myszy, nieco odurzająca; jednak po wysuszeniu niknie. Dawnymi czasy *korzeń i ziele Psiego języka* — *radix et herba Cynoglossi*, zadawali lékarze jako uśmierzające drażliwość i ból — najwięcej w kaszlach, w bolesnych biegunkach i krwotokach; zewnątrznie zaś używali ich w zapaleniach, ranach i wrzodach.

Tak samo zastosowywano i

GAT. 2. *O. pstry* (*C. pictum* ARR.), różniący się — budową i wzrostem słabszym; liśćmi rzadszymi, podłużnie-jajowatymi i sercowato-objmującymi oraz więcej-włosistymi; gałęziami kwietnymi odstającymi; a kwiatami brudno-modrymi i żyłkowanymi fioletkowo, z krwistymi osklepkami; pospolity w Europie południowej.

RODZINA CXXXVI.

Kostliwkowate (Cordiaceae BROWN.).

Kwiaty obupłciowe lub przez zronienie zdrożne, końcowe, wiéchowate albo baldaszko-gronowe, kłosowe lub prawie-główkowe, bezprzysadkowe. Kielich trwały, po okwitnieniu nieco-rozrosły, — już rurkowaty o 5 lub

4 zębach szczecinowatych,— już 4—5-dzielny. Korona lójkowato-rurkowata albo dzwonkowata; z rurką równą lub dłuższą od kielicha, często mięsistawą; z gardzielą nagą lub też włosistą; z kraju zwykle 5-rzędziej 4-a najrzadziej 7-wrębego — łatkami rozwartemi lub wzniesionemi. Pręciki liczbą odpowiednie lub nieco liczniejsze od łatek korony i naprzemianległe; nitki cienkie; główki 2woreczkowe, otwierające się w podłuż. Jajnik 4—8-komorowy; komory 1załączkowe; załączki wywrócone i uwieszzone u wierzchołków komor; szyjka końcowa, raz lub 2 razy widlasta; znamion 4 lub 8. Pestczak jagodowaty, 1pestkowy; pestka kostna, 4—8-komorowa lub przez zronienie 3—1-komorowa. Nasiona wywrócone i pojedyncze w komorach; ze skórką błoniastą; z szewkiem wyraźnym; bez białka. Zarodek prostoległy; o listniach grubych, mięsistych, w podłuż łukowatych; a rostkowi krótkim i górnym.— *Drzewa albo krzewy; z liśćmi naprzemianległymi, pojedynczymi, skórzastymi, chropawymi; bez przylistków.*

RODZAJ 809. *Kostłiwka* (Cordia BROWN.).

— Kielich rurkowaty, 5—4-zębny, gładki lub 10-prążkowy. Korona i pręciki jak w rodzinie. Jajnik 4-komorowy; szyjka raz widlasta; znamion 4. Owoce i nasiona również jak w rodzinie.

GAT. 1. *K. czarna* (C. Myxa LIN.). — Drzewo ledwie 30' dorastające; z gałęziami gładkimi, popielatemi, kropkowanemi i kubeczkowato-guzikowatemi. Liście długoogonkowe, okrągławe lub przewrotnie-jajowate, (5" i 3 1/2"), tępe, w podstawie klinowate, całobrzegie lub też wykrawano-ząbkowane, często nierównopółkowe, żebrzysto-żyłaste, z wierzchu ciemno-zielone i nagie, a spodem bledsze i za młodu miękkowłose a

później szorstkie. Więcha baldaszkogronowata, prawie-widlasto gałęzista a skąpo- i krótko-gałazkowa, końcowa lub kątowa. Kwiaty drobne, białe, miłowonne, często płonne; z kielichami 3—5-zębnymi, równymi rurce korony léjkowatęj o odgiętych łatkach; ze znamionami błoniastymi, lancetowatymi, w brzegu od wewnątrz poszarpanymi. Pestczak jajowy, do $\frac{3}{4}$ " długi, zakończony resztką szyjki, otoczony kielichem kubkowatym, z początku zielony a dalej żółty, czerwony a nareszcie czarny; pestka jajowa, ściśniona, z obu końców wykrojona, dołkowata i 4komorowa, nieodstająca od mięsa. Nasiona białawe. — Rośnie w Indyach wschodnich, w Arabii i Egipcie; kwitnie wczas z wiosny. — Pestczaki jej klęsto-słodkie jako *Sebesteny*, *Śliwki jedwabne*, *perskie* albo *Lipośliwki*, były niegdyś zadawanymi w kaszlu, zapaleniach i innych cierpieniach piersi i gardła; świeże zaś w miejscu jadają jako owoc. Indyjscy lekarze, leczą korzeniem trudny stolec, a liśćmi zastoiny brzuszne, oraz zewnętrznie plamy rogówki. — (C. domestica ROTH.).

Owoców tegoż samego nazwiska i użytku, dostarczają jeszcze:

GAT. 2. *K. biała* (C. *Sebestena* LIN.) czyli właściwie *Drzewo sebestenowe*, — wzrostu równego z poprzedzającym, lecz dobitnie różne: gałęziami okrągłymi, a młodymi pędami tęgowłoso-kosmatymi; liśćmi podłużnie-jajowatymi, (8" i 4"), na 2calowych ogonkach pokrytych jak pędy, skórzastymi, ciemnozielonymi i z obu stron ostrowłoso-szorstkimi, — za młodu wykrawano-ząbkowanymi a później nieco falistymi brzegiem, — górnymi zaś zawsze całobrzegimi, mniejszymi i kończystszyymi; więchami tylko końcowemi, wzniesionemi i płaskimi; kwiatami wielkimi, pąsowymi, lub karmazyuowymi, nieco wonnymi; o kielichu 2—6-zębnym, — o koronie z 5—7 łatkami tępemi karbowanemi i falistemi — bardzo zbliżonej do téjże *Drzewcańczy Jalapy*; a wreszcie owocami wielkimi, niemal przewrotnie-

gruszkowatymi, białymi i całkiem okrytymi kielichem:— która rośnie w Indyach zachodnich, kwitnie od czerwca do lipca, a której do tego drzewo rzucone na węgle, wydając miłą bardzo woń, w sposób kadsidla używaném bywa.— (*C. juglandifolia* JACQ.).

GAT. 3. *K. szerokolistna* (*C. latifolia* ROXB.), drzewo z pnieniem niskim i krętym, odznaczające się: koroną bardzo i rozłożysto-gałęziastą; pędami gładkimi i kątowatymi; liśćmi okrągławo-sercowatymi, (8" i 9"), okrągło- i nago-ogonkowymi, 3nerwowymi, często lekko-wykrawanymi, z wierzchu nagimi a spodem ostrymi i jaśniejszymi; wiśchami krótkimi, końcowymi i kątowymi, okrągławymi, ras lub więcej rasy widlastodzielnymi; kwiatami mnogimi, drobnymi, białymi, — o przysadkach małych i kosmatych, — kielichach dzwonekowatych, nierównych, 5zębnych, kosmatych i skórzastych, — koronach krótko-dzwonekowatych, — a znamionach 4węznych, pomarszczonych i odgiętych; owocami ściśniono-kulistymi, do 1" długości, żółtymi, z mięsem odchodzącém od pestki: — pospolita w Indyach wschodnich, a kwitąca podczas simy.

GAT. 4. *K. chińska* (*C. chinensis* LAM.).— Krzew lub niskie drzewo; którego — gałęzie wysmukłe, nagie, cokolwiek - kresowane i lekko-ściśnione ku końcom; liście krótkoogonkowe, jajowate lub podługne, tępawe, (3" i 1/2"), całobrzegie, nagie, z wierzchu lśnące a spodem siatkowate i kosmate w kątach nerwów; wiśchy baldaszkogronowate, prawie-widlastodzielne, rozpięrczłe, końcowe lub kątowe; kwiaty duże, białawe, léjkowate, — o kielichach uciętych, krótkich, jajowych, białawo-zielonych, — łatkach korony jajowatych; owoce jajowo-okrągławe, czerwone, małe. — Zwykła w Chinach; kwitnie latem. — Miazdżem owoców ściągająco-kwaskowatém, Chińczycy leczą cierpienia nérec i dróg moczowych.— (*Varronia sinensis* LOUR.).

GAT. 5. *K. kulista* (*C. globosa* R. et S.).— Krzew 6stopowy; z gałęziami okrągłymi i krótkowłosemi; z liśćmi podługnie-jajowatymi, krótkoogonkowymi, (3" i

1 1/2"), zaostrozonymi, 2 razy sąbkowanymi, w podstawie klinowatymi, z wierzchu pomarszczonymi i chropawymi a spodem opilnionymi; z kwiatami w główkach prawie-kulistych na końcach gałęzi i w kątach liści, szypułkowymi i tęgowłosymi,— o kielichach dzwonkowatych z odgiętymi zębami,— a koronie białej o wykrojonych łatkach; z owocami drobnymi.— Rośnie w Indyach zachodnich; kwitnie od maja do sierpnia.— Jamajkanie leczą kąpielami z liści, puchliny i choroby skórne.— (*Varronia globosa* LIN.).

RODZINA CXXXVII.

Powojowate (Convolvulaceae ENDL.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, na szypułkach pojedynczych albo 3dzielnych, z szypułeczkami zazwyczaj 2przysadeczkowemi. Kielich 5działkowy, równy lub nierówny, trwały i często nawet rozrosły; rzadko kiedy zrosłodziałkowo-5wrębny. Korona zrosłopłatkowa, dzwonkowata, léjkowata albo prawie-tacowata; o kraju 5wrębnym, płaskim a częściej fałdowanym, w przedkwitnieniu skręconym a po okwitnieniu wwiniętym. Pręcików 5, osadzonych w rurce, naprzemianległych z łatkami korony; nitki równe lub nierówne, w podstawie najczęściej rozszerzone i kosmate, czasem nawet szyszakowato-rozszerzone; główki 2woreczkowe, otwierające się w podłuż, po okwitnieniu skręcone, z woreczkami równoległymi. Jajnik objęty obrączką podjajnikową mięsistą,— już powstały z 2, 3 i 4ch jajniczków zrosłych z sobą wraz, a zład tyłżkomorowy,— już 1komorowy,— już z jajniczków 2 wolnych, lub też 4ch parami spojonych powstały; komory 1- lub 2-załączkowe; załączki obokległe, a w 1komo-

rowym 4; z podstawy wzniesione; szyjka w zrosłojajniczkowych końcowa, a w dzielnojajniczkowych pośredkowa, i to — pojedyncza i wrębna, lub podwójna; znamię pojedyncze, rzadko 2- lub więcej-lateczkowe. Torebka 1 — 4-komorowa, pękająca w łuszczyzny odsłaniające słupeś srodkowy nasiononośny, — lub też bezłuszczynowa, a nawet czasem i jagodowata. Nasiona mniej liczne od załączków, w grzbiecie wypukłe, wzniesione; skórka często kosmata; białko skąpe, klójkie. Zarodek ścięty; listnie liściaste, marszczkowato-złożone; rostek dólny, zbliżony do znaczka. — *Ziola, podkrzewy lub krzewy zwykle wijące się; z sokiem często młécznym; z liśćmi naprzemianległymi, całkami lub dłoniasto wcinanymi, a rzadko piérzastodzielnyimi; bez przylistków.*

RODZAJ 810. *Niedowój* (Evolvulus LIN.).

— Kielich 5działkowy. Korona léjkowato-dzwonkowata lub kółkowa. Pręcików 5, osadzonych w rurce korony i z niéj wystających. Jajnik 2komorowy; komory 2załączkowe; szyjki 2, 2dzielne; znamiona 4, całkie. Torebka 2komorowa. Nasion 4, wzniesionych, a czasem przez zronienie tylko 1.

GAT. 1. *N. mokrzcowaty* (E. alsinoides LIN.). — Ziele wieloletnie: którego — łodygi liczne, w różnych kierunkach rozesłane, do 1½' długie, wysmukłe i kosmate; liście prawie-bezogonkowe, przewrotnie-jajowate, bardzo-tępe, (¾" i ½"), ogrubnie, miękkie, z wierzchu mniej a spodem więcej włosiste lub prawie kosmate; szypułki kątowe, długości liści, cienkie, — każda z przysadeczkciem kończystym i 2 — 3ma kwiatami modrawymi, z gwiazdką 5promieniową, szkarłatną; torebki podoginane. — Rośnie w Indyach wschodnich i w Nowéj Holandyi; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Odwar téj nie-

miło wonnej rośliny, używanym bywa w zimnicach i w zatkaniach niższego brzucha.

RODZAJ 811. *Solec* (*Cressa* LIN.), także *Nastąkla*.— Kielich 5działkowy. Korona léjkowata, z łatkami 5dzielnego kraju płaskimi. Pręcików 5, osadzonych w rurce i wystających. Jajnik 2komorowy; komory 2zależkowe; szyjki 2; znamiona główkowate. Torebka przez zrońienie 1komorowa i 1nasionowa. Nasiono wzniesione.

GAT. 1. *S. kretański* (*C. cretica* LIN.), w dawnych pismach zwany *Solném ziele* i *Solnikiem*. — Ziele roczne: o łodydze prawie-rozesłanej, do 9" wydłużonej, w odziomku niemal-zdrzewiałej i odtąd mocno rozgałęzionej w wysmukłe gałęzie — zarówno z innymi częściami — szare i chropawe; liściach mnogich, jajowatych, kończystych, ($\frac{1}{3}$ " i $\frac{1}{2}$ "), a wyższych węższych; kwiatkach na końcach gałęzi główkowato poskupianych, żółtawych, — z przysadeczkami lancetowatymi; a torebkach jajowych. — Bardzo zwykły na wybrzeżach wilgotnych morza śródziemnego; kwitnie od czerwca do września. — Ziele smaku słonawego i lekko-ściągającego, zachwalaném było niegdyś w cierpieniach piasku moczowego i jako mocz pędzące; a zewnątrz na rany i wrzody — zwłaszcza zapalne.

RODZAJ 812. *Powój* (*Convolvulus* LIN.).— Kielich 5działkowy. Korona dzwonkowato-léjkowata, z krajem 5fałdowym. Pręcików 5, osadzonych w rurce, wystających lub też zamkniętych; nitki w podstawie rozszerzone. Jajnik 2komorowy; komory 2zależkowe, bez przegródki pomiędzy zależkami obokległymi; szyjka pojedyncza; znamiona 2, obłe, spłaszczone albo kuli-

ste. Torebka 2komorowa, 2łuszczynowa. Nasiona 4, wzniesione.

GAT. 1. *P. przeczyszczający* (C. Scammonia LIN.), w dawnych zielnikach *zamorski* lub *Socznicca*.— Ziele trwałe: z kłębem mięsistym, marchwiowatym, do 3' długim i grubym na 3", pełnym soku żółtawo-mlécznego; z łodygami licznymi, wijącymi się, do 6' długimi, mdłymi i lekkowłósnymi; z liśćmi na 1calowych ogonkach strzałkowatymi, zaostrozonymi, (3" i 1 1/4"), całobrzegimi lub nieco-wykrawanymi, nagimi,— o łatach dólnych często od wewnątrz ząbkami opatrzonych; z szypułkami 2razy dłuższymi od liści, 3- lub więcej-kwiatowymi,— a szypułeczkami o 2 maléńkich lancetowatych przysadeczkach, zbliżonych do kielicha; z kwiatami przeszło 1" długimi, białymi albo czerwonymi, a od zewnątrz o 5 pręgach szkarłatnych.— Dziki wszędzie na Wschodzie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Lékarskim jest sok li-póżywiczny, wyciekający z naciętego korzenia pod nazwiskiem *Socznicy*— *Scammonium* v. *gummiresina Scammonii*. Jest to środek nader ostroprzeczyszczający, od dawnych lékarzów bardzo ceniony, dziś zaś już coraz mniej zapisywany wyłącznie; wchodzący jednak jeszcze w skład wielu léków złożonych— zwłaszcza téż tak zwanych tajemniczych, które otrzymały czasowy wyrok swobody.

Podobnaż żywica, ma się otrzynywać i z

GAT. 2. *P. opylonego* (C. farinosus LIN.), którego kłęb jak w poprzedzającym; łodyga nader delikatnie omszona i wraz z ogonkami i szypułkami jakby omączona; liście strzałkowato-sercowate, krócej-ogonkowe, zaostzone, (3" i 1 1/2"), wykrawane lub nawet ząbkowane, z wierzchu pomarszczone a spodem tyłkowane, za młodu zaś omszone; szypułki prawie równe z liśćmi, 3- a czasem 4—8-

kwiatowe; kwiaty $\frac{1}{2}$ calowe, różowe, z kielichem prawie-chrzastkowatym:— snachodzonego po zaroślach w Europie południowej i na Wschodzie; a kwitnącego w maju i czerwcu.

GAT. 3. *P. rolowy* (*C. arvensis* LIN.) także *zbożowym*, *małym* lub *ziemnym* mianowany.— Ziele wieloletnie. Kłęb głęboko zapuszczający się w ziemię, a głowami swemi licznymi i cienkimi rozplózający się wszechstronnie. Łodygi mnogie, częścią płozące się a częścią wspinające, około 3' długie, kątowne, równie jak i reszta rośliny nagie lub też krótkowłose. Liście ogonkowe, strzałkowato-włóczniowate i to ostro albo tępo, (2" i $\frac{3}{4}$ "), na suchych gruntach znacznie mniejsze, zielno-kończyste lub czasem i wgniecione w wierzchołku, całobrzegie albo wykrawane i rzęsowate w brzegu, prawie zawsze nagie i jednostronno-zwrotne. Szypułki kręte, kątowne, 1—2-kwiatowe a na dobrym gruncie i 3—5-kwiatowe, małych i rzęsowatych przysadeczkach odległych od kielicha. Kwiaty wonne, różowe albo białe, od zewnątrz z 5 ciemniejszymi pręgami.— Jak najpospolitszy pomiędzy zbożem, po ogrodach, zaroślach i winnicach w całej Europie; kwitnie od czerwca do września.— Dawniej używano *ziela Powoja małego*— herba *Convulvi minoris* jako przeczyszczającego.

Z podobnymże skutkiem, choć pod innemi nazwami, używano ziela:

GAT. 4. *P. płotowego* (*C. sepium* LIN.) zwanego dawniej *wielkim*, lub *Dawonkami płotnymi*:— również ziela trwałego; o kłębie grubszym i płozącym się; o łodygę wspinającej się po krzewach i płotach, nagiej tak jak i cała roślina, kątownej; o liściach strzałkowato-włóczniowatych, długokończystych, prawie-pionowo wисяcych z ogonka, nagich, (5" i 3'), dólnych więcej sercowatych a górnych włóczniowatych, często czerwono obwiedzionych; o szypułkach prawie zawsze równych ogonkom lub małego dłuższych, 4kątnych, 1kwia-

towych,— o przysadkach wielkich, sercowatych, czerwono-obwie-
dzionych i otulających kielich; a kwiatach do 2" długich, białych rzad-
ko różowawych:— pospolitego po saroślach wilgotnych i ponad brze-
gami rzek pod *Więzrbami* i *Olcumi* w całej Europie, Azji środ-
kowej, Ameryce północnej i Nowej Holandyi; kwitnącego od lipca
do września: dostarczającego *ziela Powoja wielkiego*— herba
Convolvuli majoris:

GAT. 5. *P. leśnego* (*C. sylvaticus* W. et K.) odmiennego od
plotowego, saledwie— liśćmi więcej-sercowatymi, szypułkami obłemi,
oras tępyimi przysadkami kwiatowymi;— swyczajnego w Europie po-
łudniowej i południowo-wschodniej:

GAT. 6. *P. słazowatego* (*C. althaeoides* Lrx.)— s kłębem prawie-
drzewnym, wydającym mnogie wypustki; lodygą pojedynczą, saled-
wie wspinającą się do 1½"; liśćmi sercowatymi, (1½" i ¾"),— dół-
nymi długoogonkowymi, jajowato-sercowatymi, tępyimi, wykrawano-
karbowanymi,— dalszymi krótko-ogonkowymi, łatowato-wcinanymi,—
a najwyższymi prawie-stopowymi, o łatkach równowąskich tępych i
wraz z lodygą srebrzysto-włosymi; s szypułkami przeszło 3calowe-
mi, zazwyczaj 2dzielnymi,— o przysadkach równowąskich; s kwia-
tami wreszcie różowymi, na 1" długimi:— znachodzonego po pagór-
kach suchych i skwarnych w Europie południowej; kwitnącego od
kwietnia do czerwca:— a nareszcie

GAT. 7. *P. pomorskiego* (*C. Soldanella* Lrx.), u dawnych zio-
łopisarzów mianowanego *Kapustą* lub *Brzoskwią*— *morską*: którego—
kłąb nitkowaty, wielogłowy i czołgający się; lodygi liczne w koło
rozkładające się na 1½', nieco-gałęzista, kątownate i nagie tak jak i
reszta rośliny; liście sercowato-nérkowate, (1½" i 1½") lub nieco-
szersze, długo-ogonkowe, ogrubnie, lónące, nagie, wykrawane lub
prawie-kątownate a czasem i całkie, stopowo-nerwowe; szypułki 1-
kwiatowe, prawie równe ogonkom 3calowym, wzniezione, ku górze
zgrube i skrzydlasto-kątownate; przysadki wielkie, wklęsłe, bardzo tę-
pe, otulające kielichy i od nich dłuższe; kwiaty zaś cieliste s żółta-
wymi fałdami, do 2" długie, otwarte tylko na słońcu i przemijająco-
wonne:— porastającego wybrzeża morza Adryatyckiego i Czarnego,
s rzadko kiedy północnego; kwitnącego od czerwca do sierpnia:—
s którego *siele Kapusty morskiej*— herba *Brassicae ma-*

rinae v. Soldanellae jako przeczyszczające, najwięcej szachwala-
no w puchlinach.

GAT. 8. *P. miotlasty* (C. scoparius LIN.).— Krzew pododniwszy do *Janowca* niż do własnego rodzaju, do 6' wzniesiony, liźnie- i długo-róźgowatogałęźisty; kłórego— liźcie odległe, bezogonkowe, równoźąkie, (2" i 1"), kończyste, całobrzeģie, w podstawie zwięźone i słabo zrzadka pokryte włoskami przyleģającymi; szypułki w kątach liźci górných pojedyncze lecz 2—3-kwiatowe, tworzące wraz jakby grono zložone, — o przysadkach równoźąkich, kończystých i zarówno z szypuleczkami i kielichami jedwabisto-włosistých; a kwiaty drobne, 3 razy dłuźsze od kielichów, białe i włosiste na zewnątrz.— Znachodzi się na wyspach Kanaryjskich; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Z jego korzenia i łodygi ma w części pochodzić, różami woniejące *drzewo różowe*— lignum rhodium, używane w przetworach do różnych wciórań ożyźwiających i do fałszowania olejku różanego; kłórego odmiany cypryjskiej inne rośliny dostarczają.

Tenże sam produkt ma także wydawać

GAT. 9. *P. strojny* (C. floridus LIN.), krzew nisko rozpostarty i ozdobny; o gałęźiach wzniesionych, szarych; o liźciach równoźąko-lancetowatých, na 4" długich, falistých i nagich; a kwiatkach małych, białých albo różowych, bardzo licznych w nader gałęźistój więźsie;— rosnący na Teneryfii.

GAT. 10. *P. dwubarwny* (C. discolor KUNTH).— Ziele trwałe; kłórego— łodyga gałęźista, szarawo-miękko-włosista; liźcie sercowate, tępe, ciernisto-kończyste, całobrzeģie, bardzo miękkie, z więźzchu gęsto-włosiste a spodem śnieżno-biało opilónione, przeszło na 1" długie i na tylichże ogonkach; szypułki dłuźsze od liźci, 1kwa-

towe, zarówno z kielichami szaro- i miętko-włosiste; kwiaty zaś $1\frac{1}{2}$ " długie a 1" w średnicy, fioletowe, na zewnątrz delikatnie omszone,— o znamionach kulistych.— Rośnie nad Orinokiem; kwitnie w maju.— Odwarem z liści leczą ciekączki.

GAT. 11. *P. tarczowaty* (*C. peltatus* FORST.).— Podkrzew; z odziomkiem na 6" w średnicy kątowato-rowkowanym, a wierzchołkiem gałęzistym i wspinającym się na najwyższe drzewa. Liście jego okrągławo-jajowate, tarczowate, (9" i 10"), krótko-kończyste, lekko-falstokowate, nagie, w środku pępiasto zakłęsłe,— z ogonkiem do 2 cali zapuszczającym się od brzegu w blaszkę. Szypułki rozgałęzione, wielokwiatowe; kielichy nagie; a korony wielkie, białe lub też czerwone.— Porasta wybrzeża morskie i lasy na Molukkach; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Tameczni leczą zielen zapalenia i ropnie piersi; a sokiem jego kleistym plamy rogówki i inne choroby oczne, oraz dopomagają wzrastaniu włosów.

RODZAJ 813. *Wilec* (*Ipomaea* CHOISY.), zwykle uważany za podrodzaj *Powoja*, wyróżniający się jedynie — znamionami stale główkowato-kulistymi.

GAT. 1. *W. przeczyszczający* (*I. Purga* WENDER.).— Ziele trwałe. Korzeń rzepowaty, kulistawy lub wydłużony, białawy. Łodyga wspinająca się do 10', brudno-czerwona, równie jak i reszta rośliny naga. Liście sercowate, długoogonkowe, (3" i 2"), długokończyste, całobrzegie i często czerwone spodem. Szypułki 1—2-kwiatowe, równe ogonkom, błoniasto obrzeżone, czerwone; kwiaty pąsowe, z gwiazdką bledszą 5promienną, do 3" długie, w kraju 2" w średnicy; o łatkach zakręglonych i wykrojonych, płasko rozpostartych;— o kie-

lichu ściśle przylegającym, czerwonym, błoniasto obrzeżonym, o 2 działkach zewnętrznych krótszych; a znamię 2główkowém.— Rośnie do 6000' wysoko na Andach meksykańskich; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Z téj rośliny pochodzi od 3 wieków w lékarstwie używany *korzeń Jalapy*— *radix Jalapae*, *Gialapae v. Mechoacanhae nigrae*, mocno przeczyszczający.

Tenże sam korzeń otrzymuje się z

GAT. 2. *W. Jalapy* (I. *Jalaps Desf.*)— z korzeniem do 20 funtów ciężkim; z łodygami licznymi, wspinającymi się do 20',— młodei czerwonawemi i nieco-kosmatemi, a staremi kątowatemi szarozielonemi i brodawkowatemi; z liśćmi sercowatymi, tępymi, (4' i 4''), często nierównopółkowymi, zakończonymi gruczołkiem, już całobrzegimi już wciętymi w 2—3—5 lat tępolancetowatych, z wiérchu pomarszczonymi a spodem białawo-kosmatymi, na ogonkach 2calowych i brodawkowato-włosistych; z szypułkami w kątach liści najwyższych 1-2-3-kwiatowemi równemi ogonkom; — o przysadkach małych i odpadających; z kwiatami wielkimi, — o rurce 3—4 razy dłuższéj od kielicha, wewnątrz fioletowéj a zewnątrz jasno-lilla, — o kraju do 3" w średnicy, białym lub blade-fioletowym, którego łatki nikłe i zatokowato-wykrawane, — o znamionach 2główkowych; z torebką wielkości orzecha łaskowego; a nasionami czerwonawo-cisemi, obrośniętymi przez włosy na 1" długie:— zwykłego w gorętszym Meksyku, a kwitającego od września do listopada.— (*Convolvulus Jalapa Lm.*).

GAT. 3. *W. rozwalniającego* (I. *cathartica Pom.*), którego — obok podobnego korzenia — łodyga bywa już wijąca się już płóząca i korzeniopustna a naga; liście jajowato-sercowate, wielkie, długoogonkowe, nagie, nierównolatowe w podstawie, — a ich łaty kończyste zwłaszcza końcowa; szypułki zwykle 1kwiatowe; kwiaty wielkie, czerwone, — o rurce 1½calowéj, blade-zielonéj i nieco-rozdétéj, — a kraju 5 łatkowo-promienistym:— zwykłego na St. Domingo.

GAT. 4. *W. modrego* (I. *Nil Pers.*) — ziele roczne; z liśćmi sercowatymi, sercowato-3łatowymi, nagimi lub szorstkawymi; z szypułkami 1kwiatowemi, krótkimi; z kwiatami wielkimi, od wewnątrz sza-

fiwremi a od zewnątrz białymi, rzadko różowymi; który tak długi jak i uprawny w Ameryce południowej zwykły.

GAT. 5. *W. skrzypcowatego* (*L. pandurata* KOST.) — wieloletniego; z korzeniem obłym; z łodygą wijącą się, obłą i miękkowłosą; z liśćmi podłużnie-sercowatymi, kończystymi, skrzypcowato-wykrojonymi, (5" i 3"), długoogonkowymi, całobrzegimi, spodem kosmatymi; z szypułkami tęgiemi, ogrubniami i prawie-3kwiatowemi; z kwiatami na 3" długimi szerokimi, białymi a w podstawie czerwonymi; — porastającego piaski w Wirginii i Karolinie, a czasem pełnego w naszych ogrodach, — zamieszczanego do dziś dnia w lékowzorse Stanów zjednoczonych.

GAT. 6. *W. deneczkowego* (*L. operculata* MART.): — o łodydze skrzydlatej, nagiej; liściach stopowych, 5dzielných, — z łatami lancetowatymi, mastrzonemi, całobrzegimi lub ząbkowanemi; szypułkach pojedynczych albo parzystych, często skrzydlastych; kwiatach czerwonych; o torebkach kulisto-przypłaszczonych; rosnącego w Brasylii: — który oprócz korzenia jalapy, dostarcza liposoku zwanego Gomma da Batata, sadawanego dzieciom jako lekko-rozwalniającego.

GAT. 7. *W. loczydłowy* (*L. Thurpetum* BROWN.) — Podkrzew. Korzeń prawie-drzewiasty, gałęzisty, do 6' długi a 2" gruby, pokręcony, czerwony wewnątrz, z korą ciemno-cisą i mocno mléczną. Łodyga wijąca się, 4skrzydła, do 15' długa, w odziomku zdrzewiała, ciso-czerwona, na palec gruba, — reszta zaś zielna i miękkowłosa. Liście sercowate, nieco-kątowate, białoszarawe, tępe, kolczysto-konczyste i miękkie, — na ogonkach 1 1/2 calowych, skrzydlatych i rynienkowatych. Szypułki około 2calowe, zwykle 3 — 5-kwiatowe, — o przysadkach błoniastych i odpadających, lecz otulających kielich — jedwabistowłose i 2ma zewnętrznymi działkami wielkimi opatrzone. Kwiaty ledwie 2 razy dłuższe od kielicha, białe. — Znaleziony w Indyach wschodnich i w Australii; kwitnie od marca do czerwca. — Krzeń za świeża z początku słodkawy a później ostry

i nudny, a tracący tę własność po wysuszeniu, pod mianem *korzenia łeczydłowego*— radix Turpethi dawniej nadzwyczaj sławny, przeczyszcza ale dużo łagodniej od jalapowego; który atoli i z innych roślin otrzymywanym bywał.

Również jako przeczyszczające, używanymi bywają korzenie i liście:

GAT. 8. *W. czółgającego się* (*I. repens* Roth.): ziela trwałego; którego — łodyga płożąca się, obła, węzłowata, naga równie jak reszta rośliny, wypuszcza z nabrzmięń liczne korzenie a z kątów liści rozłogi; liście strzałkowato-sercowate, zaostrzone, długoogonkowe, (3' i 1 1/2"), nieco brzegiem wykrawane, a młodsze ostrzejsze i mniejsze; szypułki krótsze od ogonków, 3—4-dzielne i tyleż kwiatowe, — o przysadkach malénkich; kwiaty zaś do 2' długie, szkarłatnawe z gwiazdką illową albo białą:— bardzo pospolitego po wodach stojących Indyi wschodnich i Arabii, a kwitnącego prawie ciągle.

GAT. 9. *W. wielkokorzeniowego* (*I. macrorrhiza* R. et S.)— z korzeniem bardzo grubym i rzepowatym; z łodygą bardzo grubą, gałęzistą, wijącą, bardzo ciemno-zieloną i nagą; z liśćmi na długich czernawych ogonkach 7łatowymi, nagimi, — o łatach 3" długich a 1" szerókich, kończystych, zatokowo-wykrawanych; z szypułkami krótkimi, 5—6-kwiatowymi, a kwiatami wielkimi, do 3" w średnicy, szkarłatnymi i nieco falistymi krajem:— zwykłego w Indjach zachodnich, a kwitnącego od lipca do września.

● GAT. 10. *W. szczawiolistny* (*I. acetosaefolia* R. et S.)— Ziele wielolotnie; którego — łodyga nieco-gałęzista, naga; tylko w odziomku lekko omszona, cokolwiek ściśniono-kątowata, węzłowata, na każdym węzle rozszérrzona w ząb i płożąca się; liście nagie, podłużnie-lancetowate, czasem prawie-włócznieowate, (3" i 1"), tępe albo wcięte w końcu, na ogonkach krótszych od blaszki; szypułki do 6" wydłużone, 1kwiatowe; o 2 przysadeczkach w środku; a kwiaty białawe.— Tu i owdzie w Ameryce południowej i Indjach zachodnich; kwitnie

prawie bez przerwy.— Zieleń jego leczą tameczni puchliny, używając go w kąpielach; soku zaś zagęszczonego używają na rozwolnienia.

GAT. 11. *W. trzyczębny* (*I. tridentata* ROTH.).— Zieleń roczne; z korzeniem włóknistym; z łodygą wijącą się, nitkowatą, do 3' długą, prawie-bezgałęzną, kątowatą i nagą; z liśćmi łopatkowato-równowazkimi, w końcu 3zębnymi, z podstawą rozszerzoną włóczniowato, sąbkowanymi; z szypułkami 1kwiatowymi, zgrubłemi, prawie-4kątne, niemal równemi liściom, każdy o 2 przysadeczkach ku górze; z kwiatami drobnymi, ku podstawie szkarłatnymi, w kraju żółtawo-białymi.— Dość zwyczajny w Indyach wschodnich; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Odwarem całej rośliny, leczą gorączki żółdkowe, cierpienia wątroby i dnawe.

GAT. 12. *W. ziemniaczany* lub *Patat* (*I. Batatas* LAM.).— Zieleń wieloletnie; którego korzeń włóknisty, dzierży liczne bulwy mięsiste, różnej postaci i barwy, wszelako najczęściej obło-wrzecionowate, czasem na 1' długie a do 3" w średnicy, około 1 funt ciężkie, różnie pozaciskane i kręte, brudno-czerwone lub białe, albo pstre zewnątrz a wewnątrz zawsze białe. Łodygi ma liczne, płózące się, gałęziste i rozpostarte wszzechstopnie na 9', obławe, już prawie-nagie, już włosiste lub też szorstkie, z węzłowatych nabrzmiem korzeniopustne i na tychże korzonkach także bulwonośne. Liście jego są długoogonkowe, sercowate lub włóczniowato-sercowate, 5kątne albo prawie-5kątne,— o łatach kończystych, albolitę z zębami wielkimi, zatokowatymi, nagie lub też miękko włosie. Szypułki krótsze od liści, wiązkowo- lub prawie okółkowo-wielokwiatowe, o przysadkach maleničkih; kwiaty zaś same 2" długie, wewnątrz szkarłatno-

czarwonawe, zewnątrz białe o 5 promieniach ciemniejszych, a niekiedy całkiem szkarłatne albo białe.— Ojczyzną jego Ameryka, ale uprawiany rozpowszechnił się wszędzie pomiędzy zwrotnikami; myślano nawet i u nas o jego uprawie, ale okazało się iż po za 48° szer. geogr. nie udaje się należyście: kwitnie w tamtych krajach niemal bez przerwy, u nas zaś tylko w sierpniu i wrześniu.— Bulwy jego zwana *Patatami* lub *Batatami*, okwitujące w skrobię, używają się ze wszech miar tak jak ziemniakowe; wszelako usiłowane u nas zastąpienie nimi tamtych — jest tylko urojeniem.

Podobnych bulw, dostarczają także:

GAT. 13. *W. jadalny* (*I. edulis* THUNB.) w Japonii;

GAT. 14. *W. bulwowy* (*I. tuberosa* LIN.) w Indyach zachodnich;

GAT. 15. *W. klonolistny* (*I. platanifolia* R. et S.) w Ameryce południowej: — oraz wiele z rodzaju *Powojá*.

RODZINA CXXXVIII.

Kanankowate (Cuscutaceae KOST.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, w wiązkach, główkach lub kłosach — 1przysadeczkowe. Kielich 5-rzędziej 4-wrębny. Korona kulisto-słojkowata lub rurkowato-dzwonkowata, zwykle o 4 lub 5 łuskowatych osklepkach osadzonych poniżej pręcików w rurce; kraj 4—5wrębny, wędniejący i z czasem w podstawie obkrojony. Pręcików 4—5, osadzonych w środku rurki i w niej zamkniętych. Jajnik 2komorowy; komory 2zależkowe; zalążki z podstawy wzniesione, obokległe; szyjka pojedyncza lub wrębna, a czasem 2 i to trwałe; znamiona zastrzone albo główkowate. Torebka 2komorowa, w czasie pęknięcia okrojona przy podstawie;

komory 2- rzadko 1-nasionowe. Nasiona obokległe, wzniesione. Zarodek nitkowaty, niepodzielny, obwinięty śrubowato około białka mięsistego; listnie prawie niewidoczne; rostek gruby, dółny.— *Ziola wijące się, i paszytnie wysające w inne rośliny soczyste swemi brodawczkami korzoneczkowatemi; bez liści; z lodygą nitkowatą, bezlistną.*

RODZAJ 814. *Kanianka* albo *Wyśsep* (*Cuscuta* TOURN.) z cechami temż samemi co i w rodzaju, jako jedyny rodzaj dotąd znany.

GAT. 1. *K. pospolita* (*C. europaea* LIN.) także *domową* lub *swojską* i *Kanią przędzą* zwana.— Ziele roczne. Korzeń— równie jak we wszystkich innych gatunkach— wkrótce po rozwinięciu się rośliny ginący. Łodyga wijąca się i płącząca rozmaicie, nitkowata, gałęzista, naga, czerwonawa, bezlistna; po nią rozrzucone liczne bezszypułkowe kupki kwiateczków w odległości około 3", zbite, 10—15kwiateczkowe,— a każda podparta przysadeczkami jajkowatym, czerwonawym. Kwiateczki drobniuchne; o kielichu léjkowatym i soczystym; o koronie rurkowato-dzwonkowatój i jasnoróżowój,— z rurką białawą z czasem brzuchatą, łatkami wzniesionemi,— z łuseczkami podłużnemi, przytulonemi, szklisto-przejrzystemi, dłoniasto-poszczępanemi. Torebka jajowa; nasiona cise, ściśnione lub nieco-3graniaste.— Dość częsta po zaroślach, pnąc się na Pokrzywy, Chmiele, młode Wiérzbki i t. p: kwitnie od lipca do września.— Niedgdy *ziela Kanianki*— herba *Cuscutae*, zalecaném było w chorobach śledziony, wątroby, melancholii i t. p.

Podobnież używano

GAT. 2. *K. natymianowój* (*C. epithimum* Sm.), w dawnych piśmich *włoską* oraz *Cząbrzycą*, *Dzięcielnicą* mienionój: o lodydze pra-

wie-włoskowatej, szkarłatowej; kupkach 10 — 20kwiatęczkowych; kwiateczkach białych; — s kielicha szkarłatnego rurką węższą, a łateczkami mało co krótszemi od korony; — z koroną rurkowato-léjkowatą, której łatki z czasem odgięte prawie równe jéj rurce; — s łuseczkami okrągławami, fręzłowatemi, wielkimi i schodząc się zamykającemi gardziel: — niezbyt rzadkiej po Tymianach, Wrzosach, Koniczynach i w. i. — a kwitnącej w lipcu i sierpniu; — której ziele dawniej sprowadzano s Krety, pod nazwiskiem *ziela Cząbrzycy kretańskiej* — herba Epithymi cretici.

GAT. 3. *K. nalewnej* (C. Epilinum WENZL.): krórej łodyga również cieniuchna, niegałęzista, zielonawo-żółta, a miejscami czerwonawa; kupki zaledwie 5kwiateczkowe, bez przysadeczka; kwiateczki różowawe, podstawami z sobą zrosłe, — o kielichu białawym i ziarnieczkowatym pod szkłem powiększającym, — o korony rurce od początku bruchatej, a łatkach odstających, 2 razy krótszych od rurki, — o łuseczkach wzniesionych i przytulonych: jednej z najpospolitszych w całej Europie, niszczącej niekiedy całe łany lnu, — a kwitnącej w lipcu i sierpniu.

GAT. 4. *K. amerykańska* (C. americana LIN.). — Ziele roczne, wysoko wspinające się po krzewach i drzewach swą łodygą gałęzistą i żółtawo-czerwoną; którego kwiateczki żółtawo-białe, szypuleczkowe i przysadeczkowe, po 3 — 4 w wiązeczki poskupiane — tworzą prawdziwe małe okółki złożone, — z korony rurką obłą a łatkami wzniesionemi, — z łuseczkami fręzłowanemi. — Zwykła w Indyach zachodnich i w Ameryce północnej po zaroślach; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Używają jéj ziele Amerykanie jako gorzkawego i otwierającego, w dolegliwościach żołądka, w zastoinach brzusznych i w zimnicach, a w Indyach jako pędzącego mocz.

RODZINA CXXXIX.

Kozietkowate (Polemoniaceae VENTEN.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe lub zaledwie-umiarowe, rzadko pojedyncze ale zwykle wiechowate, baldaszkogronowe, niemal kłosowe lub jakby-główkowe, otulone przysadkami. Kielich zrosłodziątkowy, najczęściej błoniasty z nerwami zielnymi, rzadko całkiem zielny, 5dzielny, często 5graniasty a czasem 5skrzydły. Korona léjkowato-rurkowata lub tacowata; z krajem 5dzielnym, płaskim, rozwartym. Pręcików 5, w różnej wysokości w rurce osadzonych, naprzemianległych łatkom korony, zamkniętych albo wystających; nitki czasem nierówne, proste albo podnoszące się; główki 2woreczkowe, podłużne, nieco-strzałkowate lub też jajowe, a ich woreczki równoległe i otwierające się w podłuż. Krążek mięsisty, otulający podstawę jajnika. Jajnik jajowy, w szczycie 3łatowy i 3komorowy, a rzadziej 5komorowy; łożyska osiowe w kącie wewnętrznym; komory 1- lub wielo-załączkowe; załączki pojedyncze, wzniesione z podstawy kąta i wywrócone,— lub liczne, 2szeregowate, podnoszące się i wokragległe; szyjka szczytowa, pojedyncza; znamię wrębne lub niekiedy 5łateczkowe, — o łateczkach ostrych i rozchodzących się albo podwiniętych. Torebka już błoniasta, już prawie-zdrzewiała, a najrzadziej mięsista, 3- albo 5-komorowa a przez zrośnięcie czasami i 1—2-komorowa, pękająca po ścianach — w 3 lub 5 łuszczyń łożyskiem przegrodonośnych, albo całkich albo też każdej rozszczépanej po przegrodzie. Nasiona w komorach — już pojedyncze, już mnogie i 2szeregowate, podnoszące się, płasko-wypukłe, kątowate lub

ściénione; skórka gębczasta po zwilżeniu oślizgła, czasem z błoniastém skrzydełkiem; znaczek podstawowy lub téż przodkowy; białko mniej więcéj mięsiste. Zarodek prosty, osiowy, długości białka; listnie liściaste; rostek krótki, dólny lub błędny.— *Ziółta a rzadziéj podkrzewy lub krzewy, z sokiem wodnistym; z liśćmi naprzemianległymi, dólnymi czasem naprzeciwległymi, całkimi lub téż różnie wcinanymi; bez przylistków.*

RODZAJ 815. Kozielek także Wielosił (Polemonium TOURN.).— Kielich słojkowaty, 5wrębny. Korona kółkowo-dzwonkowata, 5wrębna. Pręcików 5, osadzonych w rurce i z niéj wystających, prawie-równych i podnoszących się; nitki w podstawach rozszézone i często sobą zamykające wnijęcie do rurki. Jajnik 3komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki 2szeregowé, wywrócone; znamię 3wrębne. Torebka 3komorowa, pękająca po ścianach w 3 łuszczyzny przegrodonośne. Nasiona w komorach mnogie, kątowate; ze skórka gębczasto-błoniastą; ze znaczkim przodkowym.

GAT. 1. K. modry (P. coeruleum LIN.).— Ziele trwałe: któregó— korzeń mocno włóknisty; łodyga do 3' dorastająca, wzniesiona, rowkowana, dęta, naga, tylko w wierzchołku gruczołkowato-włosista i rozgałęziająca się w ukwitnienie; liście piérzastodzielne, podłużne, do 4" długie, — dólne dośćdługo- i skrzydlasto-ogonkowe, a górne prawie-bezogonkowe, — o latach 16 do 24, jajowato-lancetowatych, całobrzegich, zaostzonych, (1" i $\frac{1}{2}$ "), magich; kwiaty wzniesione, po 2—3 w malénkich gronkach krótkoszypułczkowych, a wszystkie wraz tworzące baldaszkogron wiéchowaty, barwy modréj albo białéj.— Rośnie dziko po gołoborzach Europy środkowéj i południowéj, oraz zwykłe chodowany

w ogrodach; kwitnie od maja do lipca.— Niegdyś używanym był jako *ziele Kozielkowe*—herba *Valerianae graecae*; w Rosyi zaś jeszcze i dziś obkładają nim bolesne nabrzmienia, kilawe gruczołów, oraz posypują sproszkowanym wrzody.

RODZAJ 816. Piętkrosys (Cantua Juss.).— Kielich rurkowaty, 5wrębny. Korona léjkowata; z rurką długą i często krzywą; z krajem równo-5dzielnym. Pręcików 5, osadzonych przy podstawie rurki, wystających i równych. Jajnik 3komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki osadzone dwoma szeregiemi w kącie wewnętrznym, podnoszące się, w okrągłość; znamię 3wrębne. Torebka drzewiasta, 3komorowa, pękająca w 3 łuszczyzny po ścianach; z komorami niewielonasiownikami. Nasiona podnoszące się, ściśnione; o skórcie gębozasto-błoniastój, w wierzchołku wypłaszczonej w skrzydełko; o znaczkach z przodu po nad podstawą.

GAT. 1. P. gruszkolistny (C. pyrifolia Juss.).— Krzew na 3' wysoki; z liśćmi ogonkowymi, rozrzuconymi, przewrotnie-jajowatymi, całobrzegimi, gładkimi i nagimi; z kwiatami w bukietach końcowych, podbaldaśkowatych, wzniesionymi, białymi; o nitkach śrubowato-akręconych; z torebkami na 1" długimi.— Zwyczajny w Peru; kwitnie latem.— Liście gorzko-kwasowate, używają się oprócz enem do barwienia na żółto; także do prania bielizny w miejsce mydła.

RODZINA CXXXX.

Goryczkowate (Gentianaceae LINDL.).

Kwiaty obupłciowe, zwykle umiarowe a rzadko nieumiarowe, końcowe albo kątowe, już pojedyncze, już

wiązkowe, gronowe, podbaldaszkowe lub też baldasz-
kogronowe. Kielich trwały 4—5- a niekiedy 6—8-
działkowy, albowiem też różnie wrębny lub dzielny,— w tych
ostatnich odmianach często kątowaty lub skrzydlaty.
Korona już odpadająca, już więdnijaco-trwała, już po
nad torebką zaciśnięta, bądź zrosło- bądź dzielno-płat-
kowa, a w pierwszym razie dzwonkowata, lójkowata lub
taowata, liczbą łatek odpowiada kielichowi,— czasem
w gardzieli z obrączką strzępatą lub całkiem naga,
w podstawie zaś łatek często opatrzona dołeczkami po-
jedynczymi lub parzystymi nagimi albo pokrytymi rzę-
skami lub łuszczyką, a niekiedy nawet wydłużonymi w ostro-
gę. Pręciki osadzone w rurce lub w gardzieli, liczbą
odpowiednie téjże łatek korony i z niemi naprzemian-
ległe, zamknięte lub też wystające; nitki zazwyczaj wol-
ne i nitkowate, lecz czasem rozszerzone w podstawach
i temiż zrosłe w obrączkę, albo w ząb zaopatrzone;
główki wewnątrzrotne, 2woreczkowe, różnej postaci,
a otwierające się — już dwiema dziurkami już szparcz-
kami w szczycie, już w całej długości, — a po okwitnie-
niu często skręcone. Jajnik — przez rozmaity sposób zro-
śnięcia się i przeobrażenia zasadniczych 2ch jajniczków—
najczęściej 2komorowy, czasem atoli 1- lub niezupełnie 2-
lub 4-komorowy; łożyska szwowe, pojedyncze albo pa-
rzyste, lub też środkowe albo ściennie pojedyncze; za-
łążki liczne, wieloszeregowy, poziome, wywrócone; szyj-
ka końcowo wybiegła z jajnika, a czasem prawie-żadna;
znamię wrębne w 2 blaszki, lub też całkowite. Toreb-
ka 1- albo 2- komorowa, 2łuszczykowa, brzeźnie-łoży-
skowa; gdzie indziej mięsistawa i niepękająca. Na-
siona mnogie, drobnuchne, kuliste albo kątowate; skór-
ka niekiedy brzegiem błoniasto-wypłasczona; biało

okwite, mięsiste. Zarodek w osi białka prostoległy, mały; listnie czasem sklejone wraz; rostek zbliżony do znacza albo odśrodkowy.— *Ziola roczne lub wieloletnie, rzadziej podkrzewy a najrzadziej krzewy, niekiedy i pnąca; z sokiem wodnistym; z lodygą obłą, ściśnioną albo 4kątą, czasem omszoną i lépką; z liśćmi naprzeciw- albo téż w okrąg-ległymi, pojedynczymi lub troistymi, całkimi; bez przylistków: odenaczające się nadzwyczaj mocną goryczą we wszystkich swych częściach.*

PLEMIE 1.

Goryczkowe (Gentianeae ENDL.).

Łatki korony w przedkwitnieniu w prawo skręcone. Białko wypełniające wnętrze nasienia.

RODZAJ 817. *Goryczka (Gentiana LIN.).*— Kielich 4—10-wrębny albo -dzielny, czasem tylko jakby -pochwicowato rozszozépany. Korona léjkowata, dzwonkowata lub kólkowa; z gardzielą naga, lub téż brodato-strzépata; z krajem 4—5-wrębnym albolit téż 10-wrębnym, o łatkach naprzemian mniejszych. Pręcików 4—5, osadzonych w rurce; nitki z podstawami równemi; główki wzniesione, niezmiennie z czasem, otwierające się w podłuż. Jajnik 1komorowy; zalążki liczne około szwów; szyjka króciuchna albo prawie żadna; znamię tępe i 2dzielne. Torebka 1komorowa, 2luszczynowa. Nasiona drobniuchne, ściśnione, liczne, brzegiem często błoniasto obwiedziona.

GAT. 1. *G. żółta (G. lutea LIN.).*— Ziele trwałe. Kłęb często do 2' w ziemię zapuszczający się, gruby, mięsisty, obły, czasem odnożyasty, zewnątrz żółto-cisawy i pierścionkowato-bliznowaty, a wewnątrz żółty. Łodyga

3' i wyższa, pojedyncza, wzniesiona, gruba i dęta. Liście ku wiérzchołkowi mocno-malejące, jajowate, 5 — 7-nerwowe i nieco-fałdowate, całkiem nagie, z wiérzchu żywo-zielone, spodem modrawe, — odziomkowe do 10" długie a 5" szerokie, jajowato-eliptyczne, kończyste, zwężone w szeroki ogonek lecz odosobnione, — a górne zrosłe podstawami, wklęśło obejmujące kwiaty, prawie-sérocowate i żółtawo-zielone. Kwiaty w wiązках w kątach liści górnych, tworzą jakby okręgi, — z przysadkami 4ma pod każdą wiązką lancetowatymi i mało co krótszymi od kwiatów; o kielichach papierowato-błoniastych, blade-żółtych, przejrzystych, rozszczépanych z boku w całej długości, a w kraju 2 — 3zębnych; koronach prawie-kółkowych, 5 — 6dzielnych w wazkie — łatki rotaczające się na słońcu gwiazdkowato, czysto żółte lub téż każda na wewnątrz z 3ma szeregami kropek ciawych; pręcikach prawie równych koronie, z główkami początkowo skléjonemi, później rozłożystych; o jajniku w podstawie z 5 gruczołami zielonawymi; o znamionach odgiętych. Nasiona jajowe, błonką obrzeżone i ciaworude. — Pospolita po odłkach Alp i Przedalp Europy środkowej i południowej, dlatego i u nas w Karpatach; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Roślina ta zarówno z innymi nader gorzka, od dawna dostarcza lékarniom *Korsenia Goryczki żółtej* lub *większej* — radix *Gentianae luteae* v. *majoris*, sławnego środka gorzko-wzmacniającego, dla wielkiej ilości w nim zawartej *gencyaniny* tyle używanego w odpowiednich cierpieniach, a prawie powszechnie u koni, bydła i owiec. — (*Asterias lutea* BORKH.).

Tenże sam korań zbierany bywa i z

GAT. 2. *G. saskarlatnej* (*G. purpurea* LIN.), dawniej *Tyrliszem* mianowanej: ziela dużo niższego i mniejszego, bo rzadko 2' dorastającego; z łodygą okrągłą, żółtawą, pojedynczą; z liśćmi podłużnie-lancetowatymi, (5" i 1 1/2"), nerwistymi, — z których najniższe ogonkowe, a wyższe bezogonkowe i znacznie szersze a tępe; z kwiatami zwykle tylko w 2 okręgach, z których niższy ledwie 2kwiatowy, a wyższy 5—10-kwiatowy, — o kielichach rozszczępanych, — o koronach 1 1/2" długich, dzwonekowatych, prawie-skórkowatych, żółtawo-szkarłatnych i zwykle mocno-kropkowanych, czasem jednak całkiem rdzawych lub białych, do 2/3 części w 6 łatek tępo i odlegle wciętych, — o główkach spojonych:— zwykłej na Alpach szwajcarskich i piemontckich, oraz pyrenejskich, norweskich i w naszych Tatrach; kwitnącej w lipcu i sierpniu.— (*Coilantha purpurea* BOCHK.).

GAT. 3. *G. węgierska* lub *czerwona* (*G. pannonica* SCOP.).— Ziele trwałe. Kłęb dość gruby, obły, czasem odnożyty, wielogłowy, pomarszczony, zewnątrz żółto-ciszy a wewnątrz białawy, po wysuszeniu zaś żółty. Łodyga do 2' wzniesiona, pojedyncza, obła, zielono-czerwona, w odziomku pochwiasto-luskowata. Liście jajowe, podłużne, mocno 3- lub 5-nerwowe, skórzaste, żywo-zielone; dólne po 4 w okręgu, ogonkowe; łodygowe zwykle w 3 parach, lekko kończyste i zrosłe wraz ogonkami jakby w pochwę; a najwyższe najwęższe i bezogonkowe. Kwiaty wielkie i strojne, w 2 lub 3 okręgach 6—12kwiatowych, a niższe skąpsze; o przysadeczkach lancetowatych, krótszych od kwiatów; o kielichach 4—6kątnych, dzwonekowatych i tyleż-zębnych, błoniastych, zielono i czerwono pstrych, z łatkami poodginanemi; o koronach dzwonekowatych, 6—7wrębnych, do 2" długich, błoniasto-skórzastych, ciemno-szkarłatnych i ciemno-fioletowo kropkowanych, z rurką żółtawą; z pręcikami krótszymi od korony, a główkami żółtymi

i spojonymi; z jajnikiem obłym i ciso-kropkowanym, podpartym 6—7 gruczołkami zielonawymi. Torebka podłużna, brzuchata, kropkowana. Nasiona okrągłe, oskrzydłone, cise.— Zwyczajna w Alpach Europy środkowej i u nas w Tatrach; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Używaną bywa jako *korzeń Goryczki* lub *G. czerwonej*— *radix Gentianae v. G. rubrae*, tak jak i poprzednich.— (*Pneumonanthe pannonica* SCHM.).

Zresztą pod ogólnym nazwiskiem *korzenia Goryczki*, zbieranym bywa także z

GAT. 4. *G. kropkowanej* (*G. punctata* LIN.) różniącą się od *węgryckiej*— liśćmi eliptycznymi (4" i 2"); kwiatami w okręgach niższych ledwie parzystymi a w najwyższym 6—8, — o kielichach miednicowato-dzwonkowatych i płaskich, — o koronach dzwonkowatych płytko-6wřębnych, przed rozkwitnięciem granatowych a po rozwinięciu słomiasto-żółtych i ciemno-szarłatnie kropkowanych, bardzo zaś rzadko jednobarwnych (w odmianie *G. dzwonkowatej* *G. campanulata* JACQ.); jajnikiem w podstawie zwężonym i niekropkowanym:— dość zwykłej po Alpach szwajcarskich i sudetowych; kwitnącej w lipcu i sierpniu.— (*Pneumonanthe punctata* SCHM.).

GAT. 5. *G. mydlnicolistnej* (*G. saponaria* LIN.)— do 1½" wysoki; o łodydze pojedynczej, obłej; liściach bezogonkowych, (3 i 2'), podłużnie-jajowatych lub lancetowatych, 3nerwowych, brzegiem ostrych; kwiatach główkowato-okręgowych, bezsypułeczkowych w kątach najwyższych par liści, — z kielichem 5wřębnym i pilkowano-rzęsowatym, — z koroną pięknie szafirową, niespełnie otwartą, brzuchato-dzwonkowatą, 10zębną, o sąbkach naprzemian większych i mniejszych a zawsze krótszych delikatnie strzępatych, — z główkami spojonymi; o torebkach wrzecionowatych:— rosnącej po wilgotnych łąkach i lasach w Ameryce północnej, a miejscami po wysokich górach w Europie południowej; kwitnącej w sierpniu i wrześniu.— (*Pneumonanthe Saponaria* SCHM.).

GAT. 6. *G. wązkolistna* (*G. Pneumonanthe* LIN.) u dawnych ziółopisów *Nostrzykiem modrym* mianowana.— Ziele trwałe: o kłębie niskim, pokrytym grubymi i dłu-

gimi korzeniami włóknistymi białymi; z kodygą pojedynczą, wzniesioną lub pokręconą, wysmukłą, do $1\frac{1}{2}$ ' długa, oznaczoną 4 podłużnymi linijami, zazwyczaj brudno-czerwoną; z liśćmi bezogonkowymi, równowąskowydłużonymi od $\frac{1}{3}$ " do 2", tępymi, pochwiasto obejmującymi, 1nerwowymi, z brzegiem ostrym i podwiniętym a w nieco szerszych nawet płaskim; z kwiatami pojedynczymi, kątowymi i prawie-końcowymi, niemal bezszypuleczkowymi, na $1\frac{1}{2}$ " długimi i opatrzonymi w podstawie 2 przysadeczkami równowąskimi, — o kielichu rurkowatym, 5zębnym, — koronie maczugowato-léjkowatej, 3 razy dłuższej od kielicha, ciemno-szafirowej, 5wrębnój i z 5 pręgami jaśniejszemi i kropkowanemi zielono na wewnątrz, a w podstawie prawie białej lub zielonawej, — w kraju niekiedy o drugich 5 maléńkich ząbeczkach; z główkami spojenemi; ze znamionami podkręconemi. — Dość zwyczajna po łąkach wilgotnych, w całej Europie aż do Syberyi; kwitnie w sierpniu i wrześniu. — *Kwiaty i korzenie Goryczki wąskolistnej* lub *Wyżłina modrego* — flores et radix *Pneumonanthes* v. *Antirrhini coerulei*, mniej gorzkie od innych, dawniej od lékarzów a dziś od ludu używanymi jeszcze często bywają. — (*Pneumonanthe vulgaris* SCHM.).

Zarówno z nią używa się, wielce jój podobna:

GAT. 7. *G. pokładająca się* (*G. decumbens* LIX.), odmienna — kodygą pokładająco-podnoszącą się, pokrytą w odziomku gęsto liśćmi równowąsko-lancetowatymi, w dalszym jój przebiegu saledwie 1ą lub 2ma parami takichże odległych, a pod wiérzchołkiem znów liczniejszymi, — na samym zaś szczytce zakończoną zwykłe 3ma kwiatami, których kielich 2 — 5zębny i rozszczépany z boku, — korony wielkie, dzwonkowate, o 10 zębach naprzemian mniejszych, — a znamię koń-

czyste: swykła w całej Syberji południowej, a od tamiecznych wysoko ceniona.

GAT. 8. *G. krzyżowa* (*G. cruciata* LIN.).— Ziele trwałe. Kłęb długi, wielogłowy, grubości palca, białawy. Łodyga podnosząca się do 12", w odziomku ściśniona a dalej obła, często brudno-czerwonawa. Liście liczne, krzyżowo zbliżone, prawie-lancetowate; (3" i 1"), nieco-zaostrome, złożono-rynienkowate, 3nerwowe, w podstawie pochwiaste i zrosłe parami, w brzegu nader nikło karbowane, ciemnozielone. Kwiaty okrągowe, w kątach pary wiérzchołkowej liczne a w niższych po 2—6; z przysadeczkami lancetowatymi; z kielichem błoniastym, białawym, krótkim, o 4 zębach parami większych; o koronach do 1" długich, brzuchato-rurkowatych lub prawie-maczugowatych, 4kątnie-faldowatych, od zewnątrz zielonawo-fiołkowych, w rozplaszonym kraju szafirowych a ku gardzieli kropkowanych, 4zębnych, o malénkich drugich 4ch rozszczépanych ząbkach pomiędzy głównymi; z główkami wolnemi.— Jedna ze zwyczajniejszych po suchych i na słońce wystawionych pastwiskach, oraz po górnych gołoborzach w Europie środkowej i w Syberji; kwitnie od lipca do września.— *Korzeń i ziele Gorycki mniejszej*— radix et herba *Gentianae minoris*, do dziś dnia używanemi bywają zarówno z innemi.— (*Ericola cruciata* BORKH.).

GAT. 9. *G. trojściowata* (*G. Asclepiadea* LIN.).— Ziele trwałe. Kłęb ukośny, członkowaty, gałęzisty, wielogłowy, żółtawy. Łodyga niekiedy od 1—3' wzniesiona, czasem nieco nagięta, pojedyncza, obła, z dwóch stron opatrzona 2 liniami wystającemi zbiegającemi po nią od liści. Liście liczne, z ukosa krzyżowe i spo-

jone wąskopodstawami, bezogonkowe, jajowato-lancetowate, (4" i 1 1/2"), długo-zaostrome, 5nerwowe, brzegiem ostre przez prawie-niewidoczne chrząstkowate karbki. Kwiaty bezszypułkowe, naprzeciwległe, prawie od połowy łodygi aż do wierzchołka; o kielichu rurkowatym, do 2/3" długim, przycięto- i nierówno-5zębnym, graniastym, a czasem pochwicowato-rozszerzanym, z zębami sztyłkowatymi; o koronie maczugowato-léjkowatej, na 2" dłuższej, 5wrębnéj i tyleż faldowéj, od zewnątrz fiolkowéj a wewnątrz szafirowéj i granatowo-kropkowanéj— rzadko zaś białéj, z 5 ząbkami pomiędzy łatkami kraju; o główkach spojonych; o jajniku wrzescionowatym. Nasiona jajowe, skrzydlate.— Dość częsta po miejscach wilgotnych i cienistych, po wysokich górach i dolinkach alpejskich— niemal w całej Europie umiarkowanéj i południowéj aż do Kaukazu na Wschód; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Do dziś dnia jeszcze w górnych Włoszech używają jéj korzeni, pod nazwiskiem *korzenia Zwycięzcy jadowego*— radix *Asclepiadeae*, jak my innych goryczek.— (*Pneumonanthe Asclepiadea* SCHM.).

GAT. 10. *G. bezłodygowa* (*G. acaulis* LIN.).— Ziele trwałe: którego— kłęb cienki, ukośny, wielogłowy; łodyga często prawie-żadna lub zaledwie-3całowa, wzniesiona albo podnosząca się, naga lub też o 1—2 parach liści małych; reszta zaś tychże— korzeniowe, krzyżowo-różyckowatorozpostarte, eliptyczne lub lancetowate, (2" i 1/2"), zaostrome, ogrubnie, słabo-3nerwowe, lśnące i ciemnozielone; kwiaty stósunkowo do rośliny wielkie bo niekiedy przeszło 2" długie, pojedyncze na końcu łodygi,— o kielichu dzwonkowato-léjkowatym i 5graniastym, objętym pochwiasto przez

2 najwyższe listki, — o koronie brzuchato-léjkowatéj, z rurką granatową od wewnątrz i z 5ma pręgami żółto-zielonawemi a kropkowanemi granatowo, — z krajem zaś szafirowym a czasem i białym, 5wrębnym, o łatkach kończystych i tyłuż pomiędzy niemi tępych i krótkich ząbeczkach, — o główkach spojonych, — a znamionach prawie-talérzykowatych i pięknie ząbeczkowanych. — Rośnie w Przedalpach i Alpach Europy środkowej aż do Syberyi, skąd nawet na równiny spuszczać się zwykła; kwitnie w równinach w maju i czerwcu, a w górach później. — Do dziś dnia lud górski używa tak zwanego dawniej *ziela i korzenia Goryczeczki alpejskiej* — herba et radix *Gentianellae alpinae*, które lékarze najczęściej zachwalali w żółtaczce i w blednicy. — (*Gentiana grandiflora* LAM. *Pneumonanthe acaulis* SCHMIDT.).

GAT. 11. *G. łąkowa* (*G. Amarella* LIN.). — Ziele roczne: z korzeniem cienkim, wrzecionowato-gałęzistym, żółtawym; z łodygą od 3" do 1' wzniesioną, pojedynczą lub więchowato rozgałęzioną; z liśćmi bezogonkowymi, z szerokiej podstawy lancetowatymi lub niemal równowązkimi, czerwono-nabiegłymi, około $\frac{1}{2}$ " długimi, zaostrozonymi, 3nerwowymi, ostrymi w brzegu, — z których jednak korzeniowe znacznie większe i prawie-jajowate — bywają krótkoogonkowe; z kwiatami kątowymi albo wiérzchołkowymi, pojedynczymi lub licznymi, szypułczkowymi, — o kielichu do połowy 4—5szczępnym, — koronie do $\frac{2}{3}$ " długiej, z rurką obłą i białawą, z krajem tacowatym 5wrębnym i czerwono-modrym albo białawym, a w podstawie łatek z łuskami włoskowato frzłowatymi, — o główkach wolnych. — Rośnie po łąkach i pastwiskach wilgotnych w Europie północnej,

środkowej; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Dawniej cała roślina była lekarską, jako *ziele Goryczeczki*— herba *Gentianellae*, na podobieństwo centuryowego.— (*G. lancifolia* RAFN. *Hippion lancifolium* PRESL.).

Pod tém samym nazwiskiem, używano także:

GAT. 12. *G. polnej* (*G. campestris* LIN.), różnej od ostatniej, jedynie— kwiatami na 1" długimi, ciemno-szafrowymi; nader nierównymi łatkami kielicha, gdyż 2ma wewnętrznymi równowąsko-lancetowatymi, a 2ma zewnętrznymi szeroko-eliptycznymi;— u nas dość zwyczajnej.— (*Hippion campestre* SCHM.).

RODZAJ 818. *Miodosteczka* (*Swertia* LIN.) także *Niebielitka*.— Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5wrębna, bez przykoronka, a w podstawie każdej łatki— z 2ma miodostekami dołączkowato-gruczolkowatymi obrzeżono-rzęsowatymi. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli; z nitkami równymi w podstawie; z główkami niecdmiennymi. Jajnik 1komorowy; załączki obok szwów, mnogie; znamię szczytowe, bezszyjkowe, nerkowato wykrojone. Torebka 1komorowa, 2łuszczynowa. Nasiona nader liczne, ściśnione, błoniasto obrzeżone.

GAT. 1. *M. trwała* (*S. perennis* LIN.).— Ziele trwałe. Kłęb ukośny, okryty mnóstwem korzeni włóknistych, wydający czasem krótkie wypustki. Łodyga do 2 podnosząca się, 4kątna i naga tak jak i cała roślina, pojedyncza. Liście korzeniowe jajowate, (5" i 2 1/2"), czasem nieco-zaostrzone i zbiegające po 3calowym ogonku,— a łodygowe bezogonkowe, podłużnie-jajowate, mniejsze i bardzo odległe. Kwiaty tworzące grono albo wiechę, na szypułkach wzniesionych, długich i 4kątno-skrzydlastych z kątów liści najwyższych po 1—3 wyrastające; z przysadeczkami lancetowatymi; z kieli-

chem szydłowato-łatkowatym, 2 razy krótszym od korony; z koroną szaro- lub zielonawo-fioletową i granatowo kropkowaną, o łatkach tępo-kończystych i zabezpieczonych.— Tu i owdzie po łączkach torfiastych w Alpach i Przedalpach i w Europie środkowej oraz w naszych Karpatach, a niekiedy i w równinach; kwitnie od lipca do września.— Cała ta roślina gorzka podobnie *Goryczce*, używaną bywa miejscami od ludu górskiego zamiast tamtej.

Równie i

GAT. 2. *M. tępa* (S. obtusa LED.), różniąc się — liśćmi rozrzuconymi, podługnymi, tępymi z wyjątkiem najwyższych lancetowatych; oraz łatkami korony podłużnie-szakraglonemi i niekropkowanemi; — pospolita po górach całej Azji północnej.

RODZAJ 819. *Cstérostróg* (*Halenia* BORKH.).

— Kielich 4dzielny. Korona kółkowa, 4wrębna, bez przykoronka, z łatkami w podstawie wydłużonemi w ostrogę na dnie gruczołonośną. Pręcików 4 osadzonych w gardzieli, o nitkach z podstawami równemi, a główkach niezmiennych. Jajnik 1komorowy; zalążki liczne na łożyskach szwowych; znamię wierzchołkowe, 2łateczkowe. Torebka ściśniona, 1komorowa, 2łuszczynowa. Nasiona mnogie, drobniuchne.

GAT. 1. *C. syberyjski* (*H. sibirica* BORKH.).— Ziele roczne, całkiem nagie: którego — korzeń krótki, cienki, nieco-gałęzisty, biały; łodyga do 2' wzniesiona, tęgawa, niewyraźnie-4ścienna, mniej więcej gałęzista, często w odziomku z łodygami przybocznemi; liście korzeniowe liczne, podłużne, w podstawie zwężone, 3nerwowe, w czasie kwitnienia więdnące, — a łodygowe podłużnie-jajowate, tępe i bezogonkowe; szypułki końcowe i kątowe, nitkowate, nagie i 1kwiatkowe; kielichy

male, w brzegu ostre; korony zielonawo-bładożółte, prawie 4kątno-dzwonkowate, 4szczepne, o 4 ostrogach odstająco w górę wygiętych; torebka w rozrosłej i zamkniętej koronie tkwiąca, obła; nasiona okrągławe.— Rośnie po lasach szpilkowych cienistych, w Syberji aż po Kamczatkę.— Tameczni używają jęj jako środka gorzkiego.— (*Swertia corniculata* LIN.).

RODZAJ 820. *Bokoblixa* (Pleurogyne ESCHSCH.).— Kielich 4—5dzielny. Korona kółkowa, 4—5wrębna, w gardzieli kosmkowato-luskowata, o łatkach bezgruczołkowych w podstawie. Pręcików 4—5, osadzonych w gardzieli; nitki w podstawach równe; główki niezmienne. Jajnik 1komorowy; zalążki mnogie obok szwów; znamiona 2, przyrosłe w całej długości do szwów. Torebka 1komorowa, 2łuszcynowa. Nasiona liczne, bezbrzeżne.

GAT. 1. *B. kółkowy* (P. rotata GRIES.).— Ziele roczne: o korzeniu wiązkowo-włóknistym, blado-żółtym; łodydze niekiedy i do 1' wzniesionej, tęgiej, gałęzistej skupiono, niewyraźnie-4ściennej, czasem z kilku przyłodyżkami; liściach odstających,— korzeniowych skupionych, odstających, podłużnie-przewrotnie-jajowatych i tępych,— a łodygowych bezogonkowych, prawie-równowązkich, krótszych od członków gałęzi i ostrych w brzegu; szypułkach 1całowych, cienkich, 4graniastych; kielicha łatkach lancetowatych i równych tymże korony; koronie gwiazdkowato-roztoczonej, jasno-szafirowej; główkach w końcu rozszczepianych; torebce obłej i nieco-ściśnionej.— Zwyczajny po łąkach i pastwiskach w Syberji aż do Kamczatki, w zatoce Hudsona, w Norwegii i na Islandyi; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Syberyjczycy piją napar ziela i owoców, w osłabieniu żo-

ładka i obkładają zielen rany i wrzody.— (*Swertia rotata* LIN.).

Takież użycie jest i

GAT. 2. *B. karyntyjskiego* (*P. carinthiaca* GRÆS.), zaledwie różnego — łodygą wietką, krętą, prawie-równowysoko gałęziastą; liśćmi podłużnie-jajowatymi i kończystymi; kielichów łatkami lancetowatymi o pół krótszymi od tychże jajowatych w koronach;— rosnącego we wschodniej Syberji i w Alpach Europy wschodnio-południowej.— (*Swertia carinthiaca* WULF.).

RODZAJ 821. *Posiołno* (*Frasera* WALT.).— Kielich 4dzielny. Korona odpadająca, kółkowa, 4wrębna, bez przykoronka, o łatkach w środku z dołączkiem gruczołkowatym okrytym łuseczką strzępata. Pręcików 4, osadzonych w gardzieli; nitki w podstawie równe; główki niezmienne. Jajnik 1komorowy; zalążki liczne, na łożyskach szwowych; znamię końcowe, 2łateczkowe, o łateczkach nieco spuszczaających się na szwy. Torebka ściśniona, 1komorowa. Nasion niewiele, ściśnionych, obrzeżonych błoniasto.

GAT. 1. *P. Walthera* (F. Waltheri MICHX.).— Ziele 2roczne: z korzeniem bulwiasto nabrzmiałym, żółtym; z łodygą około 5' wzniesioną, grubą, soczystą, gałęziastą i wraz z gałęziami 4ścienną; z liśćmi naprzeciwległymi lub okręgowymi, podłużnie-jajowatymi, nagimi; z szypułkami skupionemi okręgowo, 1kwiatowemi; z kwiatami zielonawo-żółtymi, o kielichach 2 razy krótszych od korony i podobnejże długości pręcikach; z torebką jajową, ściśnioną, nieco-chrzastkowatą i lekko wykrawaną w obwodzie; z nasionami 10—12, eliptycznymi.— Zwyckle po łąkach bagnistych w Wirginii i Karolinie; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Korzeń jego mocno gorzki jest lékarstwem, zadawaném w Stanach zje-

dnoczonych, zamiast korzenia kolumbo; świeży jednak łatwo wzbudza wymioty i przeczyszcza.— (*Swertia albicaulis* GMEL.).

RODZAJ 822. *Henryczka* (*Henrimea* LEMAIRE).— Kielich 4szczepny, mocno-odstający. Korona kółkowa, 4wrębna, bez miodników na łatkach. Pręcików 4, z główkami esowato skręconymi, osadzonych w gardzieli. Jajnik 1komorowy; znamion 2, rozłożystych. Torebka jak w *Goryczce*.

GAT. 1. *H. arcylék* (*H. pharmacearcha* LEM.).— Ziele trwałe. Kłęb prawie-drzewiasty, o 2—3 odnogach okrytych długimi korzonkami włóknistymi. Łodyga do 4' wzniesiona, tęga, od podstawy rozgałęziona, obła, ponabrzmiewała we wstawach, blado-ruda lub szarawa, zarówno z całą rośliną naga; z gałęziami krzyżowemi, dólnemi grubemi i obłemi, a górnemi 4kątnemi i wysmukłemi. Liście krzyżowe, bezogonkowe, w pół obejmujące, lancetowate, do 3" długie, 3—5nerwowe,— z tych dólne zbliżone i szersze, a ku górze coraz węższe, ostrzejsze i mniejsze. Kwiaty drobne, żółte, w kątach liści niemal wszystkich, w 2—3dzielnych wiązkach gronkowatych, tworzące razem wiechę wąsko-ostrokłęzną,— o przysadkach naprzeciwległych i równowązkich. Torebki otulone w koronę i kielich, jajowe, dzióbowato-2rogie. Nasiona drobnouchne, pomarszczone.— Porasta góry północnych Indyj wschodnich; kwitnie w porze chłodnej.— Roślina ta mocno gorzka, należy do sławnych léków w Indyach; używana w podobnych wypadkach co i *Goryczka*, a nawet w zastępstwie chinu. W nowszych czasach, pojawiły się nawet i w Europie w handlu lékarniczym jej wierzchołki z kwia-

tami, pod nazwą *stipites Chiraitae*.— (*Gentiana Chiraita* ROXB.).

RODZAJ 823. *Gorskolist* (*Exacum* LIN.).— Kielich 4dzielny, o działkach płaskich. Korona prawie kółkowa, 4wrębna, wędniejąca. Pręcików 4, osadzonych w rurce; główki otwierające się w wierzchołku 2ma dziurkami lub szpareczkami krótkimi, niezmiennymi. Jajnik przez zwinięcie się brzegów łuszczyń — 2komorowy; załączki bardzo liczne, na łożyskach przyrosłych do środka przegrody; szyjka końcowa, nagięta; znamie całkie. Torebka 2komorowa, pękająca przez przegrody w 2 łuszczyzny, z łożyskami wreszcie wolnymi. Nasion mnóstwo, drobnych.

GAT. 1. *G. wązkolistny* (*E. tenuifolium* AUBL.).— Ziele roczne: z łodygą do 7" wzniesioną, cienką, pojedynczą, a nagą zarówno z resztą rośliny; z liśćmi odległymi, bezogonkowymi, równowązko-lancetowatymi, za ledwie 1/2" długimi; z wiechą wąską, widlastodzielną, — o przysadkach równowązkich i ostrych; z kwiatami drobnymi, fiołkowymi, — o kielichów łatkach szydłowatych, — o rurce korony oku górze rozdętej kulisto, a łatkach kończystych i odstających. — Pospolity po miejscach wilgotnych w Gujanie; kwitnie latem. — Nader gorzkie ziele, używanem bywa w miejscu tak jak goryczkowe; lecz najwięcej w zimnicach. — (*E. violaceum* LAM.).

Tak samo używają także:

GAT. 2 *G. okręgowego* (*E. verticillatum* WILLD.) — również rocznego i całkiem nagiego; o łodydze do 12" wzniesionej, 4kątniej, pojedynczej i szorstkiej po krawędziach; liściach wązko-lancetowatych, 2" długich, bezogonkowych i 3nerwowych; kwiatkach po 6 — 10 w okręgach, w kątach każdej pary liści, — o przysadeczkach lance-

towatych, — z kielichami prawie równymi koronom, dłuższymi od torebek i poodginanymi, — z koronami drobnemi, białemi, o łatkach ciernisto-kończystych, — z główkami ostrokończystymi i rozszczepanemi w podstawach: — rosnącego w Ameryce południowej i Indjach zachodnich, równocześnie z pierwszym kwitnącego. — (*Gentiana verticillata* Lx.).

RODZAJ 824. Czerwiec (Erythraea RENEALM.).— Kielich rurkowaty, grzbiecisto-kątowaty, 5wřębny. Korona lęjkowata, z czasem po nad torebką skręcająca się; z rurką obłą; z krajem 5dzielnym. Pręcików 5, osadzonych w rurce; o główkach otwierających się w podłuż, a po okwitniemiu skręcających. Jajnik 1komorowy, lub przez wwinęcie się brzegów łuszczyn wpół-2komorowy; załążki liczne obok brzegów wwinętych; szyjka końcowa, prosta; znamiona 2, okrągławe. Torebka równowązka, 1- lub wpół-2komorowa, 2łuszczynowa. Nasiona mnogie, drobniuchne.

GAT. 1. C. Centurya (E. Centaurium PERS.), w starych zielnikach *Centurya mniejsza*, *Dobra myśl*, *Ziemna tólc* lub *Szaszanki*, a u późniejszych pisarzy *Serdecznik* albo *Tysiącznik*.— Ziele 2rocne, całe nagie. Korzeń malęniki, cienko-wrzecionowaty, włóknisto rozgąęziony i żółtawy. Łodyga pojedyncza, czasem na 1' wzniesiona, obłą, lecz z 4 wydatnemi liniami ostremi. Liście korzeniowe różyczkowato-rozpostarte, (2" i 1"), jajowate lub podłużnie-przewrotniejąjowate, w tępych więzchołku krótko-kończyste, w podstawie zwęzone w krótki ogonek, 3—5nerwowe; łodygowe odległe, bezogonkowe, krótsze, węższe i kończystsze; a kwiatowe prawie-równowązkie. Podbaldaszk dwukrotnie-widlastodzielne, równowysokie, dość liczno-kwiatowe, niemal wiązkowate; z szypułkami prawie skrzydlasto-4kątnemi.

Kwiaty bardzokrótko-szypuleczkowe; z kielichami do połowy wrębnymi; z koronami około $\frac{1}{2}$ " długości, różowemi a rzadko białemi,— o rurce białawej, ku górze nieco-zwężonej, dwa razy dłuższej od kielicha;— o kraju tylko w słońcu i to przed południem otwartym, którego łatki tępe i zwykle pięknie ząbkowane. Torebka do $\frac{1}{2}$ " długa, równowązka i cisawo-żółta.— Dość zwykły u nas i w całej Europie po pastwiskach i pałęgach pagórkowatych, wystawionych na słońce; kwitnie od czerwca do września.— Od dawnych czasów gorzka ta roślina, dostarcza lékarniom *ziela Centuryi mniejszej*— herba Centaurii minoris, dziś coraz więcej znów zalecanego w osłabioném trawieniu, w zaflegmieniach i krwistości żylnej trzewów brzusznych, w niezytach chronicznych tychże, oraz w zimnicach, w czerwicości i w. i.

Pod tém samém nazwiskiem, zbierają także

GAT. 2. *C. gałęzisty* (*E. ramosissima* PERS.), różniący się dobitnie— łodygami nieco wyższemi, od samego odziomka widlasto- i odstająco-gałęzistemi, 4kątnemi; liśćmi mniejszymi i zaostrzonymi, z których korzeniowe nigdy nie są różyczkowe; kwiatami szypuleczkowymi,— o kielichach nieco głębiej wciętych i nieco dłuższych względnie do rurki korony,— a o łatkach téj ostatniej 2 razy węższych;— rosnący po łąkach wilgotnych i po polach całej prawie Europy, a równocześnie z tantym kwitnący.— (*E. pulchella* FRIES.).

RODZAJ 825. **Gorzkie** (**Sabbatia** ADANS.). — Kielich 5—12dzielny, o łatkach równowązkich lub lancetowatych. Korona prawie-kółkowa, 5—12dzielna, odpadająca. Pręcików 5—16, osadzonych w rurce; z główkami z czasem odwinętymi, otwierającymi się w podłuż. Jajnik 1komorowy; zalążki mnogie na łożyskach szwowych; szyjka nitkowata; znamiona 2, równowązkie, póź-

niej skrócone. Torebka 1komorowa, 2łuszczynowa. Nasiona liczne, drobnouchne.

GAT. 1. *G. kątowata* (*S. angularis* PURSH.).— Ziele 2roczne, wejźrzenia *Centuryi* ale wszechwiększe: którego— korzeń włóknisto gałęzisty; łodyga do 2' wzniesiona, spodem pojedyncza, a ku wierzchołkowi wiechowato-podbaldaszkowo rozgałęziona, 4kątna, z krawędziami błonkowatemi i zarówno z resztą rośliny naga; liście jajowate, tępe, obejmujące, ($1\frac{1}{4}$ " i 1"), prawie-5nerwowe; szypułki przedłużone; kwiatów po 3—5 na każdej z gałęzi podbaldaszkowych,— o kielichach o pół krótszych od korony, białawych, 5dzielnych,— koronach do 1" długich, różowych albo szkarłatnawych, z rurką krótką i biaława,— główkach równowązkich, potem skróconych; torebki jajowe.— Porasta wzgórze trawiaste po wrzosowiskach i gołoborzach w Karolinie i Kana dzie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Zastępuje w lekowzorach północno-amerykańskich *Centuryą*.— (*Chironia angularis* LIN.).

RODZAJ 826. *Gorsklin* lub *Zielen* (*Chlorea* LIN.).— Kielich 6—8dzielny, o łatkach równowązkich. Korona prawie-tacowata; z rurką brzuchatą; z krajem 6—8dzielnym, odpadającym. Pręcików 6—8, osadzonych w gardzieli; główki niezmiennie, otwierające się w podłuż. Jajnik 1komorowy; zalążki liczne, na łożyskach szwowych i gębczastych; szyjka w końcu wrębna; znamiona podłużne, tępe. Torebka 1komorowa, 2łuszczynowa. Nasiona liczne i malénkie.

GAT. 1. *G. przerosty* (*C. perfoliata* LIN.), dawniej *Centuryą żółtą* mianowany.— Ziele roczne, modrawo zielone, całe nagie: którego-- korzeń włóknisto gałęzisty; łodyga przeszło na 1' wysoka, pojedyncza, tylko

w wierzchołku widlasta, obła,— a gałęzie 4ścienne; liście korzeniowe różyczkowate, przewrotnie-jajowate, tępe, zwężone w krótki ogonek, około $\frac{1}{2}$ " długie,— łodygowe większe, szeroko-jajowate i nieco-3kątne, podstawami zrosłe i krótko kończyste,— jeszcze wyższe całkiem jakby przerosło-zrosłe całymi podstawami i eliptyczne,— a kwiatowe drobnieuchne i cienko kończyste; kwiaty w pojedynczych podbaldaszkach po 3—7, z niektórymi pojedynczymi na gałązkach i w kątach rozgałęzień,— żywo-żółte, do $\frac{1}{2}$ " długie, o kraju 2 razy dłuższym od rurki i tępołatkowym.— Dość częsty po wilgotnych lecz jasnych pastwiskach leśnych i po nad strumieniami, w Europie południowej i zachodniej, rzadki zaś w środkowej; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Niegdyś *ziele Centuryi żółtej*— herba Centaurii lutei, zadawano w zastępstwie *Centuryi*.— (*Gentiana perfoliata*. LIN.).

RODZAJ 827. *Bruchokwiat* (*Lisianthus* P. BROWNE).— Kielich dzwonkowaty, 5wrębny; o łatkach wzniesionych i brzegiem błonkowatych. Korona lójkowata, wędniejąca; z rurką często nierówną i prawie-brzuchatą; z krajem 5wrębnym. Pręcików 5, osadzonych w rurce, zamkniętych lub jój równych; nitki często nierówne; główki często w wierzchołku odwinięte, otwierające się w podłuż. Jajnik przez wwinęcie się brzegów łuszczyń prawie-2komorowy; załączki liczne na łożyskach brzeźnołuszczykowych; szyjka nitkowata; znamię 2blaszkowe. Torebka 2łuszczykowa i 2komorowa przez wwinęcie łuszczyń brzegiem łożyskonośnych, lub prawie-takaż. Nasiona mnogie.

GAT. 1. *B. wielkokwiatowy* (*L. grandiflorus* AUBL.).— Ziele roczne: o łodydze do 3' wysokości, w odziom-

ku 4ściennój a ku wiérzchołkowi oblój, nieco-omszo-
nój; liściach podłużnie-jajowatych, nieco-kończystych
i zrosłych podstawami, miękkich, (3" i 3/4"), z obu stron
a zwłaszcza u brzegu i po nerwach osadzonych krót-
kimi włoskami; kwiatach widlasto-więchowych, wiel-
kich, końcowych i kątowych w rozgałęzieniach ukwi-
tnienia,— o kielichach krótkich, żółtawych, błoniastych
w brzegu,— o koronach zielonawych, z rurką długą,
prążkowaną, coraz rozszerzającą się, a łatkami falisto
wcinanymi i odgiętymi,— o pręcikach 3ch dłuższych od
reazty i wystających; torebce jajowej i kończystej.—
Porasta miejsca wilgotne w Gujanie i Kajennie; kwit-
nie wczas z wiosny.— Używa się tamże zastępczo za
Centuryę.

GAT. 2. *B. żółwikowaty* (*L. chelonoides* LIN.).—
Ziele roczne, nagie: z łodygą oblą, pojedynczą, do 3'
wysoką; z liśćmi podłużnie-eliptycznymi, przytępionymi,
prawie zrosłymi w podstawach, troisto-nerwowymi;
z wiechą widlasto- lub troisto-dzielną; z kwiatami na
tęże w gronach długich, odległymi, 1stronnymi, zwi-
stymi,— o kielichu kulistym,— koronie żółtej; z rurką
nieco-zakrzywioną,— o pręcikach samkniętych.— Zwy-
kły w Kajennie i Surynam; kwitnący z wiosny.—
Przed czasy, *ziele Brzuchokwiata*— herba Li-
sianthi znaném było w Europie, jako gorzkie i wzma-
cniające, a w większych dawkach przeczyszczające.

RODZAJ 828. *Otułka* (*Coutoubea* AUBL.).—
Kielich dzwonekowany, 4dzielny, podparty przysadecz-
kami kieliszkowatymi. Korona więdniejąca, léjkowata;
z rurką oblą, równą; z krajem 4dzielnym. Pręcików 4,
osadzonych w górnej połowie rurki, wystających; nitki
w podstawie rozszerzonej 2zębne; główki wzniesione,

niezmienne, otwierające się w podłuż. Jajnik przez wwinicie brzegu łuszczyn wpół-2komorowy; załączki liczne, na łożyskach przyrosłych do krajów łuszczyn; szyjka nitkowata, nieco nagięta; znamię 2blaszkowe. Torebka 2komorowa, pękająca przez przegrodę w 2 łuszczyny. Nasiona mnogie, drobniuchne.

GAT. 1. *O. kłosowata* (*C. spicata* AUBL.).— Ziele roczne: którego— łodyga do 3' wzniesiona, tęga, 4ścien- na, naga zarówno zresztą rośliny, albo pojedyncza albo z 2—4ma odnogami w kątach najwyższych liści; liście od- ległe, współobójmujące, czasem troiste, lancetowate, za- ostrzone, do 4" długie; kłosa pojedyncze, końcowe, ostrokrotnie do 6" wydłużone; kwiaty najniższe krzy- żowe a reszta poczwórnio-okręgowe, rozchodzące się,— o przysadeczkach małych i jajowato-szydłowatych, — o kielichach 3całowych, — o koronach 2 razy dłuższych a białych,— o nitkach z podstawami prawie-kapturkowa- to rozszerzonymi,— a szyjkach nitkowatych trwałych.— Zwyczajna po nad strumieniami w Gujanie, Kajennie i Bahii; kwitnie niemal ciągle.— Ziele jój gorzkie, uży- waném bywa w osłabioném trawieniu, w zatkaniach trze- wów brzusznych, w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych i w. i.— (*Exacum spicatum* VAHL.).

RODZAJ 829. *Ogruła* (*Tachia* AUBL.). — Kielich rurkowaty, 5kątny, 5zębny. Korona léjkowata, odpadająca; z gardzielą rozszerzoną; z krajem 5wrębnym. Pręcików 5, osadzonych w rurce i wystających; nitki w podstawach równe; główki wzniesione, otwiera- jące się w podłuż, niezienne. Krążek podjajnikowy mięsisty, przyrosły do podstawy rurki. Jajnik przez wwinicie się brzegów łuszczyn wpół-2komorowy; za- łączki liczne, na łożyskach ucępionych u brzegów łus-

czyn; szyjka nitkowata, prosta; znamię 2blaszeczkowe. Torebka przez wwinicie się i rozdwojenie wwinitych brzegów łuszczyn — prawie-4komorowa. Nasiona mnogie, drobne.

GAT. 1. *O. gujanencka* (T. gujanensis AUBL.).— Krzew 6' dorastający, cały nagi: z korzeniem prawie-pojedynczym, grubym, do 1' długim, żółto-cisawym, wewnątrz bledszym i gębczasto-drzewiastym; z lodygą dętą i zwykle pełną mrówek, 4ścienną, od samego odziomka gałęzista, — o gałęziach ramienisto odstających, wysmukłych i długich, — o gałązkach niewyraźnie-4ściennych i lśnących; z liśćmi krzyżowymi, krótkoogonkowymi, podłużnie-jajowatymi, krótko-kończystymi, (8" i 3"), zwężonymi w ogonek 1calowy, lśnąco- i ciemno-zielonymi; z kwiatami bezszypułkowymi i pojedynczymi w kątach liści, do 3" długimi, pięknie żółtymi, — o kielichu 3 razy krótszym od korony, pergaminowatym, żółtawym, ze skrzydełkami wybiegłymi w ząbki ościste, — o korony rurce nieco zgiętej ku górze; z torebkami lancetowatymi, ściśnionemi i cisemi; a nasionami kulistemi. — Pospolity w pierwoborach w Rio-Negro i Gujanie; kwitnie w styczniu. — Brazylianie gorzkim korzeniem leczą zimnice.

RODZAJ 830. *Nagorżcz* (*Sebaea* R. BROW.) — Kielich 4—5dzielny, z łatkami ostrogrzbiecistemi. Korona wędniejąca, lójkowata; z rurką obłą; z krajem 4—5dzielnym. Pręcików 4—5, osadzonych w rurce, wystających; o główkach w szczycie gruczołkowatych, otwierających się w podłuż i odgiętych z czasem. Jajnik 2komorowy, przez wwinicie się brzegów łuszczyn dzierzących łożysko środkowe; zalążki liczne; szyjka nitkowata; znamiona 2 kulistawe. Torebka 2komorowa,

pękająca przez przegrody w 2 łuszczy, z łożyskiem środkowym wolnym.

GAT. 1. *N. gujaneński* (*S. gujanensis* SPR.). — Ziele roczne, nagie: którego — korzeń włóknisto-gałęzisty; łodyga do 6" wzniesiona, pojedyncza lub rozwidlasta, ostro-4kątna; liście modrawo-zielone, bezogonkowe, lancetowate, zaostrome, około 1" długie; kwiaty kątowe, pojedyncze, krótko- i 4kątno-szypułeczkowe, — o kielichów łatkach strzępato-grzbiecistych, — o koronach szkarłatnych z łatkami nieco-falistemi, — a nitkach w podstawie z małymi łuszczkami. — Zwyczaj po miejscach wilgotnych w Indjach zachodnich i Kajenie; kwitnie z wiosny. — Używany w miejscu, jak u nas *Goryczki*.

PLEMIĘ 3.

Bobrkowe (*Menyantheae* ENDL.).

Przedkwitnienie wwinęte brzegiem. Białko mniejsze od jamy nasienia.

RODZAJ 831. *Bobrek* (*Menyanthes* LIN.). — Kielich 5dzielny. Korona léjkowata, 5wrębna, — o łatkach środkiem brodatych. Pręcików 5, osadzonych w rurce; nitki w podstawach równe; główki w podstawach 2łateczkowe. Jajnik 1komorowy; załączki 1szeregowe na nerwie środkowym łuszczy; szyjka nitkowata; znamię 2łateczkowe. Gruczoły podjajnikowe żadne. Torebka 1komorowa, pękająca około szwów łuszczy środkiem łożyskonośnych. Nasiona liczne, drobniuchne.

GAT. 1. *B. trójlistny* (*M. trifoliata* LIN.), u dawnych *Trojan wodny*. — Ziele trwałe. Kłęb podwodny lub błotny, grubości palca, mięsisty, nieco-gałęzisty, rozpląający się, kolankowaty, na wstawach podnoszących

się głów odnóg z pochwę zeschniętych podstaw odpadłych liści— pokryty mnóstwem korzeni włókniстых, a w pośrodku tychże wypędzający 2 liście i głąbik. Liście trójlistkowe; ogonki na 6" i dłuższe, obłe, zarówno z resztą rośliny— wyjąwszy korony— nagie, a w podstawie szeroko-pochwiaсте; listki jajowate lub przewrotnie-jajowate, ($2\frac{1}{2}$ " i $1\frac{1}{2}$ "), tępe, płasko wykrojone. Głąbik z kąta pochwy zeszłorocznej tuż pod liśćmi tegorocznymi podnoszący się, do 8" długi, półobły, dzierżący— grono wietkie, tylko w szczytce zbite, 10—20-kwiatowe, na 4" długie; o przysadkach nieco zbliżonych, podłużnie-jajowatych, towarzyszących szypułczkom od nich nieco dłuższym i 1—3kwiatowym. Kwiaty strojne, z kielichem wzniesionym, tępym; z koroną $\frac{2}{3}$ calową, blade-różową, białobrodą lub też prawie-białą, o łatkach zaostzonych; z przecikami prawie-zamkniętymi; ze słupkiem wystającym. Torebka różnie-jajowa, uwieńczona szyjką.— Nader pospolity po łąkach torfiastych i bagnistych, oraz po wodach stojących i płytkich w całej Europie, północnej Azji i Ameryce; kwitnie w maju i czerwcu.— Liście jego gorzkie i bezwonne, jako *ziele Trójlista zimnicowego*— herba Trifolii fibrini, od najdawniejszych czasów po dziś dzień bywają przepisywane w bezczynności dróg trawienia, w różnych cierpieniach trzewów brzusznych, w kachexyach, w zimnicach i t. p.

Podobnie i

GAT. 2. *B. wiosennego* (*M. verna* RAFIN.), różniącego się— wzrostem mniejszym; zawsze jajowatymi listkami; ukwitnieniem ostrokrędnym i więcej rurkowatymi koronami;— zwykłego w Ameryce północnej.— (*M. americana* SWEET).

RODZAJ 832. *Grzybleńczyk* (Villarsia VENT.).— Kielich 5dzielny. Korona prawie-kółkowa; z krajem rozwartym, 5dzielnym i podniesionym,— o łatkach w środku płaskich, brodatych lub łuskowatych. Pręcików 5, osadzonych w rurce; o główkach sercowatych. Jajnik 1komorowy; załączki kilkoszeregowo na łożyskach szwowych; szyjka końcowa; zamię o 2 łateczkach ząbkowanych. Gruczołów podjajnikowych 5, naprzemianległych z pręcikami. Torebka 1komorowa, już bez- już 2-luszczykowa; z łuszczynami nasiononośnemi i z czasem rozczépanemi. Nasiona mnogie lub téż w prawie-oznaczonej liczbie.

GAT. 1. *G. jajowaty* (V. ovata VENT.).— Ziele trwałe, całe nagie; z kłębem wrzecionowatym, wydającym darń liści jajowatych, wzniesionych, ogrubnich, nagich, brzegiem lekko-falistych, (1" i 1/2"), na ogonkach 3całowych; z głąbikami długości liści, 3—6kwiatowymi; z przysadkami podłużnie-jajowatymi, kończystymi, na wpół złożonymi; z kwiatami na 1całowych i wietkich szypuleczkach— żółtymi,— o kielichu równym koronie, a koronie rzęsowatej.— Porasta bagniska i inne miejsca wilgotne na przylądku Dobrzej nadziei; kwitnie prawie ciągle.— Używany bywają od miejscowych liście, jak u nas *Bobrek*.— (*Menyanthes ovata* LIN.).

Tak samo używa się, ziele

GAT. 2. *G. indyjskiego* (V. indica VENT.);— rośliny wodnej, zwykle pływającej — z kłębem podwodnym; z liśćmi sercowato-okrągłymi, pływającymi, do 1" w średnicy, mięsistawymi, lekko-falistymi brzegiem,— o ogonkach różnej długości, obłych, gębczastych, kléisto-soczystych i ze zgrubnienia tuż pod blaszką wydających— korzonki i nowe liście, oraz szypułki liczne, 4całowe, 1kwiatowe, okółkowane; z kwiatami żółtymi, 3/4" w średnicy, o rurce krótkiej, a kraju

gwiazdkowatym i pokrytym na łatkach włosami soczystymi;— swy-
kłego w Indiach zachodnich i wschodnich; a kwitnącego ciągle w po-
rze chłodnej.— (*Menyanthes indica* LIN.).

RODZINA CXLI.

Czerwitrujowate (Spigeliaceae MART.).

Kwiaty umiarowe, w kłosach 1stronnych często podwiniętych, różowe lub szkarłatne. Kielich trwałe, króciuchny, dzwonkowaty, 5wrębny; z łatkami wązkimi, wzniesionemi i dachówkowatemi w przedkwitnieniu. Korona léjkowata, błoniasta, odpadająca; z rurką długą, w kielichu 5graniastą a po nad nim obławą i coraz rozszérzającą się, przebiegłą 5iu nerwami; z krajem 5wrębnym, często sfaldowanym pomiędzy łatkami. Pręcików 5, osadzonych w środku lub w wiérzchołku rurki korony, z jój łatkami naprzemianległych i równych, czasem tylko wystających, zwykle zaś zamkniętych; nitki wzniesione cienkie; główki wewnątrzwrotne, podstawoczépne,— o worczkach 2, doległych i strzałkowato rozdwojonych w podstawie, otwierających się w podłuż; pyłek 3kątny. Jajnik wolny, kulisty lub nieco-ściśniony, w podstawie nabrzękły gębczasto, 2komorowy przez przegrodowate wwinięcie się brzegów 2 owoców; z łożyskami z podstawy komor, jakby trzoneczkowatemi, mięsistemi i 2łateczkowemi; z zalążkami 6—15, zatopionymi w jamkach łożysk, odśrodkowo-tarczowatymi, wokragłębymi, z dólnym jajotworkiem; z szyjką szczytową, obłą, prostą i wstawowatą pod znamieniem; ze znamieniem końcowém, poziomém lub ukośném, eliptyczném, wklęsłém albo wypukłém i często rzęśowa-

tém w brzegu. Torebka skórzasto-błoniasta, mosznowata, ściśniona, 2guzikowa; guziki kulistawe, po nad podstawą sprężysto w okrąg pękające a w wierzchołku poprzecznie 2łuszczynowe, z podstawą miseczkowatą trwałą; łożyska odosobniające się i odpadające. Nasion w komorach niewiele, zatopionych w jamkach podstawy łożyska, nieco-klinowatych, kątowatych, ze szczytem przyplaszczonym; ze znaczkim bliskim podstawy, nieco bocznym; z białkiem rogowatém. Zarodek osiowy, bliski podstawy białka i znaczka, malénki; listnie nikłe; rostek dólny.— *Zioła lub podkrzewy; z korzeniem włóknistym; z łodygami i gałęziami obłemi lub tępo-ściennymi; z liśćmi naprzeciwległymi albo okręgowymi, prawie-bezogonkowymi i zrostłymi z sobą rozszerzonymi podstawami ogonków.*

RODZAJ 833. Czerwotrój (Spegellia LIN.)— jako jedyny dotąd rodzaj, z cechami rodziny.

GAT. 1. C. przeciworobaczy (S. Anthelmia LIN.)— Ziele roczne, całkiem nagie. Korzeń długowłóknisty, zewnątrz czarniawy a wewnątrz biały. Łodyga na 1 1/2' wzniesiona, obława, dęta, ku górze zgrubła, pojedyncza lub niewielogałęzista. Liście w odziomku naprzeciwległe w 1 lub 2 parach, lancetowate, (2" i 1/2"), zaostrome, zwężone w ogonek, brzegiem ostrawe i więdnijące podczas kwitnienia; kwiatowe zaś poczwórnie okręgowe, większe i prawie-bezogonkowe. Kłosów 1—2 a rzadko więcej na końcu łodygi, a zawsze po 1 na końcach gałęzi,— wysumkłych, do 5" długich, 15—20kwiatowych. Kwiaty w kątach przysadków równowazkich i odpadających drobne, krótkoszypułczkowe, przytulone do osi kłosa; z koroną 1/2calową, 2 razy dłuższą od kielicha, zielonawo-różową lub fioletową. Torebka brodawkowa-

to-miękkociernista, dłuższa od kielicha; z komorami prawie jajowo-kulistemi, osadzonemi na czareczkowatej tarczy.— Rośnie w Indjach zachodnich i Ameryce południowej; gdzie kwitnie niemal ciągle, a u nas w sierpniu.— Roślina ta za świeża nie miło cuchnąca i ostrogorska, od najdawniejszych czasów dostarcza Amerykanom *korzenia i ziela Czerwitruja*— radix et herba Spigeliae, wstawionego leczeniem glist i innych ludzkich czerwiów.

Z tymże samym skutkiem, używanym bywa:

GAT. 2. *C. marylandaki* (S. marylandica LIN.).— Ziele trwale z kłębem krótkim, obłym, gęsto-włóknistymi korzeniami pokrytym, wydającym liczne— łodygi do 1' wzniesione, pojedyncze, obłe, nagie i niemal-4skrzydłe lub 4rąbkowe przez zbiegające po nich liście; z lićmi krzyżowymi, odstającymi, (3" i 1¼"), jajowato-lancetowatymi, zaostrozonymi, nagimi, z wierzchu ciemno- a spodem bledziejzielonymi, w brzegu ostrymi, wydatnie nerwowymi; z kłosami 4caldowymi, po 1—2 na końcu łodyg, o przysadkach sasydłowych; z kwiatami do 1½" długimi, wysmakłymi, szkarłatnymi a wewnątrz złotawo- i cisawo-czerwonymi, o łatkach odgiętych a gardzieli rozdętej; z torebką przewrotnie-sercowatą:— rosnący w południowych prowincjach Stanów zjednoczonych, kwitnący od czerwca do września.— Z którego *korzenie i ziela* zowią *marylandzkimi*— radix et herba Spigeliae marylandicae.

RODZINA GYLIU.

Polatowate (Loganiaceae ENDL.).

Kwiaty umiarowe, czasem różnomierne; już kątowne pojedyncze, w gronach lub w baldaszkogronach,— już wierzchołkowe w baldaszkogronach lub też wiechach. Kielich zrosłodziałkowy i łuszczynowaty w przedkwitnieniu,— albo 4—5działkowy, o działkach dachówko-

watych,—niekiedy zaś otoczony łuskami kilkoszeregowymi. Korona kółkowa, dzwonkowata lub lójkowata; z krawędziem 4—5—10wrębnym. Pręciki w liczbie odpowiedniej łątkom korony, w 4- i 5-liczebnych naprzemianległe a w 10liczebnych naprzeciwległe, osadzone w rurce i ukryte albo wystające; nitki nitkowate lub szydłowate; główki 2woreczkowe, otwierające się w podłuż. Jajnik 2komorowy, lub przez wwiniecie się brzegów jajniczków 4komorowy; zalążki w komorach — już liczne na łożyskach przyrosłych z obu stron przegród albo podnoszących się z ich podstaw,— już pojedyncze i uczépione tarczowato a w okrągległe,— niekiedy tylko z podstawy komor wzniesione i wywrócone; szyjka nitkowata, pojedyncza; znamię główkowate lub tarczowate, całkie albo niewyraźnie-2łateczkowe, a najrzadziej wrębne. Owoc rozmaity: już torebkowaty i pękający przez przegrody w łuszczyzny dzierzące łożyska bądź przyrosłe bądź wolne,— lub też po szwach w łuszczyzny odrywające się od łożysk; już jagodowaty 2komorowy, z nasionami przytwierdzonemi do łożysk i zanurzonemi w miążdżu; już wreszcie dwupestczakowaty, o pestkach pergaminowatych, 1nasionowych i niepękających. Nasiona liczne, a rzadziej pojedyncze, tarczowato uczépione, mniej więcej ściśnione, często skrzydlaste,— niekiedy zaś tylko pojedyncze z podstawy komor wzniesione; o białku mięsistém, chrząstkowatém lub też rogowatém. Zarodek w osi lub ku podstawie białka prosty, równoległy do znaczka przodkowego — albo li też prostoległy przy znaczku podstawowym; listnie płasko-wypukłe albo liściaste; rostek dólny, a niekiedy błędny.— *Drzewa, krzewy, czasem tylko zioła, z sokiem wodnistym; z liśćmi naprzeciwległymi, całymi, w razie braku przylistków*

spojonymi brzegami ogonków; z przylistkami — bąc przyrostymi z obu stron do ogonków, bąc wolnymi pomiędzy tymiż, bąc spływającymi w pochwę, bąc nareszcie zrosłymi podstawą z górną powierzchnią ogonka.

PLEMIĘ 1.

Kulczybowe (Strychneae ENDL.).

Korony w przedkwitnieniu łuszczynowato składające się.

RODZAJ 834. *Kulczyba* (Strychnos LIN.).

— Kielich 4—5wrębny, o łatkach dachówkowatych. Korona rurkowata; gardziel naga lub brodata; kraj 4—5wrębny, rozarty. Pręcików 4—5, osadzonych w gardzieli; nitki króciuchne; główki nieco-wystające. Jajnik 2komorowy; zalążki na łożyskach mięsistych i przyrosłych do przegrody, w okragłe, z jajotworkiem dólnym; znamię główkowate, całkie. Jagoda korowata, 1komorowa, wielo- lub przez zronienie 1-nasionowa. Nasiona utopione w miążdzu, krążkowato ściśnione, zę znaczkem przodkowym. Zarodek w podstawie białka chrząstkowatego i prawie-2blaszkowego — mimośrodkowy, prosty i krótki; z listniami listkowatymi, a rostkem błędnym.

GAT. 1. *K. Wronie oko* (S. Nux vomica LIN.).—

Drzewo średniej wielkości, często pokrzywione; z korą pnia gładką i czarniawo-popielatą, na gałęziach szaro-żółtawą, a na gałązkach zieloną i lśnącą. Liście krótkoogonkowe, naprzeciwległe, jajowate albo okrągławe, (4" i 3"), z obu końców przytępione tylko czasem w wierzchołku kończystawe, nagie, lśnące, 3—5nerwowe. Podbaldaszkii końcowe, krótkie; kwiaty białe-

zielonawe, równoczesne, słabo lecz dość-miło wonne, do $\frac{1}{2}$ " długie,— o główkach prawie-beznitkowych i na wpół sterczących z rurki, a szyjce dłuższej. Jagoda kulista, wielkości jabłka 3calowego; z obowocnią gładką, twardą, pomarańczową; a z miążdżem białawym, galaretowatym. Nasion 5—8, krążkowatych, do $\frac{2}{3}$ " w średnicy, popielatych lub jasno-cisawych, pokrytych zbito włósnymi mocno dolegającymi, jedwabistymi i promienisto dośrodkowymi.— Dość zwyczajna w Indyach wschodnich; kwitnie latem.— Nasiona jój należące do najgruntniejszych trucizn, z powodu zawartej w nich znacznej ilości *strychniny* i *brucyny* w związku z *kwasem igazurowym*, od bardzo dawna używanymi bywają, jako głównie działające na nerwy młócza paciierzowego, w wielu niemocach tu siedliisko swe mających, jakoto w porażeniach nóg; także i w innych kurczowych cierpieniach, oraz— w zimnicach, czerwiwości, czerwonce, krztuścu, dychawicy i t. p. W miejscu, korzeniem i korą jój leczą także zimnice, a przytém ukąszenia węzów jadowitych, gorączki wozgrzywe, morzyska, biegunki,— a zewnętrznie równie jak i gorzkimi jój liśćmi— bóle dnawe; drzewem zaś ukąszenia jadowite.— Miążdż owoców, jako niewinny, może być jadany; głównie jednak wyrabiają z niego napój wina podobny, lekko rozwalniający i otwierający.

Prawie także samo użycie bywa także i następujących gatunków, choć w niektórych z małemi odmianami.

Gat. 2. *K. przecinowata* (S. colubrina Linn.).— Krzew: o pniu bardzo grubym; o gałęziach licznych, śmigłych i wspinających się na najwyższe drzewa za pomocą trwałych ogonków odpadłych liści—drzewiejących i śrubowato-skręcających się— niby wąsów; z korą popielatą i chropawą; z liśćmi jajowato-eliptycznymi, tępo-kończystymi, (6" i 3"), krótkoogonkowymi, cienkimi, 3nerwowymi i równo-

łgłe tyłkowanymi, nagimi i gładkimi; z podbaldaskami kątowymi, skąpokwiatowymi, kosmato-szypułczkowymi; z kwiatami żółtawozielonymi,— o kielichu lętko-gruczołkowato omszonym; z jagodami wielkości pomarańcsy, żółtymi i cise-czerwonawymi, o miążdżu żółtym i galaretowatym; a nasionami jak w porzędsającej.— Dużo radsza w Indjach wschodnich; kwitnąca prawie ciągle, lecs najwięcej w kwietniu i maju.— Obok tychże samych własności innych części, drzewo z korzeni— jako *drzewo węsowe*— *lignum colubrinum*, najwięcej miéwa zastosowania w simnicach i ukąszeniach jadowitych.

GAT. 3. *K. kolczysta* (*S. muricata* KOSTR.).— Drzewo z pniem dołkowatym; z korą gładką i popielatą na pniu— zaś czerwonawocisą na gałęziach; o liściach ogonkowych, jajowato-eliptycznych, przytępionych, (2" i 1"), dość tęgich, nagich i 3nerwowych; podbaldaskach końcowych; jagodach 1calowych, kulistych, brudno-żółtocisawych, okrytych miękkimi cieriłkami; a nasionach 1—3, okrągłych, szaro-jedwabistych, wewnątrz białych:— rosnąca na wyspie Timor;— z której najwięcej drzewa węsowego używają.

GAT. 4. *K. ciernista* (*S. spinosa* LAM.).— Drzewo średnie, z koreną rozłożystą, z gałęziami obłemi i ciernistymi, całe nagie; którego — liście przewrotnie-jajowate, kończyste, (3" i 2"), nagie, 5nerwowe, z cierniem kątowym dłuższym od ogonka a powstałym ze zronionej szypułki; podbaldaszki naprzeciwległe w kątach najwyższych liści, z szypułkami prawie-okółkowemi; kwiaty drobne, białawe, w gardzieli zamknięte włosami; jagody 3calowe, kuliste, pomarańczowe; a nasiona liczne, jak *Wroniego oka*.— Zwykła na Madagaskar, po piaskach nadmorskich.— Owoce jój dość smaczne jadają, a jeszcze więcej używają z nich przyrządzonego napoju wyskokowego.

GAT. 5. *K. kątorwa* (*S. axillaris* COLEBR.).— Krzew, długimi gałęziami wspinający się na drzewa; z włosami zgrubłymi, pojedynczymi; z liśćmi podłużnymi, zaostrozonymi, trojstonerwowymi, nagimi; z kwiatkami drobnymi, białymi, w podbaldaskach kątowych; z jagodami podobnemi oliwkem, pomarańczowemi, fnasionowemi; a z nasionami białemi, wółprzejrzocystemi, utopionemi w miążdżu żółtym galaretowatym.— Wschodnio-indyjaka; kwitnie w listopadzie i grudniu.— Używane z niej są liście i nasiona.

GAT. 6. *K. dacuocqa* (S. bicirrhosa LECHEM.), z budowy i przyrody swój całkiem zgodna z *kątoq*,— wyróżnia się należycie:— liśćmi 5nerwowymi, jajowato-zaostrzonymi, (7" i 3"), nieco ostrymi w dotknięciu, z wierzchu bardzo ciemno-zielonymi, spodem bledszymi,— a naprzeciwko nich 2ma wąsami widlastymi i tęgimi; kwiatami wiechowato-groniatymj; owocami $\frac{2}{3}$ " w średnicy, kulistymi, blado-pąsowymi, o miążdżu obteżnim,— oraz w tymże zatopionemi 2—4ma nasionami przyplasczonemi, wielkości grochu, w środku wypukło pępiastemi.— Rośnie na Molukkach i w Indyach wschodnich; a używa się jój korzei i nasion jak piérwuszj; treści zaś owocu we wszędziach.

GAT. 7. *K. napojowa* (S. potatorum LIN.).— Drzewo średnie z korą popękaną; z liśćmi bardzo krótkogonkowymi, jajowatymi, kończystymi, żyłastymi, nagimi; z podbaldaszkami kątowymi,— o kwiatkach drobnych, zielonawo-żółtych, zwisłych, bardzo wonnych,— ich przysadkach szydłowatych,— koronach zaś zamkniętych w gardzieli włosami kosmkowatymi; z jagodami wielkości wiśni, łączącemi, ciemno-czerwonemi, a po dojrzaniu czarnemi, 1nasionowemi; z nasionami nagimi.— Dość powszechna w Indyach wschodnich; kwitnie przez lato.— Miążdż jój owoców jadają; nasion zaś używają do czyszczenia wody mętnej i zgnilj, pocierając niemi dno naczyń, które ma ściągać ku sobie osad okwity— a woda staje się zdatną za napój.— (S. Tettan-Cotta RETZ).

GAT. 8. *K. niby-China* (S. Pseudo-China S. HIL.).— Drzewo 12stopowe, nader gałęziste, karłakowato-skręcane; o korze korkowatj, miękkiej, rdzawj, ku wewnątrz zbityszj i więcej szarj; o gałązkach 4ściennych, czerwonawo-kosmatych. Liście na krótkich, grubych i miękkowłosych ogonkach,— jajowate, kończyste, pięciornie-nerwowe, z wierzchu nagie lub zaledwie omszone — a spodem czerwonawo-kosmate, twarde i z obrzmiałym

brzegiem. Grona prawie-więchowate, kątowe, naprzeciwgle, gałęziste, kosmate, — a najwyższe pojedyncze; z przysadkami wklęsło-jajowatymi i kosmatymi, a przysadeczkami równowązkimi. Kwiaty liczne, gęste, wonne, — o kielichu czerwono włosym, — koronie $\frac{1}{3}$ " długiej, zielonawo-białej, omszonej a wewnątrz kosmatej. Jagody $\frac{2}{3}$ calowe, kuliste, żółte, lęgnące. Nasion 1—4, w miążdżu słodkawym. — Rośnie w Brazylii; kwitnie latem. — Z niej otrzymuje się kora zwana Quina do Campo, zbliżona własnościami do *Kwassyi* lub *Goryeski*, używana jak chinowa w całej Brazylii.

GAT. 9. *K. jadowita* (S. Tieute LECHEM.). — Krzew drzewkowaty, nader kręty, którego — korzeń 2—3" gruby i poziomo-gałęzisty, czerwono-cisny, wypełniony sokiem podobniejszej barwy. Łodyga z gałęziami licznymi, długimi, wspinającymi się; z gałązkami długimi a cienkimi, — a na końcach pędów 1 calowe, dołem ściśnione, skręcone i naprzeciwlistne wąsy posiadającymi. Liście podługne, zaostrome, nagie, 3 nerwowe, krótkoogonkowe. Kwiaty dotąd nieznanne. Nasiona podobne *Wroniemu oku*, tylko nieco-jajowo spłaszczone i cisawo włosiste. — Tu i owdzie w nieprzystępnych lasach Jawy. — Odwar kory jej korzenia odkroplony i woniami zaprawny, znany jest pod nazwiskiem Upas-Tieute, najokropniejszej z truczn, którą — tameczni zaprawiają strzały. — Podobnie przyrządzony jad z *Kulczyby gujanenskiej* (S. gujanensis MART.), zowią tam Urari.

RODZAJ 835. *Ignacek* (*Ignatia* LIN. fil.). — Kielich dzwonkowaty, 5zębny. Korona léjkowata — z rurką nitkowatą, wydłużoną; z krajem 5dzielnym w łatkę podługne, tępe. Pręcików 5, w rurce głęboko osadzonych i zamkniętych; z główkami schodzącymi się. Jaj-

nik jajowy; szyjka nitkowata; znamię 2dzielne -nitkowane. Pestczak drzewiasty, 1komorowy. Nasiona mnogie, kątowne, ze znaczkiem przodowym. Zarodek prosty, w osi białka chrząstkowatego; z listniami płasko-wypukłymi; z rostkiem błędnym.

GAT. 1. *I. gorzki* (*I. amara* LIN. fil.).— Krzew drzewkowaty, z mnóstwem gałęzi wysmukłych i wspinających się, całkiem nagi. Liście jego naprzeciwnie, ogonkowe, (6" i 4"), jajowate, kończyste, żyłaste. Podbaldaszkę kątową, 3—5kwiatową, o szypuleczkach krótkich i tegich. Kwiaty do 5" długie, wiszące, białe, woni dzielzaminowej; z kielichem krótkim; z główkami ułożonymi w ostrosłup 5kątny, szorstko-włosy. Pestczak gruszkowaty, wielki, z obowocnią prawie-drzewiastą i białawą. Nasiona liczne, w skąnym miążdżu gorzkim, wielkości oliwek, nieumiarowo-3—4kątne, z tną ścianą więcej wypukłą a resztą płaskimi,— zresztą twarde, rogowate, cisawo-szare, opilśnione, wewnątrz żółtawo-białawe lub zielonawo-szare.— Rośnie na Filipinach.— Nasiona jego nadzwyczaj gorzkie i bezwonne, zwane *Bobem Ś. Ignacego*— Faba *Sti Ignatii*, używają się zarówno z kulczybowemi.— (*Strychnos Ignatii*. BERG.).

PLEMIĘ 2.

Polatowe (*Loganieae* ENDL.).

Korona w przedkwitnieniu skręcona.

RODZAJ 836. *Gorsysko* (*Potalia* AUBL.).— Kielich 4dzielny, słojkowaty; z łatkami zaokrąglonemi, dachówkowatemi, z których wewnętrzne mniejsze. Korony rurkowato-dzwonkowatej — rurka prawie-obła, a

kraju 10wrębnego — łatki wzniesiono- i skrecono-dachówkowate. Pręcików 10, osadzonych w rurce, naprzeciwległych łatkom i zamkniętych; z nitkami sztydłowatymi, krótkimi; a główkami równowążkami i wzniesionymi. Jajnik 2komorowy, otoczony krążkiem obrączkowatym; zalążki liczne i w okrągłe, na łożyskach mięsistych przyrosłych do podstawy przegrody z obu stron; szyjka nitkowata; znamię tarczowate, nie wyraźnie-5łateczkowe. Jagoda wartołkowata, miękka, 2komorowa. Nasiona liczne, kątowate, utopione w łożyskach mięsistych z obu stron podstawy przegrody; ze skórą skorupkowatą, dołeczkowatą, ze znacznikiem przedkowym. Zarodek prosty, w osi białka chrząstkowatego; z rostkami dólnym.

GAT. 1. *G. gorzkie* (P. amara AUBL.).— Krzew dość wyniosły; którego — lodyga wzniesiona, pojedyncza, grubości palca, węzłowata; liście podłużne, w wierzchołku zaokrąglonym kończyste, w podstawie zwężone, bardzo wielkie, ($1\frac{1}{2}$ ' i 5"), ogrubnie, lśnące, nagie tak jak i reszta rośliny, naprzeciwległe i spojone w podstawach w pochwę zrosłymi przylistkami; wiecha dużo krótsza od liści, najwięcej 3dzielna, końcowa, podbaldaszkowata i przytulono-łuskowato-przysadkowa; kwiaty szypułeczkowe, — o kielichu grubym, żywo-żółtym, z 2 łatkami na krzyż mniejszymi, — koronie białej, krótszej od kielicha, z łatkami wzniesiono-odgiętymi; jagoda jajowo-wartołkowata, 6ścienna, wielkości wiśni.— Dość częste w pierwoborach Gujany; kwitnie latem.— Rośliny tej gorzkiej we wszystkich częściach, używają liści i młodych pędów do leczenia cierpień kiłowych, — a w większych dawkach na wzbudzenie wy-

miotów.— Drzewo jój przyskwarzone nad żarem, pokrywa się kropelkami żywicy woni bźdzwinowej.

GAT. 2. *G. żywiczne* (*P. resinifera* MART.).— Krzew zaledwie 6stopowy; o liściach równie wielkich lecz bardziej przewrotnie-jajowato wydłużonych; o szypułkach i kielichach cytrynowo-żółtych, z przysadeczkami 3kątnymi przytulonymi i sączącymi kropelki żywicy bursztynowi podobnej; o koronach zielonych; a jagodach żółto-zielonych:— rosnący w pierwoborach Brazylijskich i w Rio Negro, a kwitający w grudniu;— dostarcza liści, których napar kléisto-ściągający, ma leczyć zapalenia oczów.

RODZAJ 837. *Zarostka* (*Geniostoma* ENDL.).— Kielich wartołkowaty, 5wrębny. Korona słojkowato-léjkowata; z gardzielią zarosłą kosmkami; z krajem 5wrębnym. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i wystających. Jajnik 2komorowy; zalążki w okraglegle i liczne, na łożyskach zwężonych, stanowiących ós; szyjka krótka; znamię rowkowane, mosznowate. Torebka skórzasta, 2komorowa, pękająca przez przegrody w 2 łuszczyzny odpadające. Nasiona liczne i kątowate, na łożyskach zrosłych w jedno środkowe, wolne.

GAT. 1. *Z. przeciwzimnicza* (*G. febrifuga* MART.).— Krzew średni; z liśćmi podłużnie-jajowatymi, prawie-tępyimi, naprzeciwległymi, ogonkowymi, skórzastymi, nerwistymi, spodem kosmatymi, całkami,— o przylistkach zrosłych w pochewkę międzylistną; z kwiatami kątowymi lub bocznymi, w baldasz kogronach wiechowatych.— Rośnie w Brazylji.— Używa się jój zaś przeciw zimnicom. (*Anassera febrifuga* LAM.).

RODZINA CXLIII.

Toinowate (*Apocynaceae* ENDL.).

Kwiaty umiarowe, strojne, kątowe lub międzyogonkowe, w podbaldaszkach albo prawie-baldaszko-

gronach, a rzadko pojedyncze, różnej barwy. Kielich 5-wrębny lub -dzielny, rzadko 4liczebny, zwykle mały a czasem tylko liściasty, często wewnątrz z szeregiem łuseczek albo rzęs. Korona odpadająca, léjkowata lub tacowata; o rurce nagiej; gardzieli już nagiej, już osadzonej łuseczkami w różnej liczbie i to— całkami albo dzielnymi; o kraju 5- lub 4-wrębnego albo -dzielnego— łatkach ukośnych i nierównobocznych. Pręcików 5, rzadziej 4, osadzonych w rurce lub gardzieli, zamkniętych albo wystających; z nitkami krótkimi lub prawie żadnymi, a często rozszerzonymi górą; z główkami wewnątrzrotnymi 2woreczkowymi, już jajowymi, już sztyletowatymi lub też strzałkowatymi, raz w całej długości okrytymi pyłkiem ale wolnymi,— a drugi raz spojonymi wraz w krawędziach i otwierającymi się w podłuż; z pyłkiem ziarnistym, bezpośrednio dolegającym do znamienia. Jajnik z 2 jajniczków odosobnionych lub też zrosłych, pojedynczy 2komorowy lub podwójny, o łożyskach na szwach przodkowych jajniczków lub komor,— indziej 1komorowy, z łożyskami na szwach bocznych; zalążki bardzo rzadko pojedyncze, lecz zazwyczaj liczne w nieoznaczonej liczbie, w okrągłości albo wywrócone; szyjka pojedyncza, górą zgrubłą, rozplaszczona pod znamieniem krążkowato; znamię wrębne, niekiedy i całkie. Owoc rozmaity: zazwyczaj mieszkowaty, 2- lub 1-luszczykowy; rzadziej torebkowy, 2komorowy lub 1komorowy a 2luszczykowy; czasem tylko pestczakowy lub jagodowy, 1—wielo-nasionowy. Nasiona różne: jednak zwykle ściśnione, czasem błoniasto obrzeżone, jedwabisto czubate w wierzchołku, o znaczku przodkowym albo podstawowym,— a indziej czubate w końcu znaczkowi przeciwległym; z białkiem mięsi-

stém lub téż ohrząstkowatém, niekiedy zaś— prawie albo całkiem bez niego. Zarodek w środku białka prosty; o listniach niekiedy skręconych; a rostkowi rozmaicie położonym.— *Drzewa, krzewy często wijące się, lub téż ziola trwałe; z sokiem prawie zawsze młécznym; z łodygami bęć obłemi bęć kątowatemi, lecz najczęściej węzłowatemi; z liśćmi naprzeciwległymi, czasem troisto- lub poczwórnio-okręgowymi, a rzadko rozrzuconymi, całkimi; bez przylistków, lub z tymiż międzyogonkowymi— już wykształconymi, już w wątkach gruczołowatych albo narosteczkowatych.*

PLEMIĘ 1.

Szczegotowe (Carisseae ENDL.).

Jajnik 1, 2komorowy, z łożyskami osadzonemi na przegrodzie; lub téż 1komorowy, z łożyskami ściennemi obok szwu. Owoc jagoda, a bardzo rzadko— torebka.

RODZAJ 838. *Szczegota (Carissa LIN.)*.— Kielich 5dzielny. Korona léjkowata lub tacowata; o gardzieli nagiej albo zamkniętej włosami; o kraju 5dzielnym. Pręcików 5, w środku rurki osadzonych i zamkniętych. Jajnik 2komorowy; zalążków nie wiele, na łożyskach przyrosłych z obu stron środka przegrody, w okrągłych; szyjka nitkowata; znamię wrębne. Jagoda 2komorowa, niewielolub czasem przez zronienie 1-nasionowa. Nasiona ściśnione, tarczowate. Zarodek w białku rogowatém środkowy i prosty; o listniach sercowatych; a rostkowi dólnym.

GAT. 1. *S. Karandas (C. Carandas LIN.)*.— Krzew często drzewkowaty, do 18' wysoki, całkiem nagi;

z gałęziami i gałązkami tęgimi i widlasto-rozstrzelonemi; z cierniami w rozwidleniach i podstawach liści—niemal poziomymi, już pojedynczymi a widlastymi, już parzystymi a całkowitymi, tęgimi i sztydłowatymi. Liście jego prawie-bezogonkowe, jajowate, tępe lub w wykrojeniu ziarnisto-kończyste, ($1\frac{1}{2}$ " i 1"), dość zbite i siatkowato-żylaste. Podbaldaszkki prawie-końcowe o szypułkach pojedynczych lub parzystych, a na nich—kwiatkach 3ch lub więcej, młecznych i podobnych dzielzaminowym, przeszło na 1" długich. Jagody jajowe, nakształt lubaszek, lénąco-czarne. Nasion po 4 w komorze, atoli zwykle tylko 1 lub 2 dojrzałe.— Pospolita po zaroślach w Indyach wschodnich; kwitnie od lutego do kwietnia.— Jagody zebrane niedojrzałe i rozmaicie przyprawne, zachowują zwykle w miejscu na pokarm, a dojrzałe jedzą świeże.

GAT. 2. *S. gorzkodrzewa* (C. Xylopicron PET. TH.).

— Krzew lub drzewko niskie, bo zaledwie 6stopowe; z korą cienką, popękaną; z gałęziami podbaldaszkowato-ostrokężnie wzniesionemi i widlastodzielnymi; z liśćmi jajowatymi, zaostrozonymi, całkiem nagimi, o 3—5 nerwach bocznych poprzecznych; z szypułkami 2calowemi, 1—2kwiatowemi, bocznemi, o 1 lub 2 cierniach; z kwiatami o łatkach korony kończystych; z jagodą 1calową, podłużnie-jajową, 12 — 15nasionową.— Zwyczajna na wyspie Burbon.— Dostarcza gorzkiego drzewa, używanego od tamicznych w osłabieniu trawienia, w żółtaczce i w zimnicach.

RODZAJ 839. *Legniówka* (*Hancornia* GOM.).

— Kielich 5dzielny. Korona tacowata; jej rurka wązka dołem, górą brzuchata, wewnątrz kosmata; kraju zaś 5 łatek rozwartych. Pręcików 5, osadzonych w środku

rukki, zamkniętych; nitki króciuchne; główki kończy-
ste, schodzące się. Jajnik 2komorowy; zalążki liczne,
na łóżykach przyrosłych z obu stron do przegrody;
szyjka nitkowata; znamię ostrokrężne i 2kończyste
w wiérzchołku. Jagoda mięsista, jajowa, 2komorowa.
Nasiona liczne, utopione w miazdżu, jajowe, ściśnione,
ze znaczkim przodkowym. Zarodek w białku prawie-
rogowatém.

GAT. 1. *L. pyszna* (H. speciosa GOM.).— Drzewo
niskie; o gałęziach wstawowatych, górą obosiecznych,
z korą pełną soku młécznego; o liściach naprzeciwle-
głych, podłużnie-eliptycznych, zaostzonych, żebrzysto-
nerwowych, zupełnie nagich wraz z resztą rośliny; o
szypalkach zwykle 3kwiatowych, końcowych; o kwia-
tach 1 cal długich, dzielzaminowatych, białych, miło-
wonnych; o jagodach wielkości węgierek lub dorancyj,
kulistawych lub jajowych, zielonawo-żółtych z rumień-
cem czerwonym, pełnych soku młécznego gerzkiego, a
po odleżeniu nabierających dość przyjemnie kwasko-
watego smaku.— Pospolita w Brazylii, tak dzika jako
i chodowana na wzór wiśni u nas; kwitnie w sierpniu,
a owoców dostarcza przez 9 miesięcy.— Owoce jój—
ale odleżałe— należą do zwykle jadanych, tak świeże
jak i rozmaicie zaprawne, w którym to stanie nawet i
do Portugalii dochodzą: także wyrabiają z nich napój
wyskokowy, który choć dość przyjemny, ma jednak
usposabiać do żółtaczki. Z soku młécznego otrzymują
również nie zły rodzaj sprężnika.

RODZAJ 840. *Mleka* (*Ambelania* AUBL.).
— Kielich 5dzielny. Korony tacowatěj— rurka obła,
górą zwężona; gardziel naga; a kraju 5dzielnego—
łatki ukośne i falowate. Pręcików 5, osadzonych nad

podstawą rurki i w niej zamkniętych; z główkami prawie-beznitkowymi i strzałkowatymi. Jajnik 2komorowy; zalążki liczne z obu stron przegrody; szyjka 4graniasta; znamię jajowe i 2kończyste, osadzone na podstawie krążkowatej. Jagoda skórzasta, jajowa, 2komorowa. Nasiona liczne szeroko-ściśnione, uczépione u wąskiej przegrody, chropawe.

GAT. 1. *M. kwaśna* (*A. acida* AUBL.).— Drzewo ledwie 8stopowe; o korze szarzej, a gałęziach węzłowatych; z liśćmi eliptycznie-podłużnymi, kończystymi, krótkoogonkowymi, (7" i 3"), brzegiem nieco-falistymi, nagimi; z podbaldaszkami kątowymi, prawie-bezszy-pułkowymi, 3—4kwiatowymi,— o przysadkach łuskowatych; z kwiatami $\frac{1}{4}$ " długimi, białawymi; a jagodami podłużnie-jajowymi, kończystymi, 2" długości, cytrynowo-żółtymi.— Dość zwyczajna w Gujanie; kwitnie we wrześniu.— Jagody, po obłuszczeniu z pokrycia ich młecznego, przyjemnie kwaskowate, bywają jadanane surowe lub przyprawne; a te ostatnie prócz tego mają leczyć czerwonkę: nieobluskane zaś mocno przeczyszczają.

RODZAJ 841. *Dsterbian* (*Allamanda* LIN.).

— Kielich 5dzielny. Korona léjkowata; z rurką obłą; z gardzielą o 5 łuskach rzęsowatych; z krajem dzwonkowato-rozszerzonym, wrębnym w 5 łatek tępych i cokolwiek nierównych. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i zamkniętych w rurce; główki prawie-beznitkowe, strzałkowate, schodzące się. Jajnik 1komorowy, ściśniony; zalążki liczne, wiszące na długich sznureczkach u łożyska obwodowego brzegowego. Torebka skórzasta, kulisto-eliptyczna, soczewkowato-ściśniona, ciernista, 1komorowa, pękająca w 2 łuszczyne w podłuż. Nasiona

*mnogie, uczépione znaczkami przodkowym u brzegów łuszczyń, wiszące na dół dachówkowato, ściśnione i oskrzydłone błoną szeroką. Zarodek w białku chrząstkowatym; z listniami jajowato-sercowatymi; a rostkami odśrodkowym.

GAT. 1. *D. Linneuszów* (A. Linnaei POHL). — Krzew młeczny, wspinający się na przedmioty sąsiednie swymi gałęziami licznymi, długimi i węzłowatymi; o liściach bezogonkowych, poczwórnych, przewrotniejajowato-wydłużonych, (5" i 1 1/4"), w wierzchołku tępych lecz nieco-kończystych, w brzegu falistych, nagich i zielonych z wierzchu, a spodem cisawo-miękkowłosych i na nerwie głównym dłużej- i białowłosistych; o podbaldaszkach wiązkowych, szypułkowych, końcowych lub kątowych, — z przysadkiem łuskowatym u podstawy każdej szypułeczki — przytępym kosmatym i widlastym; o kwiatach 3" długich a w kraju 2 1/2" średnicy, żółtych; a torebkach soczewkowato-ściśnionych, do 3" w średnicy, z nasionami rudo-cisem. — Porasta brzegi strumieni, w Indyach zachodnich i Ameryce południowej; kwitnie od czerwca do września. — Odwaru z liści używają na przeczyszczenie. — (*A. cathartica* LIN.).

Tak samo używa się i

GAT. 2. *D. Schotta* (A. Schottii POHL). — Krzew 4stopowy, niepnący; którego — lodyga wzniesiona, obła, dęta, białawo-szara, — z gałęziami rozpostartymi i 4ściennymi w końcach; liście troiste lub poczwórne, bezogonkowe, podługne, kończyste, (5" i 1 1/4"), z wierzchu bardzociemno- a spodem żółtawo-zielone i miękkowłosiste na nerwach; podbaldaszkami 5 — 11kwiatowe, — o przysadeczkach lancetowatych; kwiaty wielkości i barwy poprzedzającego gatunku, z łatkami z boku wydłużonymi w ostry koniec, — z łuskami przykoronkowymi 2dzielnymi, lancetowatymi i w brzegu poszarpano-ząbkowanymi;

torbka wielka, eliptyczna: — rosnąca w prowincyi Rio Janeiro, — lecz oprócz przeczyszczania i wzbudzająca wymioty.

PLEMIĘ 3.

Wężydrzewowe (Ophioxyleae ENDL.).

Jajnik podwójny. Owoc pestczakowaty.

RODZAJ 842. *Wężydrzew* (**Ophioxylon** LIN.). — Kielich 5wrębny, trwały. Korona léjkowata; z rurką długą, środkiem zgrubłą; z kraju 5wrębnego łatkami rozwartemi, ukośnami. Pręcików 5, osadzonych środkiem w rurce; główki prawie-beznitkowe. Jajnik mosznowaty; załączki pojedyncze, wiszące; szyjka nitkowata, zamknięta; znamię główkowate. Pestczaki 2 jagodowate, lub przez zronienie pojedyncze; z pestką marszczkowatą, łnasionową. Nasiona wywrócone, ściśnione zlekka. Zarodek w białku mięsistém, nieco zakrzywiony; z ростkiem górnym.

GAŁ 1. *W. właściwy* (O. serpentinum LIN.). — Krzew mlęczny, nagi, wspinający się do 10', a na złym gruncie prosto wzniesiony i niższy, z korą szarą; z liśćmi troistymi albo pięciórnymi, rzadko naprzeciwległymi, krótkoogónkowymi, eliptycznie-lancetowatymi, (6" i 2½"), tęgimi, z wiérzchu ciemnozielonymi a spodem jaśniejszymi; z podbaldaszkami kątowymi, długoszypułkowymi; z kwiatami licznymi, białymi, na 1" obło wydłużonymi, — o jasno-czerwonych kielichach i szypułczkach; z jagodami czarniawemi, lánącemi, o 2 połówkach wielkości grochu, z których często 1 niedokształca się; z pestką twardą, niemal trapezowatą. — Dość częsty w okolicach górzystych Indyi wschodnich; kwitnie prawie ciągle. — Korzeń gorzki, dość wysoko cenionym bywa od tamecznych lékarzów, a to w zi-

mnicach, w czerwivości, w ciężkich porodach i ukąszeniach jadowitych; w większych zaś dawkach jako przeczyszczający.

RODZAJ 843. *Brzeczyniec* (*Cerbera* LIN.).

— Kielich 5dzielny, roztwarty. Korona lójkowata; z gardzielą 5zębną; a kraju 5wrębnego — łatkami ukośnemi. Pręcików 5, osadzonych ku górze rurki i w niej zamkniętych; główki prawie-beznitkowe, kończyste, dolegające do znamienia. Jajnik mosznowaty, 2komorowy; komory 2—4zależkowe; zalążki na łożysku — splecioném i dzielącym komorę prawie na 2 części z obu stron osadzone, w okrąglegie; szyjka nitkowata; znamię krążkowate, brzegiem od dołu karbowane a od góry wypukłe i wykrawane. Pestczaki 2 odosobnione, z których jeden często płonny; pestka włóknista, do wpół 2luszczynowa, — z łożyskiem blaszeczkwatém, wychodzącém z podstawy i ruchomém, dzielącym jęj jamę na 2 części. Nasiono przez zronienie 1; bez białka. Zarodek z rostkami górnym.

GAT. 1. *B. właściwy* lub *Ahovai* (*C. Ahovai* LIN.).

— Drzewo średnie, nagie, z korą białawo-szarą, całe pełne soku mlécznego mocnej i niemilęj woni czosnku. Liście na końcach pędów, prawie-bezogonkowe, jajowato-eliptyczne, kończyste, (4" i 1 1/2"), niemal skórzaste, grube, jasno-zielone. Podbaldaszkic końcowe, wietkia, o 6—7 kwiatach mléczno-białych, do 2" długich, — z kielichami odgiętymi, — z rurką korony maczugowatą a łatkami przyciętymi. Pestczak okrągławy, przygnieciony, w środku z wystającą brodawką; pestka niu-miarowo-3kątna, powyżłabiana, gładka i lśnąca, wielkości kasztana, — a nasiona oblawo wydłużone. — Rośnie w Brazylii; kwitnie prawie ciągle. — Od niego to wy-

wodzi się nazwa rodzajowa; bo pestki wydrążone po włożeniu do każdej kamyczka, stanowią rodzaj stroju godowego, gdyż ponawłózione na sznurki i poprzywiązywane do rąk i nóg chrzęszczą i brzdęczą. Nasiona nader odurzająco-jadowite, przewyższają inne części w swych skutkach; a mimo to drzewo użyte na opał, ma jeszcze szkodliwie działać, a w wodę rzucone truć ryby.

GAT. 2. *B. mlęczny* (*C. lactaria* HAMIL.).— Drzewo: którego — gałęzie łamne, węzłowe i bliznowate, z korą czarniawą; liście rozrzucone na końcach pędów, lancetowate, kończyste, (10" i 2"), zwężające się w ogonek, grube, nagie, lśnące i ciemno-zielone; grona podbaldaszkowate, końcowe, wielokwiatowe; kwiaty białe, bezwonne, o kielichach odwiniętych; pestczaki wiszące, zielonawe, jajowate, z jednej strony nieco płaszciejšie i rowkiem przebiegnięte, — o 1 pestce nieco sercowatěj. — Dość częsty po wybrzeżach morskich i po nad rzekami na Molukkach; kwitnie ciągle. — Nader okwite jego mléko, nie jest tak jadowite jak innych pobratymczych roślin; wszelako i tak puszczone na skórę piecze, a wewnątrz użyte przeczyszacza, — podobnie jak i w tym celu zadawanā chorym tamicznym kora i liście: te zaś ostatnie, mimo to, za młodu jadają za jarzynę. Z nasion wyciska się olój, tylko do oświetlania zdatny.

Też same własności posiada

GAT. 3. *B. léczący* (*C. salutaris* LOUR.): drzewo niskie a grube i nagie; okorze zielono- i szaro-marmurkowatěj; liściach najczęściej prawie-bezogonkowych, naprzeciwległych, przewrotnie-jajowatych, tępych, (10" i 2"), lśnących, nagich, ogrubnich, nieco wypukło-wygiętych; podbaldaszkach długoszypułkowych, naprzeciwległych liściom, widlastodzielnych, wielokwiatowych; kwiatach mniejszych od innych gatunków, białych, bezwonných, — o łatkach kielicha scho-

dzących się, a rurce korony skrzywionój; pestczaku jajowym, wielkim, z jednej strony żółtym a z drugiej czerwonym, z rowkiem z boku; a pestką 1ną lub 2ma: — rosnący na Molukkach i w Kochinchinie; kwitnący w lipcu i sierpniu: — którego mleko klójkie i prawie niewinne, na różne celo obracaniem bywa.

Podobnie i

GAT. 4. *B. serduszkowy* lub *Manghas* (C. Manghas LIT.). — Drzewo średnie; z gałązkami 3ścienne, gładkimi i ciemnozielonemi; z liśćmi skupionymi na końcach pędów naprzemianlegle, gruboogonkowymi, tępo-lancetowatymi, (10" i 2½"), sbiegającymi po ogonku, akórzastymi, grubymi, nagimi i linającymi; z podbaldaszkami końcowymi, wietkimi, — o 5 do 7 kwiatach długosypulecaskowych, wonnych, do 2" długich, białych z gardzielą pomarańczową, z łatkami sierpowato-3kątnymi, a kielichem odgiętym; z pestczakiem jak w *lęczącym*, lecz dużo większym bo prawie wielkości jabłka, — którego pestka sercowata udziela mu nazwy gatunkowej: — pospolity w Indjach wschodnich po bagnach i po nad rzekami; — którego nasiona podobnie skutkują jak *Dziędsierawy*, a kora i kwiaty przecyszcują. — (C. Odollam HAMIL.).

Wszelako najjadowitszym jest

GAT. 5. *B. Tanghin* (C. Tanghin Hook.), rosnący na Madagaskar; którego 1 nasiono, jest w stanie 10 osób życia pozbawić. — (Tanghinia venenifera POIR.).

RODZAJ 844. *Chrzęstnia* (*Thevetia* LIN.).

— Kielich 5dzielny, roztwarty. Korona lójkowata, w gardzieli obózerna i wewnątrz 5zębna, a w kraju o 5 łatkach tępych i ukośnych. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce; główki prawie-beznitkowe i schodzące się. Jajnik przygnieciono-mosznowaty, 2komorowy; szyjka nitkowata; znamię 2blaszkowe; obrączka podjajnikowa mięsista. Pestczak przygnieciono-ostrokrężny, prawie-2łatowy; z pestką drzewiastą, 4łuszczynową (podobno); komory 1nasionowe. Nasiona osadzone na łożysku blaszkowatém, dzielącym komorę na 2 części.

GAT. 1. *C. plochocolistna* (T. nerifolia JUSS.).—

Drzewo ozdobne, na podobieństwo powinowatych gatunków— z gałęziami pełnymi blizn z odpadłych liści, obłemi i mdłemi: z liśćmi na końcu pędów rozrzuconymi, prawie-bezogonkowymi, równoważkimi, (5" i 1/3"), kończystymi, podwiniętymi brzegiem, nieco-skórzastymi, prawie-beznerwowymi, nagimi i lśnącymi z wierzchu; z szypułkami w kątach liści najwyższych zwisłemi,— o 1—2—5 kwiatach ozdobnych, 2" długich, żółtych, wonnych,— w których łatki kielichów odgięte a korony podkręcone; z pestczakiem kulistawym, nieco ściśniętym, 1/2" w średnicy, zieloniawym, lśnącym, w górze o 2 dółkach i łączącym je rowku; pestka płasko-podłużna, niewyraźnie-4ścienna, krzyżująco się krésowana. — Rośnie w Indyach zachodnich i Ameryce południowej; kwitnie od kwietnia do czerwca.— Sok jój jest nadzwyczaj piekący i jadowity; nasionami leczą najzjadliwsze ukąszenia wężów; pestek zaś używają na chrzęscidła, podobnie jak z *Brzeczynica*.— (Cerbera Thevetia LIN.).

RODZAJ 845. *Zgrzyn* (*Rauwolfia* PLUM.).

— Kielich 5zębny, trwały. Korony léjkowatej— rurka krótka, gardziel brodata, a kraju 5wrębnego łatki ukośne. Pręcików 5, osadzonych w rurce. Jajnik 2komorowy; komory 2załączkowe; szyjka krótka; znamię wykrojone; obrączka otaczająca podstawę jajnika. Pestczak kulistawy, mosznowaty, o 2 pestkach często spojonych z sobą na osi, 1nasionowych, z przegródką dzielącą niekiedy od podstawy każdą na 2 połowicze niezupełne komórki. Nasiona wywrócone, we dwoje złożone, z ramieniem dólném odgiętém. Zarodek w białku mięsistém prostoległy; o rostkach górnym i długim.

GAT. 1. *Z. lśnący* (*R. nitida* LIN.). — Krzew 12-stopowy, pełen soku młecznego i lśnący; którego — liście najczęściej poczwórne, ogonkowe, lancetowato przedłużone i zwężone w podstawie, prawie-skórzaste, lśnące, po nerwach głównych kosmato-omszone, — z których 2 zbliżone na 5" długie, a 2 drugie znacznie mniejsze; baldaszkogrony końcowe lub kątowe, na szypułkach krótszych od liści, o 4—7 kwiatach białych, 1/4" długich; pestczaki kulistawe, nieco-ściśnione, większe od grochu, żółtawe a później czarniawo-czerwone, — z pestką sercowatą. — Pospolity w Indyach zachodnich i Ameryce południowej; kwitnie od czerwca do września. — Sok młeczny jest wymiotowo-przeczyszczający, a zewnętrznie piekący; i w tych też celach używanym bywa przez tamecznych.

Zarówno zadawanym bywa

GAT. 2. *Z. wymiotowy* (*R. vomitoria* ARZ.), odróżniający się: gałązkami 4ściennymi, liśćmi jeszcze więcej wydłużonymi, oraz kwiatami w okółkach; — którego ojczyzną Gwinea.

RODZAJ 846. *Poleśnia* (*Alyxia* BANKS.). —

Kielich 5wřębny. Korona tacowata, której — gąrdziel bezłuskowa lecz czasem brodata, a kraju 5wřębnego łatki ukośne. Pręcików 5, osadzonych wgąrdzieli, zamkniętych; główki jajowe, prawie-beznitkowe. Jajników 2, a w każdym kilka załążków nadległych; szyjki nieco-spojone; znamię tępe, nagie lub brodate. Z 2 pestczaków jeden często zroniony, szypułczkowy, pojedynczy lub przewięzisty; z pestką na wpół 2komorową. Nasiona prawie-2dzielne przez rowek przodkowy. Zarodek osiowy w białku rogowatém i jakby żzutém, prosty lub nakrzywiony; z rostkiem dólным.

GAT. 1. *P. gwiazdkowata* (A. stellata ROXB.).— Krzew wspinający się, z korą szarą, a z gałęziami licznymi i długo-wybiegłymi. Liście troiste lub poczwórne, krótkoogonkowe, podłużnie-lancetowate, przytępione, do 5" długie, brzegiem faliste, nagie, równoległe-nerwowe, lśnąco-zielone. Podbaldaszkki kątowe, krótsze od liści, krótkoszypułkowe i prawie-wiązkowate. Kwiaty ½ calowe, białe, w podstawie rurki odęte; z kielichami tęgimi. Pestczaki częścię jajowe, podobne małej trześni, z wyżłobieniem od wewnątrz,— a czasem 2 odosobnione. — Rośnie po lasach górskich na wyspach indyjskich, a najwięcej Jawie; kwitnie prawie ciągle.— Kora jej wonna i korzenno-gorzka, jest ważnym przedmiotem handlu miejscowego, jako wślawiony lek w gorączkach złośliwych i złém trawieniu; w jakim to celu nawet i do Europy czasem dochodzi, pod nazwiskiem *kory Peleśni wonnej*— corticis Alyxiae aromatica e, nader podobnej z wéjzrzenia do cynamonu białego.

GAT. 2. *P. waurzynowa* (A. laurina GAUDICH.): również krzew wysoko wspinający się na drzewa, długimi i popękanymi gałęziami rozmaicie poplątanymi; z liśćmi bardzo krótko-ogonkowymi, troistymi, eliptycznie-lancetowatymi, zaostrozonymi i wykrojonymi w końcu, (4" i 1"), w podstawie zwężonymi, nagimi, zarówno z całą rośliną ciemno-zielonymi i lśnącymi; z podbaldaszkami końcowymi, z szypułk 1—3kwiatowych; z kwiatami brudno-białymi, 1½" długimi; z owocami raz-przewięzistymi w 2 członki prawie-eliptyczne, żółtymi.— Zwykła na Molukkach; kwitnie w marcu.— Kora używa się jak z poprzedzającą; a do tego do nakadzań.

PLEMIĘ 3.

Toinowe (Euapocyneae ENDL.).

Jajnik podwójny. Owoc mieszkowaty; wszelako niekiedy miążdzysto-mięsistawy.

RODZAJ 847. *Słojniczka* (*Urceola* ROXB.).

— Kielich 5zębny. Korona słojkowata; z gardzielią zaciśniętą i nagą; z krajem 5zębnym. Pręcików 5, w rurce nisko osadzonych i w niej zamkniętych; z główkami prawie-beznitkowymi, strzałkowatymi. Jajniki 2; zalążki liczne; szyjka 1; znamię jajowate i obrzeżone obrączkowato; obrączka podjajnikowa obło wydłużona i zamykająca jajniki. Mieszki skórzaste, kulistawo-ściśnione, prawie-żłuszczynowe. Nasiona mnogie, nérkowate, utopione w miazdżu mięsistym.

GAT. 1. *S. sprężnikowa* (*U. elastica* ROXB.). — Krzew mlęczny, do 200' rozplózający się pomiędzy zarosłami lub wspinający na drzewa; z pniem grubości ramienia z korą ciemną, porysowaną i chropawą, a na gałązkach lekko omszoną. Liście naprzeciwległe, krótkoogonkowe, odstające, podłużnie-jajowate, końcyste, z wierzchu szorstkie a spodem zrzadka włoskami porośłe. Więcha końcowa, ramienisto-rozgałęziona, wielokwiatowa. Kwiaty drobne, zielonawe, o przysadkach lancetowatych; z koroną na zewnątrz miękkowłosa; z miodnikiem cewiastym, okrywającym jajnik do $\frac{2}{3}$ jego wysokości; z główkami na grzbiecie kosmatymi; z łatkami znamienia odmiennie ubarwionymi. Mieszek soczewkowaty, do 3" w średnicy, pomarszczony. — Dość częsta na Sumatrze. — Z jój mléka gęstego, wyrabiają wielką część *sprężnika* wschodnio-indyjskiego.

RODZAJ 848. *Nabiałnica* (*Tabernemontana* LIN.). — Kielich 5dzielny, trwały, o łatkach w podstawie z gruczołkiem. Korona tacowata; z gardzielią nagą; z kraju 5dzielnego łatkami ukośnemi. Pręcików 5, osadzonych w środku rurki korony i w niej zamkniętych; główki prawie-beznitkowe, strzałkowate. Jajniki

2; zalążki liczne na szwie osadzone; szyjka 1, nitkowata; znamię wrębne; bez łusek podjajnikowych. Mieszki 2, podłużne lub kulistawe, mięsiste, miazdżyste, — a czasem przez zronienie tylko 1. Nasiona liczne, utopione w miazdżu komorkowatym, ściśnione i kątownate. Zarodek w białku mięsistém prosty; z ростkiem błędnym.

GAT. 1. *N. właściwa* (T. utilis W. ARN.). — Drzewo znakomite, którego sam pień 40' dorasta a 1 1/2' w średnicy miéwa; z korą szarawą, szorstkawą. Liście ma naprzeciwległe, krótkoogonkowe, eliptyczne, zaostrome, prawie skórzaste, równoległe - nerwiste, nagie, — z przylistkami spodem zrosłymi; podbaldaszkі krótsze od liści, kątowne. Kwiaty białe, znaczne, wonne; z kielichem rzęsowatym; z koroną skórzastą, o przedłużonej rurce. — Rośnie w Gujanie; kwitnie prawie ciągle. — Bardzo okwity jéj sok mléczny, kléjki, słodki i podobno smaczniejszy od mléka krowiego, utrzymujący się do 10 dni bez skiąnienia i łatwo rozprowadzający się wodą, — zastępuje w istocie u tamecznych nabiał zwierzęcy; używanym zaś bywa za napój, jako środek łagodzący w wielu cierpieniach wewnętrznych i zewnętrznych, oraz do otrzymania *sprężnika*; dla tego téż roślina ta nader bywa szacowaną pod nazwiskiem Hya-Hya.

Podobneż użytki ciągną i z

GAT. 2. *N. krowiej* (T. bovina MOUR.), krzewu 4stopowego; o gałęziach poodginanych; liściach lancetowatych i nagich; kwiatach białych, zwykle poumieszczanych po 5 na jednéj szypulce w kątach liści; oraz mieszkach poodginanych; — pospolitéj w Kochinchinie: także z

GAT. 3. *N. bawolój* (T. bufalina LOUR.) — odmiennéj od *krowiej*, — tylko liśćmi więcéj lancetowatymi; kwiatami pojedynczymi na parzy-

stych szypułkach swiałych; a owocami wzniesiono-rozchodzącymi się i brzuchatymi;— wraz z nią rosnącej.

GAT. 4. *N. cytrymolistna* (T. citrifolia LIN.).— Drzewo karłowate, na 12' najwyższe; o pniu prostym, grubym, z korą szarawą i gładką; o gałązkach obłych, nagich, mocno mlęcznych. Liście jój na 2calowych ogonkach, gęste, podłużnie-jajowate, zaostrome, skórzastawe, około 6" długie, ogrubnie i nagie. Podbaldaszkki kątowe ku końcom pędów; z kwiatami jasno-żółtymi i miłowonnymi,— o kielichach wzniesionych,— koronach na 1" długich, z łatkami odstającymi. Mieszki do 1½" długie, zaostrome, środkiem rozdęte, poziomo rozchodzące się.— Zwykła w Indiach zachodnich; kwitnie od maja do sierpnia.— Gorzkiej jój kory, używają jako leku wzmacniającego, przeciwwimnicznego i przeciw-czerwiowego; a z soku otrzymują *sprężnik*.

Takież samo zastosowanie znajduje

GAT. 5. *N. biała* (T. alba MILL.)— nadzwyczaj okwitująca w mléko i stąd *Drzewem mlęczném* (bois laitoux) od francuzów w swój ojczyźnie, to jest na Martynice zwana,— odróżniająca się jedynie: korą pnia pomarszczoną; liśćmi krótkoogonkowymi, podłużnie-eliptycznymi, 5" długimi i bardzo lśnącymi; kwiatami wiełkimi, białymi, słabo ale przyjemnie woniejącymi, w podbaldaszkach końcowych; oraz mieszkami krótszymi i mniej rozdętymi:— jako téż i

GAT. 6. *N. strojna* (T. coronaria ROXB.).— Krzew nagi, do 8' wyrastający; z gałęziami widlastodzielniemi, popielatemi; z liśćmi naprzeciwległymi, krótkoogonkowymi, rozpostartymi, podłużnie-eliptycznymi, zaostromi, nagimi, (do 6" i 2"), ciemnozielonymi, lśnącymi i cokolwiek falistymi brzegiem; z podbaldaszkami końcowymi albo kątowymi, 3—9- a niekiedy ledwie 1—2-kwiatowymi; z kwiatami białymi, nocą mocno wonnymi, do 1½" długimi, o żółtych małych łusieczkach w gardzieli ściśnionój, a łatkach lekko-kędzierzawych; z mieszkami 2calowymi, odgiętymi, wielonasionowymi; z nasionami cisemi, w osnowce ciemnoczerwonój i mięsistój:— rosnący w Indy-

ach wschodnich dziko, a chodowany po ogrodach całej Azji południowej— zwłaszcza w odmianie z kwiatem pełnym:— którego kora prócz tego, ma działać skutecznie w bólu zębów i chorobach skórnych.— (*Nerium coronarium* LIN.).

RODZAJ 849. *Uroczyn* (*Plumiera* LIN.).—
Kielich 5wrębny. Korona léjkowata; z rurką cienką i obłą; z gardzielą nagą; z kraju 5dzielnego łatkami ukośnemi. Pręcików 5, nad podstawą w rurce osadzonych, zamkniętych; o główkach schodzących się. Jajniki 2; załączki liczne na szwie przodkowym; szyjka krótka; znamię zgrubłe i wykrojone w końcu; obrączka podjajnikowa mięsista. Mieszki brzuchate, obłe, z czasem odgięte. Nasiona mnogie, ściśnione, błoniasto skrzydlaste.

GAT. 1. *U. czerwony* (*P. rubra* LIN.).— Drzewo na 20' wyrastające, rozgałęzione w końcu w liczne, nagie i pełne blizn gałęzie, tworzące wietką ale rozpostartą koronę. Liście skupione na tychże ostatnich kończynach, podłużnie-jajowate, kończyste, (10" i 4"), w podstawie nieco-zwężone, płasko- i równoległe-nerwiste, nagie, — na ogonkach 2calowych i 2gruczołkowych. Podbaldaszkki 3dzielne i wiązkwate, z kwiatów na długich i kosmatych szypułkach, wielkich, czerwonych, i nader przyjemnej woni, — orurce korony cienkiej, a jej łatkach léjkowato-odstających. Mieszki garbate, do 1' długie a na 1 1/4" grube.— Rośnie w Ameryce południowej i w Indyach zachodnich, gdzie go nawet jako prawdziwą ozdobę chodują; kwitnie prawie ciągle.— Oстрыm jego sokiem wytępiają brodawki; a prócz tego używają jako bardzo mocno przeczyszczającego środka — w puchlinach, w kachexyach, długotrwałych wyrzutach skórnych, w kile; także i odwar z korzeni ma podobnie działać, ale łagodnie: syrup zaś przyrządzony

z kwiatów, jest powszechnie używanym w chorobach piersiowych.

W tych samych wypadkach, zastosowują także

GAT. 2. *U. biały* (*P. alba* LIN.), drzewo téjże samej wysokości i takiegoż samego wejźżenia, — ale: z liśćmi lancetowato-wydłużonymi, (1' i 2''), nieco-kończystymi, podwiniętymi brzegiem, z wierzchu llnącymi i zielonymi, a spodem białawymi; z szypułkami podbaldaszkowato-3dzielnymi, w pośrodku wiązki liści na końcu pędów, zgrublemi ku górze; z kwiatami wielkimi, białymi, mocno wonnymi, — o rurce korony długiej, grubiej, skrzywionej i żółtej w gardzieli; z mieszkami 6" długimi a 1/2" grubymi, czarnymi, gładkimi; — rosnący także w Indyach zachodnich, a kwitnący od stycznia do marca: — oraz

GAT. 3. *U. kończysty* (*P. acuminata* DEYAND.) — również drzewo, ale z pniem krzywym, a korą chropawą i kruchą; którego — gałęzie 3dzielne, ku końcowi grubsze; liście klinowato-lancetowate, kończyste, prawie wiązkowo na końcach pędów poskupiane, (15" i 4''), płaskie, grube, równoległe-nerwowe, z wierzchu modrawo-zielone a spodem bladejsze, — na ogonkach z czarniawymi gruczołkami przy podstawie; podbaldaszków zwykle 6, tworzących okółek jakby okręgowato; kwiaty liczne, wielkie, nader wonne, na zewnątrz czerwone a wewnątrz blade-żółte lub téż białawe, — o rurce skrzywionej, a łatkach wstążeczkowatych; mieszki całkiem poodginane, do 6" długie i nader tęgie: — pospolity w Chinach i Kochinchinie; kwitnący bez przerwy.

RODZAJ 850. **Barwinek** (*Vinca* LIN.). — Kielich 5wrębny. Korona léjkowata; o gardzieli rozszerzonej i opatrzonej obrączką błoniastą 5fałdową — istnym przykoronkiem; o łatkach kraju 5wrębnego tępych. Pręcików 5, osadzonych w połowie rurki i w niej zamkniętych; z nitkami rozszerzonymi w wierzchołku, a w podstawie kolankowatemi; z główkami doległemi do znamienia, a uwieńczonemi błonką brodatą. Jajników 2; o licznych załączkach na szwie przodkowym; o szyjce nitkowatej, zgrubłej górą i rozpląszonej krążeczkowato; o znamieniu strzępiasto-5kątném. Gruczoły podjajniko-

we 2, tępe, naprzemianległe z jajnikami. Mieszki oble, przez wwnięcie brzegów — na wpół 2komorowe. Nasiona mnogie, podłużnie-jajowe, guzikowate; ze znacznym przodkowym. Zarodek w białka mięsistego górnym końcu zamknięty; z rostkami górnym.

GAT. 1. *B. mniejszy* (V. minor LIN.).— Podkrzew płożący się i całkiem nagi: którego — korzeń długowłóknisto-rozczolgujący się, wydaje mnóstwo łodyg na wpół zdrzewiałych, cienkich, obłych, — z których płożne nader długie i rozłogowato-korzeniące się, wydają z odziomka — kwitnące wzniesione do 10"; które znów po okwitnieniu rozkładając się i przybierając nadal cechy płożnych, z odziomków nowe kwiatne wypuszczają. Liście jego górne 2" i 1" a dolne mniejsze, jajowato-eliptyczne lub eliptyczno-lancetowate, tępe, podwinięte brzegiem, skórzaste, tęgie, całkiem nagie, z wierzchu ciemnozielone i lśnące a spodem bledsze, — na krótkich ogońkach, opatrzonych w podstawie ząbkami gruczolkowatym. Kwiaty pojedyncze w kątach liści, na 1calowych szypułkach, same na 1" długie i prawie tyleż w średnicy, jasno-modre, a rzadko białe lub różowo-fiołkowawe, — z łatkami korony spojonymi nikiłą błoną białą w podstawach. Owoców nigdy nie osadza. — Dość zwyczajny, po lasach i zarostach ciemnych i kamienistych prawie całej Europy; kwitnie od kwietnia do czerwca, a miejscami całkiem nie. — Dawniej przez lekarzów, a dziś zaledwie jako lek domowy, używanem bywa *ziele Barwinka* — herba *Vincae v. Pervincae*, jako czyszczące krew i lekko ściągające, w kołtunie, w guilcu, w biegunkach, w krwotokach, w wozgrywości; a nawet zachwalano je w suchotach płuc.

Dawniej używano podobnie i

GAT. 2. *B. większego* (V. major LIN.), we wszystkich częściach znacznie większego; z liśćmi różnie-jajowatymi, tępo-kończystymi, często sercowatymi w podstawie, a w brzegu rzęsowatymi; oras kwiatami 2 razy większymi i żywiój-modrymi;— dość zwykłego w Europie południowej.

GAT. 3. *B. drobnokwiatowy* (V. parviflora RETZ.). — Ziele roczne, nagie: którego— korzeń włóknisty; kodyga do 1' wzniesiona, 4kątna, gałęzista; liście krótkoogonkowe, lancetowate, (4" i 1.1/4"), zaostrome, — o przylistkach szydełkowatych; kwiaty niemal parzyste, żółtawo-białe, drobniuchne, kątowe, zwężone w gardzieli; mieszki 3całowe, cieniutkie, zaostrome.— Chwast uciążliwy po rolach Indyi wschodnich; kwitnie w porze dęszczowej. — Odwarem ziela w oleju, leczą scyatykę czyli ból kuluszowy.— (V. pusilla MURR.).

RODZAJ 851. *Dwuczub* (*Alstonia* R. BRWN.). — Kielich 5wrębny. Korona tacowata; o rurce i gardzieli— łuseczkowatych; a kraju 5wrębnego łatkach ukośnych. Pręcików 5, osadzonych środkiem w rurce i zamkniętych; z główkami prawie-beznitkowemi, lancetowatemi i wolnemi. Jajniki 2, z zalążkami mnogimi na szwie przodkowym; szyjka 1, nitkowata, rozszerzona w szczycie; znamię nieco-ostrokreżne; bez łuseczek podjajnikowych. Mieszki obłe, wydłużone. Nasiona liczne, tarczowate, równoważkie, ściśnione, rzęsowate i z obu końców czubate.

GAT. 1. *D. szkolny* (A. comosa R. BRWN.), wysmukłe i często dość dorodne drzewo: z korą popielatą i pomarszczoną; z gałązkami prawie-okółkowatemi, oblęmi, kropkowato-brodawczkowatemi. Liście ma w okręgach po 4—7 na każdym węźle, bardzo-krótko-

ogenkowe, przewrotnie-jajowato wydłużone, tępe, (8" i 3 1/2"), jednak nierównej wielkości w jednymże okręgu, ku podstawie niemal-zastrzone, nagie, zbite, z wierzchu lśnące, spodem bledsze. Podbaldaszkę krótkoszy-pułkowe, po 1 lub po 2—4ch na końcach gałęzi, krótsze od liści, odstająco- i okręgowo-gałęziste lub prawie-poziome, omszone; z przylistkami łusieczkowatymi. Kwiaty prawie-bezszypułeczkowe, zielonawo-białe, najmocniej wonne wieczorem; o kielichu miękkowłosym, kilkakroć krótszym od korony; a koronie 1/2" długiej, z obu stron włosistej, z rurką środkiem zaciśniętą, a gardzielią brodą. Mieszki wiszące, 1 1/2" długie, cieniuchne, lekko-ściśnione. — Rośnie w Indyach wschodnich; kwitnie prawie ciągle. — Gorzka jego kora, tak w Indyach jako i w Chinach, zadawaną bywa jak u nas *Goryczka*; gdzie zarazem z miękkiego jego drzewa, robią stoły szkolne do nauki początkowej pisania. — (*Echites scholaris* LIN.).

RODZAJ 852. *Popłot* (*Echites* P. BRWN.).

— Kielich 5dzielny. Korona tacowata lub lójkowata; bez łusieczek w rurce i w gardzieli; z łatkami 5dzielnego kraju nierównobocznymi. Pręcików 5, osadzonych w rurce lub w gardzieli i w niej zamkniętych; główki strzałkowate spojone ze znamieniem, z przyrostkami bezpyłkowymi. Jajników 2; zalążki liczne na szwie przodkowym; szyjka 1, nitkowata; znamię 5kątne, ostrokręźnie kończyste; łusieczek podjajnikowych 5, wolnych lub czasem zrosłych. Mieszki cieniuchne. Nasiona mnogie, czubate w znaczkę.

GAT. 1. *P. miękkowłosy* (*E. pubescens* BUCHAN.).

— Drzewko, z gałęziami obłemi i cisemi, a gałązkami ściśnionymi i nieco-rowkowanymi. Liście bardzo krótko-

ogonkowe, podłużnie-jajowate, nieco-kończyste, (9" i 3"), w brzegu chrząstkowate i krające, z wierzchu odstająco- a spodem przylegająco-miękkowłoste, żeberkowato-nerwowe, nieco pomarszczone. Podbaldaszkę kątową, krótszą od liści; z szypułkami widlastymi wielokwiatowymi; z przysadkami sztydłowatymi, odpadającymi. Kwiaty równowysokie, woni przyjemnej, nieco większe od dzielzaminowych, białe; o kielichu omszonym; a rurce kłony 5ściennej i brzuchatej ku podstawie, z obu stron miękkowłosej. Mieszki od 5—10" długie lecz w każdej parze 1 mniejszy, obłe, wąskie, ponabrzmiewale przewięziste i rozchodzące się. — Zwyczajny w Indiach wschodnich; kwitnie prawie ciągle, a najbogaciej w porze deszczowej. — Kora pnia gorzko-ostra, zadaną bywa w miejscu w biegunkach, w czerwonych, w zgorzelinach, — a zewnętrznie w obrznięciach dna-wych; nawet i do Europy przed czasy przychodziła pod nazwą *kory przeciwczwernkowej* lub *tokowej* — cortex antidysentericus v. profluvii v. Conessi, w krajowym narzeczu Codaga Pala. Nasionami zaś leczą ludzkie czerwie.

Pod tém samym mianem, uchodzi także kora

GAT. 2. *P. przeciwczwernkowej* (E. antidysenterica ROTH.), różniące się jedynie — liśćmi jajowato-lancetowatymi, nagimi i niewyraźnie-karbowanymi; a kwiatami cielistymi.

GAT. 3. *P. goździkowcowaty* (E. caryophyllata ROXB.). — Krzew z korą blado-cisą i kosmatą; z liśćmi krótkoogonkowymi, jajowato-eliptycznymi, kończystym, (5" i 1½"), ogrubniami, spodem kutnerowatymi a z wierzchu nagimi i lénącymi; z podbaldaszkami końcowymi, wielokwiatowymi, — o przysadkach odpadających; z kwiatami wielkimi białymi ze środkiem czer-

wonawym, mocnej woni goździków, — o łusczkach długich, kończystych i wrosłych. — Zwyczajny w Indiach wschodnich; kwitnie niemal ciągle. — Liśćmi leczą gorączki dnawe.

GAT. 4. *P. długokwiatowy* (*E. longiflora* DESF.). — Krzew wzniesiony, z gałęziami bardzo długimi, pnąciami się i białą wełnistymi; z korzeniem do 5" długim, bulwiasto-rzepowatym; z liśćmi bezogonkowymi, jajowato-sercowatymi, kończystymi, falistymi i podwiniętymi w brzegu, spodem białą kosmatymi; z kwiatami kątowatymi, pojedynczymi, bardzo długo-szypułkowymi, — o koronie równie długiej, białej i kędzierzawej. — Pospolity w Brazylii; kwitnie od maja do sierpnia. — Cała roślina wraz z korzeniem mocno młeczna i ostra, używa się w miejscu na obklady i enemy w krwawnicach, oraz w zarazie panującej często pomiędzy bydłem, końmi i mułami.

GAT. 5. *P. wzniesiono-pnący* (*E. suberecta* JACQ.). — Krzew, na wolnych miejscach do 3' wzniesiony a w zaroślach przeczło na 10' wspinający się, z gałęziami cienkimi i miękkowłosemi; którego — liście ogonkowe, podłużnie-jajowate, tępe, ciernisto-kończyste, skórzaste, w brzegu podwinięte, z wierzchu lśnące a spodem bledsze i miękkowłosiste; gronka najczęściej 3kwiatowe, końcowe lub kątowe, dłuższe od liści; kwiaty wielkie, żółte, — o kielichu, szypułkach i koronach na zewnątrz — szorstkich, z gardzielą rozszerzoną krwisto-prążkowaną a krajem falistym; mieszki bardzo długie i obłe. — Rośnie w Indiach zachodnich; kwitnie prawie ciągle. — Sok jego młeczny, jest nader jadowitym, tak iż w parę minut po użyciu zabija: wyciągnięty zaś z niego jad, zowią woorara.

RODZAJ 853. *Messyk* (*Ichnocarpus* R. BRWN.).— Kielich 5wrębny. Korona tacowata, tak w rurce jako i w gardzieli bez łusek, a z kraju 5wrębnego łatkami połówkowemi. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce; główki strzałkowate, oddzielone od znamienia. Jajników 2; zalążki liczne, na szwie przodkowym; szyjka 1; znamię jajowate, ostrokończyste; znitków 5 podjajnikowych, naprzemianległych z pręcikami. Mieszki nadzwyczaj cieniutkie, wielonasionowe. Nasiona mnogie, czubate na znaczk.

GAT. 1. *M. Afzelego* (I. Afzelii R. et S.).— Krzew wysoko wijący się w lewo, całkiem nagi; o liściach ogonkowych, lancetowatych a ku dołowi jajowatych, z wierzchu ciemnozielonych a spodem jaśniejszych, żeberkowato-nerwowych, często prawie -poskręcanych; wiechach kątowych i końcowych, bardzo złożonych,— z odnogami i odnózkami ściśnionemi, krótkowłosemi,— z których ostateczne dzierżą po 2 kwiatki zwisłe, drobne, białe i miłowonne; zresztą o mieszkach szydlowatych, na 3" długich, zrosłych podstawami, początkowo poziomych a potem odgiętych, cisyh i rozszczepanych w końcu.— Pospolity po gajach i lasach w Gwinei; kwitnie prawie ciągle.— Odwaru z liści i pędów, używać zwykli w miejscu na wzmocnienie żołądka.— (*Apocynum frutescens* AFZEL.).

RODZAJ 854. *Totna* (*Apocynum* LIN.).— Kielich 5wrębny. Korona dzwonekowata; z rurką wewnątrz o 5 ząbkach ostrych, ukrytych i naprzeciwległych łatkom kraju 5wrębnego; z gardzielą nagą. Pręcików 5, osadzonych nad podstawą rurki i w niej zamkniętych; główki strzałkowate, spojone ze znamieniem w środku położoném, z przyrostkami bez pyłku. Jajniki

2; zalążki liczne na szwie przodkowym, prawie bez szyjek; znamię rozszerzone i ostrokręźnie kończyste; łusek podjajnikowych 5. Mieszki odosobnione cieniutkie. Nasiona liczne, na znaczku czubate.

GAT. 1. *T. Mucholapka* (*A. androsaemifolium* LIN.).

— Ziele wieloletnie, z kłębem wydającym płozące się wypustki i pokrytym długimi korzeniami włóknistymi. Łodyga do 3' wzniesiona, czerwona, naga, z gałęziami odstającymi. Liście jajowate, krótkoogonkowe, ciernisto-kończyste, z wierzchu nagie a spodem omszone. Podbaldaszki kątowe niewielkwiatowe, prawie-wiązkowate i krótsze od liści, — a końcowe większe i kwiecistsze. Kwiatki wonne, nieco pochyłe, wielkości lanuszkowych, białe z krajem różowym albo szkarłatnym, o koronie 2 razy dłuższej od kielicha. Mieszki wiszące, do 4" długie, nagie i cise. — Rośnie dziko w Ameryce północnej, a często i po ogrodach naszych uprawiana dla rozrywki, z powodu przytrzymywania muszek szukających pożywienia w jej rurce; kwitnie od lipca do września. — Z powodu okwitości ostrego mléka, korzenie jej zadają na wymioty i na przeczyszczenie — zwłaszcza w puchlinach, a w mniejszych dawkach ku podniesieniu osłabionego trawienia; Indyjanie zaś leczą nimi kile.

Podobnie używanemi bywają:

GAT. 2. *T. konopna* (*A. cannabinum* LIN.), różna — liśćmi węższymi i w obu końcach ścięczonymi; a podbaldaszkami więchowatymi, o kwiatach zielonawo-białych; — tudzież

GAT. 3. *T. omszona* (*A. pubescens* R. BRUN.), odznaczająca się — liśćmi podłużnie-jajowatymi, z obu stron zwłaszcza téż od spodu miękko omszonymi; a podbaldaszkami mniejszymi i również omszonymi: — które to obydwie za jeden gatunek od wielu poczytywane, zgadzają się nawet i w użyciu przemysłowém, gdyż Amery-

kanie północni otrzymują z nich rodzaj przędzy podobnej konopnej, zwaną od nich *przędzą indyjską*.

GAT. 4. *T. indyjska* (A. indicum LAM.).— Krzew, z odziomka grubości 1 cala rozgałęziony w liczne— gałęzie długie, cienkie i wszechstronnie wspinające się a włosiste; o liściach średnio-ogonkowych, sercowatych lub tylko jajowatych, zaostrzonych; nagich, (4" i 3"), w brzegu nieco-podwiniętych, łasnących i ciemnozielonych z wierzchu a spodem mocno żeberkowato-żółtawych; podbaldaszkach kątowych małych, o kwiatach żółtawobiałych; mieszkach 5calowych i na palec grubych.— Zwykła na Molukkach i w Kochinchinie; kwitnąca latem.— Liście z początku gorzkawe a później słodkawe, jadanymi bywają surowe lub gotowane, w celu wzmocnienia trawienia i przysporzenia pokarmu u matek; podobnie i korzeń: zewnętrznie zaś mają działać jako rozpędzające.

GAT. 5. *T. wenecka* (A. venetum LIN.).— Ziele trwałe; z kłębem czółgającym się; z łodygą na 3' wyrastającą, nagą, z licznymi gałęziami odstającymi; z liśćmi bardzo krótko-ogonkowymi, podłużnie-lancetowatymi, ciernisto-kończystymi, (2½" i ½"), nagimi, brzegiem chrząstkowato-ząbkowano ostrymi; podbaldaszkami na końcach łodygi i gałęzi omszonymi,— o przysadkach łącznie z szypułeczkami, kielichami i koronami— gruczołkowato-omyszonych i lępkich; a koronami 4 razy dłuższymi od kielicha, szkarłatnawymi lub białymi.— Dość częsta po wybrzeżach morza Adryatyckiego i czarnego; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Niegdyś pochodziło z niej *ziele i korzeń Roman-ka morskiego*— herba et radix Tithymali maritimi, wymiotująco-przeczyszczające.

GAT. 6. *T. odmładzająca* (A. juvenus LAM.), również krzew mlęczny lecz z sokiem czerwonym; którego — kłęb mięsisty, niepodzielny; łodyga cienka, włosista; liście jajowate i włosiste; a kwiaty żółte, o koronach 3 razy dłuższych od kielichów;— rosnący w Kochinchinie,— używany także jest od lekarzów i nader wysoce ceniony, jako środek powracający siły młodzieńcze w starości.

RODZAJ 855. *Płochowiec* (*Nerium R. Bawn.*).— Kielich 5dzielny, z ząbkami wewnątrz. Korona tacowata; z gardzielą uwieńczoną przykoronkiem z listków poszarpanych; z kraju 5wřębnego łatkami skręconemi i nierównobocznemi, bez przyrostków. Pręcików 5, osadzonych środkiem rurki korony i w niej zamkniętych; główki strzałkowate, ościste, spojone na środku znamienia. Jajników 2; zalążki liczne na szwie przodkowym; szyjka 1, nitkowata, rozszerzona w końcu; znamię tępe; bez łusek podjajnikowych. Mieszki obława. Nasiona liczne, czubate w znaczk.

GAT. 1. *P. pospolity* (N. Oleander LIN.), w dawnych zielnikach *Bobkową Różą* i *Kościaneczkami*, a pospolicie *Oleandrem* zwany.— Krzew często drzewkowaty, troisto-gałęzisty w odnogi różgowate, długie i nieznacznie-omszone. Liście ma troiste, wzniesione, krótkoogonkowe, równowążko-lancetowate, (5" i 3/4"), dólne znacznie mniejsze, krótko-kończyste, brzegiem lekko-podwinięte, tęgie, nagie, z więzchu ciemnozielonolánące a spodem jaśniejsze i delikatnie żeberkowato-nerwiste, wgnieciono-kropkowane. Podbaldaszk okazałe. dość wietkie, — o przysadkach równowążko-kończystych, odpadających i zarówno z szypułkami i kielichami czerwonych. Kwiaty wielkie, ozdobne, miłowne, różowe a rzadko białe, często pełne, do 2" w średnicy

a przeszło 1" długie,— z listeczkami przykoronka 3—5-dzielnymi i zaostrzonymi. Mieszki do 4" długie, cise.— Dziki zwykły w Afryce południowej aż ku Indyom oraz w Europie południowej, a chodowany wszędzie; kwitnie od lipca do września.— W dzikim więcej a w chodowanym mniej— wszystkie części są odurzająco-ostremi; których w dawniejszych czasach używano w długotrwałych chorobach skórnych, zwłaszcza téż *liści Płochowca* — folia Oleandri v. Rosaginis v. Nerii.

Tak samo używanym bywa

GAT. 2. *P. wonny* (N. odoratum LAM.) zupełnie podobny poprzedzającemu, a zaledwie różny— wzrostem mniejszym; liśćmi dużo dłuższymi; kwiatami zaś pełnymi, bardzo-mocno-wonnymi,— których łatki zewnętrzne ciemniejsze od wewnętrznych, mocno kędzierzawych z białą obwódką,— łusek zaś wewnętrznych strzępki nitkowate; — nader zwyczajny dziki i chodowany po ogrodach w Indyach wschodnich, gdzie kwitnie cały rok.

RODZAJ 856. **Kościanecznik** (*Wrightia* (R. BROWN).— Kielich 5dzielnym, wewnątrz o 5 lub 10 łuskach. Korona tacowata; z krajem 5dzielnym, rozstwartym; z gardzielą uwieńczoną przykoronkiem z 10 łusek podzielnych. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i wystających; o główkach strzałkowatych, spojonych ze znamieniem pomiędzy niemi leżącym. Jajniki 2, spojone; zalążki liczne na szwie przodkowym; szyjka nieco maczugowato-nitkowata; znamię tępe, wykrawane. Mieszki wolne lub nieco zrosłe z sobą, z łożyskami przyrosłymi. Nasiona liczne, czubate w końcu przeciwnym znaczkowi. Zarodek bezbiałkowy; rostek górny, zbliżony do znaczk.

GAT. 1. *K. przeciwczzerwony* (*W. antidyenterica* R. BRWN.).— Krzew lub drzewko strojne, 10' dorasta-

jące; z gałęziami nagimi, szarawemi; z liśćmi ogonkowymi, podłużnie-jajowatymi, kończystymi, (3" i 1"), nagimi, spodem wydatnie-nerwistymi; z podbaldaszkami końcowymi—kwiatów białych, woni przyjemnej, o rurce 6 razy dłuższej od kielicha; z mieszkami 6całowymi, wązkimi, spojonymi wraz z wierzchołkami aż do pęknięcia; z nasionami podłużnemi, biało-jedwabistoczubatemi.— Pospolity w Indyach wschodnich, zwłaszcza na Cejlonie; kwitnie prawie ciągle.— Dawniej od niego wywodzono *korę przeciwczerwonkową* lub *tokową*— cortex antidysentericus, v. profluvii v. Conessi, właściwie z *Poplota miękkowłosego* pochodząca, lecz zastępująca tamtą i zarówno z nią skuteczną.— (*Nerium antidysentericum* LIN.).

Téjże saméj kory dostarcza także

GAT. 2. *K. barwiérski* (W. tinctoria R. BRUN.) drzewo 15stopowe; o liściach podłużnie-jajowatych, (10" i 4"), kończystych i omszonych; kwiatach wielkich, białych, wonnych, do 1½" w średnicy,— o łatkach równowązkich, tworzących wiećkie i wiéchowate podbaldaszkę; a mieszkach do 18" długich, nader wysmukłych i spojonych z sobą końcami;— zwykły w Indyach wschodnich: którego tak kora jako i nasiona są weławioné w biegunkach, a liście zawierające wiele barwika indygu podobnego, w barwiérstwie nie małą grają rolę.— (*Nerium tinctorium* ROTTL.).

RODZAJ 857. *Tastemcza* (Kixia BLUM.).— Kielich 5dzielny. Korona prawie-léjkowata; z rurką zaciśniętą środkiem; z gardzielą nagą; a krajem dzwonekowatym, 5dzielnym i skręconym. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i wystających; główki ostrokońcyste, z grzbietem ztwardłym, spojone z pośrodkowém znamieniem. Jajniki 2; opasane obrączką mięsistą; zalążki mnogie na szwie przodkowym; szyjka nitkowata; znamię maczugowate. Mieszki odosobnione, wydłużone.

Nasion wiele, czubatech w końcu przeciwnym znaczkowi. Zarodek bez białka; z ростkiem górnym, zbliżonym do znaczką.

GAT. 1. *T. drzewna* (K. arborea BLUME).— Piękne drzewo; z liśćmi naprzeciwległymi, eliptycznymi, z obu końców kończystymi, z wierzchu nagimi a spodem bledszymi i cokolwiek omszonymi; z kwiatami w podbaldaszkach wiązkowatych kątowych, wielkich, biało-żółtawych; z nasionami od dołu trzoneczkowemi i czubatemi.— Rośnie na Jawie; kwitnie od czerwca długo w jesień.— Żółty i ostry sok młeczny, zmieszany z wodą wrzącą lub z miodem, ma dzielnie niszczyć tasiemca; sam zaś użyty, sprawia zapalenie kiszek i żołądka.

RODZAJ 858. *Ciągłość* (*Vahia* LAM).— Kielich malénki, 5wrębny. Korony léjkowatéj — rurka wydłużona i brzuchata ku podstawie, a kraju 5wrębnego—łatki skrócone. Pręcików 5, osadzonych środkiem w rurce korony; nitki króciuchne; główki strzałkowate. Jajnik jajowy, ostry; szyjka szydlowata; znamię— z krążka okrągłego i mięsistego— 2kończyste. Reszta cech podobna jak w *Nabiałnicy*.

GAT. 1. *C. sprężnikodajny* (*V. gummifera* POIR).— Drzewo, o gałęziach obłych, nagich i gładkich; liściach naprzeciwległych, ogonkowych, przewrotnie-jajowatych, tępo-zaokrąglonych w końcu, (2" i 1"), skórzastych, lśnących i nerwistych; podbaldaszkach końcowych, przysadeczkowych; kwiatach na 1" długich, brudnawo-żółtych; lecz z owocami nieopisanymi dotąd należyście.— Rośnie na Madagaskar; kwitnie latem.— Z soku młecznego i okwitętego téj rośliny, wyrabiają dobry *sprężnik*.— (*Tabernemontana squamosa* COMERS.).

RODZINA CXLIV.

Trojeściowate (Asclepiadeaceae LINDL.).

Kwiaty umiarowe, w międzyogonkowych a rzadziej kątowych — okółkach lub wiązkach, a czasem tylko w podbaldaszkach albo gronach, najrzadziej zaś pojedyncze. Kielich 5dzielny lub 5wrębny, różnej wielkości. Korona odpadająca, 5dzielna albo 5wrębna, dzwonkowata, słojkowata, łąkowata lub kółkowa, naprzemianległa z kielichem, często z ząbkami pomiędzy łatkami oraz z łuseczkami w rurce i gardzieli; w przedkwitnieniu skręcono-dachówkowata, niekiedy tylko łuszcynowata. — Pręcików 5, osadzonych ku podstawie w rurce naprzemianlegle z łatkami kraju: nitki spłaszczone, rzadko kiedy wolne ale najczęściej zrosłe w zniłek cewiasty, zwykle uwieńczony przykoronkiem zrosło- lub dzielno-łateczkowym: główki zewnątrzwrótne, 2woreczkowe, uwieńczone kończystem przedłużeniem zwórki lub w jego miejscu włosami, a rzadko nagie, — już zrosłe w cewę, już wpół- lub całkiem - wolne; o woreczkach naprzeciwległych, równoległych, często przez podłużną przegródkę 2woreczkowatych, otwierających się — już całkiem w podłuż, już szparką wiérzchołkową, podłużną albo poprzeczną — i to zawsze przed rozkwitnięciem; z pyłkiem zlepionym w pyłkowiny bardzo rzadko beztorbeczkowe, ziarniste i powstałe z czwórek pęcherzyków pyłkowych — bądź pojedynczo bądź po 4 dolegających do gruczołków znamienia, — lecz zazwyczaj w torbeczce własnej w każdym woreczku, błonkowatej, zamkniętej szewkiem chrząstkowatym, — z których po 2 należące do osobnych główek czepiają się każdego wyrostka zna-

mienia;— o pęcherzykach pyłku wrzecionkowatych, olejno obleczonych, wyszłych z szewka.— Jajniki 2, wolne lub spojone podstawami, bez- lub trzonczkowe: załączki liczne, osadzone na łożyskach nerwowatych zajmujących szew przodkowy, kilkoszeregowy, wiszące, wywrócone: szyjki 2, wybiegłe z jajników, króciuchne i nader zbliżone: znamię wspólne obu szyjkom, rozszerzone, 5graniaste a rzadko poszarpano-wielowrębne, bezdzióbne lub dzióbate, całkie albo raz- lub więcej-wrębne, z kątami podstawowymi naprzemianległymi główkom, a opatrzonymi— już wyrostkami fałdeczkowatymi i chrząstkowatymi, chwytającymi torbeczki pyłkowinowe,— już też gruczołkami przytrzymującymi gołe pyłkowiny lépkie.— Mieszki zazwyczaj 2, i to wzniesione lub roztwarte; często pojedynczo przez zronienie jednego,— już gładkie, już cierniste, pękające po szwie z uwolnieniem łożyska.— Nasiona mnogie, ściśnione, na dół dachówkowate; ze skórką najczęściej chrząstkowato obrzeżoną, uwieńczoną czubem jedwabistym zwróconym ku wierzchołkowi owocu; z białkiem mięsistym ale nikłym, lub bez niego.— Zarodek prostoległy osiowy; o listniach płaskich, liściastych; a rostkowi bliskim znaczka i zwróconym ku wierzchołkowi owocu.— *Krzewy a rzadziej ziola, najczęściej mlęczne i wijące się; z lodygą i gałęziami obłemi i węzłowato-wstawowatymi, a czasem mięsistymi; z liśćmi naprzeciwległymi, rzadziej okręgowymi albolitcz naprzeciwległymi,— a w mięsistych zwykle ronionymi lub różnie przeobrażonymi,— zresztą zawsze pojedynczymi i całkimi, bez przylistków, lub w ich miejsce z szczecinami międzyogonkowymi.*

PLEMIE 1.**Obwojnikiowe** (Periploceae R. BRWN.).

Nitki pyłkowe w części lub całkiem wolne. Główniki 1—4woreczkowe. Pyłkowie 5—20, ziarnistych, pojedynczo lub po 4 przytulonych do rozszerzonych szczytów wyrostków znamion.

RODZAJ 859. **Obwojnik** (*Periploca* LIN.).— Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5wřębna; gardziel o 5 gruczołkach naprzeciwległych pręcikom, zakończonych ościami mięsistymi i haczykowatymi. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i wystających; nitki wolne; główki ostrokończyste, w grzbiecie brodate, przyklęjone podstawami do środka znamienia; pyłkowiny pojedyncze, ziarniste, rozszerzonymi szczytami dolegające do gruczołów znamienia. Znamię tępo-5kątne, bezbronne. Mieszki obłe, nadzwyczaj rozchodzące się; gładkie. Nasiona mnogie, czubate w znaczkach.

GAT. 1. *O. maurycycki* (P. mauritianum POIR.).— Krzew wijący się i wspinający do 20'; z łodygą i gałęziami cienkimi, obłemi, cisem; z liśćmi krótko- a grubo-ogonkowymi, podługznymi, zastrzonymi, (4" i 1 1/2"), brzegiem nieco-podwiniętymi, z wierzchu ciemnozielonymi i lśnącymi, a spodem bledszymi i równolegle nerwistymi; z podbaldaszkami kątowymi, groniastymi, — o kwiatach 1/2calowych, czerwonych, wewnątrz włosisłych, — z przysadkami krótkimi a tępymi; z mieszkami sztydłowatymi i prawie-członkowatymi.— Zwyczajła w Indyach wschodnich i na wyspach sąsiednich; kwitnie latem.— Korzeń na wyspie Maurycyus, zadawanym bywa na wymioty zamiast ipekakuanowego.— (*Cynanchum mauritianum* LAM.).

GAT. 2. *O. grecki* (*P. graeca* LIN.).— Krzew do 40' wspinający się swemi licznymi, cienkimi i szarocisawymi gałęziami; którego — liście krótkoogonkowe, różnie-jajowate, (4" i 3"), dólne nieco-mniejsze, tępe lub kończyste, z wierzchu lśnące a spodem bledsze; podbaldaszki prawie-koncowe, widlastodzielne, 10—20-kwiatowe, — o przysadkach sztydłowatych; kwiaty na 1" w średnicy, od zewnątrz żółto-zielonawe, a wewnątrz czerwone i biało-kosmate, mięsistawe, — z łatkami równoważkami i wykrojonemi w końcu, — z łuskami przykoronkowemi oraz nitkowatemi ich wydłużeniami prawie równymi koronie, — z główkami zbito- i białokosmatemi; mieszki do 4" długie, cisawe, z początku wgięte i spojone końcami a później rozchodzące się.— Pospolity w Grecyi i na całym Wschodzie, a chodowany u nas po ogrodach; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Jego sok mleczny, ma być do tego stopnia jadowity, iż miejscami w Azji trują nim wilki; a ziele użyte zewnętrznie, jest rozdzielającym.

RODZAJ 860. *Owoik* (*Hemidesmus* R. BRWN.).— Kielich 5wrębny. Korona kółkowa, 5wrębna, o 5 łuskach pod wcięciami bezząbkowemi. Pręcików 5, osadzonych w rurce i wystających; o. nitkach zrosłych w podstawach a w wierzchołkach wolnych; główkach zaś spojonych wraz, lecz odosobnionych od znamienia i bezbrodych;— pyłkownikach 20, ziarnkowatych, dolegających swymi przyrostkami nerkowatymi po 4 do każdego gruczołka znamienia. Znamię płaskawe, bezbronne. Mieszki obłe, nadzwyczaj rozchodzące się, gładkie. Nasiona liczne i czubate w znaczkach.

GAT. 1. *O. indyjski* (*H. indicus* R. BRWN.).— Krzew wysmukły i pnący, z bardzo licznymi i cien-

kiemi a długimi włóknami korzeniowemi; z łodygą obłą, szorstką i popielato-szarą; z liśćmi bardzo krótkoogonkowymi, jajowato-eliptycznymi, w tępych wierzchołku ciernisto-kończystymi, (3" i 1"), skórzastymi, często w podstawie zaokrąglonej wykrojonymi, z wierzchu jasno-zielonymi, a spodem bledszymi i popielatawymi,— o przysadkach malénkich z każdej strony ogonka, odpadających; z okólkami prawie-bezszypułkowymi — kwiatów zielonawych z wnętrzem czerwónym,— o przysadkach łuskowatych, a łatkach korony ku wewnątrz pomarszczonych.— Zwyczajny na wyspie Cejlon i sąsiednich; kwitnie latem.— Korzeń jego bezwonny i kléisty, używa się w Indjach wschodnich jak *sarsaparylla*, do której ma wiele podobieństwa.— (*Periploca indica*. LIN.).

PLEMIĘ 3.

Opniowce (Secamoneae ENDL.).

Nitki zrosłe. Głównki 4woreczkowe. Pyłkown 20, gładkich, czwórkami (lecz zawsze do 2ch główek sąsiednich należącemi) dolegających do ciałek bezrowkowych znamienia.

RODZAJ 861. *Opnia* (Secamon R. BRWN.).

— Kielich 5wrębny. Korona kółkowa, 5wrębna. Przykoronek znitka o 5ciu listeczkach ściśnionych z boku, a przyczepionych brzegiem podłużnym, odwróconych i pojedynczych,— wraz z resztą narzędzi upładniających wystający z kwiatu. Pyłkown 20, gładkich, wzniesionych, uczepionych po 4 u wierzchołków ciałek bezrowkowych znamienia. Znamię w końcu ściśnione. Mieszki gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczkach.

GAT. 1. *O. wymiotowy* (S. emetica R. BRWN.).— Krzew wspinający się; którego korzeń pokrywa mnóstwo korzonków włóknistych, długich i rudawych; łodygę zaś kora cisawo-czerwonawa, pomarszczono popękana. Liście ma bardzo-krótkoogonkowe, równowązkolancetowate, kończyste, (4" i $\frac{1}{3}$ "), dość zbite, z wierzchu ciemno-zielone i lśnące, prawie-beznerwowe; pod-podbaldaszkę skąpe, bardzo krótkie, omszone,— o przy-sadeczkach malénkich; kwiaty białe, ogrubnie, z koroną od zewnątrz nagą; mieszki długie i wysmukłe.— Pospolity w Indiach wschodnich; kwitnie przez całe lato.— Korzeń właściwej woni, zadawanym bywa na wymioty, oraz w różnych innych niemocach w sposób ipekakuany; ma nawet leczyć i kiłę.— (*Periploca emetica*. WILLD.).

GAT. 2. *O. Alpina* (S. Alpini R. et S.).— również krzew pnący: z korą szarą; z liśćmi krótkoogonkowymi, podłużnymi, do 2" długimi, kończystymi, podwiniętymi brzegiem, spodem wydatnie równoległo-nerwiastymi; z podbaldaszką wiechowatą 3dzielny, krótszym od liści,— o szypułeczkach cisawo omszonych; z kwiatami białymi, wewnątrz korony kosmatymi; z mieszkami obłymi, brzuchatymi:— rosnący w Egipcie i Afryce południowej, a kwitnący w czerwcu i lipcu;— oprócz użycia jak poprzedzającego gatunku ze względu korzeni,— dostarcza soku, z którego przyrządzają rodzaj lipożywicy zwanej *socznicą antyochańską*— scammonium antiochicum.— (*Periploca Secamone*. LIN.).

PLEMIE 3.

Trojeściowe (Asclepiadeae R. BRWN.).

Nitki zrosłe. Główki 2woreczkowe. Pyłkown 10, poprzącznianych parami do wyrostków znamienia, przedzielonych na dwoje rowkiem podłużnym.

RODZAJ 862. Okręta (Sarcostemma R. BRWN.).— Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5dzielna. Przykoronek znitkowy podwójny, — zewnętrzny czareczkowaty lub obrączkowaty i karbowany, — a wewnętrzny osadzony na szczycie znitka 5listeczkowy, przewyższający pierwszy i zarazem mięsisty. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny przytwierdzone zciężczonym szczytem i wiszące. Znamię końcyste lub tępe. Mieszki wysmukłe, gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczkach.

GAT. 1. O. kwaśna (S. viminalis R. BRWN.).— Krzew wijący się i bezlistny; którego korzeń wydaje liczne łodygi do 12' długie, mięsiste, w całej długości grubości pióra, obłe, — z gałęziami podobnemiż, różnie poplątanemi, zielonawemi, nagimi i gładkiemi; którego kwiaty w wiązках bocznych, są wszystkie — drobne, białe i miłej woni. — Niezbyt częsta po gajach i zarosłach Indyi wschodnich; kwitnie latem. — Okwity tej rośliny sok młeczny, nader łagodny i kwaskowaty, stanowi bardzo ulubiony w podróży chłodnik. — (*Asclepias acida*. ROXB.).

GAT. 2. O. modrawa (S. glaucum H. et B.).— Ziele trwałe; z łodygą wijącą się w prawo i nagą; z liśćmi krótkoogonkowymi, ostro-lancetowatymi, zaostrozonymi w podstawie, błoniastymi, lekko podwiniętymi brzegiem, nagimi i modrawo-zielonymi od spodu; z okółkami międzyogonkowymi, wielokwiatowymi i bardzo-długozypułkowymi; z kwiatami $\frac{1}{4}$ " w średnicy, białymi, na szypułkach nitkowatych nagich, — o rurce korony równej kielichowi, a łatkach fręzłowatych, — o listeczkach przykoronka wewnętrznego dłuższych od główek. — Częsty na wybrzeżach morza Karaibskiego w

Kolumbii.— Korzeń jego, zadawany tamże bywa w zastępstwie i pod nazwą *ipekakuany*.

RODZAJ 863. **Calec** (**Holostemma**. R. BRWN.).— Kielich 5dzielny, korona prawie-kółkowa, 5wřębna. Przykoronek znitkowy, uczępiony przy podstawie znitka, pojedynczy, obrączkowany, załedwie-5wřębny. Głównki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny ściśnione, uwieszzone zcieńczonym więzchołkiem. Znamię bezbronne. Mieszki brzuchate, gładkie. Nasiona liczne i czubate w znaczk.

GAT. 1. *C. strojnokwiutowy* (H. Rheedianum SPR.).— Krzew, o licznych i białych włóknach korzeniowych; łodydze oblęj, nieco-węzłowatęj, zielonęj i zarówno z resztą rośliny nagięj; liściach jajowatę-sercowatych, kończystych, (5" i 3"), z więzchu ciemno- a spodem jasno-zielonych, z nerwami często czerwonymi i z przyrostkiem szczecinowatym od góry blisko podstawy, nagimi, — na ogonkach 2calowych skręconych; podbaldaszkach prawie-bezszypułkowych, o 5 kwiatach — okazalych, strojnie ubarwionych czerwono-zielono-biało, tęgo rozpostartych; mieszkach podłużnie-jajowo brzuchatych, zaostzonych i do 5" długich; a nasionach podłużnie-jajowych, wydłużonych w długi czub sřębrzysto-jedwabisty.— Dośę pospolity w Indyach wschodnich; kwitnie w porze dęszczowęj. — Proszek z korzeni zadmuchnięty, ma lęczyć plamy rogówki; a zarazem, przyrzadzają z niego maści i różne złożone lęki oczne: przy tēm zadawanym bywa równocześnie i wewnętrznie. Sok zaś jego mlęcny, jest całkiem łagodny.— (*Asclepias annularis* ROXB.).

RODZAJ 864. **Obwoina** (**Cynanchum** LIN.).— Kielich 5dzielny. Korona prawie-kółkowa, 5-

dzielną. Przykoronek znitkowy cewiasty, zamykający narzędzia płciowe, z ujściem 5—10wrębnym, a 5cią jego łatkami zewnętrznymi naprzeciwległymi i równoległymi względem wewnętrznych i względem główek. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny brzuchate, umieszczone poniżej wierzchołka zcieńczonego. Znamię z koniuszkiem dość głęboko wykrojonym. Mieszki obłe, rozchodzące się. Nasiona liczne, czubate wznaczk.

GAT. 1. *O. ostra* (C. monspeliacum LIN.).— Ziele trwałe; którego kłęb — białawy, mięsisty, obły, na kilka cali długi a na 1" w średnicy, pokryty licznymi korzeniami włóknistymi,— wydaje kilka łodyg do 6" wysokich, obłych, cienkich, nagich i gałęzistych; liście ogonkowe, nerkowato-sercowate, w wierzchołku lancetowato wybiegłe, modrawo-zielone i nisko omszone; podbaldaszki pojedyncze pomiędzy każdą parą liści i dłuższe od nich, kilkakroć widlastodzielne, wielokwiatowe; kwiaty białe i różowane, na długich i kosmatych szypułkach, o przysadeczkach malénkich szydłowatych.— Pospolita w Hiszpanii, Włoszech, Francji południowej i w Grecyi; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Sok jój mléczny i ostry, po ścięciu się daje tak zwaną *socznice francuską* lub *monpeliorską* — scammonium gallicum v. monspeliense, używaną na przeczyszczenie zarówno z innymi jój odmianami.

RODZAJ 865. **Ciemtężyk** (*Vincetoxicum* MÖNCH.).— Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5dzielna. Przykoronek znitkowy tarczowaty, mięsisty, 5—10łateczkowy, wewnątrz pojedynczy. Główki z kopiuszkiem błoniastym w szczycie. Pyłkowiny brzuchate, umieszczone tuż pod ich wierzchołkiem zcieńczonym.

Znamię z koniuszkiem całkim. Mieszki brzuchate, gładkie, roztwarte. Nasiona mnogie, czubate w znaczkę.

GAT. 1. *C. lékarski* (V. officinale MÖNCH.), dawniej mianowany *Zwyciężyjadem*, a niewłaściwie *Tojescią* i *Trojescią*.— Ziele trwałe. Kłęb ukośny, niby-ugryziony, mocno węzłowaty, białawy, zlicznymi korzonkami włóknistymi białymi. Łodyga do 3' wzniesiona, pojedyncza lub bardzo rzadko o parze gałązek, obła, z jednej lub z dwóch stron omszona. Liście krótkoogonkowe, naprzeciwległe lub po 3—4 w okręgu, sercowate albo podłużnie-jajowate, zaostrome, rzęsowate, (4" i 2"), z obu stron lecz wyraźniej spodem i po nerwach omszone,— a najwyższe lancetowate. Okółki pojedyncze lub parzyste pomiędzy ogonkami liści najwyższych, krótsze od tychże,— jeden 5—9kwiatowy a drugi często o 2—3 kwiatach; z szypułeczkami, kielichami i przysadkami omszonymi. Kwiaty nie wielkie, białe, z koroną nagą, a łatkami przykoronką żółtawymi i jakby tępo poprzygryzanymi. Mieszki do 3" długie, proste, wrzecionowato wydłużone, długokończyste, kręskowane. Nasiona podłużne, w koło obwiedzione błoną i z białym czubem.— Bardzo zwyczajny po wzgórzach, górach, skalach i gołoborzach podobnych, prawie w całej Europie; kwitnie od czerwca do września.— Dawniej *korzeń zwyciężyjadowy*— *radix Vincetoxici* v. *Hirundinariae*, okwitujący w *asklepiadyne*, pobudzający do wymiot i do potów,— zachwalany był w puchlinach, w gorączkach łożnych, w ospie trudno wywijającej się, w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych,— a zewnętrznie w ukąszeniu żmii i we wrzodach.— (*Cynanchum Vincetoxicum* PERS.).

Zarówno używano także i

GAT. 2. *C. czarny* (V. nigrum MÖNCH.)— z lodygami wijącymi się; z liśćmi podłużnie-jajowatymi lub lancetowatymi; z okółkami mniejszymi, pojedynczymi; z kwiatkami ciso-czerwonawymi i kosmatymi wewnątrz,— o przykoronku z 5 łatkami większymi a 5 mniejszymi; a z mieszkami prostymi:— rosnący w Europie południowej i w Rosyi:— (*Cynanchum nigrum* PERS.): oraś

GAT. 3. *C. średni* (V. medium R. BRWN.)— również wijący się,— lecz o liściach sercowato-wydłużonych, zastrzonych; koronach białoczerwonawych i nagich wewnątrz,— z łatkami przykoronka przewrotnie-sercowatymi; a mieszkach skrzywionych:— rosnący tamże.— (*Asclepias media* HORT.).

RODZAJ 866. **Cewczyniec** (**Solenostemma** HAYN.).— Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5wrębna. Przykoronek cewiasty, 5dzielny,— z łatkami naprzeciwległymi główkom, tępymi i łódkowato sfaldowanymi. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny uwieszona szczytem zwężonym. Znamię tępe. Mieszki przez zronienie pojedyncze, brzuchate, gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczk.

GAT. 1. *C. przeczyszczający* (S. Arghel HAYNE.).— Krzew, z lodygą wzniesioną do 3', gałęziastą. Liście ma bardzo-krótkogonkowe, naprzeciwległe, jajowato-lancetowate, (2" i 1"),— najwyższe i gałęziowe znacznie węższe i prawie równoważko-lancetowate, czasem nawet sierpowato zgięte, kończyste, skórzaste, blade-zielone, miękkowłose a z wiekiem prawie nagie— podobnie jak i gałązki. Podbaldaszkki dość znaczne, szypułkowe, międzyogonkowe; o przysadkach równoważko-lancetowatych, w brzegu przeświecających; a szypuleczkach i kielichach omszonych. Kwiatki białe, z rurką krótką, krajem do $\frac{2}{3}$ " w średnicy; z przykoronkiem krótszym od niego, nieco-mięsistawym,— o łatkach

kapturkowatych, wzniesionych i wykrojonych w podstawie. Mieszki podłużnie-jajowe, $2\frac{1}{2}$ " długie, w końcu zwężone i zakrzywione.— Rośnie w Nubii i w Egipcie wyższym; kwitnie latem.— Drobniejsze listki przymięszywane bywają do *senesu aleksandryjskiego*— *senna alexandrina*, z którym i w skutkach zgażdżają się.— (*Cynanchum Arghel DELIL.*)

RODZAJ 867. *Naparck* (*Kanachia* R. BRWN.).— Kielich 5wrębny. Korona dzwonkowata, z krajem 5dzielny. Słupus narzędzi płciowych na wpół ukryty. Przykoronek na samym szczycie cewy znitkowej,— o 5 listeczkach szydłowatych, z podstawą zgrubłą i niepodzielną. Główniki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny brzuchate i uwieszane samym szczytem. Znamię bezbronne. Mieszki cieniuchne, krésowane. Nasiona liczne, czubate w znaczk.

GAT. 1. *N. wełnistokwiatowy* (*K. laniflora* R. BRWN.).— Podkrzew albo krzew: z łodygą wzniesioną, nagą; z liśćmi płaskimi, naprzeciwległymi, zbliżonymi, równoważko-lancetowatymi, zwężonymi w ogonek, do 3" długimi, nagimi i beznerwowymi,— w osadzie o licznych ząbkach szczecinowatych i prawie okręgowych; z szypułką międzyogonkową, o pół krótszą od liści, w końcu wiązkowo-okoleczkowo wielokwiatową,— o przyśadkach nierównych i szydłowatych; z kwiatkami na 1-calowych szypuleczkach, otoczonych w podstawie licznymi ząbeczkami odpadającymi,— o koronach białych, od zewnątrz nagich a wewnątrz szorstkawo-włosistych; z mieszkami obłań-wrzecionowatymi, łękowatymi, prawie-pomarszczonymi.— Zwykły w Arabii i Abissynii; kwitnie latem.— Sokiem jego mlécznym, zmieszczanym

z masłem, leczą parchy.— (*Asclepias laniflora* FORSK.).

RODZAJ 868. *Dwułust* (*Sonninia* REICHB.). — Kielich 5dzielny. Korony rurka krótka, słojkowata, a kraj 5dzielny. Przykoronek o 5 listkach, a każdy z 4 łusieczką na wewnątrz. Głównki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny brzechate, uwieszone poniżej swego szczytu. Znamię z długim i całym dzióbkiem.

GAT. 1. *D. wymiotowy* (*S. vomitoria* KOST.). — Podkrzew jedwabisto-gałęzisty; którego— korzeń obrączkowany, żółtawy, gruby; liście jajowate, zastrzone, ćme, lecz na obu powierzchniach jedwabiste; kwiaty dość duże, z wierzchu omszone, białawe.— Rośnie w Indyach wschodnich i w Chinach.— Korzeń ma być jednym z dzielnych leków wymiotowych, pobudzających poty i ułatwiających odpluwanie.— (*Diplolepis vomitoria* LINDL.).

RODZAJ 869. *Młécsara* (*Calotropis* R. BRWN.). — Kielich 5dzielny. Korona prawie-dzwonkowata; z krajem 5dzielnym; z rurką 5kątną w kąty torbiaste. Przykoronka znitkowego, wszystkie 5 listków łódkowate i przyrosłe do cewy znitka, oraz odgięte w podstawie. Głównki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny ściśnione i uwieszone wierzchołkami zcieńczonymi. Znamię bezbronne. Mieszki brzechate, gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczk.

GAT. 1. *M. olbrzymia* (*C. gigantea* R. BRWN.). — Krzew lub podkrzew. Łodyga do 10' wzniesiona, grubości uda, z korą szarą, z gałęziami prawie-wzniesionemi; z pędami— zarówno jak i reszta rośliny— opilánionymi kosmkami wełniastymi, białymi i zcierającymi się. Liście bardzo-krótkoogonkowe, krzyżowe, podłuż-

nie-przewrotnie jajowato-sercowatymi, niemal w półobójmującymi, (9" i 4"), czasem cokolwiek kończystymi, grubymi, łamnymi, z wiérzchu prawie-nagimi— bo tylko przy ogonkach cisawo-brodатыmi, a spodem białawo strzępiasto-kutnerowatymi. Okółki podbaldaszkowate, 6 — 10kwiatowe, grubo szypułkowe, prawie o pół krótsze od liści i pojedyncze pomiędzy ogonkami, — o przysadkach małych, podłużnych. Kwiaty woni słabiej liliowej, przeszło na 1" w średnicy, blade-fioletkowe wpadające wróżowe lub szkarłatne, albo białe; z rurką $\frac{1}{4}$ — a łatkami kraju $\frac{3}{4}$ jej długości zajmującemi i odgięto wwinętymi; z listkami przykoronka ściśnionymi prawie szablasto, podkręconymi na zewnątrz, a w wiérzchołku 2rożkowemi. Mieszki podłużnie-jajowe, kończyste, na 4" długie, kréskowane i dołeczkwate. — Pospolita w całej Azji południowej, zwłaszcza pomiędzy zwaliskami i po starych murach, oraz pustkowiach, — często i uprawna; kwitnie prawie ciągle. — Tak sok mléczny gorzko-ostry podobny do opium, jako i kora korzenia — zwana *korzeniem mudarowym* — radix Mudarii, okwitujące w *mudarynę* i w niewielkich dawkach wzbudzające wymioty, — od dawna są w użyciu lécarskim w padaczce, kurczach, porażeniach, słońiowacinie, czerwiwości, kile, dnie, zimnicach i mnóstwie innych cierpień złośliwych. Jamsaikanie leczą nim owrzodzenia gardła, grzybki i choroby oczów; a z włókiem kory doprawiają przędzę jedwabiowi podobną. — (*Asclepias gigantea*. AIT.).

GAT. 2. *M. wyniosła* (C. procera R. Bawn.), różna od poprzedzającej zaledwie — liśćmi dużo kończystszyimi, oraz kwiatów białofolkowanych lub żywo-żółtych łatkami prosto odstającemi; — rosnąca w Egipcie i w Persyi; — dostarcza soku, którym leczą parchy i wszel-

kie złośliwe choroby skórne; liści używanych zewnątrz w bólach i obrzmieniach dnawych, oraz do wyrabiania istoty słodkiej zwanej w Persyi *cukrem Ochar*; a koron służących do wyszczelniania poduszek i materaców.— (*Asclepias gigantea* LIN. procer. ART.).

RODZAJ 870. *Kolczyntek* (*Gomphocarpus* R. BRWN.).— Kielich 5dzielny. Korona 5dzielną, odgięta. Przykoronek znitkowy o 5 listkach kapturkowatych, wewnątrz pojedynczych, o 2 ząbkach przy podstawie. Główki uwieńczone w wierzchołku błoniasto. Pyłkowiny ściśnione, uwieszone szczytem zzięcsonym. Zamię przygniecione, bezbronne. Mieszki przez sronienie najczęściej pojedyncze, brzuchate, uzbrojone kolcami niewinnymi. Nasiona liczne, czubate w znaczk.

GAŁ. 1. *K. kędzierzawy* (*G. crispus* R. BRWN.).— Ziele trwałe: którego łodyga do 2' wzniesiona, gałęziasta, ściśniona, okryta włosami białymi i tęgimi, — z gałęziami naprzemianległymi; liście prawie bezogonkowe, naprzeciwległe, z podstawy sercowatej lancetowate, (2" i 1/2"), falisto wcinane, tęgowłose; okółki końcowe, o wielu kwiatach szkarłatnych, których szypułeczki i kielichy włosiste.— Tu i owdzie na wzgórzach przyładka Dobrzej nadziei, kwitnie od listopada do maja.— Górzki jego korzeń mocno pędzi mocz.— (*Asclepias crispa* LIN.).

RODZAJ 871. *Brodzitat* (*Xysmalobium* R. BRWN.).— Kielich 5dzielny. Korona o 5 łatkach brodawkowato-brodzitych od wewnątrz. Przykoronek znitkowy 1szeregowo-10dzielny; z łatkami 5ma większemi mięsistemi i naprzeciwległemi z główkami, a 5ma mniejszemi naprzemian. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny ściśnione, uwieszone wierzchołkami. Zamię bezbronne. Mieszki przez zro-

nienie— pojedyncze, brzechate, pokryte łuskami piórkowatemi. Nasiona mnogie, czubate w znaczku.

GAT. 1. *B. falistolistny* (*X. undulatum* R. BRWN.).— Krzew z łodygą do 1 1/2' wzniesioną, do 1" w średnicy, mięsistą, obłą, pojedynczą, omszono-kosmatą; liśćmi bezogonkowymi, lancetowato wydłużonymi do 5", naprzemian- lub naprzeciw-ległymi, zaostrozonymi, odstającymi, falistymi, nagimi, ku górze coraz mniejszymi; z okółkami bocznymi, licznymi, prawie-bezszypułkowymi, wielokwiatowymi; z kwiatami dość dużymi, zielonawymi,— o łatkach korony w końcach włosowato-fięzłowatych, a kielichach rzępowatych.— Również z Przyładka Dobrej nadziei; gdzie kwitnie od grudnia do marca.— Korzenia używają w morzyskach i jako pędzącego mocz.— (*Asclepias undulata* LIN.).

RODZAJ 872. *Trojeść* (*Asclepias* LIN.).— Kielich 5dzielny. Korona 5dzielna, odgięta. Przykorenek znitkowy o 5 listkach kapturkowatych, wydających z dna po 1 wyrostku rożkowatym. Głównki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkówny ściśnione, uwieszane szczytem zciężczonym. Znamię bezbronne, przynięcione. Mieszki gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczku.

GAT. 1. *T. pospolita* lub *syryjska* (*A. syriaca* LIN.).— Ziele trwałe. Kłęb mięsisty, mocno rozpływający się i wydający mnogie wypustki. Łodyga do 6' czasem wzniesiona, kosmato-omszona, pojedyncza. Liście średnioogonkowe, jajowato lub eliptycznie wydłużone, krótko-kończyste, (8" i 3 1/2"), w podstawie zaokrąglone, z wiérzchu lekko omszone a spodem kosmato biało-szarawo omszone,— wiérzchołkowe i na wypustkach mniejsze i węższe. Okółki wielkie, bogate,

wietko-kulistawe, zwisłe i szypułkowe,— z przysadkami równoważko - szydłowatymi. Kwiaty brudno-lilla; o'szypuleczkach i kielichach kosmato omszonych. Mieszki do 4" długie, brzuchate, kończyste i chropowate. — Pochodzi z Ameryki północnej; lecz uprawna wszędzie nader powszechna, a zdziczała bardzo częsta w Europie południowej i na Wschodzie; kwitnie od lipca do sierpnia.— Z okwitego jej soku młecznego, można otrzymywać *sprężnik*; korzeniem leczą dychawicę; liśćmi zmiażdżonymi obkładają obrzmienia zimne i niektóre wyrzuty skórne; młode wypustki jadają jak szparagi; czubów nasionowych używają do wyścielania poduszek itp: lub za dodaniem wełny, bawełny albo jedwabiu, wyrabiają z nich różne tkaniny; z lodygi zaś otrzymują przędzę podobną konopiom.

GAT. 2. *T. kurassauska* (A. curassavica LIN.).— Ziele wieloletnie: którego— kłęb bardzo krótki; gęsto pokryty cienkimi korzeniami włóknistymi; lodyga do 3' wzniesiona, pojedyncza, obła, omszona; liście krzyżowe, ogonkowe, lancetowate, zastrzone, w podstawie zciężzone, (4" i 1 1/2"), lśnące, nagie; okółki szypułkowe, wzniesione, podwierzchołkowe,— z przysadkami szydłowatymi przy podstawie szypuleczek omszonych; kwiaty cisawo-czerwonawe albo pomarańczowo-czerwone, rzadko zaś białe,— o kielichu omszonym i odgiętym; mieszki wydłużone do 4", brzuchate, zastrzone, chropawe.— Rośnie w Ameryce południowej i w Indyach zachodnich; kwitnie tamże prawie ciągle, a u nas po szklarniach od czerwca do października.— Tak liści jak i korzeni używają w miejscu na wymioty, nazywając ostatnie *niby-ipekakuaną*— bastard-Ipecacuanha; które w mniejszych dawkach, również po-

budzająco do potów i pędząco mocz działają. Prócz tego łodygami, liśćmi i kwiatami leczą ciekączkę i upławy; świeżo zaś zmiążdżonemi, tamują krwotoki świeżych ran.

Na podobieństwo *ipekakuany*, używają się także miejscami, jako tak samo działające:

GAT. 3. *T. przeciodychawiczna* (*A. asthmatica* LIN.).— Ziele wieloletnie— z kłębem krótkim, prawie-drzewiastym,— o mnóstwie korzeni włóknistych, białoszarawych i mięsistych; z łodygami licznymi, wyciętymi się, wysmukłymi, do 12' dorastającymi, których młode pędy kosmato omszone; z liśćmi naprzeciwległymi, ogonkowymi, do 3" wydmuchanymi prawie równoważko, lecz w podstawie nieco rozszerzonej sercowatymi, w wierzchołku kończystymi, spodem kosmato omszonymi— zarówno jak i ogonki i szypułki,— z których drugie 2 razy dłuższe od pierwszych; z okółkami niewielkokwiatowymi i często wypustnymi,— o przysadkach lancetowatych; z kwiatkami drobnymi, brudno-żółtymi i pomarańczowymi; z mieszkaniami lancetowatymi, reszkatymi, do 4" długości:— nader zwyczajna w Indyach wschodnich po gruntach lekkich i piaszczystych, a kwitnąca w porze deszczowej:— której korzenie najwięcej zachwalają w czerwonych i śluzotokach płucnych:— (*Cynanchum Ipecacuanha* WILLD.).

GAT. 4. *T. bulwiasta* (*A. tuberosa* LIN.).— również ziele trwałe,— o kłębie bulwiasto nabrziałym; łodydze do 2' wzniesionej, brudno-czerwonej, szorstkowłosistej, górą rozpierzchło gałęzistej; liściach bardzo licznych, naprzemianległych, krótkoogonkowych, jajowato-podłużnie-lancetowatych, tępych i kolczysto kończystych, kosmatych; okółkach końcowych, ułożonych podbaldaszkowato, bogatych w kwiaty pomarańczowo-żółte i lśniące:— pospolita w całej Ameryce północnej po miejscach spiekłych i kamienistych, a kwitnąca od czerwca do września:— której korzenie stanowią zwykły lek, ułatwiający odpluwanie i wzbudzający poty w niezbytach i w zapaleniach płucni.

GAT. 5. *T. czerwona* (*A. incarnata* LIN.).— także ziele wieloletnie; którego— kłąb mięsisty i gałęzisty; łodyga do 3' wzniesiona, zielona lub czerwona, tylko ku wierzchołkowi gałęzista i także miękkołosa a spodem naga; liście naprzeciwległe a czasem troiste, krótkoogonkowe, lancetowato wydłużone, zaostrome, (5" i

1¼"), z obu stron nagie,— a górne znacznie mniejsze i węższe; okółki na końcach pędów parzyste, wzniesione, na szypułkach miętko kosmatych,— o przysadkach sztydłowatych; kwiaty cielisto-czerwone, nieco-waniellowo wonne, z różkami mocno wystającymi z kapturków przykoronka:— zwykła w Ameryce północnej, kwitnąca w lipcu i sierpniu:— której korzenie jak *bukwiastej* używane.

RODZAJ 873. *Magonit* (*Gymnema* K. BRWN.).— Kielich 5dzielny. Korona prawie-słojkowata, 5wrębna, uwieńczona w gardzieli 5ma łuszczkowatymi ząbkami w wycięciach łatek kraju, a czasem i całkiem naga. Znittek bez przykoronka. Głównki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny uczępienie podstawami i wzniesione. Znamię bezbronne. Mieszki cieśniuchne, gładkie. Nasion wiele, obrzeżonych i czubatyh w znaczkach.

GAT. 1. *N. mlékodajny* (*G. lactiferum* R. BRWN.).— Podkrzew: z łodygą na wpół zielną, wzniesioną, obłą; liśćmi jajowatymi, zastrzonymi, błoniastymi, płaskimi, naprzeciwległymi; okółkami krótkimi, wypustnymi, międzygonkowymi.— Zwyczajny na Cejlonie: gdzie łagodne jego mléko używanem bywa jak krowie, a młode wypustki za jarzynę.— (*Asclepias lactifera* LIN.).

GAT. 2. *N. tęg* (*G. tenacissimum* SFR.).— krzew pnący się wysoko; o liściach sercowatych i omszonych; kwiatach w wielkich wierzchach podbaldaszkowatych; a mieszkach kosmatych:— rosnący w Indyach wschodnich:— dostarcza przędzy grubiej, wyrabianej na liny dużo mocniejsze od konopnych.— (*Asclepias tenacissima* ROXB.).

GAT. 3. *N. barwiérski* (*G. tingens* SFR.). podobnyż krzew Indyi wschodnich, używanym bywa od Birmanów do barwienia na sielono.— (*Asclepias tingens* ROXB.).

RODZAJ 874. *Woskokwiat* (*Hoya* R. BRWN.).— Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5łatkowa. Przykoronek znitkowy o 5 listkach mięsistych,

przygniecionych, których kąt wewnętrzny wybiega w ząb dolegający do główki. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny ściśnione, schodzące się i podstawami pouczépiane. Znamię prawie bezbronne. Mieszki gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczk.

GAT. 1. *W. wielkokwiatowy* (*H. coronaria* BLUM.).— Krzew wspinający się nader wysoko, niewiele i krótko-gałęzisty. Liście bardzo odległe, naprzeciwległe, krótko- a grubo-ogonkowe, jajowate, kończyste, (4" i 2"), w podstawie zaokrągłej czasem wykrojone, w brzegu podwinięte, grube, łamne, skórzaste, z wierzchu nagie i lśnące, a spodem szarawo omszone i tylko o nerwie głównym wystającym. Okółki zwykle około 10-kwiatowe, na 2calowych a grubych szypułkach. Kwiaty do 2" w średnicy, na 1calowych szypułczkach, od zewnątrz modrawo zielone a wewnątrz cise i nader lśnące, nocą woniejące jakby ananasowo; z koroną nagą i często odgiętą. Mieszki do 14" wydłużone, z podstawy niemal-2calowej ostrokrężnie zwężające się, bladzielone i krésowane.— Częsty w okolicach górzystych i ponad strumieniami na Molukkach i na Jawie; kwitnie niemal ciągle.— Sok jego mléczny łagodny, zadawanym bywa w miejscu jako chłódzący w ciekączkach.

GAT. 2. *W. zielonokwiatowy* (*H. viridiflora* R. BRWN.).— Również krzew pnący, całkiem nagi; którego— łodygi i gałęzie szare; liście na 2calowych ogonkach, prawie sercowato-jajowate, zaostrome, (5" i 3"), błoniaste, z wierzchu ciemno- a spodem bledziej-zielone; okółki pojedyncze, wielokwiatowe, z szypułką równą szypułczkom ale krótszą od ogonków; kwiaty zielone, o koronach nieco podginanych; mieszki pra-

wie-ostrokężne, tępe, do 4" długie, a do 1½" średnicy przy podstawie, zielonawo-żółte.— Pospolity po zarosłach i gajach na półwyspie indyjskim i na Cejlonie; kwitnie latem.— Korzeń jego ostrogorzki i młode pędy, zalecają w puchlinach, oraz w celu ułatwienia odpluwania.

RODZAJ 875. *Tojowtec* (*Marsdenia R. BRWN.*).— Kielich 5dzielny. Korona słojkowata lub prawie-kółkowa, 5wrębna. Przykoronek znitkowy, o 5 listkach ściśnionych, całkiem pojedynczych. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny wzniesione i uczépione podstawami. Znamię bezbronne lub z dzióbkiem. Mieszki gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczk.

GAT. 1. *T. wzniesiony* (*M. erecta R. BRWN.*),— w starych zielnikach *Toiną* zwany.— Podkrzew ściśniono-krzaczysty, wzniesiony do 5'; z lodygą i gałęziami cienkimi; z liśćmi naprzeciwległymi, ogonkowymi, jajowato-sercowatymi, kończystymi, (3" i 1½"), jasno- i modrawo-zielonymi; z kwiatkami drobnymi, białymi, wonnymi,— w licznych i prawie-okółkowatych podbaldaszkach na górnej części lodygi,— o łatkach korony bezbronych, 4—5 razy dłuższych od rurki.— Zwyczajny na całym Wschodzie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Sok mlęczny tak jest ostry, iż go używają do spęcherzania skóry jako środka odciągającego, a wewnątrz na wymioty i przeczyszczenie. Dawnymi zaś czasy przepisywaném bywało *ziele Toiny okrągławolistnej*— herba Apocyni folio subrotundo w podobnym celu.— (*Cynachum erectum. LIN.*).

GAT. 2. *T. barwiński* (*M. tinctoria* R. BRWN.);— także krzew pnący, rosnący na Sumatrze i w Indyach Wschodnich,— ma być bogatszy od *Indygowca barwińskiego* w barwik przyrody *indyga*.

RODZAJ 876. *Matzolist* (*Conchophyllum* BLUM.).— Kielich 5dzielny. Korona prawie-kulista, w kraju 5wrębna a brodata w gardzieli. Znittek bez przykoronka. Pyłkowiny osadzone podstawami, wzniesione. Znamię tępe. Mieszki gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczk.

GAT. 1. *M. dachówkowaty* (*C. imbricatum* BLUM.).— Ziele trwałe, pasożytne: którego— łodyga i gałęzie węzłowe, zakorzeniające się w korze drzew licznymi korzonkami włóknistymi wyszłymi ze wstawów; liście okrągławo-sercowate, wykrojone, do $1\frac{1}{2}$ " w średnicy, mięsiste, przylegające dachówkowato do kory drzew, z wierzchu wypukłe i brudno-białawo-zielone, a spodem wklęsłe i brudno - czerwone; okółki parzyste, małe, do 8kwiatowe; kwiatki nieco-wonne, białe, o znitku ukrytym i 5kątnym; mieszki na 3" długie, zastrzone, cienkie.— Porasta najwięcej drzewa mango na Molukkach, a najokwiecniej na wyspie Nuskambanga obok Jawy;— kwitnie w listopadzie i grudniu.— Mleko jego jest łagodne; odwarem z liści przyspieszają wysypanie się ospy, leczą ciekączki, oraz przyrządzają z nich *żuwki* przymieszując je zamiast *Żuwony*.

RODZAJ. 877. *Opięta* (*Dischidia* R. BRWN.).— Kielich 5dzielny. Korona słojkowata, 5wrębna. Przykoronek znitkowy o 5 listkach rozwarto wrębnych i odgiętych. Główniki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny uczepione podstawami, wzniesione. Znamię bezbronne. Mieszki gładkie. Nasiona mnogie, czubate w znaczk.

GAT. 1. *O. szelązkowata* (D. nummularia K. BRWN.).— Podkrzew podobny lecz znacznie mniejszy od *Woskowiaków*, opinający się szczelnie na pniach i gałęziach całych drzew; o lodydze łamnej, cienkiej, szorstkawej i zarówno z innymi częściami rośliny— biało opylonej; o liściach ogonkowych, naprzeciwległych, okrągławo-jajowatych, kołczysto-kończystych, z obu stron wypukłych, $\frac{1}{2}$ " długich a cokolwiek węższych, spodem o-mączonych; z okółeczkami bardzo-krótkoszypułkowymi; z kwiatkami nader drobnymi, białymi, po 2 lub 3 wraz,— a listeczkami przykoronka szydłowatymi i rzę-sowatymi; z mieszkami cieniuchnymi, na $1\frac{1}{2}$ " długości, ku górze obłymi a przy podstawie ściścionymi.— Bardzo częsta po wybrzeżach morskich jawańskich i południowej Nowej Hollandyi.— Z powodu łagodnego młéka, leczą nią ciekączki i rany klute.

Toż samo rozumie się i o

GAT. 2. *O. Rafflesia* (D. Rafflesiana WALL.): znacznie większej we wszystkich swych częściach,— z liśćmi jajowatymi, ($1\frac{1}{2}$ " i 1"), kończystymi, grubymi i ciemnozielonymi; z okółeczkami 4—5-kwiatowymi; a mieszkami obłymi, zaostrozonymi, cieniuchnymi i do 4" wydłużonymi:— rosnącej wraz z poprzednią.

RODZINA OLEV.

Oliwowate (Oleaceae ENDL.).

Kwiaty obu- lub niekiedy przez zronienie jednopłciowe, w gronach lub 3dzielnych wiébach, a rzadko prawie- w wiązkach,— z szypułeczkami naprzeciwległymi i przysadeczkowemi. Kielich zrosłodziałkowy, 4-zębny albo-dzielny i trwały, tylko niekiedy żaden. Korona

lójkowata, prawie-tacowata lub jakby-dzwonkowata; z krajem bardzo głęboko-4dzielny, w przedkwitnieniu łuszczynowatym:— niekiedy żadna. Pręcików 2, osadzonych na podstawie rurki; z nitkami do niej dolegającymi; z główkami 3woreczkowymi, grzbietoczępnymi, otwierającymi się w podłuż, — o woreczkach przeciwnych. Jajnik wolny, 2komorowy, bez krążka; komory najczęściej 2zależkowe, z zależkami oboklegle z wiérczołka przegrody wiszącymi, — rzadziej 3zależkowe, a wtedy skrajne ronione, — a najrzadziej z zależkami 2szeregowymi, licznymi; szyjka króciuchna; znamie całkie lub też wrębne. Owoc — już pestczak zwykle przez zronienie 1komorowy, 1nasionowy, — już jagoda lub torebka niepękająca i górą wydłużona w skrzydło, — już pękająca w łuszczyny po ścianach. Nasiona zazwyczaj w komorach pojedyncze, czasem po 2, a niekiedy i wiele, zawsze wiszące, najczęściej ściśnione, a kiedy niekiedy skrzydlasto-obwiedzione. Zarodek w osi białka zbito-mięsistego lub też rogowatego, proaty; listnie liściaste; a rostek górny. — *Drzewa albo krzewy, z gałęziami naprzeciwoległymi, węzłowatymi; z gałązkami 4ściennymi albo ściśnionymi; z liśćmi naprzeciwoległymi, ogonkowymi, już prostymi i całymi, bez wstawu pomiędzy ogonkiem a blaszką, — już nieparzysto-pierzastymi; bez przylistków.*

PLEMIĘ 1.

Oliwowe (Oleinae ENDL.).

Owoc pestczak lub jagoda.

RODZAJ 878. *Oliwa (Olea LIN.).* — Kielich krótko-rurkowy, 4zębny. Korona krótko-dzwonkowata,

z krajem 4-wrębnym lub-dzielnym, płaskim; — a czasem żadna. Pręciki 2, osadzone po nad podstawą w rurce i wystające, — a w bezpłatkowych żadne. Jajnik 2komorowy; komory 2załążkowe; załążki obokległe, uwieszone u szczytu przegrody; szyjka króciuchna; znamię wrębne w 2 łateczki często wykrojone. Pestczak jagodowaty, przez zronienie 1—2nasionowy; z pestką kostną 1—2komorową. Nasiona wywrócone. Załążki w osi białka mięsistego albo mączastego.

GAT. 1. *O. popolita* (*O. europaea* LIN.), zwykle *Drzewem oliwném* zwana i nader do *Wierzby* podobna — bywa w dwóch odmianach, poczytywanych od wielu za osobne gatunki; z których — *O. dzika* (*O. Oleaster* LNK.) jest tylko krzewem bardzo- i cierniasto-gałężistém: zaś *O. ogrodna* (*O. sativa* LNK.) stanowi drzewo i 40' dorastające, bezbronne, którego — kora jasno-szara na pniu, a na gałęziach odstających i 4ściennych zielonawo-srebrzysto-szara i brodawkowata; liście krótkoogonkowe, szeroko-lancetowate lub podłużnie-przewrotniejajowate, tępe albo kołczysto-kończyste, (2" i 1"), na dzikich mniejsze a większe na chodowanych, całobrzegie, podwinięte, skórzaste, z wierzchu ciemnozielone i óme a spodem gęsto-olustnione, i to — biało-szarawo, srebrzysto, szławo, rdzawo, a najrzadziej jaśniejszielono; grona kątowe, naprzeciwległe, dość zbite, zaledwie połowy długości liści, z szypułką główną podobną gałązkom, a szypułkami obłemi, — o przysadkach malęnkich, wklęsłych, tępych i w krótkce odpadających; kwiatki 1/4calowe, białawe, — o okielichu miseczkowatym, — o rurce korony króciuchnej i łatkach jej kraja wwinętych brzegiem i krótszych niż pręciki; pestczak najwiękazy wielkości jaja gołębiego, zwykle jajowy,

czasem kulistawy lub przewrotnie-jajowy, tępy lub zaostroszony, prawie-czarny— alboli téż fiołkowy, czerwony, żółtawy lub zielony,— z środowocnią zielonawo-białą,— z pestką ukośnie-podłużną, ściśnioną, kończystą, zwykle 1komorową; nasiono postaci pestki. — Ojczyzną jój podobno Palestyna; ale ze wschodu rozpowszechniona nadzwyczaj i uprawiana w różnych odmianach uszlachetnionych w Grecyi i wszystkich niemal krajach po nad morzem śródziemném: kwitnie w kwietniu i maju. — Z jój to owoców otrzymuje się tyle użyteczna *oliwa*— oleum olivarum; której różne stopnie dobroci, zależeć zwykły— już to od odmiany i stopnia jój uszlachetnienia, już od podniebia, już od gruntu na jakim rośnie, już od stopnia dojrzałości owoców z których ją otrzymano, już wreszcie od różnego sposobu wydobywania jój. Najlepsza *panieńska*, pochodzi z najdojrzałych owoców przez dobrowolne ściekanie; *prowancka*, z podobnychże lekkociśnianych na zimno; a *zielona*, przez wytłaczanie mocne na gorąco wszelkich resztek pozostających z 2 pierwszych. Zastósowanie jój lékarskie wewnętrzne i zewnętrzne, jako środka łagodzącego i obwijającego, utrzymuje się ciągle od najdawniejszych czasów; a przemysłowe i gospodarskie tak jest powszechném, iż go całkiem pominąć mczna. Liście i korę uważają jeszcze do dziś dnia we Włoszech, za środek przeciwzimniczny; wyciekająca zaś z pni starych żywica, jako *Storax ziarnowy*— Storax in granis przyjemnej woni wanillowój, służy tamże powszechnie za kadzidło. Wreszcie z drzewa użytkują tak jak my z wierzbowego; gałazki poczytują za godło pokoju; a nie dośpiące owoce zaprawne, służą jako przyprawę pod nazwiskiem *oliwek*.—

GAT. 2. *O. wonna* (O. *fragrans* VAHL.).— Krzew do 6' wzniesiony; z liśćmi krótkoogonkowymi, eliptycznie-lancetowatymi, (5" i 2"), tęgawymi, ostro-ząbkowano-piłkowanymi, nagimi, gładkimi, z wierzchu ciemnozielonymi a spodem jaśniejszymi i żyłczkowanymi, — za młodu falistymi i pomarszczonymi, a przy rozwijaniu się rudawo-cisawymi; z kwiatkami poskupianymi po 5—8 w kątach liści najwyższych, drobnuochnymi, krótko-szypułczkowymi, białymi, mocno- i miłowonnymi; z jajnikiem jakby podwójnym i 2komorowym; a owocem dotąd nieznanym.— Pospolita dzika i uprawna w Japonii, Chinach i Kochinchinie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Jój to kwiatom tak mocno i przyjemnie-wonnym, winna herbata swój zapach, którego sama z siebie nieposiada, gdyż nimi rzeczywiście w różnej ilości doprawiana bywa.— (*Osmanthus fragrans* LOUR.).

GAT. 3. *O. drobnoowocowa* (O. *microcarpa* VAHL.). — Drzewko średniej wielkości, z mnóstwem gałęzi odstających i pokręconych; z liśćmi drobnymi, jajowatymi, zaostrozonymi, poodginanymi, karbowano-piłkowanymi i nagimi; z gronkami krótkimi, końcowymi, — o kwiatkach drobnych, białych, z dzwonkowato-4dzielną koroną a kielichem kubkowatym; z owocami drobnymi, kulistymi, czarnymi.— Rośnie w Kochinchinie; kwitnie z wiosny.— Liści używają wewnątrznie jako pędzących moc, a zewnątrznie jako rozpędzających.

RODZAJ 879. *Trzemcha* (*Phillyraea* TOURN.) jako podrodzaj *Oliwy* od wielu uważana, odznacza się — krajem korony 4dzielnym; pestką pergaminowatą, łamną; a białkiem mączastém.

GAT. 1. *T. szérokolistna* dawniej *czerwona* (*P. latifolia* LIN.).— Krzew na 8' wysoki, z licznymi gałęziami tęgiemi, prostemi i miękkowłosemi w końcach; z liśćmi krótkoogonkowymi, odstającymi, sercowatojajowatymi, (1" i 1/2"), kolcem uzbrojonymi w wierzchołku kończystym, tępo-piłkowanymi i podwiniętymi w brzegu, skórzaatymi, nieco-lśnącymi, spodem wypukło-kropkowanymi; z podbaldaszkami bukietowatymi, kątowymi, króciutkimi,— o przysadkach jajowatych, odpadających i zarówno ze szypułeczkami omszonych; z kwiatkami zielonawo-białymi; z owocami kulistymi, wielkości grochu, ciemno-granatowymi.— Rośnie w Europie wschodnio-południowej; kwitnie w marcu i kwietniu.— Dawni lekarze zadawali jej liście lekko-gorzko-ściąające, w zbytecznych czyszczeniach miesięcznych, w moczotoku, w chorobach skórnych, a zewnętrznie we wrzodach ustnych; w których to celach, nawet po dziś dzień używanymi bywają jako lek domowy w Europie południowej.

RODZAJ 880. *Ligustr* (*Ligustrum* TOURN.).

— Kielich skrócono-rurkowaty, 4zębny, odpadający. Korona léjkowata; z rurką dłuższą od kielicha; z krajem 4dzielny. Pręcików 2, osadzonych i ukrytych w rurce. Jajnik 2komorowy; komory 2zależkowe; zależki oboglegle uwieszzone u szczytu przegrody; szyjka króciuchna; znamię wrębne, tępe. Jagoda kulista, 2komorowa; komory 2- lub przez zronienie 1-nasionowe. Nasiona wywrócone, jajowe lub kątowate. Zarodek w osi białka chrząstkowatego.

GAT. 1. *L. pospolity* (*L. vulgare* LIN.), u dawnych *Ptasia-żoń*.— Krzew 10' dorastający, gęsto- i odstającogałęzisty, z licznymi na gałązkach cisawo-szarych podługowatemi brodaweczkami. Liście naprzeciwległe a

czasami troiste, krótkoogonkowe, odpadające, lancetowate, (3" i 1"), górne kończyste a dólne tępe, nagie, gładkie, prawie-skórzaste. Bukiety zbito-więchowate, wzniesione, końcowe, do 4" długie, krzyżowo-rozgałęzione odnogami głównymi 4ściennymi i omszonymi,— o przysadkach malénkich, szydłowatych. Kwiaty drobne, białe, wonne. Jagody kulistawo-podłużne, wielkości grochu, czarne z mięsem ciemno-czerwoném, a rzadko białe, żółte lub zielone. Nasiona z jednej strony wypukłe a z drugiej kątowate.— Dziki rośnie w Europie południowej, zdziczały w umiarkowanej, a chodowany po wszystkich ogrodach strojniejszych; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Dawniej *liście i kwiaty Ptasiój żobi* — *folia et flores Ligustri*, były w zwykłym użyciu jako ściągające, w owrzodzeniach— gardła, ust i dziąseł gnilcowych.— Owoców używać można do barwienia na czarno i na granatowo.

PLEMIĘ 3.

Jesionowe (Fraxineae ENDL.).

Owoc torebkowaty,— albo niepękający jako skrzydłak, lub téż pękający przez przegrody w 2 łuszczyń; z komorami 1— niewielo-nasionowemi.

RODZAJ 881. *Jeston* (**Fraxinus** TOURN.).— Kwiaty mięszanopłciowe. Kielich 4dzielny lub żaden. Korona 4dzielna albo żadna. Pręcików 2, osadzonych pod jajnikiem. Jajnik 2komorowy; komory 3zależkowe; zalążki obokległe zawieszzone u 3 ramion sznurka nasiennego, przyrosłego do przegrody i tylko górą zwisłoodstającego,— z których tylko środkowy upłodniony, a 2 boczne płonne; znamię prawie-bezszylkowe, wrębne.

Skrzydłak skórzasty, nieco podłużny, ściśniony, 2- lub przez zronienie 1-komorowy, niepękający, — o 1ém skrzydle górném listkowatém. Nasion w komorach po 1, wiszącym ze szczytu sznureczka i komory, po bokach z wątkami 2 nieupłodnionych. Zarodek w osi białka mięsistego.

GAT. 1. *J. popolity* (F. excelsior LIN.). — Drzewo wyniosłe, do 120" wysokie; z pniem prostym, okrytym korą szaro-cisawą z wiekiem pomarszczoną; z gałązkami obsypanemi kréskowatemi soczewkami; z papiami czarnymi, wielkimi. Liście ma nieparzysto-piérzaste, 5—6parowe, naprzeciwnie, wraz z ogonkami na 1' długie; listki prawie-bezogonkowe, podłużnie-jajowate lub lancetowate, (3" i 1"), zaostrome, ku podstawie klinowato zwężone, wyjąwszy podstawy ostropiłkowane, z wierzchu nagie a spodem na nerwie głównym od podstawy kosmatawe. Więchy wietkie, wielokwiatowe, do 3" długie, a w czasie owocowania znacznie większe i zwisłe; z przysadkami równowazko-szydłowatymi, włósiстыми. Kwiaty z pręcików krótszych od jajnika, o główkach krwisto-czerwonych, jajowych. Skrzydłak do 1 1/2" długi a 1/3" szeroki, żółtawo-cisy, wielonerwowy; ze skrzydełkiem z przodu zaokrągloném i kolczysto-zakończoném. — Pospolity po lasach równinowych i górskich w Europie umiarkowanej i południowej, oraz w Azji północnej; kwitnie w kwietniu i początkach maja. — Niegdyś *kora, liście i nasiona Jasiona* — cortex, folia et semina Fraxini, miały swe zastosowania lékarskie; piérwsza w zastępstwie chinu zadaną bywała w zimnicach, w puchlinach i w czerwiwości, — drugimi léczono zewnętrznie rany, — a ostatniemi choroby nérek. W przemyśle zaś i gospodarstwie,

liście dają dobrą paszę dla bydła; korą garbują skóry i barwią na czarno lub granatowo; drzewa zaś używają oprócz opał — do wyrabiania wybornego potażu, oraz na wyroby stolarskie, tokarskie, stelmasze i t. p.

Przez chodowanie sztuczne, powstało wiele odmian strojnych, poczytywanych od wielu za właściwe gatunki; jako to:

GAT. 2. *J. płaczący* (*F. pendula* AIT.), z gałęziami wiszącymi na podobieństwo *Wiérzby płaczącej*;

GAT. 3. *J. kędzierzawy* (*F. crispa* ROSE. v. *atrovirens* DESF.), o liściach czarniawo-zielonych, pokrzywionych, pomarszczonych i kędzierzawych;

GAT. 4. *J. słoty* (*F. aurea* WILLD.) z gałąskami żywo-słotami;

GAT. 5. *J. jednolistny* (*F. simplicifolia* WILLD. v. *heterophylla* VAHL.) o liściach pojedynczych, jajowatych.

W podobny sposób używają i w innych krajach:

GAT. 6. *J. orzecholistnego* (*F. juglandifolia* LAM.), odróżniającego się od *pospolitego*:— pędami nagimi, szarawo-zielonymi; papkami cisymi; liśćmi zaledwie 2—3—4-parowymi, — o listkach podłużnie-jajowatych, zaostzonych, (4" i 2"), nieco ząbkowanych, ogoneczkowych, sinych i ciemno-zielonych z wierzchu, a spodem białawo-zielonych i pokrytych na nerwach przylegającymi miękkimi włoskami, — z których 1 lub 2 końcowe swykle skrzydełkowato zbiegają po ogoneczkach zawsze nagich; owocami na 1" długimi i bardzo wąskimi:— rosnącego w Ameryce północnej i po naszych ogrodach, kwitnącego w kwietniu i maju; którego kora i nasienie mocno-pędzące mocz, używają się głównie do leczenia kiły.

GAT. 7. *J. amerykańskiego* (*F. americana* LIN.), z pniem na 80' wzniesionym i często aż do wierzchołka огоłoconym z gałęzi; z papkami złoty-żółtymi a gałązkami cisawo-szaremi; z liśćmi 3- a rzadko 4-parowymi, — o listkach krótkoogonkowych, eliptycznych, zaostzonych, (4" i 2"), brzegiem lekko-falistych, z wierzchu nagich a spodem modrawo-zielonych i wraz z ogoneczkami kosmatych, — z młodu zaś z obu stron cisawych i kosmatych; — zwyczajnego w Ame-

ryce północnej, a kwitnącego w kwietniu i maju;— z którego nawet i korzeń sadzawym bywa w zimnicach i krwotokach.

GAT. 8. *J. białego* (*F. acuminata* LAM.), rosnącego wraz z *amerykańskim* i za niego branego, lecz odróżniającego się należycie:— liśćmi węższymi, prawie że nieząbkowanymi, niemal nagimi spodem lecz modrawymi, a z wierzchu ciemnozielonymi; gałązkami popielatemi; a pąpami płowymi.

GAT. 9. *J. kosmatego* (*F. tomentosa* MICHX.) zwanego w Ameryce północnej *czerwonym*, z powodu czerwienienia liści pod jesień; a odznaczającego się ich pokryciem kosmato-omasoném.

RODZAJ 882. *Mannowiec* (*Ornus* PERS.), uważany za podrodzaj *Jesiona*, lecz wyróżniony kielichem i koroną— wyraźnemi.

GAT. 1. *M. zwyczajny* (*O. europaea* PERS.).— Drzewo zaledwie 30' dorastające; z gałęziami wężłowatemi, modrawo-czarniawemi, kropkowanemi żółto; a pąpami szaro opylonymi. Którego— liście nieparzysto-pierzaste, 3- a czasem 2- lub 4- i 5-parowe, na 10" długie; ogonek główny rynienkowato wyźłobiony, lecz przytém obrzeżony; listki ogoneczkowe, (3" i 1 1/2"), już jajowate, już nieco wydłużone, już niemal lancetowato-kończyste, wyjąwszy podstawy nierównej i całkiem— wreszcie brzegu nierówno i tępo piłkowane, z wierzchu nagie, a spodem najczęściej i to po nerwach kosmato-omasonne. Więchy znaczne, skupione, kątowe lub téż końcowe, krótsze od liści i nieco nagięte,— o przysadkach małych, równoważko-szydłowatych, włosistych. Kwiatki krótko-szypułeczkowe, wonne; z kielichem maléńkim i zielonawo-żółtym; z łatkami korony dość długimi lecz bardzo wązkiemi; z pręcikami nieco-krótszymi lub równymi koronie. Skrzydlak podobny albo węższy, niż w *Jesionie pospolitym*.— Nader zwyczajny w całej Europie poł-

dniowej; kwitnie w kwietniu i maju. — Już to dobro-
 wolnie, już (i to okwiciéj) przez nacięcie, wysącza się
 z pnia tego szacownego drzewa sok lépki i słodki pe-
 len *mannitu*, zwany *Manną* — *Manna*; który od
 najdawniejszych czasów aż po dziś dzień, używa jak
 najobszerniejszego zastosowania lékarskiego, jako śro-
 dek łagodnie rozwalniający po odleżeniu się, a za świe-
 ża pożywny. Odmiany jéj handlowe zawisły, już od
 sposobu jéj otrzymania, już téż od miesiąca, w którym ją
 wydobywają; i tak: najczystsza i najlepsza jest *Manna*
łzawa — *Manna in lacrymis*, wysącza ją się do-
 browolnie w porze najgorętszej; po niéj idzie *Manna*
rynienkowata — *Manna canellata* v. *longa*,
 ścinająca się w długich sztucznie naciętych rozporach
 kory w czasie lata; dalej *Manna pospolita* — *Man-*
na vulgaris v. *mastichina*, otrzymywana sztucz-
 nie pod jesień, z którój wybrane kropelkowate kawa-
 leczki zowią *Manną ziarnistą* lub *wybiéraną* —
Manna in granis v. *electa*; po nich następuje
Manna brudna — *Manna sordida*, *pinguis* v.
crassa wydobywana przed samą zimą, i dlatego nie
 wysychająca należycie: prócz tego pochodząca z Hisz-
 panii i Sycylii zowią *Manną kalabryjską* — *Man-*
na calabrina. Przy tém drzewa — choć dużo miększe-
 go — używają w rękodzielnictwach. — (*Fraxinus Ornus* LIN.).

GAT. 2. *M. okrągłoliści* (*O. rotundifolia* LINK.). — Drzewo za-
 ledwie różniące się od poprzedzającego — liśćmi jajowatymi lub o-
 krągławymi, (2" i 1½"), ostrzej i umiarowiej piłkowanymi, nagimi, —
 z ogonkiem głównym wyżłobionym ale nie obrzęzonym: — rosnące
 w Sycylii i Kalabrii, a po nassych ogrodach trudno wytrzymałe: —
 dostarcza także najwyborniejszój *Manny*. — (*Fraxinus rotundi-*
folia LIN.).

RODZAJ 883. *Lilak* (*Syringa* LIN.).— Kielich skrócono-rurkowaty, 4zębny, trwały. Korona lójkowata; z rurką znacznie dłuższą od kielicha; a łatkami kraju 4dzielonego w przedkwitnieniu łuszczynowato ułożonemi. Pręcików 2, osadzonych w rurce korony i w niej zamkniętych. Jajnik 2komorowy; komory 2załączkowe; załączki obokległe wiszące ze szczytu przegrody; szyjka nitkowata, zamknięta; znamię ogrubnie i wrębne. Torebka jajowo-lancetowata, ściśniona, skórzasta, 2komorowa, pękająca po ścianach w 2 łuszczyny przegrodnośne łódkowate; komory 2nasionowe. Nasiona wiszące, lekko ściśnione, obwiedzione wązkim skrzydełkiem błonkowatém. Zarodek w osi białka mięsistego.

GAT. 1. *L. pospolity* (*S. vulgaris* LIN.), pospolicie *Bzem tureckim* mianowany.— Krzew 20stopowy, a czasem małe drzewko, ale zawsze bardzo gałęziste. Liście naprzeciwległe, przedłużone nieznacznie w ogonek 1całowy rynienkowaty, jajowato- lub sercowato-zaostrome, (3" i 2"), tożbarwne, nagie i całobrzegie. Bukiet wielki, ostrokružny, końcowy, współczesny, wychodzący z pośród listkowatych i cisawo-żółtych łusek; z przysadkami równowązkimi i prędko odpadającymi. Kwiaty mocno- i miło-wonne, do 1/2," długie, modrawo-lillowe, czerwone albo białe, --o kraju rozkwartym. Torebki do 1/4," długie, cisawe.— Pochodzi pierwiastkowo z Persyi północnej, lecz dziś można go uważać za zupełnie przyswojony prawie w całej Europie; kwitnie w maju.— Dawniej używano jego owoców pod mianem *nasion Lilaka*— semina Lilac, jako gorzko-ściągających; a niezbyt dawno, wznowiono zadawanie wyciągu z nie-

dojrzałych owoców w południowej Francji przeciw zimnicom.

Odpowiednio zastosowaćby można

Gat. 2. *L. perski* (*S. persica* LIN.) znacznie niższy; z liśćmi lancetowatymi; a bukietami wzniesionymi, z kwiatków blado-niebiesko-czerwonawych i nie tyle wonnych;— podobnego z tamtym pochodzenia:

Gat. 3. *L. chiński* (*S. chinensis* LIN.) o liściach podłużnie-jajowatych dużo-mniejszych od *pospolitego*, a kwiatkach znacznie większych;— pochodzący z Chin: oras

Gat. 4. *L. siedmiogrodzki* (*S. Josikaea* JACQ.) tyle podobny do *pospolitego*, iż saledwie rozróżnić go można— liśćmi jajowato-eliptycznymi, spodem białawymi; bukietami tęgimi i wydłużonymi, z kwiatów lilowych o rurce znacznie dłuższej a kraju nierozpostartym lecz dzwoneczkowato odstającym:— rosnący dziko po skałach w Siedmiogrodzie, a u nas po ogrodach dość częsty.

RODZINA CXLVI.

Dzielnaminowate (*Jasminaceae* LINDL.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowo-kątowe albo -końcowe, na szypułkach 3dzielnych i 3kwiatowych, lub też troisto-2dzielnych i wielokwiatowych. Kielich zrosłodziałkowy, 5—8-zębny lub -wrębny, trwałe. Korona tarczowata; z rurką obłą; z kraju 5—8wrębnego łatkami równymi, w przedkwitnieniu dachówkowatemi i skręconemi. Pręcików 2, osadzonych i zamkniętych w rurce korony; nitki króciuchne, albo żadne; główki 2woreczkowe, podstawoczępne,— o woreczkach równolegle przeciwstawionych i otwierających się szparą podłużnią. Jajnik bez podległego krążka, jajowy lub prawie-mosznowaty, 2komorowy; komory 1- a bardzo rzadko 2-zalążkowe; zalążki obokległe podnoszące się z podstawy prze-

grody, wywrócone; szyjka końcowa, króciuchna; znamię całkie lub téż wrębne. Owoc— już dwujagoda 2nasionowa, albo przez zronienie 1nasionowa,— już torebka przewrotnie-sercowata, rozpadająca się na dwoje przez przegrodę, albowi téż wkoło pękająca deneczkowato; komory 1- rzadko 2-nasionowe. Nasiona wzniesione z podstawy i lekko ściśnione; ze skórką skórzastą, siatkowato-dółkowana, osnówkowatą; z białkiem początkowo okwitém, a w czasie dojźrzenia zużytem lub zaledwie blaszkowatém. Zarodek prostoległy; o listniach mięsistych, płasko-wypukłych; a rostkowi dółnym. — *Drzewka lub téż krzewy, a najczęściej wijące się; z liśćmi naprzeciwległymi, już złożonymi troisto albo nieparzysto-piérzasto,— już prostymi i całkimi lub wcinanymi; bez przylistków.*

RODZAJ 884. **Dzieltamin** (**Jasminum** TOURN.) lub **Jasmin**.— Kielich rurkowaty, 5—8-zębny lub -dzielny, trwały. Korona tacowata, długorurkowa; z łatkami kraju 5—8-dzielnymi, rozwartymi. Pręciki osadzone i zamknięte w rurce. Jajnik 2komorowy: z komorami 1zalążkowymi; ze zamieniem 2łateczkowém. Dwujagoda 2nasionowa, lub 1nasionowa przez zronienie. Nasiona wzniesione, ściśnione, siatkowato-dółczkowane. Zarodek bez białka.

GAT. 1. *D. lékarski* (J. officinale LIN.).— Krzew strojny, 10stopowy; z licznymi, wysmukłymi, długimi i nagimi gałęziami,— z których tylko najmłodsze są nieco-kątowate i pokryte rzadka podobnie liściom włoskami krótkimi i przylegającymi. Liście ma— piérzastodzielne, do 4" długie, naprzeciwległe, zwykle — o 7 listkach prawie-naprzeciwległych, krótko-egoneczkowych, (1" i 1/2"), jajowatych, zaostzonych, delikatnie rzęsowatych,— z końcowym znacznie większym i połą-

czonym z najbliższymi blaszką zbiegłą po ogoneczku, a niekiedy nierównym i jakby wciętym w podstawie. Podbaldaszkę końcowe, wietkie, 5—9-kwiatowe; z szypułkami do 1 1/2" długości, wzniesionymi i nagimi; a z przysadkami równoważkami. Kwiaty mocnej i przyjemnej woni własnej, białe, przeszło na 1" długie; z kielichem omszonym i 2 razy krótszym od korony, której łatki kończyste.— Pochodząc właściwie z Azyi południowej, dziś zdziczały przyswoił się już w całej Europie południowej, aż do Szwajcaryi i Tyrolu; kwitnie od czerwca do października.— Dawniej *kwiaty Dzielżamina*— flores *Jasmini*, były zastępowywane jako otwierające i wzmacniające nerwy; a dziś zaledwie tylko w pachnidlarstwie *olejek dzielżaminowy*— oleum *Jasmini*, znajduje swe zastosowanie,— chociaż użyty działa rozpędzająco i usmięrzająco ból.

Prawie wszystkie gatunki tego rodzaju, jako podobnie wonne, mogłyby służyć do otrzymywania olejku; wszelako najwięcej używa się w tym celu

GAT. 2. *D. wielkokwiatowy* (*J. grandiflorum* LAM.), różniący się od poprzedniego— wzrostem niższym i tęższą budową; listkami bezogoneczkowymi, jajowymi i w tęym końcu kołczysto-kończystymi; kielichem 4 razy krótszym od korony na 1 1/2" dłuższej, oraz koronę białą a od zewnątrz różową, tępołatkową;— pospolity w Indiach wschodnich.

GAT. 3. *D. wielkołóci* (*J. Sambac* LAM.).— Krzew 20stopowy, od samej podstawy rozgałęziony w odnogi długie, pnące się, wijące i kręte, kątowne, gęste a ciawo włosiste; którego liście dość tęgie, krótkoogonkowe, jajowate lub jajowato-sercowate, kończyste, (4" i 2"), nieco-faliste, z młodu całe omszone, a później tylko w kątach nerwów od spodu brodate; podbaldaszkę końcowe, miękkowłose, już wprost 3—5-kwiatowe— już na trzydzielnich odnózkach po 2—5 kwiatów dzierżące,— o przysadkach sztydłowatych; kwiaty 1 1/4" dłu-

gie, białe, mocnej woni, — po okwitnieniu czerwieniące; a jagoda podwójna i jakby 2kulistawa:— także pospolity w Indyach wschodnich tak dziki jak i uprawy— często z kwiatem pełnym; który może najwięcej dostarcza oleju do handlu.

GAT. 4. *D. wazkolisci* (*J. angustifolium* WILLD.).— Krzew bardzo gałęzisty, z gałęziami gładkimi, lśnącymi i wijącymi się; z liśćmi naprzeciwległymi, podłużnie-jajowatymi, zaostrozonymi, (2' i 1"), czasem sercowato wykrojonymi w podstawie, nagimi i lśnącymi, a bardzo - krótkoogonkowymi; z podbalszaskami 3kwiatowymi; a na szypułkach maczugowatych z kwiatami biało-różowawymi i mocno wonnymi, — o 9—12-latkach prawie 1" długich; z jagodkami 2jagody jajowemi:— również wschodnio-indyjski, a prawie ciągle kwitnący; — który oprócz oleju, dostarcza jeszcze korzenia, dzielnego leku na liszaje. — (*J. triflorum* PERS.).

RODZAJ 885. **Nocnik** (*Nyctanthes* LIN.).— Kielich rurkowaty, niewyraźnie-5zębny. Korona tacowata; z kraju 5—8-dzielnego łatkami w przedkwitnieniu ukośnie skrzyconemi, a w kwiecie rozwartemi. Pręcików 2, osadzonych i zamkniętych w rurce korony. Jajnik 2komorowy; komory 1załączkowe; załączki wywrócone i podnoszące się z podstawy przegrody; szyjka krótka; znamię główkowate. Torebka pergaminowata, przewrotnie-sercowata, ściśniona, rozpadająca się na dwoje przez przegrody; komory 1nasionowe. Nasiona wzniesione i lekko ściśnione. Zarodek bez białka.

GAT. 1. *N. smutny* (*N. arbor tristis* LIN.).— Krzew drzewkowaty, 20' dorastający, z korą szarą, bardzo gałęzisty, o młodych gałązkach 4ściennych i miękkowłosych. Liście jego naprzeciwległe, bardzo - krótkoogonkowe, niższe prawie sercowato-jajowate, górne podłużnie-jajowate, zaostrome, (5' i 3"), w podstawie często kątowate, grubo piłkowane, nadzwyczaj szorstkie i ostre przez krótkie i ku przodowi pozwracane szczecin-

ki pokrywające je. Więchy końcowe, wielkie, ulistniono-ramienisto-gałęziste, miękkowłose, z małych 5kwiatowych podbaldaszków powstałe; spodem okrywa z 4 listków jajowatych, kończystych i miętko włosych. Kwiaty średnie, nadzwyczaj przyjemnej woni, otwierające się o zachodzie słońca, a ginące już ze wschodem, z rurką korony pomarańczową a krajem białym. Torebki okrągławo-przewrotnie-sercowate, przeszło $\frac{1}{2}$ " długie, siatkowato żyłkowane.— Dziki i chodowany bardzo pospolity w Indyach wschodnich; kwitnie prawie ciągle.— Lékarze indyjscy używają kwiatów i nasion, jako środków orzeczwiąjących, a z nich przekroploną wodą leczą cierpienia oczne; pomarańczowemi zaś rurkami kwiatów, barwią zwykle tameczni różne potrawy, tak jak szafranem.— (*Scabrita scabra*. LIN.).

RODZINA CXLVII.

Pigwicowate (Sapotaceae ENDL.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, na szypułkach kątowych, pojedynczych lub skupionych. Kielich 4—8dzielny; z łatkami tępemi, dachówkowatemi albo 2okrężkowemi. Korona odpadająca; o łatkach w liczbie odpowiedniej i naprzemianległych z temiż kielicha, a rzadko 2—3 razy liczniejszych. Pręciki osadzone w rurce lub w gardzieli korony, często zamknięte,— już płodne, w liczbie odpowiedniej łatkom téjże i im naprzemianległe a naprzemianległe tyłuż bezgłówkowym pręciczkom,— już całkiem bez pręciczków,— już wreszcie same płodne, 2 lub więcej razy liczniejsze od latek, 2- lub więcej-okrężkowe; nitki szydłowate; główki 2wo-

reczkowe, czasem wystające, otwierające się w podłuż. Jajnik beztrzonczkowy, bezkrążkowy, wielokomorowy; komory 1zależkowe; zalążki wywrócone i podnoszące się z podstawy kąta wewnętrznego; szyjka pojedyncza, najczęściej wystająca; znamię całkie lub niewyraźnie łateczkowate. Jagoda wielokomorowa lub przez zronienie 1komorowa; komory 1nasionowe. Nasiona orzeszkowate, często zrosłe w pestkę wielokomorową; skórka kostna, lánąca, z przodkiem ogładzonym i dzierżącym ku podstawie znaczek; białko mięsiste lub téż żadne. Zarodek białkiem objęty, prostoległy; listnie w białkowych liściaste, a w bezbiałkowych mięsiste i płaskowypukłe. Rostek zwrócony do znaczka, a zatém dółny.— *Drzewa albo krzewy, z drzewem miękkiém i mléczno-soczystém; z liśćmi naprzemianległymi, skórzastymi, całkiemi, krótkoogonkowymi, z wierzchu zwykłe lánącymi i w poprzecz prążkowanymi, a spodem jedwabisto omszonymi; béz przylistków.*

RODZAJ 886. *Złotolist* (*Chrysophyllum* LIN.).— Kielich 5dzielny, o łatkach dachówkowatych. Korona dzwonkowato-kółkowa, z krajem 5dzielnym rozwartym. Pręcików 5, osadzonych w rurce, naprzemianległych koronie; bez prątniczek; z główkami zewnątrzrotnemi. Jajnik 5—10komorowy; szyjka zaledwie widoczna lub żadna; znamię przygniecione, nikło-5—10łateczkowe. Jagoda 5—10komorowa, a niekiedy tylko 1komorowa. Nasiona pojedyncze, orzeszkowate. Zarodek wielki, w skąpém białku.

GAT. 1. *Z. pospolity* (C. Cainito LIN.).— Drzewo do 40' wysokie i wysmukłe; z korą czerwonawą i popękaną, z koroną rozpostartą, a gałązkami rdzawo jedwabistemi: którego— liście na 1/2calowych i rdza-

wych ogonkach są eliptyczne, (5" i 2 $\frac{1}{2}$ "), nieco-kończyste, papierowate, z wierzchu nagie i ciemnozielonolące, a spodem złocisto-jedwabisto omszone i ślicznie piérzasto unerwione; kwiaty białawe, prawie-okółkowato poskupiane; owoce kuliste, nieco przygniecione, od wielkości średniego jabłka aż do 5" w średnicy, gładkie, różowe z żółtym i zielonym nabiegnięciem, albioli też szkarłatne lub fioletowe,— a wewnątrz brudnobiaławe albo karmazynowe; nasion 5—10, cisych, lekko-ściśnianionych.— Dziki rośnie w Indyach zachodnich, a uprawny także i w Ameryce południowej; kwitnie od kwietnia do czerwca.— Owocb jego z środowocnią miękką, kléistą i słodką, bywają jadane.

Podobniez smacznych owoców dostarczają:

GAT. 2. *Z. jednopestkowy* (*C. monopyrenum* Sw.)— o liściach podłużnych i zaostzonych, spodem rdzawo-opilśnionych, na podobniez pokrytych ogonkach; o owocach skupionych, modrawych, śliwkowym podobnych i nader smakowitych, zwanych w miejscu *śliwkami damasceńskimi*;— pospolity w Indyach zachodnich i nad Orinoko, po wylewiskach rzék.

GAT. 3. *Z. drobnoowocowy* (*C. microcarpum* Sw.) z liśćmi jałowato-zaostzonymi, spodem omszonymi; z owocami skupionymi, ukośnie podłużnymi, wielkości agrestu, i nasionowymi, gładkimi i nadzwyczaj słodkimi;— rosnący po wybrzeżach rzék na St. Domingo.

GAT. 4. *Z. gruszkowaty* (*C. pyriforme* Willd.), którego liście wydłużone, zaostzone, prawie-nagie; owoce pojedyncze lub po 2—4 wzdłuż gałęzi, postaci gruszek, barwy żółtej zewnątrz a wewnątrz białej, miło słodkie;— także po wybrzeżach rosnący na St. Domingo i w Gujanie, — z którego oprócz owoców, jadają także i nasiona migdałkowate.

GAT. 5. *Z. jabłkowy* (*C. pomiforme* Bert.)— uprawiany na Jamaicé, z owocami jabłkom podobnymi — i w. i.

RODZAJ 887. *Jarmania* (*Bumella* Sw.).— Kielich 5dzielny, z łatkami dachówkowatemi. Korona prawie-tółkowa, z rurką krótką, a pomiędzy łatkami kraju 5dzielnego z lateczkami maléúkiemi. Pręciki osadzone w rurce; z tych 5 płodnych, naprzemianległych z 5 płonnymi i płatkowatymi pręcicznkami; o główkach zewnątrzwrotnych, prawie-strzałkowatych. Jajnik 5komorowy; zalążki w komorach pojedyncze; szyjka wystająca; znamię zaostzone. Jagoda przez zronienie 1komorowa, 1nasionowa. Nasiona jajowe. Zarodek bezbiałkowy; z listniami mięsistymi, grubymi.

GAT. 1. *J. czarna* (B. nigra Sw.).— Drzewo wysokie, wysmukłe i bezbronne; z korą czarniawą; z gałęziami i gałązkami poziomemi; z liśćmi na końcach pędów poskupianymi, na ogonkach wysmukłych wiszącymi, podłużnie-lancetowatymi, falistymi, nagimi, ciemno-zielonymi, trwałymi; z kwiatami po 4—5 poskupianymi w kątach liści na krótkich szypułkach, drobnymi, białymi, — o łatkach koron wklęsłych, o lateczkach i pręcicznkach lancetowatych i piłkowanych drobniechno; z jagodami kulistawemi, czarnemi; z nasionami także czarnemi.— Rośnie po lasach górzystych Jamaiki; kwitnie od maja do sierpnia.— Gorzka i ściągająca jój kora, zadawaną bywa w zimnicach; twarde zaś drzewo, nadzwyczaj cenią na różne wyroby.

Podobnież używaną kora i drzewo, otrzymuje się także z

GAT. 2. *J. wierzbolistnej* (B. salicifolia Sw.).— drzewa bezbronnego; z korą gładką i białawą; z liśćmi eliptycznie wydłużonymi i zaostzonymi w obu końcach, ($3\frac{1}{2}$ " i $1\frac{1}{2}$ "'), nagimi, lśnącymi i brzegiem zwykle sinawymi; z kwiatami bardzo licznymi, drobnymi, białawymi, bardzo krótkoszypułkowymi, poskupianymi w kątach lub pod liśćmi; z jagodami drobnymi, podłużnymi, czasem 2nasionowemi:— dość zwyczajnej po spiczastych pagórkach w Indyach

sachodnich, a kwitnącej od kwietnia do czerwca; — której drzewo, ma piękną ciemno-czerwoną barwę.

RODZAJ 888. Żelazodrzew (Sideroxy-lon LIN.).— Kielich krótki, 5wřębny. Korona kółkowa; z kraju 5dzielnego łatkami pojedynczemi. Pręcików osadzonych w rurce — 5 płodnych i naprzeciwległych łatkom, a 5 płonnych pręcików płatkowatych z tamtymi naprzemian; główki zewnątrzrotne, jajowe. Jajnik 5komorowy; komory 1zależkowe; załążki podnoszące się z kąta wewnętrznego, wywrócone; szyjka wystająca; znamię tępe. Jagoda przez zronienie 2—3komorowa; komory 1nasionowe. Nasiona pestkowate. Zarodek w białku mięsistém i okwitém.

GAT. 1. Ż bezbronny (S. inerme LIN.).— Drzewo średnie, bęzbronne, z korą szarą; z liśćmi naprzemianległymi, ku górze rozszerzonymi i tępyimi, a w podstawie znacznie zwężonymi — jakby w postać gruszki, gładkimi, skórzastymi, trwałymi, do 3" długości; z kwiatami bardzo-krótkoszypuleczkowymi, rozrzuconymi pojedynczo albo w wiązeczkach, białawymi; z jagodą podobno najczęściej 4nasionową, wielkości agrestu. — Rośnie na przylądku Dobrej nadziei. — Dostarcza tak zwanego *drzewa żelaznego*, dziwnej twardości i ciężkości.

GAT. 2. Ż. mastykowaty (S. mastichodendrum LAM.).— Drzewo do 50' dorastające a do 3' grube; z korą białawą; z liśćmi zawzszekielonymi, skórzastymi, postaci jakby dzwonka w przekroju, spodem poprzecznie nerwistymi; z kwiatami żółtymi, poskupianymi w wiązki podlistne, — o kielichach lśnąco-kosmatych; z pestczakami podłużnie-jajowymi, (1" i 3/4"), żółtymi i słodkimi, — o wielkiej pestce grubo- i twardo-lupinowej: — rosnące na Jamaice; — dostarcza jeszcze twardszego, i tak na budowie jako i na różne wyroby dużo wyżej cenionego drzewa, niż pierwszy.

RODZAJ 889. *Olejara* (*Argania* SCHOUSB.).

— Kielich 10dzielny, z łatkami 2okręzkowemi. Korona jajowo-dzwonkowata, 5dzielna; a łatki jój wykrojone. Pręcików osadzonych w rurce korony— 5 płodnych i téjże łatkom naprzeciwległych, a 5 płonnych płatkowatych i naprzemian ułożonych; główki zewnątrzwrótne, jajowe, na króciuchnych nitkach. Jajnik 5komorowy; komory 1zależkowe; zalążki podnoszące się z kąta wewnętrzznego, wywrócone. Pestczak przez zronienie 2—3komorowy. Nasiona pestczakowate, odosobnione lub téż zrosłe po szewku przodkowym w pestkę 2—3komorową. Zarodek w skąpém, białku mięsistém.

GAT. 1. *O ciernista* (A. Sideroxylon R. et S.).— Drzewo średniej wielkości, zawszezielone; z korą szarawą, popękaną; z koroną ostrokreżną; z gałęziami oblami i nagiami zarówno z resztą rośliny, z których każda wybiega w tęgi cierz — i oprócz tego pokryta jest tu i owdzie drobnymi cierzkami. Liście jego są podłużnie-lancetowate, tępe lub kończyste, (1" i 1/4"), zwężone w krótki ogonek, nieco-skórzaste, z wierzchu jasno-zielone a spodem bledsze, — dólne wiązkowe a górne rozrzucone; kwiatki drobne, bezszypułkowe, kątowe, zielonawo-żółte; pestczaki pojedyncze lub téż parzyste, wielkości śliwki, jajowe, tępawe, zielonawe i biało-kropkowane, pełne mlécznego soku, przyjemnie kwaśkowane; pestki podłużnie-jajowe, kończyste, gładkie, twarde, z 2—3 wyżłobieniami podłużnemi, blade-cisawe; nasiona białe, ściśnione, okwitujące w olej.— Nader częsta po lasach w południowém Marokko; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Z nasion wytłaczają olej, podobny bardzo do oliwy i zamiast niój w miejscu używany. Drzewo

jéj twarde i ciężkie, cenioném bywa.— (*Sideroxylon spinosum* LIN.— *Elaeodendron Argan* RETZ.).

RODZAJ 890. *Pigwica* (*Achras P.* BRWN.).

— Kielich 5—6dzielny, z łatkami dachówkowatemi. Korona prawie-dzwonkowato brzuchata, o kraju 5—6dzielnym wzniesionym. Pręcików osadzonych i ukrytych w rurce— 5 lub 6, płodnych, naprzemianległych z tyłomaż pręciczkami, a naprzeciwległych łatkom korony; nitki płaskoszydłowate; główki zewnątrzrotne. Jajnik 6—12komorowy; komory 1zależkowe; zależki podnoszące się z kąta wewnętrznego i wywrócone; szyjka wystająca; znamię tępe i całkowite. Jagoda 6—12komorowa, a czasem przez zronienie 1komorowa. Nasiona pestkowate, wzniesione, ściśnione. Zarodek w białku skąpém i mięsistém.

GAT. 1. *P. właściwa* (*A. Sapota* LIN.).— Drzewo 50' dorastające: którego— kora cisa; korona bardzo rozłożysta; gałęzie mało rozgałęzione; gałązki grube, tylko w końcu ulistnione a od dołu nagie i bliźnowate. Liście skupione, ogonkowe, podłużnie-eliptyczne, kończyste, (5" i 2"), ku podstawie zastrzone, grube, nagie i prawie-lśnące. Kwiaty pojedyncze w kątach liści lub po nad bliźnami odpadłych, na krótkich szypuleczkach długo stojące, białawe, 1/2" długie; z kielichem krótszym od korony, 5rowkowym; z korony łatkami tępeymi, wklęsłemi i z krótkim koniuszkiem, — a w gardzieli z wystającymi 5 pręciczkami wykrojonymi. Jagoda kulisto-jajowa, różnej wielkości, — pokryta obowocnią chropawą i nieco rudawo-cisą, — a z śródowocnią brudno-białą i nader miękką. Nasiona lśnąco-czarne.— Pospolita w Indyach zachodnich i w Ameryce południowej, tak dzika jak i chodowana; kwitnie w porze

skwarnej. Wszystkie jęj młode części, wypełnia sok mlęczny i gorzki. Korą jęj gorzką i mocno ściągającą, zwaną *korą Pigwicy*— cortex Sapotae, zastępują chinową; a nosionami jako *ziarnami Pigwiczkowemi*— grana Sapotillae, lęczą wszelkie niemoce dróg moczowych; owoce zaś— ze świeża cięrpkie— po odleżeniu z upodobaniem jadają, dla przyjemnego smaku i woni mlęczno-pigwowej. Z pnia skalęczonego wysączone i ścięty sok wielce zbliżony do *Gutta-Perki*, zowią tameczni Gutta-Girek, wydając go często w handel za tamtę.

Tak samo używa się i odmiana onęjże, poczytywana za osobny gatunek od wielu roślinopisarzów, to jest:

GAT. 2. *P. Pigwicza* (A. Zapotilla Jacq.); różna jedynie owocami drobnymi i kulistymi.

RODZAJ 891. *Słobodnica* (*Lucina* JUSS.).

— Kielich 5dzielny, o łatkach dachówkowatych. Korona prawie dzwonkowato-brzuchata, z krajem 5dzielnym wzniesionym. Pręcików osadzonych i ukrytych w rurce korony— 5 płodnych, a 5 płonnych pręciczków; główki zewnątrzrotne. Jajnik 5—10komorowy; komory 1zależkowe; zależki podnoszące się z kąta wewnętrznego i wywrócone; szyjka wystająca; znamię tępe i całkowite. Jagoda 5—10komorowa, lub 1komorowa przez zronienie; komory 1nasionowe. Nasiona pestkowane, kulistawe. Zarodek bezbiałkowy.

GAT. 1. *S. piersista* (L. mammosum GAERT. fil.).

— Drzewo 100' dorastające, z nader rozpostartą koroną; z korą cisą na pniu a na gałęziach bliznowatą; z gałązkami omszonymi i tylko na samych końcach ulistnionymi. Liście ma na 2całowych i grubych ogonkach, przewrotnie-podłużnie-jajowate, nieco-kończyste, ku pod-

stawie klinowate, (1' i 4"), nagie i lśnące, zielone, skórzaste. Kwiaty poskupiane wiązkwato po pod liśćmi gałęzi 2rocznych, na krótkich szypułkach, drobne i białawe; z łatkami kielicha wewnętrznymi większemi, wykrojonemi i ubarwionemi; z koroną dłuższą od kielicha; z pręciczkami sztyłkowatymi; z jajnikiem kosmatym. Jagody jajowe lub kulistawe, do 7" długie, 5komorowe, chropawe i rdzawe; z środowocnią barwy mięsnej lub żółtej. Nasion 5 albo 1, bardzo wielkich, (2" i 1"), cisawych, z jednej strony chropawych a z drugiej wygładzonych, woni migdałów gorzkich. — Jedna z najpospolitszych w Indyach zachodnich i w Ameryce południowej, tak dzika jak i sadzona; kwitnie od listopada do stycznia. — Owoce jęj, nie tyle za świeża ile po odleżeniu bardzo smakowite, są powodem tak wielkiego onęjże rozpowszechnienia, ściągając do siebie różne ptastwo i zwierzęta; jadają je dla tego z upodobaniem same lub zaprawne jakim sokiem kwaśnym, oraz przerabiają na pewien rodzaj wina, lub tuczają nimi trzodę; nasion używają za migdały gorzkie; korą zaś gorzko-ściągającą, leczą wiele cierpień, jak pigwicową. — (*Achras mammosa* LIN.).

Jeszcze lepszych owoców dostarczają:

GAT. 2. *S. jajowata* (L. Caimito R. et S.) o liściach przekroju gruszki; kwiatach najczęściej czwórliczbowych we wszystkich swych częściach; a owocach podłużnych, 4- lub 7-komorowych, a 1—3nasionowych, żółtych: — bardzo zwyczajna na Andach peruańskich, — której i drzewo wysokięj jest dobroci na wyroby i budowlę. — (*Achras Caimito* R. P.).

GAT. 3. *S. własciwa* (L. obovatum KUNTH.), z liśćmi przewrotnie-jajowatymi lub eliptycznymi; z szypułkami kosmatemi, 2—3kwiatowemi; z kwiatami 5liczbnymi w swych częściach; z owocami kulistawymi, wielkimi i do 1go łuta ważącymi, 10komorowymi.

nabierającymi po odłączeniu barwy i wéjźżenia zółtka gotowanego oraz słodkiego ale nieco nudnego smaku; a nasionami wielkości i postaci kasztanów:— nader powszechna w Peru i Chili,— gdzie oprócz owoców, dostarcza drzewa białego i twardego na różne wyroby— zwłaszcza stolarskie.— (Achras Lúcumá R. P.).

RODZAJ 892. *Mastosa* (*Bassia* LIN.).—
 Kielich 4—5dzielny, z łatkami w 2 okrędkach. Korona dzwonekowata, z krajem 5dzielnym wzniesionym. Pręciki osadzone w rurce lub téż w gardzieli korony i w niej zamknięte, w 2—3 okrędkach i w 2—3 razy większej liczbie od łatek; główki wewnątrzwrotne, wzniesione, strzałeczkowate. Jajnik 5—8komorowy; komory 1zależne; zalążki podnoszące się z kąta wewnętrznego i wywrócone; szyjka wystająca; znamię całkie i ostre. Jagoda 4—5komorowa; komory 1nasionowe. Nasiona pestkowate, wzniesione, z przodu wygładzone. Zarodek bezbiłkowy.

GAT. 1. *M. właściwy* (B. butyracea ROXB.).—
 Drzewo wysokie, w obwodzie odziomka 6' dochodzące; którego drobne i cise gałazki są popielato plamiste; liście na ogonkach 2całowych, przewrotnie-jajowate, tępo-kończyste, (12" i 6"), skórzaste, z wierzchu nagie a spodem kosmate; kwiaty liczne w kątach lub pod liśćmi najniższymi każdego pędu, wiszące, dość wielkie i blade-zółte, — o kielichach 5dzielnych, rudawo-kosmatych, prawie równych koronom,— o 30 do 40 pręcikach; jagoda podłużnie-jajowa, zaostrzona, naga, 10—12komorowa,— z 1 lub 3ma jasno-cisemi, wielkimi i lęnącemi nasionami.— Porasta wzgóřza odległe od morza w Indyach wschodnich; kwitnie w styczniu.— Czcze jego owoce, zaledwie z głodu jeść można; ale za to z nasion wyciśnięty oléj masłowaty wéjźżenia młodej

słoninki, używany bywa na podobieństwo innych olejów tłustych, zachwalany zaś nadzwyczaj w goścu i dnie. Jak się zdaje, to i tak zwane *masło Galam*, dające się długo utrzymać w świeżości, nader smaczne i tyle ważne dla mieszkańców Afryki środkowej, pochodzić musi z rośliny blisko spowinowaconej z dopiero co opisaną.

GAR. 2. *M. długolisci* (B. longifolia LIN.).— Drzewko dorodne choć nieco niższe: z gałęziami nader rozpostartemi, a gałązkami ogrubniami i szaro- a miętko-kosmatemi; którego liście — na lekko-kosmatych ogonkach 2calowych — są lancetowate, (7" i 1 1/2"), kończyste, nagie, żyłaste, z wierzchu ciemno- a spodem jaśniejszzielone; kwiaty poskupiane przy podstawie pędów po pod liśćmi, bardzo długo- i odstająco-szypułkowe, po okwitnieniu zwisłe, — o łatkach kielicha grubych, a 2 wewnętrznych białych, — o koronie na 9" długiej, białej, której rurka gruba i mięsista wyrównywa kielichowi, — o 16—20 pręcikach, — o jajniku kosmatym a znamieniu 5—8łuszczkowem; jagoda jajowa, wielkości dorancyi, żółtawa, niemal kosmata, 1—3komorowa; nasiona podługne i 3ścienne. — Zwyczajny, tak dziki jak i chodowany, w Indyach wschodnich; a kwitnący w maju i czerwcu. — Bywa rozmaicie użytkowanym; gdyż liście szarówno z młkiem owoców niedośpiałych i młodą korą, zalecają nadzwyczaj w gościach i wyrzutach skórnych długotrwałych; z nasion wyciskają olej podobnież lékarsko zalecany, służący do oświetlania, do robienia mydła — a najczystszy do maszczenia potraw i do kołaczów tamże jadanych. Z kwiatów wysuszonych przyrządzają pożywną galaretę, równie jak z wygotowanych owoców; drzewa zaś twardego i trwałego używają na różne wyroby. Kwiaty spożyte, mają wprawiać szakalów, wiewiórki i inne jedzące je zwierzęta — niemal we wściekłość; przyrządzony zaś z nich napój gorzalkowaty, nadzwyczaj upaja.

RODZAJ 893. *Zwięzła* (Mimusops LIN.).— Kielich 6—8dzielny, z łatkami w 2 okręzkach. Korona prawie-kółkowa, widlastodzielna, o łatkach 2okręzkowych, — z których zewnętrznych 6—16 są całkie albo wykrojone i roztwarte, a wewnętrzne 6—8 zawsze cał-

kowite i wzniesione. Pręcików osadzonych po nad podstawą rurki korony—6 lub 8 płodnych i naprzeciwległych z łatkami, a tyleż płonnych pręciczków naprzemianległych; główki strzałkowate, zewnątrzwrótne. Jajnik 8komorowy; komory 1zalażkowe; zalażki podnoszące się z kąta wewnętrznego; znamię zaostrome. Jagoda przez zronienie 1—2komorowa. Nasiona pesteczkowate, wzniesione, z przodem wygładzonym. Zarodek w białku mięsistém, skapém.

GAT. 1. *Z. wonna* (M. Elengi LIN.).— Drzewo znakomite; z korą grubą i popadaną; za nacięciem sącząca mléko; z gałęziami licznymi, rozpostartymi, w końcach popodnoszonemi i tworzącemi w ten sposób piękną koronę kulistą — podobną lipowej. Liście krótkoogonkowe, podłużnie-jajowate, kończyste, (5" i 2½"), odstające albo odgięte, skórzaste, lśnące, faliste, ciemnozielone. Kwiaty pojedynczo lub téż po 2—8 w kątach liści na szypułkach równych ogonkom i nagich, białe, mocno-wonne, otwarte tylko wieczorem i nocą; z kielichami omszonymi, o 4 łatkach zewnętrznych skórzastych i większych; z korony rurką króciuchną i mięsistą, a kraju $\frac{2}{3}$ " w średnicy — łatkami 16 zewnętrzniemi odstającemi, a 8 wewnętrzniemi schodzącemi się; z pręciczkami ostrokrężnymi i pręcikami włosistymi. Jagoda jajowa, 1½" długa, podobna oliwnej, zaostroma, żółta wpadająca w czerwoną. Nasiono zwykłe 1, podłużne, nieco-ściśnione, cisawe i lśnące.— Dzika pospolita w Indyach wschodnich, a uprawna niemal w całej Azji południowej; kwitnie prawie bez przerwy.— Wody przekroplonej z kwiatów, używają na sposób różanej; korzeniem i korą w postaci płókań leczą obrzmienia, oraz bóle gardła, zębów i grzybki; owoce,

choć niedość smaczne jadają; oleju wyciśniętego z nasion, używają w ciężkich porodach, a najwięcej w malarstwie; liśćmi zaś leczą ból głowy, — które przy tém to mają szczególnego wspólnie z liśćmi wszystkich drzew dostarczających hebanu, iż rzucone w ogień trzeszczą: i rzeczywiście téż drzewo téj rośliny twarde, i ciemne, mało ustępuje hebanowemu; wszelako nie wiele bywa używaném, gdyż łatwo pęka.

RODZAJ. 894. *Perczowiec* (*Isonandra* R. WGH.T.).— Kielich 4dzielny, w 2 łatki zewnętrzne większe a 2 wewnętrzne mniejsze, w przedkwitnieniu prawie-luszczynowate. Korona 4wrębna w łatki w pąku w lewo zakręcone; bez przyrostków. Pręcików 8, 1okręgowych, zamkniętych, w podstawie zrosłych z rurką korony a dalej wolnych; nitki krótkie, nagie i spłaszczone; główki włóczniowate, wzniesione, dłuższe od nitek, zewnątrzwrótne, 2woreczkowe, otwierające się w podłuż, 4 większe naprzeciw- a 4 mniejsze naprzemian-ległe z łatkami korony. Jajnik wolny, ostro-szorstki, 4komorowy; komory 1zależkowe, naprzeciwegłe łatkom kielicha; zalążki podnoszące się z kąta wewnętrznego; szyjka nieco-wystająca, naga; znamię tępe. Jagoda chrząstkowata, przez zronienie 1komorowa, 1nasionowa. Nasiono przewrotniejajowe, wzniesione.

GAT. 1. *P. właściwy* (J. polyandra R. WGH.T.).— Drzewo do 40' wysokie, ze wspaniałą koroną z gałęzi obłych i z młodu rudó omszonych; z liśćmi naprzemianległymi, przewrotniejajowato wydłużonymi ku podstawie w dość długi ogonek, a w wierzchołku krótko- i tępawo-kończystymi, całobrzegimi, nagimi, prawie-skórzastymi, z wierzchu lśnąco-zielonymi, a spodem złocisto-półyskującymi i piérzasto-unerwionymi; z kwia-

tami w wiązkach kątowych po 3—5 lub w mimolistnych, na szypułkach krótszych od ogonków, nieco zwisłymi; o kielichu krótszym zaledwie od korony, 4- lub 6-łatkowym w 2 okręgach, złocisto-lśniącym; koronie prawie-kółkowej, 8- lub 6-łatkowej, na wpół rozkwitłej; pręcikach 16 lub 12, wszystkich płodnych, wystających i równych ze słupkiem, z główkami zastrzonymi; jajniku 6—8komorowym, włosistym; z jagodą jajowokulistawą, jędrną, 6- lub 4-komorową, lecz tylko o 1ej lub 2ch komorach zawierających nasiono zaledwie-dojrzałe. — Rośnie w Indjach wschodnich, na brzegach cieśniny Malakki, Borneo i Syngapory. — Pień jego czasem 4' w średnicy i bardzo miękki, zawiera we właściwych odbierałnikach podłużnych okwiecie ciecz mleczną, która z nacięć półkružnie dokonanych wyciekając—ścina się w tak zwaną *Perkę* lub *Perczę* — Gutta Percha v. Tuban. Tęj użycie doszło dziś do najwyższego stopnia zastosowania technicznego, w wyrobieniu podobnie jak ze sprężnika różnych sprzętów, powłok nie przepuszczających wody i pasów ciągłych, oraz listków cienkich — tyle dogodnych przy narządach chemicznych i w mechanice. Tłuszczu zaś słonawego z owoców, używają tameczni na omastę i smarowidło. — Nadmienić jednak wypada, że handlowa *Percza*, dziś otrzymywaną bywa i z wielu roślin — tak tęj jako i innych rodzin.

RODZINA CXLVIII.

Borowicowate (Myrsinaceae LINDL.).

Kwiaty obupłciowe lub mieszanopłciowe, umiarkowane, najczęściej drobne, czasem gruczołkami opatrzone, rzadko końcowe ale zazwyczaj w kątowych wiązkach, okółkach, baldaszkogronach, gronach lub też wiechach. Kielich niekiedy z podstawą jajnika zrosły, 4—5-wrębny albo -dzielny, z łatkami w przedkwitnieniu a czasem i w czasie kwitnienia dachówkowatemi. Korona czasami prawie-kołojajnikowa a nawet i dzielnopłatkowa, a zwykle 4—5dzielna, rurkowata, dzwonkowata lub kółkowa, naprzemianległa z kielichem. Pręciki osadzone w rurce lub w gardzieli korony, już w liczbie odpowiedniej łątkom, im naprzeciwległe, wszystkie płodne, o główkach wewnątrzrotnych,— już 2 razy liczniejsze, lecz w połowie płodne z główkami zewnątrzrotnymi, a w połowie płonne jako prątniczki łuskowate naprzemianległe z łatkami; nitki najczęściej krótkie i wolne, lub zrosłe w zniłek częściowo albo w całej długości; główki 2woreczkowe, jajowo-podłużne, osobne lub schodzące się, otwierające bądź w całej długości bądź tylko w szczycie. Jajnik 1komorowy, z łożyskiem podstawowym, kulistém; komory rzadko 1- lecz zwykle więcej-ale nieoznaczono-zalążkowe; zalążki w okrągległe; szyjka krótka, pojedyncza; znamię różne. Owoc pestczak albo jagoda— często przez zronienie 1nasionowa, a rzadziej niewielu- lub wielu-nasionowa. Nasiona w 1nasionowych osadzone na szczycie łożyska, w grzbiecie wypukłe a z przodu czasem wgniesione pępiasto,— w wielonasionowych zaś ościelające łożysko trzonczkowe

wszec stronnie; skórka zwykle kléista; biało zbito-mięsiste lub rogowate. Zarodek w 1 nasionowych w środku białka poprzeczny, łękowaty albo skręcony, — a w wielonasionowych mimośrodkowy, wzniesiony i prawie-prosty; z listniami półobłymi albo płaskimi; z rostkami dólnym albo błędnym. — *Drzewa lub krzewy; z liśćmi naprzemianległymi, rzadziej naprzeciwległymi albo troistymi, pojedynczymi, całkimi, skórzastymi, często gruczołkowato kropkowanymi; bez przylistków.*

RODZAJ 895: *Osmugłina* (*Ardisia* SWAR.). — Kielich 5-wrębny lub -dzielny. Korona prawie-kółkowa, wolna; z krajem 5dzielnym, w przedkwitnieniu dachówkowatym a w czasie kwitnienia rozwartym lub lekko odgiętym. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i naprzeciwległych łatkom; nitki krótkie, wolne; główki schodzące się, wolne lub spojone, wzniesione, 2woreczkowe, 3ścienne, ostre, otwierające się w podłuż. Jajnik 1komorowy; z łożyskiem podstawowém, wolném, kulistawém; z załączkami w nieoznaczonej liczbie, tarczowatymi, w okrągległymi; szyjka trwała, pojedyncza; znamię szydłowate lub kropkowate. Jagoda przez zronienie 1nasionowa. Nasiona tarczowato-uczępione u łożyska, w grzbiecie wypukłe, a na wklęstym przodzie ze znaczkiem. Zarodek w białku rogowatém łękowaty, skręcony, poprzeczny względem znaczka; z rostkami błędnymi.

GAT. 1. *O. Bazaal* (A. Bazaal POIR.). — Drzewo średniej wielkości; z pniem cienkim; z korą szaro-cisą; z liśćmi poskupionymi na końcach pędów, naprzemianległymi, krótkoogonkowymi, jajowatymi, (4" i 2"), z końcem dość wybiegłym ale tępym, całobrzegimi, ciemnozielonymi, nagimi, zawszezielonymi; z gronami licznymi, na obnażonych gałęziach bocznie powznoszonymi,

a w czasie owocowania zwiastami, krótszemi od liści; z kwiatami nieco-czerwonawymi, przyjemnej woni, — o kielichu malénkim i cisawym, — a łatkach korony zaostzonych i gwiazdkowatych; z jagodami wielkości grochu, kulistemi, zakończonemi w cierń, czerwonawemi. — Rośnie w Malabarze. — Słodkawo-gorzka nasiona są przeciwczerwiowe; gorzką korą korzeni leczą ból zębów; odwaru z liści używają na płóknięcia gardła; a z owoców przyrządzają rodzaj maści łagodzącej.

RODZAJ 696. *Zapieprz* (*Embella* JUSS.).

— Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5dzielna w łatki w przedkwitnieniu łusczynowato ułożone. Pręcików 5, osadzonych po nad podstawą łatek; nitki krótkie; główki jajowe, zaostzone, 2woreczkowe, otwierające się w podłuż i krótsze od nitek. Jajnik 1komorowy; łożysko podstawowe, kulistawe; zalążek 1 lub kilka, tarczowatych w okrągłych; szyjka trwała; znamię główeczkowate. Pestczak 1nasionowy. Nasienie tarczowato-uczépione, w grzbiecie wypukłe, a z przodu spłaszczone i ze znaczkem. Zarodek w białku rogowatém, łękowato skręcony, poprzeczny względem znaczka; z ростkiem błędnym.

GAT. 1. *Z. właściwy* (E. Ribes BURM.). — Krzew średni, nieco czépiający się i wspinający zapomocą ząbkowatych narostków na ogonkach; z liśćmi naprzemianległymi, ogonkowymi, podłużnymi, nieco-ząbeczkowanymi, skórzastymi; z kwiatkami drobnymi, w gronach kosmatych, naprzemianległymi; z pestczakami wielkości grochu, kulistymi, czarnymi. — Pospolity w Indyach wschodnich. — Dostarcza jagód, które po wysuszeniu do pieprzu czarnego podobne, służą do fałszowania onegoż.

RODZAJ 897. *Strzeliga* (*Theophrasta* JUSS.).—Kielich głęboko 5wrębny, o łatkach przytępionych i dachówkowatych. Korona obło - dzwonkowata, o 5 łatkach tępych, dachówkowatych; o rurce z przykoronkiem z 5ciu łuseczek mięsistych, w grzbiecie tarczowatych, do połowy zrosłych z sobą i naprzemianległych z łatkami. Pręcików 5, wewnątrz korony ponad podstawą osadzonych i naprzeciwległych jej łatkom; nitki króciuchne, wolne; główki schodzące się w ostrokąg, zewnątrzwrotne, 2woreczkowe,— o woreczkach przyrosłych do wydłużonej zwórki, otwierających się w podłuż. Jajnik 1komorowy; łożysko podstawowe, kuliste; zalążki mnogie, podnoszące się, w okrągległe; szyjka krótka; znamię główeczkowato-2łateczkowe. Jagoda 1komorowa, kulista, soczystawa, łamna. Nasiona liczne na trzoneczkowém i wolném łożysku, prawie-klinowate; ze znaczkim przodkowym blisko końca szerszego; ze skórką kléistą, cienką. Zarodek w białku rogowatém mimośrodkowy; z rostkiem dólnym.

GAT. 1. *S. amérykańska* (*T. americana* LIN.).— Drzewko wysmukłe, zaledwie 6' dorastające, wzniesione, bezgałęźne, rudawo kutnerowate, górą cierniste, a zakończone na sposób palm wieńcem— liści prawie-bezogonkowych, niemal okręgowo ułożonych, nader wydłużonych a wązkich, ($1\frac{1}{2}$ ' i 2"), zwężonych w podstawie, przytępionych w końcu, wykrawano - ciernisto - a czarno-ząbkowanych, już odstających już poodginanych, bardzo tęgich: którego— grona wzniesione z pośrodku wieńca liści są krótkie i wielokwiatowe; kwiaty zaś na krótkich i odgiętych szypułeczkach pomarańczowe,— o kielichach rzęsowatych; a jagody wielkości jabłka złoto-żółte, pomarszczone i łamne; wreszcie nasiona

przewrotnie-jajowe, czerwone i lśnące.— Dość częsta w Ameryce południowej i w Indyach zachodnich.— Tameczni korzenia używają na wymioty; łożyska mięsiste jadają; a z nasion podobno wypiekają właściwy chleb.

RODZINA CXLIX.

Hebanowate (Ebenaceae ENDL.)

Kwiaty mieszano-rzadziej obu-płciowe, umiarkowane, kątowe; szypułki samotne,— męzkie podzielne a żeńskie pojedyncze, o drobnouchnych przysadeczkach. Kielich zrosłodziałkowy, 3—6-wrębny, prawie-równy, trwałe. Korona odpadająca, słojkowata, prawie-skórzasta, na zewnątrz zwykle omszona a wewnątrz gładka, z krajem 3—6-wrębnym, w przedlistnieniu dachówkowata. Pręciki osadzone przy podstawie na rurce lub pod jajnikiem, w liczbie oznaczonej, i to— zazwyczaj 2 a nawet i 4 razy większej od łatek korony, rzadko zaś równej tymże i wtedy naprzemianległe, a zawsze zamknięte; nitki w obupłciowych pojedyncze, a w mieszanopłciowych zwykle dwoiste, o obu ramionach główkonośnych lecz wewnętrzném krótszém; główki wewnątrzrotne, 2woreczkowe, podstawoczępne, lancetowate, otwierające się w podłuż, nagie albo brodate. Jajnik beztrzoneczkowy, bezkrążkowy, 3—wielokomorowy; komory 1 — 2zależkowe; zależki obokległe, wiążące ze szczytu kąta wewnętrznego; szyjka podzielna, rzadziej pojedyncza; znamiona wrębne lub całkie. Jagoda kulista albo jajowa, często przez zronienie kilkonasienowa, soczysta lub sucha; z obowocnią oddziela-

jąca się luszczynowato. Nasiona wywrócone; o skórcie błoniastej; o białku chrząstkowatém. Zarodek w osi białka często ukośny; listnie liściaste; rostek górny, zbliżony do znaczka.— *Drzewa i krzewy bezmleczne; z drzewem zbitém i twardém; z liśćmi naprzemianległymi, skórzastymi, całkimi, szerokimi, na ogonku niewyraźnie-wstawowatym; bez przylistków.*

RODZAJ 893. *Heban* (Maba FORST.).— Kwiaty rozdzielнопłciowe. Kielich. do pół 3wrębny. Korona słojkowata, 3wrębna.—W męzkich—pręciki podjajnikowe, równe lub 2 razy liczniejsze od latek; nitki pojedyncza lub naprzemian zdwojone; główki wzniesione; jajnika ślad. W żeńskich—pręciki żadne; jajnik 3komorowy; komory 2załążkowe; załążki oboklegle wiszące; szyjka króciuchna; znamię 3—4-wrębne. Jagoda kulistawa lub jajowa, otoczona w podstawie kielichem miseczkowatym, 3- lub przez zronienie 2-komorowa; komory 1 — 2nasionowe. Nasiona wywrócone. Zarodek prosty, w osi białka chrząstkowatego.

GAT. 1. *H. prawdziwy* (M. Ebenus SPR.).— Drzewo bardzo wysokie i wysmukłe; z pniem nieumiarkowato-kątowatym; z korą cienką, czarną i zielonawo-cisną, popękaną; z drzewem nader twardém, do lat 10 całkiem białém z czarnymi żyłkami, a odtąd z twardziłą czarną a białem białym. Liście ma bardzo-krótkoogonkowe, podłużne i tępawo-kończyste, (4" i 1 1/2"), dólne na każdym pędzie krótsze i szersze, w wiérzchołku i brzegiem lekko podwinięte, grube, skórzaste, z wiérzchu ciemnozielone i lśnące a spodem żółtawe. Kwiatki drobne, prawie-bezszypuleczkowe, poskupiane ku końcom pędów, białawe. Jagody jajowe, wielkości agrestu, w wiérzchołku lekko przyplaszczonym uwieńczone

szyjka, złoto-zółte lub czerwonawe. Nasiona 3, 3ściennie, ciemnocise, lśnące.— Zwykły na Molukkach.— Dostarcza prawie najlepszego *drzewa hebanowego*— *lignum Ebeni*, z którego wyrobionym kubkiem, przypisują tameczni nadzwyczaj błogie skutki przeciwtucziznowe; korzeniem jako czyszczącym krew, leczą różne wyrzuty skórne, kiłę, wrzody; odwarem z drzewa gośćca; jagody zaś słodko-cierpkawe, powszechnie jadają. Jak dalece zaś drzewo jego, wysokocenne dla swjej twardości, trwałości i pięknej barwy czarnej, szacowane jest w różnych rękodzielnach— zwłaszcza do wyrobu narzędzi muzycznych dętych i różnych sprzętów kosztownych— każdemu wiadomo.— (*Ebenoxylon verum* LOUR.).

RODZAJ 899. *Hebanek* (*Diospyros* LIN.).— Kwiaty mięszanopłciowe. Kielich głęboko 4- a rzadziej 3—7-wrębny. Korona słojkowata, 4—3—6-wrębna. W męzkich— pręciki osadzone nisko w rurce, 2 lub 4 razy liczniejsze od łatek; nitki dwoiste; główki lancetowate; jajnika ślad. W obupłciowych i żeńskich— pręciki mniej liczne i niedokształcone; jajnik 8 — 12komorowy; komory 1zależkowe; zależki wiszące; szyjka 2- lub więcej-wrębna; znamiona całkie lub też wrębne. Jagoda kulista, z kielichem rozwartym a później odgiętym, wielokomorowa; komory 1nasionowe. Nasiona wywrócone. Zarodek w białku chrząstkowatém ukośny lub osiowy, prosty.

GAT. 1. *H. Heban* (D. *Ebenum* RETZ.).— Drzewo 40stopowe; z korą czarną lub białawą; z twardzielą czarną a białem białym; z papiami szorstko-włosistymi; z liśćmi krótko- a grubo-ogonkowymi, podłużnie-jajowatymi lub lancetowatymi, zaostrozonymi, (3" i 1 $\frac{1}{4}$ "),

grubo-skórzastymi, nagimi, z wiérczu bardzo ciemnozielonymi, a spodem bledszymi lub prawie-białawymi i siatkowato-żyłkowanymi. Kwiatów miéwa po 3—15 w każdym kącie liścia, skupionych, bezszypułkowych, dokładnie rozdzielnopłciowych: w męzkich— kielich grubo, kosmaty, żółtawo-zielony, 3 razy krótszy od korony zewnątrz białej i kosmatéj a wewnątrz różowéj, — a pręcików 20; w żeńskich zaś— kielich zaledwie o pół krótszy, a jajnik czerwonoawłosy. Jagody oliwnym podobne, cise lub szare, nagie, do $\frac{3}{4}$ części okryte rozrosłym i ztwardłym kielichem,— a w każdéj nasion po 2—8, modrawo-białych.— Zwyczajny dziki w Indyach wschodnich i na Cejlonie, a uprawny na Maskarenach; kwitnie w czasie skwarów.— Dostarcza jednego z najlepszych *drzewa hebanowego*— lignum Ebeni, używanego jak i inne hebany.

Drzewo hebanowe czyli heban, otrzymuje się jeszcze, z

GAT. 2. *H. właściwego* (D. Ebenaster Retz.),— odróżniającego się— zupełną nagością wszystkich części; liśćmi wydłużono-eliptycznymi, tępymi, z obu stron siatkowato-żyłkowanymi; kwiatami pojedynczymi, obupłciowymi w pośród żeńskich prawie groniastych; oraz jagodami kulistemi, żółtymi, o kielichu odgiętym a nasionach jasnocisych;— rosnącego na Molukkach i Cejlonie.

GAT. 3. *H. czarnodrzewnego* (D. Melanexylon Roxb.),— będącego drzewem nader wysokiém i grubém; z korą gębczastą, czarniawą; z liśćmi niemal naprzeciwlegle zbliżonymi, podłużnie-jajowatymi, tępymi, (4" i 1½"), z młodu zbito-kutnerowatymi a później prawie nagimi, z wiérczu ciemno- a spodem jaśniej-zielonymi; z kwiatami równoczesnymi, białawymi, o przysadeczkach przytulonych do kielicha, z których— męzkich po 3—6 na jednéj szypułce, znacznie mniejszych i 12—14pręcikowych,— a obupłciowe pojedyncze, prawie bezszypułkowe, o 10 pręcikach podjajnikowych; z jagodą kulistą, do jabłuska podobną, żółtą; o 8 nérkowatych nasionach:— zwyczajnego po lasach górzystych Indyi wschodnich:— którego korą

ściągającą leczę czerwoni, a jądro drzewa poczytują za najszlachetniejszy hoban.

GAT. 4. *H. kléjodajny* (*D. glutinosa* KÖNIG.).— Drzewo średnie, zawszezielone, całkiem nagie, z korą czarniawo-rudą, a drzewem małej wartości; którego — liście lancetowate, wydłużone lub prawie-równowazkie, kończyste, (6" i 2"), tęgie, lśnące, spodem modrawe; kwiatki drobne, białawe,— męzkie po 3—4 i więcej na wspólnej zakrzywionej szypulce, o 20 pręcikach dwolistnych,— a obupłciowe pojedyncze i większe, o 1—4 pręcikach pojedynczych, o szyjkach 4 na krzyż ułożonych a znamionach 3wzrębnych; jagody kuliste, wielkości jabłka średniego, żółte i rudo-ciso opylone; nasion 8, nérkowatych.— Bardzo częsty w północnych Indyach wschodnich; kwitnie w marcu i w kwietniu.— Nie zbyt smaczne jego jagody jadają; sokiem ich ściągająco-kléjowatym leczą rany, oraz przyrządzają z niego rodzaj kléju używanego w rękodzielnach i pociągają nim dna łodzi i statków; nie dojrziałych zaś używają do garbowania skór.— (*Embryopteris glutinifera* ROXB.).

W taki sam sposób używanym bywa

GAT. 5. *H. malabarski* (*D. malabarica* KOER.), różny od *kléjodajnego* — wzrostem i grubością pnia znakomitemi, oraz twardością drzewa wielką; liśćmi różnie jajowatymi, tępyimi, (6" i 3½"), ogrubniami; kwiatami nader miłej woni, białymi lub żółtawymi; jagodami téjże saméj wielkości, lecz w szczycie pępiastemi, czerwonomi i omszonemi kosmato z początku — a później popielatemi i nagiemi, o 8—10 nasionach podobnych kakaowym i czerwonawych:— rosnący w Malabarze: — którego owoce dużo smaczniejsze, dostarczają kléju i wraz liśćmi leczą grzybki i zapalenia oczów; kora gorączki i moryska; a olej wyciśnięty z nasion lekko rozwalnia.

GAT. 6. *H. virginiański* (D. virginiana LIN.).— Drzewo dość wyniosłe ale wysmukłe; z drzewem białawém i twardém ale kruchém, a korą cienką. Liście jego podłużnie-eliptyczne, przytępione, (6" i 2 1/2"), dólne na pędach mniejsze, z obu stron nagie, z wierzchu żywo-zielone i lánące, a spodem modrawo-zielone i siatkowate, —tylko za młodu omszone. Kwiatki krótkoszypułkowe, po 2—4 w kątach liści; z kielichem nagim; z koroną 3 razy dłuższą od kielicha, żółtawo-zieloną, o kraju odstającym, brudno-czerwonawym; z pręcikami 8 w obupciowych, a 16 w męzkich. Jagoda wielkości śliwki, mięsista, czerwona; o 6—8 lub 3—4 nasionach eliptycznych, słomiastej barwy.— Dziki rośnie po miejscach wilgotnych w Ameryce północnej, ale i uprawianym bywa; kwitnie zaś w maju i czerwcu.— Kora jego gorzko-ściągająca zalecaną bywa w biegunkach, czerwonych, zimnicach, krwotokach i w. p: a nawet i liście. Owoce zważone mrozem jadają, wypiekają z nich placki, oraz wyrabiają na rodzaj wina i pędzą z nich wyskok. Liposok występujący często na pniu, zastępuje arabski.

GAT. 7. *H. jagodowy* (D. Lotus LIN.).— Drzewo dorodne; o korze pomarszczonej, cienkiej a ciszej; o drzewie zielonawém lub modrawo-szarém; o liściach wydłużonych, kończystych i tęższych, a wreszcie podobnych jak w *wirginskim*, — równie i kwiatach; lecz jagodach zaledwie wielkości wiśni, ciemno-granatowych i smakowitych:— rosnący w Afryce północnej, na Wschodzie i w Europie południowej;— dostarcza drzewa używanego jak gwajakowe, a jagód wyrabianych na syrop i na wino, oraz jadanych surowo.

RODZINA CL.

Ilwowe (Aquifoliaceae DEC.).

Kwiaty obu- lub przez zronienie jedno-płciowe, umiarowe, kątowe, pojedyncze lub też widlasto-podbal-daszkowate w wiązkach, drobne, białawe albo zielona-we. Kielich mały, 4—6-wrębny albo -dzielny, trwały, z przedkwitnieniem dachówkowym. Korona z łatkami odpowiedniami i naprzeciwległemi koronie, czasem aż do samej podstawy wolnemi, w przedlistnieniu dachówkowemi a w czasie kwitnienia różnie otwartemi, odpadającami. Pręciki w liczbie łatek i z niemi naprzemianległe, często spajające je z sobą w podstawach, a czasem całkiem podjajnikowe; nitki wzniesione, krótsze od korony; główki wewnątrzrotne, 2woreczkowe, otwierające się w podłuż. Jajnik beztrzoneczkowy, mięsisty, ucięto-kułistawy, 2—6—8 a czasem wielo-komorowy; komory 1zależkowe; zalążki wiszące ze szczytu kąta wewnętrznego, osadzone na czareczkowato rozplaszczonym końcu sznureczka, wywrócone; znamię prawie -bezszyjkowe, łatkowate odpowiednio liczbie komór. Pestczak jagodowaty, 2—8 lub wielo-pesteczkowy; pesteczki drzewiaste lub kostne, często włóknowate, niepękające, 1nasiono-we. Nasiono wywrócone, ze skórką błoniastą; z szewkiem nitkowatym i grzbietowym; ze znaczkiem kuwiérzchołkowym, nagim lub objętym sznureczkiem misecz-kowatym w końcu; z białkiem okwitém, mięsistém. Zarodek prostoległy w szczycie białka i owocu; z listniami okrągławymi; z rostkami górnym, zbliżonym do znaczka.— *Drzewa lub też krzewy zawszezielone; z gałązka-mi najczęściej 4ściennemi; z liśćmi naprzemian- lub na-*

przeciw-ległymi, ogonkowymi, prostymi, zazwyczaj skórzastymi, lśnącymi, gładkimi, piérzasto-nerwowymi, całkimi albo ciernisto-ząbkowanymi; bez przylistków.

RODZAJ 900. **Ostrokrzew** (*Ilex* LIN.).— Kwiaty obu- a bardzo rzadko mieszano-plciowe. Kielich mały, słojkowaty, 4- lub rzadziej 5—6-zębny, trwałe. Korona kółkowa, 4- a rzadziej 5—6-dzielna. Pręciki osadzone przy podstawie wewnątrz rurki korony, wliczbie odpowiedniej jej łątkom i naprzemianległych z niemi; nitki nitkowane; główki wewnątrzwrotne. Jajnik beztrzoneczkowy, 4komorowy; komory 1- lub 2-załączkowe; załączki obokległe; znamion 4, bezszyjkowych, wolnych albo zrosłych. Jagoda kulistawa, uwieńczona znamionami,— o 4 pesteczkach kostnych, żyłastych. Nasiona prawie-3graniaste. Zarodek w białku rowkiem na dwoje przedzieloném.

GAT. 1. *O. pospolity* lub *Ilwa* (*I. Aquifolium* LIN.).— Krzew do 14' wysoki i nader strojny, lub drzewo 40stopowe; z korą gładką, ciemno-szarą na pniu a zieloną i lśnącą na gałęziach; z drzewem zwięzłym, o żółtawo-zielonym bielu a twardzieli ciemno-cisój. Liście ma jajowate lub eliptyczne, kończyste, (3" i 2"), w brzegu chrząstkowatym ciernisto-ząbkowane lub zatokowe, niekiedy i na powierzchni górnej cierniami okryte, z wierzchu ciemno-zielone i bardzo lśnące, a na dółnej mniej i żółtawo-zielone, nadzwyczaj tęgie i nagie. Kwiaty okółkowato lub wiązkwato po 5—15tu poskupiane, na krótkich grubych i omszonych szypuleczkach, o przysadeczkach malénkich; z kielichami 4wrębnymi, tępymi; z koronami kółkowemi, do 1/4" w średnicy, białemi a od zewnątrz nieco-czerwonemi, o łątkach wklęsłych i omszonych brzegiem. Jagody prawie-kuliste,

pasowe, rzadziej żółte albo białe, $\frac{1}{4}$ " w średnicy; z nasionami pomarszczonemi, żółtawo-cisawemi.— Dziko porasta cieniste i górzyste lasy, z południo-wschodu od Włoch górnych aż na północno-zachód do Danii i Anglii w postaci przekątni całej Europy środkowej; kwitnie w maju i czerwcu.— Na pozór obojętne *liście Ilwiny*— *folia Aquifolii* v. *Agrifolii*, od dawna znanymi są w północno-wschodnich Niemczech jako środek przeciwgośćcowy, przeciwdnawy,— zadawany także i w długociągłych kaszlach, osłabioném trawieniu, skłonności do biegunek i morzysk, oraz w zimnicach. Dawnymi czasy używano jagód jako mocno-przeczyszczających; kory i korzeni jako odmiękczejących i rozpędzających,— z których zarazem przyrządzają wyborny lep. Korsykanie nasionami zastępują kawę.

Tak samo używa się

GAT. 2. *O. émy* (I. opaca AIT.);— krzew dużo niższy lecz wielce podobny *Ilwinie*; odróżniający się głównie — liśćmi jajowatymi, płaskimi, (3" i 2"), z rzadka zatokowo-ząbkowo-ciernistymi, z wierzchu prawie-émymi a spodem żółtawo-zielonymi i całkiem émymi; kwiatami rozrzuconymi na gałęziach 2rocnych, drobnymi, rozdzielnopłciowymi; a jagodami pasowemi, nieco jajkowato-kulistawemi, bardzo gładkimi:— bardzo zwyczajny w Pensylwanii i Florydzie po miejscach wilgotnych, kwitnący w maju i czerwcu.

GAT. 3. *O. wymiotowy* (I. vomitoria AIT.).— Krzew prawie-ostrokreżny, 15' dorastający, z pniem cisawym a gałęziami czarniawo-szkarłatnemi, całkiem nagi; którego — liście podłużne, krótkoogonkowe, zwężone klinowato w podstawie, tępe, od połowy niewyraźnie piłkowane, lekko faliste, dość tęgie, z wierzchu ciemnozielone i mocno lśnące, spodem mniej i bledsze; okółki prawie-bezszypułkowe, kątowe,— lub na szypułkach 2kwiatowych; kwiatki białe; owoce czerwone.— Zwykły

w Karolinie i Florydzie; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Naparu liści w Ameryce północnej używają zwykle tamedzni, jako léku pobudzającego do potów i pędzącego mocz, a w większej ilości wzniecającego wymioty — pod nazwiskiem Black-drink; a przed czasy, sprowadzano je do Europy, pod nazwiskiem folia Peraguae v. Apalachines.

Zastępczo, używają także i

GAT. 4. *O. bagnietego* (L. Cassine Ait.), odróżniającego się — liśćmi jajowato-lancetowatymi, ostro-piłkowanymi; oraz kwiatami podbaldaszkowatymi, bocsnymi:— tamże rosnącego.

GAT. 5. *O. paragwajski* (L. paraguariensis St. HIL.). — Drzewko małe, gładkie; z liśćmi klinowatymi lub lancetowatymi, przytępionymi, odlegle piłkowanymi; z kwiatami na szypułkach kątowych i wielodzielnych, — o znamionach 4łateczkowych; oraz z łupinami pestek żylastemi:— rosnący dziko i chodowany głównie w Paraguay;— dostarcza liści niezbyt-przyjemnie wonnych i gorzkawych, tyle rozpowszechnionych w Ameryce a dziś już i w Anglii, pod nazwiskiem — *herbaty paragwajskiej*.

RODZAJ 901. **Jagodnik** (Prinos LIN.). — Obu- lub częściej mięszano-ściowy. Kielich mały, słojeczkowy, 4—6zębny, trwały. Korona kółkowa, 4—6wrębna, z przedlistnieniem dachówkowatém. Pręciki w głębi rurki korony naprzemianlegle z krajem osadzone, w liczbie równej jego łątkom; z główkami wewnątrz-wrotnemi. Jajnik beztrzoneczkowy, 6—8komorowy; komory 1załążkowe; załążki wiszące ze szczytu kąta wewnętrzznego; znamion 6—8, bezszijkowych, wolnych lub zrosłych. Jagoda kulista, uwieńczona znamionami; o 6—8 pesteczkach kostnych, nasionowych. Nasiona

wywrócone, ze skórką błoniastą. Zarodek w wierzchołku białka mięsistego.

GAT. 1. *J. okrągowy* (*P. verticillata* LIN.).— Krzew do 12' wysoki, prawie-poziorno gałęzisty, roniący liście; z gałęziami obłemi, szaro-cisemi, nagiami i gładkimi,— a gałązkami lánącemi i biało plamistemi. Liście ma podłużnie-jajowate, zaostrome, ($3\frac{1}{2}''$ i $2''$), krótkoogonkowe i zwężone klinowato od dołu, prawie 2 razy piłkowane, z wierzchu jasno-zielone i nagie, a spodem bledsze i na nerwach, białawo omszone. Kwiatki rozdzielno-płciowe, drobne, białe, męskie po 5—7 w okólkach krótszych od liści, a żeńskie niemal zawsze pojedyncze,— o kielichach rzęsowatych, 7—8łatkowych i łatkach korony w równéże liczbie. Jadody karmazynowopasowe, przezimowujące na pniu.— Pospolity po baginach i lasach mokrych Kanady i Wirginii; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Pólnocno-amerykańscy lékarze, zadają jego korę ściągająco-gorzka w zimnicach, w osłabieniach, w biegunkach— zwłaszcza z cechą gnilną.— (*P. Gronovii* MICHX.).

GAT. 2. *J. kocierpkoliści* (*P. padifolius* WILLD.), uważany zwykle za odmianę pierwszego:— o liściach bez zwężenia klinowatych, tylko raz piłkowanych, o $\frac{1}{3}$ krótszych, spodem wydatniej omszonych,— oraz kwiatkach żeńskich także po kilka rasem;— wraz z nim rosnący, zarówno zastósowywanym bywa.

GAT. 3. *J. gładki* (*P. glaber* LIN.), odznaczający się dobitnie— liśćmi trwałymi, podłużnymi, tępyimi, klinowatymi w podstawie, słabo-piłkowanymi ku wierzchołkowi, skórzastymi, lánącymi i nagiami; z szypułkami zazwyczaj pojedynczemi, 1—3kwiatkowemi; a jagodami czarnemi:— rosnący po lasach suchych Nowéj Anglii i Florydy;— oprócz zastósowania podobnego okrégowemu, dostarcza liści, które tak jak z *Ostrokrzewa wymiotowego*, pijane bywają jako *herbata paragwajska*.

RODZAJ 902. *Cierniczka* (*Monetia* HERIT.).

— Kielich brzuchato-dzwonkowaty, 3—4-wrębny. Korona bardzo głęboko-4dzielna, w łatki równowazkie, naprzemianległe z kielichem i nieco odgięte w końcach. Pręcików 4, naprzemianległych z koroną; nitki zgrube; główki strzałkowate. Jajnik 1komorowy, wolny; szyjka krótka; znamię ostre. Pestczak mięsistawy, kulisty, 1-komorowy, 2nasionowy lub przez zronienie 1nasionowy. Nasiona okrągławe, ściśnione.

GAT. 1. *C. barlerkowata* (*M. barlerioides* HERIT.).— Krzew 4stopowy, we wszystkich częściach nagi, naprzeciwlegle-gałęzisty; z gałęziami i gałązkami popielatemi; z liśćmi podpartymi przez 4 ciernie 1calowe, poziomo-
ległe lub lekko odgięte, szydłowate, — naprzeciwległymi, krótkoogonkowymi, eliptycznymi, w cierń zakończonymi, ($1\frac{1}{3}$ " i $\frac{2}{3}$ "), odstającymi albo odgiętymi, skórzastymi, nagimi; z kwiatkami drobnouchnymi, kątowymi, prawie bez ogonków, po 1 lub po 3 wraz, zielonawymi, — o koronie nieco dłuższej od kielicha, a pręcikach równych jój; z owocami zaledwie wielkości grochu, w wierzchołku niemal cyczkowatymi, suchawymi.— Rośnie w Indjach wschodnich i na przylądku Dobrej nadziei.— Liście mają być wyborym lékiem przeciw kaszłom, dychawicy wozgrzywój i wyniszczeniu, — równie jak i korzeń smaku lukrecyowego. — (*Azima-tetracantha* LAM.).

RODZINA GLI.

Nastroszowate (Epacridaceae LINDL.).

Kwiaty obu- a czasem przez zronienie osobnopłciowe, już końcowe w kłosach albo gronach, już po-

jedyncze w kątach liści; z przysadkami różnej barwy a budowy kielicha, często więcej niż dwoma. Kielich 5—4-dzielny, często ubarwiony, trwały. Korona odpadająca lub też więdnijąca, rurkowata, dzwonkowata, lójkowata lub tacowata; z rurką niekiedy 5 razy rozszczepaną, albo nagą wewnątrz ku podstawie — albo z wiązeczkami włosów i gruczołków naprzemianległych z pręcikami; z krajem 5—4-wrębnym, równym i nagim lub brodatym, — często oddzielającym się wkoło od trwałej podstawy rurki. Pręcików tyle ile łatek korony a rzadko mniej, naprzemianległych, osadzonych pod jajnikiem lub w różnej wysokości rurki, zamkniętych albo wystających; nitki sztydłowate, tasiemeczkowate lub też nitkowate; główki grzbietoczępne, pojedyncze, całkie i otwierające się wpodłuż łuszczykowato. Jajnik beztrzoneczkowy, krążkiem kubeczkowatym lub 5 łuszczykami często zrosłemi otoczony w podstawie, 2—10-komorowy, rzadko zaś 1komorowy; załączki w komorach już pojedyncze i wiszące, już liczne na łożyskach wewnętrzno-kątnych, wywrócone; szyjka pojedyncza; znamię tępe i całkowite. Owoc pestczakowaty, jagodowaty lub torebkowaty, 2—10-komorowy lub przez zronienie 1komorowy; pestczaki 1lub kilka-pestczkowe, z pestkami 1nasionowemi; torebki zaś pękające przez przegrody albo po ścianach, wielonasionowe. Nasiona w pestczakowych wywrócone i pojedyncze, w torebkowych mnogie, uwieszane u łożysk z kąta wewnętrznego górą uwolnionych; ze skórką błoniastą; znaczkiem podstawowym a jajosadką wierzchołkową — połączonemi szewkiem nitkowatym; z białkiem mięsistém. Zarodek prostoległy, osiowy, obły; z listniami króciuchnymi; z rostkami zbliżonym do znaczka, w pestczakach zawsze górnym a w to-

rebkowych nie pewnego położenia.— *Drzewka lub téż krzewy; z bezwstawowemi lodygami i gałęziami; z liśćmi zbliżonymi, czasem naprzeciwległymi, najczęściej obejmującymi swemi szérokiemi podstawami niemal pochwiasto todayi, dachówkowatymi lub nawet kapturkowatymi, a zawsze po odpadnięciu pozostawiającymi blizny.*

RODZAJ 903. *Leśnianka* (Lissanthe R. BRWN.).— Kielich 5dzielny, nagi lub téż z 2 przysadeczkami. Korona léjkowata albo słojkowata; z rurką wewnątrz podstawy naga; a łatkami kraju 5wrębnego bezbrodemi. Pręciki osadzone w połowie wysokości rurki, prawie wyrównyujące z gardzielą; nitki nitkowate; główki jajowe, pojedyncze. Krążek podjajnikowy, kubeczkowaty, 5łateczkowy. Jajnik 5komorowy; komory 1zależkowe; zależki wiszące; szyjka pojedyncza; znamię główeczkowate, 5roweczkowe. Pestczak jagodowaty; z pestką kostną, 5komorową. Nasiona wywrócone, po 1 w komorze.

GAT. 1. *L. smakowita* (L. sapida R. BRWN.).— Krzewek wzniesiony, niski; z gałęziami opylonemi; z liśćmi naprzemianlegle zbliżonymi, odstającymi, (1" i 1/2"), równowązkimi, w brzegu podwiniętymi, spodem biało-prążkowanymi; z gronkami z kilku i to najczęściej z 3 kwiatków drobnych i białych, poodginanemi; z owocami czerwonymi, wielkości i postaci kamioneczki.— Rośnie około portu Jackson, po lasach i zaroślach; kwitnie latem.— Smaczne jéj jagody jadają jak my czernice, zwiąc je *Borówkami australskiem*i.

RODZAJ 904. *Białobród* (Leucopogon R. BRWN.).— Kielich 5dzielny, 2przysadeczkowy. Korona léjkowata, z kraju 5dzielnego i rozwartego łatkami piórkowato-brodatemi. Pręcików 5, osadzonych środ-

kiem lub pod wierzchołkiem rurki i w niej zamkniętych; nitki nitkowate; główki poniżej połowy grzbietu uczępione, podłużne, pojedyncze. Krążek podjajnikowy, kubkowaty, cały lub łatkowaty, a niekiedy prawie żaden. Jajnik 2—5-komorowy; komory 1zależkowe; załączki wiszące; szyjka pojedyncza; znamię główkowane, roweczkowane. Pestczak jagódkowaty, bezsokowy, czasem skorupiasty, 2—5-komorowy. Nasion po tępym w komorze, wywróconych.

GAT. 1. *B. Richego* (L. Richei R. BRWN.).— Krzew niziutki, miotłkowaty; o gałązkach gładkich; liściach rozrzuconych, podłużnie-lancetowatych, 3—5-żeberkowych, (1" i $\frac{1}{4}$ "); o kłosach długości liści, z kilku kwiatków białych, drobnych, brodato kosmatych; a jagodach podobnych borówkom.— Pospolity w Nowej Holandyi; kwitnie latem.— Jegoto owocom, winien był podróżujący badacz przyrody RICHE ocalenie życia, zabłąkawszy się w puszczy Lewislandzkiej.— (*Styphelia Richei* LAB.).

RODZINA CL.

Gruszyczkowe (Pyrolaceae KOST.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, rzadko pojedyncze ale zwykle w gronach lub okółkach, białe albo różowe. Kielich 5dzielny, trwałe lub 4dziąłkowy, prawie-łuskowaty. Korona o 5 łatkach rozwartych lub schodzących się dzwonekowato, niekiedy w podstawie garbatych. Pręcików 10, już wolnych i płodnych, już zrostłych w 1ną wiązkę i to— 5 płodnych naprzeciwległych łątkom prawie-łopatkowatych; główki wewnętrzzwrotne, bądź 2woreczkowe i otwierające się w szczycie dziurką lub po-

przeczną szparką,— bąc 1woreczkowo-tarczowate i poprzecznie-żłuszczynekowe. Jajnik często krążkiem objęty, 3—5-komorowy, z załączkami nieoznaczonej liczby; szyjka końcowa; znamię główkowate, najczęściej otoczone jakby osnówką obrączkowatą. Torebka 3—5-komorowa, pękająca po ścianach w łuszczyzny przegrodonośne; z łożyskami gębczastymi, osiowymi lub przegrodowymi. Nasiona liczne, trocinowate, ze skórką rozwolnioną. Zarodek w podstawie białka mięsistego, bliski znaczka przodkowego, poprzeczny.— *Ziola trwałe lub podkrzewki a rzadkò krzewy, niekiedy posożyty; z łodygą obłą, często bezlistną; z liśćmi rozrzuconymi lub téż okręgowymi, pojedynczymi; bez przylistków.*

PLEMIĘ 1.

Gruszyckowe (Pyroleae KOST.).

Rośliny doskonałe; których główki otwierają się dwiema dziurkami.

RODZAJ 905. **Pomocnik (Chimophila PURSH.)**— Kielich 5wrębny. Korony łatek 5, rozwartych, płatkowatych. Pręcików 10 takichże; nitki rozpląszone i to środkiem najszerszej; główki grzbietocześnie, zewnątrzwrótne, a później ku wewnątrz wgięte i przezto wywrócone, — o woreczkach rurczkowatych, otwierających się dziurką, z pyłkiem siolkowym. Jajnik przygnieciono-kulistawy i pępiasty w szczycie, o 5 komorach wielozalążkowych; szyjka króciuchna, utopiona w jajniku; znamię okrężne, 5guziczkowe. Torebka przygnieciono-5graniasta, 5komorowa, pękająca w wierzchołku po ścianach— w 5 łuszczyzn środkiem przegrodonośnych a brzegiem nagich; z łożyskami gębczastymi, przy-

roślemi do osi środkowej. Nasion wiele, trocinowatych, z jądrem kulistym malénkiem. Zarodek dośrodkowo-poprzeczny.

GAT. 1. *P. okółkowy* (*C. umbellata* NUTT.), inaczéj *Gruszyczka okółkowa*.— Ziółko trwałe, — którego kłęb czołgający się, wydający 1 lub więcéj— lodyżek do 6" wzniesionych, pojedynczych a bardzo rzadko nieogałęzistych i tworzących malénki darni,— ku wierzchołkowi głąbikowatych i obłych, szorstkawych i nagich,— a od dołu tępokątnych i osadzonych 2—3ma niby-okręgami— liści łopatkowato-lancetowatych, lub przewrotniejajowatych, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{3}{8}$ "), bardzo-krótkoogonkowych, tępych lub kończystawych, w podstawie klinowatéj całobrzegich a ku wierzchołkowi ostro piłkowanych, brzegiem lekko podwiniętych, skórzastych, tęgich, z wierzchu ciemno-zielonych i lśnących a spodem bledszych: z 3—6 kwiatkami podbaldaszkowato-okółkowymi, długo- i ostro-ziarnkowato-szypuleczkowymi; o przysadeczkach równowązkich i odpadających; o kielichach rzęsowatych; o koronach do $\frac{1}{2}$ " w średnicy, różowych, mocno-rozkwartych, z łatkami delikatnie rzęsowato zabeczkowatemi i okrągławemi; o nitkach w miejscu rozszerzenia czerwonych i rzęsowatych; o główkach fiołkowych z różkami różchodzącymi się: z torebkami prawie-wzniesionemi, o rowkach nagich. — Dość pospolity po lasach szpilkowych Europy umiarkowanéj i północnéj, oraz w Azji i Ameryce północnéj; kwitnie w czerwcu i lipcu.— *Ziele Gruszyczki okółkowej*— herba *Pyrolae umbellatae*; do dziś dnia jeszcze miejscami zadawaném bywa jako środek wzmacniająco-pędzący mocz, oraz w razach gdzie się używa się

le *Niedźwiedziny*; zewnątrznie zaś przyłożone przyszy lekko skórę.— (*Pyrola umbellata* LIN.).

GAT. 2. *P. plamisty* (*C. maculata* PURSH.), nader powinowaty z poprzedzającym, a odmienny — łodyżkami do 5" wzniesionymi, opatrzonemi łuskami pomiędzy — liśćmi podłużnie jajowato-lancetowatymi, naprzeciwległymi lub okręgowymi, (1½" i 1"), nieco-zaostrzonymi, ledwie że podwiniętymi, szradka grubo piłkowanymi i biało obrzeżonymi, z podobnąż prążką przez nerw główny górny; kwiatami nieco-większymi, białymi, w okółkach 2—3-kwiatowych, — o nitkach kosmatych na rozszerzeniu środkowém; — zwyczajny po lasach piaszczystych Ameryki północnej, a kwitnący od czerwca do sierpnia;— używanym bywa oprócz tego, w kile i w cierpieniach nerwowych brzucha niższego— zwłaszcza u kobiet.— (*Pyrola maculata* LIN.).

RODZAJ 906. *Gruszycka* (*Pyrola* TOURN.). — Kielich 5wřębny, lub 5dzielny. Korona o 5 łatkach płatkowatych, rozwartych lub też dzwonekowato- albo kulistawo-złożonych. Pręcików 10, wzniesionych albo podnoszących się; nitki spłaszczone i zwężone ku górze; główki grzbietoczępne, 2woreczkowe, zewnątrzwrotne a później wwinięte, — o woreczkach w podstawach ku górze zwróconych, rozchodzących się, rurkowatych, o-twierających się dziurką; pyłek żółty. Jajnik kątowato-kulistawy, 5komorowy; komory wielozalążkowe; szyjka nitkowata, wzniesiona lub nagięta; zamię główkowe, obrączkowe i 5guziczkowe środkiem. Torebka kulisto-5graniasta, 5komorowa, pękająca po ścianach w ty-leż łuszczyn przegrodonośnych, spojonych cienko nabrę-kłym brzegiem; z łożyskami gębczastymi, przyrosłemi górą do osi środkowej. Nasiona mnogie, trocinowate, z jądrem kulistém znacznie mniejszém. Zarodek w białku mięsistém poprzecznie-dośrodkowy.

GAT. 1. *G. okrągłoliścia* (*P. rotundifolia* LIN.).— Ziółko wieloletnie; z kłębem długo i cienko rozplózającym się; z łodygą przeszło na 1' wzniesioną, tylko w podstawie 4—9ma liśćmi skupionymi ulistnioną, ku górze zaś nagą i głąbikowatą, 3—4-kątną, spłowiało-zieloną,— okrytą łuskami rozrzuconemi, wpółobójmującemi, kończystemi, białawo-zielonemi a później cisawiejącemi. Liście jój okrągławe, jajowate, niekiedy sercowate w podstawie, (2" i 1 1/2"), po 3calowych ogonkach rynienkowatych zbiegające, tępe, niewyraźnie- i odlegle-karbowane, nieco-skórzaste, nagie i lśnące. Kwiatków 12—15 na górnej części głąbika, wszechstronnie i zwisło w wietkie grono ułożonych; z szypułczkami krótkimi i równemi równowazkim i błoniastym przysadeczkom; z kielichami lancetowatymi, białawymi, odgiętymi; z koronami do 1/2" w średnicy, białemi; z główkami jasno-pomarańczowemi. Torebka wielkości grochu, wisząca, o rowkach międzykomorowych wełnistych.— Jedna z pospolitych, po wszelakich lasach Europy i Azji północnej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Dawniej *ziele Gruszyczki* lub *Gr. większej*— herba *Pyrolae v. Py. majoris*, używaném było wewnątrznie i zewnątrznie, najwięcej w zranieniach.

Pod tém samym nazwiskiem, używano także i

GAT. 2. *G. średniej* (*P. media* Sw.), oznaczającą się jedynie—gronem krótszém, z kwiatów mniejszych, o kielichu nieodgiętym, o pręcikach schodzących się tuż ponad jajnikiem, i mało co pochylą szypką;— wraz z tamtą rosnącą; oraz

GAT. 3. *G. zielonokwiatowej* (*P. chlorantha* Sw.) — z łodyżką i ogonkami szkarłatnawymi; z liśćmi znacznie mniejszymi, grubszymi, skórzastszymi, ciemniej-zielonymi; z gronkiem o 5—10 kwiat-

kach drobniejszych, zielonawych i prawie-półkulisto złożonych:— rosnącej pomiędzy *Wrzośami* wszędzie.

GAT. 4. *G. mniejsza* (P. minor LIN.).— Ziółko nader podobne do *okrągłoliściój*, ale o wiele mniejsze; którego—liście jajowato-okrągławe, zaledwie-skórzaste i zazwyczaj wydatniej karbowane; głąbik często czerwony, o niewielu luseczkach malénkich; gronko 10—20-kwiatkowe, nieco gęstsze; kwiatki na szypułczkach dłuższych od ogonków, — z kielichem krótko-kończystym, — z koroną mniejszą, białą albo różowawą, 4 razy dłuższą od kielicha, okrągławo-dzwonkowatą, — z pręcikami podobnymi i schodzącymi się, — z szyjką prostą i krótką, — a znamieniem talérzykowato-5łateczkowém.— Bardzo pospolita po widnych lasach całej Europy; oraz Azji i Ameryki północnej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Użycie liści było toż samo co i poprzednich, lecz pod nazwiskiem *ziela Gruszyczki mniejszój*— herba *Pyrolae minoris*.

Podobnież i z

GAT. 5. *G. jednostronnój* (P. secunda LIN.), wyróżniającej się nader dobitnie od reszty.— liśómi jajowatymi, kończystymi, piłkowanymi; gronkami jednostronnemi;— zwykłej po lasach liściastych górzystych, i wraz z poprzednią kwitnącej;— używanymi bywały liście pod tąż samą nazwą.

GAT. 6. *G. jednokwiatowa* (P. uniflora LIN.).— Ziółko karzelkowate, zaledwie 3—4calowe; którego—liście okrągławo-jajowate i piłkowane, wydają ze swego środka głąbik z 1 kwiatkiem końcowym i dość dużym, podobnym lanuszkowemu tak z budowy i barwy jako i z woni;— również wszędzie w Europie i Ameryce—zwłaszcza północnej— dość częste, a kwitnące wraz z poprzedniemi;— dostarcza w Szwecyi i Norwegii

ziela, bardzo zachwalanego w zapaleniach oczów, a w Ameryce północnej zadawanego na wymioty.

PLEMIE 2.

Korzeniówkowe (Manotropeae Kost.).

Rośliny pasożytne, bezlistne, zbliżone do *Zarazowych*; z główkami poprzecznie tarczkwatymi, otwierającymi się szparką w poprzecz— jakby w 2 łuszczyńki.

RODZAJ 907. *Korzeniówka* (Monotropa Nutt.). — Kielich o 4 działkach łuskowatych, odległych od kwiatu, z których tylna najwyższa najbliższa korony, 2 boczne naprzeciwległe pośrednie, a najniższa przodkowa. Korony 5 łatek ułożonych dzwonekowato, i opatrzonych w podstawie garbkiem miodnikowym. Pręcików 10, podjajnikowych i zamkniętych w koronie; nitki spłaszczo-szydłowate; główki tarczkwate, poziome, otwierające się szpareczkami poprzecznymi jakby 2łuszczyńkowato. Jajnik jajowo-ostrokreśny, 5komorowy; komory wielozalążkowe; szyjka krótka, gruba i wydrążona; znamię okrągłe, przyplaszczone, 5karkbkowe i bezbrode. Torebka 5komorowa, pękająca po ścianach w 5 łuszczyń przegrodonośnych, z łożyskami osiowemi. Nasiona liczne, trocinowate, z jądkiem maléńkim w wolnej skórcie.

GAT. 1. *K. pasożytna* (M. Hypopitys Lin.). — Ziele trwałe, pasożytne; z kłębem mięsistym, gałęzistym, cienkim, prawie czołgającym się; z łodygą— równie jak i reszta rośliny— woskowo-żółtą lub słomiastą, do 8" wzniesioną, mięsistą, po wysuszeniu czerniejącą, pokrytą zamiast liści łuskami od dołu dużo-gęstszemi, jajowatymi, tępemi i ząbkowanemi w pod-

stawie; z gronem wierzchołkowym, wielokwiatowym, z początku zbitém, zwisłém, inniej więcj omszoném,— a później z wietkiém i wzniesioném, o przysadkach rombowlatych ząbkowlanych i rzęswatlach; z kwlatami krótkoszipuleczkowymi, ściśniono-dzwonkowatlami, wonnymi,— o działkach kielicha fręzłowato-rzęswatlach,— o koronie nieco dłuższej od kielicha, do $\frac{2}{3}$ długiej, nieco-kosmatėj i wygryzano-ząbkowlanej,— o narzędlach płciowlach szorstkowłosylach; z torebką podłużną.— Dość częsta na korzeniach drzew leśnych, zwłaszcza sosien w Europie, Azji i w Ameryce północnej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Na północy używają jėj do leczenia kaszlu owiec i bydła.

GAT. 2. *K. gładka* (*M. glabra* BERNH.), odróżniająca się zaledwie— gładkością wszystkich części kwiatu, oraz torebkami kulistemi; jawiąca się może jeszcze częściej u nas pod bukami;— miéwa podobne zastósowanie.

RODZINA GLIUI.

Wrzosowate (*Ericaceae* KOST.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, zwykle strojne, kątowne albo końcowe, pojedyncze lub skupione, często okrywowate. Kielich wolny, 4—5-wrębny albo -dzielny, z krajem 4—6-wrębnym lub téż -dzielnym. Korona na krążku obrączkowatym, osadzonym na dnie kielicha, kołojajnikowo-wpółgórnym, a niekiedy i górnym nadajajnikowym,— już umiarowa lub prawie-umiarowa, zrosłowlatkowa, trwała albo odpadająca, 3—6liczebnie wrębna,— już tyleż-dzielna i niemal dzielno-działkowa, z łatkami koleją odpadającemi i dachówkowatemi w przed-

kwitnieniu. Pręciki osadzone wraz z koroną lub na nią, w liczbie odpowiedniej i naprzemianległe z łatkami,— lub dwa razy liczniejsze i zamknięte albo wystające; nitki bąc wolne, bąc zrosłe z sobą podstawami albo w całej długości; główki 2woreczkowe, podstawo- lub grzbieto-czépne, w paku często zewnątrzrotne, a później pochyle,— z woreczkami w szczycie lub w wiérzchołku rozchodzącymi się i rurkowato wydłużone oraz tamże otwierające się dziurką lub téż szparką podłużną,— z grzbietem nagim albo ogoniastym przez wyrostek szczecinowaty. Jajnik wolny, powstały z jajniczków w różnej liczbie poprzyrastałych okręgowo do osi środkowej łożyskonośnej; załączki liczne powieszane u łożysk osiowych w całej długości lub tylko w szczycie, wyrócone; szyjka wybiegła z osi łożyskonośnej, obła; znamię główkowane albo tarczkwate, otoczone obwijką obrączkowatą, łatkowatą lub ząbeczkowatą, a w środku gruczolkowate. Owoc rzadko jagodowaty i objęty rozrosłym mięsistym kielichem; lecz zazwyczaj torebkowaty, pękający przez przegrody lub po ścianach w łuszczyny brzegiem lub téż środkiem przegrodonośne; a niekiedy rozpadający się w guziki 1nasionowe, niepękające lub rozszcześnie w grzbiecie. Nasiona w komorach pojedyncze wyrócone, lub téż liczne; ze skórką tęgą i pełną, a rzadziej z wielką siatkowatą, znaczkowatą, obejmującą dużo mniejsze jąderko; z białkiem mięsistém. Zarodek osiowy, prostoległy; listnie krótkie; rostek zbliżony do znaczka, górny lub téż błędny.— *Krzewy, podkrzewy albo drzewka zawszezielone; z liśćmi naprzemian- naprzeciw- lub wokrog-ległymi, najczęściej igielkowatymi, rzadziej skórzastymi, całkimi i wstawowato-złączonymi z gałzkami; bez przylistków.*

PLEMIĘ 1.

Wrzosowe (Ericineae ENDL.).

Korony trwałe lub odpadające. Główki bezbronne lub ościste w grzbiecie. Owoc torebka, pękająca po ścianach a rzadziej przez przegrody, — najrzadsza zaś jagoda. Pąpie nagie.

RODZAJ 908. *Wrzos* (*Erica* LIN.).— Kielich 4-wrębny lub -dzielny. Korona kulista, słojkowata, rurkowata, dzwonkowata lub tacowata — z krajem 4wrębnym. Pręcików 8, osadzonych pod krążkiem podjajnikowym, czasem wystających; nitki wolne; główki szczytowe albo boczne, wolne lub spojone podstawami, już bezbronne, już ościste lub grzebyczkowate, otwierające się w końcu dziurkami bocznymi. Jajnik 4komorowy, komory wielozalążkowe; szyjka nitkowata; znamię główkowe, tarczowate alibili też czareczkowate. Torebka pękająca po komorach w 4 łuszczyzny przegrodonośne; o przegrodach niekiedy zrosłych z osią łożyskonosną 4ścienną lub 4skrzydłą. Nasiona mnogie jajkowe, siatkowate.

GAT. 1. *W. błotny* (*E. Tetralix* LIN.).— Podkrzewek niski; z listkami drobnymi igielkowatymi, począwornymi lub też 4rzędowo-dachówkowatymi, z czasem odstającymi i rzesowanymi; z kwiatkami drobnymi, różowymi lub prawie-białymi, poskupianymi w główki okółkowate, — o koronach podłużnie-jajowych, — szyjkach krótkich.— Pospolity dość po miejscach wilgotnych i bagnach w Europie północnej, i to w wielkich przestrzeniach; kwitnie latem.— Ważnym jest pokarmem dla pszczół; oraz dostarcza paszy i materiału podściółowego i nawozowego w gospodarstwie.

RODZAJ 909. *Wrzósik* (*Calluna* SALISB.).

— Kielich 4dzielny; z łatkami krzyżowo-naprzeciwległymi, równymi, zeszlęmi i ubarwionemi. Korona znacznie mniejsza od kielicha, prawie 4dzielna. Pręcików 8, osadzonych pod krążkiem podjajnikowym; nitki wolne; główki wolne, ościste, otwierające się poprzecznymi szpareczkami podwierzchołkowemi. Jajnik 4komorowy; komory niewielozalążkowe; szyjka wystająca; znamię tarczowato-léjkowate. Torebka 4komorowa, pękająca na szwach w tyleż łuszczyn, z osią środkową przegrodonośną, a łożyskami uczépionemi w wierzchołku kąta wewnętrznego. Nasiona w komorach nieliczne lub téż i pojedyncze, bezskrzydłe.

GAT. 1. *W. pospolity* (*C. vulgaris* SALISB.).— Krzewek do 3' podnoszący się albo wzniesiony, bardzo i stulono-gałęzisty, różgowato-krzaczkowaty; z gałęziami kasztanowatemi, naprzeciwległymi, prawie-ostrokężnie wzniesionemi, omszonymi, z czasem zsychnającymi się i odpadającymi wraz z liśćmi. Liście dachówkowato-4rzędowe, prawie 3ściennie-równopowązkie, bezogonkowe, tępe, zaledwie na $\frac{1}{12}$ " długie, nagie lub czasem omszone, rzęsowate, w podstawie jakby strzałeczkowato rozszczépane w 2 nadrosteczki lekko przyciśnione do gałązek, a w brzegu podwinięte tak dalece — iż tylko szparkę podłużną na dólnej powierzchni wolną przedstawiają. Grona końcowe, często wiechowato wydłużone do 3", 1stronne, dość zbite, ulistnione, a w wierzchołku znów wydające gałązki listne. Kwiatki drobne, różowe, a rzadko białe, pochyle, krótkoszypuleczkowe; przy każdym 2 przysadeczki niższe podobne liściom, a 2 wyższe błoniasto obwiedzione i rzęskowane; kielichy lilla, czasem białe, większe od korony.— Nader pospo-

lity i gromadnie rosnący — tworząc tak zwane wrzosowiska — po miejscach suchych a rzadko bagnistych, w całej Europie; kwitnie od lipca do września. — Dawni lekarze, przepisywali z wielką ufnością *ziele Wrzosu* — herba *Ericae* w kamieniach moczowych; odwar kwiatów w cierpieniach niższego brzucha; a sok z liści w słabościach oczów. Prócz tego miejscami, jeszcze do dziś dnia używają go do garbowania skór i barwienia na żółto różnych tkanin. Kwiaty są dla pszczoł nader zyznem pożywieniem; a cała roślina, dostarcza gospodarzom okwiecie nawozów w postaci podściołu albo popiołu. — (*Erica vulgaris* LIN.).

RODZAJ 910. *Modrzewnica* (**Andromeda** LIN.). — Kielich 5wrębny lub 5dzielny. Korona dzwonekowata albo kulista, w kraju 5wrębna i odgięta. Pręcików 10, osadzonych podjajnikiem lub na podstawie rurki korony i w niej zamkniętych; nitki szydełkowate; główki w szczycie tępe lub 2rogie, a w grzbiecie bezbronne albo czasem ościste. Jajnik 5komorowy; komory wielozalążkowe; szyjka pojedyncza; znamię tępe i nieco rozszerzone. Torebka kulistawa, 5komorowa, pękająca po ścianach w tyleż łuszczyń przegrodonośnych, całkich lub też rozszczepanych, z osią środkową w szczycie przegrodonośną. Nasion wiele, gładkich albo doleczkowatych.

GAT. 1. *M. polejolistna* (*A. polifolia* LIN.), także *Rozmarynkiem* lub *Bagienkiem* niezbyt właściwie zwana. — Krzew zawszezielony, ledwie 1' dorastający, nagi, często w odziomku rozkładający się i płożący; z gałęziami podniesionemi i wraz z resztą łodygi rudawemi. Liście jego są równowazko-lancetowate, naprzemianległe, bardzo krótkoogonkowe, ciernisto-kończyste,

($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{4}$ "'), brzegiem podwinięte— z wiekiem atoli mniej i przez to dużo szersze, z wierzchu lśnąco-ciemnozielone i wgniatywano-siatkowane z rowkiem podłużnym, a spodem białomodrawo-zielone. Kwiatki skupione na końcach, prawie-okółkowate, na szypułkach 3 razy dłuższych od koron, różowych, lekko-oszronionych i jakby z wosku, ku górze grubszych, poodginanych, otoczonych w podstawie licznymi dachówkowatymi przysadeczkami; z kielichem dolegającym, różowym, w końcach czarniawym; z koroną jajowo-pucharowatą, różową lecz oszronioną, tępo-5ścienną, włosistą wewnątrz; z nitkami kosmatymi; z główkami cisemi, o 2 ostrózkach podnoszących się. Krążek modrawoczarniawy, 5łateczkowy. Torebka wzniesiona, okrągławo-5ścienna.— Pospolita po gruntach torfiastych i bagnistych w Europie południowej i środkowej, oraz w północnej Azji i Ameryce; kwitnie od maja do lipca.— Upajająco-ostre jej ziele, należy do szkodliwych: wszelako bywało używanem za *Bagno świńskie* lub do jego falszowania; od którego atoli odróżnia się dobitnie— brakiem pokrycia rdzawego na spodniej powierzchni liści. W rękodzielnich petersburskich, umiejają niemi barwić lśnąco-czarno tkaniny jedwabne.

RODZAJ 911. *Starzela* (**Gautlera** KALM. **Gaultnera** LIN.).— Kielich 4—5wrębny, a w owocu najczęściej jagodowaty. Korona jajowa, w kraju 4—5wrębna. Pręcików 8—10, osadzonych na dnie korony i zamkniętych w nią; nitki szydełkowate; główki w grzbiecie bezbronne, a w szczycie wrębne w 2 łateczki 2zębne lub 2ostne. Łuszek podjajnikowych 10, wolnych lub też zrosłych podstawami. Jajnik 5komorowy; komory wielozalążkowe; szyjka pojedyncza;

a znamię tępe. Torebka przygnieciono-kulista, pokryta kielichem często przyrosłym i jagodowatym, 5komorowa, pękająca w wiérzchołku po ścianach w tyleż łuszczyn; z łożyskami przyrosłemi do osi środkowej. Nasiona liczne; ze skórką kątowatą i siatkowatą.

GAT. 1. *S. pokładająca się* (G. procumbens LIN.).

— Krzewek zawszezielony, niziuchny; o łodydze prawie-płożącej się, a gałązkach krótkich, wzniesionych i omszonych: którego — liście na końcach pędów, krótkoogonkowe, eliptyczne, ($1\frac{1}{2}$ " i 1"), ciernisto-kończyste, brzegiem nerwisto obwiedzione i lekko piłkowane w ząbeczki ostro-kończyste, skórzaste, nagie; kwiatki kątowe, pojedyncze, poodginane, omszono-szypułeczkowe, — o przysadkach i kielichach rzęsoowanych, a ostatnich niemal-szkarłatnych, — koronach zaś białych i zaciśniętych w gardzieli; torebka okrągława, 5listeczkowa, objęta mięsistym i szkarłatnym kielichem. — Zwyczajna po wzgórzach suchych i piaszczystych, oraz koło dróg w Kanadzie i Karolinii; kwitnie od czerwca do września. — Liście jej gorzkawo-pobudzające i lekko-odurzające, używanymi bywają w Ameryce jako odpowiedni lék; pijąc go prócz tego jako herbatę ulubioną, pod nazwiskiem Mountain-Tea; pokrycie zaś owoców jadają jako smaczne.

RODZAJ 912. *Chruścina* (*Arbutus* TOURN.).

— Kielich 5dzielny. Korona kulisto- lub jajowodzwońkowata; z krajem 5wrębnym, odgiętym. Pręcików 10, osadzonych przy podstawie korony; nitki krótkie; główki ściśnione z boków, poniżej wiérzchołka grzbiotoczące, odgięto-2ostne, w szczycie o 2 dziurkach. Jajnik otoczony krążkiem lub w nim wpółutopiony, o 5 komorach wielozalążkowych; szyjka pojedyncza; zna-

mię tępe. Jagoda kulistawa, ziarnkowato-guziczkowata, 5komorowa; z łożyskami wiszącymi ze szczytu kąta wewnętrz nego, wolnemi. Nasiona w komorach nieliczne, kątownate; o skórce skórzastej.

GAT. 1. *C. jagodna* (A. Unedo LIN.), zwana *Drzewem poziomkowém*.— Krzew lub drzewko do 5' wznie sione, bardzo gałęziste, bliznowate; z korą cisą, popę kaną; z gałązkami brudno-czerwonymi, gruczołkowato-włosistemi, albo też prawie-nagiemi. Liście przewrotnie-jajowato podłużne, tępe lub niekiedy kończyste, zwężone w ogonek krótki, (3" i 1 1/2"), płyciej lub głębiej tępo-piłkowane, tęgie, nagie, z wierzchu lśnąco-ciemnozielone a spodem jaśniejsze. Więchy wielokwiatowe, końcowe; z szypułką i szypuleczkami żółto-zielonemi, kątownatemi, nagiami; z przysadkami pojedynczymi, na gałązkach podłużnymi a pod kwiatkami jajowatymi, zaostrozonymi i obrzeżonymi czerwono. Kwiatki drobne, wonne; o kielichu żółto-zielonym; koronie przeszło 1/4" długiej, jajowo-ostrokężnej, białawej z koniuszkami żółtawymi lub też różowawymi, wewnątrz włosistej, z krajem bar dzo krótkim. Owoce zwisłe, wielkości małej truskawki, czerwone, osłane szeregowato guziczkami sterczącymi, dojrzewające za ledwie po roku.— Dość zwyczajna po miejscach suchych i kamienistych, w Europie południo-wój i w Irlandyi; kwitnie od sierpnia do listopada.— Jagody jój często słodkie i przed dojrzaniem mocno-ściągające, mają być odurzające; chociaż od spragnio nych chętnie spożywanemi bywają. Korsykanie robią z nich wino, a Włosi pędzą wyskok. Kory także ścią-gającej używają w biegunkach; a dawniej wodę przekro-ploną z kwiatów zadawano na poty.

Dużo lepszych jadalnych jagód, dostarcza

GAT. 2. *C. Przeskostnica* (A. Andrachne LIN.), dawniej także *Jézóvkami włoskiemi* zwana,— drzewkowata, z korą prawie-koralowatą; z liśćmi podłużnie-jajowatymi, całkimi lub piłkowanymi, gładkimi, nagimi; z wiechę wzniesioną, lépko-omszoną, o kwiatach białych; z jagodami gładkimi:— rosnąca w Grecyi i na całym Waschodzie, a kwitnąca równocześnie z pierwszą.

RODZAJ 913. *Mącznica* (*Arctostaphylos* ADANS.).— Kielich 5dzielny. Korona kulisto- lub jajowdzwonkowata; z krajem 5wrębnym, odgiętym. Pręcików 10, osadzonych w głębi rurki korony; nitki krótkie; główki z boku ściśnione, uczépione pod wierzchołkiem grzbietu, odgięto-2ostne, w końcu o 2 dziurkach. Jajnik otoczony krążkiem podjajnikowym, o 5 komorach 1zależkowych; szyjka pojedyncza; znamię tępe. Pestczak kulistawy, 5pesteczkowy; z pesteczkami kostnemi, 1nasionowemi. Nasiona wywrócone.

GAT. 1. *M. lékarska* (A. officinalis WIMM. et GRAB.), u dawnych *Niedźwiedzie grono* lub *jagoda*, albo *Niedźwiedziny*.— Krzewinka o licznych 3stopowych łodygach z jednego korzenia, rozkładających się wszechstronnie, mocno rozgałęzionych prawie-darniowato, często korzeniących się w odziomku, żółtawo-cisych i nagich; z gałązkami podnoszącemi się, z których najmłodsze omszone i pokryte papiołuskami długotrwałemi. Liście ma zawsze zielone, dość gęsto rozrzucone, przewrotniejajowate, w tęym wierzchołku wykrojone, w podstawie zwężone w krótki ogonek omszony, całobrzegie, skórzaste, z obu stron siatkowato-żyłkowane, płaskie, nagie— tylko z młodu omszone, z wierzchu ciemnozielone a spodem jaśniejsze. Grona krótkie, pochyle, prawie-wiązkowe, 3—10kwiatowe; z przysadkami troistymi i to— 2 ma

mniejszymi a 1 większym, omszonymi zarówno z szy-
puleczkami. Kwiatki $\frac{1}{4}$ " długie, białawe lub blado-ró-
żowe; o kielichu blonkowatym w kraju; o koronie za-
ciśniętej w gardzieli, w podstawie prawie-przejrzystej,
a w kraju krótko- i tępo-lateczkowej; o nitkach po nad
podstawą brzuchatych i włosistych; główkach ciemno-czer-
wonych, z ostrózkami białymi; a szyjce zgrubłej ku
górze i 5graniastej. Owoce wielkości grochu, szkarłat-
nawe, a później bardzo ciemno-czerwone; z pesteczkami
3ciennymi, krésowanemi na wypukłym grzbiecie.— Dość
powszechna po wrzosowiskach i po lasach piaszczystych
w Europie prawie całej— lecz w południowej tylko na
górach, oraz w Ameryce północnej; kwitnie w maju i
czerwcu, a czasem po drugi raz w jesieni.— Ściągająco-
gorzkie *liście Niedźwiedziej jagody*— *folia*
Uvae ursi, jeszcze do dziś dnia nie przestały być
przepisywanymi w cierpieniach dróg moczowych, ślu-
zotokach, w biegunkach zastarzałych i podobnychże
upławach. Służą one także i do barwienia na czarno,
szaro i ciso, oraz do garbowania zwłaszcza na safian.
Na północy jagód dodają do wypiekanego tamże chleba.
— (*Arbutus Uva ursi* LIN.).

Podobnież używanym bywa

GAT. 2. *M. alpejska* (A. alpina SPR.), zaledwie różniąca się—
lićmi odpadającymi, ząbeczkowanymi, siatkowato-pomarszczonymi,
kwiatkami białymi; owocami czarnymi i dość smacznymi choć cierp-
kawymi:— porastająca wyniosłe góry w całej Europie, a najwięcej
w Rosyi.— (*Arbutus alpina* LIN.).

PLEMIĘ 2.

Różańcowe (*Rhododendreae* ENDL.).

Korona odpadająca. Główki bezbronne. Owoc to-
rebka pękająca przez przegrody. *Papie łuskowate.*

RODZAJ 914. *Dorodnia* (*Kalmia* LIN.).— Kielich 5wrębny. Korona prawie-tacowato-léjkowata, z powygniatanymi w rurce dołeczkami dla objęcia główek w przedkwitnieniu, z krajem 5wrębnym. Pręcików 10, osadzonych w głębi korony, prawie równych krajowi; nitki nitkowate; główki otwierające się ukośnemi dziurkami w szczycie. Jajnik o 5 komorach wielozalążkowych; szyjka wydłużona i trwała; znamię główecz-kowate. Torebka prawie-kulista, 5komorowa, pękająca przez przegrody w tyleż łuszczyn; łożyska zrosłe w wolny słupus. Nasiona mnogie, ze skórka pełną i tęgą.

GAT. 1. *D. szerokolistna* (*K. latifolia* LIN.). — Krzew 6stopowy i wyższy; o pniu nader krętym, a gałęziach nagich, cisawo-czerwonawych; z liśćmi ogonkowymi, niemal troistymi albo naprzemianległymi, eliptycznymi, zaostrozonymi w obu końcach, podwiniętymi brzegiem, tęgimi, nagimi, z wiérzchu ciemnozielonymi i lśnącymi, a spodem jaśniejszymi i ónymi; z baldaszko-gronami końcowymi, wielokwiatowymi i gruczolkowato-omszonymi; z kwiatami na nitkowatych szypuleczkach 1calowych, w kątach papiołusek cisych, — o kielichu omszonym, — koronie prawie-léjkowatej, różowej albo białej, do $\frac{3}{4}$ " w średnicy, z łatkami prawie-3kątnymi, dłuższymi od pręcików a krótszemi od szyjki; z torebką kulisto-5ścienną, nieco-przygniecioną. — Nader pospolita w Ameryce północnej; kwitnie od maja do lipca. — Liście jój nieco-odurzające i lekko-ściągające, zadawanymi bywają w miejscu w biegunkach, a czasem w wyrzutach skórnych długotrwałych, a nawet i w kile. Opylenie gruczolkowate ogonków, używaném bywa za tabakę. Jest zaś przekonanie, iż miód przez pszczoły z niej zbierany, ma sprawić za-

wrót głowy, majaczenie, dolegliwości żołądka, wymioty, kurcze, a nawet i śmierć.

Toż samo rozumieć należy i o

GAT. 2. *D. wązkolistnej* (*K. angustifolia* LIN.), dużo niższej; o liściach troistych, wązkich, tępych i nieco-rudawych na powierzchni spodniej; o baldaszkogronkach bocznych, z przysadkami równowązkimi; a kwiatkach mniejszych i więcej talerzykowatych:

GAT. 3. *D. modrawej* (*K. glauca* AIR.), z liśdmi naprzeciwległymi, prawie-bezogonkowymi, równowązko-wydłużonymi, moeno podwinętymi brzegiem, a spodem modrawo-zielonymi; z baldaszkogronami końcowymi o nagich szypułkach; oraz

GAT. 4. *D. szorstkiej* (*K. hirsuta* WALT.), której liście prawie bezogonkowe, rozrzucone, podłużnie-eliptyczne lub jajowate i bardzo szorstkie, równie jak i kielichy; kwiatki zaś pojedynczo na długich szypułkach w kątach liści najwyższych posadzane; — która wras z dwiema poprzedzającymi — także rośnie w Ameryce północnej.

RODZAJ 915. Różanecznik (Rhododendron LIN.). — Kielich 5dzielny. Korona lójkowato-dzwonkowata, w kraju czasem prawie-2wargowym a czasem równym — 5- a rzadziej 7-wrębna. Pręciki w liczbie odpowiedniej łatkom, osadzone w głębi rurki korony, rzadko 2 razy liczniejsze, a niekiedy do 14 dochodzące; z nitkami nitkowatemi i podnoszącemi się; a główkami bezbronnemi, otwierającemi się w szczycie dziurką ukośną. Jajnik 5—10komorowy; komory wielozalążkowe; szyjka nitkowata; znamię główkowate. Torebka kulista lub podłużna, 5—10komorowa, pękająca przez przegrody, w 5—10 łuszczyń; z osią środkową, łożyskonośną, wolną. Nasiona mnogie, trocinowate; ze skórką wietką, siatkowatą.

GAT. 1. *R. żółtokwiatowy* (*R. chrysanthum* LIN.). — Krzew 1½stopowy, zawszezielony, często w mchach aż po szczyty licznych swych gałęzi ulistnionych sato-

piony; z gałązkami bliznowatemi, cisemi, okrytymi łuskami. Liście jego krótkoogonkowe, przewrotnie-jajowato wydłużone, ($2\frac{1}{2}$ " i 1"), przytępione z maléukim obrzmiałym koniuszkiem, brzegiem podwinięte, z wierzchu gładkie i żółtawo-zielone lub nieco-rdzawe, nagie. Kwiatów w okólkach końcowych po 5—10, na szypułkach omszonych po za łuskowatymi przysadeczkami błoniastymi i cisymi,— dzwonkowato-kołkowatych, do 1" długich, złoto-żółtych, z których 2 górne nieco-większe i kropkowane ku gardzieli; z nitkami nagiami; z jajnikiem kosmatym; znamieniem 5łateczkowym. Torebka podłużna, 5ścienna, do pół 5łuscynowa, cisa. Nasiona podłużne, opilkowate.— Porasta góry wysokie w Syberyi i na Kamczatce; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Lékarskimi są — *liście i wierzchołki Różańca żółtokwiatowego* — folia et stipites Rhododendri Chrysanthi; w ojczyźnie mają wielkie poważanie w gościcach i dnie, jako pobudzające do potów, pędzące mocz, a nawet mogące wzniecić wymioty i przeczyszczenie — obok lekkiego odurzenia; w Europie zaś już ten lék prawie zaniedbano.

Tak samo, choć pod odmienném nazwiskiem, bywają używanymi:

Gat. 2. *R. rdzawy* (*R. ferrugineum* Lx.):— krzew na 3' wysoki— licznie, pogięto i 2—3dzielnie gałęzisty; z gałęziami ogrubnieniami, bliznowatemi i cisemi, — a z odziomka często pokładającemi się i korzeniącemi; z gałązkami— równie jak ogonki, szypułki, kielichy, korony i jajniki— gęsto osłanemi łuskowatymi, okrągłymi i maléukimi gruczołkami; z liśćmi podłużnie-lancetowatymi, ku podstawie zwężonymi, w tępy wierzchołku z nabrzętkłym koniuszkiem, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{2}$ "), krótkoogonkowymi, tęgimi, w brzegu podwiniętymi, z wierzchu ciemnozielonymi i siatkowatymi a nagimi, a spodem pokrytymi gęsto promienistemi a rdzawemi i środkiem nabrzętkłemi łuskami; z

kwiatami po 6—15, pochyłymi, długoszypułkowymi, w baldaszko-gronach,— o pąpiołuskach odpadających,— o kielichach rzęsowatych,— o koronach $\frac{2}{3}$ " długich, léjkowatych, jasno-szkarłatnych, kropkowanych biało albo żółto, z rurką w podstawie 5garbkową; z torebką podłużnie-jajowo-5ścienną:— rosnący po Alpach skał pierwotnych Europy i Azji środkowej; kwitnący w lipcu i sierpniu:— z którego liście i wierzchołki *Różanca rdzawego*— folia et stipites *Rhododendri ferruginei*, najczęściej używają w Sabaudyi i Piemontcie; napar zaś olejny tychże, zastosowywany zewnętrznie, zowią olio di Marmotta.

GAT. 3. *R. szorstki* (*R. hirsutum* LIN.), rozróżniający się od *rdzawego* zaledwie— liśćmi nie podwiniętymi lecz karbowanymi i rzęsowatymi brzegiem, oraz żywiczno-kropeczkowanymi— równie jak młode pędy, szypułki i kielichy;— zwyczajny po Alpach wapiowych Europy środkowej;— zbierany zwykle za pierwszy do lekarń.

GAT. 4. *R. wielki* (*R. maximum* LIN.):— również krzew na 10, lub drzewko do 25' wysokie; którego pędy pokrywa mnóstwo gruczołów żywicznych czyniących je lépkimi; liście są podłużne, kończyste, (5" i 1½"), brzegiem lekko podwinięte, tęgo-skórzaste, z młodu całkiem czerwonawe i podobnie opilśnione a później całkiem nagie, z wierzchu ciemnozielone i lśnące a spodem białawo-rdzawe i zarówno z ogonkami pełne gruczołków żywicznych; okółki wielkie, kwiatów blade-czerwonych lub fiołkowych żółto-kropkowanych wewnątrz, a rzadko białych, do 2" w średnicy, kółkowo-dzwonkowatych, na szypułkach równych liściom a podobnych z pokrycia ogonkom:— pospolity po nad strumieniami i rzekami górskimi w północnej Ameryce, kwitnący od czerwca do sierpnia;— który prócz użycia lekarzkiego, stanowi u nas w wielu odmianach prawdziwą ozdobę szklarni umiarkowanych.

GAT. 5. *R. pontycki* (*R. ponticum* LIN.):— jeszcze pospolitszy po naszych szklarniach w wielu odmianach,— odznaczający się od *wielkiego*— pędami gładkimi i nielépkimi; liśćmi dłuższymi, kończystszyimi i tylko bladziej-zielonymi od spodu; kwiatami zaś bladobilla, różowawymi lub białawymi;— zwyczajny na Wschodzie, i tamże najczęściej używany.

GAT. 6. *R. karmazynowy* (*R. puniceum* ROXB.).— Drzewo 36' dorostające, czasem do 2' grube; z korą korkowatą, oddzielającą się w kawałkach niekształtnych na 1" grubych, zewnątrz ciłą a wewnątrz barwy cynamonowej, z gałęziami bardzo pokrzywionemi. Liście ma lancetowate, (6" i 1 1/2"), krótkoogonkowe, z wierzchu ciemnozielone i gładkie, spodem szarawe. Baldaszko-grony prawie-kuliste, wielokwiatowe, dużo krótsze od liści; z papioluskami jajowato-klinowatemi, od dołu pokrytymi gęsto włosami długimi, żółtymi i jedwabistymi. Kwiaty strojne, wielkie, ciemno-karmazynowe, każdy o 2 przysadeczkach nitkowatych i nieco łęgowatych;— kielichy nierówno-5zębne; korony dzwonekowanej łątka dółna najszersza i ciemniejsza od reszty; pręciki krótsze od korony; jajnik jedwabisty; znamię lójkowe, 10łateczkowe. Torebka 10komorowa i 10łuszczy-nowa.— Porasta góry w północnej części Indyi wschod-nich; kwitnie w kwietniu i maju.— Ciecz słodka po-włócząca częściowo lub niekiedy i całkiem dólne po-wierzchnie liści i młodych gałęzek, używaną bywa od tamiecznych góralów, na pokrzepienie sił po natężonej pracy; zkąd roślina ta, ma u nich nader wysokie po-ważanie.

RODZAJ 916. *Kwiacieniec* (*Anthoden-dron* REICHB.), dawniej do rodzaju *Bagienka*, a dziś do *Różanecznika* jako jego podrodzaj liczo-ny, — odznacza się od tegoż zaledwie: koroną niemal-2wargową, ale zawsze 5liczebną; pręcikami stale pię-cioma; oraz jajnikiem 5liczebnym.

GAT. 1. *K. pontycki* (*A. ponticum* REICHB.), ina-czej *Bagienko żółte*.— Krzew 5' dorostający, widlasto-lub okręgowo-gałęzisty; z korą szarą, gładką; z pędami

omszonymi. Liście ma krótkoogonkowe, eliptycznie-lancetowate, z obu końców zaostrome, (4" i 1 1/2"), lekko-faliste, tęgawe, jasnozielone, z wierzchu szorstkawe a spodem prawie-gładkie, brzegiem tęgo-rzęsowate. Okółki końcowe, wczesne, z 15 — 20 kwiatów strojnych, na 2całowych szypułkach z po za przysadków białawych i łuskowatych wyrastających; których kielichy zarówno z szypułkami omszone; korony pięknie-żółte, a w odmianach sztucznych białawe, miedziane, rdzawe lub podobnie pstre, — o rurce nieco-zgiętej i obłożnianej, — o łatkach 4ch lekko-odwiniętych, a 5tej mocno-odgiętej, szerszej i jakby skrzydlatej w podstawie, — o nitkach szorstko-kosmatych. Torebki podłużne, kończyste i 5kątne. — Pospolity na całym Wschodzie, aż do Podola; kwitnie z wiosny. — Roślina ta, tyle lubiona po szklarniach i ogrodach dla swych strojnych i przyjemnie wonnych kwiatów, jest w istocie ostro-odurzująco-jadowita, do tego stopnia, iż nawet miód z niej zebrany przez pszczoły, ma sprawiać upojenie i jawnomarzenia; jego zaś smutnych skutków doświadczyło już przed wiekami wojsko Xenofona. — (*Azalea pontica* LIN.).

RODZAJ 917. *Bagno* (*Ledum* LIN.). — Kielich 5zębny. Korona o 5 łatkach prawie-oddzielnych, mocno rozkwartych. Pręcików 10 a rzadziej 5; z nitkami nitkowatymi i rozłożystemi; z główkami bezbronnymi, otwierającymi się w szczycie dziurkami ukośnemi. Jajnik 5komorowy; o komorach wielozalążkowych; szyjce pojedynczej; znamieniu obręczkowatym, z tłem 5promieniowym. Torebka 5komorowa, pękająca przez przegrody od podstawy ku wierzchołkowi w tyleż łuszczy; z łożakami wiszącymi z wierzchołka rozszerzo-

nego osi środkowej nitkowatej — łączącego łuszczyzny. Nasiona mnogie, trocinkowate; ze skórką rozwolnioną i siatkowatą.

GAT. 1. *B. świnię* (L. palustre LIN.), dawniej i *Rozmarynkiem płonnym*, *dzikim* lub *czeskim* mienione. — Krzew do 4' wzniesiony, w odziomku 2—3dzielny; gałęzie wypuszczające po 3—4ch pędów końcowych, starsze w raz z łodygą rudo-cise i nieco szarawo-nabiegłe, a młode rudo-opilśnione. Liście dość zbliżone, krótkoogonkowe, lancetowato-równowazkie, ($1\frac{1}{4}$ " i $\frac{1}{4}$ "), w brzegu podwinięte, skórzaste, całe drobno-gruczołkowate, — z wierzchu nagie, ciemnozielone i przez powgniatywane nerwy prawie-marszczkowate, a spodem mocno-rudo lub prawie-ceglasto opilśnione. Baldaszkogron wielokwiatowy; o szypułkach długich, nitkowatych, wzniesionych, gruczołkowato-lépkich i nieco-włosistych; o papiółuskach cisawo-żółtych, wklęsłych i nieco kosmatych. Kwiatki białe, rzadko różowawe, do $\frac{1}{2}$ " w średnicy; o 10 pręcikach, równych lub też dłuższych od korony, w podstawie rzęsowatych; jajniku gruczołkowatym. Torebka do $\frac{1}{3}$ " długa, podłużnie-jajowa, szorstkawa, cisawa, rok i dłużej wytrzymująca na roślinie. — Jedna z najpospolitszych roślin bagnistych leśnych, w całej Europie północnej i wschodniej równie jak i u nas, a zarazem częsta w Azji północnej; kwitnie w maju i czerwcu. — Od najdawniejszych czasów, używają jeszcze miejscami — zwłaszcza na północy, *ziela Bagna świnięgo* lub *Rozmaryna dzikiego* — herba Ledi palustris v. *Rorismarini sylvestris*, odrażająco- i odurzająco-wonnego a przytém ostro-gorzkiego smaku, w krztuścu, w gorzączkach łóżnych i zapaleniach gardła złośliwych; oraz do wygubienia owadów uciążliwych dla człowieka.

Dodają ich także i do piwa, w chęci zrobienia go mocniej odurzającym.

GAT. 2. *B. szerokolistne* (*L. latifolium* AIT.), odznaczające się od poprzedzającego — liśćmi podłużnie-jajowatymi, w podstawie lekko-sercowatymi; baldaszkogronami większymi; kwiatami 5pręcikowymi; oraz jajowemi torebkami:— rosnące podobnie w Ameryce północnej;— dostarcza liści, które od Amerykanów zalecanymi bywają w cierpieniach piersiowych, a prócz tego przyrządzanymi i pijanymi jak herbata chińska, pod nazwiskiem *herbaty labradorskiej*.

POKOLENIE 2.

Jednopłatkowe kołojajnikowe (Monopetalae Perigynae.).

RODZINA CLIV.

Borówkowate (Vaccinieae KOST.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, pojedyncze lub groniaste. Kielich zrosły z jajnikiem; z krajem 4—5-dzielnym, odpadającym. Korona odpadająca, osadzona na kraju kielicha, słojkowata, kulista, brzuchata, różnie rurkowata lub ostrokřężna; o gardzieli często zaciśniętej; o kraju 4—5-wrębnym lub -dzielnym, a przedkwitnieniu dachówkowatém. Pręcików 2 razy tyle co łatek, na krążku nadjajnikowym; główki o 2 woreczkach równoległych, powydłużonych w rurki w szczycie przedziurawione i ościste lub bezostne. Jajnik prawie całkiem dólny, 4—5komorowy; komory zwykle wielozalążkowe; zalążki osadzone na łóżykach różnie zrosłych z osią

środkową; szyjka pojedyncza; znamię zazwyczaj główkowate. Jagoda prawie-kulista, w szczycie pięciopłatkowa, 4—5komorowa, wielonasionowa, — a rzadko pestczak. Nasiona drobne, najczęściej podnoszące się z łożysk osiowych; ze skórką siatkowatą. Zarodek prosty, obły, w osi białka mięsistego; listnie krótkie i wąskie; rostek zwrócony do znacznika.— *Drobne krzewinki lub podkrzewinki; z liśćmi rozrzuconymi, całkami, często skórzastymi i trwałymi; bez przylistków.*

RODZAJ 918. *Żurawina* (*Oxycoccus* TOURN.).— Kielich z krajem górnym, 4wrębnym. Korona osadzona na kraju kielicha, 4dzielną, z łatkami rozwarto-odgiętymi. Pręcików 8, osadzonych na kraju kielicha; nitki wolne; główki w grzbiecie bezbronne, a w szczycie rurkowato-2rogie. Jajnik dolny, 4komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki na łożyskach wystających z osi środkowej; szyjka pojedyncza; znamię tępe. Jagoda kulista, uwieńczona krajem kielicha, 4komorowa, wielonasionowa. Nasiona liczne; ze skórką błonkową, siatkowatą.

GAT. 1. *Ż. błotna* (*O. palustris* PERS.), inaczej *Bażyną* zwana.— Krzewinka wszechstronnie rozplącająca się tak łodygą jako i gałązkami nitkowatymi, czerwawocisemiami i nieco-omszonymi. Listki ma drobne, ($\frac{1}{3}$ " i $\frac{1}{8}$ "), jajkowate lub nieco-wydłużone, tępe albo kończystawe, całkiem lecz podwinięte lekko w brzegu, z wierzchu ciemnozielone i lśnące a spodem białawo-modrawo-zielone, krótko-ogonkowe. Kwiatki pojedyncze, albo po 2—3 na szypułkach zwisłych, nitkowatych, długich, lekko-omszonych i czerwawawych, — w środku z przysadeczkami 2ma równowązkowymi; o kielichu czerwawawym, oszronionym; koronie biało-czerwawawej; nitkach om-

szonych z boków; główkach długorogich. Jagoda kulistawa, pępiasta, około $\frac{1}{3}$ calowa, ciemnoczerwona, kropkowana.— Pospolita po mokrzadłach zwłaszcza leśnych, w Europie niemal całej, w Azji i Ameryce północnej; kwitnie od maja do lipca.— Przyjemnie lecz mocno kwaśne z powodu wielkiej ilości kwasu cytrynowego jagody żurawinowe lub żurawie czyli Żurawiny— *baccaae Oxycoccus*, dawniej powszechnie bywały— a dziś jeszcze w Rosyi bywają— używane, w sposób soku cytrynowego jako przeciwzapalne, chłodzące, przeciwnilcowe; także jako przyprawa do potraw, do robienia limonady i pączu. Herbata z liści ma być dość smaczna.— (*Vaccinium Oxycoccus* LIN.).

Tak samo używają się:

GAT. 2. *Ż. wielkoowocowa* (*O. macrocarpus* PERS.),— całkiem naga, lecz we wszystkich swych częściach większa; z liśćmi bardzo przytępiionymi; z szypułkami wiszącymi i nagimi; jagodami dużo większemi i uwieńczonemi kielichem;— oraz

GAT. 3. *Ż. szorstka* (*O. hispidulus* PERS.), odznaczająca się— łodygą, gałęziami i dółną powierzchnią liści— szorstkimi; kwiatami bardzo- krótkoszypułeczkowymi; a jagodami białymi, uwieńczonemi kielichem:— obie rosnące w Ameryce północnej po bagnach, a kwitnące równocześnie z pierwszą.

RODZAJ 919. **Borówka** (*Vaccinium* LIN.).

— Kielich zrosły rurką z jajnikiem; z krajem górnym, 4—5zębnym, a rzadko całkim. Korona osadzona na kraju kielicha, słojkowato-dzwonkowata, 4—5wrębna. Pręcików 8—10, osadzonych wraz z koroną, zamkniętych lub wystających; nitki wolne; główki w grzbiecie bezbronne lub 2ostne, a w szczycie rurczkowato-2rogię. Jajnik dółny, 4—5komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki na łożysku sterczącem z kąta wewnętrz-

nego; szyjka nitkowata, pojedyncza; znamię tępe. Jagoda uwieniczona blizną kielicha, 4—5komorowa; z komorami wielonasionowemi. Nasiona kątownate; o skórcie błoniatéj i siatkowatéj.

GAT. 1. *B. Czernica* (V. *Myrtillus* LIN.) lub *Borowina*.— Prawie podkrzewinka, do 1 1/2' najwyżej wzniesiona, bardzo gałęzista w odnogi kątownate, skręcone, zielone i nagie; z korzeniem mocno-rozplójącym się. Liście ma odpadające, bardzo-krótkoogonkowe, jajowate, tępe lub krótko- a czasem ciernisto-kończyste; drobno-pilkowane, tęgie, nagie, (1/2" i 1/3"), żywo-zielone, pięknie żyłczkowane, — z gruczołczkiem trzoniczkowym na końcu każdego ząbka. Kwiaty kątowne, pojedyncze, na szypułczkach krótkich i mocno-poodginanych, z krajem kielicha nader-krótkim i niewyraźnie-ząbeczkowym; z koronami słojkowato-pucharkowatemi, blade-czerwonawemi, prawie-przejrzystemi, bardzo krótko- i tępo-ząbeczkowemi; z pręcikami krótszymi od korony; z główkami czerwono-cisawemi, o ostrożkach na grzbiecie łukowato podnoszących się; z szyjką wystającą. Jagoda wielkości grochu, granatowo-czarniawa i modrawo-oszroniona, z sokiem ciemno-krwistym, a nadzwyczaj rzadko biała.— Jedna z najzwyczajniejszych po lasach, zaroślach i wrzosowiskach w Europie północnej i środkowej, oraz w Azji północnej— od równin aż do wysokich Alp; kwitnie w maju i czerwcu.— *Jagody Borówki* lub *Czernice* — *baccae Myrtillorum* słodko-ściągające, od najdawniejszych czasów używanemi bywały w biegunkach, czerwonych i krwotokach wewnętrznie, a zewnętrznie do płukania gardła; w którym to zastosowaniu, jeszcze i dziś u ludu są zawsze cenione. Świeże jadają, równie jak i przy-

prawne. Sokiem zaprawiają zazwyczaj wina czerwone, celem nadania im piękniejszej barwy; całej zaś rośliny używają do garbowania.

Również używanymi bywają czarne jagody

GAT. 2. *B. baldaszkogronowój* (*V. corymbosum* LIN.):— krzewu niskiego, z szorstkimi gałęziami; z liśćmi również odpadającymi, podługnymi, lekko zastrzonymi, prawie-całobrzegimi, spodem kosmato-omszonymi; z kwiatami w baldaszkogronach bezlistnych, z szypulką główną ukrytą w pąpioluskach czerwonych, — białoczerwonymi, o koronach obławo-jajowych:— pospolitego w Ameryce północnej, kwitnącego w czerwcu i lipcu;— oraz

GAT. 3. *B. ulistnionój* (*V. frondosum* LIN.), odróżniającej się dobitnie — gałęziami, liśćmi i gronami gruczołkowatymi i nieco-lépkimi; listkami podługnie przewrotnie-jajowatymi, tępymi, całobrzegimi, z wierzchu nagimi a spodem modrawo-zielonymi i kropkowanymi gruczołkowato; gronkami wietkami, otoczonemi w podstawie przysadkami liściowatymi; kwiatkami białymi, na nitkowatych szypułkach:— zwykłej w krajach południowych Stanów Zjednoczonych, kwitnącej w maju i czerwcu.

GAT. 4. *B. Brusznica* (*V. Vitis Idaea* LIN.), także *Kamioneczka* lub *Czerwienica* u dawnych.— Krzewinka 12calowa; z korzeniem czołgającym się; z łodygą wzniesioną lub podnoszącą się, w odziomku korzeniącą się, obławą, w wierzchołku nagiętą i wraz z gałązkami omszoną. Liście trwałe, krótkoogonkowe, przewrotnie-jajowate, wykrojone i króciuchno-kończyste, lekko-ząbkowane w podwiniętym brzegu, skórzaste, z wierzchu ciemnozielone i lśnące, a spodem blado-żółtawo-zielone i pełne kropek wgniecionych z szczecinkami prędko odpadającymi. Grona krótkie, jednostronne, końcowe, zwisłe, 5—10- a rzadko 15-kwiatkowe. Kwiatki krótkoszypułczkowe; z przysadkami wklęsłymi i rzęsowatymi, oraz każdy z 2 przysadeczkami łuskowatymi; z koroną dzwonkowatą, białoczerwonawą, o łatkach popodwija-

nych; z nitkami biało-kosmatemi; z główkami bez ostróg. Jagody kuliste, szkarłatne.— Pospolita po lasach szpilkowych, na gruncie piaszczystym i wrzosowatym w całej Europie, Azji i Ameryce północnej; kwitnie w maju i czerwcu, a czasem aż do jesieni.— Dawniej lékarскими były *jagody i liście Brusznicy*— *baccæ et folia Vitis Ideæ*; gdyż z pierwszych mocno-kwaskowatych przyrządzano syrup chłodzący zadawany w chorobach zapalnych, lub rodzaj smacznego winnego napoju; drugie zaś mocno ściągająco-gorzkaawe, używano w długotrwałych kaszlach i cierpieniach kamieni moczowych. Cała roślina prócz tego służy miejscami do garbowania; a jagody jadają surowe.

GAT. 5. *B. Lochynia* (*V. uliginosum* LIN.), także *Łochacze*, *Włochynia* lub *Pijanica*.— Krzewina większa od *Czernicy*, z gałązkami obłemi; z liśćmi przewrotnie-jagowatymi, całobrzegimi, spodem modrawo-zielonymi i nader delikatnie siatkowato-żyłkowanymi; z kwiatkami najczęściej parzystymi i zbliżonymi, biało-różowawymi; a jagodami większemi ale czczemi.— Dość pospolita w Europie, zwłaszcza w Rossyi nawet i azyatyckiej; kwitnie latem.— Jagody jój spożyte w większej ilości upajają, z kąd nazwa *Pijanica*; Syberyjczycy pędzą z nich nader mocną wódkę, a całej rośliny używają do garbowania.

RODZAJ 920. *Kwaśówka* (*Thibaudia* PAVON.).— Kielich zrosły rurką z jajnikiem przeszło do połowy; z krajem górnym i 5zębnym. Korona osadzona na kraju kielicha, rurkowato-ostrokreżna, w kraju 5zębna. Pręcików 10, osadzonych w głębi korony i zamkniętych w nią; nitki w podstawach zrosłe, a ku końcom wolne; główki w grzbiecie bezbronne, a w szczy-

cie rurkowato-2rogie. Jajnik dółny, 5komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki przyczepione do łożyska, wystającego z kąta środkowego; szyjka nitkowata, pojedyncza; znamię główkowe. Jagoda uwieńczona krawędziem kielicha, kulista, gładka, 5komorowa; z komorami wielonasionowemi. Nasiona ze skórką pełną i gładką.

GAT. 1. *K. wonna* (T. Quereme H. et B.).— Krzew na 6' wysoki; z gałęziami obłemi, nagimi, cisemi; z liśćmi krótkoogonkowymi, rozrzuconymi, jajowato-eliptycznymi, z obu końców zwężonymi, ($3\frac{1}{2}$ " i $1\frac{1}{2}$ "), długo-zaostrzonymi, nagimi, prawie-skórzastymi i pięciornie-nerwowymi; z gronami kątowemi, wzniesiono-wydłużonemi do $2\frac{1}{2}$ " , wietkami, przed rozwinięciem dachówkowatęj szyszce podobnemi;— każdy kwiat na $\frac{1}{2}$ calowęj szypułce, o 3 przysadkach nerwistych, z których zewnętrzny większy i czerwony a 2 wewnętrzne małe i równo-ważkie, — a o koronie $\frac{1}{2}$ " długiej, czerwonej; wreszcie z jagodami półkulisto-5ściennymi, wielkości pieprzu.— Rośnie w Kolumbii; kwitnie w czerwcu.— Zrosłiny téj całej, mocno i przyjemnie nawet po wysuszeniu wonnéj, przyrządzają namocz goździkowemu podobny, używany w bólu zębów.

GAT. 2. *K. miodokwietna* (T. melliflora R. et P.), oznaczająca się— gałęziami wiszącymi; liśćmi eliptycznymi, tępymi i omszonymi; kwiatami sakarbatnymi, prawie przepelnionymi cieczą miodową;— zwyczajna po Andach Peruańskich, a kwitnąca latem;— wielce jest lubą dla tamecznych Indyan, wysysających z łakostwem miód z koron, — a z jagód wyrabiających rodzaj wina.

RODZINA GLV.

Styrakowcowate (Styracineae ENDL.).

Kwiaty doskonałe, umiarowe, kątowe lub końcowe, pojedyncze albo w gronach, przysadkowe, białe. Kielich najczęściej mniej więcej zrosły z jajnikiem, 4—5-wrębny albo zębny, w przedkwitnieniu dachówkowaty. Korona osadzona na kielichu, głęboko 3—7- lub najczęściej 5-wrębna, dzwonekowata lub też kółkowa, także dachówkowata w pąku. Pręcików, osadzonych w głębi korony, 2—3—4 razy tyle co łatek korony; nitki już spojone w cewę w całej długości, już podstawami zrosłe w wiązkę; główki 2woreczkowe, wzniesione, równoważkie lub jajowe, otwierające się w podłuż. Jajnik mniej więcej zrosły z kielichem, 2—3—5-komorowy; komory 4—wielo-zalążkowe; zalążki 2szeregowy, dolne poziome lub podnoszące się, a górne wiszące i wywrócone; szyjka pojedyncza; znamię karbowane lub niewyraźnie-łatkowate. Pestczak mięsisty albo bezsokowy, często skrzydlaty wystającymi nerwami przyrosłego doń kielicha; z pestką 3—5- lub przez zronienie 1-komorową, — o komorach 1nasionowych. Nasiona wzniesione lub wywrócone. Zarodek w osi białka mięsistego prostoległy; listnie liściaste; rostek zbliżony do znaczka, górny albo dólny.— *Drzewa lub też krzewy, już nagie już kosmate włosami gwiazdkowatymi; z liśćmi naprzemianległymi, całkimi; bez przylistków.*

RODZAJ 921. *Styrakowiec* (*Styrax* TOURN.).

— Kielich prawie-wolny, słojkowato-dzwonekowaty, 5-zębny. Korona okołojajnikowa, głęboko 3—7- a najczęściej 5-wrębna. Pręcików osadzonych w koronie 2

razy więcej niż jój latek; nitki zrosłe w całej długości w znitek cewiasty, lub téż tylko podstawami a w końcach wolne; główki równoważkie, wzniesione, przyrosłe, otwierające się w podłuż i pokryte włoskami gwiazdkowatymi. Jajnik prawie-wolny, 3komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki uczépione w kącie wewnętrznym prawie w 2ch szeregach, wywrócone, dólne wzniesione a górne wiszące; znamię niewyraźnie-3łateczkowe. Pestczak niesoczysty; pestka bardzo rzadko 3- lecz zazwyczaj 1-komorowa i 1nasionowa. Nasiono wzniesione lub wywrócone.

GAT. ł. *S. lékarski* (*S. officinale* LIN.), zwykle od dawna *Drzewem styrakowém* zwany.— Drzewo na 25' wysokie, lub tylko krzew bardzo gałęzisty; z gałązkami oblemi, prawie-nagiemi, tylko z pędami białawo i jakby-otrembowato powleczonymi przez włoski gwiazdkowate. Liście podobne pigwowym, różnie-jajowate, zao-kraglone, tępo- albo lekko-kończyste, ($2\frac{1}{4}$ " i $1\frac{1}{2}$ "), z wierzchu nagie i lśnąco-zielone, a spodem białawo-szaromodrawo kutnerowate podobnymiż włoskami. Grona pojedyncze na końcach gałęzi, niewielokwiatowe, krótsze od liści, zwisłe; z szypułkami malénkiemi,— tychże przysadeczkami i kielichami — białawo opilśnionymi. Kwiaty białe, przyjemnej woni; o kielichach $\frac{1}{4}$ cala długich, 5—7zębnych; o koronach $\frac{3}{4}$ calowych, od zewnątrz opilśnionych, z rurką krótką i 5—7 łatkami; o pręcikach 10—14, krótszych od korony; a jajniku biało kutnerowatym. Pestczak prawie-kulisty, czasem nieco-ukośny i kończysty, błoniasty, lekko pomarszczony, kutnerowaty, zielonawy; pestka dołkowata i rowkowana, blade-rdzawa, 1—2komorowa; nasiona białawe.— Rośnie na Wschodzie i w Europie południowej;

kwitnie w maju i czerwcu.— Od najdawniejszych czasów, dostarcza on właściwej lipożywicy, tak zwanego *styraku*, *styraksu*, *storaku* lub *storaxu*— *styrax* v. *storax*; wszelako nigdy rosnący w Europie, ale w Syrii i Palestynie. Znamy jój 4 odmian: *s. w ziarnkach*— *s. in granis* v. *albus*, najlepszy lecz rzadki; *s. w migdałkach*— *s. amygdaloides* równie dobry i rzadki; *s. trzciny*—*s. Calamites* pakowany w trzcinę, dużo podléjszy; oraz *s. pospolity*— *s. vulgaris* v. *scobs styracina* pomieszany z trocinami różnych drzew wonnych, najpodléjszy lecz najzwyczajniejszy dziś. Używany on bywa z powodu miłej woni na zglówiu, na kadzidla lékarskie i obchodowe, oraz wchodzi w skład niektórych wymoczków wy-skokowych, plastrów i balsamów. Zresztą *kora kadzidlowa*— *cortex thuris* v. *Thymiamatis* dawnych lékarń, miała i z niego pochodzić.

Storaku, choć niedochodzącego do Europy, dostarczają także:

GAT. 2. *S. siatkowaty* (*S. reticulatum* MART.); odznaczający się— liśćmi podługnie-jajowatymi, kończystymi, z czasem wykrawanymi brzegiem, z wiérzchu nagimi i lńącymi, a spodem nader wystająco- i równolegle-żyłkowanymi oraz białawo-kutnerowatymi, — równie jak kielichy przytém prawie wyrównyujące koronom; — pospolity w Brazylii i tamże używany: — oraz

GAT. 3. *S. złoty* (*S. aureum* MART.)— o liściach jajowatych kończystych, z wiérzchu gwiazdkowato-włosisto kropkowanych a później lńących, spodem zaś — zarówno z gałązeczkami i kielichami złoty-żółto kutnerowatych; a koronach nieco muięjszych niż kielichy; — także brazylijski.— Zaś od

GAT. 4. *S. rdzawego* (*S. ferruginum* N. et M.) tamże rosnącego, wywodzą, znany dziś w handlu *styrak bogoteński*.

RODZAJ 922. **Bendźwinoniec (Benzoin** HAYNE.) odróżniany przez niektórych od *Styrakowca*,

głównie— nitkami zrosłemi zawsze tylko w podstawach; główkami 1woreczkowemi; oraz pestczakiem zawsze zamkniętym: gdy tymczasem owoce pierwszego, mają pękać dość wyraźnie w 3 łuszczyzny.

GAT. 1. *B. lékariski* (*B. officinale* HAYNE.).— Drzewo nie wielkie; z koroną strojną; z gałązkami o-
błemi, kasztanowatemi i nagiemi, a pędami delikatnie rdzawo-opilśnionymi. Liście jego na $\frac{1}{2}$ calowych ogonkach, podłużnie-jajowate, zaostrome długo, niewyraźnie wykrawane, (6" i $2\frac{1}{2}$ "), spodem— zarówno z ogonkami, z szypułkami i malénkimi przysadeczkami— białawo-opilśnione, z wyjątkiem nerwów rudawych. Kwiatki w gronach krótszych od liści— białe, $\frac{2}{3}$ " długie, na zewnątrz opilśnione, o 4—5 łatkach wąziuchnych i tępych,— o pręcikach 8—10, prawie równych koronie, omszonych na nitkach,— o znamieniu kończystém. Pestczak drzewiasty, przygnieciono-kulisty, białawocisy, pomarszczony; z pestką orzeszkowatą, rudo-kasztanowatą, o 6 prążkach jaśniejszych; z nasieniem rdzawém, z plamką srebrystą na boku.— Pospolity na Sumatrze, Borneo i Jawie; kwitnie od grudnia do maja.— Po nacięciu pnia, sączy się zeń ciecz balsamiczna krzepnąca, znana jako *żywica bendźwinowa* lub *bendźwin*— resina Benzoes v. Asa dulcis v. Benzoes, najwięcej ceniona jako kadzidło i w pachnidlarstwie, dla przyjemnej woni wanielowej; wchodząca dziś jeszcze w skład niektórych léków złożonych zewnętrznych; służąca do przyrządzania namoczu wyskokowego, który z wodą zmieszany daje tak zwane *mléko panięskie*— lac virginum używane do mycia, celem otrzymania pięknej płci. Prócz tego wydobywany z niej *kwas bendźwinowy*, zadawanym bywa

w wielu cierpieniach błon śluzowych.— Najcelniejszym jest *benzoin migdałkowy*— benzoin amygdalina, niezbyt częsty w handlu; po nim zaś idzie *b. popularis*— *b. vulgaris*, którego bryłki wewnątrz zawierające powietrze,— zowią *b. in sortis*.

RODZAJ 923. *Zawdeta* (*Symplocos* LIN.).

— Kielich zrosły z jajnikiem rurką; z krajem górnym lub wpółgórnym, 5dzielny. Korona kołojajnikowa, kółkowa, 5—10-dzielna; o łatkach rozłożystych, naprzemian mniejszych. Pręcików osadzonych w głębi korony, 2—3 razy tyle co łatek téjże, lub téż liczba nieoznaczona; nitki zrosłe podstawami w 1ę lub więcej wiązek, w końcach zaostrome; główki wzniesione, okrągławo-eliptyczne, 2woreczkowe, otwierające się w podłuż. Jajnik wpółdólny lub dólny, 3—5-komorowy; komory 4-zalążkowe; zalążki w kącie wewnętrzny, 2 górne poziome a 2 dólne wiszące, wywrócone; znamię główkowate, niewyraźnie 3—4-lateczkowe. Pestczak jagodowaty, uwieczony krajem kielicha; z pestką 3—5-komorową, lub 1komorową przez zronienie; z komorami 1nasionowemi. Nasiona zwykle wywrócone.

GAT. 1. *Z. barwiński* (S. tinctoria HERIT.).— Drzewo 30' lub krzew 15' wysoki; którego— korzeń płożący się; kora gładka tak na pniu jak i na gałązkach; liście podłużnie-lancetowate, kończyste, (4" i 1 1/4"), lekko-piłkowane lub téż całobrzegie, z wierzchu nagie i lśnąco-żółto-zielone, a spodem modrawo-zielone i zrzadka krótko-włoskowate; kwiaty wczesne, kątowe, poskupiane w główkowato-kłosowate grona,— z kielichem dzwinkowatym, otoczonym dachówkowato przysadkami wklęsłymi i kosmatymi, — koroną żółtą, nader miłowną,— z pręcikami w 5 wiązkach,— ze znamieniem uko-

śnie-ścięniętém; pestczak suchy, modry, jajowato-obły, do $\frac{1}{2}$ " długi, 3komorowy, 1nasionowy.— Pospolity po miejscach wilgotnych i cienistych w Karolinie; kwitnie w kwietniu i maju.— Korzeń gorzko-korzenny, używają na wzmocnienie trawienia i jako czyszczący krew; liśćmi zaś słodkimi, barwią wełnę i jedwab na żółto.

GAT. 2. *Z. herbatowy* (S. *Alstonia* HERRT.). — Małe drzewko 12stopowe, zawszezielone, bardzo gałęziste i nagie; z korą szarą, popękaną; z gałęziami gęstymi, krętymi i tylko w końcach ulistnionemi; z liśćmi bardzo-krótkoogonkowymi, okrągławymi i jajowatymi, ($1\frac{1}{2}$ " i $1\frac{1}{4}$ "), tępymi lub nieco-kończystymi, ku wiérzchołkowi nieco-karbowanymi, skórzastymi, nagimi, lśnącymi, z wiérzchu żywo-zielonymi a spodem bledszymi; z kwiatami bezszypułeczkowymi, skupionymi po 3—4, wpośród 5—7 przysadków, — o koronach białych, 8—10-dzielnych, — o 20—30 pręcikach, — znamieniu mięsi- stem i 3łateczkowém; z pestczakiem jajowym, — o pe- stce 3komorowej. — Rośnie po górnych lasach Kolum- bii; kwitnie z początkiem lata. — Roślina podobna do *Herbaty*, rzeczywiście dostarcza liści używanych zamiast herbaty chińskiej; przytém zaś zalecają ją, na wzmo- cnienia dróg trawienia i czynności skóry.

RODZINA CLVI.

Dzwonkowate (Campanulaceae LINDL.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, kątowe lub końco- we, w gronach, kłosach, wiązkach albo wiéchach; naj- częściej nagie, ale niekiedy i z okrywą wolną lub zro- słą z kielichem; modre lub białe, a mało kiedy czerwone

lub żółte.— Kielicha rurka mniej albo więcej zrosła z jajnikiem; kraj trwały, górny lub wpółgórny, 5- a rzadziej 3—6—8-wrębny,— o łatkach płaskich albo wwiniętych, w przedkwitnieniu łuszczynowatych.— Korona osadzona — już na pierścionkowatym już na cewiasto-miodnikowym krażku, wędniejąca lub odpadająca, dzwonkowata albo rurkowata; z krajem głębiej- lub płyciej-dzielnym na liczbę łatek odpowiednią kielichowym i naprzeciwległym z nimi,— w przedkwitnieniu łuszczynowatych,— a w czasie kwitnienia bąc wzniesionych, bąc rozwartych, bąc spojonych z sobą w rurkę. — Pręciki osadzone wraz z koroną, niekiedy do jej podstawy przyrosłe, w liczbie odpowiedniej jej łątkom i z nimi naprzemianległe, a czasem tylko mniej liczne; nitki równodługie, wolne, już całe i równe, już rozszzerzone w podstawach błoniasto a w wierzchołkach nitkowate; główki wewnątrzrotne, 2woreczkowe, podstawoczępne, wolne lub zrosłe w cewę, otwierające się w podłuż przed rozkwitnięciem, często ze zwórką wybieglą w szczycie w koniec. — Jajnik zrosły z rurką kielicha, dólny lub wpółdólny, 2—8-komorowy; z komorami w liczbie odpowiedniej téjże łatek kielicha; z załączkami— na łożyskach przegrodowych lub wewnętrzno-kątowych— licznymi, poziomymi a rzadziej wywróconymi; szyjka szczytowa, pojedyncza, zamknięta albo wystająca, w pąku szeregowo-szorstkowłosisista; znamię nagie, rzadko główkowane, lecz zazwyczaj o łatkach odpowiednich liczbie komor, w pąku wzniesiono-skléjonych a w kwiecie poodginanych.— Torebka 2—8-komorowa, wielonasionowa, bąc wpółdólna na szypułce wzniesionej— i wtedy pękająca po ścianach w łuszczyny,— bąc dólna na odgiętej— i pękająca dziurką boczną, podstawową albo pod-

szczytową lub też kilkoma szparkami poprzeczniemi. — Nasiona mnogie, drobniuchne, ucziępione w kątach wewnętrznych komór, jajkowe lub kątownate, czasem ściśnione, często chropawe, zaledwie z widzialnym szewkiem i jajosadką szczytową. — Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; z listniami króciutkimi; z ростkiem zbliżonym do znaczka i zwykle dośrodkowym. — *Zioła roczne lub trwałe, najczęściej mlęczne, a rzadko podkrzewy; z łodygami nieoznaczenie-kątownatemi; z liśćmi zazwyczaj naprzemian- a czasem naprzeciw-ległymi, prostymi, całkimi lub łatownatymi, — korzeniowymi zwykle różnymi od łodygowych, większymi i dłużej-ogonkowymi; bez przylistków.*

RODZAJ 924. **Dzwonek** (*Campanula* LIN.).

— Kielicha rurka jajowa albo kulistawa, zrosła z jajnikiem; kraj górny, 5wrębny, o łatkach płaskich lub też zbiegających w łateczki zakrywające wcięcia. Korona osadzona w końcu rurki kielicha, mniej więcej dzwonkowata, 5-zębna lub -wrębna. Pręcików 5, osadzonych wraz z koroną; z nitkami ku podstawie szeroko-błoniastemi, a główkami wolnemi. Jajnik wolny, 3—5-komorowy; komory naprzeciwległe kielichowi, wielozalążkowe, z łożyskami wewnątrzkatnemi; zalążki wywrócone; szyjka okryta włosami wkrótce odpadającymi; znamion 3—5, nitkowatych. Torebka jajowa lub też wartółkowata, 3—5-komorowa; każda komora pękająca z boku przy podstawie albo pod wierzchołkiem— łuszczynką podnoszącą się w górę, wielonasionowa. Nasiona jajowe, ściśnione, czasem przewrotnie-jajowe i drobne.

GAT. 1. *D. skupiony* (*C. glomerata* LIN.). — Ziele wieloletnie; z kłębem pionowym, wielogłowym, gęsto okrytym korzeniami grubo-włóknistymi. Łodygi liczne, do 3' wzniesione, obłe, pojedyncze lub nieco-gałęziste,

i zarówno z resztą rośliny — szorstko- a rzadziej miętko-włosiste, lub też nagie. Liście karbowano-piłkowane, kończyste lub zaostrome, — korzeniowe jajowato-lance-towate, ($2\frac{1}{2}$ " i $1\frac{1}{2}$ ") na 2calowych nagich i prawie-c-skrzydlnych ogonkach, czasem niemal nierówno-serco-wate, a czasem zwężające się w ogonek, — wyższe bez-ogonkowe, — a najwyższe wpółobójmujące łodygę. Kwia-tów po 4—8, poskupianych jakby w główki kątowe albo końcowe otoczone przysadkami, — a w gruncie jałowym na parocalowych łodyżkach często po 1 kwiecie; z łatkami kielicha półlance-towatemi i zaostromi; z koro-nami modrawo-fiołkowemi, rzadko białemi, na 1" dłu-giemi, od zewnątrz omszonymi. — Jeden ze zwyczaj-niejszych po suchych łąkach, pastwiskach, pagórkach i górach; kwitnie od czerwca do września. — Dawniej *liście ziela szyjnego mniejszego* — folia *Cervicariae minoris*, wślawniém było w zapaleniach gardła, a w Rossyi jeszcze dziś zachwalaném jest we wście-kliznie. Kwiatów łącznie z korzeniami *Kosałca florenc-kiego*, używają po lékarniach do przyrządzania syropu fiołkowego sztucznego.

Pod tém samym mianem, sadawano także ziele

Gat. 2. *D. szorstkiego* (*C. Cervicaria* Linn.), dawniej *Droonka-mi* lub *Zielem szyjném właściwém* zwanego; którego wszystkie czę-ści są kłująco-szorstkie; liście mocno-karbowane, dólne lancetowato-łopatkowate, a reszta równoważko-lance-towata; kwiaty jasno-modre w wiązkach, z kielicha tępemi łatkami; — nieco-rzadszego po lasach liściastych: — zaś

Gat. 3. *D. wsteczieszorstkiego* (*C. Trachelium* Linn.), od starych pisarsów *Paluszkami P. Maryi* mianowanego, również szorstko- lecz wstecznie-włosistego — o łodydze kątowatęj; liściach grubo- i ostro-piłkowanych, najniższych széroko-sercowatych, pośrednich jajowato-

sercowatych, a najwyższych podłużnie-jajowatych; o kwiatach pojedynczych lub w gronkach zaledwie-3kwiatowych, ciemno-szafrowych, wielkich;— dość pospolitego po lasach, zaroślach i gajach;— liście, zwano *liśćmi ziela szyjnego większego*— folia *Cervicariae majoris*, używając ich nietylko są lek ale i za jarzynę: a nawet młode jego kłęby, bywają jadane miejscami.

GAT. 4. *D. Kolnik* (*C. Rapunculus* LIN.); w starych zielnikach *Kłobuczki*, *Kolnik polny* lub *dziki*, *Rzepka płonna*.— Ziele 2roczne; o korzeniu dość-prostopadłym, białym, mięsistym, marchwiowatym, od dołu gałęzistym; łodydze do 3' tego wzniesionój, kątowatėj, pojedynczej lub górą rozgałęzionėj, i— albo w całej długości lub tylko w odziomku tęgowłosistėj, lub też całkiem nagiej; liściach nieco krócej- i więcej-włosistych,— korzeniowych podłużnie przewrotnie-jajowatych, zwężonych w ogonek, falistych, karbowanych,— a powyższych równowazko-lancetowatych, bezogonkowych i odległych; kwiatach w wieśze groniasto wydłużonej, miodrych albo białych, na 1" długich,— z kielichami szylowato-łatkowymi,— z krajem korony wzniesionym; wreszcie o torebkach nagich.— Bardzo pospolity po suchych łąkach, miedzach, wybrzeżach lasów Europy zachodniej i więcej południowej, a u nas nie tak zwykły; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Korzeń jego smakowity, należy do używanych z upodobaniem za jarzynę w Anglii i Francyi, gdzie go nawet w tym celu i uprawiają; prócz tego przypisują mu własności chłodzące, otwierające i pomnażające pokarm macierzyński.

Nader onemu podobny

GAT. 5. *D. rozpiérzchły* (*C. patula* LIN.), a odróżniający się zaledwie — ukwitnieniem w wiechę nader rozpiérzchłą i odstająco-baldaszkogronowatą,— u nas jeden z najswyczejniejszych po łą-

kach, polach i zaroiłach, — sadawanym bywa w Rossyi we wścieklicznie przez lud wiejski.

GAT. 6. *D. modrawy* (*C. glauca* THUNB.).— Podkrzewinka całkiem naga; której łodyga na 2' wzniesiona, kątowata, w wierzchołku więchowato rozgałęziona; liście bezogonkowe, jajowate, kończyste, ostro piłkowane, spodem ostro siatkowate i modrawo-zielone, — dólne większe i odstające, a górne wzniesione i na 1" długie; kwiaty pojedyncze, kątowe, na 1calowych szypułkach z przysadkiem 1ym lub 2ma lancetowatymi, — ołatkach kielicha poodginanych, — o koronach wielkich, prawie-szafirowych lub tylko modrych.— Zwykły w Japonii; a kwitnący w lipcu i sierpniu.— Japończycy nadzwyczaj cenią i uprawiają go znacznie, używając jako środek dodający sił.

Jadanymi jeszcze bywają korzenie

GAT. 7. *D. Kōpaka* (*C. Medium* LIN.), swanego w dawnych pismach *Fiołkami Matki Bożej*; — z łodygą na 2' wzniesioną, pojedynczą i włosistą; z liśćmi podługnymi, bezogonkowymi i karbowanymi; z kwiatami modrymi lub białymi, wielkimi, wzniesionymi, w gronie wietkiem i ostrokreżnym; — zwykłego po lasach nad morzem śródziemnym.— Także

GAT. 8. *D. Żwierzciadotka* (*C. Speculum* LIN.), dziś opisywanego w rodzaju *Zwrotnicy* (*Specularia* Dsc.), a dawniej *Żwierzciadkiem Wenery* mianonego: którego — łodyga gałęzista; liście podługne i karbowane; kwiaty pojedyncze albo troiste, fiołkowe, wielkie; a torebka 3graniasta, 3komorowa, pękająca w łuszczyнки z boku i w środku: — rosnącego tu i owdzie po nad morzem śródziemnym, oras w Europie środkowej pomiędzy zbóżem.

RODZAJ 925. *Dswoncsyn* (**Wahlenbergia** SCHRAD.).— Kielicha rurka jajowa lub przewrotnie-ostrokreżna, zrosła z jajnikiem do połowy; kraj

wpółgórny, 3—5-wrębny. Korona osadzona na wierzchołku rurki kielicha, dzwonkowata, już tylko w wierzchołku już przeszło do połowy 3—5łatowa. Pręcików 3—5, osadzonych wraz z koroną; nitki w podstawach nieco-rozszerzone; a główki wolne. Jajnik w półdólny, 2—3—5-komorowy, i to naprzeciwgle łatkom kielicha; komory wielozalążkowe; zalążki na łożyskach w kątach wewnętrznych, wywrócone; szyjka zamknięta i włosista ku górze; znamion 2—5, krótkich i rozwartych. Torebka jajowo-podłużna lub też kulistawa, 2—3—5-komorowa, pękająca w szczycie w tyleż łuszczyn po ścianach.

GAT. 1. *D. trawoliści* (*W. graminifolia* DEC.).— Ziele trwałe; z kłębem prostopadłym, tworzącym licznymi swemi głowami prawdziwie zbitą darni; którego łodygi liczne, około 3' wzniesione lub podnoszące się, brudnoczerwone i kosmate; liście korzeniowe równowazkie, trawiaste, rynienkowate, ku podstawie kosmato-rzęsowate i nieco-zwężone, (3" i $\frac{1}{12}$ "), w końcu przytępione, mocno skupione,— wyższe zaś podobne lecz nieco szersze w podstawie i obejmujące łodygę, a ku wierzchołkowi zwężające się prawie szydłowato; główki końcowe, 3—5-kwiatowe, objęte przysadkami jajowato-kończystymi i rzęsowatymi,— a każdy kwiat prócz tego o 1 lub 2 lancetowatych przysadeczkach; kwiaty wielkie ciemnoszafirowe, rozwarte.— Porasta pagórki i góry w Europie południowej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Liście i kwiaty zachwalano niedawno w padacze.

RODZAJ 926. *Zerwa* (*Phyteuma* LIN.).— Kielicha rurka jajowa lub przewrotnie-ostrokężna, zrosła z jajnikiem; kraj górny, 5wrębny. Korona na szczycie rurki kielicha osadzona, 5dzielna; z łatkami równo-

wązkiemi, spojenemi wierzchołkami w rurkę przepuszczającą szyjkę. Pręcików 5, osadzonych z koroną wraz; nitki szersze w podstawach; główki długie a wolne. Jajnik dólny, 2—3-komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki wywrócone, na łożyskach kątów wewnętrznych; szyjka nitkowata, włosista w szczycie; znamion 2—3, nitkowatych, krótkich. Torebka jajowa, 2—3-komorowa; z komorami pękającymi przy podstawie lub około środka — szparkami podłużnymi łuszczykowato. Nasion mnóstwo, jajkowych albo lekko-ściśnionych, niekiedy lśnących.

GAT. 1. *Z. Scheuchzera* (P. Scheuchzeri ALL.).— Ziele wieloletnie; którego — łodyga na 1 1/2' wzniesiona, lub też wisząco-podnosząca się ze szczelin skał stromych, kątowata, naga; liście nagie, drobno- i odlegle-piłkowane a przytém ostre w brzegu,— korzeniowe długoogonkowe, sercowato-lancetowate, (2" i 1/2"),— reszta coraz krócej-ogonkowe, coraz węższe i kończystsze, aż — najwyższe zarówno z zewnętrznymi przysadkami kwiatowymi równowazkie; główki o przysadeczkach wewnętrznych nagich i szydlowatych, dość zbite,— z wielu kwiatków modrych, o kielichach krótszych od przysadeczków.— Porasta Alpy południowej Europy; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Ziele ma leczyć kile.

GAT. 2. *Z. kłosowa* (P. spicatum LIN.), także *Rapunkulem dzikim* zwana.— Ziele trwałe: z kłębem mięsistym i marchwiastym, prawie-prostopadle wydłużonym; z łodygą 2stopową, wzniesioną, bezgałęzną; z liśćmi dólnymi sercowatymi, dwa razy karbowano-piłkowanymi, długoogonkowymi,— a górnymi prawie równowazko-lancetowatymi, bezogonkowymi; z główką kłosowatą, prawie-obłą, gęstą,— o przysadkach równowazkich, dłuż-

szych od kwiatów brudnobiało-żółtawych, a rzadko morderawych.— Pospolita po lasach liściastych i zaroślach, prawie całej Europy; kwitnie latem.— Kłoby jej smaczne, jadają za jarzynę.— (*Rapunculus spicatus* SCOP.).

RODZINA CLVII.

Stroiczkowate (Lobeliaceae ENDL).

Kwiaty obupłciowe, rzadko rozdzielнопłciowe, mniej więcéj nieumiarowe, czasem tylko jakby umiarowe,— już w gronach, kłosach a rzadziej w baldaszko-gronach lub prawie w główkach,— już pojedyncze, kątowne, bez- lub z przysadkami. Kielich z rurką bąc w części, bąc w całości zrosłą z jajnikiem, a nawet niekiedy ponad niego wydłużoną; z krajem górnym lub wpółgórnym, 5wrębnym, już prawie-umiarowym już o 2 łatkach dólnych mniejszych, trwałym albo odpadającym. Korona osadzona na wierzchołku rurki kielicha, 5łatkowo do różnej głębokości wcinana, a czasem nawet prawie-dzielnopłatkowa, i to— bąc o 2 dólnych wolnych a 3 górnych zrosłych wraz i ztąd jakby-2wargowa,— bąc niemal-1wargowo od dołu rozszczépana,— bąc zrosła w rurkę całą; lub téż rozszczépaną przodem w całej długości,— zawsze w przedkwitnieniu łuszczynowato złożona. Pręcików 5, naprzeciwległych kielichowi, osadzonych wraz zkoroną na obrączce rozrosłej czasami w krążek nadjajnikowy; nitki najczęściej w podstawach wolne, a zrosłe z sobą powyżej w cewę przepuszczającą szyjkę,— już wolną już zrosłą spodem z podstawą korony; główki wewnątrzrotne, zrosłe wraz w cewę często w

końcu wgięta, 2woreczkowe, otwierające się wpodłuż, — już wszystkie podobne i nagie lub brodate w wierzchołku, a czasem i w podstawie; — już 3 górne nagie a 2 dólne uwieńczone w szczycie brodą, szczecinkami lub sztylecikowatym przyrostkiem. Jajnik dólny, na wpół-górny lub tylko w podstawie nieco spojony z kielichem, — już 2—3-komorowy; z łożyskami wewnątrzno-kątowymi albo przegrodowymi, — już 1komorowy z temiż ścienkami, — już z niezupełną przegrodą w szczycie łożyskonosną; komory wielozalążkowe; zalążki bezsznureczkowe, najczęściej poziome i wywrócone; szyjka końcowa, pojedyncza, schowana lub wystająca ponad cewę główkową; znamię rzadko całkie, czasem wykrojone albo wrębne, obwiedzione włosami. Owoc jagodowaty, mięsisty lub suchawy, już niepękający i 2komorowy, — już torebkowaty, 2—3-komorowy i to pękający w wierzchołku po ścianach w tyleż łuszczyn, — już 1komorowy i w całej długości łuszczynowy, o 2 łuszczynach łożyskonosnych i 1 płonnej mniejszej, a wszystkich odwiniętych lub też spojonych z sobą w podstawach i w wierzchołkach, — najrzadszy atoli pękający wieczkiem wierzchołkowym. Nasiona mnogie, drobniuchne; znaczek podstawowy, okrągławo zakłęsły; białko mięsiste. Zarodek osiowy, wewnętrzny, prostoległy; z rostkami zbliżonym do znaczka, najczęściej dośrodkowym. — *Ziela roczne lub wieloletnie, często podkrzewy, rzadziej krzewy albo drzewa, po największej części z sokiem młecznym; z liśćmi naprzemianległymi, pojedynczymi, całkowitymi lub wcinanymi rozmaicie; bez przylistków.*

RODZAJ 927. *Strotzka* (Lobelia LIN.). — Kielich z rurką przewrotnie-ostrokretną, wartolkowatą lub półkulistą, zrosłą z jajnikiem, — a z krajem górnym

i 5wrębnym. Korona osadzona na szczycie rurki kielicha, rurkowata,— z rurką rozszczepianą od góry,— a z kraju 5wrębnego i jakby-1wargowego— łatkami 3ma dółnemi zwisłemi, a 2ma górnemi zwisłemi lub schodzącemi się z dółnemi. Pręcików 5, osadzonych z koroną; nitki i główki— wszystkie, albo tylko 2 dólne brodate— zrosłe w cewę. Jajnik dółny, z lekko wystającym szczytem, 2—3-komorowy; załączki liczne, na łożyskach wewnętrzno kątnych lub przegrodowych, wywrócone; szyjka zamknięta; znamię z czasem wystające, 2łateczkowe,— z łateczkami rozchodzącemi się, okrągławemi, spodem z obrączką z włosów. Torebka 2—3-komorowa, pękająca w wierzchołku po ścianach w tyleż łuszczyn. Nasiona doleczkowate.

GAT. 1. *S. przeciwikiłowa* (L. syphilitica LIN.).— Ziele trwałe: którego kłąb krótki, gruby i nader mléczny pokrywają— włókna korzeniowe grube, długie i biało-żółtawe. Łodygę ma pojedynczą, do 3' wzniesioną, przez niecozbiegające liście prawie - kątowatą, pokrytą włosami odstającymi lub wstecznymi, krótkimi a tęgimi. Liście dólne nieco-ogonkowe, podłużnie-eliptyczne, z obu końców zwężone, tępe, (5" i 2"),— a górne bezogonkowe, obejmujące, coraz malejące i kończyściejące, przechodzące nieznacznie w przysadki,— do tego wszystkie dwa razy piłkowane - ząbkowane, cokolwiek pomarszczone i na obu powierzchniach osłane krótkimi włoskami przylegającymi. Kwiaty po za przysadkami lancetowatymi, dłuższymi od szypulek podobnie jak liście pokrytych, tworzące długie i wzniesione grono; z kielichami 10kątnie-półkulistymi,— o rzęsowatych łatkach oraz przyrostkach u podstawy podginałych i pozawijanych na jajnik; z koronami 1" długimi,

ciemno-błękitnemi,— o rurce po krawędziach włosistój,— wardze górnej krótszej od dolnej,— a łatkach na grzbiecie rzęsowatych, z których górne węższe i dłuższe; z pręcikami prawie zupełnie zrosłymi w cewę, mało co krótszą od korony; ze znamieniem uwieńczoném obrączką długich i białych włosów. Torebka jajowo-kulista-wa, nieco-kątowata.— Dość zwyczajna na miejscach wilgotnych, po lasach Ameryki północnej; kwitnie od sierpnia do października.— Tameczni używają, ostrego, wzniecającego poty i wymioty, oraz przeczyszczającego *korzenia Stroiszki*— *radix Lobeliae* wiele podobnego do tytoniu, jako nader pewnego i doświadczanego środka, do leczenia kily.

Takich samych własności korzeń, znachodzimy i w

GAT. 2. *S. szkarłatnej* (*L. Cardinalis* LIN.), odznaczającą się— kłębem jak w poprzedzającej; łodygą 2' wzniesioną, obłą, nagą i pojedynczą; liśćmi podłużnie-lancetowatymi, bezogonkowymi, chrząstkowato ząbkowanymi, nagimi, (5" i 1"), przechodzącymi nieznacznie w przysadki kwiatowe; kwiatami w gronach zbitych, długich, wzniesionych i prawie-jednostronnych,— wielkimi, szkarłatnymi, o łatkach tępych:— pospolitej po nad strumieniami i rzekami, oraz w miejscach cienistych w Wirginii i Karolinie; kwitnącej od lipca do września:— której kłąb, oprócz kily, leczy i czerwie:— w

GAT. 3. *S. jaśniejącej* (*L. fulgens* WILLD.), zaledwie różnej od *szkarłatnej*— pokryciem wszystkich części miękkowłosistemi i szibitóm, z wyjątkiem szorstkowłosych ogonków i szypułek; liśćmi korzeniowymi podłużnie-jajowato wydłużonymi i tępymi,— a łodygowymi wąsko-lancetowatymi, ząbkowanymi i podwiniętymi w brzegu; gronem dużo wietaszem, z łatkami koron lancetowato zaostroszonymi;— rosnącej w Meksyku:— oraz

GAT. 4. *S. Unęcej* (*L. splendens* WILLD.), z dwiema poprzedzającami nadswyczał podobnej, a różnej tylko— obok zupełnej nagości— łodygą ciemno-czerwoną, rowkowano-kątowatą; liśćmi wąsko-lancetowatymi, ząbkowanymi lecz płaskimi w brzegu; łatkami kielicha téjże barwy, powwijanemi; gronami wietkiami;— rów-

niez pochodzącej z Meksyku:— które to 3 ostatnie, należą do najcenniejszych ozdób naszych ogrodów.

GAT. 5. *S. rozdęta* (L. inflata LIN.).— Ziele 2roczne: którego— korzeń włóknisty; łodyga wzniesiona na 2', nieco-kątowato rowkowana, dołem szorstkowłosa a ku wiérzcholkowi naga, niekiedy całkiem bezgałęźna lub o kilku krótkich gałązkach; liście wzniesione, prawie-bezogonkowe, podłużnie-jajowate, (3" i 1"), tępe, ku górze coraz malejące i przechodzące nieznacznie w przysadki kwiatowe, ząbkowano - piłkowane i prawie - faliste w brzegu, lekko pomarszczone, blado zielone, z wiérzchu prawie-nagie a spodem lekko-szorstkowłose; grona kłosowate, końcowe, powstałe z kwiatów poumieszczanych pojedynczo w kątach liści i przysadków na krótkich szypułkach,— o kielichu kulisto rozdętym, żeberkowanym, nagim,— o koronie małej, blado-fioletowej, z żółtymi plamkami na łatkach wargi dolnej, a rurce rozszczepanej pomiędzy łatkami górnej wargi, obejmującemi podnoszące się pręciki; torebka żeberkowana, uwieńczona krajem kielicha i szczątkami zwiędłej korony, żółtawo-cisa; nasiona blado-cise, drobniutkie, wypukło kropkowane.— Zwykła po polach i lasach Kanady i Karoliny; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Amerykanie północni, używają ziela jako wzbudzającego wymioty, poty, ułatwiającego odpluwanie i przeciwdychawicznego.

GAT. 6. *S. długokwiatowa* (L. longiflora LIN.).— Ziele trwałe; o łodydze na 1' wzniesionej, gałęzistej i zároveň z innymi częściami krótko-włosistej; liściach bezogonkowych, przewrotnie-jajowato-lancetowatych, zwężonych ku podstawie, (5" i 1 1/2"), kończystych, głęboko i odstająco-zatokowo 2 razy ząbkowanych, a czasem i pié-

rzastodzielnych— z ząbkami miękko-ciernistymi; kwiatkach bardzo krótko-szypuleczkowych, do 4" długich, białych, w kraju prawie-umiarnowych,— z koroną miękowłosistą; torebce niemal jajowato-kulisto rozdętej.— Pospolita po miejscach wilgotnych i na brzegach strumieni i rzek, w Indyach zachodnich; kwitnie od lipca do grudnia.— Jedna z bardzo jadowitych, tak, iż zewnętrznie wznieca zapalenie: użytą być może zamiast przyszczaek, a nawet wyziewami szkodzi,— a wewnętrznie gwałtownie przeczyszcza, lecząc przytém kiłę.

Równie jadowitą jest

GAT. 7. *S. jadowita* (L. Tupa LIN.), drzewko 6stopowe — z gałęziami dętymi i skrzydlastymi; z liśćmi zbiegającymi, lancetowatymi, prawie - całobrzegimi, spodem biało opilśnionymi; z kwiatami omszonymi, 2" długimi, w podstawie i w gardzieli rozdętymi, krwisto-czerwonymi, ułożonymi w grono; a z torebkami 3komorowemi;— rosnąca na Antyllach;— której sam zapach kwiatów, wznieca wymioty i zapalenie oczów:— a nawet oprócz innych i

GAT. 8. *S. Dortmana* (L. Dortmanna LIN.), siele wieloletnie, którego— łodyga do 1½' wysoka, na wpół wynurzona, pojedyncza, obła, dęta, naga, nader mléczna; liście prawie same odziomkowe, równowązkie, 2" długie, ściśnione, w końcu odgięte, całobrzegie, z wydrążeniem 2cewowém wewnątrz; kwiaty w gronach, po 8—10 wraz, zwisłe, blade-niebieskawe lub nieco-hilla;— rosnąca tu i owdzie po stawach, bagnach i rowach w północno-zachodniej Europie, oraz na wybrzeżach mórz.

GAT. 9. *S. sprężnikowa* (L. Cautchouc H. et B.).— Drzewo 18stopowe; z liśćmi ogonkowymi, podłużnie-jajowatymi, kończystymi, gruczołkowato-ząbkowanymi, z wiérzchu nagimi a spodem rdzawo kutnerowatymi— podobnie jak ogonki, gałązki i korony od zewnątrz; z kwiatami kątowymi, pojedynczymi, krótszymi od liści, czerwonymi.— Powszechna na Andach kolumbijskich; kwitnąca w listopadzie.— Z ostrego jój soku o-

trzymują sprężnik, używany w Quito, lecz niedocho-
dzący do Europy.

RODZINA CLVIII.

Ponętkowate (Goodeniaceae ENDL.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, różnie ułożone. Kielich rurkowaty; z rurką mniej więcej zrosłą z jajnikiem; z brzegiem górnym, czasem prawie - żadnym, 5-wrębnym w łatki prawie-równe, lub też niekiedy bardzo głęboko 3—5dzielnym. Korona mniej więcej nieumiarowa, odpadająca albo więdnijąca, w głębi kielicha lub też na szczycie jego rurki osadzona; z rurką od tyłu rozszczępaną lub 5szczepną; z krajem 5dzielnym, 1—2wargowym,— o łatkach w środku płaskich i zwykle omszonych, a brzegiem skrzydłato zcieńczonych. Pręcików 5, nadjajnikowych, niezrosłych z koroną i szyjką, a naprzemianległych z łatkami pierwszej; nitki odosobnione, lub zrosłe szczytami; główki wolne albo spojone w cewę, wewnątrzwrotne, równoważkie, 2woreczkowe, otwierające się w podłuż; pęcherzyki pyłku czasem w czwórkach. Jajnik dólny, już 1- już zupełnie- albo niezupełnie-2komorowy, a bardzo rzadko 4komorowy; komory bąc 1zależkowe, bąc o 2ch zależkach oboklegle podnoszących się, bąc wielozależkowe z tyminiż dachówkowo podnoszącymi się; zależki wywrócone; gruczoł nadjajnikowy— pomiędzy pręcikami dwoma przodkowymi— często niedostający; szyjka 1 lub 2, podstawami zrosłe, pojedyncze albo wrębne; znamię mięsiste, całkie albo 2łatkowe, objęte kubeczkowato

obwójką błonkową i całą lub 2łateczkową. Owoc— już pestczak lub orzeszek z nasionami w liczbie oznaczonej,— już torebka z temiż nieoznaczonemi, mniej więcej zupełnie 2komorowa lub 4komorowa, pękająca po szwach w 2 łuszczyzny całkie albo dwoiste. Nasiona wzniesione albo podnoszące się, pojedyncze lub dachówkowate; ze skórką ogrubnią a nawet pestkowatą, w torebkach zazwyczaj obwiedzione skrzydełkiem błonkowatém; z białkiem mięsistém. Zarodek w osi białka prostoległy; z ростkiem zbliżonym do znaczka i dółnym.— *Ziola lub podkrzewy z sokiem wodnistym; z łodygą czasem wijącą się, obłą lub niekształtnie kątowatą, niekiedy głąbikowatą; z liśćmi rozrzuconymi, czasem tylko przy korzeniu skupionymi, pojedynczymi, zazwyczaj całkimi a rzadko łatowatymi; bez przylistków.*

RODZAJ 928. *Jednostronka* (Scaevola LIN.).— Kielicha rurka kulistawa zrosła z jajnikiem, a kraj równo-5wrębny lub żaden. Korona górna; z rurką rozszczepaną a ztąd krajem jednostronnym, 5-dzielnym w łatki oskrzydłone, równe i wwinęte brzegiem w przedkwitnieniu. Pręcików 5, wystających z szczeliny rurki korony, wraz z nią osadzonych, często w wierzchołkach brodatych i wolnych. Jajnik dółny, 2komorowy, rzadziej 4komorowy lub też 1komorowy; komory 1—2zależkowe; zależki wzniesione z podstawy, wsteczległe; szyjka pojedyncza; znamię z obwijką bezbrodą. Pestczak jagodowaty lub bezsoczysty, uwieńczony kielichem lub nagi, pępiasty, 1 — 4komorowy; komory 1nasionowe. Nasiona wzniesione. Zarodek prosty, w białku mięsistém a cienkiém.

GAT. 1. *J. Koeniga* (S. Koenigii VAHL.).— Krzew bardzo gałęzisty; o łodydze często grubości uda, nader

rdzenistój; z korą gładką, miękką i łamną. Liście jego, rozrzucone, prawie-bezogonkowe, podłużnie-przewrotnie-jajowate, (1' i 3'), ku podstawie zwężone, mięsiste, nagie, żółtawo-zielone, wietkie, nieco odgięte, z grubym nerwem głównym, całobrzegie w podstawie a ku wierzchołkowi lekko wykrawane. Szypułki kątowe, podbal-daszkowato-widlastodzielne, 3—5kwiatowe, o kwiatach w rozwidleniach szypuleczkowych,— o przysadkach lancetowatych i kosmatych na wewnątrz. Kwiaty przeszło na 1" długie, białe, nagie— tylko w podstawie korony długowłose,— ze słupkiem dużo wystającym. Pestczak przewrotnie-jajowo-5ścienny, wielkości wiśni, biały i soczysty.— Rośnie w Indjach wschodnich, Nowej Hollandyi i na Molukkach; kwitnie od sierpnia do października.— Korzeń ma leczyć wszelkie strucia rybami, rakami itp: liście zaś gorzkie— wszelkie porażenia także panujące i wodne obrzęknięcia; rdzeń biegunki; a owoce plamy rogówki.

POKOLENIE 3.

Jednopłatkowe nadjajnikowe (Monopetalae Epigynae).

RODZINA CLIX.

Główozrosłe (Synanthereae RICH.).

Kwiaty obu- lub przez zronienie jedno- a nawet i bez-płciowe.— Ukwitnienie w koszyczek na szczycie szypułki przeobrażonej w dno wspólne, a otoczony kie-

lichokrywą, powstały już z samych kwiatków obupłciowych— już wewnętrznych obupłciowych albo męzkich a zewnętrznych żeńskich lub bezpłciowych,— już li z rurkowych albo języczkowych,— już w środku rurkowych a krajem języczkowych,— już samych 2wargowych lub w środku 2wargowych a krajem 1wargowych,— już wreszcie wszystkich podobnych, ale dużo większych od zewnątrz;— prócz tego o ukwitnieniach obu oddzielno- lub rozdzielno- płciowych, a nawet i pozgromadzanych w kupki. Kielichokrywy łatki liczne, bąć 1- lub kilka-szeregowo albo wolne,— bądź 1szeregowo zrosłe często brzegami do różnej wysokości,— przytém zielne, błoniaste, suche, skórzaste, mięsiste, cierniste, czasem z przyrostkiem, równe lub różnej długości i postaci.— Osadnik, już jakby oś kłosa skróconego, odkryty plewowatemi łuskami— niby przysadeczkami czyli *plewinkami*, po 1 przy każdym kwiatku na zewnątrz,— albo po kilka około osady kwiatka,— albowi téż całkiem bezplewinkowy; już niby-okółek skrócony, o kwiatkach poosadzanych w jamkach 5kątnych nagich, lub w dołkach otoczonych brzegiem blaszeczkami albo różnie przeobrażonemi szczecinami.— Kielich zrosły z jajnikiem równo, albo wystajaco brzegiem przepostacionym w tak zwany puch— już listkowy, łuskowaty, plewinkowaty,— już rozmaicie-włosisty, szczecinowaty albo ościsty,— trwały lub odpadający, 1- albo więcej - szeregowy.— Korona osadzona na krążku nadjajnikowym, o 1 nerwie głównym, a o 2 brzeźnych lub o 3; z rurką różnej długości; z gardzielą zwykle rozszerzoną; a krajem zazwyczaj 5- ale czasem 4 — 3- i 2-łatkowym lub zębny, rozmaicie 1—2wargowym, umiarowym lub nieumiarowym, toż- albo różno-barwnym.— Pręcików 5

a rzadko 4 (w żeńskich zaś i bezpłciowych żadne), osadzonych zawsze w koronie i z łatkami jej naprzemianległymi; nitki już całkiem wolne, już zrosłe w części w całej długości; główki wzniesione, w różnym stopniu z sobą zrosłe w obrączkę lub cewę, wewnątrzwrotne, równoważkie, 2woreczkowe, otwierające się w podłuż,— często wydłużone w wierzchołku w 1 skrzydełkowaty wyrostek a w podstawie w 2 ogonkowate.— Jajnik dólny, 1komorowy, 1załączkowy; załączek wzniesiony i wywrócony; krążek nadjajnikowy, obrączkowaty, obejmujący miodnik dołączkowy; szyjka szczytowa, obła lub nabrzmiąta w podstawie, w męzkich górą zawsze całkowita, a w żeńskich i obupłciowych często wrębna,— z ramionami od wewnątrz znamionowanymi, o 2 szeregach gruczołków brzeżnych,— a na zewnątrz z włosami zbiernymi wydatnymi tylko w obupłciowych.— Ziarnczak prawie-bezszypuleczkowy ale wstawowato spojony z osadnikiem, uwieńczony puchem a niekiedy i szczątkiem rurki korony, często ze *znamięczkiem* (areola) bocznym albo podstawowym.— Nasiono wzniesione,— ze skórką spojoną z wnasiennią cienką i przejrzystą,— o szewku 2dzielnym.— Zarodek prostoległy; z listniami płasko - wklęsłymi, czasem skrzywionymi; a rostkami dólnymi.— *Zazwyczaj ziola trwałe, niekiedy podkrzewy a rzadko drzewa, z sokiem w wielu młecznym; z łodygami najczęściej obłymi, czasem głąbikowatymi; z liśćmi różnie ułożonymi, pojedynczymi i zwykle różnie wcinanymi; bez przylistków,— lecz w ich miejsce często uszkowato-ogonkowymi.*

PODRODZINA I.

Rurkowatokwiatkowe (Tubuliflorae ENDL.).

Kwiatów obupłciowych korony umiarowe, 5- lub czasem 4-zębne.

PLEMIĘ 1.

Sileńcowate (Vernoniaceae LESS.).

Koszyczki o 1nym, kilku albo wielu kwiatach, — już jednakowo-płciowych i to najczęściej obu- a rzadko rozdzielno-płciowych, — już różnopłciowych z promieniowymi żeńskimi. Osadnik jamkowaty, włókienkowaty lub nagi, a najrzadziej plewowaty. Kwiaty modre, rzadko żółte. Korona 5wrębna, umiarowa, prawie 2wargowa albo dłoniasta. Szyjka górą obła; ze znamionami równo-szorstkami, których gruczołki nikną w połowie ich długości.

RODZAJ 929. *Kukrzyn* (*Pacourina* AUBL.).

— Koszyczek kulisty, wielokwiatowy, z odznaczonym środkiem. Kielichokrywa prawie równa kwiatom i dachówkowata, — o łatkach szerokich, równoległo-nerwowych, brzegiem błoniastych, — z których zewnętrzne listkowate i zakończone cierńkiem, a wewnętrzne tępe i suchawe. Osadnik płaski, mięsisty, nagi. Korony umiarowe, o rurkach krótkich, a kraju obłego i 5wrębnego łatkach kończystawych. Ziarnczaki wydłużone, obłe, gładkie, — ze skórką grubą, beznerwową. Puch krótki, kilkoszeregowy, — z włosami grubymi, tęgimi, ząbeczkowanymi, z których wewnętrzne pozrastale podstawami.

GAT. 1. *K. jadalny* (*P. edulis* AUBL.). — Ziele wieloletnie; z łodygą do 3' wysoką, obłą; z liśćmi naprzemianległymi, jajowatymi lub podłużnie-jajowatymi, zaostrozonymi, ząbkowanymi, zwężonymi w ogonek obrzeżony i wpółobójmujący; z koszyczkami naprzeciwlistnymi, pojedynczymi, prawie-bezszyplukowymi, — o kwiatach szkarłatnych. — Rośnie po nad wodami w Gujanie; kwitnie latem. — Koszyczki jadanymi bywają tak jak karczochy.

RODZAJ 930. *Sileniec* (*Vernonia* SCHR.). — Koszyczki o 1ym, kilku lub wielu kwiatach, z odznaczonym środkiem. Kielichokrywa dachówkowata, krótsza od kwiatków; z łatkami wewnętrznymi dłuższymi od zewnętrznych. Osadnik nagi, a czasem jamkowato-włókienkowy. Korony umiarowej kraj 5wrębny, równy rurce. Ziarnczak z nabrzmieniem chrząstkowatym w podstawie, a z krążkiem nadjajnikowym, wielkim. Puch najczęściej w 2 szeregach, z których — wewnętrzny szczecinowaty, dłuższy bywa od zewnętrznego plewinkowatego.

GAT. 1. *S. przeciwczermiowy* (*V. anthelmintica* WILLD.). — Ziele roczne; którego — korzeń włóknisty; łodyga na 2' wzniesiona, gałęzista lub prawie-pojedyncza, nieco-kątowata, często czerwono plamista, zwłaszcza ku górze krótko-tęgowłosa; liście naprzemianległe, bezogonkowe, podłużnie- lub przewrotnie-jajowate, krótko-kończyste, (4" i 1½"), ku podstawie zaostrome, całobrzegie, a w obu końcach nierówno- i podwójnie-piłkowane w ząbki ciernisto zaostrome, na obu powierzchniach rozrzucono gruczołkowate, przytym z wierzchu ostro- i krótko-włose, a spodem kosmato omszone — i to dużo gęściej na nerwach; koszyczki po-

jedyncze na szczycie łodygi lub na końcach gałązek kwiatowych, często widlastodzielnych; ich kielichokrywy dzwonekowane, — z łatkami zewnętrznymi listkowatymi, równowązkami, zaostrzonymi, odstającymi, z obu stron włosistymi a do tego od zewnątrz o rzadkich gruczołkach, — a wewnętrznymi podłużnie- eliptycznymi, tępymi, suchawymi i nagimi: kwiatki szkarłatno-fioletkowe: ziarnczaki wielo-żeberkowe, gruczołkowane i włosiste, — o puchu żółtawym. — Pospolity w Indyach wschodnich; kwitnie tamże w porze dęszczowej, a u nas uprawny od lipca do września. — Odwar gorzkiego ziela tej rośliny, używanym bywa na ciepłe obkładanie w bólach gośćcowych i dnawych; owocami zaś leczą kaszle, morzyska, czerwie i zadają je jako pędzące moc. — (*Ascaricida anthelmintica* SWEET.).

GAT. 2. *S. chropawy* (V. *scabra* PERS.). — Krzew z gałęziami rozpięzchłymi, kątowatymi, czarniawo-czerwonemi, mniej więcej krótko-omsonemi; z liśćmi rozrzuconymi, bardzo-krótkoogonkowymi, przewrotnie-jajowato-eliptycznymi, tępymi, ($1\frac{1}{2}''$ i $\frac{3}{4}''$), prawie-całobrzegimi, obtęźniami, z wierzchu bardzo ostrymi ale nagimi i lśnącymi, a spodem — wraz z gałązkami i ogonkami — kropkowanymi i włosistymi; z odnogami podbaldaszków okręgowymi, raz lub 2 razy widlastodzielnymi, wielokoszyczkowymi; z koszyczkami odległymi, prawie-bezszypułkowymi, pojedynczymi, — o kielichokrywach wartółkowatych i cisych, z łatkami rzęsowatymi, kończystemi i zeschłymi; z kwiatkami żółtawo-szkarłatnymi; ziarnczakami o puchu cisawym. — Rośnie wszędzie w Brazylii; kwitnie w porze dżdżystej. — Cała roślina roztarta woni przyjemnej jakby storakowej, zalecaną bywa w chorobach oczów, oraz na ob-

kłady ciepłe i kąpiele wonne.— (*Baccharis brasiliensis* LIN.).

Takiegoż samego użycia jest:

GAT. 3. *S. drzewiasty* (*V. arborescens* Sw.): także krzew niski, — o gałęziach rozpięrzonych, obłych, wysmukłych i wełnistych; liściach naprzemianległych, krótkoogonkowych, nieco podłużnie-jajowatych, przytępionych, ($3''$ i $1\frac{1}{4}''$), falistych, w podstawie zaokrąglonych, prawie-całobrzegich, gruczołkowatych, z wierzchu za młodu omszonych a później nagich, spodem zaś szaro-włosistych; podbalaszkach końcowych, z odnogami poziomo odstającymi i wielokoszyrkowemi; koszyczkach odległych, bezszypułkowych, w kątach liści znacznie przewyższających je w rozmiarach; kielichokrywach dzwonkowato-wartółkowatych, — z łatkami ciernisto-kończystemi, skórzastymi, suchymi, odstającymi, zaostrozonymi i nieco włosistymi na zewnątrz; kwiatach blado-fołkowych; a ziarnczakach jedwabisto-włosistych: — rosnący na Antyllach, a kwitnący w listopadzie i grudniu: — który prócz tego dostarcza wonnych liści, pijanych za herbatkę na poty i w kurczach.

GAT. 4. *S. nastroszony* (*V. squarrosa* LESS.).— Ziele wielolistne: którego — korzeń daleko płożący się; lodyga zielna, niemal-pojedyncza, najczęściej wzniesiona do $1\frac{1}{2}''$, ogrubnia, obła, nieco-miękkowłosiso omszona i gęsto ulistniona; liście naprzemianległe, prawie-bezogonkowe, podłużnie-łopatkowate, ($2\frac{1}{2}''$ i $1''$), piłkowane, tęgie, lśnące, z obu stron żyłkowane, kończyście, w podstawie zaostrome, bardzo ostre i omszone po nerwach; koszyczki pojedyncze, końcowe, do $1''$ w średnicy; kielichokrywa półkulista, równa kwiatom, — o listkach zeschniętych, płaskich, długo-zaostzonych, zewnętrznych zielonawych i półlancetowatych, a wewnętrznych czerwonych w końcach i prawie kłujących; osadnik pszczelno-jamkowy; kwiataki fioletowe; ziarnczaki kątowate, — o puchu plewinkowato-szczeciniowatym. — Zwykły w Chinach, Kochinchinie i Nepalu;

kwitnie w lipcu i sierpniu.— Chińczycy używają ziele jako przeciwnilnego, roztwarzającego, wzbudzającego poty, popędzającego czyszczenia miesięczne, — a zewnętrznie w zgorzeliu i wrzodach.— (*Serratula Scordium*. LOUR.).

- GAT. 5. *S. chiński* (*V. chinensis* LESS.).— Ziele roczne; o lodydze na 1' wzniesionej, obłej, krésowanej, rzadko pojedynczej lecz zwykle od samej podstawy widlastodzielnej, — z gałęziami kosmatemi; o liściach naprzemianległych, ogonkowych, podłużnie-przewrotnie-jajowatych, przytępionych, stopniowo zwężonych w ogonek, ($2\frac{1}{2}$ " i $1\frac{1}{4}$ "), całobrzegich lub też zatokowatopilkowano-ząbkowanych i często ciernisto-kończystych w ząbkach, z wiérzchu zielonych i włosistych, a spodem zarówno z ogonkami cisawo-włosistych; o koszyczkach po 1 lub 2 na odnogach podbaldaszka; o kielichokrywach suchych, włosistych, — z łatkami odstającymi, ciernisto zaostrzonymi; kwiatach czerwonych; osadnikach krótko-frézłowatych; ziarnczakach żółtawocisych, — z puchem srebrystym.— Zwyczajny w Azji południowej i na wyspach indyjskich; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Używają go na zastarzałe kaszle; u położnic w celu popędzenia czyazczeń popołogowych, i wzbudzenia bólów porodowych.

RODZAJ 931. **Stonistęp** (**Elephantopus** LIN.).— Koszyczki 3—5kwiatkowe, obupłciowe, poskupiane w kupki kątowe i nagie, lub też w końcowe i okryte gęsto liśćmi. Kielichokrywy ściśnione, słatkowe, — z łatkami w 2 szeregach, suchymi, naprzemian-płaskimi i złożonemi w podłuż. Osadnik nagi lub niewyraźnie-jamkowy. Korony kraj 5wřębny, przez jedno wycięcie głębsze — prawie dłoniasty. Nitki

gładkie; główki bezogoniaste. Ziarnczaki ściśnione, wielozęberkowe, podłużne, włosiste. Puch plewinkowaty, 1—Zszeregowy, w podstawach rozszerzony.

GAT. 1. *S. chropawy* (E. scaber LIN.).— Ziele trwałe. Kłęb czolgający się, prawie-drzewiasty, obrączkowaty, wielokorzonkowy. Łodyga do 2' wysoka, obła, zgrzeblowato-włosista, w wierzchołku rozgałęziona w kilka odnóg kwiatowych. Liście korzeniowe podłużnie-przewrotnie-jajowate, tępe lub kończyste, falisto wykrawane, piłkowano-karbowane, (6" i 1/2"), — łodygowe zaś lancetowate i wpółobójmujące. Koszyczki 4kwiatkowe, poskupiane bez szypułek na końcach gałązek, a otoczone pękiem— liści dłuższych od nich, jajowatych, sierpowato-konieczystych, ciernisto-piłkowanych; z łatkami nerwistemi od zewnątrz szaro-włosistemi. Kwiatki czerwono-fiołkowe. Ziarnczaków puch piłkowany, z szerokiej podstawy wybiegły długo- i wązko-konieczysto.— Pospolity w Indyach wschodnich, po wilgotnych i ciemnych miejscach i około dróg; kwitnie prawie cały rok.— Gorzkie korzenie i liście, używanymi bywają w chorobach niższego brzucha, w zastoinach, w zatłaniach żyły bramnój, wątroby i śledziony.

GAT. 2. *S. karolinenski* (E. carolinianus WILLD.); odróżnia się jedynie — nieco rzadszą kosmatością; liśćmi dłuższymi i szerszymi ale niewykrawanymi falisto; z mniej wykształconém i gałęzistém ukwitnieniem; liśćmi ukwitnieniowymi nie tak wydatnie ale piérzasto- lub troisto-nerwowymi, krótszymi od koszyczków.— Pospolity w Karolinie i Florydzie, w Indyach zachodnich i w Ameryce południowej; — kwitnący także przez cały rok:— którego ziele tanceczni zalecają tam, gdzie my używamy *Czubyka tureckiego*, oraz w śimnicach.

RODZAJ 932. *Hubtelica* (*Andromachia* H. et B.).— Koszyczek mało- lub wielo-kwiatowy, pro-

mieniowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, języczkowe, żeńskie, — a środkowe obupłciowe i rurkowane. Kielichokrywy łatki suche, kończyste, dachówkowe. Osadnik porośły włóknami szydelkowato-plewiastymi. Korony gładkie, — środkowe rurkowane, z krajem równoważko-łateczkowym, krótszym od rurki i odwiniętym, — a promieniowe długo-równoważkie i całkie w końcu. Szyjki w podstawie cebulkowate. Ziarnczaki obłe, wielożeberkowe, w podstawie trzoneczkowe. Puch 2szeregowy, plewinkowaty, nieco nierównodługi.

GAT. 1. *H. zarzewna* (A. igniaria H et B.).— Ziele trwałe: którego łodyga zielna, do 5' wysoka, od odziomka rozgałęziona; gałęzie naprzeciwległe, okrągławo-6kątne, i wraz z innymi częściami — z wyjątkiem górnej powierzchni liści — zbito i białe kutnerowate; liście naprzemianległe, ogonkowe, jajowate, (6" i 3 1/2"), krótkokończyste, w podstawie zaokrąglone, ku końcowi ciernisto-ząbkowane, z młodu całkiem kutnerowate a z czasem na górnej powierzchni jedynie na 3 głównych nerwach, — o przysadkach parzystych, prawie-nérkowatych; ukwitnienie wiechowate, końcowe, 3dzielne, z odnogami dólnymi dłuższymi od liści a górnymi krótszemi; koszycki krótkoszypułeczkowe, drobne, żółte; kielichokrywy o licznych łatkach równoważko-lancetowatych, wzniesionych, rzęsowatych, piłkowanych, barwy słomistej z końcami czerwono-cisawymi; kwiatków środkowych do 20, a promieniowych około 30 w końcu 3zębnych; ziarnczaki klinowate, nierównokątne, krótkowłose.— Pospolita na Andach około Kwito; kwitnie jesienią.— Pilśń pokrywająca wszystkie części i dająca się łatwo złuszczać, używaną bywa tamże do niecenia ognia; a

w lékarstwie jako środek ściągający do tamowania krwotoków.— (*Liabum* LESS.).

PLEMIĘ 2.

Sadźcowate (*Eupatoriaceae* LESS.).

Koszyczki kilka- lub wielo- a niekiedy i 1-kwiatkowe; już obupłciowe z kwiatków rurkowatych, — już różnej płci, a okwiatkach promieniowych rurkowatych albo jęczyczkowatych. Korony pręcikonośne umiarowe, 5zębne, z ząbkami wzniesionymi zazwyczaj. Główniki bezogoniasté. Szyjka kwiatu obupłciowego ku górze obła, — znamiona długie, maczugowate lub obłe, od zewnątrz brodawczkowate albo włosiste; w kwiatach zaś męzkich niepodzielne lub zaledwie-wrębne.

RODZAJ 933. *Jałtyn* (*Adenostemma* FOR.).

— Koszyczek wielokwiatowy, obupłciowy. Kielichokrywy dzwonekowanej zaledwie wyrównywającej kwiatkom i z czasem odgiętej — łatki 1szeregowé, listkowate i podłużne. Osadnik płaski, nagi, jamkowaty. Korony rurkowate, zaledwie rozszerzone w gardzieli; z krajem 5łateczkowym i kosmatym pod łateczkami. Znamiona nader wystające, ubarwione i rozszerzone w końcach. Ziarnczaki podłużnie- i przewrotnie-jajowate, nieco-kątowne. Puch o 3 lub 5 osiach krótkich, twardych, zakończonych gruczołkiem kulistym lub maczugowatym.

GAT. 1. *J. dwukwiatowy* (*A. biflorum* LESS.).— Ziele roczne, całe ostro-szorstkawe; z korzeniem włóknistym; z łodygą do 2' wzniesioną, nieco-węzłowatą wraz z gałęziami często brudno-czerwonawemi; z liśćmi jajowatymi, zaostrozonymi, ostropilkowanymi, (5" i 2"), troisto-nerwowymi, ciemno-zielonymi i krótkowłosymi,

— na $\frac{1}{2}$ calowych ogonkach; z szypułkami parzystymi w kątach liści, najczęściej 2koszyczkowemi, równemi ogonkom; z koszyczkami małymi, wielokwiatowymi; z łatkami kielichokrywy licznemi, wązko-kończystymi i tęgiemi; z kwiatkami żółtymi, — promieniowymi zwykle 8ma 3wrębnymi — a środkowymi licznymi; z ziarnczakami przewrotnie-jajowymi, prawie-3graniastymi, garbatymi i czarniawymi.— Zwykły w Indjach wschodnich; kwitnie tamże prawie ciągle.— Wszystkich części korzenno-wonnych, używają w morzyskach.— (*Verbesina biflora* LIN.).

GAT. 2. *J. lépki* (*A. viscosum* FORB.), podobneż ziele lecz nieco-sorstkowłose, — o łodydze na 1' wzniesionój, obłej, gałęzistej i nagiej; liściach prawie rombowa-jajowatych, kończystych, ($4''$ i $2''$), nieco-zbiegających po ogonku, ostro piłkowanych, cokolwiek pomarszczonych, nagich, zielonych a spodem bledszych; więsze końcowej, równowysokiej, — z szypułkami widlastodzielniemi, nader wietkieni i lekko omszonemi, — a w rozgałęzieniach z przysadeczkami małymi, lancetowatymi; łatkach kielichokrywy niewielu- i prawie 1szeregowych; kwiatkach drobnych, białawych, nieco-kosmatych wewnątrz; ziarnczakach o 3 ościach puchowych na końcu gruczołowatych: — pospolity w Indjach wschodnich, na Cejlonie i wyspach Oceanu spokojnego, po miejscach wilgotnych i cienistych, — a kwitnący przez cały rok; — dostarcza ziela zastósowywanego także w morzyskach, a soku używanego celem wzniecenia kichania.— (*Verbesina Lavenia* LIN.).

GAT. 3. *J. barwiérski* (*A. tinctorium* CASS.), także roczne ziele — z łodygą rozpiérzchło-pokładającą się; z liśćmi lancetowatymi i ząbkowanymi; z koszyczkami o błękitnych kwiatkach, a łatkach kielichokrywy tępych; ziarnczakami 3ma, ostrymi; — dziki i uprawny nader pospolity w Chinach; — bywa tamże używanym do barwienia na błękitno.— (*Spilanthes tinctoria* LOUR.).

RODZAJ 934. *Bezmian* (*Liatris* SCHREB.).
— Koszyczek 5—wielo-kwiatkowy, obupłciowy. Kielicho-

krywa niewieloszeregowa, dachówkowata. Osadnik nagi. Korony rurkowane, o gardzieli rozszerzonej, a łatkach 5ciu wydłużonych. Znamiona wystające, obłe. Ziarnczaki prawie-10żeberkowe i niemal-obłe. Puch 1—3-szeregowy,— ze szczecinkami piórkowatemi albo bródkowatemi.

GAT. 1. *B. kłosowy* (L. *spicata* WILLD.).— Ziele trwałe; którego — kłęb bulwiasty; łodyga pojedyncza, do 5' wzniesiona, prosta, obła, cokolwiek miękkowłosa; liście równowężkie, bezogonkowe, (3" i 1/6"),— dólne nieco większe i szersze, nagie i lśnące z obu stron, nerwiste, kropkowane, w podstawie rzęsovate; koszyczki średniej wielkości, prawie bez szypuleczek w kątach małych przysadków poumieszczane wzdłuż szczytu łodygi i tworzące bardzo długi kłos; kielichokryw łatki równowężkie, nagie, tępe, przytulone, zewnętrzne krótsze od wewnętrznych; kwiatki szkarłatne. — Pospolity w Pensylwanii, Wirginii i Karolinie; kwitnie od sierpnia do października. — Kłęb woni i smaku korzenno-terpentynowo-gorzkich, należy do znakomych leków pędzących mocz i pobudzająco-rozpezdających.— (*Serratula spicata* LIN.).

Tychże samych własności, są prawie wszystkie gatunki tego rodzaju, zwłaszcza téż:

GAT. 2. *B. nastroszony* (L. *squarrosa* MICHX.), odróżniający się jedynie — łodygą na 4' wysoką, tęgą, nieco-rowkowaną, biało-krótko- a szorstko-włosą; liśćmi (8" i 1/2"), z obu końców zwężonymi, brzegiem ostrymi, całkimi, tęgimi, 3nerwowymi, białawzielonymi, znacznie malejącymi ku górze; koszyczkami odleglegroniastymi, jajowo-podłużnymi; kielichokrywami nastroszonymi, o łatkach nieco kosmatych, tęgich i kłująco-kończystych:— rosnący wraz z tamtym.

RODZAJ 935. **Sadziec** lub **Upatrek** (**Eupatorium** TOURN.).— Koszyczek 3—wielokwiatkowy, obupłciowy. Kielichokrywy podłużnej i 2—3szeregowej—łatki równe lub ściśle dachówkowate. Osadnik płaski i nagi. Korony rurkowatęj gardziel zaledwie rozszerzona, a kraj 5wrębny. Główki zamknięte. Znamiona wystające, obłe i tępe. Ziarnczaki kątowate lub téż krésowane. Puch 1szeregowy, włosowaty, szorstki.

GAT. 1. *S. konopiasty* (*E. cannabinum* LIN.), w dawnych pismach *Szałwią polną* lub *Trankiem Stój Konegundy*, a później *Konopnicą* mianowany.— Ziele trwałe. Kłęb poziomy, gałęzisty, z mnóstwem korzeni włóknistych różnie poplątanych i poprzerastałych. Łodyga zielna, do 5' wzniesiona, od dołu obła a ku górze niewyraźnie 6kątna i gałęzista, opylono-miękkowłosa, ciemno-czerwona, rdzenista. Liście naprzeciwgle, — najniższe ogonkowe; jajowate, całkie, — reszta zaś krótkogonkowe, 3dzielne lub 3łatowe, a rzadziej 5dzielne lub także całkowite, — na obu powierzchniach lekko-szorstkowłose lub nagie; ich łaty lancetowate, grubopilkowane, z obu końców zwężone, długokończyste, — środkowa o $\frac{1}{3}$ dłuższa i szersza. Więcha baldaszkogronowata, końcowa, wielokoszyczkowa, ulistniona; z szypułkami szorstko- i ciso-kutnerowatemi, o maléńkich przysadeczkach. Koszyczki małe, 5—7kwiatkowe; z kielichokrywą obło-wydłużoną, o 2 szeregach łatek, z których — zewnętrzne znacznie krótsze, szorstkawe i białawe w brzegu, — a wewnętrzne nagie, blade-różowawe i suche w brzegu; z kwiatkami różowymi lub szkarłatnymi i wonnymi. Ziarnczaki podłużne, 4ścienne, nagie, z drobniuchnymi gruczołeczkami na powierzchni. — Rośnie po miejscach wilgotnych w lasach, po nad rowami,

strumieniami, stawami i po bagnach w Europie; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Od bardzo dawnych czasów, używanemi bywały *korzeń i ziele Sadźca* lub *Stój Konegundy* — radix et herba Eupatorii v. Cannabinae aquaticae; v. Stae Conigundae zawierające wiele *eupatoryny*, jako lek roztwarzający, a w większych dawkach przeczyszczający i wzbudzający wymioty; także jako pędzący mocz, w zastoinach brzusznych, w puchlinie brzucha— zwłaszcza powstałej w skutek zimnicy i w. i.

W podobnych wypadkach, zalecano także

GAT. 2. *S. szkarłatny* (E. purpureum LIN.); odróżniający się— lodygą obłą lecz króśowaną, około ogonków ciemno-szkarłatną, tylko w wierzchołku omszoną a zresztą nagą, dętą; liśćmi całkimi, po 4 lub 5 w okręgach, długoogonkowymi i eliptycznie-lancetowatymi, ($4\frac{1}{2}$ i $1\frac{1}{2}$ "), z obu końców zastrzonymi, piłkowanymi, z obu stron zielonymi i nagimi, marszczakowato-żyłastymi; więchami z podbaldaszków prawie-naprzeciwległych koszyczków 8kwiatkowych powstałą,— o sypułkach omszonych i takichże przysadeczkach sztydłowatych,— kielichokrywach nagich i różowych,— kwiatkach białawych ze szkarłatnemi główkami:— pospolity w Ameryce północnej, a kwitnący od sierpnia do października;— którego ziele mieści się w lekówzorze północno-amerykańskim, jako wzmacniająco-roztwarzające:— oraz

GAT. 3. *S. przerosły* (E. perfoliatum LIN.), nacechowany nalezycie— lodygą obłą, szaro-zieloną, tęgo-włosistą, w odziomku ozasem czerwona, rozsochato-gałęzista; liśćmi odstającymi, naprzeciwległymi, zroszonymi wraz podstawami, lancetowatymi, bezogonkowymi, (4 i 1 "), długo-zastrzonymi, karbowano-piłkowanymi, pomarszczonymi, szarawo-włosistymi, spodem bledszymi i prawie-welnistymi a żyłkowanymi,— z których tylko najwyższe bezogonkowe, ale niezrosłe; podbaldaszkami wiązkowato poskupianymi i ułożonymi w wiechę, o odnogach nader szorstko-włosistych i takichże kielichokrywach koszyczków 12—15kwiatkowych, z kwiatkami białymi:— rosnący także i kwitnący wraz ze *szkarłatnym*;— z którym zarówno używanym bywa, a nawet jeszcze więcej cenionym— lecząc wybornie parchy.

GAT. 4. *S. wanieliowy* (E. Dalea LIN.).— Krzew 15' dorastający; którego — pień obły, szarawy; gałęzie naprzeciwległe, rowkowato-kątowate, nagie, ku dołowi zamiast liści bliznami pokryte, tylko w końcach ulistnione — liśćmi krótkoogonkowymi, naprzeciwległymi, podłużnie-lancetowatymi, (6" i 1 1/2"), z obu końców zwężonymi i kończystymi, zaledwie-piłkowanymi, nagimi, przejrzysto-gruczołkowatymi; więchy końcowe prawie-baldaszkogronowe, o odnogach rowkowanych; koszyczki prawie bez szypuleczek, po 3—5 poskupiane, drobne, 5kwiatkowe, — o kielichokrywie wydłużono-czar-kowatej, — z łatkami zeschno-błonkowatemi, krésowanemi, nagiem, z których zewnętrzne krótsze i rzęso-wate a wewnętrzne błoniaste w brzegu, — o kwiatkach białych, dłuższych od kielichokrywy. — Rośnie w Indiach wschodnich i w Ameryce południowej; kwitnie od sierpnia do listopada. — Cała roślina nadzwyczaj przyjemnej woni, używaną bywa w miejscu w zastępstwie wanielii. — (Wickstroemia glandulosa SPR.).

GAT. 5. *S. léczny* (E. Ayapana VENT.). — Krzew 3' dorastający; o lodydze rdzenistój, w odziomku leżącej a wreszcie wzniesionój prosto, oblój, krésowanej, tęgiej, bardzo gałęzistój, cisój, prawie-nagiej, zaledwie grubości pióra gęsiego, — gałązkach zrzadka włoskami pokrytych, dólnych naprzeciwległych a górnych naprzemian; liściach ułożonych odpowiednio gałązkom, krótkoogonkowych, lancetowatych, długozaostrzonych, (4" i 3/4"), lekko falistych i podwiniętych brzegiem, całkich, skórzastych, ciemno-zielonych — ale w wierzchołku brzegu i nerwach czerwonych; baldaszkogronach wietkich, niewiele-koszyczkowych i czerwono-szypułkowych, tworzących wraz nader-rozpostartą wiechę; koszycz-

kach 20kwiatkowych, ciemnoczerwono- i miękkowłosiszypułeczkowych, kątowych lub końcowych, — z przysadeczkami równowązkimi, téjże saméj barwy; kielichokrywą jajową, — z łatkami równowązko-kończystemi, ciemnoczerwonymi i omszouemi, a obrzeżonemi błoniasto; kwiatkach równych kielichokrywie i ciemno-szkarłatnych.— Pospolity w Brazylii dziki, a uprawny w całych Indyach wschódnych, na Maskarenach i w Ameryce południowéj; kwitnie od lipca do października.— Korzenie i liście gorzko-ściągająco-korzenne, woni ziarn tonkowych, zadawanymi bywają w całej Ameryce, zarówno z innemi roślinami podobnych własności u nas używanemi w lékarstwie.

RODZAJ 936. *Rosulocenia* (*Mikania* WILLD.).— Koszyczek 4kwiatowy, obupłciowy. Kielichokrywa 4listkowa, przy podstawie 1przysadkowa. Osadnik szczupły i nagi. Korony rurka krótka, gardziel rozszerzona, kraj 5łatkowy. Główniki nieco wystające. Znamiona wystające, obłe, tępe. Ziarnczaki kątownate. Puch 1szeregowy, włosisty, chropawy.

GAT. 1. *R. przeciwjadowa* (M. Guaco H. et B.). — Ziele trwałe; z kłębem bardzo gałęzistym i głębokozapuszczającym się w ziemię; z łodygą do 30' wspinającą się na drzewa, obłą; z gałęziami rowkowanemi i ku końcom krótkowłosemi; a liśćmi jajowato-eliptycznymi, zaostrozonymi, (5" i 3"), odlegle piłkowanymi, ostro zwężonymi w ogonek 2całowy i rynlenkowaty, bardzo-cienkobłoniastymi, z wierzchu szorstkawymi a spodem rudawo opilśnionymi lub nagimi; baldaszko-gronami kątowymi, tworzącymi prawie bukiet, o bardzo licznych koszyczkach poskupianych po 3 na końcach odnózek; z kielichokrywami błoniastymi i tępo-lanceto-

watemi; z kwiatkami brudno-białymi; z puchem czerwonym. — Zwykła w Kolumbii, po nad rzeką Śtój Magdaleny; kwitnie w maju. — Sławném jest użycie téj rośliny bardzo mocno wonnej i nudno-gorzkiej, tak zewnętrzne jak i wewnętrzne — przeciwko wszelkim jadom, jakoto: w ukąszeniach węzów, psów wściekłych i wszelkich innych jadowitych zranieniach, — już jako leczącej, już téż jako zapobiegającej złym skutkom.

GAT. 2. *R. stulizolistny* (*M. sophiaefolia* SPR.). — Ziele roczne, całe miękkowłosiste; o łodygach licznych, na 1 1/2' wzniesionych lub rozłożonych na ziemi, cienkich, pojedynczych; liściach 2 razy piérzastodzielnych, zupełnie podobnych stuliszowym, do 2" długich, jasnozielonych, — z łatkami tępemi, krótkimi, prawie spływającymi wraz; o baldaszkogronach końcowych, listnych; koszyczkach drobnych; kielichokrywach prawie dachówkowatych; kwiatkach szkarłatnawych. — Rośnie na Antyllach; kwitnie latem. — Jest ona przeczyszczająca i nader skuteczna w cierpieniach wątroby i śledziony. — (*Eupatorium sopheroides* DEC.).

RODZAJ 937. *Mitosa* (*Adenostyles* CASS.). — Koszyczek kilkokwiatkowy, obupłciowy. Kielichokrywa niewielolatkowa, 1szeregowa, obła. Osadnik szczupły i nagi. Korony rurkowatéj — kraj dzwoneczkowaty, 5zębny. Główki nieco wystające. Znamiona bardzo wystające, półoble i zewsząd gruczołeczkowate. Ziarnczaki obławe i kréskowane. Puch kilkoszeregowy, szczecinowaty, chropawy.

GAT. 1. *M. zielona* lub *alpejska* (*A. viridis* CASS.). — Ziele wieloletnie. Kłęb poziomy, często przygryziony, później wielogłowy, porośły licznymi korzonkami grubowłóknistymi. Łodyga do 3' wzniesiona, całkiem po-

jedyncza, obłokowata, czerwona i lekko kosmatowłnista. Liści niewiele, nerkowato-sercowatych, długich i nago-ogonkowych, (6" i 8"), niewyraźnie zatokowowykrawanych, o licznych nierównych i kończystawych ząbkach, spodem tylko za młodo kosmato omszonych a później nagich. Baldaszkogron bardzo gęste; z przysadkami równoważko-szydłowatymi. Koszyczki 3—5-kwiatkowe. Kielichokrywa 3—5-łatkowa, ku końcom rzęsowata, czerwona, prawie 3 razy krótsza od kwiatków różowych,— ze znamionami téjże saméj barwy, a główkami żółtymi. Ziarnczaki podłużne, nagie; z puchem długim i białym.— Zwyczajna na Alpach i Podalpach całej Europy środkowój i u nas w Tatrach, po nad źródłami i strumieniami na skałach wapieniowych; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Liście jój bezwonne i kłéisto-gorzkaawe, używanymi bywają od góralów jak w równiach lepieźnikowe, — a najwięcej w kaszlach długotrwałych.— (*Cacalia alpina* LIN.).

Również zastosowywana bywa i

GAT. 2. *M. własnica* (A. albifrons L. fil.), zaledwie różna— liśćmi spodem zawsze szarawo- lub białawo-kutnerowatymi, na uszkowatych ogonkach:— rosnąca i kwitnąca wraz z poprzedzającą.— (*Cacalia Petasites* LAM.).

RODZAJ 938. **Podbiał** (*Tussilage* TOURN.)

— Koszyczek wielokwiatkowy; o kwiatkach— środku niewielu, rurkowatych i męskich, z krajem dzwonekowatym 5zębnym,— a kraju jęczyczkowatych, kilku-szerogowych i żeńskich, z jęczyzkiem waziuchnym i całkim. Kielichokrywy prawie-1szeregowój, łatki podłużne i tępe. Osadnik nagi. Szyjki środkowych zamknięte i zronione, a znamiona promieniowych obłe. Ziarnczaki w promieniowych obłe i gładkie, a w środkowych zronio-

ne. Puch w pierwszych kilkoszeregowy a w drugich 1szeregowy, z szczecinkami cieniuchnemi.

GAT. 1. *P. pospolity* (T. Farfara LIN.), u dawnych także *Końskiem kopytem* lub *Kniatem* zwany.— Ziele trwale, bezłodygowe: którego— kłęb nieco gałęzisty, białawy, pionowy, wydający liczne wypustki podziemne. czołgające się, a pokryty mnóstwem korzonków długich; liście późne, korzeniowe, wielkie, okrągławo-kątowate, głęboko-sercowate, w brzegu czerwono- i kątowato-ząbkowane, z wierzchu jasno-zielone i nagie, a spodem z młodu biało kutnerowate później zaś miętko-włosiste,— na ogonkach długich, rozszérzonych pochwiaisto w podstawach, z młodu także kutnerowatych a z czasem nagich; głąbiki liczne, wczesne, wzniesione, pojedyncze, obłe, dęte, biało wełniste, łuskowato-dachówkowato-przysadeczkowe, czerwone, 1koszyczkowe; koszyczki blisko 1" w średnicy; kielichokrywy z łątek równowązkolancetowatych, równych kwiatkom, brzegiem błoniastych a w końcach czerwonych; kwiatki blado-żółte,— środkowe zaledwie w liczbie 20, a promieniowe 200; ziarnczaki płowo-cisawe, o puchu bardzo długim i białojedwabistym.— Nader pospolity wszędzie po glinkach, i to najwięcej w miejscach wilgotnych; kwitnie w marcu i kwietniu.— Jeszcze do dziś dnia— ale najwięcej od ludu— używanymi bywają *korzeń, ziele i kwiaty Podbiała* lub *Kopyta końskiego*— *radix, herba et flores Farfarae v. Tussilaginis v. Ungulae caballinae* jako gorzko-kléjowate, w zastarzałych nieżytach płuc,— a zewnętrznie na wrzody i rany; świeży sok zachwalają w zółzach.

RODZAJ 939. *Leptęznik* (*Petasites* TOURN.).
-- Koszyczki wielokwiatkowe, często prawie-rozdziel-

nopłciowe; nibymężkie o kwiatkach promieniowych 1szeregowych, 1—5, żeńskich,— a nibyżeńskie o 1szeregowych, 1—5, męzkich. Kielichokrywa prawie-1szeregową, z przysadeczkami u podstawy, krótsza od kwiatków. Osadnik nagi, płaski. Korony męskie rozszerzone w gardzieli, a 5zębne w kraju,— a żeńskie nitkowate i ucięte w kraju. Ziarniczaki obłe, gładkie. Puch włosisty, w męzkich dużo rzadszy.

GAT. 1. *L. pospolity* (*P. vulgaris* DESF.), w starych zielnikach *Kłobucznik*, *Carz ziele*, *Morowy korzeń*, *Podbiał szeroki*.— Ziele trwałe, bezłodygowe: z kłębem grubym, gałęzistym, cisawo-żółtym, wydający liczne wypustki podziemne na 1' długie a na 1" w średnicy, pokryty korzonkami włóknistymi; z liśćmi sercowatymi o łatach podstawowych zbliżonych, dochodzącymi stopniowo bardzo wielkich rozmiarów— bo nawet 2' w obu wymiarach, dwa razy ząbkowanymi, z wiérzchu zielonymi a spodem szarawo-miękkowłosymi, niekiedy 1szeregowymi zbiegającymi na ogonek,— o zębach chrząstkowatych i czerwonawo-cisawych,— a na ogonkach bardzo długich; z głąbikiem łodygowatym, prawie-równoczesnym, na 10" wzniesionym, obłym, grubym, dętym, czerwonawym, szarawo opilśnionym, rozgałęzionym w wydłużony bukiet z licznych koszyczków,— o przysadkach wielkich, lancetowatych, czerwonawych, opilśnionych po pod rozgałęzieniami, oraz przysadeczkach podobnychże małych pod szypułkami— dzierżącemi po 1—3 koszyczków; z koszyczkami około $\frac{3}{4}$ ' w średnicy, a w roślinie żeńskiej znacznie mniejszymi i po 1 na szypułce; z łatkami kielichokrywy równo-ważko-lancetowatymi, tępymi, cisawo-czerwonawymi, lekko omszonymi i obwiedzionymi brzegiem błoną;

z kwiatkami brudno-szkarłatnymi.— Dość powszechny po łąkach wilgotnych, po nad rowami i strumieniami w całej Europie; kwitnie w marcu i kwietniu.— Jeszcze dziś znachodzi się tu i ówdzie po lékarniach *korzeń Lepiężnika* lub *morowy*— *radix Petasitidis*, wszelako prawie nie bywa przepisywanym: dawniej atoli używał on wielkiej sławy, jako środek roztwarzający i wzbudzający poty— najwięcej w dnie, wstrzymanych czyszczeniach miesięcznych, dychawicy, złośliwych gorączkach, a nawet w morowém powietrzu i zarazach na bydło: zewnątrz zaś liśćmi léczy lud wrzody złośliwe.— (*Tussilago Petasites* LIN.).

Niemal też same własności, przypisywano i

Gat. 2. *L. białemu* (*P. albus* HALL.), różniącemu się jedynie liśćmi okrągłszymi, mniejszymi, z ostrym wycięciem w podstawie, dużo ostrzej ząbkowanymi i biało kutnerowato-włosistymi ze spodu; szypułkami dółnemi znacznie dłuższymi od górnych; a kwiatkami żółtawo-białymi:— dużo rzadszemu i to tylko w okolicach górskich;— którego liście, znanymi były dawniej jako *zielen Morowca kosmatego*— herba *Cacaliae tomentosae*.— (*Tussilago alba* LIN.).

PLEMIEŃ 8.

Gwiazdoszowe (Asteroideae LESS.).

Koszyczki różnopłciowe, rzadziej obupłciowe lub rozdzielnopłciowe. Korony przejrzyste, pręcikonośne rurkowate i umiarowo-5zębne. Szyjki w obupłciowych górą obłe. Znamion 2, równoważkich, od zewnątrz przyplaszczonych, rzadko kiedy tępych; gruczołeczki rozpostarte aż po samo omszenie.

RODZAJ 940. *Gwiazdosz* (*Aster* NEES.).—

Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, — o kwiat-

kach promieniowych 1szeregowych, języczkowatych, żeńskich, — a środkowych rurkowatych i obupłciowych. Kielichokrywy łatki kilkoszeregowe, wietko-dachówkowe, w wierzchołkach mniej więcej zielne lub całkiem liściaste. Osadnik płaski, jamkowy, z brzegami jamek mniej więcej ząbkowanymi. Korony promieniowe języczkowe, podłużno-eliptyczne, 3ząbeczkowe lub całkie; a środkowe 5zębno-rurkowate. Główki bezogoniaste. Ziarnczaki ściśnione. Puch tak promieniowy jako i środkowy kilkoszeregowy, — wszystek trwały, włosisty, z włosami szorstkimi i prawie-nierównodługimi.

GAT. 1. *G. Gawęda* (A. Amellus LIN.), od dawnych zwany *Gawędą małą*, *Gwiazdeczkami*, *Jaskierkami* lub *Zielem dymniczném*. — Ziele trwałe; z łodygą do 3' wzniesioną, tęgą, najczęściej czerwona, pojedynczą lub też baldaszkogronowo rozgałęzioną w wierzchołku, pokrytą gęsto włoskami krótkimi a tęgimi i zład szorstkawą; z liśćmi tęgimi, — korzeniowymi wielkimi, ($2\frac{1}{2}$ " i $\frac{3}{4}$ "'), jajowato-łopatkowatymi, tępymi, piłkowanymi, zwężonymi w długi ogonek i szorstkowłosymi, — a z resztą jajowato-lancetowatymi, znacznie mniejszymi i czasem prawie-całobrzegimi; z koszyczkami w baldaszkogronach, dość wielkimi, ze środkiem żółtym a promieniami błękitno-lilłowymi; z łatkami kielichokrywy suchawemi ku środkowi, a w tępych końcach czerwawemi; z puchem ostrym i dość tęgim. — Dość powszechny po wzgórzach Europy środkowej; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Dawnymi czasy, *korzeń i ziele Gawędy małej* lub *dymniczne* — radix et herba *Asteris attici* v. *Bubonii*, zalecanemi były w opadnięciach, w przepuklinach, dymienicach i cierpieniach ocznych.

RODZAJ 941. *Przymiotnik* (*Erigeron* DEC.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; o kwiatach promieniowych języczkowatych, kilkoszeregowych, żeńskich, — a środkowych rurkowatych, już całkiem obupłciowych, już zewnętrznych żeńskich a wewnętrznych obupłciowych lub też męskich. Kielichokrywy wieloszeregowej łatki równowazkie i dachówkowate. Korony promienioworównowazko-języczkowate, — a środkowe rurkowate, z krajem uciętym i całkiem lub prawie-5zębnym. Główki bezogoniaste. Ziarnczaki w kraju i w środku jednakowe, ściśnione, bezdzióbkowe. Puch także jednakowy, 1szeregowy, włosisty, chropawy.

GAT. 1. *P. modry* lub *ostry* (*E. acris* LIN.).— Ziele 2roczone: którego — korzeń mały, przygryziony, długowłóknisty; łodyga 1 lub więcej, do 1½' wzniesiona albo podnosząca się, obła, krésowana, fiółkowo-czerwona, najczęściej dołem krótko- i tęgawo-włosista, w wierzchołku baldaszkogronowato rozgałęziona; liście korzeniowe różyczkowato rozpostarte, łopatkowato wydłużone, tępe, zwężone w ogonek, czasem piłkowane, — łodygowe coraz mniejsze, bezogonkowe, lancetowate, — a kwiatowe prawie-równowazko-kończyste, całobrzegie, — wszystkie zaś pokrycia łodygi; baldaszkogronów odstające odnogi wysmukłe; szypułki w końcach zgrubłe, szorstkawe i 1koszyczkowe; koszyczki około 1" w średnicy, w środku żółte a w promieniach modrawe, różowawe lub czasem i brudno-białawe; kielichokrywa podłużna, — o łatkach równowazko-zaostrzonych, włosistych i krótszych tak od kwiatków jako i od puchu żółtawego i zbitego, wystającego później po nad korony; ziarnczaki drobnouchne, zrzadka krótkowłose. — Pospolity pu górnych i kamiénistych spiekowiskach i pagórkach,

niemal w całej Europie; kwitnie w maju i czerwcu, a czasem po drugi raz w sierpniu i wrześniu. — Przed czasy, używali go lekarze pod mianem *ziela Szlach-tawy modréj* lub *mniejszej* — herba Conyzae coeruleae v. minoris w cierpieniach piersiowych, zgadze, kwasach w żołądku, w trudném moczeniu, w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych i w. i.

Takież samo niemal zastosowanie miewał i

GAT. 2. *P. podolski* (E. podolicus Bess.), odrózniony przez naszego Bessera od poprzedzającego — liśćmi wszystkimi lancetowatymi lub nawet prawie-równowazkimi, wzniesionymi, zbliżonymi; ukwitnieniem bogatszym i prawie-wiechowatém; a kwiatkami promieniowymi znacznie dłuższymi niż w tamtym — i od środkowych.

GAT. 3. *P. kanadyjski* (E. canadensis LIN.). — Ziele roczne; z korzeniem włóknistym; z łodygą do 3' wysoka, tęgą, obłą, ku górze rowkowato-kątowatą, szorstko-włosistą, w wierzchołku rozgałęzioną w krótkie i pojedyncze odnogi; z liśćmi korzeniowymi różyczkowatymi, łopatkowato-lancetowatymi, zwężonymi w ogonek, ku przodowi o 3 krótkich łatkach lub 3—5 zębach krótkokończystych, z obu stron włosistymi, — łodygowymi zaś bezogonkowymi, wązko-lancetowatymi, (3" i 1/3"), długo-rzęsowymi i zwykle całobrzegimi; z wiechą ulistnioną, różgowato wydłużoną; z koszyczkami drobnymi, na szypułkach szorstkawych i zgrubłych w końcu, — o środku żółtym a promieniach białawych i malénkich; z kielichokrywą obłą, — o łatkach bardzo wązkich, kończystych, brzegiem białobłoniastych, lekko omszonych; z ziarnczakami siatkowatymi, bardzo drobnymi; a puchem czerwonym i brudno-białym. — Pochodzi z Ameryki północnej, zkąd dostawszy się do Europy, stał się miejscami nader zwykłym chwastem rosnącym massami po zaroślach, gajach, lasach, miejscach opusz-

czonych, zwaliskach, murach i rumowiskach; kwitnie od lipca do września.— W ojczyźnie zadają go, jako lek pędzący mocz, pobudzający do potów,— w puchlinach, w kamięniach moczowych, w dnie, a nawet w biegunkach i czerwonych.

BODZAJ 942. *Promianek* (*Stenactis* NEES.).

— Koszyczek wielokwiatowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, wążiuchno-języczkowe, żeńskie,— a środkowe rurkowate, 5zębne, obupłciowe. Kielichokrywy 2—3szeregowej łatki wązkie i dachówkowate. Osadnik płaski lub wypukły, nagi, kropkowany. Główniki bezogoniaste. Ziarnczaki podłużne, ściśnione. Puch promieniowy 1szeregowy, szczecinowaty i odpadający,— a środkowy podwójny, bo od zewnątrz króciuchny a na wewnątrz podobny do promieniowego.

GAT. 1. *P. roczny* (*S. annua* CASS.).— Ziele 1—2-roczone: o lodydze do 4' wzniesionej, dość-tęgiej, nieco krótko- i szorstkawo-włosej, w końcu baldaszko-gronowato rozgałęzionej; liściach naprzemianległych, ostrych,— dólnych długoogonkowych, eliptycznych, w tęnym wierzchołku ciernisto-kończystych,— pośrednich, krótkoogonkowych, węższych a dłuższych, o 1 lub 2 parach ząbków,— a najwyższych bezogonkowych, wązko-lancetowatych, całobrzegich; baldaszko-gronach wietkich,— z koszyczkami odległymi, długoszypułkowymi, do $\frac{1}{2}$ " w średnicy, ze środkiem żółtym a promieniami białymi i prawie-nitkowatymi; o kielichokrywach dolegających, cienkobłoniastych, zrzadka pokrytych długimi włosami.— Pierwiastkowo rośnie w Ameryce północnej po murawach, gajach, zwaliskach i rumowiskach, a dziś i w Europie już dość częsty zdziczały; kwitnie od czerwca do września.— Tameczni używają ziela w celu po-

pędzenia moczu i wzbudzenia potów.— (*Aster annuus* LIN. v. *heterophyllus* WILLD.).

RODZAJ 943. *Gwiadziara* (*Asteromaea* BLUM.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowate, żeńskie, — a środkowe rurkowate, 5ząbkowe i męskie. Kielichokrywa o łatkach prawie-równych, 1—2szeregowych, w brzegu błoniastych a w końcach zielnych. Główniki bezogoniaste. Znamiona środka lancetowate w końcach. Ziarnczaki lekko-ściśnione, 4zęberkowe, w podstawie zcieńczone, nieco-omszone i gruczołkowate. Puch jednakowy, wszędzie plewinkowaty, 1szeregowy, — o plewinkach nieco pospajanych podstawami, a w wiérzchołku szczecinowato-wielowrębnym.

GAT. 1. *G. indyjska* (*A. indica* BLUM.). — Ziele roczne, na 2' wysokie; z łodygą rowkowaną, gęsto- i miętko-włosistą, w pewnych odstępach wiązkowo gałęzistą w odnogi miętko-kutnerowate i ulistnione; z liśćmi na 2" długimi i miętkowłosymi, — z których dolne już całe, już dopiero od połowy do wiérzchołka wcinano-piłkowane, podłużnie-jajowate lub lancetowate, zwężone w ogonek, — a reszta bezogonkowe, — o przysadkach łopatkowato-klinowatych, w cierni zakończonych i całkich lub także piłkowanych; z koszyczkami po 1 lub 2 na końcu każdej gałęzi, o środku żółtym a promieniach modrych lub białych; z kielichokrywy łatkami kończystemi, brzegiem biało-błoniastymi i rzęsowatymi. — Zwyczajna w Indjach wschodnich i w Chinach, tak dzika jako i chodowana po ogrodach; kwitnie niemal ciągle. — W miejscu zadawaną bywa jako lek lekko ściągający. — (*Aster chinensis* LIN.).

RODZAJ 944. *Stokroć* lub *Stokrotka* (*Bellis* LIN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowe, żeńskie, — a środkowe rurkowate, 4—5zębne, obupłciowe. Kielichokrywy dzwonkowatęj i 1—2szeregowęj—łatki listeczkowate, tępe, równe. Osadnik ostrokężny, nagi. Główniki bezogoniaste. Ziarniczaki ściśnione, przewrotnie-jajowe, szorstkawe, — bez puchu.

GAT. 1. *S. trwała* (*B. perennis* LIN.), dawniej *cu-dną* mianowana, a z kwiatem pełnym *Przypoludnikiem czerwonym*. — Ziele trwałe, kłąb przygryziony, wielogłowy, na dobrym gruncie wydający często krótkie wypustki— niby łodyżki 2—4całowo podnoszące się. Liście różyczkowo rozłożone, łopatkowate, karbowano-ząbkowane, nieco szorstkawe, tępe i zwężone w dość długi ogonek. Głębiki pojedyncze, liczne, na 2—6" podnoszące się, obłe, miękkowłose i cienkie, 1koszyczkowe w wiérzchołku. Koszyczki na $\frac{1}{2}$ " w średnicy, w środku żółte, z promieniami białymi— jedynie od zewnątrz i w końcach czerwawymi; które wszelako przez uprawę nabrać mogą wszelkich odmian barwy czerwonej, — a przytém niekiedy zwijając się rurkowato łącznie z mocniejszém wydłużaniem się środkowych— tworzą odmiany z kwiatem pełnym. Łatki kielichokrywy podłużnie-eliptyczne, tępe i rzęsowate. Ziarniczaki drobnutkie, obrzeżone. — Nadzwyczaj pospolita w odmianie pustej, wszędzie po pastwiskach, miedzach, łąkach, murawach i t. p., — a w pełnej po ogrodach całej Europy; kwitnie od marca do listopada. — Dziś już prawie wyszłe z użycia, dawniej niemało używanemi były *ziele i kwiaty Stokrotki mniejszėj*— herba et flores *Bellidis minoris* v. *Symphiti minimi*, jako

środek roztwarzający, rozpędzający, lekko przeczyszczający dzieci; także w chorobach piersiowych, zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych, oraz w dnie.

RODZAJ 945. *Nawłoc* (*Solidago* LIN.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, po 5—15, często odległe, języczkowate, żeńskie, — a środkowe rurkowato-5wrębne, obupłciowe. Kielichokrywy zazwyczaj wydłużonej łatki liczne, dolegająco-dachówkowate. Osadnik bezplewinkowy, już całkiem nagi, już jamkowy lub też włóknikowaty. Główniki bezogoniaste. Ziarnczaki obławne, wielozęberkowe. Puch 1szeregowy, włosisty, chropawy.

GAT. 1. *N. pospolita* (S. *Virgaurea* LIN.), w dawnych zielnikach także *Prosianna Włoc* lub *Trank*. — Ziele trwałe; którego — kłęb obły, ukośny, wielogłowy, guzowaty, z licznymi korzeniami włóknistymi; łodyga do 3' wzniesiona, obłąkowata, tęga, ku górze miękkowłosa i różgowato rozgałęziona; liście obtępnie, z obu stron lekko-włosistawe lub całkiem nagie, — dólne podłużnie-eliptyczne, piłkowane, ogonkowe i zbiegające po ogonku, — a górne podłużnie-lancetowate, węższe, bezogonkowe i niemal-całobrzegie; grona wzniesione w kątach wszystkich najwyższych liści bardzo licznie, w wiechę wielką i gęstą; koszyczki niewielkie, całkiem złoto-żółte, — o 8—10 promieniach przydłuższych, dłoniastych i 3ząbkowych, — a kielichokrywach wietkawo-dachówkowatych. — Nie rzadka w całej prawie Europie, Azji i Ameryce północnej po suchych lasach i gajach, zwłaszcza nieco górzystych; kwitnie od lipca do września. — Dawni lekarze przepisywali *ziele Prosianej Włoci* lub *przymiotowe* — herba *Virgae aureae* v. *Consolidae sarracenicae*, mające pędzić

mocz, kruszyć kamienie moczowe, oraz leczyć biegunki i krwotoki, a zewnętrznie goić rany.

GAT. 2. *N. wonna* (S. odora AIT.).— Ziele trwałe: o kłębnie prawie-poziomym, gałęzistym, wielogłowym, okrytym korzonkami włóknistymi, mnogimi; łodydze do 3' wzniesionej, wysmukłej a tęgiej, pojedynczej lub jedynie w wierzchołku rozgałęzionej w ukwitnienie, miękkowłosej; liściach równoważko-lancetowatych, bezogonkowych, ($\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{6}$ "), kończystych, nader licznych i gęstych, prawie-nagich, całkich lecz ostrych w brzegu, także i na nerwach głównych,— z których dolne nieco większe; gronach 1stronnych, poodginanych, tworzących wraz obszerną wiechę ostrokrężną; koszyczkach drobnych, gęsto poskupianych, 1stronnych, pomieszanych z przysadkami szydłowatymi; kielichokrywach żółtawych; a kwiatach żółtych, drobniuchnych, o niewielu promieniach.— Zwykła w południowych Stanach zjednoczonych; kwitnie od sierpnia do października.— Wonne jej liście, objęte są dotąd lekówzorem północno-amerykańskim, a używane na herbatkę pobudzającą do potów i podobnyż wymocz wysokowy: także i korzeń woni *Kuklika goździkowego*, miéwa podobneż zastosowanie.

RODZAJ 946. *Ożota* (*Linosyris* LOBEL.).— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny, z kwiatków rurkowatych głęboko 5wrębnych. Kielichokrywy niewieloszeregowéj łatki dachówkowate. Osadnik płaski, pełen jamek z brzegami mięsistymi i zabeczkowanymi. Główki bezogoniaste, wystające. Ziarnczaki podłużne, ściśnione, bezdzióbe, jedwabiste. Puch włosisty, 2szeregowy, chropawy.

GAT. 1. *O właściwa* (L. vulgaris DEC.).— Ziele trwałe: z kłębem grubym i obrzedniami pojedynczymi korzeniami włóknistymi; z lodygą na $1\frac{1}{2}$ ' wzniesioną, prawie-bezgałęzną, obłą, nagą i czerwonawą w odziomku; z liśćmi równowazko wydłużonymi, wzniesiono-odstającymi, ($2''$ i $\frac{1}{20}''$), obtężniami, kończystymi, jasno-zielonymi, w brzegu ostrawymi; z baldaszkogronami płaskimi; z koszyczkami drobnymi, po jednym na końcu każdej odnóżki ukwitnienia; z kwiatkami złoto-żółtymi, dłuższymi od łatek kielichokrywy, zupełnie podobnych lecz mniejszych niż liście,— z których wewnętrzne szersze i biało-błoniasto obrzeżone, a wszystkie wraz wietkie.— Porasta wzgórze i góry Europy środkowej i południowej miejscami; kwitnie od lipca do września.— Roztarta, ma woń przyjemną, smak gorzkawy w liściach a słodkawy w kwiatach,— z których oboje bywały niegdyś używanymi, jako *ziele i kwiaty Radoszki* lub *Lnicy żółtej*— herba et flores Heliochrysi v. Linariae aureae.— (Chrysocoma Linosyris LIN.).

RODZAJ 947. **Główek** (*Sphaeranthus* VAILL.).— Koszyczki liczne, poskupiane w główki, zbite, kulistawe, pomieszane z przysadkami, wielokwiatkowe, różnopłciowe; kwiatki wszystkie rurkowate,— zewnętrznych kilka szeregów żeńskich, zgrubłych, rozszerzonych i często 3zębnych,— a środkowe męskie i 5zębne. Okrywa główki różna; a kielichokrywy 1—2—3szeregowy, wielołątkowy. Osadnik nagi. Główki bezogoniaste. Szyjka w żeńskich wrębna, a w męskich całkowita. Ziarnczaki bezdzióbne, gładkie lub lekko i drobno-włosiste; bez puchu.

GAT. 1. *G. indyjski* (*S. indicus* LIN.).— Ziele trwałe; z łodygą do 2' wzniesioną lub prawie-pokładającą się, nieco-kątowatą, od samego odziomka rozgałęzioną w odnogi wzniesione, obłe i zarazem z nią samą skrzydlaste, przez zbiegające liście; z liśćmi bezogonkowymi, zbiegającymi, lancetowatymi, tępyimi lub nieco-kończystymi, prawie 2 razy piłkowanymi, z obu stron nagimi lecz kropkowanymi dołeczkowato; z główkami kulistymi, do $\frac{1}{2}$ " w średnicy, po 1 na każdej szypułce piłkowano-skrzydlastej, naprzeciwległej liściowi i krótszej od niego; z koszyczkami bez liku,— o przysadeczkach jajowato-kończystych,— o kielichokrywach 4—5łatkowych,— o 8 do 16 kwiatkach drobnych, fiołkowych, z których saledwie 3 lub 4 męzkie; z ziarnczakami krótkimi, podłużnie-jajowymi.— Zwyczajny w Azji południowej i w Egipcie; kwitnie od sierpnia do grudnia.— Roślina mocno wonna, jakby *Józefek* lub *Le-wanda*; zadawana w morzyskach, kurczu żołądka, w czerwiwości i w celu popędzenia moczu.

Podobnie używanym bywa

GAT. 2. *G. drobnogłówkowy* (*S. microcephalus* WILLD.), stanowiący według nowszych pisarzów tylko odmianę *indyjskiego*, odróżniającą się saledwie— liśćmi przewrotnie-jajowato-lancetowatymi, lekko piłkowano-ciernistymi; oraz bezpiłkowymi skrzydełkami szypulek główkowych; a główkami o połowę mniejszemi i jajowemi:— oraz

GAT. 3. *G. szorstki* (*S. hirtus* WILLD.),— ziele roczne; o łodydze wysmukłej, szorstkiej, krótkogałęzistej, oskrzydłonej kędzierzawo i piłkowano-rzęsowato; liściach przewrotnie-jajowatych, ($1\frac{1}{2}$ " i 1"), kończystych, ku podstawie swężonych, piłkowanych, kłisto-szorstkowłosych i rzęsowatych; główkach kulistych na szypułce krótkiej, podobnej łodydze i naprzeciwlistnej; a kwiatkach ciemnoczerwono-fiołkowych;— rosnący w Indjach wschodnich i na wyspach Archipelagu indyjskiego, a kwitnący prawie przez cały rok:— prócz tego salecany w długotrwałym kaszlu.

RODZAJ 948. *Zartka* (*Grangea* ADANS.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki wszystkie rurkowane, — promieniowe 2—więcej-szerogowe, żeńskie, nader cieniuchne i 3ząbeczkowe, — a środkowe obupłciowe i 5ząbkowe. Kielichokrywy 2szerogowej łatki podłużne i tępe. Osadnik półkulisty i nagi. Główki bezogoniaste. Szyjki promieniowe wrębne, a środkowe całkowite. Ziarnczaki przewrotnie-jajowe, z boków ściśnione lekko, w szczycie ucięte lub wydłużone w dzióbek miseczkowato rozszerzony. Puch króciuchny, włosisto-ząbeczkowaty, osadzony na brzegu miseczki.

GAT. 1. *Ż. maderaspatńska* (G. *maderaspatana* LAM.).— Ziele roczne: którego— korzeń białawy, włóknisty; łodyga płózająca się, do 6" długa, od samego odziomka z gałęziami podnoszącymi się i — zarówno z samą łodygą— obłemi, omszonymi i krętymi; liście piérzastodzielne lub zatokowo-ząbkowane, naprzemianległe, (2" i 1"), tępe, w podstawie przedłużone w krótki ogonek, miękkie, włosiste, — o łatach podłużnych, tępych, lekko- a zatokowo-ząbkowanych; koszyczki pojedyncze na szypułkach naprzeciwlistnych i krésowanych, prawie-kuliste, — o kwiatkach drobnuchnych, żółtych z czasem cisawiejących.— Rośnie w Indyach wschodnich; kwitnie prawie przez cały rok w ojczyźnie.— Znakomita to jest roślina, używana od tamecznych zewnętrznie do leczenia nader upartych wrzodów żrących; którą również zalecają jako roztwarzającą, uspakającą kurcze i wzmacniającą żołądek, w różnych cierpieniach nerwowych brzucha, oraz w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych i w puchlinie.— (*Artemisia maderaspatana* LIN.).

RODZAJ 949. *Szlachtawa* (*Conyza* LESS.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki wszystkie rurkowane, — skrajne kilkoszeregowy, żeńskie, z koronami nitkowatymi i uciętymi lub 2—3ząbeczkowymi, — a środkowych nie wiele, obupłciowych albo męskich, dużo większych i 5zębnych. Kielichokrywa kilkoszeregowy. Osadnik bezplewinkowy, kropeczkowany lub włókienkowaty, płaski albo wypukły. Główki bezogoniaste. Ziarnczaki płasko-ściśnione, w podstawie zcieńczony, najczęściej gładkie, bezdzióbe. Puch łazeregowy, nitkowato-szczecinowaty, zaledwie chropawy.

GAT. 1. *S. nastroszona* (C. squarrosa LIN.), dawniej większą, *Chlastawą*, *Pleśnikiem* i *Trankiem złotym* mieniona. — Ziele trwałe. Kłęb prawie zdrzewiały, gruby, gałęzisty. Łodyga do 3' wysoka, obłą, rowkowana, często czerwonawa, szorstko-kosmata lub tylko włosista, w wiérzchołku ostrokreżnie gałęzista. Liście podłużnie-jajowate, tępe, pokrycia łodygi, spodem pomarszczone, — dólne zwężone w krótki ogonek, (8' i 3"), karbowano-pilkowane, — a górne mniejsze, więcej wydłużone i bezogonkowe. Baldaszkogrony złożone z licznych koszyczków średniej wielkości, krótkosypuleczkowych; z kielichokrywą obłą wietko- lecz nastroszono-dachówkowatą, — o łatkach kończystawych, ku górze zielonych i miękkowłosych a w brzegu fioletkowych; z kwiatkami blado- i brudnawo-żółtymi. — Pospolita po pagórkach i górach, oraz po suchych lasach całej Europy; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Dawnymi czasy było w użyciu *ziele Szlachtawy większej* — herba *Conyzae majoris*, właściwie korzenno-wonne i gorzkawe, w osłabieniu żołądka i we wzdęciach; również jako pędzące moc, pobudzające do potów i

lęczące świerzb: dym zaś z niego ma niszczyć pasożyty ludzkie.

GAT. 2. *S. omszona* (C. pubigera LIN.). — Krzew pnący się do 6'; z lodygą obłą, nieco-kątowatą, gdzie niedzie porosła włosami miękkimi, rozgałęzioną w odnogi wijące się, wysmukłe, cisawo krésowane i kropkowane; z liśćmi krótkoogonkowymi, podłużnie-eliptycznymi, (5" i 2"), w podstawie nieco-klinowato zwężonymi w ogonek, kończystymi, soczystawymi, ostrokończystolecz odlegle-piłkowanymi, z obu stron zielonymi ale rzadka miękkowłosymi, — z 2—5 koszyczkami na każdej gałązce kwiatowej kątowej, wełnistej a zwisłej, — o kielichokrywach przed rozkwitnięciem również wełnistych. — Dość zwykła w okolicach górskich Indyj wschodnich; kwitnie prawie cały rok. — Powszechném jest jój użycie w Azji południowej jak u nas *Pomornika*; a przytém w chorobach oczów i w wysypkach.

GAT. 3. *S. śnieżna* (C. candida LIN.). — Krzew odznaczający się pokryciem powszechném, jako zbitym i białym kutnerem; którego — lodyga 15" i wyższa, gałęzista, od dołu pokryta szczątkami ogonków odpadłych liści a górą ulistniona; liście dość - długoogonkowe, jajowate, tępe, karbowane, pomarszczono-żyłkowane, (2" i $\frac{3}{4}$ "), na gałązkach kwiatowych dużo mniejsze; koszyczki dość wielkie, po 1 na każdej szypulce kątowej lub końcowej nieco-zgrubłej, czasem razem i baldaszkogron tworzące, — o kielichokrywach oblawo-półkulistych, wietko dachówkowatych, których łatki zewnętrzne listkowate i odstające, środkowe wązko-lancetowate a wewnętrzne równowazkie i zeschno-błonkowate. — Dość częsta w Europie południowej, zwłaszcza téż na Kandy; kwitnie w czerwcu i w lipcu. — Tameczni górale

léczą nią cierpienia niższego brzucha, żółtaczkę, trudne moczenie i czerwie u dzieci.— (*C. verbascifolia* WILLD.).

RODZAJ 950. *Komarznik* (*Baccharis* LIN.).

— Koszyczki rozdzielнопłciowe, o kwiatkach rurkowatych; z kielichokrywą kilkoszeregowo-dachówkową, prawie półkulistą lub podłużną; z osadnikiem nagim, a bardzo rzadko prawie-plewinkowym. W męskich: korony rurkowe, z gardzielą rozszerzoną a krajem 5wrębnym; główki wystające, bezgoniaste; szyjka mniej więcej niedokształcona; ziarnczaki czcze; puch 1szeregowy, włosisty, często kręty lub piórkowato-pędzelkowaty, prawie równy kielichokrywie. W żeńskich: korony nitkowate, przycięte; główek ani śladu; szyjka wrębna, wystająca; ziarnczaki rowkowato-żeberkowate, a rzadziej obłe; puch 1—wieloszeregowy, o szczytkach zaostzonych i dłuższych od kielichokrywy.

GAT. 1. *K. kléisty* (*B. glutinosa* PERS.).— Podkrzew całkiem nagi; o łodydze do 6' wysokości, spodem pojedynczej a górą rozgałęzionej, rowkowano-krésowanej, ku końcom odnóg prawie-kątowej, gęsto kropkowanej i kléistej; liściach gęstych, krótkoogonkowych, lancetowatych, ($3\frac{1}{2}$ " i $\frac{3}{4}$ "), środkiem ostro piłkowanych, z wyjątkiem obu końców, skórzastych, troisto-nerwowych a prawie-bezżyłkowych, gęsto- i wydrążono-kropkowanych; baldaszkogronach wiéchowatych, końcowych, widlasto-dzielnych, równowysoko-gałęzistych, z odnogami równemi liściom a podobnemi gałęziom; koszyczkach mnogich, drobnych,— o kielichokrywie równej kwiatkom, z łatkami słoniastemi postrzępanemi,— a kwiatkach drobnuchnych, białawych.— Porasta pustkowie w Chili; kwitnie latem.— Odwarem ziela léczą trudne moczenie;

a przez dalsze parowanie, otrzymują z niego gatunek żywicy rozmaicie używanój. — (*Molina viscosa* R. et P.).

GAT. 2. *K. janowcowaty* (*B. genistelloides* PERS.).— Krzew zupełnie nagi i bezlistny: z gałęziami rowkowanemi, 3skrzydłemi,— o skrzydłach żyłkowanych, płaskich i całobrzegich; w miejscu liści z łuskami troistemi; z koszyczkami pojedynczo lub po dwa tworzącymi kłos, z wybiegłą po nad niego szypułką główną; z kielichokrywą wartołkowatą,— o łatkach zaokrąglonych, płaskich, i całobrzegich,— a kwiatach białawych, drobnych.— Rośnie w Chili, Peru i Kolumbii; kwitnie ód wiosny do jesieni.— Z powodu swych gorzko-korzennie-żywicznych własności, używanym bywa rozmaicie, lecz najwięcej przeciw zimnicom.— (*Molina reticulata* R. et P.).

RODZAJ 951. *Gruczał* (*Tarhonanthus* LIN.).— Koszyczki wielokwiatkowe, rozdzielнопłciowe, o kwiatach wszystkich rurkowatych. W męzkich: kielichokrywa o 5 łatkach 1szeregowych i zrosłych z sobą do połowy; osadnik bezplewinkowy, szorstki; korony rurkowato-dzwonkowate, 5zębne, od zewnątrz lépko-szorstkie a wewnątrz gładkie; główki wystające, krótko-przyrostkowe, w podstawie o 2 długich szecinkach, na gładkich nitkach; jajnik zroniony; miódnik w postaci znacznego gruczola nabrzęklego, w szczycie zakłęśłego, naśladującego niby jajnik wolny wewnątrz rurki korony; szyjka nitkowata, niewyraźnie-wrębna. W żeńskich: kielichokrywa o licznych łatkach w 2 szeregach; osadnik i korony jak w męzkich; pręciki zronione; gruczoł miódnikowy żaden; szyjka wystająca, wrębna w łatki 2 łęgowato-odwinięte; ziarnczaki wełnisto-szorstkie, bez puchu.

GAT. 1. *G. kamforowy* (*T. camphoratus* LIN.).— Krzew 16' dorastający, a czasem i drzewo; którego— gałęzie mnogie, nieoznaczenie-kątowate, białawo-kutnerowate; liście krótkoogonkowe, skórzaste, grube, podłużnie-jajowate, prawie-tępe, (4" i 1 1/2"), całobrzegie, z wierzchu pomarszczone i szarawo-ciemnozielone, a spodem wraz z ogonkami białawo-kutnerowate; wiechę wielka, końcowa, nieco ulistniona, okryta pilnią cisawo-żółtą i gęstą; koszyczki kubkowate, z kielichokrywą krótszą od ich 16—20 kwiatków cisawo-żółtych.— Zwyczajny na Przylądku Dobrej nadziei; kwitnie od czerwca do września.— Wszystkie części są woni szałwiwo-kamforowej, a smaku ostro-korzennego; dla tego też używanym bywa — ale najwięcej zewnętrznie — jak u nas *Szałwia*.

RODZAJ 952. *Szałwias* (*Blumea* DEC.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłociowy; kwiatki wszystkie rurkowate, — skrajne kilkoszeregowy, żeńskie, prawie-nitkowate, ucięte lub niewyraźnie - 2 — 3ząbeczkowe, — a środkowe nieliczne, męskie, obszerniejsze, obłe i 5zębne. Kielichokrywy kilkoszeregowy łatki prawie-dachówkowate, równoważkie i ostrokończyste. Osadnik płaski, nagi lub szorstko-włókienkowy. Główniki 2-ogoniaste. Ziarnczaki obławe. Puch 1szeregowy, włoskowaty i zaledwie szorstkawy.

GAT. 1. *S. balsamiczny* (*B. balsamifera* LESS.). — Krzew na 8' wysoki, z mnóstwem gałęzi prostych i zwłaszcza ku końcom białawo opilśnionych; z liśćmi podłużnie-lancetowatymi, kończystymi, (12" i 3"), w podstawie zwężonymi i głęboko-piérzastodzielnie weinany-mi w 4—6 lat równoważko-lancetowatych, całobrzegich, — a zresztą 2 razy piłkowanymi nierówno, pomarszczono

zylastymi, z wierzchu szarawo- a spodem bialo-kutnerowatymi; z baldaszogronami wielkimi, wiechowatymi, wietkimi, — o szypulkach szarawych a kutnerowatych bialo, — o podobnychże kielichokrywach, przy tém oblych i prawie-szydlowato-latkowych; — a kwiatkach cisawo-zoltawych. — Tak dziki jak i chodowany, pospolitym jest niemal w całej Azji poludniowo-wschodniej; kwitnac prawie przez caly rok. — Cala roslina woni szalwiowej a smaku gorzkiego, uzywana bywa nader powszechnie w ojczyźnie, jako lek podniecajacy, przeciwurczowy, pobudzajacy do potow i ulatwiajacy odplywanie. — (*Conyza balsamifera* LIN.).

RODZAJ 953. *Omeze* (*Inula* GÄRT.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promienne 1szeregowy, języczkowate lub prawie-rurkowate, żeńskie albo płonne, 3wrębne, — a środkowe rurkowate, obupłciowe, 5zębne. Kielichokrywa kilkoszeregowy, dachówkowaty. Osadnik nagi, płaski lub nieco wypukły. Główniki w podstawie 2szczetne. Ziarnczaki obłe lub tęt 4graniaste. Puch jednostajny, 1szeregowy, włoskowaty, szorstkawy.

GAT. 1. *O. prawy* (I. *Helenium* LIN.), także *Dziwiosilem* mieniony. — Ziele trwałe. Kłęb pionowy, gruby, nieco obrączkowany, gałęzisty, zewnątrz ciso-czerwony a wewnątrz białawy, tu i owdzie z korzonkami włóknistymi. Łodyga do 6' wzniesiona, gruba, obłowielorowkowa, cokolwiek szorstkawo-kosmata — zwłaszcza ku wierzchołkowi, gdzie często dzieli się na krótkie gałęzki kwiatonośne. Liście korzeniowe podłużnie-jajowate, (1' i 5"), zwężające się w ogonek, tępe lub kończyste, z wierzchu zielone i krótkowłose a spodem szaro-kutnerowate, nierówno- i tępo- a gęsto-ząbkowane, lekko po-

marszczone; łodygowe znacznie mniejsze, (6" i 3"), lecz jeszcze zwężone w króciuchny ogonek; a najwyższe najmniejsze, prawie-sercowato obejmujące łodygę i kończyste. Koszyczki pojedyncze na końcu łodygi i gałązek, do 3" w średnicy; z łatkami kielichokrywy zewnętrzными listkowatymi, wielkimi, z podstawy jajowatej lancetowato-kończystymi, prawie-ząbkowanymi, szarokutnerowatymi, odstającymi, — pośrednimi tępo-lancetowatymi i nastroszonemi, — a wewnętrznymi prawie-łopatkowato zwężonemi, suchemi i cisemi; z kwiatkami złoto-żółtymi. Ziarnczaki mocno wydłużone, 6ściennie, krésowane; o puchu dłuższym od nich, szorstko-włosi-stym. — Rośnie w okolicach górzystych Europy środkowej i południowej, oraz Azji średniej; kwitnie od lipca do września. — Jednym ze znakomitych leków, od Hipokratesa aż do naszych czasów utrzymujących się w użyciu, był *korzeń omanowy* — radix *Enulae v. E. campanae v. Helenii*, woni mocnej i właściwie przenikliwej, a smaku ilczasto-gorzakowo-ostrego i przytém klejowatego. Jest on wzmacniająco-roztwarzający, pobudzający zwłaszcza błony śluzowe, ułatwiający oddzielanie, wzbudzający poty, pędzący mocz; dla tego zadawanym bywał nader często — w wozgrzywości dróg pokarmowych, w zastoinach wątroby i brzucha niższego, w śluzotokach wszelkich, w przeciąglém zapaleniu płuc, w dychawicy wozgrzywej, — a szczególnie we wszelkich jawnych lub wpędzonych w wewnątrz wyrzutach skórnych. — (*Corvisartia Helenium. MERAT.*).

GAT. 2. *O. lépki* (*I. viscosa* DESF.), u dawnych ziołopisów łącznie ze *Szlachtawą większą* zwana jeszcze *Chlastawą*, *Trankiem złotym* i *Pleśnikiem* — *większymi*. — Ziele trwale rzeczywiście do *Szlachtawy* podobne, do 3'

wysokie, o licznych a krótkich gałązkach ku wierzchołkowi łodygi szorstkiej, włosistej i lépkiej; którego — liście skupione, prawie-lancetowate, zaostrome, (2" i 1/3"), samym środkiem zrzadka piłkowane z wyjątkiem górnych często ca brzegich, ogrubnie, pokryte włoskami krótszymi gruczołonośnymi i d uzszymi bezgruczo owymi — a ztąd lépkawe; koszyczki liczne, końcowe i kątowe, tworzące wraz długą i groniastą wi ch , po 1—2 na szypułkach nieco krótszych lub prawie równych liściom; łatki kielichokrywy równowązkie, zaostrome, w brzegu biało błoniaste; kwiatki promieniowe nieco odlegle — a wszystkie z lte. — Pospolity po wybrzeżach morskich, po murach i miejscach s lonecznych w Europie południowej; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Ziele woni przenikliwej, a smaku ostro-gorzko-korzennego, używaném było dawniej jako *ziele Szlachta-wy większej* — herba Conyzae majoris, w moryskach, zatrzymaniu moczu i czyszczeniu miesięcznych, oraz w padaczce. — (*Erigeron viscosum* LIN. *Conyza viscosa* HOST.).

Też same skutki l carskie, przypisywano także

GAT. 3. *O.  akowemu* (*L. britannica* LIN.) — z k b em rozp cym si  i wydajcym liczne wypustki podziemne; z łodygami licznymi, do 3' wzniesionymi, od połowy ga ezistymi tak — iż najniższe przewyższają wierzchołek, krésowanemi; z liściami w obu końcach s w zionymi, przytępionymi, obejmujcymi  odyg , najczęściej tylko ku podstawie piłkowanymi, z wi rachy zwykle nagimi a spodem zarówno z  odyg  kosmatymi; z koszyczkami do 2' w średnicy, po 3—4 na każdej ga azce, prawie r wnowysokimi i szypułkowymi; z łatkami kielichokrywy wszystkimi w końcach listkowatymi, welnistymi lub jedwabistymi, wietko-dachówkowatymi, równowązkimi i długokończystymi; z kwiatkami z to-z ltymi, z których promieniowe wązko-tasiemeczkowate: — do c pospolitemu po  akach wil-

gotnych, na namuliskach i po nad wodami, w całej Europie i w Asyi środkowej;— którego prócz tego kwiaty, bywają często zbierane zamiast pomornikowych: — także i

GAT. 4. *O. niemieckiemu* lub *wiązkowemu* (I. germanica LIN.): odróżniającemu się głównie — lodygą 2stopową, tęgą, prawie pojedynczą, tylko w wiérzchołku rozgałęzioną w baldaszkogron, podnoszącą się, nieco-kątowatą i kosmatą; lićmi licznie sblizonymi, podłużnie-sercowatymi, obejmującymi, nieco złożonymi w podłuż, z wiérzchu prawie nagimi lub lekko-włosistymi, spodem żylasto-pomarszczonymi, i kosmato-omszonymi, a z obu stron gruczołkowato kropkowanymi i ztąd ostrawymi, — z których tylko dólne niewyraźnie-ząbkowane, górne zaś całobrzegie; z koszyczkami średniej wielkości, po 3—4 na końcach gałęzi jakby w baldaszkogronki poskupianymi, a w całości tworzącymi ściśle i równowysoki baldaszkogron; z kielichokryw podłużnych łatkami lancetowato kończystemi i poodginanemi; z kwiatkami żółtymi, o promieniach krótkich a wąskich: — rosnącemu po miejscach słonecznych w Anglii i Europie środkowej, a kwitnącemu od czerwca do sierpnia;— którego ziele zwano dawniej *zielem Omana niemieckiego*— herba *Inulae germanicae v. palatinae*.

GAT. 5. *O. wiérzbolistny* (I. salicina LIN.).— Ziele trwałe: o lodydze podnoszącej się, tęgiej, kątowatej; liściach lancetowatych, kończystych, tęgich, w brzegu bardzo ostrych, mniej więcej wzdłuż złożonych, z wiérzchu nieco lśnących; koszyczkach dość wielkich, po 1—3 na końcach zgrubłych szypułek, — z kielichokryw łatkami podłużnie-lancetowatemi i gangrenowatemi w końcach, — a kwiatkami żółtymi.— Rośnie najwięcej po górskich łąkach w Europie; kwitnie latem.— Z niego *korzeń dymniczny żółty*— radix *Bubonii lutei*, podobny we własnościach i skutkach do tegoż z *Gawędy*, zarówno używanym bywał jak i tamtéj, — lecz najwięcej do leczenia ran jadowitych, a zwłaszcza ukąszeń psa wściekłego.

GAT. 6. *O. rozłupolistny* (*I. crithmifolia* LIN.), dawniej *Kowniatkami* zwany.— Podkrzew cały nagi; którego — łodyga do 4' podnosząca się, zwykle pojedyncza; liście liczne, gęste, równoważkie, mięsiste, gładkie, całobrzegie, górne 1- a dolne 3-kończyste, z obu stron zielone, w kątach z nierozwiniętymi gałązeczkami; koszyczki 1" w średnicy, po 2—3 na końcu szypulek przysadkowych i mocno zgrubłych,— z łatkami kielichokryw równoważko-szydłowatymi, tęgiemi i dolegającymi, a kwiatkami żółtymi.— Nader częsty po brzegach merskich w Europie południowej i Anglii; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Słona ta roślina, zadawaną bywała dawnymi czasy jako pędząca mocz; a jeszcze i dziś wydobywają z niej węglan sodowy.— (*Limbarda tricuspis* CASS.).

RODZAJ 954. *Płesznik* (*Pullearia* GÄRTN.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowate lub wązko-rurkowate, żeńskie,— a środkowe rurkowate, 5zębne i obupłciowe. Kielichokrywy wietko-dachówkowatej i niewieloszeregowy — łatki równoważkie. Osadnik płaski, dołeczkowaty, nagi. Główki w podstawie ogoniaste. Ziarnczaki obłe, omszone, bezdzióbe. Puch jednostajny, w 2 szeregach,— w zewnętrznym króciuchny, ząbeczkowaty i jakby koronka,— a w wewnętrznym z 10 lub 20 szczecinek chropawych.

GAT. 1. *P. właściwy* (*P. vulgaris* GÄRTN.), u dawnych ziołopisów *żółtym* i *mniejszym*, oraz *Śpiwrzodem mniejszym* mieniony.— Ziele roczne: z łodygą wzniesioną na 15", obłą, wraz z liśćmi nieco kosmatą, bardzo rzadko zaś nagą,— już z odziomka już dopiero od połowy odstająco rozgałęzioną; z liśćmi obejmującymi

łodygę, podłużnymi lub prawie-łopatkowatymi, falistymi, tępymi lub krótko-kończystymi, pokrycia łodygi; z gałązkami kwiatowemi naprzeciwlistnemi; z koszyczkami końcowymi albo kątowymi, małymi, krótkoszypułkowymi; z łatkami kielichokrywy równowąskimi, kończystymi, kosmatymi, prawie równemi środkowi koszyczka, prawie-płaskimi; z kwiatkami żółtymi, a promieniami tak krótkimi, iż je zaledwie spostrzedz można.— Pospolity po namuliakach i odłogach wilgotnych, oraz po rowach Europy i środkowej Azji; kwitnie od lipca do października.— Wzbudza on swą odrażającą wonią kichanie i wypędza pchły; a dawniej ziele *Plesznika* lub *Szlachtawy mniejszej*— herba *Pulicariae* v. *Conyzae minoris*, zalecanem było w biegunkach.— (*Inula Pulicaria* LIN.).

GAT. 2. *P. przeciwczernokowy* (*P. dysenterica* GÄRTN.), w starych zielnikach *Szlachtawa* lub *Trank złoty—średnie*.— Ziele trwałe: którego— kłęb poziomy, gałęzisty, żółto-cisawy, porośły zewsząd korzonkami włóknistymi; łodyga prawie - wełnisto kosmata, na 2' wzniesiona, baldaskogronowato gałęzista— w odnogi górne kwiat- i liścio- a dólne tylko liścio-nośne, często wyższe od niój; liście liczne i gęste, sercowato-wydłużone, poniżej połowy lekko zwężone, obejmujące łodygę, kończyste, wykrawano - ząbkowane, z wiérzchu prawie-nagie a spodem pomarszczone i cienko- a szarokutnerowate; koszyczków zwykle po 3 na końcu łodygi i każdej gałęzi kwiatonośnej, szypułkowych i na 1" w średnicy,— z łatkami kielichokrywy równowąskimi, szydelkowato-kończystymi, miękkimi, lekko opilánionemi i zabarwionemi brzegiem, z których zewnętrzne najmocniej poodginane i nieco mniejsze; kwiatki żółte, pro-

mieniowe waziutkie. — Rośnie tam gdzie i poprzedni; kwitnie od lipca do września. — Niegdyś używanymi bywały w czerwonych i krwotokach, *korzenie i ziele Szlachtawy średniej* lub *Pomornika szwedzkiego* — radix et herba Conyzae mediae v. Arnicae suedensis, woni mydła a smaku ostrokorzennego; a nawet w handlu, zwłaszcza korzenie, tamtych miejsce zastępują. — (*Inula dysenterica* LIN.).

GAT. 3. *P. wonny* (P. odora REICHBH.). — Ziele wieloletnie: o kłębie obrosłym mnóstwem korzonków długich i czarniawych; łodydze do 1½' wzniesionej, prawie-pojedynczej, kosmato-wełnistej; liściach miękkich, kosmatych, ząbkowanych zrzadka i drobno, — dólnych jajowatych i ogonkowych, — a górnych sercowato-lancetowatych, obejmujących łodygę i kończystych; koszyczkach zaledwie 2—3 na samym szczycie łodygi, szypułkowych i na 1½" w średnicy, — z łatkami kielichokrywy prawie-ościsto wydłużonemi i długowłosistemi. — Porasta góry w Europie południowej; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Korzeń przyjemnej woni i smaku korzenno-gorzkiego, zadawanym bywa jeszcze i dziś we Francyi południowej i we Włoszech, zupełnie jak *Omana prawego*. — (*Inula odora* LIN.).

RODZAJ 955. **Wolook** inaczéj **Kołotocznik** (*Buphthalmum* NECK.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowę, języczkowate, żeńskie, — a środkowe, rurkowate, w podstawie zwężone, 5wrębne, obupłciowe. Kielichokrywy kilkoszeregowéj łatki długo kończyste. Osadnik cały okryty plewinkami, wyrównyującemi kwiatkom środka. Ziarnczaki promieniowe 3graniaste i wązko-3skrzydelkowe, — a środkowe płasko-ściśnione i z 1ém

skrzydełkiem na brzegu wewnętrznym. Puch wszędzie jednostajny, wieńcowaty, zeschnięty i włosisto-ząbeczkowaty.

GAT. 1. *W. wiérzbolistny* (*B. salicifolium* LIN.).— Ziele trwałe; z kłębem gałęzistym i wielogłowym; z łodygą na 2' wzniesioną, krésowaną, kosmatą, czasem tylko o 1 lub 2 wzniesionych gałązkach; z liśćmi korzeniowymi ogonkowymi, szeroko-jajowatymi,— pośrednimi podłużnymi, tępymi i bezogonkowymi,— a najwyższymi obejmującymi łodygę, lancetowatymi i kończystymi, — przy tém wszystkimi nieco-piłkowanymi, troisto-nerwowymi, z obu stron pokrytymi niezbyt gęsto włoskami miękkimi i krótkimi, a to najwięcej po nerwach; z koszyczkami końcowymi, pojedynczymi, dość wielkimi,— o kielichokrywie kosmatéj, z łatkami odstającymi, jajowato-lancetowatymi, wewnętrznymi węższymi od zewnętrznych i aż prawie równoważkami,— o kwiatach żółtych, promieniowych 3—5zębnych,— a plewinkach osadnikowych równoważkich i ciernisto-kończystych.— Dość zwykły po wzgórzach, górach i przedalpach, począwszy od środka aż na południe Europy; kwitnie od lipca do września.— Górale włoscy i tyrolscy cenią go nadzwyczaj, w razach wszelkich ukąszeń jadowitych — aż do wścieklizny, — zadając nawet i w wielu innych cierpieniach.

RODZAJ 956. *Zaćmienica* (*Eclipta* LIN.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe krótko- i wązko-języczkowe, żeńskie, — a środkowe rurkowate, 4zębne i obupłciowe. Kielichokrywy 2szeregowéj łatki jajowato-lancetowate i kończyste. Osadnik płasko-wypukławy,— o plewinkach równoważkonitkowatych, w szczycie rzęśowatych i prawie równych ziarnczakom. Główniki bezogoniaste. Ziarnczaki promienio-

wę 3graniaste,— a środkowe ściśnione, z boków ostroguziczekowate, w szczycie bezbronne lub też króciuchno 1—3ząbeczkowe, za młodu tamże omszone; bez puchu.

GAT. 1. *Z. leżąca* (E. prostrata LIN.). — Ziele roczne: którego — łodyga leżąca na ziemi, do 5' długa, bardzo gałęzista, zgrzeblowata, tu i owdzie korzeniopustna,— z gałęziami podnoszącymi się, tęgiemi i przylegająco-włosistemi; liście prawie-bezogonkowe, podłużnie-lancetowate, kończyste, (2" i 3/4"), w podstawie zwężone, z rzadka drobno-piłkowane, lekko faliste, ostre i zgrzeblowate na obu powierzchniach, cisawo-zielone; koszyczków po 1—2 w kątach liści, na 1całowych szypułkach, — z 10 łatkami kończystymi w kielichokrywie, — ze środkiem płaskim, zielonawym,— a 10 promieniami. — Rośnie w Azji południowej; kwitnie prawie ciągle.— Cała roślina ostro-gorzko korzenna, używaną bywa w miejscu w niemocach żołądka, brzucha niższego, dnie, bólu zębów i wyrzutach skórnych.

GAT. 2. *Z. wzniesiona* (E. erecta LIN.); różniąca się — wzrostem 2stopowym; liśćmi lancetowatymi, odlegle-piłkowanymi, bezogonkowymi i poodginanymi; — rosnąca także w Indyach wschodnich, lecz przysto i w Ameryce południowej; — dostarcza soku leczącego dychawicę, bóle głowy i różne wyrzuty skórne, — a służącego zarazem do barwienia włosów na czarno.

RODZAJ 957. *Georgina* (*Dahlia* CAVAN. *Georgina* WILLD.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowate, żeńskie lub płonne,— a środkowe rurkowate, 5zębne i obupłciowe. Kielichokrywa podwójna; w zewnętrznej łatek listkowatych, 1szeregowych, odstających albo odgiętych, zwykle 5,— a w wewnętrznej 12 lub 20, prawie-2szeregowych, długich, w końcu błoniastych,

w podstawach zgrubłych i zrosłych z sobą. Osadnika płaskiego plewinki błonkowate, podłużne i niepodzielne. Główki z przyrostkami, ale bezogoniaste. Ziarnczaki jednostajne wszędzie, podłużnie - przewrotnie - jajowe, ściśnione od przodu, a w szczycie niewyraźnie 2rogie; bez puchu.

GAT. 1. *G. pstra* (D. variabilis DESF.). — Ziele trwałe. Kłęb krótki a gruby, z licznymi bulwami wisior-kowatemi, wiązkowemi, podłużnemi, z obu końców zcień-czonemi, do 6" długości a czasem przeszło i 2" w śred-nicy. Łodyga do 6' wzniesiona, obła, gruba, często dęta, grubo krésowana, nieoszlroniona, naga lub też z rzadka krótkowłosa, naprzeciwlegle-gałęzista. Liście zbie-gające, piérzastodzielne, naprzeciwległe, całe, nagie i lśnące, albo zrzadka na powierzchni dólnej i brzegiem pokryte włoskami przylegającymi a tęgimi; z tych naj-niższe piérzastodzielne, z łatami dólными troistemi lub nawet jeszcze raz piérzastodzielnie wcinanemi, — resztą jajowato-eliptycznemi, brzegiem ostropikłowanemi i koń-czysto wybiegłemi; wyższe zaś pojedynczo - piérzasto-dzielne, dalej 3łatowe, aż najwyższe całkowite, — którym często i odziomkowe bywają całkiem podobne. Koszycski okazałe, do 4" w średnicy dochodzące, w odmianach sztucznie wyprowadzonych prawie zawsze o kwiatach pełnych w przeróżnych połączeniach odcieniów wszel-kich barw; z kielichokrywy łatkami zewnętrznemi ziel-nemi, prawie-eliptycznemi, nagiemi, wielonerwowemi, już w pąku poodginanemi, — a wewnętrznemi 2 razy dłuższemi, podłużnemi, w brzegu zeszło-błoniastemi i ubarwionemi. — Pochodzi ona z Meksyku: lecz dziś zyskała cześć i najpowszechniejsze obywatelstwo po ogrodach całego świata, gdy bułwy jęj wyjęte z ziemi

dają się wygodnie przezimowywać; kwitnie od czerwca do grudnia. — Bulwy właściwej woni i smaku ostrogorkawo-nudnego, bardzo bogate w inulinę i kwas będzwinowy, zadawanemi bywają w ojczyźnie w morzyskach, wzdęciach, dolegliwościach żołądkowych; oraz jako środek wzbudzający poty i pędzący mocz: uprawne zaś dużo łagodniejsze w smaku, jadają jak my słonecznikowe.

RODZAJ 958. *Trójprątka* (*Siegesbeckia* LIN.), także *Kozierza*. — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, jęczykowate lub niekształtne, 2—3zębne, żeńskie, — a środkowe rurkowate, 5wrębne i 5pręcikowe lub 3wrębne i 3pręcikowe, obupłciowe. Kielichokrywa 2szeregowy, — o łatkach zewnętrznych 5, równowazko-łopatkowatych, rozwartych i pokrytych włosami gruczołonośnymi, — a wewnętrznych nawpół otulających promieniowe ziarnczaki, wzniesionych i z podobnymże porostem lecz tylko na grzbiecie. Osadnika płaskiego płewinki podłużniójajowate, całkiem otulające ziarnczaki. Ziarnczaki wszystkie jednakowe, podłużnie-przewrotnie-jajowe, prawie 4graniaste, od wewnątrz wgięte. Puch żaden.

GAT. 1. *T. wschodnia* (*S. orientalis* LIN.). — Ziele roczne: z łodygą do 5' wzniesioną, szorstko-włosistą, krésowaną, w górze naprzeciwlegle rozgałęzioną w odnogi zarówno z łodygą czerwono-cisawę; z liśćmi ogonkowymi, odstającymi, z obu stron — lecz zawsze więcej z wiérzchu — ostrymi, nieumiarowo- i tępo-piłkowanymi, troisto-nerwowymi, — z których dólne jajowate, (5" i 2 1/2"), tępe, zwężone w dość długi ogonek, w podstawie prawie sercowato-3kątne albo téż klinowato wydłużone, — a górne krócej-ogonkowe, mniejsze

i węższe, tępo-kończyste, a w podstawie klinowate; z koszyczkami— na widlastodzielnych gałązkach kwiatnych — dość długo- i cienko-szypułkowymi, — o kielichokrywach zarówno z szypułkami zbito gruczołowościano-włóściastych, powstałych z łatek zewnętrznych równowąskich i tępych, a wewnętrznych przewrotnie-jajowato wklęsłych ale o pół krótszych, — o kwiatach żółtych, z promieniami bardzo krótkimi.— Zwykła w Indjach wschodnich i w Chinach, oraz w Ameryce południowej dość częsta; kwitnie prawie przez cały rok. — Ziela balsamiczno-gorzkiego, używają Chińczycy w trudnym moczeniu i cierpieniach kamieniowych, w dnie i w upławach.

PLEMIĘ 4.

Starcowe (Senecionideae LESS.).

Korony środkowe, umiarowe i przejrzyste. Szyjki w końcu obłe; w kwiatach żeńskich wrębne w 2 ramionka równowąskie, w szczycie pędzelkowate lub ucięte, niekiedy po nad pędzelek wybiegłe w krótki ostrokreżek albo nadrostek waziuchny i wstecz szorstki. Gruczołki znamionowe w rządkach przyszerznych i wystających, a przedłużone aż do podstawy nadrostka, ostrokreżka lub pędzelka.

RODZAJ 959. *Przenikla* (Unxia LIN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatków promieniowych około 5, żeńskich, z języczkiem jajowatym, małym, — tyleż środkowych rurkowatych, 5zębnych i męskich. W kielichokrywie kulistawej łatek jajowatych — także 5. Osadnik nagi. Główniki bezogoniaste. Ziarnczaki jajowe, ściśnione, twarde, gładkie, ze znamięczkiem bocznym; bez puchu.

GAT. 1. *P. kamforowa* (U. camphorata LIN. fil.).

— Ziele roczne; o korzeniu włóknistym; lodydze 2' wysokiéj, wysmukléj, obléj, krésowanéj, widlastodzielnej z trzecią pośrodkową gałązką niedokształconą, kosmatoszorstkowłoséj; liściach krzyżowo skupionych na końcach gałęzi, bezogonkowych, lancetowatych, ($\frac{3}{4}$ " i $\frac{1}{6}$ "), kończystych, błoniastych, 3—5nerwowych lecz bezżyłkowych, miękko-kosmatych; koszyczkach wielkości grochu, w rozwidleniach łodygi i kątach liści, z kwiatkami, żółtymi; ziarnczakach od zewnątrz modrawo-zielonych, zresztą czarnych.— Porasta miejsca piaszczyste na Surynam; kwitnie latem.— Woń ma przenikliwą kamfory, i sprawia téż rzeczywiście nader mocne poty jak tamta.

RODZAJ 960. *Okolka* (*Acanthospermum* SCHRANK.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłociowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, żeńskie, z języczkami kapturkowatymi, — a środkowe żeńskie, rurkowate i 5-zębne. Kielichokrywa 1szeregowa, o 5 łatkach eliptycznych wklęsłych. Osadnika płaskiego plewinki— zewnętrzne otulające jajniki promieniowe, na zewnątrz uzbrojone kolczykami zielnymi i haczykowatymi, — wewnętrzne zaś wklęsłe i ząbeczkowane w wiérzchołku. Główniki bezogoniaste, z przyrosteczkami. Szyjki wrębne, ze znamionami poodginanemi i nagiemi w końcach. Ziarnczaki środkowe płonne, — a promieniowe obwinięte w plewinki osadnikowe kolczyste, ściśnione, tępe, ku podstawie zcieńczone. Puch żaden.

GAT. 1. *O. rzepieniowata* (A. xanthioides DEC.).— Ziele trwałe; którego— lodyga płózająca się, na 1' długą, obła i troisto-gałęzista w odnogi krótkowłose; liście naprzeciwległe, jajowate, ($\frac{3}{4}$ " i $\frac{1}{2}$ "), kończyste, w podstawie klinowate i całobrzegie, a zresztą pilkowane,

nagie, spodem kropkowane z rzadka i czasem włosczkowe, troisto-nerwowe, na krótkich ogonkach; koszyczki drobne, końcowe, pojedyncze, na $\frac{1}{2}$ calowych szypułkach, — z kielichokrywą dzwonkowatą, zrzadka włoskowatą, — z kwiatkami żółtymi, promieniowymi 8 a środkowymi 10; ziarnczakach zamkniętych w plewinkach osadnika obejmujących je torebkowato, przedziurawionych w szczycie, ściśnionych, rowkowato-kątowatych, okrytych licznymi haczykowatymi i cisymi kolcami. — Rośnie jako chwast w Ameryce południowej; kwitnie w sierpniu. — Gorzkiego jój korzenia i ziela, używają tamedzni na wzmocnienie dróg trawienia.

RODZAJ 961. *Rzepteń* (*Xanthium* TOURN.). — Koszyczki oddzielnopłciowe. W męzkich: kielichokrywy kulistawej i wielokwiatowej, łatki wolne i 1szeregowe; osadnik obły, plewinkowaty; korony maczugowato-rurkowate, drobno-włosiste, 5zębne; pręcików nitki zaledwie przyrosłe do korony, a główki wolne i bezogoniaste; znamiona 2, zrosłe. W żeńskich: kielichokrywa jajowa, zrosłolatkowa, 2kwiatkowa, haczystociernista, o 1—2 sterczących dzióbkach; korony nitkowato-rurkowate; pręciki żadne; znamiona 2, równowazkie, rozchodzące się, z boków brodawczkowate. Ziarnczaki ściśnione, zamknięte ostatecznie w komorach okrywy ztwardlej i 2komorowej.

GAT. 1. *R. popolity* (*X. Strumarium* LIN.), w dawnych zielnikach *Rzeptem średnim* lub *świnim* i *Rzeptkiem* mianowany. — Ziele roczne: którego — łodyga na 2' wzniesiona, obła, nieco-kątowata, bezbronna, zgrzeblowato-miękkowłosa, ostrawa, często czerwona-wa; liście naprzemianległe, ogonkowe, prawie-3kątnie-sercowate, niewyraźnie-3łatowe, kątowato-ząbkowane,

3nerwowe, szarawe spodem, a z wierzchu ostrawe— przez włosy tęgie i przylegające poosadzane na guziczkach; koszyczki brudno-żółte, poskupiane w kłosowate grona końcowe lub też kątowe, gdzie— męzkich kilka wielkości grochu w wierzchołku, a żeńskich wielkości ziarna jęczmienia w podstawie dużo więcej i prawie bez szypulek poosadzanych bywa; kielichokrywa żeńska o 2 łatkach tuléjkowato skręconych, obejmujących w sobie jakby w komorach po 1 słupku, zczasem twardniejąc— dorasta w owocowaniu wielkości orzecha laskowego, nabiera postaci jajowój i obok pokrycia gęsto haczykowatymi cierńkami— zakończy się w 2 rogi proste, naśladując jakby nasiennik owocu.— Pospolity po gruzach, pustkowiach, około płotów i dróg w całej Europie, w Azji środkowój i w Ameryce północnej; kwitnie od lipca do września.— Dawniej *ziele i nasienie Rzepnia* czyli *Lopiana mniejszego*— herba et semen *Lappae minoris*, zadawanemi bywały jako lék roztwarzający, przeciwżółzowy, pędzący mocz; korzeń zaś na poty.

RODZAJ 962. **Bożybyt** (*Ambrosia* TOURN.)

— Koszyczki oddzielnopłciowe. W męzkich: kielichokrywa wydatna, wielokwiatkowa, o łatkach wieloszeregowych i zrosłych w miseczkę łusczakowatą; osadnik nagi; korony rurkowate, krótkie, 5zębne; pręcików nitki króciuchne, a główki wolne; jajnika ślad. W żeńskich: kielichokrywki 1kwiatkowe i zrosłolateczkowe, licznie skupione i pomięszane z przysadeczkami, otoczone kielichokrywą spólną wolno-łatkową; korona i pręciki żadne; znamiona wydłużone, nitkowate, wystające. Ziarnczak zamknięty w kielichokrywie trwałej, kątowatėj, dzióbatėj lub rogatėj.

GAT. 1. *B. nadmorski* lub *właściwy* (*A. maritima* LIN.). — Ziele roczne; o łodydze 3' dorastającej, wzniesionej, gałęzistej, miętko-kosmatěj; o liściach prawie 2 razy piérzastodzielnych, górnych naprzemian- a dólnych naprzeciw-ległych, zwężonych w ogonek, (5" i 4"), szarawych i miętko- lub prawie jedwabisto-włosistych, — z łatami dólnemi jeszcze drugi raz piérzasto wcinanemi, a górnemi coraz mniej i aż przechodzącemi w końcu w zatokowato-ząbkowane, — z łatkami tępemi lub z ostrym koniuszkiem; o koszyczkach drobniuchnych i mnogich, w groniastych i zbitych kłosach długoszypułkowych na końcu każdėj gałęzi, męzkich ku wierzchołkowi a żeńskich w podstawie prawie bezszypułkowych, — z kwiatkami żółtymi. — Porasta wybrzeża morskie w Europie południowėj; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Ziele jego miło-wonne i gorzkawo-korzenne, używaném bywa na południu Europy jako pobudzająco-wzmacniające, a wewnątrznie jako rozpędzające w postaci obkładów lub kąpeli.

GAT. 2. *B. wyższy* (*A. elatior* LIN.), dawniej *Żabie gronko*, odróżniający się zaledwie — wzrostem wyższym, bo niekiedy 10' sięgającym; łodygą i liśćmi prawie-nagimi na rzęsowatych w ogonkach; a najwięcej ukwitnieniem wiéchowatém; — rosący w południowych Stanach zjednoczonych i Indyach zachodnich, a kwitący w lipcu i sierpniu; — oprócz zastosowania podobnego poprzedniemu, wielce bywa ceniony do gojenia ran, — a wewnątrznie użytému i zmieszszanemu z miodem jego sokowi, przypisują moc leczenia wrzodów płucnych.

RODZAJ 963. *Roślinianek* (*Parthenium* LIN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatków promieniowych 5, 1szeregowych, krótko- i przewrotniesercowato-języczkowych, żeńskich, — a środkowych wiele, rurkowatych, 5zębnych, przez zronienie

szyjki męskich. Kielichokrywy 2szeregowej i półkuli-
stěj, łatki zewnętrzne jajowate a wewnętrzne prawie-
okrągłe. Osadnika ostrokłępnego lub obłego, plewinki
blonkowate, w końcu szersze i na wpół obejmujące. Prę-
eiki osadzone głęboko w rurce korony, z główkami
młodszymi zaledwie - pospajanemi. Szyjki środkowych
całkie, — a promieniowych wrębne, ze znamionami
półoblemi i tępemi. Ziarnozaki górą z przodu ściśnio-
ne, gładkie, obwiedzione — brzegiem nabrzęklým i spojo-
nym z obu stron podstawą z plewinkami osadnika, a
z czasem oddzielającym się od owocu. Puch 2łusecz-
kowy, ościsty lub okrągławy.

GAT. 1. *R. wielodzielny* (P. *Hysterophorum* LIN.).
— Ziele roczne; z łodygą na 4' wzniesioną, obłą,
rowkowaną, gałęziastą, krótko- i odstająco- lub przyle-
gająco- a tęgo-włosistą; z liśćmi 2 razy piérzastodzielny-
mi, zwężonymi w ogonek obrzeżony, najwyższymi bez-
ogonkowymi, a wszystkimi tępymi, okrytymi z wierzchu
podobnie łodydze, spodem zaś szarawymi, — z kwia-
towymi tylko raz piérzastodzielnymi i dużo mniejszy-
mi; z koszyczkami w wiechach równowysokich, dro-
bnymi, pułkulistymi, na szypułczkach i z kielichokry-
wami zgrzeblowato-szorstkowłosemi, — o kwiatkach bia-
ławych. — Porasta grunta gliniaste w Indyach zacho-
dnych; kwitnie od czerwca do października. — Używają
go jamaiczanie tak, jak my ziela zębowego; jednak naj-
więcej zewnętrznie na rany, do kąpiel i obkładów roz-
pędzających.

RODZAJ 964. *Nagłeda* (Wedella JACQ.). —
Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki pro-
mieniowe 1szeregowo, szeroko-jajowato-języczkowate,
żeńskie, — a środkowe rurkowate, 5zębne i obupłciowe.

Kielichokrywy 2—3szeregowój, łatki zewnętrzne listkowane a wewnętrzne błoniaste. Osadnik wypukły, plewinkowy. Główniki bezogoniaste. Znamiona środkowych z ostrokrażkiem w szczycie. Ziarnczaki przewrotnie-jajowate lub ściśnione, bezdzióbe. Puch wieńcowaty lub kieliszkowaty, z łateczek zrosłych i ząbeczkowanych lub rzęsowatych, często trzoneczkowaty.

GAT. 1. *N. nogietkowata* (W. calendulacea LESS.). — Ziele roczne: którego — korzeń wydaje liczne łodygi do 2' wzniesione, obłe, najczęściej czerwone, zgrzeblowato-szorstkowłose; liście mający naprzeciwgle, łopatkowato-lancetowate, prawie-bezogonkowe, z obu końców lecz więcej ku podstawie zwężone, ($2\frac{1}{2}$ " i 1"), tępe, ku przodowi piłkowane lub falisto wykrawane, zgrzeblowate; koszyczki końcowe, do 1" w średnicy, pojedyncze, na 6calowych i zgrzeblowatych szypułkach, — o kielichokrywie 5- i 5-łatkowej, — o kwiatach żółtych, promieniowych 10ciu w końcu 2—3ząbeczkowych, — o plewinkach tępych, a ziarnczakach podłużnych. — Zwykła w Indyach wschodnich i na Cejlonie; kwitnie od lipca do września. — Wonną tą rośliną leczą puchliny, cierpienia podbrzusza i żołądka; zewnętrznie zaś używają ję jako rozpędzającęj. — (*Jaegeria calendulacea* SPR.).

· RODZAJ 965. **Słonecznik** (*Helianthus* LIN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowate, bezpłciowe, — a środkowe rurkowate, obupłciowe, z rurką krótką, z gardzielą obszerną, a krajem 5zębnym. Kielichokrywy nieumiarowo-dachówkowatęj łatki — zewnętrzne listkowane, ostre, wietkie i z przyrostkami, — a wewnętrzne mniejsze i plewowate. Osadnika płaskiego lub lek-

ko wklęsłego plewinki wpółobójmujące, podłużne i zaostrome. Znamiona z nadrostkami. Ziarnczaki ściśnione z boków albo prawie-4graniaste, lekko-omszone lub też gładkie i nagie, — z 2 a rzadziej z 4 łuseczkami ościstymi, jako przedłużeniami krawędzi owocu.

GAT. 1. *S. roczny* (*H. annuus* LIN.), w starych zielnikach zwany *Peruviańskim ziele największym* lub *Słońcem indyjskim*.— Ziele roczne. Korzeń włókniasto rozgałęziony. Łodyga do 15' wzniesiona, niekiedy do 4" w średnicy odziomka, obła, krésowana, rdzenista, krótko- i tęgo-włosista, często od środka samego rozgałęziona. Liście naprzemianległe, długoogonkowe, sercowato-jajowate, kończyste, (10" i 6"), nieco zwężone środkiem podstawy w ogonek, w podstawie i w końcu całobrzegie a środkiem ostro piłkowane, trojstonerwowe, z obu stron pokryte włosami tęgimi i przylegającymi— a stąd ostrawe. Koszyczki końcowe, pojedyncze lub baldaszkogronowe, zwisłe, na zgrubłych i białawo-szorstkowłosych szypułkach, — końcowe do 10" a boczne i na 6" w średnicy; z kielichokrywą talérzowatą, o łatkach ostrokończystych, odstających i szorstkowłosistych; z kwiatkami znacznej wielkości, — promieniowymi żółtymi, a środkowymi cisawymi i żywicznymi. Ziarnczaki czarne, szare albo białe, nader liczne i zbito stojące, w szczycie z 2 szczecinkami odpadającymi.— Pierwiastkowo pochodzi z Meksyku i Peru, ale dziś zyskał on jak najobszerniejsze obywatelstwo po naszych ogrodach i polach, gdzie się nawet dobrowolnie sam rozsiewa; kwitnie od lipca do października.— Z owoców wyciśnięty słodki olej, zastąpić może należycie oliwę— jako lek, oraz jako przyprawa kuchenna lub materiał przemysłowy: też same wyprażone i lekko przypalone, za-

stępują miejscami kaweę; używają się na mlęczanki w chorobach piersi i dróg trawienia. Indianie wypiekają z nich chleb lub też jadają zmiążdżone, a nawet i młode pędy i koszyczki biedniejsi spożywają za jarzynę.

GAT. 2. *S. bulwa* (H. tuberosus LIN.).— Ziele trwałe; którego kłąb mięsisty, bulwiasty, gruby, węzłowaty, osadza na swój powierzchni coraz to nowsze — bulwy węzłowate, kulistawe lub jajowe, zewnątrz czerwone a wewnątrz białe, — a oprócz tego wydaje wypustki podziemne, podobnie niż lecz mniejszemi bulwkami pokrywające się. Łodygę miéwa do 12' wzniesioną, tęgą, zwykle pojedynczą, obłą, krésowaną, rdzennistą i szorstką od tęgich włosków: liście naprzeciw- lub naprzemian-ległe, jajowate, (10" i 5"), kończyste, zwężone w ogonek, piłkowane, z wierzchu bardzo ostre w dotknięciu a spodem nieco mniej: koszyczki końcowe, pojedyncze, do 3" w średnicy; z kielichokrywą wietkołatkową, cisawo-zieloną, rzęsowatą.— Ojczyzną jego jest Brazylia; lecz dziś należy do nader pospolicie przyswojonych w całej Europie, gdzie w wielkiej ilości uprawianym bywa po ogrodach a teraz nawet i polach; kwitnie od września do listopada, dlatego zwykle u nas marznie przed rozwinięciem się kwiatów.— Bulwy jego smaczne, jadane bywają i używane na karm dla bydła, do pędzenia wyskoku i t. p. jak ziemniaki.

RODZA 1 966. *Dwuzęb* (*Bidens* LIN.), także *Uczep*.— Koszyczek obupłciowy, jednostajny; lub też różnopłciowy, — o kwiatach promieniowych 1szeregowych, jęczyczkowatych i płonnych, — a środkowych 5zębnych, rurkowatych i obupłciowych. Kielichokrywy 2szeregowej, łatki zewnętrzne często od wewnętrznych różne. Osadnik płaskawy, plewinkowy. Znamiona

uwieńczone wybiegłym po nad nie ostrokrężkiem. Ziarnczaki mniej więcej ściśnione, z przodu cierniste, wydłużone w dzióbek mało co różniący się od nich i we 2—5 szczecinek wstecznie włosisto-szorstkich.

GAT. 1. *D. trzydzielny* (*B. tripartita* LIN.).— Ziele roczne: z łodygą do 3' wzniesioną lub podnoszącą się, niewyraźnie-4ścienną, krésowaną, często cisawo-czerwona zwłaszcza na wstawach, nagą lub pokrytą tu i owdzie krótkimi szczecinkami, 3dzielnie gałęzistą; z liśćmi naprzeciwległymi, prawie-nagimi, zwężonymi w ogonek, już całymi od dołu i lancetowatymi, już wszystkimi 3łatowymi,— o łatach szeroko lancetowatych, kończystych, odlegle- i grubo-pilkowanych, ze środkową dłuższą i zwężoną ogonkowato a jedną z bocznych często niedostającą,— już ze wszystkiemi całkowitymi; z koszyczkami pojedynczymi na końcach łodygi i gałęzi, wzniesionymi,— o 5 łatkach kielichokrywy zewnętrznych równowazko-lancetowatych, listkowatych i rzęsowatych,— a 10 wewnętrznych dłuższych od tamtych, eliptycznych, tępych, prążkowanych i czarniawo-cisych z brzegiem żółtawym,— o kwiatach żółtych, samych rurkowatych; z ziarnczakami podłużnymi, szerszymi z przodu, z obu końców uciętymi, a w szczycie o 2 ostkach tęgich i wybiegłych z krawędzi.— Bardzo zwykły po miejscach wilgotnych, po nad rowami, brzegami wód i t. p. w całej Europie; kwitnie od czerwca do września.— Dawniej używanym był, jako *ziele Konopi wodnej*— herba Cannabis aquaticae v. Verbesinae, z powodu własności otwierających, pędzących mocz, przysparzających czyszczenia miesięczne. Prócz tego użytym być może w barwiérstwie, barwiąc na żółto po zmieszaniu z hałunem.

Podobnież używano także

GAT. 2. *D. zwisłego* (*B. cernua* LIN.), mianowanego *wielkim*, wraz z tantym rosnącego i kwitnącego, a różnego — liśćmi lancetowatymi, prawie-zrosłymi, długokończystymi, ostropiłkowanymi, całkiem nagimi; koszyczkami zwisłymi, promieniowymi lub czasem i bez promieni; a ziarnczakami 4ostnymi.

RODZAJ 967. *Śluznik* (*Spilanthes* JACQ.), także *Rwiślna*. — Koszyczek wielokwiatkowy; już różnopłciowy — z kwiatkami promieniowymi jęczyczkowatymi i żeńskimi, a środkowymi rurkowato-4—5-zębnymi i obupłciowymi; już obupłciowy z wszystkimi rurkowatymi. Kielichokrzywy 2szeręgowej, przylegającej i krótszej od kwiatków środkowych — łatki zewnętrzne listkowate, a wewnętrzne prawie-błoniaste i pęskładane. Osadnika wypukłego lub ostrokręznego, plewinki poskładane. Głównki czarniawe. Znamiona środka wcięte w szczycie i pędzelkowate. Ziarnczaki bezdziobe, — promieniowe (jeżeli są) 3gromiaste lub ściśnione z przodu, wykrojone w końcu i uwieńczone 2 ostkami włosowatymi, — a środkowe ściśnione, po bokach rzęsowate i bezostne.

GAT. 1. *Ś. warzywny* (*S. oleracea* LIN.). — Ziele roczne; o korzeniu włóknistym; łodydze zaledwie 8" wysokiej, prawie-nagiej, z licznymi krótkimi i rozpostartymi gałęziami; liściach naprzeciwległych, długoogonkowych, prawie sercowato-3kątnych lub -jajowatych, tępych lub kończystawych ku wierzchołkowi, (4" i 2"), karbowano-piłkowanych, blado-zielonych lub też brudnoczerwocisawych, nagich, nieco ostrawych w dotknięciu; koszyczkach pojedynczych na końcach nagich gałązek, półkulistych, $\frac{3}{8}$ " w średnicy, na szypułkach równych liściom, — z kwiatkami samymi rurkowatymi, żółtymi

lub cisawo-czerwonawymi środkiem; ziarnczakach 2ostnych.— Rośnie dziki w Indyach wschodnich i w Ameryce południowej, oraz u nas po ogrodach uprawiany lecz zaledwie 6" wysoki; kwitnie prawie ciagle.— Smak ma poczatkowo ostry i piekacy p zniej chlodzacy i ciagnacy ślinę, a woń nieco przeciwną. Uzywany bywa przeciw gnilcowi, w cierpieniach oczów, lecz najwięcej w bólu zębów zewnętrznie— zwlaszcza przyrzadzany z niego wymocz wyskokowy; w ojczyźnie i u nas nawet, jadany bywa na podobieństwo sałaty rzerzuchowej.

GAT. 2. *Ś. własciwy* (S. *AcmeLLa* LIN.).— Ziele roczne; klórego— korzeń włóknisty; lodyga do 3' wysoka, podnosząca się, naga, wysmukła i mdła, od samego odziomka rozgałęziona odstajaco-widlastodzielnie, z odnogami najniższymi często pokładającymi się,— zresztą czerwona i pokryta rozrzuconymi a przylegającymi włosami; liście naprzeciwległe, do c- ługogonkowe, jajowate lub jajowato-podługne, prawie-nagie, przejrzysto kropkowane,— najniższe najszerze, (5" i 2"), nieumiarowo i tępo ząbkowano-pilkowane,— a wyższe coraz mniejsze i węższe, krócej-ogonkowe, odległe i z rzadszymi ząbkami; koszyczki pojedyncze w rozwidleniach odnóg i lodygi promieniowe, na szypulkach wysmukłych lecz dlukszych od liści, drobne, jajowo-ostrokreżne,— o kwiatkach żółtych.— Pospolity po rumowiskach i około dróg w Indyach wschodnich i na wyspach Oceanu indyjskiego; kwitnie prawie przez cały rok.— Cała roślina jest bez woni, ale ma smak z początku gorzkawo-balsamiczny, a p zniej ostro-palacy podobny gorzycowemu; w czasie żucia ciagnie wiele śliny. Uzywano z ni j dawniej *ziele inasiona  linnika*— herba et semina *AcmeLLae*, jako l k prze-

ciwgnilcowy, pędzący mocz, wzbudzający poty, lecz najwięcej w kamięniach nérkowych. Nauczyciele w ojczyźnie jój, dawać zwykli dzieciom do żucia korzonki lub koszyczki, celem ułatwienia im wymawiania trudniejszych zgłosek—zwłaszcza *cze* i *że*; ztąd téż zyskała nazwę *ABC ziela*.— (Abecedaria SEBA.).

RODZAJ 968. *Jednotka* (*Glossocardia* CASS.).— Koszyczek kilkokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatek promieniowy 1, a niekiedy 2 lub żaden, języczkowy, żeński,— a środkowe rurkowate, 5zębne i obupłciowe. Kielichokrywa podłużna, o niewielu łatkach dachówkowatych i zewnętrznych króciutkich. Osadnika bardzo szczupłego plewinki liczne, błoniaste, odpadające. Znamiona środkowe z przyrosteczkami. Ziarnczaki środkowe ściśnione płasko z przodu, na 4 krawędziach nader kosmate, prawie 2skrzydełkowe,— z 2 ostkami bardzo tęgiemi, gładkiemi, a wybiegłemi z krawędzi bocznych.

GAT. 1. *J. nitkolistna* (*G. linearifolia* CASS.).— Ziele roczne; z korzeniem włóknistym; z łodygami licznymi, około 1' długimi, rozpostartymi na ziemi, cokolwiek-rozgałęzionymi; z liśćmi naprzemianległymi, ogonkowymi, wieloszczępnymi w łatki równowazko-nitkowate, nagimi; z koszyczkami pojedynczymi, końcowymi, na krótkich i nagich szypułkach,— o 5—6 łatkach eliptycznych, tępych i błoniastych brzegiem w kielichokrywie,— o 5—6 kwiatkach środkowych, a 1-promieniowym z plewinką osadnikową, nagą i lśnącą, przy tém wszystkich żółtych.— Rośnie w Indyach wschodnich; kwitnie prawie bez przerwy.— Ziółko to woni i smaku koprowych, używaném bywa od tamecznych, jako łagodny lék na podobieństwo kopru; a przy tém jada-

ném bywa z upodobaniem jako korzenna i zdrowa jaryzna.

RODZAJ 969. *Żółtnik* (*Flaveria* JUSS.).— Koszyczki niewielokwiatkowe, wiązkowato poskupiane, już obupłciowe, już różnopłciowe— z kwiatkiem promieniowym 1, języczkowym i żeńskim, — a reszcie środkowych, 5zębnie-rurkowatych i obupłciowych. Kielichokryw podługnych i 3—4-latkowych łatki stulone, równodługie, tylko najzewewnętrzniejsza większa i nieowklęśła. Osadnik mały, bezplewinkowy. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki podługne, łyse, prążkowane i gładkie.

GAT. 1. *Ż. przeciurobaczny* (F. Contrayerba PERS.).— Ziele roczne; z korzeniem długo- i gęsto-włóknistym; z łodygą wzniesioną, obłą, gałęziastą, nagą lub około rozgałęzień omszoną; z liśćmi naprzeciwległymi, bezogonkowymi, lancetowatymi, mniej więcej zwężonymi ku podstawie, 3nerwowymi, kłująco-ząbkowanymi, nagimi; z koszyczkami licznie poskupianymi na końcach łodygi i gałęzi prawie jednostronnie,— o kwiatkach żółtych.— Rośnie w Ameryce południowej i w Indjach zachodnich, po polach i około dróg; kwitnie latem.— Tameczni cenią go, jako lék przeciw czerwiowy znakomity, oraz wzmacniająco - pobudzający; kwiatami zaś barwią na żółto.

RODZAJ 970. *Szarańcza* (*Tagetes* TOURN.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, rzadko bardzo bezpromieniowy; kwiatki promieniowe żeńskie, języczkowe, często o języczku 2wargowym, — a środkowe obupłciowe, rurkowate i 5zębne. Kielichokrywy łuski 1szeregowy, zrosłe w miseczkę dzwonkową lub obławą i zębną w kraju. Osadnik prawie-jamkowaty.

Znamiona wydłużone. Ziarniczaki podłużne, zcieńczone w podstawie i ściśniono-4graniaste. Puch pojedynczy, z plewinek nierównych,— jednych tępych i pozrastałych, a drugich wolnych lecz wydłużonych i ości-tych.

GAT. 1. *S. Aksamitek* (T. patula LIN.), we wszystkich językach *Afrykankami* zwany.— Ziele roczne, całkiem nagie. Łodyga 3' dorastająca, krésowana, rozłożysto-gałęzista, z odnogami dólnemi często rozkładającemi się po ziemi. Liście naprzemianległe, ogonkowe, piérzastodzielne w łaty— wązkolancetowate, odległe, rzadka piłkowane w ząbki w długie pojedyncze rzęsy zakończone, w przejrzoczcu ukazujące liczne żółte i najwięcej koło brzegów położone gruczolki wewnętrzne. Koszyczki końcowe, pojedyncze, na długich i dętych szypułkach prosto wzniesione, do 1 1/2" w średnicy; z kielichokrywą dzwonkowato-obłą, żółtawo-zieloną, o 5 grubo-zaokrąglonych krawędziach zakończonych tył-
maż zębami; z kwiatkami w różnych odmianach barwy jasno-żółtój aż do ciemno-cisawo-czerwonawej,— języczkowymi szerokimi i karbowanymi w końcu. Puch złożony z plewek większych ości-tych i mniejszych bezostnych.— Dziki pospolity w Meksyku, a chodowany po wszystkich ogrodach i ogródkach— nawet chłopskich, w całej Europie; kwitnie od lipca do października.— Cały ma woń mocną i przeciwną, a smak korzenno-gorzki; dlatego też używanym bywa w ojczyźnie jako środek pobudzający, pędzący mocz, wywołujący poty, pomnażający czyszczenia miesięczne,— również przeciw zimnicom, w wyniszczeniach, zastoinach podbrzusnych. W Europie nawet miéwały dawniej zastosowanie jego— tak zwane *kwiaty afrykańskie*—

flores africani. (Ale z kąd takie nazwisko dla rośliny nie żyjącej w Afryce?).

Toż samo rozumie się o

GAT. 2. *S. wzniesionej* (*T. erecta* LIN.), w starych pismach mienionej *Gwoździkami indyjskimi* lub *Otonną włoską*; różniącą się od poprzedniej— łodygą do 4' wzniesioną, tęgą, czasem prawie-bezgałęźną lub o kilku gałązkach wzniesionych; koszyczkami wielkimi, na szypułkach w środku brzuchato rozdętych; z kielichokrywą wielką i wielokątną, o odpowiedniej liczbie zębów:— również pochodzącej z Meksyku.

RODZAJ 971. *Dactylis* (*Helenium* LIN.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, języczkowate albo rurkowate nieumiarowo 3—5-wrębne, żeńskie, — a środkowe króciuchne, rurkowate, 4—5-zębne, obupłciowe. Kielichokrywy 2szeregowej łatki zewnętrzne bardzo liczne, listkowate, równoważko wydłużone, roztwarte lub podgina-
ne, — a wewnętrznych mniej krótszych, zaostzonych i naśladowujących jakby plewinki osadnikowe po za kwiatkami położone. Osadnik wypukły, kulisty lub nawet podłużny, nagi. Znamiona tępe, bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki wartółkowato-przewrotniejajowe, wieloszerogowo kosmate, Puch o 5—6 plewinkach błonkowatych, mniej więcej kończystych.

GAT. 1. *D. jesienny* (*H. autumnale* LIN.).— Ziele trwałe: którego — kłęb gruby i wielowłóknowy; łodygi liczne, do 6' wzniesione, prawie-pojedyncze — bo jedynie w końcu z kilkoma gałązkami, przez zbiegające liście skrzydlaste, zarówno z liśćmi niemal-nagie — bo pokryte gęsto prawie-niewidzialnymi włosczkami białymi, które je czynią za młodu jakby opylonemi; liście naprzemianległe, lancetowate, zbiegające po łodydze, zao-

strzone, ku podstawie mocno zwężone, (5" i $1\frac{1}{4}$ "), spodem nieco ostrawe w dotknięciu, piłkowane z rzadka i tępo — a najwyższe całkiem nie; koszyczki końcowe i pojedyncze, tworzące wraz jakby baldaszkogron, — o łatkach kielichokrywy poodginanych, — a kwiatach złotych, z promieniami płaskimi, klinowatymi i 3zębnymi. — Pospolity po lasach i wilgotnych miejscach w Ameryce północnej; kwitnie od sierpnia do października. — Gorzką tą rośliną leczą miejscowi zimnice, używając zarazem kwiatów i liści w celu wzbudzenia kichania.

RODZAJ 972. *Żółtka* (*Galinsoga* R. et P.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatków promieniowych 4 — 5, okrągławo-języczkowych i żeńskich, — a środkowe rurkowate, 5zębnę, obupłciowe. Kielichokrywa o 5 łatkach prawie w 2ch szeregach, jajowatych i sztylecikowych. Osadnika wypukłego plewinki błoniaste, waziuchne, ku zewnątrz nieco-większe. Szyjka krótka, zamknięta. Ziarnczaki zwężone w podstawie, omszone, — promieniowe ściśnione z przodu i zamknięte pomiędzy plewinkami osadnika zewnętrzными a łatkami kielichokrywy wewnętrznymi, — a środkowe prawie-3graniaste. Puch promieniowy szczecinkowaty, mały, — a środkowy z 5 plewinek jajowatych, wzniesionych, ostrych, piłczkowano-rzęsowatych, 3 razy dłuższych od koron.

GAT. 1. *Ż. drobnokwiatowa* (*G. parviflora* Cav.). — Ziele roczne: w którym — łodyga do 3' wzniesiona, słaba, krésowana i zwłaszcza ku górze omszona, od samego odziomka naprzeciwlegle i odstająco rozgałęziona — w odnogi podobnież gałazkowe; liście naprzeciwlegle, ogonkowe, jajowate, tępo-kończyste, troisto-nerwowe, zarówno z ogonkami lekko omszone, płytko- i tępo-piłkowane; koszyczki na długich, cienkich i omazonych

szypułkach końcowych i kątowych— pojedyncze lub też po 3, na $\frac{1}{4}$ " w średnicy,— o kielichokrywach rzęsowatych i przylegających,— a kwiatach żółtawo-białych w środku, o promieniach białych; ziarnczaki czarne.-- Rośnie dziko w Peru i Chili; kwitnie tamże prawie cały rok, a po naszych ogrodach od czerwca do października.— Miejscowi cenią jej ziele, jako leczące gnilca i gojące rany.

RODZAJ 973. *Masticzka* lub *Tłustka* (*Madla* MOLIN.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatków promieniowych 10—12, 1szeregowych, żeńskich, już z języczkiem zaledwie dłuższym od kielichokrywy, już potwornie przeobrażonych lub prawie-rurkowatych,— środkowe zaś obupłciowe, rurkowate i umiarowo-5zębne. Kielichokrywy kulistawej łatki 1szeregowe, w grzbiecie łódkowate, złożone i obejmujące promieniowe ziarnczaki. Osadnik płaski, w środku nagi zaś pomiędzy środkiem a promieniami okryty 1 lub 2ma szeregiem plewinek nieco zrosłych z sobą. Znamiona środkowe, porośnięte włoskami twardymi i wzniesionymi. Ziarnczaki wązędzie jednostajne, proste, ściśnione, w podstawie zcieńczone, gładkie, z obu stron z nerwem podłużnym i przez to 4—5-graniaste; bez puchu.

GAT. 1. *M. siwną* (*M. sativa* MOLIN.).— Ziele roczne; z korzeniem wrzecionowatym, nieco-włóknisto gałęzistym, białym; z łodygą do 5' wzniesioną lub nieopartą dla własnego ciężaru, obłą, gałęzistą i dętą; z liśćmi naprzemianległymi, prawie-bezogonkowymi, równowązko-lancetowatymi, miękkimi, jasno-zielonymi, całobrzegimi, ($5''$ i $\frac{1}{2}''$), zarówno z innymi częściami—pokrytymi gęsto włosami białawymi gruczołonośnymi, a pomiędzy nimi innymi długimi i miękkimi; z koszy-

czkami poskupianymi bez szypulek na końcach łodygi i gałęzi, oraz w kątach najwyższych liści,— o kielichokrywach z 8 łatek równowązkich,— o kwiatkach złotych; z ziarnczakami $\frac{1}{8}$," do $\frac{1}{2}$," długimi, płasko-wypukłymi, cisawymi.— Dziko rośnie w Chili, a uprawiana prawie w całej Europie; kwitnie latem.— Z owoców jój wyłoczony olej słodki i miły w smaku, używanym bywa nietylko w jój ojczyźnie, lecz dziś już wszędzie gdzie ją uprawiają, w zastępstwie oliwy— do léków, potraw i w przemyśle.

Równie wybernego oleju, dostarcza

GAT. 2. *M. lépska* (*M. viscosa* CAV.)— smacznie drobniej sza we wszystkich częściach; z liśćmi prawie-równowązkimi i bezogonkowymi; a koszyczkami o pół mniejszymi;— oraz

GAT. 3. *M. miódowa* (*M. mellosa* MOLIN.), pośrednicząca swym wzrostem i rozmiarami części, pomiędzy dwiema poprzedzającymi; najwięcej odznaczona— liśćmi wąsko-lancetowatymi i na w pół obejmującymi łodygę;— obie rosnące wraz z pierwszą, i od wielu za jój odmiany poczytywane.

RODZAJ 974. *Rosmaris* dawniej *Rosmaris* (*Anthemis* DEC.)— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, języczkowate, żeńskie, a rzadko rurkowate albo żadne; środkowe zaś rurkowate, 5zębne, obupłciowe. Kielichokrywa kilkoszeregowa, dachówkowata. Osadnik wypukły, podłużny lub ostrokątny, okryty plewinkami bloniastymi. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki obłe lub bardzo tępo-4ścienne, krésowane lub gładkie. Puch już żaden, już jakby króciuchna błonka całkowita albo półówkowa wieńcząca ziarnczak, już jakby uszka z boku i ku tyłowi położona.

GAT. 1. *R. włoski* lub *rymski* (*A. nobilis* LIN.).— Ziele trwałe. Kłęb ukośny, z wielu korzonkami włó-

knistymi. Łodygi liczne, podnoszące się lub pokładające, do 12" długie, często korzeniące, gęsto-i naprzemianlegle-gałęziste, obłe, krésowane, dołem nagie a górą miękkowłosiste. Liście naprzemianległe, bezogonkowe, zbliżone, odstające, 3 razy piérzastodzielne— w łatki krótkie, równowążko-szydlowate, prawie-nagie lub ledziuchno omszone i ztąd szarawo-zielone. Koszyczki pojedyncze na końcach gałęzi,— na szypułkach 3calowych, zgrubłych w końcu i miękkowłosych; z kielichokryw łatkami omszonymi, w brzegu i w wierzchołku biało-błoniastymi i przejrzystymi; z kwiatkami środka żółtymi a promieni białymi, nierówno-3zębnymi i klinowatymi w podstawie. Ziarnczaki przewrotnie-jajowe, z jednego boku 3żeberkowe,— na osadniku ostrokężnie wydłużonym, pełnym,— o plewinkach tępych, zielonawych w grzbiecie i nadzwyczaj nieznacznie 2 razy piłczkowanych.— Dziki rośnie w Europie południowej, po suchych i trawiastych pagórkach oraz po piaskach; uprawny zaś po ogrodach w umiarkowanej,— gdzie często nabywa tak zwanych kwiatów pełnych, przez utratę narzędzi płciowych i przeobrażenie się koron środkowych w języczkowe: kwitnie od czerwca do września.— Używany od dawna są w lékarstwie, *kwiaty Rumianka włoskiego*— flores Chamomillae romanae v. Chamaemeli nobilis, woni przyjemniejszemu gorzkiego— jako przeciwwimniczne, wzmacniające żołądek, uspakajające kurcze,— ale zawsze powszechniej na południu i zachodzie; gdyż u nas miejsce ich zwykle zastępuje *Rumianek pospolity*.

GAT. 2. *R. polny* (A. arvensis LIN.), ziele roczne,— z łodygą na 1' długą, podnoszącą się lub téż pokładającą, obło-kątowatą, bardzo gałęziastą i miękkowłosą; z liśćmi 2 rasy piérzastodzielnymi

w łatki równowazkie i ostrokończyste, siwo- i miętko-włosistymi; z koszyczkami pojedynczymi na końcach gałązek na długich i miętkowłosych szypułkach,— o łatkach kielichokrywy miętkowłosych, biało- i zeschło-błoniastych, z nerwami zielonymi, w brzegu postrzępanych i rzęsowatych,— o środku płaskim i żółtym, a promieniach białych, wązkich i 3zębnych z ząbkim środkowym mniejszym,— o osadniku pełnym i ostrokrężnym, z plewinkami białawemi długokończystemi i nieco wystającemi z pomiędzy kwiatków; z ziarnczakami przewrotnię-ostrokrężnymi, roweczkowanymi, obrzeżonymi w szczycie krajem 4kątnym i błonkowato ząbeczkowanym:— pospolity jako chwast po polach i rolach, około dróg i po pustkowiach; kwitnący od czerwca do września:— bywa często przez niewiedomość zbierany za *Rumianek prawdziwy*, od którego wszelako różni się dostatecznie— tak wonią nie tak miłą i słabszą, oraz smakiem mocno gorzkim, jako i znacznie większymi koszyczkami z osadnikiem pełnym.

GAT. 3. *R. barwiński* (A. tinctoria LIN.), dawniej *Wolowém okiem* a podobno i *Hejnikiem* zwany.— Ziele trwałe; którego— kłęb poziomy, z korzonkami włóknistymi; łodyga do 2" wzniesiona, obła, krésowana, szarawo- i miętko-włosista i wzniesiono gałęzista,— lub téż pojedyncza i wtedy zaledwie 6" wysoka; liście pokryte jak łodyga, przewrotnie - jajowate, bezogonkowe, 2 razy piérzastodzielne,— o łateczkach ostatecznych cienko zaostzonych, od zewnątrz w 1 lub 3 ząbki piłkowanych i niekiedy brzegiem faldkowatych,— zresztą ku górze niekiedy tylko raz-piérzastodzielne, ale za to o łatkach wcinano-piłkowanych. Koszyczki końcowe, wielkie, przeszło 1" w średnicy,— z kielichokrywami pokrycia łodygi i rzęsowatemi, w końcach łatek zeschło-błoniaste, cisawe; z kwiatkami wszystkimi złoto - żółtymi, o promieniach niewydatnych i 3karbkowych w końcu,— o osadniku wypukłym, z plewinkami niemal ciernisto-kończystemi, blade-żółtymi i wystającemi nad korony.—

Dość zwyczajny po suchych wzgórzach i górach Europy środkowej i południowej; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Dawni lekarze przepisywali *ziele i kwiaty Wołowego oka*— herba et flores Buphtalmi w czerwiwości, kurczach, morzyskach, w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych, w ciężkich porodach,— oraz jako pędzące mocz i kruszące kamienie; w przeмысле zaś kwiaty służą do barwienia na żółto.

RODZAJ 975. *Śmiardło* (*Maruta* CASS.).—

Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowate, bezpłciowe,— a środkowe rurkowate, 5zębne i obupłciowe. Kielichokrywy półkulistej łatki kilkoszeregowy, krótsze od środka koszyczka. Osadnik ostrokątny lub wypukły, cały albo tylko pomiędzy kwiatkami w wiérzchołku— plewinkowy. Korony z rurką płasko-ściśnioną od przodu, 2skrzydełkową lecz bez przyrosteczka w podstawie; promieniowe jako dalsze przedłużenie czczego jajnika o języczku podłużnym,— a środkowe wstawowato połączone z jajnikiem. Główniki bezogoniaste. Znamiona bez przyrosteczków. Ziarnczaki żeberkowate, gładkie, z krążkiem małym szczytowym i tamże ze znamiączkiem; bez puchu.

GAT. 1. *Ś. właściwe* (*M. Cotula* v. *foetida* CASS.), w całym kraju *Rumieniem* lub *Rumiunkiem psim* zwana.— Ziele roczne; z korzeniem wrzecionowatym, ukośnym, włóknistym; z łodygami najczęściej licznymi, w odziumku podnoszącemi się, a zresztą wzniesionemi blisko na 1', gałęzistemi, oblemi, rowkowanemi, ku wiérzchołkowi lekko miękkowłosemi; z liśćmi naprzemianległymi, bezogonkowymi, w całości przewrotnie-jajowatymi, 3 razy piérzastodzielnymi od dołu a od góry tylko dwa razy— w

łatki równowazko-szydlowate, spodem zaledwie widocznie omszonymi; z koszyczkami pojedynczymi na końcach gałązek baldaszkogronowato-więchowatych,— o szypułkach i kielichokrywach miękkowłosistych, z końcami białawo suchawymi i strzępatymi,— o środku żółtym i wypukłym a promieniach białych i nierówno-3-ząbkowych,— o plewinkach osadnika pełnego, ostrokężnego i nagiego w podstawie prawie-szczecinowato kończystych i przewyższających kwiatki; z ziarnczakami rowkowanymi i guziczkowatymi.— Jak najpospolitszy chwast międzyzbożowy, po ugorach, rolach, rumowiskach, pustkowiach i około dróg; kwitnący od czerwca do września.— Woń ma przenikliwą ale niemiłą, a smak gorzkawo-palący; używano go zaś dawniej pod nazwiskiem *ziela i kwiatów Rumianka psiego* lub *śmierdzącego*— herba et flores Cotulae v. Chamomillae foetidae, w tych samych razach co i rumianku prawdziwego; dziś zaś tylko do fałszowania onegoż służyć może, od którego różni się oprócz woni— osadnikiem pełnym i szydlowato-plewiastym.— (Anthemis Cotula LIN.).

RODZAJ 976. **Pierściennik** (*Anacyclus* PERS.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe jęczyczkowate, prawie-jęczyczkowate a czasem i rurkowate, żeńskie lub płonne, — a środkowe rurkowate, w kraju zgrubłym 5zębne. Kielichokrywa prawie-dzwonkowata, niewiele-szeregowa i krótsza od środka. Osadnik ostrokężny lub też wypukły, plewinkowy. Korony z rurką z przodu ściśniętą, 2skrzydełkową, bez przyrosteczków. Główniki bezogoniaste. Znamiona środkowe bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki płasko ściśnione od przodu, całko- i szeroko-skrzydło. Puch krót-

ki, nieumiarowy, ząbeczkowaty, tylnoboczny i stanowiący przedłużenie skrzydełek.

GAT. 1. *P. lékarski* (*A. officinarum* HAYNE.), u dawnych *Ziele zębne*. — Ziele roczne; którego — korzeń pionowy, wrzecionowaty, do 9" długi a $\frac{1}{3}$ " gruby, rzadka włóknami pokryty; łodyga na 1' wzniesiona, obła, nieco-kątowata przez lekko zbiegające liście, od samego odziomka wydająca liczne gałęzie pozakończane pojedynczymi koszyczkami; liście naprzemianległe, prawie-bezogonkowe, piérzasto wcinane w łaty piérzastodzielne a łatki równo-ważkie i całkie lub 2—3szczépne, lekko-włosiste; koszyczki do 1 $\frac{1}{2}$ " w średnicy na łodydze, a na gałązkach mniejsze, — z łatkami lekko-włosistój kielichokrywy zewnątrz zewnętrznymi tępokńczystymi i delikatnie rześowato-pileczkowanemi w przejrzystym brzegu, — ze środkiem mocno-wypukłym i żółtym, o ząbeczkach koron poodginanych, — a z promieniami 10—20, białymi, spodem różowawymi, 3ząbkowymi w końcu, krótszymi od środka; ziarnczaki przewrotnie-jajowe, 2-skrzydło i 2zębe w szczycie, — na osadniku wypukłym i pokrytym plewinkami łopatkowatemi, przewyższającemi kwiatki swym tępym końcem. — Ojczyzną jego właściwą ma być Europa południowa?, lecz uprawiany stał się dość powszechnym, zwłaszcza w przemysłnych Niemczech zachodnich; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Z niego to pochodzi właściwy handlowy *korzeń bertramowy* lub *zębownikowy* — *radix Pyrethri* w odmianie „*rzymskiej*“, odrażliwej woni i piekącego smaku, mocno ciągnący ślinę. Należy on do nader pobudzających środków dziś już zarzuconych, lecz używanych dawniej zewnętrznie z dobrym skutkiem w porażeniach — zwłaszcza języka lub polyka, w bólu zębów

(nawet i dziś); wewnątrz zaś w zastarzałych gośćcach, w gorączkach gnilnych, w zimnicach uporczywych.

Podobnegoż korzenia — lecz jako *swojskiego*, dostarcza także:

GAT. 2. *P. Zębownik* (*A. Pyrethrum* CASS.), u dawnych *Trędownik*, *Leczyfebra*, *Ciemierzycaka*, *Zębowe* lub *Zębne ziele*: ziele trwałe — o kłębie wrzecionowatym, mięsistym, czubatym, z początku 8" długim a grubości pióra, a później 1' i 1", zewnątrz cisyms a wewnątrz biało-żółtawym; łodygach mnogich, pokładających się z wiérzchołkami popodnoszonymi, do 1' długich, pojedynczych lub mało-gałęzistych i lekko-włosistych; liściach korzeniowych skupionych, ogonkowych, 4 razy piérzasto wcinanych w łatki równoważko-szydlowate, do 8" długich, ciemno-szaro-zielonych, prawie-nagich lub białawowłosych, nieco-mięsistawych, — łodygowych zaś podobnych, lecz dużo krótszych i 3 razy piérzasto wcinanych; koszyczkach wielkich, pojedynczych, na końcach gałęzi, — z kielichokrywkami dolegającymi, nagiem, tępym i wązko-błoniasto obrzeżonymi, — z kwiatkami środka żółtymi, a promieniami białymi spodem czerwawymi i czasem bardzo krótkimi lub nawet żadnymi; siarnczakach szarawo-białych, ściśnionych, rozszérzonych w końcu i uciętych, — z plewinkami osadnika wielkimi, rozszérzonymi górą, tępymi i wklęsłymi: — rosnący blisko po nad morzem irdziemnym, a kwitnący od czerwca do sierpnia. — (*Anthemis Pyrethrum* LIN.).

RODZAJ 977. *Krwawnik* (*Achillea* LIN.).—

Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatków promieniowych 4—6, żeńskich, z języczkami skróconymi i często niekształtnymi lub bez nich, — a środkowe ściśnionorurkowate, 5zębne i obupłciowe. Kielichokrywy jajowowydłużonej łatki dachówkowate, niekiedy rudawoobrzeżone. Osadnik nader szczupły, — już płaskawy, już szypuleczkowato wydłużony, — z plewinkami przejrzystymi i podłużnemi. Główniki bezogoniaste. Znamiona bezpryrosteczkowe. Ziarnczaki podłużne, z przodu ściśnione, gładkie, bezskrzydłe, jakby nerwowato-obrzeżone; bez puchu.

GAT. 1. *K. pospolity* (A. *Millefolium* LIN.), dawniej także *Tysiącłist.*— Ziele trwałe, rozmaicie upostaczone. Kłęb ukośny, wypustny, pokryty gęsto korzeniami włóknistymi. Łodyga wzniesiona albo podnosząca się w odziomku, obława, krésowana, do 3' wysoka, prawie-naga lub różnie włosista, pojedyncza albo gałęziasta. Liście w zarysie wąskie, naprzemianległe, pokrycia łodygi, płaskie lub téż złożone,— korzeniowe w ogonek zwężone i 2 lub 3 razy piérzastodzielne,— a łodygowe bezogonkowe, prawie-obéjmujące i raz-piérzastodzielne; z łatami przewrotnie-jajowato wydłużonemi, piérzastodzielnemi— w łatki równowąskie, piłkowane lub jeszcze raz piérzastodzielnie wcinane, prawie wzniesione i krótko- a nieco-szérzój- lub téż ciernisto-końcayste. Baldaszokgron końcowy, złożony, równowysoki, płaski, gęsty; z szypułkami kosmatemi, szaremi; z koszyczkami mnogimi, drobniutkimi,— o kielichokrywie jajowój i mniej więcéj włosistéj, z łatkami tępemi i żółtawo-zielonemi o zeszlých i cisawych końcach,— o kwiatkach białych lub różowawych,— promieniowych 5, okrągławo jajowatych i 3ząbeczkowych, a środkowych rozkwartych w kraju. Ziarnczaki podłużne; górą nieco szérsze, blade szaro-żółtawe; z osadnikiem ostrokřężnym, o plewnkach łódkowatych i zaostrzonych.— Jeden z najpospolitszych wszędzie chwastów po łakach, postwiškach, murawach, ogrodach, okopach, miedzach i około dróg— w całej Europie i Ameryce północnéj; kwitnie od maja do października.— Od najdawniejszych czasów, bywają jeszcze w użyciu *ziele, kwiaty i wiérzchołki Krwawnika*— herba, flores et summitates *Millefolii*, jako środek wzmacniająco-pobudzający, w ogólném osłabieniu połączoneń z podniesioną drażli-

wością, w osłabioném trawieniu, w krwawnicach bier-
nych, we wszelkich śluzotokach i w zimnicach. Zewnętrz-
nie, wielkie miał wzięcie w leczeniu ran.

W tymże samym celu, zbierają także:

GAT. 2. *K. szlachetny* lub *wonny* (*A. nobilis* Lm.), u dawnych
Złczeń lub *Złocieli*: o łądydze do 1½' wzniesionój lub podnoszącój
się, tęgiój, obłej i gałęzistój górą; o liściach tak jak i reszta ro-
śliny miękkowłosych, — korzeniowych w całości jajowatych, dłu-
googonkowych, 3 razy piérzastodzielnych w łąty i łątki odległe, od-
stające, płaskie, szarawe i często piłkowane, — łądogowych bezgon-
kowych, podłużnych, 2 razy piérzastodzielnych w łątki szersze, po-
mięszane z malúnkami, zamiéniającemi się czasem w ząbki, — a kwia-
towych raz piérzastodzielnych; o baldaszkogronach zbitych, wypu-
kłych; z koszyzkami drobnymi, — o kielichokrywie jajowo-dzwon-
kowatój, — o kwiatach żóltawo-białych, z których promieniowych
5 i to podługinanych: — rosnący po pagórkach i górach w Europie
środkowój i południowój, ale dużo rzadziej od *pospolitego*, z któ-
rym wraz kwitnie; — w skuteczności przewyższający tamten, od któ-
rego dużo wonniéjszy.

GAT. 3. *K. szczecinowaty* (*A. setacea* W. et K.), poczytywany
od wielu za odmianę *pospolitego*: z łądygami zaledwie 10calowemi
darnistemi, kosmato-włosistemi; z podobnie pokrytymi liśćmi, 2 razy
piérzastymi, przytém nadzwyczaj drobnemi i prawie-szczecinowatemi
łateczkami niemal dachówkowatemi; z baldaszkogronami znacznie
mniejszymi; a koszyzkami malúnkami, — o kielichokrywie obłej,
kosmatój, — kwiatach białych lub różowawych: — rosnący wraz z *pos-
politym*, lecz tylko w suszszych i cieplejszych położeniach, oraz równo-
cześnie kwitnący: — który także ma być od niego dużo skuteczniej-
szym. — Także

GAT. 4. *K. kretelski* lub *Radoszka* lub *Radoszka* (*A. cretica*
Lm.): — z łądygami licznymi, podnoszącemi się na 1', obłemi, wysmu-
kłemi, białawo kosmatemi; z liśćmi 1calowymi, wąskimi, równowąsko-
piérzastodzielnymi, pokrycia łądygi, — o łątkach króciuchnych, gę-
stych, odstających, 4dzielnych; z baldaszkogronem wietkawym, poje-
dynczym; z koszyzkami podobnymi do kichawcowych: — *pospolity*
na Krecie, a kwitnący w lipcu i sierpniu: — jak i

GAŁ. 5. *K. sierpowaty* (*A. falcata* LIN.), w którym: łodygi liczne, do 8' wzniesione i rozgałęzione wysmukło; liście liczne, dolne wiązkowe a górne naprzemianległe, piérzastodzielne — w łatki drobniuchne, nadawyczej zbite, powginane, 3dzielne w łateczki obłe i ostro ząbeczkowane, prawie-dachówkowe i białawo-szaro kosmate tak jak i łodyga; baldaszkogrony pojedyncze, 5—6-koszyczkowe, na końcach łodygi i gałązek górnych, — o kwiatach żółtych: — zwyczajny na Wschodzie i w Egipcie; kwitnący od czerwca do września; — w którego skutki lekarze arabscy nadzwyczaj wierzą, zwłaszcza w wyemoczyć wysokowcy z rośliny kwitnącej.

GAŁ. 6. *K. Żeniszek* (*A. Ageratum* LIN.).— Ziele trwałe: z łodygą do 2' wzniesioną, obłą, krésowaną, krótko- i przylegająco-włosistą, tylko w wierzchołku o kilku gałązkach — a zresztą z wiązeczkami listków w kątach liści; z liśćmi podłużnymi, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{2}$ "), tępymi, piłkowanymi — z wyjątkiem najniższych 2 razy piłkowanych lub wcinanych, zwężonymi w ogonek, nagimi lub rzadka drobniuchno-włoseczkowatymi a ztąd jakby o-pylonymi, lépkimi, żółtawo-zielonymi; z baldaszkogronami złożonymi, bardzo zbitymi, — o łatkach kielichokrywy jajowato-lancetowatych i lekko-rzęsowatych, — o kwiatach żółtych, z promieniami malénkimi. — Zwyczajny w Europie południowej; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Mocno lecz nieprzyjemnie wonne, a zarazem gorzkawe ziele i kwiaty *Żeniszka* — herba et flores *Agerati* v. *Eupatorii* Mezues, zalecanymi bywały w dolegliwościach żołądkowych, bezczynności trzewiów podbrzusza, braku czyszczeń miesięcznych i t. p.

RODZAJ 978. *Kichawtec* (*Ptarmica* TOURN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, kwiatki promieniowe 1szeregowy, w liczbie 5—20, żeńskie, o języczkach szeroko-rozpłaszczonych i dłuższych od kielichokrywy, — a środkowe rurkowane, 5zębne, z przodu

ściśnione i obupłciowe. Kielichokrywy dzwonkowatěj, łatki brzegiem rudawe i zeschłe. Osadnik płaski lub cokolwiek wypukły, szeroki i plewinkowy. Główki bezogoniaste. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki od przodu ściśnione, a zewnętrzne często w kraju oskrzydłone; bez puchu.

GAT. 1. *K. właściwy* (*P. vulgaris* DEC.), także *Pierszeń* lub *Pierszeniec*.— Ziele trwałe. Kłęb pionowy, wydający wszechstronnie poziome i białe wypustki, ci-sawo-żółty, a wewnątrz biały; z mnóstwem korzeni włóknistych. Łodyga tęga, wzniesiona lub w odziomku podnosząca się na 3', tylko w wierzchołku w ukwitnienie rozgałęziona, obła, spodem naga a ku górze miękkowłosista, dęta i łamna. Liście liczne, bezogonkowe, naprzemianległe, równoważkie, ($2\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{4}$ "), zaostrome, obtężne, jednostajnie gęsto i drobno ciernisto-piłkowane — w ząbki niewyraźnie-pileczkowane i chrząstkowate, prawie-nagie lub też lekko-omszone. Baldaszkogron wietki, z szypułkami miękkowłosemi: z koszyczkami $\frac{1}{3}$ " w średnicy; o kielichokrywie półkulisto-jajowėj, której łatki zewnętrzne półlancetowate a wewnętrzne tępe, wszystkie zaś w kraju cisawo-zeschłe i całe miękkowłose; o kwiatach promieniowych 8—10, białych, przewrotnie-jajowato i Sząbeczkowato-jęczyczkowych,— a środkowych biało-żółtawych. Ziarnczaki przewrotnie-jajowato wydłużone, blado-cisawe i biało-żółtawo oskrzydłone; z plewinkami osadnika prawie-równoważkami, brodatemi w końcu, białawo-błoniastemi z wyjątkiem zielonych nerwów, prawie równemi kwiatom. — Rośnie bardzo częsty po wilgotnych łąkach, ponad rowami, strumieniami i rzekami w Europie, Azji i Ameryce północnej; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Używaniemi by-

wały ziele i kwiaty *Kichawca*— herba et flores Ptarmicae, jako lék ostro-korzenny; korzenie zaś zamiast zębownikowych.— (*Achillea Ptarmica* LIN.).

GAT. 2. *K. piźmowy* (*P. moschata* DEC.).— Ziele trwałe: którego— kłęb prawie-zdrzewiały, ukośny, cisy, wydający liczne wypustki; łodyga podnosząca się do 10", obłą, krésowana, delikatnie omszona lub całkiem naga; liście naprzemianległe, bezogonkowe lub najniższe zwężone w ogonek, (1" i $\frac{1}{3}$ "), grzebiéniasto-pierzastodzielne, nagie, — z łatkami odstającymi, tępymi lub sztyletowatymi, czasem 1—3ząbkowemi w brzegu, kropkowanemi; baldaszkogrony pojedyncze, z 6—9 a rzadziej z więcej koszyczków na omszonych szypułkach, — o kielichokrywach rzęsowatych, — a kwiatach białych.— Porasta najwyższe Alpy Europy środkowej; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Powszechnie używaném bywa, przyjemnie i mocno wonne a oraz gorzkawe ziele *Iwinki piźmowej*— herba *Ivae moschatae* v. *Genippi* v. *Geneppi veri* przez górskich mieszkańców, pod znaném powszechnie nazwiskiem *herbatki szwajcarskiej*, — jako mocno pobudzające i wzmacniające.— (*Achillea moschata*. LIN.).

Téjże samój nazwy ziele, zbiéraném bywa— i z

GAT. 3. *K. czarniawego* (*P. atrata* DEC.).— ziele trwałe z kłębem także drzewiastym; z łodygą podnoszącą się do 12", obłą, krésowaną i miékkwołosistą; z liśćmi więcej skupionymi na odziomku a w górze bardzo rzadkimi, z których piérwsze do 2 $\frac{1}{2}$ " długie i zwężone w ogonek a drugie mniejsze i bezogonkowe, — wszystkie zaś grzebiéniasto - pierzastodzielne, ciemnozielone, nagie i lánące, o łatkach odległych wąziuchnych i całkich, lub téż 2—3szczépnym; z baldaszkogronem pojedynczym, wietkim, z 4—6 koszyczków $\frac{1}{4}$ calowych na szypułkach miékkwołosych, — o łatkach kielichokrywy podłużnych, delikatnie-piótkowanych i czarniawych brzegiem, — o kwiat-

kach promieniowych 8—10 białych, a środkowych żółtawo-białych:— dość zwyczajnego na Alpach Europy środkowej z wyjątkiem styryjskich, kwitnącego w sierpniu i wrześniu:— (*Achillea atrata* LIN.):—
oras

GAT. 4. *K. karłowatego* (*P. nana* DEC.), różniącego się od poprzedzającego, zaledwie— wzrostem kilkocalowym, drobniejszą grzebięniastością liści i pokryciem dużo kosmatszém;— porastającego południowsze Alpy tyrolskie i szwajcarskie.— (*Achillea nana* LIN.).

RODZAJ 979. *Cypryska* (*Santolina* TOURN.) także *Świętolina* lub *Świętoziół*.— Koszyczek wielokwiatkowy, różno- lub też obu-płciowy; kwiatki promieniowe prawie-jęczyzkowate i przez zronienie żeńskie, — a środkowe obupłciowe, rurkowate, często w podstawie przedłużone w obrączkę lub kapturek otaczający jajnik. Kielichokrywy najczęściej dzwonkowatej, łatki dachówkowate i przytulone. Osadnika wypukłopółkulistego, plewinki podłużne i prawie obejmujące jajnik. Główki bezogoniaste. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki podłużne, niemal-4ściennie, gładziuchne; bez puchu.

GAT. 1. *C. właściwa* (*S. Chamaecyparissus* LIN.), w dawnych zielnikach *Cyprys ziele* lub *ogrodny*.— Podkrzew do 3' wysoki, cały szarokosmato-omszony: którego— łodyga gałęzista, obła, z gałęziami wzniesiono-odstającymi; liście mocno zgęszczone w podstawie łodygi i gałęzi i prawie wiązkowe— z powodu wielu niedokształconych gałązek w ich kątach, — ku wierzchołkowi zaś co raz odleglejsze, naprzemianległe, na 1" długie, równowazkie, 4graniaste i 4stronnie tępo-ząbkowane do różnej głębokości, ogrubnie; koszyczki na długich szypułkach końcowych pojedyncze, $\frac{2}{3}$ " w średnicy, — o kielichokrywie z bardzo gęstemi i grzbiecistemi łatkami — zewnętrznymi mniejszemi a wewnętrznymi więk-

szemi, w tępym wiérzchołku przejrzysto-błoniastym poszarpanemi, a w brzegu rzęsowatemi,— o kwiatkach cytrynowo-żółtych; ziarnczaki podłużne, ku górze szersze, 4roweczkowe; plewinki osadnikowe równowazko-lancetowate.— Pospolita w Europie południowej dzika, a u nas po ogrodach uprawna; kwitnie w czerwcu i w lipcu.— Cała mocno i przenikliwie wonna a gorzkawa, dostarcza *ziela cyprysowego* lub *Bożego drzewka górnego*— herba Santolinae v. Abrotani montani, dawniej bardzo zalecanego jako środek pobudzający, rozpędzający, przeciwkurczowy i przeciwczerwiowy; które jeszcze i dziś w tychże celach używanem bywa w ojczyźnie, jako téż i do wypędzania pluskiew.

GAT. 2. *C. rosmarinolistna* (S. rosmarinifolia Ltn.), u dawnych *Proszczek*.— Także podkrzew: z łodygą do 2' wysoką, bardzo gałęzistą, nagą i szarawo-zieloną; z liśćmi gęstymi,— dółnymi wiąskowymi, szarawymi, prawie-nitkowato równowazkimi, tępymi, z 2 szeregi guziczkowatych jakby-ząbeczków w brzegu,— a górnymi prawie-całobrzegimi, płaskimi, zielonymi i nagimi; z koszyczkami jak w poprzedzającej, lecz o kielichokrywach różnych barwą cisawą i nagich.— Zwykła w Europie południowej; kwitnie od czerwca do września.— Używaną bywa w Hiszpanii w chorobach skórnych.

GAT. 3. *C. najwonniejsza* (S. fragrantissima Torrsk.).— Również podkrzew wéjźrzenia *Żeniszka*, cały białawo-kosmaty: o łodygę rozpiérzchło-gałęzistą, cienką, obłą, króśowaną; liściach lancetowatych, do $\frac{2}{3}$ " długich, prawie-tępych, drobno karbowanych, ogrubnich; baldaszkogronach złożonych i gęstych,— z kielichokrywą prawie jajowo-kulistawą,— z kwiatkami żółtymi,— a plewinkami osadnikowemi białawo-przejrzystymi, z prątką przez środek cisawo-czerwonawą.— Porasta pustynie i piaszczyka w Egipcie, w Arabii i na Wschodzie; kwitnie latem.— Ziele jój bardzo mocnej i przyjemnej woni, używanem bywa od tamecznych we wszelkich nabrzmieniach i miejscowych zapaleniach oczów; a nawet i do Europy już dochodziło, pod nazwiskiem Fahanin lub Fohanin.

RODZAJ 980. *Dwuszek* (*Diofis* DESF.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy; kwiatki same rurkowate i 5zębne, — z rurką płasko-ściśnioną z przodu, dwuskrzydłą i zostrogową w podstawie. Kielichokrywy dzwonkowatej, łatki podłużne i przylegająco-dachówkowate. Osadnik płaski, plewinkowy. Główki bezogoniaste. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki kątownate, bezskrzydłe; bez puchu.

GAT. 1. *D. nadmorski* (*D. maritima* DEC.). — Ziele trwałe, całe zbito i śnieżno-kutnerowate. Kłęb bardzo długi, oblawo-wrzecionowaty, wielogłowy i gałęzisty; z niewielu korzonkami włóknistymi. Łodygi liczne, podnoszące się do 12", grube, obłe; z gałęziami mnogimi, pojedynczemi. Liście nader gęste, naprzemianległe, w pół-objmujące, równowążko wydłużone lecz nieco szersze w końcu, tępe, ($\frac{2}{3}$ " i $\frac{1}{8}$ "), lekko karbowane. Baldaszkogrony z 3—5 koszyczków krótkoszypułkowych; z łatkami kielichokrywy tępo i podłużnie jajowatemi, mało co krótszemi od kwiatków; z koronami żółtymi, o rurce rozszerzonej w podstawie jakby w 2 uszka a ku środkowi zwężonej. Ziarnczaki przewrotnie-jajowe, ściśnione; z plewinkami osadnikowemi wypukło-wklęsłemi i miękkowłosiszemi w końcu. — Pospolity po wybrzeżach morza śródziemnego i po części Oceanu atlantyckiego — zwłaszcza w Anglii; kwitnie od lipca do września. — Jeszcze za czasów DIOSKORYDESA, używanem było ziele to po roztarciu wonne a w smaku gorzko-ciępkie, w wielu tokach brzuchowych; a nawet dziś jeszcze leczą niem na Wschodzie choroby nérek i pęcherza, a w Europie krwioplucie. — (*Filago maritima* LIN.).

RODZAJ 981. *Rumianek* (*Matricaria* LIN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki

promieniowe 1szeregowe, języczkowate, żeńskie, a rzadko żadne,— a środkowe obupłciowe, rurkowate, 4—5-zębne, o rurce obłej. Kielichokrywy niewieloszeregowo-dachówkowatej, łatki prawie równe. Osadnik obszerny, nagi i jajowo-ostrokężny. Główki bezogoniaste. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki jednostajne, bezskrzydłe, kątowne, z wielkim krążkiem na szczycie. Puch krótki i koronkowaty, lub żaden.

GAT. 1. *R. pospolity* (M. Chamomilla LIN.), także od dawnych ziółopisów *wonnym*, *Rumienkiem* lub *Rumieniem pachnącym* mianowany.— Ziele roczne, całe nagie. Korzeń wrzecionowaty, włóknisto gałęzisty, biały. Łodyga od 2" do 1½' wzniesiona, pojedyncza albo gałęzista, oblawo-kątowata, często dołem czerwonawa, z gałęziami podobnemiż i równowysoko popodnoszonemi. Liście naprzemianległe, bezogonkowe, w całości podłużne, nieco-mięsistawe,— najniższe 3 razy-, średnie 2 razy-, a najwyższe 1raz-pierzastodzielne w łatki nitkowato-równoważkie, odstające, z nerwem głównym grzbiecisto-wydatnym. Koszyczki pojedyncze na końcach łodygi i gałęzi, blisko 1" w średnicy, razem stanowiące jakby baldaszkogron, w liczbie odpowiedniej wielkości okazu; z kielichokrywą płasko-dzwonkowatą,— o łatkach wąskich, w tępych końcu rozszerzonych, białawo obrzeżonych; ze środkiem półkulistym lub ostrokężnym, zbitym, żółtym,— a promieniami 12—13, białymi, 3karkowymi w końcu i poodginanymi po rozkwitnieniu; z osadnikiem ostrokężnym i dętym. Ziarnczaki podłużne, żeberkowane, 6kątne, blado-płowe.— Jak najpospolitszy chwast międzybożowy, oraz po pastwiskach, wygonach i pustkowiach; kwitnie od maja do sierpnia.— *Kwiaty Rumianka* lub *Rumianek* — flores

Chamomillae vulgaris v. *Chamaemelum*, wo-
ni właściwej dość przyjemnej i smaku gorzkawo-ko-
rzennego, należą zapewne do używanych nieprzerwa-
nie od najdawniejszej starożytności aż do dziś dnia,—
może z wyjątkiem Anglii i Francyi, gdzie je rumiankiem
włoskim zastępują. Skuteczność ich zależy może naj-
więcej od *olejku rumiankowego* — oleum *Cha-*
momillae barwy modrej, który dziś w postaci cukro-
lejku przepisują lekarze: same zaś kwiaty, należą do
codziennych domowych leków przemijająco pobudzają-
cych nerwy i naczynia, usmiérzających kurcze i bóle
wszelkie od nerwu spółczulnego zależne, przeciwni-
cznych, macicznych, podnoszących trawienie itp. Daw-
niej zadawano także i *ziół rumiankowe* — herba
Chamomillae, jako rozpuszczające. •

W południowej Francyi używają często jako rumianku, ko-
szyczki

GAT. 2. *R. wonego* (*M. suaveolens* Lm.): saledwie odró-
niającego się — 2 razy mniejszymi koszyczkami, obok kończystych
łatek kielichokryw; — pochodzącego z Indyi wschodnich.

RODZAJ 982. *Maruna* (*Pyrethrum* GÄRTN.).
— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, a bardzo
rzadko obupłciowy; kwiatki promienniowe 1szeregowo,
języczkowe i żeńskie, a czasem żadne, — środkowe zaś
obupłciowe, 5zębnie-rurkowate, o rurce często ściśnionej
z przodu i 2skrzydełkowej. Kielichokrywa dachówkowata
i zeschnięta w brzegach. Osadnik wypukły lub płaski, na-
gi albo z plewinkami. Główniki bezogoniaste. Znamiona
środkowe bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki jednostajne,
bezskrzydłe, kątowate. Puch koronkowaty, często są-
beczkowy, niekiedy jakby-uszkowaty, rozmiarów ziarn-
czaka.

GAT. 1. *M. Marunka* (*P. Parthenium* Sm.), w starych zielnikach także *Bylica*.— Ziele trwałe: którego— kłęb ukośny, długowłókniisto-korzonkowy; łodygi liczne, wzniesione albo podnoszące się na 3', oblawo-kątowate, rowkowane, w odziomku nagie a ku górze omszone i rozgałęzione baldaszkogronowato i przewyższająco łodygę; liście naprzemianległe, szerokie, omszone, 2 razy piérzastodzielne— w łatki podłużne, tępe, całkie lub wcinano-pilkowane od zewnątrz ku końcom, górne zaś załedwie fraz piérzastodzielne w łateczki spływające wraz; koszyczki pojedyncze lub też po 3—5 w baldaszkogronach,— na szypułkach zgrubłych, odstających i nagich lub z przysadkiem równowążko-lancetowatym,— o łatkach kielichokrywy waziuchnych, kończystawych, omszonych i w końcu poszarpano-błoniastych,— o środku żółtym,— o promieniach białych, skróconych i nierównoząbkowych; ziarnczakł podłużne, 6ścienne, 12prążkowe, nieco-łękowate i nagie,— z puchem brzeźnym i 6-ząbeczkowym.— Dość pospolita w całej prawie Europie, po murach, rumowiskach, polach i odłogach, oraz koło wsiów; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Lékar-skiém bywało *ziele* i *wiérzchołki Marunki*— herba et summitates Pyrethri v. Matricariae, woni rumiankowej lecz nieco odrażającej, okwitujące także w olejek rumiankowy modrawy,— jako wzmacniające, przeciwwimniczne, przeciwkurczowe, zachwalane także w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych i popołogowych; zewnątrz zaś na rozpędzenie nabrzmień i ku ukojeniu bólów: dziś jednak prawie całkiem zarzucone.— (*Matricaria Parthenium*. LIN.).

GAT. 2. *M. benoona* (*P. inodorum* Sm.), czyli *Rumianek driki*.— Ziele roczne, całe nagie; s łodygą do 2' wzniesioną, gałęziastą

a przytém czasem z przygałkzami z odziomka podnoszącemi się, o-blawo-kątowatą i dołem czerwonawą; z liśćmi bezogonkowymi, mięsistawymi, — z których dolne prawie 3 razy-, średnie 2 razy- a naj-wyższe 1 raz-pięrzastodzielne, — z nerwem głównym łatek nitkowato-równowążkich z obu stron wypukłym; z koszyczkami pojedynczymi na końcach gałęzi i gałązek nader licznych, tworzącymi wraz wielki i wietki baldaszkogron, — o kielichokrywy łatkach brzegiem i w wierzchołku białawo- lub cisawo-zeschłych, a w środku z nerwem sielonym, — o kwiatach w środku żółtych, a w promieniach białych i równowążkich; z ziarnczakami podłużnymi, niezupełnie-3kątными, z jednej strony wypukłymi a z drugiej wyłobionymi, — o puchu całobrzegim; z osadnikiem mocno wypukłym i pełnym. — Powszeczny chwast międzysobożowy, około dróg i po pustkowiach; kwitnie od czerwca do września. — Jako najpodobniejszy do *Rumianka właciwego*, za niego często zbieranym bywa; od którego wszelako tak pełnością jako i postacią osadnika, oraz brakiem woni w kwiatach, dostatecznie różni się. — (*Matricaria inodora* Lrx.).

GAT. 3. *M. Marzymiętka* (P. *Tanacetum* DEC.), w starych zielnikach także *Miętkę* lub *Szałwią* — *rymską*, oraz *Piwonię wonną* od ludu zwana. — Ziele trwałe; całe białawo-szarawo opylone: którego — kłęb wielogłowy i gęstokorzonkowy; łodygi liczne, do 5' wzniesione, w odziomku korzeniopustne, obłe, kresowane; liście podłużnie-jajowate, tępe, — korzeniowe na 4" długie i na równie długich ogonkach, tępe i tępopiłkowane, — łodygowe zaś prawie-bezogonkowe, 2uszkowe, prawie-umiarowo i gęsto piłkowane; wiecha złożona z wielu baldaszkogronów, a te z koszyczków mniejszych jak w *Maruncie*, — o łatkach kielichokrywy cisawo-obrzeżonych i wydłużonych w końcu w zeschły nadrostek; ziarnczaki z puchem koronkowatym, kółkowym i poszarpanym. — Pospolita około dróg i po pustkowiach w Europie południowej dzika, a uprawna u nas nawet po włociańskich ogródkach; kwitnie od sierpnia do

października.— Znane to ziele mocno i właściwie sobie wonne jakby miętowato, zgodne bardzo z *Wrotyczem* do którego go liczono, dziś całkiem zapomniane, dostarczało niegdyś *ziela i wierzchołków Marzywiętki* lub *Miętki rzymskiej*— herba et summitates Balsamitae v. Menthae romanae v. saracenicae, dość używanego jako pobudzającego; dziś zaś zaledwie jako wypędzające pluskwy bardzo zachwalanego;— którego owoce uchodzą często w handlu za *nasiona Cytwarowe węgierskie*— semina Cinnae hungarica, używane jak inne *cytwary*.— (Tannacetum Balsamita LIN.).

RODZAJ 983. **Króliki** (*Leucanthemum* TOURN.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, języczkowate, żeńskie, rzadko bezpłciowe,— a środkowe rurkowate, 5zębne, o rurce mięsistej i z przodu płasko-ściśnionej oraz 2skrzydłej, obupłciowe. Kielichokrywy szeroko-dzwonkowatej i dachówkowatej, łatki prawie-zeschłe. Osadnik płaski, albo wypukły i nagi. Główki bezogoniaste. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki jednostajne, bezskrzydłe, obłe, krésowane, uwieńczone wielkim krążkiem. Puch środka żaden, a w promieniach także żaden lub też uszeczkowaty:

GAT. 1. *K. właściwe* (L. vulgare LAM.), również *Książki*, *Główki Ś. Jana*, *Stokroć wielka* i *Matecznik* u starych.— Ziele wieloletnie: którego — kłęb ukośny, gałęzisty, włóknisto - korzeniowy; łodyga nieco podnosząca w odziomku, do 2' wysoka, pojedyncza lub tylko z kilkoma odnogami kwietnymi w końcu, oblawo-kątowata, już cała naga, już cała krótkowłosa— już tylko w odziomku; liście naprzemianległe, ciemno-zielone,

pokrycia łodygi lub nagie, — korzeniowe piłkowane lub też karbowane, a rzadko prawie-pierzasto wcinane w łatki równoważkie, ogonkowe i przewrotnie-jajowato-łopatkowate, — łodygowe zaś tępo-lancetowate, w pół-objmujące lecz wcięte w podstawie; koszyczki 2" w średnicy i szersze, końcowe, pojedyncze, — o kielichokrywy łatkach wewnętrznych wązko-zeschło i ciemno-ciso obwiedzionych, a wewnętrznych zeschło-biało błonia-stych i poszarpanych w tępym wierzchołku, — o kwiatach środkowych żółtych a promieniowych białych i wykrojonych lub też 3karbkowych; ziarnczaki czarno-cise. — Nadzwyczaj pospolite po łąkach i murawach, tak w górach jak i równiach w całej Europie; kwitnie od maja do lipca. — Dawniejsi lekarze, przepisywali z nich pochodzące *ziele i kwiaty Stokroci większej* — herba et flores Bellidis majoris, jako lekko-gorzka; wypustki zaś młode, jeszcze dziś z wiosny jadają za sałatę we Włoszech. — (*Chrysanthemum Leucanthemum* LIN.).

RODZAJ 984. *Bylica* (*Artemisia* LIN.). — Koszyczki kilka- lub, wielo-kwiatkowe, różno- albo obu-płciowe; promieniowe 1szeregowe, żeńskie, 3-zębne, — a środkowe obupłciowe lub przez zronienie męzkie, 5zębne. Kielichokrywy dachówkowatęj, łatki suche. Osadnik płaskawy lub wypukły, nagi lub szorstko-włókienkowy. Główki bezogoniaste. Znamiona środka wystające, a promieni zamknięte w koronie i często zronione. Ziarnczaki przewrotnie-jajowe, z malénkim krążkiem szczytowym; bez puchu.

PODRODZAJ 1. *Głupich* (*Dracunculus* BESS.). — Koszyczki różnopłciowe. Kwiatki promienio-

we żeńskie, a środkowe obupłciowe ze zronionym jajnikiem. Osadnik nagi.

GAT. 1. *B. Głupich* (A. *Dracunculus* LIN.) w dawnych zielnikach także jeszcze *Pieczystém zielem*, *Torhunem* i *Dragankiem*, a potocznie *Estragonem* zwana.— Ziele wieloletnie, całe nagie i gładkie: którego — kłęb dość gruby, wypustny, z licznymi korzeniami włóknistymi; łodyga do 3' i wyższa, wzniesiona, wiéchowato rozgałęziona, obła, rowkowana, rdzenista; liście naprzemianległe, bezogonkowe, (3" i 1/2"), pierwiastkowe 3-szczépne a późniejsze lancetowate, z obu końców zwężone, przytępione, górne stopniowo coraz mniejsze, odstające lub poodginane, całobrzegie, ogrubnie i lekko-lśnące; koszyczki w gronach długich, wysmukłych, wietkich i 1stronnych, tworzących wraz rozpiérzchlą wiéchę — drobne, prawie-kuliste, wzniesione na krótkich szypułkach, — o kielichokrywach 6—Słatkowych i ogrubnich, — o kwiatkach promieniowych 6—8, znacznie krótszych od środkowych zronionych i żóltawo-rudawych.— Dziki rośnie w Azji północnej i środkowej, a uprawiany w całej Europie; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Znane ze swego kuchennego użycia *ziele Głupicha* lub *estragonowe* — herba *Dracunculi hortensis*, po roztarciu przyjemnej i właściwej woni, smaku z pcczątku chłodnego a potem rozgrzewającego lecz słodkawego jakby hanyż, — należy do léków pobudzających, podnoszących trawienie, pomnażających wydzieliny: wszelako obecnie *Estragon* tylko jako środek dyetetyczny, zwłaszcza *ocet estragonowy*, miéwa swe zastósowanie.— (*Oligosporus condimentarius* CASS.).

GAT 2. *B. polna* (A. *campestris* LIN.), u dawnych *drobnolistna*.— Ziele trwałe, całe nagie: z kłębem drze-

wiastym, grubym, ukośnie nagiętym, wielokorzonkowym; z łodygami licznymi, do 3' długimi, z początku pokładającymi się a w porze kwitnienia różgowato podnoszącymi, gałęzistymi, obłemi, krésowanymi, zwykle czerwonawymi; z liśćmi korzeniowymi darnisto skupionymi, ogonkowymi, piérzastodzielnie wcinanymi w łaty równowążko-3szczépne, początkowo popielato-jedwabiste a później nagie, — łodygowymi bezogonkowymi, również piérzastodzielnymi w łatki równowążko-kończyste, zawsze nagie i całobrzegie, — a najwyższymi równowążko-szczecinowatymi; z koszyczkami jajkowymi, na gałązkach odstających lub poodginanych, krótkoszypuleczkowymi, zwisłymi i drobnymi, tworzącymi prawie kłosy, — o kielichokrywach przejrzystych, — o kwiatkach blado-żółtych z czerwonawym krajem, środkowych 5 lub 8 ze znamionami ułożonemi w gwiazdkę 8promieniową, a promieniowych 5 albo 6. — Bardzo pospolita około dróg, po miedzach, uwrociach, po pagórkach i murach w całej Europie, także w Ameryce północnej niezadka; kwitnie od lipca do września. — Dawni lékarze, przepisywali z niej otrzymane *ziele Bylicy czerwonej* — herba *Artemisiae rubrae*, na wzmocnienie trawienia i w czerwivości; korzeń zaś wypadacze zalecali.

PODRODZAJ 2. *Opilotka* (*Seriphidium* BESS.). — Koszyczki obupłciowe. Osadnik nagi.

GAT. 3. *B. pomorska* (*A. maritima* LIN.), u dawnych *Piółyn pomorski* lub *zamorski*. — Ziele trwałe, całe śnieżno opilónione: o kłębie drzewiastym, wielogłowym i wypustnym; o łodygach wielu, na 1 1/2' wzniesionych lub podnoszących się w odziomku prawie zdrzewiałym, obłych, krésowanych, tylko w wierzchołku z gałązkami kwietnymi zwisłymi, a w odziomku często nagiemi; o

liściach ku górze zgęszczonych i ogonkowych, — najniższych 2 razy piérzastodzielnych w łatki 3szczépne, o łateczkach równowązkich, — środkowych raz piérzastodzielnych, — a najwyższych równowązkich i tępych; o koszyczkach drobnych, podłużnych, bezszypuleczkowych na zwisłych gałązkach w kłosach, tworzących razem pojedynczą wiéchę, — z kielichokryw łatkami w brzegu szeroko błoniasto-przejrzystymi, — z kwiatkami środka żółtymi, w promieniach brudno-czerwonawymi. — Porasta wybrzeża mórz, od Bałtyckiego do śródziemnego; kwitnie w sierpniu i wrześniu. — Z niéj pochodziło *ziele i wiérzchołki Piólyna pomorskiego* — herba et summitates Absinthii maritimi, goźkie i woni *Kociego ziela*, używane od dawnych lékarzów jak *Piółun* i *Bylica pontycka*.

Na tenże sam sposób, użyć się także da, długo za jéj odmianę poczytywana

GAT. 4. *B. żupowa* (*A. salina* WILLD.): różniąca się jedynie — łodygami gałęziastymi; szarą kosmatością; łatkami liści prawie nitkowatymi; oraz koszyczkami szypułkowymi: — rosnąca tu i owdzie na gruntach i po nad źródłami słonemi Europy środkowej.

GAT. 5. *B. szwajcarska* (*A. vallesiaca* ALL.). — Ziele trwałe, całe śnieżno opilónione; z łodygą do 2' wzniesioną, okrągławo-kątowatą, rozgałęzioną ku górze odstająco-wiéchowato; z liśćmi małymi, gęstymi, — dółnymi 2 razy piérzastodzielnymi w łatki równowązkie a tępe, ogonkowymi, — a górnymi raz piérzastodzielnymi, o łatkach prawie-nitkowatych; z koszyczkami drobnymi, pojedynczymi, bez szypuleczek w kątach liści — tworzącymi kłosy ulistnione, a łącznie wiéchę pojedynczą, — o kielichokryw łatkach wązkich i tępych, — a kwiatkach brudnawo-żółtych. — Zwyczajna po wzgó-

rzach, około dróg i wsiów od Szwajcaryi aż do Hiszpanii na południu Europy; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Szwajcarowie używają: jój, jako *ziela Iwinki czarnej* — herba Genippi nigri, w ten sposób co i *herbatki szwajcarskiej* właściwej.

PODRODZAJ 3. *Bożydrzew* (*Abrotanum* TOURN.).— Koszyczki różnopłciowe. Kwiatki promieniowe żeńskie, środkowe obupłciowe — lecz wszystkie płodne. Osadnik nagi.

GAT. 6. *B. Bożydrzewko* (*A. Abrothanium* LIN.).— Podkrzew. Łodyga do 3' wysoka, w odziomku zdrzewiała, mocno- i wzniesiono-gałęzista, okragławo-kątowata, cisawo-szara, — a młode pędy szarawe i jakby opylono-opilśnione. Liście nader gęste, naprzemianległe, pokrycia pędów za młodu a później prawie-nagie; dółno 2 razy- a górne 1 raz-pierzastodzielne — w łatki niemal-nitkowate i tępe; najwyższe zaś czasem prawie-całkowite. Koszyczki mnogie, kątowe, zwisłe, kuliste, drobnouchne, jakby w gronach 1stronnych — tworzących wraz wiechę tęgą i ulistnioną, — o łatkach kielichokrywy wydrążonych, w brzegu szeroko préjrzysto-błoniastych, szarawo-miękkowłosych, — kwiatkach zielonawo-żółtych, środkowych około 18 a promieniowych 3 do 7. — Porasta wzgórze spieczyste w Europie południowej i na Wschodzie dziko, a uprawne nadzwyczaj częste po naszych ogródach; kwitnie w sierpniu i wrześniu. — Woń ma przyjemną i smak gorzkawy: a z niego *ziele i wiérzchołki Bożydrzewka* — herba et summitates Abrotani, dawniej przez lékarzy a dziś od ludu jako lék domowy używaném jeszcze ciągle bywa, już wewnątrznie tak jak piołunowe, już zewnątrznie — zwłaszcza w cierpieniach gardła i ust.

GAT. 7. *B. roczna* (A. annua LIN.).— Ziele roczne całe nagie; z łodygą do 8' wzniesioną a przytém wymukłą, kątowato-rowkowaną, z czasem czerwieniejącą, odstającą rozgałęzioną: z liśćmi bezogonkowymi, (5" i 3"), dólnymi 3 razy- górnymi 2 razy- a najwyższymi 1 raz- piérzastodzielnymi lub całkowitymi, — o łatkach równowąskich i kończystych; z koszyczkami w wiśchach, zwisłymi, kulistymi, wielkości owoców kolendry, — o łatkach kielichokrywy szeroko- i przejrzysto-obrzeżonych. — Pospolita w Syberji południowej, w Chinach i w Persyi północnej; kwitnąca w sierpniu i wrześniu: — sadawaną bywa od Chińczyków w gorączkach trawiących, w czerwonych, wrzodach gnilnych i w. i. — a od Syberyjczyków używaną do barwienia czerwonych safranów.

GAT. 8. *B. chińska* (A. chinensis LIN.).— Podkrzew cały popielaty; którego — łodygi liczne, do 3' wysokie, obłe, kręśowane; liście gęste, bezogonkowe, podłużnie-przewrotnie-jajowate, (1" i 1/2"), ku podstawie zwężone, z wierzchu szarowłose a spodem biało kutnerowate, — dólne 3- lub 2-łatowe i tępe, a górne całkowite i równowąskie; koszyczki kątowe, drobne, często zwiste, w gronkach złożonych, — o kielichokrywie dzwonekowatej, wełnistej, w brzegu łatek cisawo-zeschlétj i strzępiasto-ząbkowanej, — a kwiatach złotych. — Zwykła w Chinach, Japonii i Syberji południowej; kwitnie latem. — Z jój to liści pokrycia kutnerowatego, przyrządzają Chińczycy tyle u nich używane przypiekadła (moxa); a prócz tego ziele zadają jako wzmacniające żołądek, przeciwkurczowe i pomnażające czyszczenia miesięczne.

GAT. 9. *B. Glistnik* (A. Contra LIN.), w starych zielnikach *Piotłymem glistnym*, *Glistnikiem* i *Cytwarem* mieniona. — Podkrzew odstającą i długo-gałęzisty, od samego prawie-bezlistnego odziomka; z gałazkami ku końcom gałęzi licznymi, krótkimi, odstającymi, — cały pokryty białą, cienką i łatwą do starcia pajęczynowatą wełną. Liście ma pozgromadzone ku wierzchołkom odnóg, prawie-wiązkowe, zaledwie 1/4" długie i tyleż szerokie, dłoniasto-piérzastodzielne, prawie-nagie, szarozielone, i pod szkłem powiększającym gruczołeczkowe;

o łatkach równowązkich i tępych. Koszyczki podłużnie-jajowe, drobne, bezszypułczkowe i poskupiane tak — iż tworzą kłos przerywany bezlistny; z kielichokrywą o 10—15 łatkach jajowatych, tępych, błoniasto obrzeżonych, gładkich, nieco wypukłych i z żółtymi gruczołkami na grzbiecie; z kwiatkami 3—4ma środkowymi, a 1—2ma promieniowymi.— Ojczyzną jój Persya, skąd i dalej na Wschodzie rozszērzyła się; kwitnie latem.— Z niej to pochodzą tak zwane *nasiona Gliśnikowe* lub *Cytwarowe lewanckie* — semina *Cinnae v. Santonici v. Contra* — *levantica*, tyle słynny od najdawniejszych czasów aż po dziś dzień — lek, we wszelkich cierpieniach dzieci z czerwiwości wynikających; które prócz tego należą i do wzmacniających żołądek.

Cytwaru, dostarcza prócz tego wiele roślin z tego rodzaju; wszelako najwięcej znane w handlu — pochodzą z

GAT. 10. *B. skupionój* (*A. glomerata* SIEB.) — podkrzewu: z łodygą na 2' wzniesioną, okrągławo-kątową, prawie-rowkowaną, odstająco-więchowato rozgałęzioną, w odziomku prawie-nagą i szaro-cisawą, a kłu górze porosłą wełną delikatną i łatwą do starcia; z liśćmi nielicznymi, drobnymi, wełnistymi, dłoniasto-3 — 4szczępnymi w łatki równowązkie, tępe i nabrzmiale brzegiem, — a najwyższymi o 1 lub 2 łatkach albo téż całkimi; z koszyczkami drobniachnymi, kulisto-jajkowymi, po 2—3 poskupianymi bez szypulek a prawie pozrastalnymi — w kupki nieco odległe od siebie, i to w kątach drobnych listków, — o kielichokrywy łatkach 10 — 14, zbito ułożonych, żółtawo- lub zielonawo-szarych, opylono-opilśnionych i przejrzystych brzegiem: — rosnącój w Palestynie, a kwitnącój latem; z którój pochodzą *nasiona Cytwara barbaryjskiego* lub *afrykańskiego* — semina *Cinnae, Santonici v. Contra* — *barbarica v. africana v. indiae*.

GAT. 11. *B. Cytwara* (*A. santonica* LIN.), podkrzewu: którego — łodyga 2stopowa, podnosząca się, gałęzista, szarawa od delikatnych wełnistych włosków dolegających; liście podobnie porosłe,

ogonkowe, do 3'' długie,— odsiomkowe 2 razy- a środkowe 1-rapierzastodzielne,— najwyższe zaś całkowite i postaci łatek poprzedzających, to jest równoważkie i tępe; koszyczki malonkie, obłe, szypułczkowe i wzniesione, w gronach jednostronnych i często poodginanych, licznych na końcach gałęzi i łodygi,— o łatkach kielichokrywy 10—12, welnistych, wewnętrznych łopatkowatych i błoniasto obrzeżonych, dłuższych od zewnętrznych,— o 5 kwiatach, pomiędzy którymi często ani jeden żeński:— rosnącej około Astrachanu, w Tatarji i Persji; kwitnącej latem;— która dostarcza *nasium cyttarowych tatarskich*— semina Cinnae tatarica, najmniej cenionych w handlu, a zwykle pochodzących z przymieszania kilku innych gatunków.

GAT. 12. *B. żydowskićj* (A. judaica LIN.)— także podkrzewu: o łodydze 1½stopowej, obłej, mocno rozgałęzionej w odnogi odstające i najdłuższe w środku téjże wraz z niemi— opilśnionej krótko, szbito i białawo-szaro; liściach bardzo drobnych, przewrotniejajowatych, tępych, białawo-szaro kutnerowatych,— dólnych 3—5łatkowo piérzasto-wcinanych, z łatką środkową jeszcze raz wkrawaną,— pośrednich jeszcze mniejszych, o 3—5 łateczkach bardzo tępych i prawie-ząbkowatych z każdój strony,— a najwyższych prawie-całobrzegich; koszyczkach półkulistych, wzniesionych, w gronach końcowych 1stronnych,— o łatkach kielichokrywy 7—8, żółtawych, kosmatych, tępych, z których wewnętrzne dłuższe i w przejrzystym brzegu rzęsoвате,— o kwiatach żywo-żółtych:— pospolitiej w Egipcie, Arabii i Palestynie, a kwitnącej latem;— z której *Cyttar* tylko w miejscu używa wziętości.

GAT. 13. *B. pospolita* (A. vulgaris LIN.), także kiedyś *swojską*, a nieco później *Bylnikiem* zwana.— Ziele trwałe: u którego— kłęb prawie-pionowy, grubości palca, twardy, gałęzisty, wypustny, o licznych długich i żółtawych korzonkach. Łodygi liczne, rdzeniste, na 6' wzniesione, obławo-kątowate, zielone lub czerwonawe, nagie albo lekko omszono-opilśnione,— z gałęziami odstającymi. Liście z wierzchu ciemnozielone i nagie, a spodem biało- lub siwo-kutnerowate; korzeniowe, ogonkowe, sercowate, tępe, 2 razy piérzastodzielne— w ła-

ty 3--5latkowe, a łatki lancetowate i prawie-ząbkowane lub w wyższych całobrzegie; łodygowe niższe również ogonkowe, ale tylko raz piérzastodzielne, — a wyższe bezogonkowe; kwiatowe zaś równowazko - lancetowate i całobrzegie. Koszyczki jajowe, prawie-bezszyplczkowe, wzniesione, w kłosowatych gronach wiérzchołkowo-kątowych tworzących wraz wiechę wydłużoną; o łatkach kielichokrywy kosmato - welnistych, zewnętrznych dużo węższych niż wewnętrzne jajowate i przejrzysto a szeroko obrzeżone; kwiatach środkowych 5—7, brudno-czerwonawych, z krajem wzniesiono odstającym, ze znamionami ułożonemi w gwiazdkę 6-promieniową, — a promieniowych 7—9, żółtawych, w kraju krótko rozszczepanych. — Jak najpospolitsza po miedzach, okopach, około dróg, płotów, ponad brzegami strumieni i rzek, oraz na murach i rumowiskach w całej Europie, Azji i Ameryce północnej; kwitnie od lipca do września. — Przed laty dość powszechném było użycie *ziela i wiérzchołków Bylicy czerwonej i białej* — herba et summitates Artemisiae rubrae et albae, z dwóch jój odmian o łodydze zielonej i czerwonej, w sposób odpowiedni piołynowym; także korzeni obumarłych i czarniawych, pod nazwiskiem *węgla Bylicy czerwonej* — carbo Artemisiae rubrae: przed niedawnym zaś czasem poczęto zalecać same włókna korzeniowe, jako *korzeń Bylicy pospolitej* — radix Artemisiae vulgaris, przeciw padaczce.

W tenże sam sposób używaną także bywała:

GAT. 14. *B. pontycka* (A. pontica LIN.), niegdys *Piołynkiem włoskim i pontyckim* mieniona: ziele trwałe, całe białawo-szare; z kłębem sdrzewiałym, posiomym, wypustnym, wielokorzonkowym; sło-

dygami kilkoma, na 2' wzniesionemi, cienkimi, obłemi, kutnerowatemi, prawie-pojedynczemi, bo saledwie w samym końcu z kilkoma krótkimi gałązkami; z liśćmi dość gęstymi, odstającymi lub nawet poodginanymi, krótkoogonkowymi, często z obu stron zarówno białawo-szaro opilśnionymi,— niższymi 2 razy a wyższymi 1 raz-pierzastodzielnymi w łatki równowązkie i tępe,— a podkwietnymi prawie całkimi; z koszyczkami w gronach krótkich i pojedynczych, prawie-kulistymi, zwisło-szypuleczkowymi,— o łatkach kielichokrywy szarawo-białych, wewnętrznych szerszych i błoniasto obrzeżonych,— a kwiatach żółtych, środkowych 20—30 a promieniowych 12—15:— porastająca wzgórza słoneczne i góry w Europie środkowej i południowej, oraz na Wschodzie; kwitnąca w sierpniu i wrześniu:— z której do dziś dnia jeszcze na południu, używanem bywa *ziele wierzchołki Piołynu pontyckiego* lub *rzymskiego*.

PODRODZAJ 4. *Piołyn* (*Absinthium* TOURN.).— Koszyczki kulistawe. Kwiatki promieniowe żeńskie, środkowe obupłciowe, a wszystkie płodne. Osadnik włosisty.

GAT. 15. *B. Piołyn* lub *Piołun* (*A. Absinthium* LIN.), zwykle *pospolitym* zwany.— Ziele trwałe: którego— kłęb ukośny, bardzo gałęzisty i mocno-włóknisto okorzeniony: łodyga do 4' wzniesiona, obła, krésowana, prawie-kutnerowato szara, gałęzista górą, w odziomku czasem drzewiejąca: liście w dotknięciu miękkie przez pokrywającą je cienką i jedwabisto-siwą pilśń; dólne długoogonkowe, do 3ch razy pierzasto wcinane,— z łatkami jeszcze wcinanemi lub całkowitemi, podłużnie lancetowato-tępemi; pośrednie 2 razy podobnie wcinane i jeszcze średnioogonkowe; a najwyższe coraz krócej ogonkowe aż do bezogonkowych, od 1raz pierzasto wcinanych do 3szczepnych,— a wreszcie w całkowite przechodzące: grona wierzchołkowo-kątowe, liczne, odstająco-wzniesione, pojedyncze lub złożone, wraz tworzące wydłużoną wiechę— z koszyczków prawie-kulistych i

swistych,— o kielichokrywach szarojedwabistych, z łatkami zewnętrznymi szerszymi i zeszlęmi,— kwiatkach zaś cytrynowo-żółtych z czasem ciemniejących, z których środkowych 80—90 poodginanych w kraju— a promieniowych 14—16,— o osadniku wypukłym.— Nader zwyczajny po murach, rumowiskach i pustkowiach w całej Europie; kwitnie od lipca do września.— *Ziele i wiérzchołki Piołyna*— herba et summitates Absinthii, pod ogólną nazwą *Piołuna* lub *Piołunka*, od najdawniejszych czasów utrzymują się w użyciu— choć już może więcej domowém, jako środek wzmacniający zwłaszcza przyrząd trawienia, przeciwsimiczny i przeciwczerwiowy.— (*Absinthium vulgare* LAM.).

Oprócz już w poprzednich podrodzajach opisanych, zalecają się— jako działające na sposób *Piołyna*:

GAT. 16. *B. drzewna* (A. arborecens Lm.), także *Piołyna drzewna* dawniejszych: krzew nader strojny, do 4' wysoki, w odziomku nagi z korą szarą, a ku górze z gałęziami ulistnionemi i popielatemi; którego liście dość gęste i ze wszęch miar podobne piołynowym, lecz dużo wężsiej łatkowe, popielato jedwabiste; gałązki kwiatne pojedyncze, z koszyczkami jak w tamtym aż do kwiatków:— pospolita po wybrzeżach morza śródziemnego, kwitnąca także od lipca do września:— której ziele dużo wonniejsza i przyjemniejsza, miłsém jest do użycia niż piołynowa.

GAT. 17. *B. alpejska* (A. Mutellina VILL.), u dawnych *Piołyna biały* lub *széroki*.— Ziele trwałe: którego— kłęb zdrzewiały, wielogłowy, cisy; łodygi liczne, na 7" podnoszące się, całkiem pojedyncze, drobno- i biało-włosiste; liście ogonkowe, — w odziomku skupione, dłoniasto-wielodzielne w łaty 3.—5 szczępane, z łatkami równowązkami i zaostrownymi,— łodygowe odległe i podobnież wcinane w łatki najczęściej całobrzegie lub

niekiedy wkrawane, — a najwyższe najwięcej 3szcześnie; koszyczki podłużne, pojedynczo wzniesione w kątach liści, najniższe odległe i na $\frac{1}{2}$ calowych szypułkach, pośrednie na krótszych, a najwyższe 3 — 4 bez szypulek i prawie skupione, — z kielichokryw kosmato-jedwabistych łatkami w brzegu i końcu ciawem, — a kwiatkami żółtawymi. — Porasta najwyższe Alpy pierwotne, od Salzburga aż do Włoch; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Ziele to wraz z następującem, wielce bywa cenione od miejscowych góralów, jako środek wzmacniająco - pobudzający; także jako rodzaj *herbatki szwajcarskiej*, dawniej przepisywanej przez lekarzów pod nazwiskiem *ziela Iwinki białej* lub *Piolya alpejskiego* — herba Genippi albi v. Absinthii alpini.

GAT. 18. *B. lodowinowa* (A. glacialis LIN.). — Ziele ze wazech względów podobne *alpejskiej*, a różniące się głównie: liśćmi srebrzysto-biało-jedwabistymi, o łatkach dużo węższych; koszyczkami zaledwie 3—5ma na końcu łodygi, i to kulistymi a prawie-bezszypuleczkowymi: — wiele rzadsza od tantej na Alpach tyrolskich, szwajcarskich i piemonckich: — używaną bywała i bywa za poprzedzającą i pod jej nazwą.

RODZAJ. 985. *Wrotycz* (Tanacetum LIN.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, obu- lub różno-płciowy; kwiatki wszystkie rurkowate, — promieniowe 1szerego-we, 3—4zębne, żeńskie, — a środkowe 4 — 5zębne, obupłciowe albo płonne. Kielichokrywa dzwonekowata, dachówkowata. Osadnik wypukły, nagi. Główniki bezogoniaste. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki jednostajne, beztrzoneczkowe, kątowate, gładkie, z krążkiem w szczyście wielkim. Puch bądź żaden, bądź błoniasto - koronkowaty, całki lub równoząbeczkowy, lub też nierówny i od zewnątrz prawie-1stronny.

GAT. 1. *W. swojski* (T. vulgare LIN.), niewiem z kąd także *Piżmem* zwany.— Ziele trwałe: w którym-kląb gruby i gałęzisty, wielogłowy i wypustny, włókni-stokorzeniowy; lodyg kilka, do 3' i wyższych, tego wzniesionych, okrągławo-kątowatych, pojedynczych, nagich, od dołu a czasem i w wierzchołku czerwonych; liście krótkoogonkowe i bezogonkowe, nagie, do 5" długie, od odziomka 2 razy- a dalej 1 raz-wcinane— w końcu piérzastodzielnie a przy podstawie przerywano-piérzasto, w łatki podłużne, tępawe, piłkowane grubo lub też wkrawane; baldaszkogron złożony, równowysoki; koszyczki liczne, — o kielichokrywie z łatek gęstych, omszonych i cisawo obrzeżonych, — a kwiatkach ciemno i cisawo - żółtych, nader zbitych, tworzących tarczę początkowo wklęsłą a później płaską do $\frac{1}{2}$ " w średnicy, z których promieniowe 3szczepne, w kraju; ziarnczaki podłużnie - przewrotnie - jajowe, zwykle 5żerbkowe, z puchem krótkim i obrzeżającym.— Bardzo pospolity po zaroślach zwłaszcza wiklowych, po miedzach, ponad rowami i strumieniami całej Europy i Azji środkowej, a po ogrodach uprawny w odmianie *kędzierzawój* (T. v. *crispum*); kwitnie od lipca do września.— Ma on cały woń właściwą kamforowato-przenikliwą, a smak ostro-korzenno-gorzki: używanymi zaś były *ziele, kwiaty i nasiona Wrotyoza* — herba, flores et semina Tanacetii, te ostatnie czasem pod nazwą *nasion cytwarowych średnich* — semina Cinnae media, głównie w czerwiwości u dzieci, w osłabioném trawieniu i ztąd wynikłych delegliwościach, w zimnicach, w różnych kurczowych niemocach, w dnie i wstrzymanych czyszczeniach miesięcznych. W lékarstwie bydłęcém, zwłaszcza też owczém, gra to ziele nader

ważną rolę— jako zapobiegające, a razem jako leczące motyllice i inne czerwiwnętrzne.

RODZAJ 986. *Suchołustka* (*Helichrysum* DEC.).— Koszyczek wielokwiatkowy, obu- lub różno-płciowy; kwiatki wszystkie rurkowate,— promieniowe 1szeregowe, nieliczne, 5ząbkowe, cieniuchno-rurkowe i żeńskie,— a środkowe obupłciowe, większych rozmiarów. Kielichokrywy dachówkowatej łatki zeszcłę, dólne schodzące się lub promieniowo odstające. Osadnik płaski, bezplewinkowy, nagi, dołeczkowy lub włókienkowaty. Głównki w podstawie 2szczeciste. Znamiona wystające i zaledwie zgrubłe w końcu. Ziarnczaki beztrzoneczkowe, bezdzióbe, ze znamiączkiem w szczycie. Puchu 1szeregowego szczeci nieco chropawe lub brodate w końcach, już wolne, już zrosłe podstawami równo albo nierówno, a czasem i gałęziste.

GAT. 1. *S. żółta* (*H. arenarium* DEC.), także *Suchotnik*, *Kocanki żółte*.— Ziele trwałe: mające kłęb pionowy, nieco rozgałęziony, wielogłowy, z niewielu włóknistymi korzonkami; łodyg kilka, przeszło na 1' podnoszących się, pojedynczych, obłych, biało-szarawych; liście naprzemianległe, wpółobójnujące, 2" długie, niższe $\frac{1}{3}$ " wyższe zaś $\frac{1}{12}$ " szerokie, brzegiem nieco-wwinęte, łopatkowate lub równowazkie, z obu stron-welnisty - kutnerowate, barwy łodygi; koszyczki w baldaszkogronach złożonych, cytrynowo-żółte a czasem prawie pomarańczowe,— o kielichokryw żółtych i lśnących łatkach tylko w podstawach welnistych, a do tego wewnętrznych falisto-karbkowanych,— z osadnikiem całkiem nagim,— a puchem szorstkowłosistym.— Częsta w Europie i środkowej Azji, po piaskach i lasach szpilkowych; kwitnie od lipca do września.— Dawniej *kwiaty Ko-*

canek żółtych— flores *Stoechadis citrinae*, za potarciem słabo wonne i lekko ściągająco-gorzka, sadawanymi bywały w zastoinach brzusznych, nabrzmieniu wątroby, w żółtaczce, w biegunkach, czerwonych i w czerwiwości; w tychże celach dziś jeszcze od ludu gdzie niedgdy używanymi bywają. Włożone pomiędzy suknie, mają wystraszać mole.— (*Gnaphalium arena-rium* LIN.).

W taki sam sposób, używaną także bywała

GAT. 2. *S. krzewska* (*H. Stoechas* MÖNCH.), krzew do 3' wysoki:— z liśćmi rozrzuconymi, równowązkimi, podwiniętymi, zarówno z łodygą welnisto-kutnerowatymi; z baldaszkogronem złożonym, skupionym,— o kielichokrywy kulistej łatkach wietko dachówkowatych,— a kwiatkach żywo-żółtych:— rosnąca po piaskach i płonnych skałach Europy południowej, także latem kwitnąca;— która dostarczała tak zwanych *kwiatów Kocaneek neapolitańskich*— flores *Stoechadis neapolitanae*.— (*Gnaphalium Stoechas* LIN.).

GAT. 3. *S. krwista* (*H. sanguineum* KOST.), u starożytnych *Oblapą wonną* zwana.— Ziele trwałe; z łodygą na 1' wysołą, bezgałęzną, obłą, kosmatą; z liśćmi naprzemianległymi, zbiegającymi, łopatkowato-lancetowatymi, płaskimi, całobrzegimi, z obu stron welnisto- i białawo-kutnerowatymi,— z których dólne z koniuszkiem rudym i nagim w wierzchołku; z baldaszkogronem wierzchołkowym— koszyczków jajkowato-kulistawych, z kwiatkami od krwisto-czerwonych aż do różowych.— Rośnie w Egipcie i Syryi; kwitnie latem.— Sławny był z niej korzeń, jeszcze od HIPOKRATESA używany w kaszlach długotrwałych, w dychawicy wozgrzywěj, w trudném moczeniu, w chorobach macicy i w ukąszeniach jadowitych; liście zaś zewnętrznie w cierpieniach ocznych.— (*Gnaphalium sanguineum* LIN.).

RODZAJ 987. *Ukwap* (*Filago* TOURN.), także *Mecenica*. — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, z osadnikiem nitkowato wydłużonym i zaledwie w końcu nieco-szerszym; z kielichokrywy łatkami dachówkowatemi, prawie nie do odróżnienia od plewinek osadnikowych, z których zewnętrzne w grzbiecie wełniste a reszta zeschła. Kwiatki w kątach niższych plewinek pojedyncze, żeńskie, — a wyższe liczne i to od zewnątrz żeńskie a wewnątrz obupłciowe lub męskie przez zrośnięcie; z koronami żeńskich nitkowatemi i zaledwie ząbeczkowemi, a obupłciowych rurkowatemi i 4—5zębnymi. Główniki ogoniaste. Znamiona przytępione. Ziarnczaki obłe, jakby brodawczkowane. Puch kwiatków środkowych nitkowato-szczecinkowaty, a skrajnych odmienny lub żaden.

GAT. 1. *U. polny* (*F. arvensis* LIN.), w starych zielnikach *Ukwap*. — Ziele roczne; z łodygą do 10" wzniesioną, gęsto i wiechowato rozgałęzioną, białowełnistą; z liśćmi podobnie pokrytymi, wzniesionymi, równowazko-lancetowatymi, (2" i $\frac{1}{6}$ "), naprzemianległymi, całobrzegimi, kończystymi; koszyczki prawie-bezszypułkowe, drobne, kątowe i końcowe, ostrokężne, po 3—6 w kupkach wielkości grochu całkiem zbito-owelonionych, po okwitnieniu odosabiające się, — o łatkach kielichokrywy tępo-lancetowatych, w brzegu i końcach błoniastych, — a kwiatkach żółtawych z puchem białym. — Bardzo pospolity po polach, wrzosowiskach i pustkowiach; kwitnie w lipcu i sierpniu. Dawniej z niego ziele *Ukwapa* — herba *Filaginis* v. *Impiae* zadawanem bywało przez lekarzy, w krwotokach i czerwonych. — (*Oglifa arvensis* CASS.).

Tegoż samego ziela, dostarczał także

GAT. 2. *U. niemiecki* lub *swojski* (*F. germanica* LIN.), lub *Kocanki swojskie*. — Ziele roczne; którego łodyga do 12" wzniesiona lub podnosząca się, kilkakrotnie widlastodzielna, brudno-kutnerowata; liście wzniesione, pokrycia łodygi, — dólne prawie łopatkowate, przytępione, (1" i $\frac{1}{6}$ "), — a górne równowązko-lancetowate, w przytępionym wiérzchołku cierńkiem zakończone; kossyczki drobne, podłużnie-jajowe, prawie-bezszypuleczkowe, po kilka w kupkach kulistych w rozwidleniach i na końcu łodygi oraz gałązek, — o łatkach kielichokrywy lancetowatych, na wydatnym grzbiecie welnistych, w kraju i w wiérzchołku lánąco-nagich, z długim i ostrym końcem czerwonym lub żółtawym, — a kwiatkach żółtawych, 4ząbkowych: — bardza zwyczajne wszędzie po polach i pagórkach w Europie; kwitające wraz z poprzedzającym: — z którego ziele szczególnie zalecano w biegunkach i czerwonych u dzieci. — (*Gifola germanica* CASS.).

RODZAJ 988. *Kocanki* (*Antennaria* R. BRWN.). — Koszyczki wielokwiatkowe, rozdzielno- lub prawierozdzielno - płciowe. Kielichokrywy dachówkowatej, łatki w końcach ubarwione lub zeschłe. Osadnik wypukły, jamęczkowaty. Korony rurkowate, żeńskie nitkowate, 5zębne. Głównki na wpół wystające, w podstawie 2szcztne. Szyjka żeńskich w końcu wrębna; męskich zaś całkowita lub zaledwie-wrębna, często zroniona. Ziarnczaki obławe. Puch 1szeregowy, w żeńskich niteczkowaty a w męskich maczugowaty.

GAT. 1. *K. rozdzielнопłciowe* (*A. dioica* GÄRTN.), u dawnych *białe* lub *przyczerwieńsze*. — Ziele trwałe, darniste: którego — kłęb czołgający się, z licznymi wypustkami korzeniącymi się i ulistnionymi, z wieloma korzonkami włóknistymi; łodyga bezgałęzna, na 6" najwyżej wzniesiona lub podnosząca się, zbito-welnisto kutnerowata; liście naprzemianległe, — korzeniowe różyczkowate, lancetowato-łopatkowate, z krótkim końcem

często fałdkowatym, $\frac{1}{2}$ "—1" długie, z wiérzchu zielonkawe i delikatnie opilśnione, a spodem całkiem białokutnerowate, — łodygowe zaś równoważko-lancetowate, wzniesione lub przytulone; koszyczków 3—9, w baldaszkogronach skupionych, — o kielichokrywy łatkach tępych, w podstawie wełnistych a zresztą nagich, zeschłych, nieco-lśnących, w męzkich przewrotnie-jajowato-łopatkowatych i różnie-czerwonych, a w żeńskich lancetowato-łopatkowatych i białych.— Nader powszechne w całej Europie, po wzgórzach, górach, wrzosowiskach, piaskach i glinkach; kwitnie w maju i czerwcu.— *Kwiatki Kocansk białych* — flores *Gnaphalii* v. *Pilosellae albae* v. *Pedis Cati*, nie pomalą dawnymi czasy używanymi bywały w długotrwałych kaszlach, wrzodach płucnych, krwiopluciu, w czerwonkach, w biegunkach, z powodu lekko-ściąających własności.— (*Gnaphalium dioicum* LIN.).

Tak samo używają w ojczyźnie

GAT. 2. *K. perłowych* (*A. margaritacea* R. Bawn.): różniących się od poprzedzającego gatunku, z którym wreszcie szgadają się — wzrostem 2stopowym; brakiem wypustków; łodygą rozgałęzioną; liśćmi gęstymi, wydłużono-lancetowatymi, zaostrozonymi, ($4''$ i $\frac{1}{2}''$), w półobójmującymi i podwiniętymi brzegiem; baldaszkogronami złożonymi z koszyczków skupionych, prawie-kulistych, białych lecz bez połysku, — o łatkach w końcu poszarpanych a w cisawej podstawie lekko-wełnistych, — o kwiatach żółtych: — rosnących po górach w Ameryce północnej, a podobno i w Europie; kwitnących w lipcu i sierpniu; — dostarczających *ziela Kocansk perłowych* — herba *Gnaphalii margaritacei*.

RODZAJ 989. *Wonikrotka* (*Osmitopsis* CASS.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe jęczyczkowe, bezpłciowe, — a środkowe rurkowane, rozszerzone w podstawie, 5ząbkowe i

obupłciowe. Kielichokrywa dzwonkowata, wieloszeregowo-dachówkowata. Osadnik płaski, bez plewinek. Główniki ogoniaste. Znamiona tępe. Ziarnczaki jednostajne, w szczycie z dołeczkiem nabrzędko-obrzeżonym; bez puchu.

GAT. 1. *W. kosmata* (O. asteriscoides CASS.).— Krzew na 2' wysoki, dość gruby, gałęzisty; z liśćmi gęstymi, naprzemianległymi, bezogonkowymi, lancetowatymi, (2" i 1/3"), kończystymi, ku wierzchołkowi drobno-pilkowanymi, kropkowanymi przejrzysto i wraz z łodygą kutnerowatymi, — dółnymi podginanymi a górnymi nieco odstającymi; z koszyczkami przeszło 1" w średnicy, o promieniach krótszych od tła środkowego, pojedynczych, końcowych, — których kielichokrywy łatki tępe, wewnętrzne listkowate i z obu stron miękkowłose, a zewnętrzne prawie-suche, 3nerwowe, obrzeżone błoniasto i miękkowłose' tylko w wierzchołku i na grzbiecie, — plewinki osadnikowe zaostrome, pileczkowane i włosiste w wierzchołku, — kwiatki środkowe żółte, prawie obłe, od zewnątrz w wierzchołku gruczołkami podłużnymi — a na wewnątrz przy podstawie gębczastymi ciążkami pokryte, — promieniowe zaś białe i włosiste na zewnątrz a gruczołkowate na rurce. — Rośnie na miejscach wilgotnych przylądka Dobrej nadziei; kwitnie w marcu i kwietniu. — Woń ma przenikliwą jakby kamfory; dla tego też używana bywa w Ojczyźnie dla pobudzenia potów, oraz jako rozpędzająca — wewnątrz i zewnątrz; a na ten ostatni cel, przyrządzają z niej po tamecznych lékarniach, tak zwany *wyskok Stokroci* — Spiritus Bellidis. — (Osmites. LIN.).

Również i

GAT 2. *W. kamforowa* (*O. camphorina* Less.), odróżniająca się jedynie — wzrostem mniejszym i nagością zupełną; liśćmi $1\frac{1}{2}$ " długimi a $\frac{1}{6}$ " szerokimi; łatkami kielichokryw wewnętrzznemi kropkowanemi, wielonerwowemi, i równoważkami plewinkami; oraz kwitnieniem o miesiąc późniejszym: — używaną bywa pod tém samém nazwiskiem, ale ma być dużo dzielniejsza.

RODZAJ 990. *Verwołka* (*Neurochlaena* R. BRWN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłociowy; z kwiatkami wszystkimi 5zębnie-rurkowatymi. Kielichokrywy dachówkowatęj łatki podłużne, wydatno-3nerwowe, tępe, listkowate. Osadnika płaskawego plewinki odpowiednie łatkom kielichokrywy. Głównki zamknięte, bezogoniaste. Znamiona odgięte, z wybiegłym ostrokrężkiem. Ziarnczaki omszone, obłowartołkowate, bezdzióbe, w trzoneczka nabrzęklego i ukośnego wydrążeniu osadaone. Puchu 1szeregowego szczecinki obteńnie, chropawe i trwałe.

GAT. 1. *N. latowata* (*N. lobata* R. BRWN.). — Podkrzew: o łodydze do 8' wzniesionęj, gałęzistęj, obteńj, kręśowanęj, miętkko-włosistęj, — a gałęziach odstających i rowkowanych; o liściach naprzemianległych, 4calowych, tęgowłosych z wierzchu a prawie-kutnerowatych spodem, — dólnych jajowato-lancetowatych, zaostzonych, grubowcinano-piłkowanych, w podstawie 3łatowych lub jakby-włóczniowatych, — a gólnych szeroko-lancetowatych, piłkowanych i całych; o baldaszkogronach złożonych, równowysokich, skupionych; o koszyczkach znacznych, — z kielichokrywą prawie-jajową, równą kwiatom, a jęj łatkami dolegającemi, żółtemi z wyjątkiem najniższych cisaowych, — z kwiatkami żółtymi; o ziarnczakach przewrotnie-ostrokrężnych. — Porasta góry Zachodnio-indyjskie; kwitnie w kwietniu. — Ziele jęj i kwiaty mo-

cno-gorzkie, cenią tameczni jako lek wzmacniający żołądek i podnoszący trawienie. — (*Conyza lobata* LIN.).

RODZAJ 991. **Pomornik** (*Arnica* LIN.).—

Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, języczkowe, żeńskie i bez pręcików lub też ze zronionymi, — a środkowe obupłciowe, rurkowane, 5zębne i szorstkie na rurce. Kielichokrywy dzwonkowatej i 2szeregowej, łatki równowązkolancetowate i równe. Osadnik płaskawy i włókienkowaty. Główki bezogoniaste. Znamiona środka podłużne, zstępująco-omszone, ucięte lub zakończone krótkim ostrokrętkiem. Ziarnczaki obławe, w obu końcach zcieńczone, nieco-żeberkowane i szorstkawe. Puch 1szeregowy, gęsto-włosisty, tęgi, brodato-szorstkawy.

GAT. 1. *P. górny* (*A. montana* LIN.), u starych zielopisarzów *Trank angielski*, u późniejszych *Kupalnik pospolity*. — Ziele wieloletnie. Kłęb ukośny, do $\frac{1}{3}$ " gruby, w końcu jakby ugryziony, zewnątrz cisy lub żółtawy a wewnątrz białawy, od spodu porośły licznymi długimi i pojedynczymi korzonkami włóknistymi. Łodyga przeszło na 1' wzniesiona, obła, krésowana, pojedyncza lub też w wierzchołku z 2—4 gałązkami kwiatowemi naprzeciwległemi i bezlistnemi, miętko-kutnerowata i z gruczołonośnymi włosami — a z tąd lępka. Liście korzeniowe zazwyczaj 4' w różyczkę, jajowate, lub podłużnie-jajowate i zwężone ku podstawie a w wierzchołku tępe, (5" i 2"), ogrubnie, całobrzegie, 3—5nerwowe, blade-zielone, z wierzchu ostrawe i pokryte podobnie łodydze lecz nie tak kosmato, a spodem nagie i gładkie; łodygowych naprzeciwległych, 1 lub 2 par odległych, znacznie mniejszych, bezogonkowych, zrosłych

podstawami, w parze dółnej postaci korzeniowych a w górnej wązko-lancetowatych i czasem nawet prawie-naprzecianległych. Koszyczki na 2" w średnicy, nieco-zwisłe, na końcu łodygi i gałęzi pojedyncze i długoszypułkowe, ciemno-złoto-żółte lub prawie-pomarańczowe; z kielichokryw łatkami 10—20, zaostrzonymi pokrycia łodygi, rzęsowatemi i często w końcach ciemnoczerwonemi; z kwiatkami środkowymi mnogimi, o rurca korony szorstkowłosej, — a promieniowymi 10—20, również szorstko-rurkowymi lecz z języczkiem wstążeczkowatym, równowazkim, ucięto-Sząbkowym w zwężonym końcu, często z niodokształconymi lub wolnogłówkowymi pręcikami. Ziarnczaki czarno-cise, pokryte szeregowo tęgimi włoskami.— Rośnie po polanach górskich i alpejskich w Europie środkowej, a dość często po łąkach równinowych i suchych w północnej; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Odgrywa on już od pary wieków, nader ważną rolę w lekarstwie; gdyż *korzeń, liście i kwiaty Pomornika* lub *Tranka angielskiego*— *radix, folia et flores Arnicae*, do dziś dnia nie wychodzą jeszcze z użycia— zwłaszcza też kwiaty, jako środek pobudzający błony śluzowe i surowicze, układ limfatyczny i naczyniowy, oraz mózg i nerwy obwodowe. Głównie zadawano je w gorączkach łożnych, durowych, nerwowych, gnilnych i wszelkich innych z wielkiem opadnięciem i przytłumieniem sił; w podobnych cierpieniach płuc i przewodu pokarmowego, w porażeniu ogólném lub częściowém, w gwałtownych stłuczeniach, wstrząśnieniach mózgu, wewnętrznych wynaczynieniach krwi i t. p. W dawnych czasach panowania pomorów, miały one także czynić nie mało przysługi.

RODZAJ 992. *Omteq* (*Doroniscum* LIN.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowe, żeńskie, z pręcikami zronionymi lub bez żadnych, — a środkowe rurkowane, 5ząbkowe, obupłciowe. Kielichokrywy kilkoszeregowej łątki równoważkie, prawie-równe i zaostrome. Osadnik nieco-wypukły, bezplewinkowy. Główniki bezogoniaste. Znamiona środka ucięte, w samym szczycie pędzelkowate, — a promieni krótkie i tępe. Ziarnczaki podłużnie-wartłkowate, rowkowane, bezdzióbne i bezskrzydłe. Puch w promieniach żaden lub tylko o 1—3 szczecinach, a w środku wieloszeregowo-szczecinowaty.

GAT. 1. *O. lewartowij* czyli *lampartowij* (D. Pardalianches LIN.).— Ziele trwałe: którego — kłęb ukośno-pozioły, mięsisty, białawy, podłużny, nieco-ściśniony, jakby wstawowato-obrączkowany, z boków i górą wypustny, a spodem zcieńczony w długi koniec, — z licznymi i długimi korzonkami włóknistymi: łodyga pojedyncza, górą gałęzista, $1\frac{1}{2}'$ — $4'$ wzniesiona, krésowana i rowkowana, nieco-ostra, dęta, zarówno z liśćmi kosmatawo-krótkowłosa: liście naprzemianległe, tępe, — korzeniowe i łodygowe dólne sercowate, na ogonkach długich i rynienkowatych, — dalsze łopatkowato-sercowate, na krótszych ogonkach w brzegu blaszką obwiedzionych i obejmujących łodygę swą podstawą 2łatkową, — a reszta bezogonkowe, przez zwężenie ponad podstawą jakby uszkowato-obъемujące, — z wyjątkiem najwyższych okrągławo-sercowatych i szeroko obejmujących: koszyczki długoszypułkowe, pojedyncze na końcu każdej gałązki, do $2\frac{1}{2}''$ w średnicy; z kielichokrywą dzwonkowatą, o 30—36 łątkach jajowato-lancetowatych, długokończystych i rzęsowatych, dłuższych od środka;

z kwiatkami cytrynowo-żółtymi, z których promieniowe bardzo liczne i klinowato-lancetowato-wydłużone; z osadnikiem wypukłym, drobno-dołeczkowatym, porośłym włoskami miękkimi a krótkimi.— Porasta polana górskie i alpejskie, od środka Europy aż do Włoch górnych; kwitnie od maja do sierpnia.— Kłąb jego słodkawo-korzenny i słabo-wonny, jako *korzeń Omiega*, *Niedźwiadka* lub *Pajęcznika*— *radix Doronici*, dawniej bywał dość wysoko ceniony ze swych skutków przeciwjadowych; a obok tego poczytując go sam za jadowity, używano jako trutkę na lewarty i rysie,— z kąd téż nazwa gatunkowa wzięła początek: rzeczywiście zaś posiada on własności pomornikowego, lecz dużo słabsze.

Pod tą samą nazwą, zbierano i używano także korzenie:

GAT. 2. *O. Niedźwiadka* (*D. scorpioides* WILLD.), któremu udzielono tego nazwiska, z powodu podobieństwa jego kłębu do owada niem oznaczonego,— odznaczającego się: tymże kłębem mięsistym, bezwypustnym, w górze grubym i czubatym, a w dół wąsko i łękowato-wydłużonym; liśćmi korzeniowymi pierwszymi dwoma sercowatymi, resztą sarówno z łodygowymi rombowo-jajewatymi,— a wszystkimi wykrawano-ząbkowanymi i szorstkawo-włosymi wraz z łodygą:— rosnącego i kwitnącego, prawie wszędzie gdzie i poprzedzający:— oraz

GAT. 3. *O. Pajęcznika* (*D. austriacum* JACQ.), także *wilczym* mianionego dawniej: którego — kłąb krótki i przygryziony, pokrywają włókna korzeniowe rzadkie, tworząc niby pająka postać; łodyga do 3' wzniesiona, gałęzista, kątowata, szorstkawo-włosa; liście korzeniowe sercowate, tępe i ogonkowe, całe do 6" długie,— łodygowe coraz mniejsze, i to dólne łopatkowate, z ogonkiem krótkim, sercowato-oskrzydłym i obejmującym,— pośrednie jajowato-kończyste, na ogonku jeszcze krótszym i bardzo-sséroko skrzydlastym,— a najwyższe bezogonkowe i lancetowate,— wszystkie zaś pokrycia łodygi; kossyzki wzniesione i o 2 przysadkach szorstkich,— z kielichokrywą jak w *leucartowym*, lecz równą kwiatkom środka— także żółtym,

równie jak i promienie na 1" długo: — rosnącego w tychże samych okolicznościach w Europie środkowej i północnej, a kwitnącego od czerwca do sierpnia.

RODZAJ 993. *Przeciwień* (Kleinia LIN.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, obu- a rzadko różnopłciowy; kwiatki 5zębnie-rurkowate. Kielichokrywa z przysadeczkami kieliszkowatymi, czasem tylko bez nich, 1szeregowa, wielołatkowa. Osadnik płaski, nagi. Głównki bezogoniaste. Znamiona uwieńczone krótkim i w podstawie rzęsowatym ostrokrężkiem. Ziarnczaki bezdziobe. Puch kilkoszeregowy, szczecinowaty, chropawy.

GAT. 1. *P. ostromłęczów* lub *euforbiów* (K. Antephorbium DEC.).— Podkrzew 12' i wyższy, cały nagi; z łodygą mięsistą, wzniesioną, obłą, grubą, modrawo oszronioną, — a gałęziami na końcach onęższe prawie wstawowatemi, górą ulistnionemi, spodem zaś prawie ostremi przez liczne blizny okrągławe i białawe; z liśćmi śrubowatymi w 3 szeregach, licznymi, na krótkich ogonkach przedłużających się na gałęzie w 3 linie zbiegające, podłużnie-jajowatymi lub lancetowatymi, zastrzonymi, w brzegu jakby-ściśnionymi, płaskimi, nagimi, białawo- lub stalowo-oszronionymi; z baldaszko-gronami licznymi na końcach gałązek, — o koszyczkach szypułkowych, pojedynczych, ponaginanych, — a kwiatkach białawych ze szkarłatnemi słupkami.— Rośnie w Afryce południowej i Etyopii; kwitnie w lutym i marcu.— Sok jego kleisty, obwijający i chłodzący, uważano zawsze jako przeciwny skutkom jadowitych *Ostromłęczów*.— (*Cacalia Antephorbium* LIN.).

GAT. 2. *P. płochowoliśny* (K. nerifolia HAW.), odróżniający się — wzrostem zaledwie 6oalowym; liśćmi bezogonkowymi, lancetowatymi, (3" i 1/3"), tylko z wierzchu oszronionymi modrawo, a spodem czerwawymi i z wydatnym nerwem głównym; baldaszko-

niemi końcowymi, pomiędzylistnymi, wietkami, o 4—5dzielnymi i nitkowatych szypułkach, a przysadeczkach prawie-szydłowych; z koszyczkami na tychże pojedynczymi — o kielichokrywach zrosłatkowych, 6zębnych, o pół krótszych od białawo-żółtych kwiatków:— pospolity na wyspach kanaryjskich i w Indjach wschodnich, a kwitnący w październiku i listopadzie;— dostarcza liści po roztarciu woni pietrasznikowój, których odwarem tamedzni leczą goście i różne liszaje zwłaszcza też parchy.— (*Cacalia Kleinia* LIN.).

GAT. 3. *P. figowaty* (*K. ficoides* HAW.); odznaczony należyście — liśćmi obłą-ściśnionymi i zaostrzonymi, a wiechę kwiatków białych końcową;— rosnący na Przylądku Dobrój nadziei;— dostarcza liści, także jako ogórki kiszonych, oraz jadanych za jarzynę.— (*Cacalia ficoides* LIN.).

RODZAJ 994. **Starec** (**Senecio** LESS.).— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy i bezpromienny, lub różnopłciowy i promieniowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowate, żeńskie,— a środkowe obupłciowe, 5zębno-rurkowate. Kielichokrywy już nagie już z kieliszkiem łuskowatym — łatki 1szeregowy, często zgangrenowaciałe w końcach, brzegiem zeszlę, w grzbiecie zaś 2nerwowe. Osadnik bezplewinkowy, nagi i gładki lub jamkowaty. Główniki bezogoniaste. Znamiona środka ucięte, tylko w samym szczycie pędzelkowate. Ziarnczaki obławe lub rowkowano-kątowate, bezdzióbe i bezskrzydłe. Puch kilkoszeregowy, włosisty, odpadający,— z szczytkami prostemi, cieniuchnemi, prawie równemi i zaledwie chropawemi.

GAT. 1. *S. wielki* lub *Jakóbek* (*S. Jacobaea* LIN.), w dawnych zielnikach *Przymiot wielki*, *Lomignat*, *Kwiat Śgo Jakóba*.— Ziele trwałe, całe nagie lub też włosiste, aż do kosmatego. Kłęb obły, ukośny, o wielu korzeniach włóknistych. Łodyga do 2' i wyżej wzniesiona, górą gałęzista, rowkowana, obła, często w odziomku albo nawet cała brudno-czerwona. Liście tępe; ko-

rzeniowe ogonkowe, podłużne i ku zwężonej podstawie prawie-lirowato ząbkowano-wcinane; niższe łodygowe prawie-bezogonkowe, lirowato-pierzastodzielne, — z łatą końcową podłużną lub tak jak w liściach najwyższych pierzastodzielnie wcinaną, — a łatkami bocz- nemi tępemi, podłużnymi, całkiem lub też — w wyższych łodygowych wcinano-ząbkowanemi albo nawet postrzę- panemi i 2—3łateczkowemi, brzegiem powwijanemi i coraz węższemi. Koszyczki w baldaszkogronach równo- wysokich, na długich szypułkach — wraz z kielichokry- wami $\frac{1}{4}$ całowemi i półkulistemi — porośłych welną łatwo ściérającą się, z rozmaitymi 10—12tu promieniami lub bezpromienne; z łatkami kielichokryw w podstawie garbatemi, a w ostrym końcu gangrenowatemi. Ziarn- czaki delikatnie szczecinkowate. — Bardzo zwyczajny po suchych łąkach, zaroślach, rumowiskach i około dróg — w całej Europie, Azji środkowej i Ameryce północnej; kwitnie od czerwca do września. — Z niego pochodziło dawniej *ziele Śgo Jakóba* — herba Jacobaeae, bezwonne lecz ostro-gorzkie, używane w czerwonych, w ślinogorzu, w kaszlach długotrwałych; — a zewnątrz- nie jako odmiękczająco-rozpędzające.

GAT. 2. *S. glądkolistny* lub *pogański* (*S. sarraceni- cus* LIN.), dawniej także *Przymiotowe ziele*. — Ziele trwałe; z kłębem wypustnym, wiolokorzonkowym; z łodygą pojedynczą, na 4' i wyżej wzniesioną, oblawo-kątowatą, zupełnie nagą; z liśćmi licznymi, lancetowato-wydłużo- nymi, nieco z obu końców zwężonymi, zaostrozonymi, nieco skórzastymi, nagimi albo tylko brzegiem lekko omszono- mi, prawie 2 razy piłkowano-ząbkowanymi, — o ząbkach powginanych końcami; z baldaszkogronem wiechowat- ym, równowysokim, o równowąskich przysadkach; z ko-

szczykami na zgrubłych i nikło-omszonych szypułkach, — o kielichokrywie obło-wartołkowatej, omszono- i w końcach zeszcło-łatkowej, — a kwiatkach żółtych, z których promieniowych prawie zawsze 8.— Pospolity po miejscach wilgotnych, wiklach, zarosłach i po nad brzegiem wód w całej Europie; kwitnie od lipca do września. — Używanym bywał zarówno z *Nawłocią*, jako *ziele przymiotowe* — herba *Consolidae sarracenicae*; najwięcej w zatkaniach brzucha niższego i jako pędzący mocz.

GAT. 3. *S. popolity* lub *mały* (*S. vulgaris* LIN.), u dawnych *Przymiot mały*. — Ziele roczne; którego — łodyga około 1' wzniesiona, pojedyncza albo gałęzista, obło-kątowata i naga; liście mięsistawe, cokolwiek lánące z wiérzchu, a spodem czasem międko-omszone, obejmujące, podłużnie-lancetowate, tępe, na 3" długie, piérzasto wcinane, — najniższe jakby w ogonek zwężone i zatokowato piłkowane, — wyższe piérzastodzielne w łatki podłużne i tępe, ale ostro- i nierówno-ząbkowane; baldaszkogrony nieco zwisłe, z początku zbite a później rozłożystsze, na końcach łodygi i gałązek, 3—6- i więcej- koszyczkowe, z szypułkami welnisto-kosmatemi; koszyczki drobne, bezpromieniowe, z 10przysadeczkowym kieliszkiem, — z kielichokrywy obłój łatkami grzbiecistemi i gangrenowatemi w końcach, — z kwiatkami żółtymi; ziarnczaki nerwiste, z drobniuchnymi cierńkami na nerwach; a puch równy koronom, biały, z włoskami nikło-ząbeczkowanymi. — Jeden z najpospolitszych po polach, rolach, około dróg i po pustkowiach całej Europy i Ameryki północnej. — Jest on bezwoni i lekko słono-gorzkiego smaku; a mimo to, zadawano dawniej z niego *ziele przymiotowe* lub

Starca— herba *Senecionidis* wewnątrznie w czerwiwości, w morzyskach, w kurozach i w skąpych czyszczeniach miesięcznych; a zewnątrznie zalecano jako odmiękczejące, rozpędzające i dojrzewujące— w ropniach.

PLEMIĘ 5.

Karczochowe (*Cynareae* LESS.).

Korony przeźrzyste, umiarowe lub prawie-umiarowe, — promieniowe rzadko języczkowane. Osadnik nagi albo jamkowato-włókienkowaty. Szyjki obupłciowych górą węzłkowato zgrubłe, często na węzłku pędzelkowate, z ramiączkami zrosłymi lub wolnymi i omszonymi na zewnątrz. Gruczołków znamionowych szereżki nie wystające, dochodzące do końców ramiączek i tamże wraz spływające.

RODZAJ 995. *Nogietek* (*Calendula* NECK.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 2—3szeregowy, języczkowane, żeńskie, — a środkowe rurkowane, męskie. Kielichokrywy niewieloszegowej łatki odosobnione. Osadnik płaski i nagi. Korony w podstawie szorstkie. Głównki krótkie, ogoniaste i szydelkowane. Szyjka zakończona w ostrokrętek węzłkowaty, szorstki i wrębny w końcu; w promieniach krótka, — ze znamionami długimi, wysmukłymi, od spodu gładkimi a z wierzchu gruczołeczkowymi. Jajniki promieni łękowate, środka zaś zronione. Ziarnczaki w środku żadne, a w promieniach 2—3szeregowy i różnie upostacione, bo — zewnętrzne wydłużone w dzióbek, — pośrednie w końcu ucięte, w grzbiecie cierńkowe, mniej więcej wgięte, krajami zaś wypłaszczone w błonkę

wklęsłą albo płaską i wcinano-ząbkowaną, — wewnętrzne zaś obrączkowe lub tylko wwinęte, w grzbiecie cierniste, — a wszystkie płodne i bez puchu.

GAT. 1. *N. lékarski* (*C. officinalis* LIN.), dawniej także *Miesiączkiem* zwany. — Ziele roczne: mające — korzeń pojedynczy lub włóknisto-rozgałęziony; łodygę do 2' wzniesioną, dość okrągło-kątową i cokolwiek szorstkowłosą; liście mięsistawe, z obu stron miękawo albo szorstko-włosiste, — dólne przewrotnie-jajowato-łopatkowate a górne także lancetowate, już całobrzegie, już z odległymi i krótkimi ząbkami, już niewyraźnie wykrawane, wpółobójmujące, nieco lépkawe. Koszyczki pojedyncze na końcach gałęzi, do 2" w średnicy, wzniesione, — o kielichokrywy płasko-półkulistej łatkach 10 — 25, równych środkowi, równowazke-lancetowatych i krótkowłosych, — o kwiatach lénających, od białawo-żółtych aż do pomarańczowych, z liczbą promieni odpowiednią łątkom kielichokrywy, do $\frac{3}{4}$ " długich a $\frac{1}{6}$ " szerokich; siarnczaki różnej wielkości, łódkowate, miękko-cierniste, powginane. — Dwiki rośnie na Wschodzie i w Europie południowej, na miejscach uprawnych, na rumowiskach, po winnicach i t. p: a u nas chodowany po wszystkich niemal ogrodach i ogródkach aż do włósciańskich; kwitnie od lipca do października. — Przed laty w niemałym użyciu było *ziele i kwiatki Nogiotka* — herba et flores *Calendulae*; które niezbyt dawno znowu poczęto wznawiać, dla wielkiej ilości *kalenduliny* w nich zawartej. Zalecano je jako otwierające, rozpuszczające i wzbudzające poty; najwięcej ziele w zatkaniach trzewiów brzusznych, w żółtaczce, w chorobach gruczołów — nawet rakowatych, w braku czyszczeń miesięcznych; kwiaty zaś w cierpieniach łożnych złośli-

wych, co większa — w pomorsze. W handlu — używają tych ostatnich do fałszowania szafranu i pomornikowych.

GAT. 2. *N. polay* (*C. arvensis*): odróżniający się — wzrostem znacznie mniejszym; łodygą rozpięrzchło-podnoszącą się; liśćmi ostro-lancetowato-sercowatymi; oraz ziarnczakami węższymi, a zewnętrznyymi nawet nie wgiętymi i lancetowato-szydełkowatymi; — nawet w Europie środkowej chociaż rzadko dziko rosnący, — bywał podobnie używanym jako *ziele i kwiaty Nogiętka polnego* — herba et flores Calendulae sylvestris.

RODZAJ 996. *Przegorzań* lub *Jeżonóg* (*Echinops* LIN.). — Koszyczki 1kwiatkowe liczne, zgromadzone na spólnym osadniku kulistym i nagim, — z których najwyższe wcześniejsze; z kielichokrywą ogólną o niewielu małych i poodginanych łatkach. Kielichokrywa właściwa trwała, wielołatkowa, potrójna; z łatkami zewnętrznymi włosowatemi, krótszemi i tworzącemi jakby pędzel, — pośredniemi cokolwiek dłuższemi, prawie łopatkowatemi i zaostrzonymi, — a wewnętrznemi wydłużonemi, długokończystemi i łódeczkowatemi. Korony rurkowate i to krótko, w kraju nierówno-5wyrębne. Pręcików nitki gładkie i zrosłe aż po same łatki korony; główki zaś bezogoniaste, ale często brodate w podstawach. Znamiona wolne, łękowato rozchodzące się. Ziarnczaki obłe, jedwabisto-kosmate. Puch króciuchny, jakby koronkowaty, o włosach strzępatych.

GAT. 1. *P. właściwy* (*E. spaerocephalus* LIN.), także *Jeżonóg ruski*. — Ziele 2roczne: którego — łodyga czasem do 6' wzniesiona, tęga, rowkowana, kléisto omszona, pojedyncza lub o kilku gałęziach wzniesionych; liście pomarszczone, z wierzchu zielone i kléisto omszone, a spodem szarawo-białe i gęsto jakby-wełnisto omszone, tylko z nerwami tęgowłoszemi, — dolne bardzo

wielkie, ogonkowe, nastroszono-2rasy-pięrzastodzielne w łaty podłużno-jajowate, kończyste i zatokowo-wcinano-cierniste, — górne zaś bezogonkowo obejmujące łodygę, sercowato-jajowate i zatokowo-cierniste; koszyczki końcowe, pojedyncze, kuliste, do 2" w średnicy, — o kielichokrywach w podstawie otoczonych ościami białymi, a ich łatkach rzęsowatych i kléisto omszonych, zewnętrznych drobnych a wewnętrznych w cierni wyłłużonych, — o kwiatach białych i blade-niebieskich. — Zwykły po miejscach suchych i skwarnych kamiénistych, w Europie środkowej i południowej; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Dawniej *ziele Przegorzana* — herba Echinopis, zadawano jako otwierające i rozpuszczające.

RODZAJ 997. *Załawian* (*Cardopatum* Juss.). — Koszyczek niewielokwiatkowy, obupłciowy; kwiatki jednostajne, dłoniasto-5wrębne, z rurką w podstawie garbatą, a lateczkami w końcu stwardlemi. Kielichokrywy podłużnej i dachówkowatej łatki niewieloszerogowe, skórzaste, — zewnętrzne w brzegu cierniste, a w szczycie z szydłowatym cierniem odgiętym, — wewnętrzne zaś suchawe i ciernisto-ząbkowane. Osadnik szczupły i włókienkowaty. Pręcików nitki gładkie, a główki z przyrostkiem ostrym w końcu, oraz z 2ma ogonkami długimi i wstecz-szorstkimi. Znamiona króciuchne, tępe. Ziarnczak prawie-jajkowy, zcieniony w podstawie, w szczycie zaś wydłużony w szyjkę, jedwabisto-kosmaty. Puch z 8—10 łuseczek, 1szeregowych, nierównych, nieco-ząbeczkowanych, długości szyjki.

GAT. 1. *Z. baldaszkogronowy* (*C. corymbosum* Juss.). — Ziele trwałe: którego — kłęb pionowy, gruby, prawie-marchwiowaty, nieco-rozgałęziony, w szyi czubaty,

czarniawo-ciszy zewnątrz a wewnątrz żółtawy; łodyga na 9" wzniesiona, grubości palca, w końcu widlasto-baldaszkogronowata, czerwona i naga; liście nagie, bardzo ciemnozielone, — korzeniowe dość wielkie, różyczkowate, głęboko-piérzastodzielne — w łaty także piérzastodzielne, ząbkowane i mocno cierniste, — łodygowe zaś mniejsze, wpółobójmujące łodygę i również cierniste; koszyczki drobne, na końcach gałęzi po 6—8 poskupiane a pojedyncze w ich rozwidleniach, otoczone okrywowato liśćmi najwyższymi, — o kielichokryw łatkach wewnętrznych kończystych, pośrednich ciernistych, a zewnętrznych piérzastodzielnie-ciernistych, — z osadnikiem plewinkowato-ciernistym, — a kwiatkami 8—15, błękitnymi. — Rośnie w Europie południowej, w Grecyi, na Wschodzie i w Afryce północnej; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Korzeń tej rośliny ostry, sławny w starożytności, poczytywany był za jadowity; a używanym bywał zewnętrznie w świerzbie i innych wyrzutach skórnych, oraz we wrzodach toczących i w bólu zębów. — (*Carthamnus corymbosus* LIN.).

RODZAJ 998. *Opteris* (*Saussurea* DEC.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy; kwiatki jednostajne, z rurką cienutką, gardzielą brzuchatą, a krajem 5wrębnym. Kielichokrywy wieloszerogowej i często dachówkowatej łatki w końcu — bez- lub z przyrostkiem. Osadnik płaski, włókienkowaty albo plewinkowaty, o plewinkach wolnych lub zrosłych, a zawsze trwałych, — rzadziej zaś nagi. Pręcików nitki gładkie; główki w wierzchołku z długim i ostrym przyrostkiem, a w podstawie z 2ma szczecinkami rzęskowatymi lub kosmato-welnistymi. Znamiona jako przedłużenie szyjki,

długie i rozchodzące się w końcach. Ziarnczaki gładkie. Puch podwójny; zewnętrzny szorstko-nitkowaty i najczęściej trwały; wewnętrzny z szczeci długo-piórkowatych, zrosłych podstawami w odpadający pierścieneczek.

GAT. f. *O. gorzka* (S. amara DEC.).— Ziele trwałe; z łodygą do 4' wzniesioną, tęgą, kątowatą, o licznych gałęziach wzniesionych; z liśćmi bezogonkowymi, podłużnie-lancetowatymi, w obu końcach zwężonymi, z brzegiem w dolnych zatokowym i ząbkowanym a w górnych całkowitym, nagimi, modrawo-zielonymi,— z których wyższe nieco zbiegające po łodydze; z koszyczkami po 3 na końcach gałęzi poskupianymi, tworzącymi wraz jakby baldaszokogron, do 1 1/2" w średnicy,— o łatkach kielichokrywy bezbronnych, tępych, szerokawych, błoniastych, miękkich, ubarwionych i zeschniętych w brzegu,— a kwiatach szkarłatnych.— Zwyczajna w Syberji; kwitnąca latem.— Odwar korzenia jój gorzkawo-słonawego, od tamskich zadawanym bywa w cierpieniach kilowych, zwłaszcza też w bólach kostnych tej choroby.— (Serratula amara LIN.).

RODZAJ 999. *Skaffjeón* (Stachellna DEC.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki rurkowato-5wrębne. Kielichokrywa oblawa, przytulono-dachówkowata. Osadnika płaskiego plewinki wązkie i zaledwo spojone podstawami, trwałe. Pręcików nitki gładkie; główki w wierzchołku długoprzrosteczkowe, a w podstawie o 2 ogonkach brodatych lub pozarpanych. Szyjka bródkowata w nabrzmiałym szczycie; znamiona zrosłe w podstawach, a w końcach wolnych tępe. Ziarnczaki podłużne, ze znamięczkiem w

szczycie. Puch 1szeregowy, z włosami zrosłymi po 4 i 5 w wiaseczki gałęziste.

GAT. 1. *S. rosmarinolistna* (*S. rosmarinifolia* Cass.). — Krzew bardzo gałęzisty, cały biało kutnerowaty, do 12' wysoki; z gałęziami wysmukłymi i nieco-kątowatymi; z liśćmi bezogonkowymi, równowązkimi, przytępionymi, na 1" długimi, w brzegu podwiniętym całkami alboli téż zrzadka drobniuchno-ząbeczkowanymi, z wiierzchu kosmatymi a spodem biało i zbito kutnerowatymi; z koszyczkami po 3—5 w baldaszkogronach, krótkoszypułkowymi, średniej wielkości,— o kielichokrywie obło-ostrokrężnej, z łatkami zewnętrznymi krótszemi i wełnistemi a wewnętrznymi ostrzejszemi i czerwona-wymi w górnej połowie,— o kwiatach fiołkowawo-czerwonych, słabo lecz miło wonnych; z ziarnczakami tępy-mi i rowkowanymi, o puchu długim i biało jedwabistym.— Dość pospolita po górach i skałach spieczystych w Europie południowej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Roślina tę mocno-gorzka, leczą miejscowi zatkania brzuszne, żółtaczkę, zatrzymanie czyszczeń miesięcznych i czerwie ludzkie.

RODZAJ 1000. *Dalewęcista* (*Carlina* Tourn.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki rurkowate, 5wrębne, gładkie. Kielichokrywy łatki zewnętrzne listkowate, ząbkowano-cierniste i rozwarłe,— a wewnętrzne wydłużone promienisto, se-schle i ubarwione. Osadnika płaskiego włókienka porastające podstawami niby w jamki brzegiem nierównowielowrębne. Pręcików nitki gładkie; główki w szczy-cie o długim przyrostku, a w podstawie o 2oh ogon-kach piórkowatych. Ziarnczaki obło wydłużone, okryte jedwabisto włosami dolegającymi i 2koniuszkowymi w

wiérzchołku. Puch 1szeregowy, z blaszeczek pozrastających po 3—4 podstawami, piórkowatych.

GAT. 1. *D. przyziemny* (*C. acaulis* LIN.), dawniej *białym* lub *Zajęczą rzepką* i *Kasinkiem* mianowany.— Ziele trwałe: którego — kłęb pionowy, długi i gruby, w górze pojedynczy a od dołu gałęziący się, pomarszczony, guzikowaty i zwykle białawo-rdzawy; łodyga czasem prawie żadna, a czasem do 8" wzniesiona i niekiedy nawet gałęzista; liście różyczkowato rozłożone, do 16" wydłużone, nagie, zwężone — w ogonek 5całowy, ry-nienkowaty, z obu stron z drobnymi łateczkami ciernistemi, a w podstawie rozszerzony, — piérzastodzielne w łatki ząbkowano-ciernisto wcinane, tęgie, poskładane i wzniesione. Koszyczki prawie w środku różyczki liści leżące, lub w razie obecności łodygi na jej wiérzchołku, do 5" w średnicy, — o kielichokrywy łatkach zewnętrznych ciso-zielonych, piérzastodzielnych w łateczki zatkowo-ząbkowano-cierniste lub téż całkowite, a wewnętrznych kończysto-równowążkich i lśnąco-białych w postaci wieńca promienistego, — o kwiatkach lillowo-mo-drawych; plewinki osadnikowe białe, grzbieciste, 2—3- i więcej-szczępne, czasem rzęsowato poszarpane w strzępki — z których wiele po nad kwiatki wystaje maczułkowato. — Dość pospolity po skwarnych i płonnych wzgórzach i górach, a czasem i koło dróg w Europie środkowej; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Przed laty używano *korzeń Dziewięcisiła białego* — *radix Carlinae, Cardopatie v. Chamaeleontis* — albi, wydatnej lecz niemiłej woni i smaku żywiczno-gorzkiego, jako pobudzający trzewia podbrzuszne, pędzący mocz, wzniecający poty, pomnażający czyszczenia miesięczne, gubiący czerwie, — oraz jako przeciw-

kurczowy, a w większych dawkach przeczyszczający a nawet sprawujący wymioty; który mimo niezawodności skutków lékarskich, od dawna już wykluczono z lékarni. Nierozkwitłe i jeszcze soczyste koszyczki, spożywać także można na karczochy.

Podobnież jeszcze dają miejscami w Europie południowej, spotrzebowywanym bywa:

GAT. 2. *D. rozdziałolistny* (*C. acanthifolia* ALL.), różny za ledwie: liśćmi spodem białawo-kutnerowatymi a z wierzchu za ledwie; koszyczkami podobnymi do karczochów, o łatkach wewnętrznych kielichokrywy tworzących od spodu cisawo-czerwonawy wieniec; a najwięcej kwiatkami żółtymi; — rosnący po Alpach i górach wyniosłych Europy południowej, od Istrii do Piemonta, oras w Pireneach i Appeninach: — a prócz tego i

GAT. 3. *D. pospolity* (*C. vulgaris* LUN.), dawniej czarny: z kłębem wrzecionowatym; z łodygą do 12" dorastającą, wzniesioną, kręśowaną, albo pojedynczą albo téż o 2—3 gałęziach dłuższych od szczytu onéjże, pajęczynowato obłeczonych; z liśćmi lancetowatymi lub podługnie-jajowatymi, (2 1/2" i 1 1/2"), często złożonymi w podług, z wierzchu nagimi a spodem prawie-wolnistymi, zatokowo-ząbatymi i nadzwyczaj cierniastymi w całym brzegu, niekiedy nawet jeszcze rascierńkowato-ząbeczkowanymi, — z których korzeniowe zwężone w ogonka łodygowe w półobójmujące; z koszyczkami pojedynczymi na końcach gałęzi, otoczonymi przez najwyższe liście, stulającymi się w czasie suszy a rozstaczającymi w wilgotnej porze, — o kielichokryw łatkach zewnętrznych żółto-cisych i piérsastodzielnie-cierniastych z cierniami gałęsiastymi, a wewnętrznych równoważko-lancetowatych bezbronych i żółtawo- albo rudawo-białawych, wieńcowato-rozłożonych, — kwiatkach zaś żółtych: — dość zwykłego po pustych odłogach, koło dróg i w lasach szpilkowych, a kwitnącego od lipca do września: — którego kłęb uchodził pod nazwiskiem *korzenia Dziewięćsiła czarnego* albo *lesnego* — *radix Carlinae sylvestris* v. *Heracanthae*.

GAT. 4. *D. liposokowy* (*C. gummifera* LESS.), czyli *Lgniec liposokowy*. — Ziele trwałe, bezłodygowe: w którym — kłęb mięsisty, wrzecionowaty, na 1" gruby,

pojedynczy, białawy i mléczny: liście bardzo liczne, różyczkowane, głęboko zatokowo-piérzasto wcinane w zęby długo- i żółto-cierniowe, z wierzchu nikiło-omszone a spodem białawe, zwężone ku podstawie w ogonek ry-nienkowaty i ciernisty: koszyczek najczęściej jeden w pośrodku liści dość wielki, a czasem ale rzadko 2 lub 3, prawie bez szypulki, otoczony liśćmi nieco-mniejszych, — o łatkach kielichokrywy zewnętrznych, płaskich, nieco-wielnisto opilśnionych, tęgich, brzegiem ciernistych, a 3ma końcowymi cierniami dłuższymi, — pośrednich z długim cierniem w końcu, — a wewnętrznych znacznie dłuższych, o równowąskich i tępych, lecz nie tworzących wieńca; o kwiatach fioletkowych. — Rośnie w Europie południowej, Afryce północnej i na Wschódzie po miejscach pustych i płonnych; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Kłębu jej używano w puchlinach, w cierpieniach dróg moczowych i w skórnych. Sok zaś wydzielający się pomiędzy łatkami kielichokrywy a zbierający na welnie i cierniach tychże, sółtawy i wonny, ścinający się w rodzaj liposoku, używa się jak mastyk lub za lep; prócz tego i jedzą go dzieci, równie jak koszyczaki i korzenie — zwłaszcza na Krecie, w Sycylii i Barbaryi. — (*Atractylis gummifera*. LIN.).

RODZAJ 1001. *Chaber* lub *Chabrek* (*Centaurea* LESS.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnoplciowy, najczęściej niby-promieniowy; kwiatki promieniowe zwykle płonne, rozszerzone, nieumiarowo-5wrębne; rzadko kiedy nie przewyższające środkowych, — czasem zaś obupciowe. Kielichokrywy łatki dachówkowate, bez- lub z rozmaitymi przyrostkami, bezbronne albo cierniste. Pręcików nitki brodawczkowate, a główki bezogoniaste. Ziarnczaki ściśnione, ze znamięczkami

bolesno-przodkowym w bliskości podstawy. Puchu sacro-ciny nitkowate, chropawe, najczęściej kilkoszeregowy, — wewnętrzne mniejsze i nieco-schodzące się, a nader rzadko równe lub dłuższe od zewnętrznych.

GAT. 1. *C. Jasieniec* (*C. Centaurium* LIN.), w dawnych zielnikach prócz tego zwany *Centuryą wielką* i *Garyczką włoaką* czyli *wolszą*. — Ziele trwałe: którego kłęb długi, gruby, gałęzisty i czerwonawy; łodyga do 5' wzniesiona, kątowata, gałęzista i naga; liście wielkie, skórzaste, nagie, piérzastodzielne, — z łatą końcową największą, podłużnie-lancetowatą i 3dzielną, — a resztą lancetowato-przedłużonemi, prawie-żłatkowemi, nierówna i drobno-ciernisto ząbkowanemi; koszyczki wielkie i pojedyncze na końcach odnóg, tworzące wraz baldachkogron złożony, — z kielichokrywy obteń łatkami doległemi, kończystemi, całobrzegimi, czarno wełnistami, — a kwiatkami szkarłatnymi. — Rośnie po Alpach Europy południowo-umiarkowanój; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Używany był przed laty, *korzeń Centuryi większej* — radix Centaurii majoris, jako wzmacniający żołądek; w starożytności zadawano go w kaszlach długotrwałych, dychawicy, cierpieniach wątroby, puchlinie i t. p: czerwonawy zaś sok z niego, do gojenia ran. — (*Centaurium officinale* CASS.).

GAT. 2. *C. Przestrzelon* (*C. Jacea* LIN.). — Ziele trwałe, rozmaicie upostaczone: z kłębem na wpół zdrzewiałym, wewnątrz żółtym; z łodygą od 3" do 3' wysoką, częściej podnoszącą się lub niemal pokładającą się wzniesioną, już w całej długości już tylko w wierzchołku rozgałęzioną, i to — w odnogi długie i wzniesione, albo w krótkie i prawie-wiąnkowe, kątowato-rowkowane, ostro i szarówno z resztą rośliny kosmatowo omszone: z liśćmi

najniższymi jajowato-podłużnymi i długoogonkowymi, a wyższymi aż do równowąsko-lancetowatych, — najczęściej całobrzegimi, lecz czasem i sąbkowanymi lub zatokowo-pięrzasto wcinanymi a nawet i wszystkimi całkiem pięrzasto dzielnymi: z koszyczkami pojedynczymi na końcach gałęzi; o kielichokrywy kulistawo-jajowej i dachówkowatej łatkach ściśle dolegających, wygryzано-posszarpanych w górnym brzegu, już całkiem rudoci-sych już białawo obrzeżonych, nagich, — albo też dólnych rzęsowatych i welnisto-białawych, — z przyrostkami suchawo-błoniastymi, wklęsłymi, wygryziono-posszarpanymi, w wewnętrznych stragławymi a w najniższych jajowato-lancetowatymi; o kwiatach karmazynowych, różowych a bardzo rzadko białych, — często promienio-wych żadnych: z ziarnczakami blade-szarawymi, o bardzo krótkim puchu. — Bardzo zwyczajny po łąkach, około dróg, po pagórkach i górach w całej Europie i Azji środkowej; kwitnie od czerwca do września. — Gorzki i lekko ściągający korzeń *Przestrzelona czarnego* lub *Krokosza leśnego* — herba *Jaceae nigrae* v. *Carthami sylvestris*, zadawanym bywał dawniej na sposób innych gorzakawych leków z tej rodziny; więcej wszelako płócano jego odwarem cierpiące gardła. Może on być także użytym do barwienia na żółto, jak sierpikowy.

Tenże sam korzeń zbierano także, z

GAT. 3. *C. gorzkiego* (*C. amara* Lx.), odróżniającego się od poprzedniego, jedynie — liśćmi równowąsko-lancetowatymi, całobrzegimi i welnistymi; oraz kielichokrywami wietkiami, o przyrostkach białawych i posszarpanych: — rosnącego nieco ku południowi Europy.

GAT. 4. *C. czarny* (*C. nigra* Lin.). — Ziele trwałe, wejźrzenia *Przestrzelona*: w którym — łodyga 2' naj-

wyższa, wzniesiona, kątowata, prawie-naga lub nieco kosmatawa, górą cokolwiek rozgałęziona; liście — już wszystkie lancetowate już korzeniowe zatokowo-pięrsto wcinane, bądź całobrzegie bądź odległe i drobno ząbeczkowane, czasem całkiem nagie i zielone, a czasem nieco-szaro kosmatawe, z kielichokrywy zbito dachówkowatąj łatek — tylko przyrostkami widzialnymi, przytém zawsze czarnymi i kasztanowato-rzęsowato-poszarpianymi, — o kwiatach barwy różnie szkarłatnej, i jednostajnych w postaci. — Jeden z rzadszych po łąkach leśnych, w górach Europy środkowej i południowej; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Odwarem korzenia, leczą jeszcze dziś w Sardynii liszaje i różne wyrzuty skórne; który głównie należy do mocno pędzących mocz.

Też same choroby ma leczyć

GAT. 5. *C. Świerzbiosa* (*C. Scabiosa* LIN.), także *Żoławicę* zwany: ziele trwałe — o kłębie ukośnym, na 1' długim, grubym, wielogłowym; łodygach licznych, na 3' wzniesionych, tegich, kątowato-rowkowanych, nagich lub krótkowłosych, często cisawo-czerwonych, górą rozgałęzionych baldaszkogronowato, i to — w odnogi dólne ulistnione a górne całkiem bezlistne; liściach prawie-skórzastych, najczęściej wszystkich lirowatych, — z łalami podłużnie-lancetowatemi i wcinano-zatokowate lub też w najwyższych pięrsto-dzielnemi, pokrycia łodygi; kossycakach wielkich, po jednym na kółkach olnóg łodygi, — z kielichokrywy prawie-kulistej, nagięj lub kosmatawój łatkami obrzeżonemi czarno i rzęsowatemi rdzawo, z których tylko wewnętrzne przyrostkiem cisym i strzępatym są opatrzone, — a kwiataki ciemno-szkarłatnymi, rzadziej białymi: — dość swyczajna po miejscach spiętych, po pagórkach i koło dróg, prawie w całej Europie; kwitnąca od czerwca do września.

GAT. 6. *C. Bławat* (*C. Cyanus* LIN.), w różnych częściach kraju *Bławatkim*, *Modrakim*, *Modrzeńcem*, *Chabrkiem*, *Wasilką* i *Włoszką* mianowany. — Ziele roczne. Łodyga do 2' wzniesiona, oblawo-5kątna, na

krawędziach ostra, dęta, prawie-welnista, — z podobnie-
 niż odstająco-wzniesionemi gałęziami. Liście bezogon-
 kowe, wąskie, szaro- i krótko-welniste — zwłaszcza też spo-
 dem; korzeniowe łopatkowate i całobrzegie; odziomkowe
 3łatowo-wcięte, o łacie środkowej eliptycznie-lanceto-
 watej, a bocznych równowązkich i kończystych; łody-
 gowe dólne piérzastodzielne w łatki krótkie, równowąż-
 kie, z końcową szerszą i bardzo wydłużoną; a reszta
 równowążko lancetowate i całobrzegie. Koszyczki po-
 jedyncze na końcach gałęzi; z kielichokrywą kulistawo-
 jajową, ściśle-dachówkowatą, — o łatkach tępych, w
 środku jasno-zielonych, a w cisym brzegu pięknie piłecz-
 kowano-rzęsowatych; z kwiatkami szafirowymi, czasem
 różowo-karmazynowymi lub białymi, promieniowymi
 zawsze większymi. — Jeden z najpospolitszych pomiędzy
 zbożem, prawie w całym świecie; kwitnie od czerwca
 do sierpnia. — Obojętne z jego promieni zbierane *kwia-
 ty Bławata* — flores Cyani, dziś służą jedynie do
 przystrajania kadzidel: dawniej atoli przypisywano im
 skuteczność w ukąszeniach niedźwiadka, żmii, os itp. oraz
 w gorączkach złośliwych, — a zewnętrznie w cierpie-
 niach oczów; sądzono nawet iż pędzą mocz.

Takież same skutki miały sprawiać, kwiaty

GAT. 7. *C. górskiego* (*C. montana* LIN.), właściwie *Bławata
 górskiego*; który od poprzedzającego odróżnia się — łodygą kilkoca-
 łową, prawie- lub całkiem-bezgałęzną; liśćmi lancetowatymi, sbiega-
 jącymi po łodydze, ale nagimi; a koszyczkami znacznie większymi:
 — oraz

GAT. 8. *C. kątołistnego* (*C. axillaris* WILLD.), odmiennego od
górskiego z którym zresztą podobny — wzrostem jeszcze niższym;
 łodygą nieco-gałęziastą; liśćmi biało opajęczonymi; a koszyczkami
 końcowymi i kątowymi: — obu rosnących po górach i wzgórzach
 słonecznych: — które dostarczały *kwiatów Bławata większe-
 go* — flores Cyani majoris.

GAT. 9. *C. letni* (*C. solstitialis* LIN.). — Ziele roczne, całe kutnerowato-welniste: z lodygą na 2' wysoką; z liśćmi zbiegającymi, — w odziomku lirowatymi, dalej zatokowo wcinanymi, powyżej lancetowatymi aż do równowąskich, — przytém wietkimi i szarawymi; z koszyczkami dość wielkimi, — o łatkach kielichokrywy słoniastych, z wielkimi i żółtymi przyrostkami o cierniach dłoniastych, z których środkowy najdłuższy, — o kwiatach żółtych, wszystkich jednostajnych. — Rośnie w Europie południowej, po polach i winnicach; kwitnie latem. — Dawniej dostarczał on *korzenia Ciernia letniego* — *radix Spinæ solstitialis*, który jako mocno-gorzki dawniej był przepisywany; również gorzkie kwiaty, jeszcze dziś w Sabaudyi używanymi są w zimnicach w postaci herbatki.

GAT. 10. *C. ostowaty* (*C. Calcitrapa* LIN.). — Ziele roczne, całe miękkowłose: którego — lodyga na 2' i wyższa, od samego odziomka rozpięrzcho rozgałęziona w oduogi widlastodzielne i zarówno z nią rowkowano-kątowate: liście szarawe, różnej wielkości; najniższe do 1' długie, ogonkowe, nierówne piérzastodzielne w łaty podłużne, ząbkowane, ku podstawie zwykle 2dzielne i wszystkie ciernistokończyste; wyższe zaś bezogonkowe, 3' długości, piérzastodzielne w łaty równowązkosiérpowate, ciernisto-piłkowane i zaostrzone; a najwyższe pojedyncze: koszyczki na końcach i po bokach gałęzi, bezszypułkowe; o kielichokrywie podłużnie-jajowej, nagięj, ściśle-dachówkowatej, — z łatkami zewnętrznymi wybieglami w długi poziomy i żółty ciern, a obok niego z licznymi drobnymi, — zewnętrznymi zaś bezbronniemi i pergaminowatemi; o kwiatach czerwonych, rurkowato-léjkowatych, promieniowych 3—4 a środko-

wych 5-wrębnych— z łateczką sewnątrzną, znacznie dłuższą; ziarnczaki drobne, szarawe, nagie i lśnące.— Rośnie po płonnisnach i koło dróg, zwłaszcza na gruncie słonym w Europie południowej, a rzadko w środkowej; kwitnie od lipca do września.— Używaném bywało, jego gorzkie i do bernardynkowego podobne, *ziele Osta gwiazdkowatego*— herba *Cardui stellati* v. *Calcitrapae*, w tych samych razach co i tamto: prócz tego, korzeń i nasiona zadawano jako pędzące moc; we Francyi zaś jeszcze dziś używają kwiatów w zimnicach.— (*Calcitrapa Hippochaestum* GÄRTN.).

GAT. 11. *C. korzeniasty* (*C. corynthifolia* SIB. SM.). — Ziele trwałe: którego kłęb postaci i rozmiarów lukrecyowego, lecz białawy i zupełnie pionowy; łodyga na 1 1/2' wysoka, naga, o niewielu gałęziach pojedynczych; liście skórzaste, siatkowato-żyłaste i nagie,— korzeniowe długoogonkowe i lirowate, a łodygowe małe, podłużnie-jajowate, nieco-sercowate obejmujące łodygę; kossyczki pojedyncze na końcach gałęzi, jajowo-obławe,— z kielichokrywy łatkami skórzastymi, kończystemi, całobrzegiemi, nagiem i dolegającemi,— a kwiatkami żółtymi.— Rośnie na Wschodzie, zwłaszcza na Libanie; kwitnie latem.— Dostarczał on niegdyś słynnego korzenia, zwanego *radix Behen albi*, mającego własność rozweselania umysłu i wzmacniania pamięci, a podobno i odmładniania.

RODZAJ 1002. *Drapacz* (*Cnicus* VALL.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, jednostajny; kwiatki wszystkie rurkowate, 5wrębne, — skrajne płonne, cieniutkie ale równe środkowym. Kielichokrywa jajowa i z przysadkami; o łatkach dolegających, skórzastych, wydłużonych w przyrostek długi i twardy

piérzastodzielnie i odstająco ciernisty.— Osadnik płaski, gęsto szczecinowy, z szczeciami wyrównywanymi kwiatkom. Główniki bezogoniaste. Ziarnczaki nader umiarowo w podłuż krésowane, gładkie, ze znamięczkiem z boku i blisko podstawy. Puch potrójny; zewnętrzny jako kraj owocu króciuchny, rogowaty i karbowany; pośredni z 10 szczeci długich i tęgich; a wewnętrzny z tyłuż krótkich i naprzemianległych z tamtymi.

GAT. 1. *D. lékarski* (*C. benedictus* GÄRTN.), dawnych pisarzów *Czubeł turecki*, *Oset włoski*, *Bernardynek*, a w męwie ludowej *Karda benedykta*.— Ziele roczne. Korzeń włóknisto-gałęzisty, biały. Łodyga 2' dorastająca, wzniesiona lub podnosząca się, dęta, kątowata, czerwonawa, od samego odziomka odstająco rozgałęziona i wraz z gałęziami mocno i biało-kosmato wełnista oraz kléista. Liście podłużne, grubo-nerwiste, nieco rzadziej od łodygi kosmate, (8" i 2"); dólne zwężone w ogonek zbiegający po łodydze, piérzastodzielne— w łaty odstające, zatokowo-ząbkowane i miękko-cierniste na ząbkach; górne zaś coraz malejące, bezogonkowe, wpółobéjmujące, nieco-zbiegające, już piérzastodzielne, już tylko zatokowo-2razy-ząbkowane ale również cierniste. Koszyczki bez szypulek, na końcach gałęzi, pojedyncze, z powodu zbyt mocnego otulenia liśćmi— zaledwie widoczne; z kielichokrywą jajową, na 1" długą, jakby osnutą powłoką pajęczynowato-bawelnistą, mocno kléistą,— o łatkach zielonawo-żółtawych, ściśle dachówkowatych, w brzegu błoniastych, z których— najniższe bezbronne a coraz wyższe coraz dłużej cierniste, wreszcie najwyższe z piérzastodzielnymi cierniami bardzo długimi i żółtymi; z kwiatkami żółtymi, środkowymi 5-a skrajnymi 3-wrębnymi. Ziarnczaki do 1/2" długie,

nieco-łękowate, żebrzyste, żółtawo-szare, w podstawie skośnie przyciętej głęboko wydrążone; puchu szczeciny gruczołkowate. — Dziki rośnie na Wschodzie i miejscami w Europie południowej, u nas zaś po ogrodach uprawny bardzo często; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Od odległej starożytności aż po dziś dzień, utrzymuje się użycie lekarskie przyjemnie słonawo-gorzkiego *ziela* a gdzieniegdzie i *nasion Bernardynka* — herba et semina Cardui benedicti: pierwszego jako środka rozpuszczającego przy lekkim wzmacnianiu, w nieczynności i nieżycie lub wozgrzywości dróg trawienia, morzyskach, zimnicach, oraz w przydłuższych cierpieniach piersiowych; wszelako za mocny napar onegoż, sprawia niekiedy wymioty: nasion zaś jako wzbudzających poty, podczas wywijania się ospy i odry.

RODZAJ 1003. *Præsertica* (Mentrophyllum NECK.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, prawie-jednostajny; kwiatki umiarkowo-5wrębne, czasem zewnętrznych kilka płonnych i nitkowatych. Kielichokrywy jajowej łatki zewnętrzne liściaste, piérzasto wcinane, cierniste, — a wewnętrzne podłużne, załedwie-ząbeczkowane i kończysto-ciernistawe. Osadnik gruby, włókienkowy. Pręcików nitki w środku z wiązaczką szorstkawych włosków; główek zaś przyrostek końcowy tępy. Znamiona zrosłe. Ziarnczaki grube, przewrotniejajowo-4ściennie, pomarszczone, w szczycie ząbeczkowato-karbowane, ze znamiączkiem ukośnym. Puch w skrajnych żaden albo prawie-żaden; w środkowych zaś plewinki — zewnętrzne dachówkowate, tępe, rzęskowate, coraz dłuższe i ostrzejsze, wieloszerogowe, — a wewnętrzne króciuchne, ucięte, ząbeczkowane i 1szeregowe.

GAT. 1. *P. wełnista* (*K. lanatum* NECK.), u dawnych także *Krokosz polny*, *Oset miękki* lub *Matti Bożej*. — Ziele roczne: z łodygą do 2' wzniesioną, obłą, kręśowaną, omszono-wełnistą, najczęściej 3dzielną w końcu: z liśćmi podłużnymi, grubo-nerwistymi, kosmato-wełnistymi; z których — najniższe na 4" długie, lirowate i ząbkowane, gęste, zwężone w ogonek, — a wyższe podobneż lecz bezogonkowe; obejmujące malejące, — najwyższe jajowato-lancetowate i ledwie na 1" długie, — wszystkich zaś zęby i łaty wybiegłe w długi ciarń tęgi: z koszyczkami pojedynczymi na końcach gałęzi, (2" i 1 1/2"), — o kielichokrywie jajowej, zbito pajęczynowato-wełnistej, w której łatki — zewnętrzne podobne liściom okrywowym ale od nich dłuższe, pośrednie tylko w końcach listkowate, a wewnętrzne słomiaste i przytulone — kończą się w słaby cierniak, — o kwiatach żółtych, 5wrębnych w łateczki równowazkie. — Dość pospolity po spiekowiskach, koło dróg i po winnicach w Europie południowej; kwitnie od czerwca do sierpnia. — W miejscu, ziela gorzkawego, używają za bernardynkowe. — (*Carthamus lanatus*. LIN.).

RODZAJ 1004. *Krokosz* (*Carthamus* TOURN). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, prawie jednostajny; kwiatki 5wrębne, umiarowe, prawie-gładkie, z rurką rozszérzoną po nad podstawą. Kielichokrywy łatki zewnętrzne listkowate i odstające, pośrednie wzniesione oraz w końcu z przyrostkiem jajowatym i brzegiem ciernistym, a wewnętrzne całkowite i kłująco-kończyste. Osadnika płaskiego włókienka równowazkie i gęste. Pręcików nitki gładkie; główki z tępym przyrostkiem końcowym. Znamiona za ledwie widzialne. Ziarnczaki przewrotnie-jajowo-4ścienne, gładkie; bez puchu.

GAT. 1. *K. barwiński* (*O. tinctorius* LAM.), w starych zielnikach *Krokos* lub *Szafran domowy*, *ogrodny*, *polny*, *plonny*.— Ziele roczne: którego— łodyga do 3' wzniesiona, baldaskogronowato rozgałęziona, tęga, obła, krésowana, naga i lśnąca tak jak i inne części rośliny; liście niższe wpółobójmujące, bezogonkowe, podłużne, (4" i 1"),— wyższe coraz krótsze, podłużnie-jajowate,— a wszystkie tęgie, grubo-żyłaste, odlegle ząbkowano-piłkowane i cierniste. Koszyczki pojedyncze na końcach gałęzi i łodygi, równowysokie, ($1\frac{1}{4}$ " i 1"),— o kielichokrywy brzuchato-jajowej łatkach zewnętrznych dolegających podstawami a wierzchołkami mocno odstających, postaci liści najwyższych,— wewnętrznych zaś pergaminowatych, słomiatych, długokończystych, lśnących i białobłoniasto obrzeżonych,— o kwiatkach jasno żółto-pomarańczowych aż do ciemnych; ziarnczaki przeszło $\frac{1}{3}$ " długie, mléczno-białe i lśnące.— Pochodzi on z Indyj wschodnich, zkąd przeszedł jako uprawny na Wschód a stamtąd do całej Europy; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Jako léku, używano dawniej z niego gorzakawo-oleistych nasion *Krokosza*— semina *Carthami* jako przeczyszczających, w żółtaczce, w puchlinach, w wozgrzywości dróg oddechowych; a jeszcze i dziś w ojczyźnie zadają go na przeczyszczenie, a olejem z nasion tłoczonym leczą gościece i porażenia. Kwiaty zaś używane bywają do barwienia na żółto pierwiastkiem ich wyciągowym, a na czerwono żywicznym,— z którego zarazem przyrządza się jak najlepsze rumienidło (róż): także barwią nimi różne potrawy i ciasta, a najczęściej służądo fałszowania szafranu,— dlatego też uchodziły niegdyś pod naswiskiem *szafranu domowego*.

RODZAJ 1005. *Ostrapest* (*Silybum* VAILL.).

— Koszyzek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki nierówno-5wzrębne, niby-paszczekowate, z rurką dłuższą o połowę od kraju. Kielichokrywy jajowej łatki liściaste, — zewnętrzne rozszerzone w przyrostek jajowaty i długo-kończysto ciernisty, brzegiem ciernisto-piłkowany, — a wewnętrzne lancetowate i całkie. Osadnik mięsisty, włókienkowaty. Pręcików nitki łwiąszeczkowe i brodawczkowate; główek przyrostki krótkie. Ziarnczaki ściśnione, gładkie, w podstawie ze znamiączkiem szerokim, a w wierzchołku z pierścionkiem rogowatym puchonośnym. Puch wieloszeregowy, ze szczecin krótkobródkowych.

GAT. 1. *O. Podgorzał* (*S. marianum* GÄRTN.), także *Pstrost* i *Kostropacz*. — Ziele roczne: o korzeniu pionowym, grubym, dość pojedynczym; łodydze 6' i wyższej tęgo-wzniesionej, obłej, krésowanej, pajęczynowato-kosmatéj, rozgałęzionej od połowy; liściach podłużnych, gładkich, nagich, prawie-lánących, na tle ciemno-zieloném po nerwach żyłasto i szeroko biało-pasiastych, wpółobéjmujących swą włócznieowatą lub sercowatą podstawą; z których — korzeniowe nadzwyczaj wielkie, bo niekiedy przeszło 1' długie, różyczkowato-rozpostarte, nieco zwężone w ogonek, zatokowo-piérzastodzielne i ciernisto-ząbkowane, — wyższe tylko zatokowo-ciernisto wcinane, — a najwyższe prawie-całkie, na pół złożone i poodginane; o koszyczkach pojedynczych, długossypułkowych, wielkich; z kielichokrywy jajowo-brzuchatéj łatkami nader ściśnionymi, — zewnętrznymi listkowatymi, brzegiem gęsto ociernionymi, z przyrostkiem przeszło 1całowym i poziomo odstającym a nérkowatym, — wewnętrznymi zaś zeszlóbloniastymi, całobrzegimi, cier-

nisto-zaostrzonemi; z kwiatkami szkarłatnymi albo białymi: ó ziarnozakach ukośnie-wydłużonych, drobnych, gładkich, lśnąco-cisych z jaśniejszemi plamkami,— a puchu białym.— Dziki pospolity po pustkowiach w Europie południowej a zdziczały w środkowej, u nas zaś jako strojny po ogrodach; kwitnie od czerwca do września.— Starodawni lekarze, przepisywali *ziele, korzeń i nasienie Ostropesta*— herba, radix et semen Cardui Mariae; dwoje pierwsze jako rozpuszczające i otwierające, w zimnicach, puchlinach, zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych i t. p: nasiona zaś olejne, w chorobach piersiowych. Młode listki korzeniowe, miejscami jadają jak karczoszkowe.— (*Carduus marianus* LIN.).

RODZAJ 1006. *Pępek* (*Oenopordon* VAILL.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki 5wrebnne, jakby-paszczkowate, zgrube w podstawie kraju. Kielichokrywy jajowo-kulistawej łatki dachówkowate, skórzaste, wydłużone w przyrostek lancetowaty i w cień zakończony. Osadnik mięsisty, jamkowaty w dolki błoniaste i zatokowo-ząbkowane. Pręcików nitki gładziuchne; główki w końcu z nadrostkiem równowazko-szydełkowatym, oraz z 2ma krótkimi ogonkami w podstawie. Znamiona zrosłe prawie do samego końca. Ziarnczaki przewrotnie-jajowo ściśnione, 4graniaste, poprzecznie pomarszczone. Puchu łuseczki wielozeregowy, zrosłe podstawami w obrączkę rogowatą, nitkowatą, brodawkowatą lub bródkowato-piórkowatą.

GAT. 1. *P. pospolity* (*O. Acanthium* LIN.), dawniej *Oset powłoczny, podwórzowy, Głowacz i Czartopłoch*.— Ziele 2roczne. Korzeń mięsisty; prawie-wrzecionowaty, gruby, nieco-gałęzisty, biały. Łodyga 6 i

wyższa, wzniesiona, tęga, gruba, obła lub też skrzydłata przez liście zbiegające po niej, od połowy rozgałęziona, ciernista i zarówno z liśćmi białawo-vehniato kutnerowata. Liście korzeniowe podłużnie-jajowate, na 1' wydłużone, zwężające się w ogonek, kątowato-zatokowe w łatki ciernistokończyste; łodygowe coraz mniejsze, nierówno zatokowo-ząbkowane cierniste; najwyższe lancetowate i całkowite. Koszyczki wielkie i końcowe, na długich szypułkach prawie-4skrzydłych i zatokowociernistych; z kielichokrywą półkuliastą, — o łatkach tęgich, odstających, ciernisto-kończystych i ociernionych w brzegu piłkowanym, — z których najniższe poodginane, a reszta wzniesione; z kwiatkami ciemno-różowymi, rzadko białymi. — Jak najzwyczajniejszy wszędzie koło budynków, dróg, po pustkowiach i rumowiskach w całej Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Dawniejsi lekarze, przepisywali *korzeń i ziela święte Osta powłócznego* lub *Popłocha* — radix etherba recens *Cardui tomentosi*, *Spinæ albae* v. *Onopordi*; pierwszy jako środek otwierający, rozpuszczający i pędzący mocz — w ciekączkach, puchlinach i t. p; drugiego zaś sok wyciąnięty we wrzodach rąkowatych i w wyszutach skórnych. Miejscami korzenie obłuszczone oraz łodygi i nerwy liści — młode, jadają jak karczoszkowe; zielone koszyczki jak karczochy; z nasion zaś wytłaczają nie sły olej.

RODZAJ 1007. *Karczoch* (*Cynara* VAILL.).
 — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki prawie-paszczkowato 5wzrębne — w łateczki kraju sgrabłego nader nierówne w podstawię i o pół krótsze od rurki. Kielichokrywy jajowej i dachówkowatej łatki skórzaste, wybiegłe w przyrósstek lancetowaty

i cierniem zakończony. Osadnik płaski, włókienkowaty. Pręcików nitki brodawczkowate; główki zaś z przrostkiem bardzo tępym. Znamiona zrosłe. Ziarnczaki przewrotnie jajowo-ściśnione, 4graniaste, twarde i gładkie, ze znamiączkiem szerokiém i ukośnóm. Puch kilkoszeregowy, piórkowaty,— z ostkami wolnemi w podstawach, a osadzonemi na odpadającej obrączce. ..

GAT. 1. *K. prawdziwy* (C. *Scolymus* LIN.), w dawnych zielnikach *Karczofł, Karciok, Arciok bezostny*.— Roślina trwała; z korzeniem mięsistym, długim, grubym i gałęziącym się; z łodygą do 3' wzniesioną, grubą, obłą, rowkowaną, omszoną, nieco rozgałęzioną w górze; z liśćmi wielkimi, miękkimi, z wiérzchu bladezielonymi a spodem lekko- i białawo-opilánionymi,— korzeniowymi na ogonkach i pierzaste woinanymi w łaty już podobnie, już tylko ząbkowato i mało co cierniste,— łodygowymi zaś tylko nierówno-ząbkowanymi; z koszyczkami pojedynczymi na szczycie łodygi, wielkości dwóch pięści, nagimi,— o kielichokrywy jajowej lub tępo-ostrokrężnej, łatkach wielkich, różnie-jajowatych, nieco wgiętych, w miękkiej cierń zakończonych, mięsistych, grubych, zielonych lub czerwono-cisawych,— o kwiatach jasno fioletowawo-czerwonawych. — Dziki rośnie w Afryce północnej i w Europie południowej, a uprawny po ogrodach reszty Europy, jednak nie wszędzie zadawalnia jego wykastalcenie się; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Przed laty jego korzeń i łodyga— bardzo gorzkie, zachwalanemi bywały jako rozpuszczające i pędzące mocz w puchlinach; dziś jednak pozostało tylko użycie zielonych koszyczków, jako ulubionej i wykwiatnej jarzyny.

GAT. 2. *K. Karczomek* lub *Kard* (*C. Cardunculus* LIN.), dawniej *Karchoch kolonytj*: ziele także trwałe i całkiem do *praedictiss-*go podobne, ale — nieco wyższe; o łodydze przez liście górne abiegające ciernistój; liściach nader grubo- i mięsisto-nerwistych, głęboko 2 razy piérzastodzielnych, zbiegających po łodydze, ciernisto-brzéznych w ciernie żółte, z wiérzchu białawo-zielonych a spodem białe kutnerowatych; kossyczkach duże nmiéjszych niż w tamtym, z łatkami kielichokrywy cieńszymi i długo-ciernistymi oras węższymi: — rosnący tam gdzie i piérwszy, zarówno uprawiany i wraz z nim kwitnący: — dostarcza również jarzyny, ale nie z kossyczków tylko z młodych łodyg i nerwów liściowych, przyrządzanych jak asparagi; w Hiszpanii zaś i Francji południowej przechowują jego kwiatki, celem użycia onychże do zwierania mléka.

RODZAJ 1008. *Oset* (*Carduus* GÄRTN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupiciowy, jednostajny; kwiatki z rurką krótką, gardzielią podłużną, a krajem prawie-paszczkowato 5wřębnym. Kielichokrywy dachówkowatěj łatki lancetowate albo równowąskie, nie zeschę w brzegu, najczęściej kóbczyste lub téż ciernisto-kónczyste. Osadnik włókieńkowaty. Pręcików nitki wolne, włosiste; a główki bezogoniaste, z przyrostkiem równowąsko-szydłowatym. Znamiona zrosłe. Ziarnczaki podłużne, ściśnione, gładkie; ze znamiączkiem w szczycie mięsistawém, a w podstawie zaledwie ukośném. Puch wieloszerogowy; o szczecinkach nitkowatych, szorstkich, zrosłych podstawami w obrączkę oddzielającą się od owocu.

GAT. 1. *O. kędzierzawy* (*C. crispus* LIN.), u dawnych *suchym* lub *wielkim* zwany. — Ziele 2roczne; z korzeniem wrzecionowatym, gałęzistym, nieco-mięsistawym i białym; z łodygą 4' wianiesioną, zarówno z jój 2—5ma gałęziami prawie w całej długości kędzierzawo i drobno-ciernisto skrzydlatą; z liśćmi zbiegającymi, lancetowatymi, do 5" długimi, z wiérzchu zrzadka włosistymi, a

spodem katherowatymi lub czasem nagimi,— dólnymi piérzasto-wcinanymi w łaty jajowate 3—5szczépne, z których końcowa więkza a wszystkie ciernisto-końcyste,— lodygowymi zaś zabokowo-ciernisto zębatymi; z koszyzkami na krótkich szypułkach, blisko na 1" długimi, jajowymi i poskupianymi w główki prawie-równowysokie,— o kielichokrywy nie zaciąniętej ku górze łatkach zewnętrznych równoważko-lancetowatych i odstająco-szydłowato kończystych, a wewnętrznych prostych i zeszkło-miękkawych,— o kwiatach lilowych lub ciemno-karmazynowych; z ziarnczakami krésowanymi w podłuż i poprzecznie fałdowanymi na krésach.— Nadzwyczaj powszechny i uciążliwy chwast po wybrzeżach lasów, łąkach, polach, ogrodach, najchętniej pe nad wodami w gruncie ciężkim; kwitnący w lipcu i sierpniu.— Jako chwast jest on szkodliwy; ale miejscami, młode lodygi i pędy jadają za jarzynę, zwłaszcza w czasie niedostatku lub głodu.

Jadany także bywa w podobny sposób

Gar. 2. *O. spisty* czyli *osli* (*C. nutans* Lrx.), odznaczający się: lodygą 3' dorastającą, rowkowaną, przerywano-skrzydłastą; liśćmi przerywano-zbiegającymi, prawie-lancetowatymi, do 6" długimi, fałdowato-falistymi, z wierzchu nagimi i lśnącymi, spodem tylko na nerwach kosmatymi,— z których dólne zatokowo-piérzasto weinane w łaty 3szczépne, a górne zatokowo-grubo zębate i wraz z tamtymi ciernisto-końcyste i ciernikowato-piłkowane rzęsowate; koszyzkami cokolwiek dłuższymi, półkulistymi, swiałymi, na szypułkach opilśnionych,— o kielichokryw górą zaciąniętych i opajęconych łatkach szerszych, lecz nagle zaostrzonych i wybiegających w cierni długi, z których zewnętrzne odstające, pośrednie mocno odkrzywione a wewnętrzne wzniesione,— o kwiatach czasem białych:— jak najpospeliwszy chwast około dróg, po pustkowiach, rumowiskach i t. p. kwitnący równocześnie z tamtym.

RODZAJ 1009. Ciernistręt (Plenomon LOBEL).— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki dość umiarkowo 5wřębne. Kielichokrywy jajowo-ostrokřęnej i otoczonej przysadkami liściowatymi dłuższymi od kwiatków, łatki ściśle dachówkowate, — zewnętrzne wybiegające w przyrostek sztydłowaty odgięty i piърzasto-ciernisty, a wewnętrzne bez onegoż. Pręcików nitki wolne i chropawe; główki zaś bezgoniaste, ale z przyrostkiem sztydłkowatym. Znamiona wolne i rozchodzące się. Ziarnczaki podłużne, ściśnione, bezberkowe, z miodnikiem trzonceczkowym i 5promieńkowym. Puch wieloszeregowy, długi, piърkowaty, podstawami zrosły w obręskę.

GAT. 1. C. żółtociernisty (P. Acarna CASS.).— Ziele roczne: którego — łodyga 3' wysoka, tęga, obła, křesowana, skrzydłasta, ciernista, łatwo ścierająco się biało-węlnista, w kilka krótkich odnóg baldaszkogronowo rozgałęziona; liście gęste, lancetowate, do 6" długie, ciernisto-piърzasto wcinane i do tego gęsto ciernisto-piърkowane, z obu stron szarawo-biało węlnisto-kutnerowate; ciernie boczne parzyste a końcowe pojedyncze i prawie 1" długie, żółto-pomarańczowe i nadzwyczaj ostre; koszyczki bezszypułkowe, poskupiane i otoczone najwyższymi liśćmi, — o kielichokrywie podłużnie-jajowej, biało-węlnistej, a jej łatkach nagle zakończonych w cierań giętki i piърzasto-żółty, który w wewnętrznych przechodzi w 3dzielny, — o kwiatkach drobniuchnych i szkarłatnawych; ziarnczaki zaś lńnąco-żółtawo-cise i křesowane.— Rośnie tu i owdzie w Europie południowej, po miejscach wystawionych na słońce; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Korzeń jego zadawano dawniej w cierpieniach żołądka, w krwiopluciu

także jako pędzący mocz i uspakajający ból zębów: nationami zaś leczono kurcze u dzieci.— (*Carduus Acarna* LIN.).

RODZAJ 1010. **Ostrożeń** (*Cirsium* TOURN.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki z rurką krótką, gardzielą podłużną, a krajem 5wrębnym. Kielichokrywy łatki dachówkowate, w końcu mniej więcej cierniste. Osadnik włókienkowaty. Pręcików nitki wolne, często włoskami pokryte; główki bezogoniaste, lecz w końcu z przyrostkiem równowązko-szydełkowatym. Znamiona zrosłe. Ziarnczaki podłużne, ściśnione, gładkie, błonkowane, bezberkowe, ze znamięczkiem mięsistawem w szczycie. Puch wieloszeregowy, z ości pozrastających podstawami w obrączkę odpadającą, piórkowatych i często ząbeczkowanych lub maczużkowatych w końcach.

GAT. 1. *O. polny* (*C. arvense* SCOP.).— Ziele trwałe: z kłębem długim, czołgającym się: z łodygą na 3' wzniesioną, rowkowano-kątową, już całą nagą, już też w odziomku kosmato-welnistą a ku wiérzchołkowi zbity-welnistą, gęsto wiechowato rozgałęzioną: z liśćmi bezogonkowymi, licznymi, prawie-lancetowatymi, nastroszono-pierzastodzielnymi, falistymi lub prawie-kędzierzawymi, z obu stron brudno-zielonymi i nagimi,— o łatach odległych, Skątnych, tępych, brzegiem ciernistych i ciernisto-rzęsowatych, w podstawie często 2łatkowych; odziomkowych zbiegających, a gałęziowych zaledwie sąbkowanych i ociernionych: z koszyczkami mnogimi, z początku półkulistymi a później podłużnymi, $\frac{3}{4}$ " w średnicy, po 1 lub 3 wraz,— o kielichokrywy łatkach lancetowatych, dolegających, nagich, dólnych ciernisto-kończystych i poodginanych, a górnych kończystych

lecz bezbronych, — kwiatkach zaś szkarłatnawych, rzadko białych. — Nader pospolity i uciążliwy chwast pomiędzy zbożem, po winnicach, około dróg i t. p. w całej Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Dawniej używano *ziela Osta krwawniczego* — herba *Cardui haemorrhoidalis*, jako rozpuszczającego i otwierającego; dziś zaś jeszcze miejscami lud używa w tym celu zewnętrznie, maści przyrządzonej z narośli powstałych na nim przez ukłucie owada, a samychże gąsieniczek onegoż na ból zębów. — (*Serratula arvensis* LIN.).

GAT. 2. *O. właściwy* lub *warszawy* (*O. oleraceum* ALL.): także siele trwałe, różniące się od poprzedzającego — łodygą małowązistą lub całkiem bezgałęzną, blade- lub żółtawo-zieloną, młecznosoczystą; liśćmi dółnymi prawie na 1' długimi a 5" szerokimi, głęboko piérzastodzielnymi w łaty jajowato-lancetowate, piłkowane i brzeźnocierniste, — górnymi zaś całkami lecz również ciernistymi, — a wszystkimi szeroko obejmującemi łodygę, i szeroko z nią nagimi lub miękkowłosymi; koszyczkami po 3—4 poskupianymi, wzniesionymi, — o kielichokryw łatkach równowąsko-lancetowatych, długo- i miętko-kończystych, — a kwiatkach żółtych: — rosnący po miejscach wilgotnych, nad strumieniami i rowami; kwitnący w lipcu i sierpniu: — dostarcza młodych liści jadanych za jarzynę. — (*Cnicus oleraceus* LIN.).

RODZAJ 1011. *Łopian* lub *Łopion* (*Lappa* TOURN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupkiowy, jednostajny; kwiatki umiarowo 5wzrębne, z rurką 10nerwową. Kielichokrywy kulistej łatki skórzaste, dachówkowate, podstawami dolegające, a wiérzchołkami rogowato-szydelkowatymi pówginane haczykowato. Osadnika mięsistawego i płaskiego, włókiénka tęgo-szydelkowate. Pręcików nitki wolne, brodawczkowate; główki z przyrostkami końcowymi nitkowatymi, a w podstawach z ogonkami szydelkowatymi. Ziarnczaki podłu-

zne, ściśnione z boku, poprzecznie pomarszczone, ze znamiączkiem podstawowém zaledwie-ukośnóm. Puch krótki, wieloszeregowy, z włosów niezrosłych w obrączkę i chropawych.

GAT. 1. *L. większy* (L. major GÄRTN.), czyli *Łopuch*.— Ziele 2roczne. Korzeń mięsisty, pionowy, czasem i na 2' długi a gruby na palec, mało gałęzisty, zewnątrz cisawy, wewnątrz biały z zielonąwą obrączką. Łodyga 6' dorastająca, rowkowa, brudno-czerwona, szorstkawa omszona; z podobnemiż licznemi i odstającemi gałęziami. Liście jajowato-sercowate lub klinowato zwężone— w ogonek na 1' długi, kątowaty, z wierzchu wyżłobiony i coraz malejący w górnych,— w końcu zaokrąglone, brzegiem lekko faliste i ciernisto-kończysto ząbkowane, z wierzchu szorstkie a spodem cienko opilśnione, najniższe 12" i 5", ku wierzchołkowi coraz malejące. Koszyczki baldaszkogronowe na końcach łodygi i gałęzi, $\frac{3}{4}$ " w średnicy; z kielichokrzywy kulistęj i wraz z szypułkami nagiej— łatkami zielonemi; wązko lancetowatemi, szydłowato kończystemi w oś haczykowato wgięta, dłuższemi odkwiatków; z kwiatkami czerwono-lilłowymi o granatowych główkach. Ziarnczaki dłuższe od swego puchu.— Nader powszechny chwast; po miejscach cienistych, w sadach, zaroślach, koło budynków, płotów i dróg, oraz po pustkowiach całej Europy i Ameryki północnej; kwitnie od lipca do września.— Od dawnych czasów do dziś dnia, utrzymuje się jeszcze w leczeniu ludzi uboższych *korzeń Łopiana*— radix Bardanae; gdy tymczasem, używane przedtém *ziele i nasiona Łopiana większego*— herba et semina Bardanae v. Lappae majoris, już zostały zarzuconemi. Zadawano go w miejsce sar-

saparylli, jako rozpuszczający i działający na skórę i nerki— słowem jako czyszczący krew; a to, we wszelkich wyrzutach skórnych, w zastarzałych bólach gośćcowych, w zółzowych, dnawych i kilowych cierpieniach, oraz w zastoinach brzusznych. Liśćmi roztartymi z oliwą lub samymi przez się świętymi, lud leczyć zwykł wszelkie wrzody zastarzałe, oparzenia itp. Nasiona zaś w większych dawkach przeczyszczają. Korzeń prócz tego, jako też i młode pędy, nie są złe za jarzynę; i w tym też celu, Japończycy tę roślinę nawet uprawiają. — (*Arctium Lappa* LIN.).

Toż samo zastosowanie mają także:

GAT. 2. *L. kosmaty* (L. tomentosa ALL.), zwany *Kostropaczem*: cokolwiek mniejszy, bo tylko 4' dorastający; z liśćmi mocno kutnerowatymi spodem; z baldaszkogronem gęściejszym i więcej skupionym; z koszyczkami mniejszymi i stósunkowo dłuższymi, jakby osnutymi pajęczynowatą wełną zarówno z szypułkami, — o kielichokrywach ku wewnątrz czerwonych i równych kwiatkom; z siarnczakami 4 razy dłuższymi od ich puchu: — rosnący wras z poprzedzającym i to dużo częściej, — który dla tego tylko za odmianę tamtego długo uważano: — (*Arctium Bardana* WILLD.): — oraz

GAT. 3. *L. mniejszy* (L. minor DEC.), u dawnych *górnoleśny* lub *Rzep płonny*, więcej do *kosmatego* niż do *większego* podobny, lecz — dużo mniejszy, bo saledwie 2' wysoki; o liściach mniej sercowatych, w podstawie najciężej nierównych, słabiej sąbkowanych, kończywszy i nader mało opilśnionych; koszyczkach krótkoszypułkowanych, poskupianych w kątach liści, tylko początkowo obleczonych pajęczynowato a później prawie nagich, — o kielichokrywach krótszych od kwiatków: — towarzyszący choć rzadko dwóm poprzedzającym, a przeto pejawiający się i w lasach oraz po górach. — (*Arctium minus* SCHRR. *Arctium Lappa* var. β . LIN.).

RODZAJ 1012. **Szczodrak** (*Rhaponticum* DEC.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki prawie umiarowe 5wrębne. Kielichokrywy łatki wieloszaregowe, dolegające, zakon-

czone przyrostkiem całkiem lub tylko w brzegu zeschniętym, całobrzegim albo ząbkowanym. Osadnik pełen włókienek równowąskich. Pręcików nitki brodawczkowate; główki o przyrostkach końcowych tępych. Ziarnczaki podłużne, z dwóch stron ściśnione, gładkie, ze smiańczkiem podstawowym bardzo ukośnym. Puch rudawy, wieloszerogowy, ze szczecinek tęgich i chropawych, z których zewnętrzne nieco zbiegające.

GAT. 1. *S. wielki* (R. scariosum LAM.), u dawnych *Rapontyk*.— Ziele trwałe: którego— kłęb gruby, niemal-wrzecionowaty, o niewielu korzeniach włókniстых, długich i pojedynczych; łodyga do 3' prosto wzniesiona, zwykle pojedyncza, kosmata; liście ogonkowe, wielkie, podobne omanowym, podłużnie jajowatosercowate, lekko ząbkowane, z wierzchu zielone a spodem białokutnerowato kosmate,— górne krócej-ogonkowe, węższe i czasem nieco-pięrzasto wcinane; kłoszyczki pojedyncze, końcowe, bardzo zbliżone do karczochowych,— z kielichokrywy łatkami rozpostartymi, chrzęszcząco-zeschniętymi i wkrawanymi brzegiem,— a kwiatkami szkarłatnymi.— Znachodzi się dziki na Alpach tyrolskich, szwajcarskich, oraz Europy południowej, a uprawiany w wielu bardzo ogrodach; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Kłęb jego korzenno-gorzki, używanym bywa na wzmocnienie żołądka.— (*Centaurea Rhapsantica* LIN.).

Wielkiej wsiętości używał także dawniej i

GAT. 2. *S. bezłodygowy* (R. scaule DC.): ziele trwałe, bezłodygowe; z liśćmi wielkimi, pięrzastodzielnymi i ząbkowanymi; kłoszyczkami wielkimi, kulistawymi, bezszypułkowymi, o łatkach kielichokrywy postrzępanych, a kwiatkach miłej woni— rosnący w Tunisz, w Barbaryi i pokrywający swaflaką i wodociągi starą Kartaginy,

1920

a kwitnący latem:— którego kłęb smakowity tameczni jadają, a liśćmi leczą niektóre choroby koni.— (*Cynara acaulis* Lm.).

RODZAJ 10f3. *Sierpik* (*Serratula* DEC.).—
Koszyczek wielokwiatkowy, częścię obupłciowy, niekiedy przez zronienie jednopłciowy lub też w kraju żeński; kwiatki prawie umiarkowo 5wrębne: Kielichokrywy prawie jajowęj i dachówkowatęj łatki— zewnętrzne krótsze, zaostrome, bezbronne lub też lekko cierniste w końcu,— a wewnętrzne dłuższe i w szczycię mniej więcęj zeszlę-błoniaste. Osadnik włókienkowaty. Pręcików nitki brodawczkowate; główki zaś w końcu z tępym przyrostkiem i bezogoniaste. Znamiona rozchodzące się. Ziarnczaki podłużne, ściśnione, gładkie, ze znamiączkiem nieco ukośnem. Puch z włosów wieloszegowych, tęgich, chropawych, rudawych, nierównych, — zewnętrznych krótszych, kolęjno odpadających i niezrosłych w obręczkę.

GAT. 1. *S. barwięrski* (*S. tinctoria* LIN.), w starych zielnikach zwany także *Sięrpem*, *Sięrpnikiem*, *Trankiem jelenim*.— Ziele trwałe; całe nagie i bezbronne: w którym— kłęb gruby i prawie-zdrzewiały; łodyga do 3' wzniesiona, tęga, pojedyncza, rowkowana, kątowata, tylko o kilku krótkich odnogach w więzchołku; liście korzeniowe ogonkowe, podłużnie-eliptyczne, kończyste, już zupełnie całkie już tylko przy podstawie pięrzasto wcinane, w brzegu gęsto i drobniuchno a kończysto-piłkowane,— łodygowe zaś coraz krócej ogonkowe aż do bezogonkowych, coraz węższe, również całkowitz, albowi też w samęj podstawie lub w całym obwodzie pięrzasto wcinane; koszyczki poskupiane na końcach odnog prawie baldaszkokronowato równowysokich,— o kielichokrywie ostrokęcznie jajowęj, dolega-

jąco-dachówkowatej, z łatkami cisawo-czerwonemi na wewnątrz dłuższymi i biało rzęsowanemi, — o kwiatach szkarłatnych a czasem białych. — Dość pospolity po gajach, zaroślach, lasach i łąkach suchych w całej Europie; kwitnie od czerwca do września. — Używanemi bywały *korzeń i ziele Sierpika* — radix et herba Serratulae, ale tylko zewnętrznie, w złamaniach, w krwawnicach i we wrzodach: ważniejszym jednak jest użycie liści w barwiersztwie, do barwienia samymi przez się na żółto a z indygiem na zielono.

RODZAJ 1014. *Modrzenczka* (*Jurinea* Cass.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy; kwiatki dłuższe od kielichokrywy, niemal-paszczkowato 5-wrębne. Kielichokrywa kulistawa, przewrotnie-jajowa lub obła, dachówkowata; łatki najczęściej bezbronne, nastroszone - odstające albo dolegające. Osadnika włókienka podzielone na oście równowazkie. Pręcików nitki prawie-brodawczkowate; główki w końcu z tępym przyrostkiem, a w podstawie z 2 ogonkami w końcu rozszczepianymi. Znamiona odosobnione. Ziarnczaki przewrotnie-ostrosłupowate, 4ścienne, ze znamięczkiem szczytowym z czasem rozrastającym się w rąbek puchonośny i odpadający. Puch na wewnątrz rąbka kieliszkowatego, — z plewinek kilkoszeregowych, prawie nierównych, grubych, gęsto i umiarowo brodatych.

GAT. 1. *M. białowata* (*J. cyanoides* RCHBL.). — Ziele trwałe: o kłębie zstępującym, skręconym i twardym; o łodydze pojedynczej, do 15" wysokości, bez- lub o 1—2 gałęziach kwiatowych, kręśowanej i cienko opilśnionej; o liściach tęgich i zaledwie zbiegających, — najniższych do 8" długich, głęboko piérzastodzielnych w 8—10 łat odległych, równowazkich, kończystych,

(2" i $\frac{1}{12}$ "), odstających, brzegiem podwiniętych, spodem biało opilśnionych,— pośrednich podobnychże lecz zaledwie 2—4łatowych,— a najwyższych równowazkich i całkowitych; o koszyczkach do 1" w średnicy, pojedynczych na końcach łodygi i odnóg,— z kielichokrywy łatkami odstającymi, tęgokończystemi, zewnętrznymi listkowatymi biało opilśnionymi, a wewnętrznymi zeschnięto-błoniastymi i szerszemi,— z kwiatkami szkarłatnymi.— Bardzo rzadka po wzgórzach i górach w Europie umiarkowanej, lecz częsta w Kaukazie i Syberyi; kwitnie w lipcu i sierpniu.— W zeszłym stuleciu, jój ziele i kwiatki woni piżma, zalecano bardzo jako środek zastrzegający i leczący w szkarlatynie.— (*Serratula cyanoides* DEC.).

PODRODZINA II.

Wargowatokwiatkowe (Labiatiflorae ENDL.).

Kwiatki obupłciowe zazwyczaj 2wargowe, a jednopłciowe 1- lub 2-wargowe.

PLEMIĘ 6.

Pawłotniowate (Mutisiaceae LESS.).

Koszyczki 1—wielo-kwiatkowe, obu- albo różnopłciowe, jednostajno- lub niejednostajno-kwiatkowe; o kwiatkach skrajnych 1—wiele-szeregowych, żeńskich lub też mijańskich, bardzo rzadko obupłciowych. Osadnik bezplewinkowy, już nagi, już włosisto-włókienkowaty albowi też jamkowaty. Korony zazwyczaj grube i nieprzejrzyste, skrajne 2wargowe lub języczkowate a rzadko nitkowate, — środkowe zwykle 2wargowe,

rzadziej prawie- lub całkiem - umiarowe, o łateczkach długich i rozchodzących się. Główki ogoniaste albo niekiedy bezogoniaste, długoszydelkowe. Szyjka obupłciowych górą obła lub węzłkowata; znamiona najczęściej tępe lub też wcięte, spodem mocno wypukłe, a z wierzchu delikatnie omszone albo całkiem nie.

RODZAJ 1015. *Omanowiec* (*Printzia* Cass.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, promieniowy; kwiatki promieniowe żeńskie, 2wargowo-języczkowe, z wargą zewnętrzną języczkowato rozplaszczoną, a wewnętrzną króciuchną lub prawie żadną,— środkowe zaś obupłciowe, umiarowo-5wzrębne, w łateczki krótsze od rurki i poodginane. Kielichokrywy dżwónkowatej, kutnerowato-lépkiej i krótszej od kwiatków—łatki ku podstawie we dwoje złożone, półlancetowate, zewnętrzne dłuższe od wewnętrznych. Osadnik nagi albo płytko-jamkowy. Pręcików nitki wolne, płaskie i gładkie; a główki w promieniowych prawie żadne,— w środkowych zaś wystające, ogoniaste i krótkoszydelkowe. Szyjka lekko omszona. Ziarnczaki kosmate, obłe, bezdzioba. Puch kilkoszeregowy, długi, szczecinowato-plewinkowaty.

GAT. 1. *O. wonny* (*P. aromatica* Less.), u dawnych *Oman egipski*.— Krzew zaledwie-2stopowy, z gałęziami biało kutnerowatymi; z liśćmi nader podobnymi lewandowym, poskupianymi, bezogonkowymi, równowazkimi, podwiniętymi brzegiem, przytępionymi, błoniastymi, wełnisto-kutnerowatymi i z rozrzuconymi gruczołkami linającymi z wierzchu, a spodem śnieżno-białymi, na starszych gałęziach nieco większymi niż na młodych gałązkach; z kószyczkami na $\frac{1}{2}$ " długimi, pojedynczymi na końcach gęsto ulistnionych gałęzi,— a

kielichokrywie obło - wartółkowatęj, równęj kwiattkom środkowym, której łatki zewnętrzne z obu stron biało opilśnione a reszta nagie, rżesowate i czerwonawe w końcach,— kwiatkach zaś białych w środku a w promieniach blade-różowych; z puchem sbrzystym, pilczkowanym, na $\frac{1}{4}$ " długim.— Znachodzony na przyładku Dobręj nadziei; kwitnie latem.— Liście korzenno-wonne, używanymi bywają przez tamedycznych osadników, jako herbatka skuteczna w niebezpiecznych przeziębieniach.— (*Inula aromatica* LIN.).

RODZAJ 1016. *Okreta* (*Anandria* SIEGSSB.). — Koszyczek wielkwiatkowy, różnopłciowy ale jednostajny; kwiatki 2wargowe, w kraju nierozdęte,—skrajne 1szeregowe, żeńskie, o wardze zewnętrznej większej niż wewnętrzna,— a środkowe obupłciowe o wargach równych. Kielichokrywy wartółkowatęj lub tęż prawie-ostrokrężnej — łatki listkowate, kilkoszeregowe, wewnętrzne większe. Osadnik nagi. Pręcików nitki wolne, płaskie i gładkie; główki ogoniaste i tępokrzydełkowe w środkowych, a w promieniowych żadne. Szyjka w szczycie omszona. Ziarnczaki włosiste, szeroko-dzióbate, ze znamiączkiem końcowém. Puch kilkoszeregowy, włosisty, chropawy, długi i prawie równy.

GAT. 1. *O. krążkowata* (*A. discoidea* LESS.). — Ziele trwałe: które — kłęb daleko rozplózający się; łodyga głąbikowata, na 1' i wyżej wzniesiona, białowelnisto-kutnerowata a później prawie naga, cała okryta łuskami równowążko-kończystemi, niekiedy z kilku listkami w odziomku; liście lirowate, wraz z ogonkami do 10" długie, za młodu biało-opilśnione a z czasem z wiérzchu nagie, zatokowo ciernisto-zębate, — o lacie końcowej wielkiej, prawie -sercowatęj lub wydłużono-

3kątno-jajowatej, zaostrzonej, — a bocznych bardzo małych albo całkiem bez nich; koszyczek pojedynczy, $\frac{1}{2}$ " długi a $\frac{1}{3}$ " w średnicy, — z kielichokrywy mocno ostrokątniej łatkami tępo-grzbiecistymi, w brzegu zeschno-błoniasto-czerwonawym rzęsowatemi, na zewnątrz bialo-welniasto opilónionemi, przez zejście się zamykającemi zupełnie — kwiatki białe. — Pospolita po pastwiskach górnych i wygonach, w Syberyi południowej i w Chinach północnych; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Chińczycy używają jój liści jak my podbiałowych, zwłaszcza téż w cierpieniach piersiowych. — (*Tussilago Anandria* LIN.).

PLEMIĘ 7.

Obojanowate (*Nassauviaceae* LESS.).

Koszyczki niewiele- lub wielo-kwiatkowe, obu- a nader rzadko prawie różno-płciowe i niby promieniowe, nigdy zaś rozdzielnopłciowe. Osadnik zazwyczaj bezplewinkowy, lecz niekiedy cały lub tylko brzegiem plewiasty. Korony cienkie, przejrzyste, nierówno-2wargowe, o wargach poodginanych, — zewnętrznej większej, jęczyczkowatej i 3zębnój lub 3wrębnój, a wewnętrznej 2zębnój lub téż 2dzielnej. Główniki ogoniaste, ze skrzydełkami podłużnymi i szerokimi. Szyjka równa, nigdy nienabrmiewająca w węzełek; ze znamionami równowazko wydłużonemi, uciętemi, w szczytach pędzelkowatemi.

RODZAJ 1017. *Trisymga* (*Trixis* P. BRWN.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, promienियो; kwiatki włosiste, 2wargowe, — o wardze zewnętrznej szerszej, jęczyczkowatej i 3zębnój, — a wewnętrznej

odgiętej i 2ząbkowej lub 2wrębnój. Kielichokrywy oblęj i krótszej od kwiatków— łatki 1—2szeregowę, wietkodachówkowatę, płaskie i dłuższe od wewnątrz. Osadnik bezplewinkowy, nagi albo częścięj włosisto-włókięnkowy. Główek skrzydełka długie a ogonki całkie. Ziarnczaki krótkodzióbę, wielozęberkowe, szorstko-omszone, oblę, jajowo-lancetowatę lub podłużnie-jajowę, z krążkiem wielkim na szczycie, z miednikiem trzoneczkowatym, ze znamiączkiem w więrzchołku, oraz z mocnóm nabrzęknieniem w podstawie. Puch 2—wieloszeregowy, włosowato-plewinkowaty, piłkowany lub nieco-piórkowaty, prawie równy.

GAT. 1. *T. brazylińska* (*T. brasiliensis* DEC.).— Ziele trwałę: z klębę dętym, o licznych korzeniach grubo-włóknistych: z lodygą pojedynczą, wzniesioną, oblę, kresowaną, w więrzchołku zakończoną w widlastodzielne. ukwitnienie: z liśómi— w odziomku skupionymi, bezogonkowymi lub długo-zwężonymi w ogonek, różnej postaci, najczęściej przewrotnie-jajowato-wydłużonymi, (4" i 1/4" do 8" i 4"), przytępionymi lub zaostrozonymi, niekiedy duzo szerszymi niż długimi a czasem nader wązkimi, ciernisto-ząbkowanymi, miękko-włosymi, o ząbkach poziomych lub poodginanych, — w górze zaś duzo-mniejszymi, odleglęjszymi, podłużnie-lancetowatymi i całobrzegimi: z koszyczkami drobnymi na końcach odnóg; o kielichokrywie dzwonekowato-półkulistęj, podpartęj 1—2 przysadkami, prawie 1szeregowęj, a jęj łatkach równowązko-lancetowatych i z obu stron miękko-włoso-kosmatych,— zewnętrznych listkowatych a wewnętrznych w podstawie skórzastych a zresztą suchych,— o kwiatkach zaś szkarłatnych: z ziarnczakami uwieńczonymi puchem ozubatym, z włosów

ciso-czerwonych i tęgich.— Rośnie w Brazylii; kwitnie latem.— Sławném ma być użycie jęj ziela, we wszelkich krwotokach wewnętrznych.

PODRODZINA III.

Języczkowatokwiatkowe (Liguliflorae ENDL.)

Kwiatki wszystkie obupłciowe i języczkowate.

PLEMIĘ 9.

Podróźnikowate (Cichoraceae JUSS.)

Koszyczki obupłciowe, niby promieniowate, jednostajnokwiatkowe, jednostajno- lub różno-owocowe, a nigdy rozdzielnopłciowe. Korony wszystkie języczkowate, 5nerwowe i 5ząbkowe w końcu. Szyjka górą obła, wraz ze znamionami tępawemi i równodługiemii także omszona; gruczołeczków znamionowych szereżki niknące w środku ramiączek tychże, nigdy nie schodzące się.

RODZAJ 1018. *Złotoost (Myscolus (CASS.))*

— Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajnie-owocowy. Kwiatki języczkowe. Kielichokrywa dachówkowata, cierzysta, z przysadkami. Osadnika prawie-kulistego plewinki błoniaste, przewrotnie-jajowate, przez wwiniecie brzegów prawie złożone we dwoje, obejmujące owoce. Ziarnczaki bezdzióbe, zamknięte w plewinkach osadnikowych i po części z niemi zrosłe. Puch z 2 plewek kątowatych, równych, długich; czasem obok nich jeszcze 1 lub 2 mniejsze — a wszystkie bardzo prędko odpadające.

GAT. 1. *Z. drobnokoszyczkowy (M. microcephalus CASS.)*.— Ziele trwałe: którego — kłęb mięsisty, wrzecionowaty i gałęzisty; kodyga do 4' wysoka, odstająco

gałęzista w odnogi ciernisto-ząbkowano skrzydłaste, kosmata; liście lancetowato wydłużone, zatokowo wcinane w zęby wybiegłe w długi i gruby ciern, przerywanospuszczające się po łodydze, na nerwach spodem kosmate, a z wierzchu biało żyłkowane i nagie. Koszyczki bez szypulek, poskupiane w kątach liści wierzchołkowych, otoczone od 3 przysadków tęgich, lancetowato-rynienkowatych i ciernisto-ząbkowanych, — o kielichokrywie podłużnie-jajowej, a jej łatkach równoważko-lancetowatych i zakończonych w ciern, — o kwiatach żółtych; ziarnczaki przewrotnie-jajowe, gładkie, białe, wypukłopłaskie, obwinęte w krótkie plewinki osadnikowe. — Pospolity po spiekowiskach, w krajach po nad morzem łożyskiem; kwitnie od lipca do września. — Starogrecy lekarze żądawali korzeń, jako pędzący moc; do dziś dnia zaś jeszcze w Hiszpanii leczą jego odwarem wyrzuty skórne. W Grecyi i w Hiszpanii jadają młode pędy jak szparagi, a nawet i młode korzonki; kwiatakami zaś fałszują szafran hiszpański. — (*Scolymus hispanicus* LIN.).

RODZAJ 1019. *Parczek* (*Scolymus* CASS.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajnie-owocowy. Kwiatki jęczyczkowate. Kielichokrywa dachówkowata, ciernista, z przysadkami. Osadnika płaskiego. Plewinki łódkowate, węższe od owoców. Ziarnczaki krótkodziobe, wolne. Puch krótki, wieńcowaty.

GAT. 1. *P. plamisty* (*S. maculatus* LIN.). — Ziele trwałe: o kłębie mięsistym i gałęzistym; łodydze na 4' wysokości, skrzydłastej ciernisto; liściach znacznych, nagich, gładkich, białozylastych, w chrząstkowato obwiezionym brzegu nierówno- i kątowato-ciernisto ząbkowanych, zbiegających po łodydze; koszyczkach na

końcach łodygi i gałęzi pojedynczych albo po 3 skupionych, — o kielichokrywach ciernistych i nagich, — a kwiatkach żółtych. — Rośnie i kwitnie wraz z poprzedzającym, po nad morzem śródziemnym: i zarówno też z nim używanym bywa dotąd — zwłaszcza w Grecyi.

RODZAJ 1020. *Lecytnik* (*Lampasana* VAILL.). — Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki jęczyczkowate. Kielichokrywa 1szeregowa, 8—10łatkowa, w podstawie z kieliszkiem z drobnych łuseczek, w czasie owocowania nie zmieniająca się i wzniesiona. Osadnik płaski, bezplewinkowy, kropkowany, Ziarnczaki bezdzióbe, ściśnione, krésowane i odpadające; bez puchu.

GAT. 1. *L. pospolity* (*L. communis* LIN.). — Ziele roczne: z łodygą od 4" — 2' wzniesioną, obłą, krésowaną, równowysoko-odstającą gałazistą, w odziomku włosistą i czerwonawą: z liśćmi ogonkowymi, prawie-nagimi, tylko w brzegu i spodem lekko-włosistymi, a czasem gęsto i szarawo włosistymi; korzeniowymi lirowatymi, do 4" długimi, — o łacie końcowej wielkiej i tępej, w podstawie ząbkowanej, — bocznych jajowatych, nierównych, — a wszystkich zatokowo-ząbkowanych; łodygowymi niższymi podobnymiż, lecz z łatą końcową zaostrzoną; a najwyższymi lancetowatymi aż do równowązko-kończystych, prawie-bezogonkowymi i całobrzegimi: z koszyczkami małymi, licznymi, w baldaszko-gronie wiéchdowatym; o kielichokryw łatkach lancetowatych i nagich; a kwiatkach blade-żółtych, mało co dłuższych od kielichokrywy; z ziarnczakami nieco zgiętymi i prawie-3graniastymi; z rąbkiem zamiast puchu. — Pospolity po polach, około dróg i na wybrzeżach lasów i zarośli, w całej Europie; kwitnie od maja do wrześ-

nia. — Niegdyś przepisywano *ziele Łoczyńnika* — herba *Lampsanae*, jako odmiękczające, chłodzące i rozpuszczające, w wielu odpowiednich cierpieniach. Ku wschodowi młody jadany bywa za sałatę.

RODZAJ 1021. *Podróżnik* (*Cichorium* *TOURN.*). — Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki języczkowate. Kielichokrywy obłój i 2-szeregowój — łatki zewnętrzne krótsze i dolegająca, a wewnętrzne zrosłe podstawami i z czasem roztwarta. Osadnik płaski, bezplewinkowy, dołeczkowy lub szczytinowaty. Ziarnczaki bezdzióbe, wartołkowate. Puch 2szeregowy, — z plewinek króciuchnych, tępych, eliptycznych, jednakowych.

GAT. 1. *P. pospolity* (*C. Intybus* *LIN.*), dawniej zwany *polnym*, *Szczérbakiem małym*, *Cykoryą płonną*, z dodaniem miana *ogrodnego* uprawnemu. — Ziele trwałe: w którym — kłęb mięsisty, marchwiowaty, długi, gałęzisty, często wielogłowy, zewnątrz brudno- lub ciawo-żółty, a wewnątrz biały, z licznymi korzonkami włóknistymi: łodyga niekiedy do 4' wzniesiona, od odziomka samego odstająco rozgałęziona, kątowato-rowkowa, prawie-naga lub też krótkowłosa, ostra, często dołem czerwona: liście pokrycia łodygi; korzeniowe, do 6" długie, zwężone w ogonek płaski a szeroki, lirowato-haczystodzielne, zaostrome lub przytępione, — z łatami odległymi, podłużnie-jajowatymi i ząbkowanymi, których w czasie kwitnienia zwykle już niedostaje; łodygowe coraz malejące, obejmujące łodygę, prawie-lancetowate, zatokowo-ząbkowane, kończystsze; a najwyższe poodginane, całobrzegie i krótko rzęsowate: koszyczki w kątach liści po 2—3 poskupiane, 1 bezszypułkowy a 2 szypułkowe, do 1 1/2" w średnicy; o kielicho-

krywy łatkach gruczołonośno-włosistych,— zewnętrznych jajowato-lancetowatych i odstająco-poodginanych,— a wewnętrznych 8 dłuższych i lancetowatych; kwiatach błękitnych, a rzadko czerwonych albo białych: ziarnczaki blado-cise, z puchem prawie-grzebieniastym: osadnik tylko środkiem krótkoplewinkowy. — Bardzo zwyczajny koło dróg, po miedzach, murawach- i koło domów, w całej Europie; miejscami zaś w środkowej uprawiany na większą skalę: kwitnie od czerwca do września. — Od czasów starożytności aż dotąd, utrzymuje się ciągle w użyciu lekarskim, gorzkawy *korzeń Podróznika* — radix Cichorei, jako otwierający, rozpuszczający a zarazem wzmacniający— zwłaszcza trzewy brzuszne; i w ich też wielorakich cierpieniach — a najwięcej wynikłych z zatkań i zastoin — przepisywanym bywa: prócz tego uprawiany, nie małe ma zastosowanie przemysłowe do wyrobu *cykoryi* handlowej, jako zastępczyni kawy; którego nawet i liście młode jadają za sałatę. Przed laty używano także *ziela i nasion Podróznika*— herba et semina Cichorei, w sposób podobny korzeniowi.

Z mniejszym wprawdzie skutkiem, ale z większą przyjemnością jako łagodniejszego, używano w ten sam sposób jako leku

GAT. 2. *P. Szczérbaka* (C. Endivia LIN.), który jako siele roczne lub 2roczne, zwane oddawna *Endywią* lub *Szczérbakiem wielkim*, różni się: zupełną nagością wszystkich części; kłębem dużo cieńszym; łodygą niższą i saledwie-2stopową, z gałęziami pokreconemi; liśćmi korzeniowymi podłużnie-przewrotnie-jajowatymi, już całobrzegimi, już ząbkowanymi, już wreszcie postrzępanymi lub kędzierzawymi brzegiem, — a górnymi lancetowatymi i całkimi; szypułkami w kątach liści parzystymi, z których dłuższa tylko 1en— a krótsza 3 lub 4 skupionych dsieryt koszyczków, o łatkach kielichokrywy długorzęsowych: rośnie dziko w Grecyi, Egipcie, a u nas

w ogrodach starannie uprawiany bywa; — dostarczając przy tém ulubionęj salaty gorzkawęj, zwanęj *Endywią*.

RODZAJ 1022. *Prońnicznik* lub *Prościennik* (*Hypochaeris* LIN.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różno-owocowy. Kwiatki języczkowe. Kielichokrywa wielolatkowa, kilkoszeregowo - dachówkowata. Osadnika płaskiego plewinki błoniaste, równowazko zakończone. Ziarnczaki dwojaki: skrajne z króciuchnym dzióbkiem, środkowe z wydłużonym w szczyt, — a wszystkie kręśowane i chropawe. Puch 2szeregowy, zewnętrzny krótszy i szczecinkowaty, a wewnętrzny piórkowaty — we wszystkich.

GAT. 1. *P. gładki* (*H. glabra* LIN.), inaczej *Prościenniczka*, *Prośinka* lub *Prońniczka większa* według starych pism.— Ziele roczne: z korzeniem cienkim; z łodygami licanemi, głąbikowatemi, na 1' podnoszącemi się, czasem o kilku odnogach zaledwie zgrubłych w końcach, często pokrytymi łuskami ku górze a od spodu zawsze kilkoma listkami, zresztą całkiem nagimi i gładkiemi; z liśćmi korzeniowymi podłużnie-lancetowatymi, (2" i 1/2"), zatokowo ząbkowanymi, nagimi lub rzadko kiedy włosistymi; z koszyczkami około 1" w średnicy, pojedynczymi na końcach odnóg,— kielichokrywie prawie obłej, równęj kwiatkom, nagiej, o jęj łatkach równowazkich i przy białem obrzeżeniu z końcem zaokrągłym czarniawym, — a kwiatkach cytrynowo-żółtych, na zewnątrz zielonawych; z puchem brudno-białym, dłuższym aniżeli kielichokrywa.— Nader pospolity po polach, między zasięwami, po pastwiskach i łąkach— zwłaszcza téż piaszczystych, w całej Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia. — I z niego niegdys używano

ziela Prosiennika — herba *Hyoseridis*, rozpuszczającego, otwierającego i zarazem wzmacniającego.

GAT. 2. *P. korzenisty* (*H. radicata* LIN.), także ongi *Młeczem* lub *Cykoryą łwiasią* mianowany: o kłębie wrzecionowatym, akreconym, mięsistym; łodygach licznych, około 2stopowych, czasem podnoszących się, wysmukłych, krésowanych, nagich, modrawych, widlasto-dzielnych w odnogi nieco sgrubłe, okrytych przysadkami łuskowatymi; liściach korzeniowych bezogonkowych, różyczkowych, dole-gających do ziemi, podłużnych, tępych, haczystodzielnych w łaty podłużne i tępe, z obu stron zwłaszcza na nerwach biało- i tęgowiosych; koszyczkach pojedynczych na końcach odnóg,— z kielichokrywy nieco-brzuchoatój i ciemnozielonój łatkami na grzbiecie i w brzegu szczecinkowato-rzęsowatemi, — z kwiatkami żółtymi, lecz skrajnymi od zewnątrz zielonymi; ziarnczakach ciemnocisych, równo-ważkich, rowkowanych, ku górze ostropilkowanych,— z puchem równym plewinkom osadnikowym: — rosnący po trawnikach, łąkach i miedzach; a kwitnący latem;— dostarczał *ziela i kwiatów Kos-lewca pospolitego* — herba et flores *Costi vulgaris* v. *Hieracii* ma corrhizi, używanego jak i następnój.

RODZAJ 1023. ***Prosienniczka*** lub ***Pro-sinka*** (***Achyrophorus*** SCOP.).— Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki języczkowe. Kielichokrywy wielołątkowój i łszeregowój, łatki równe. Osadnika lekko wypukłego plewinki błoniaste, równo-ważko zaostrome. Ziarnczaki jednakowe, krésowane, chropawe, z dzióbkiem szczecinowato wydłużonym. Puch 2szeregowy, zewnętrzny krótszy i szczecinowaty, a wewnętrzny piórkowaty.

GAT. 1. *P. plamista* (*A. maculatus* SCOP.).— Ziele ırwale, całe szorstkowłose: w którém — kłęb prawie-pionowy, często wielogłowy, gruby, o licznych korzeniach włóknistych: łodygi liczne, głąbikowate, bez- lub o 2—3 odnogach kwiatowych, około 1 1/2' wzniesione, obłe, rowkowane, zaledwie z kilkoma listkami lanceto-

watymi w odziomku, a ku górze rzadka łuskami lancetowatymi pokryte: liście korzeniowe różyczkowate, prawie zwężone w ogonek, podłużnie jajowate, w końcu zaokrąglone lub krótkokończyste, z obu stron szorstkie, do tego z wierzchu często cisawo-czerwonawo plamiste, z nerwem głównym szerokim i czerwonawym przy podstawie, — pierwsze całkie lub też lekko wykrawane, późniejsze ząbkowane, aż nareszcie zatokowo-ząbkowane: koszyczki pojedyncze na końcach odnóg, prawie 1"średnicy; z kielichokrywy łatkami ostro lancetowatymi, szorstkowłosemi, brzegiem cisawo opilánionemi; z kwiatkami złoto-żółtymi: ziarnczaki równoważkie, 5kątne i w przecz marszczkowane; z plewinkami osadnikowemi równowążko-kończystemi i delikatnie rzęskowanemi. — Rośnie po łąkach leśnych i wygonach, w okolicach górskich Europy aż do Kaukazu; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Niegdyś, z niej pochodzące *ziele i kwiaty Kostowca swojskiego* — herba et flores Costi nostratis, bywały używanemi w zastoinach brzusznych i w cierpieniach piersiowych. Czasem kwiatki pojawiały się w lékarniach za pomornikowe; wszelako łatwo odróżnić je — 5ma ząbkami, gdy w taratych jest tylko 3. — (*Hypochaeris maculata* LIN.).

RODZAJ 1024. *Kostibród* (*Tragopogon* LIN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki jęczyczkowate. Kielichokrywy 1szeregowe-Ślankówej, łatki podstawami zrosłe. Osadnik wypukły, bezplewinkowy, nagi lub włókienkowaty. Ziarnczaki jednakowe, beztrzoneczkowe, w podstawie z ukośno-obraczkowatém nabrzmieniem, a w wierzchołku przedłużone w dzióbek długi. Puch jednostajny, kilkoszeregowy,

piórkowaty, pomieszany, z plewinkami prawie-rogowatemi w końcu nagimi— i niektórymi dłuższymi.

GAT. 1. *K. łąkowy* (*T. pratensis* LIN.), zwany dawniej *Włóśnikiem*, *Kozią bródką* lub *Słonecznikiem młecznym*.— Ziele 2roczne: z korzeniem wrzecionowatym, mięsistym, pojedynczym, czubatym, zewnątrz cisyms a wewnątrz białym, młecznym: z łodygą około 2' wzniesioną, gałęziastą, obłą, nieco-węzłowatą, czasem miejscami czerwona i— zarówno z resztą rośliny— gładką i nagą, albowi téż nieco kosmatą: z liśćmi równowazkimi, wydłużonymi, w podstawie prawie-brzuchato pochwiaistymi, rynienkowato złożonymi, całobrzegimi, lekko falistymi brzegiem, zaostrozonymi w koniec długi i czasem zakręcony: z koszyczkami na długich szypułkach z czasem cokolwiek zgrubłych ku końcowi, pojedynczymi na końcach odnóg, wielkimi, otwartymi od wschodu słońca do 9tej, i wtedy— oraz za każdym zachmurzeniem nieba— zamykającymi się; o 8 łatkach kielichokrywy lancetowatych, z których 4 wewnętrzne czarno-cise z zielonym nerwem; a kwiatach żywo-żółtych, skrajnych od zewnątrz ciso prążkowanych, mało dłuższych od kielichokrywy: z ziarnczakami obło-szydełkowatymi, nieoskrzywionymi, 5żeberkowymi, żółtawo-cisawymi, na żeberkach z drobniechnymi guziczkami, a z dzióbkiem gładkim i prawie równym ziarnczakowi.— Zwyczajny po łąkach i murawach wszędzie; kwitnie od maja do lipca.— Używano z niego *korzenia Kozibroda*— *radix Tragopogonis v. Barbae hirci* kléistogorzkiego, jako rozpuszczającego i otwierającego. Miejscami młode pędy jadają, a korzeń z uprawnego należy do ulubionych na zachodzie jarzyn, pod nazwiskiem *korzeni cukrowych* lub *owsianych*.

Od wieku tylko za odmiany poczytywane, a może skuteczniejsze jako leki, bywały podobnie zastósowywanymi :

GAT. 2. *K. wschodni* (*T. orientalis* LIN.), różniący się— łodygą więcej podnoszącą się; liśćmi podwiniętymi a w sztydłowatym końcu zakręconymi; szypułkami mocno zgrubłemi ku górze; kielichokrywą jednobarwną, ślaskową i krótszą od dużo bledszych kwiatków; koryczkami otwartymi aż do poobiednia; a ziarnczakami łuseczkowato pokrytymi na żeberkach;— rosnący najwięcej po polanach górskich:— (*T. undulatus* JACQ.):— oraz

GAT. 3. *K. większy* (*T. major* JACQ.), odmienny— łodygą grubszą i wzniesioną; liśćmi tęszymi, węższymi i prawie-płaskimi, szypułkami dętymi; kielichokrywą o 12 — 16 łatkach węższych, 2 razy dłuższych niż kwiatki i rzępowato-wołnistych; kwiatkami skrajnymi z obu stron żółtymi i dłuższymi od środkowych, przez co koryczki zwykle wklęśle; oraz dzióbkami ziarnczaków białawo olustnionych na żeberkach — bardzo długimi; — lubiący pagórki wystawione na słońce, a grunt wapnisty:— jako i

GAT. 4. *K. porolistny* (*T. porrifolius* LIN.), u dawnych *Turka własna* lub *Stonecnnik mlęczny*: z korzeniem bardzo mięsistym, zewnątrz i wewnątrz białawym, przez uprawę znacznie grubniejącym; z łodygą czasem na 4' i wyższą, oraz dużo grubszą jak w *łaskowym* i całkiem nagą; z liśćmi płaskimi aż do brzegu, tęgimi, znacznie szerszymi, przeszło na 1' długimi; z koryczkami na dętych szypułkach, wielkimi, całkiem płaskimi przez zupełną równość ich czerwono-fiołkowych kwiatków,— o kielichokrywie 2 razy dłuższej od tychże, ślaskowej; z ziarnczakami 10żeberkowymi, ciernistymi:— dziki w Europie południowej, w środkowej gdzie niagdzie szdżcały, a wszędzie uprawiany jako jarzyna 2rocna, dla słodkich i smacznych korzeni *cukrowych*, których dostarcza.

RODZAJ 1025. *Wętmord* (*Scorzonera* LIN.).— Koryczek wielokwiatkowy, jednostajnie-owocowy. Kwiatki języczkowe. Kielichokrywy wielołatkowej i kilkoszeregowej, łatki brzegiem zwykle zeszlę. Osadnik wypukły, bezplewinkowy, brodawczkowaty. Ziarnczaki jednakię, bezdzióbe, nagie lub kosmate, z krótkim obrzmieniem otaczającym znamięczko boczo-

podstawowe. Puch jednaki, wieloszeregowy, piórkowaty, na wpół z plewinkami nagimi w końcach i nieco dłuższymi ku środkowi osadnika.

GAT. 1. *W. hiszpański* (*S. hispanica* LIN.), także i *Skórzaną* lub *Kurząną* w starożytności mieniony.— Ziele trwale: którego — kłęb wrzecionowaty, gruby na palec, mięsisty, z wierzchu czarniawy a wewnątrz biały; łodyga około 3' wzniesiona, gruba, krésowana, naga lub też pajęczynowata, gałęzista; liście korzeniowe zwężone w ogonek, eliptycznie-lancetowate, zaostrome, nagie, faliste i drobniechno piłkowane w brzegu, — a reszta obejmujące łodygę, coraz węższe i coraz dłużej kończyste; kłoszyczki na długich, dętych i prawie-nagich szypułkach końcowe, pojedyncze, wielkie, — z kielichokrywy łatkami zewnętrznymi opajęczonemi i krótszemi od wewnętrznych, — a kwiatkami blado-żółtymi, miłej woni wanieliowej. — Dziki znachodzi się na Wschodzie i w Europie południowej, a uprawny w większej części ogrodów zachodniej; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Niegdyś był lékarskim, *korzeń Węzymorda* — *radix Scorzonerae* kleisto-słodkawy, szczególniej zachwalany w ukąszeniach węzów jadowitych i w gorączkach durowych; wszelako zawsze więcéj używano go dyetycznie. Od niejakiemu zaś czasu, rozpowszechniło się jego zastosowanie kuchenne, jako właściwych *korzeni cukrowych*.

Jako lék, pod tém samym nazwiskiem uchodziły także korzenie

GAT. 2. *W. niskiego* (*S. humilis* LAM.), odznaczającego się — korzeniem czubatym; łodygą najwyższą istopową, głąbikowatą, obłokątowatą, prawie-nagą lub z młodu łatwo do starcia wełnistą, zaledwie czasem o parze gałązek kwiatowych; liśćmi korzeniowymi, długogonkowymi i tylko tamże wełnistymi, podłużnie-lancetowatymi, długokończystymi, odstającymi, 5—7nerwowymi, brzegiem lekko wy-

krawanymi, — lodygowymi zaś 2—3, równowąskimi, 3nerwowymi, przechodzącymi niekiedy prawie w łuski; koszyczkiem zwykle samotnym na końcu lodygi, dość wielkim, — o kielichokrywie 1'' i dłuższj, dołem brudno-białawo wełnistj, — a kwiatach jasno-żółtych: — choć rzadko ale znajdującego się w całej prawie Europie, po łąkach górskich i leśnych, oraz po nizinach torfiastych; — a kwitnącego od maja do lipca: — także

GAT. 3. *W. babczanego* (*S. plantaginea* SCHLCHT.), u dawnych węgierskim zwanego, poczytywanego za jeden gatunek z niskim, wszelako dostatecznie odróżnionego — korzeniem nieczubatym, a liśćmi szerszymi i podobnymi babczanym: — oraz

GAT. 4. *W. wązkolistnego* (*S. angustifolia* GAUD.), z tymiż równowąsko-lancetowatymi i wzniesionymi — także z nieczubatego korzenia: — obu rosnących wraz z niskim.

RODZAJ 1026. **Młecz** (**Sonchus** LIN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki języczkowate. Kielichokrywa kilkoszeregową. Osadnik płaski, bezplewinkowy, jamkowaty. Ziarnczaki bezdzióbne, płasko-ściśnione, poprzecznie marszczkowate, w końcu przycięte. Puch jednaki, wieloszeregowy, włosisty wiązeczkowato.

GAT. 1. *M. warzywny* (*S. oleraceus* LIN.), w starych zielnikach zwany *krowim ogrodny*, *wysokim domowym* i *gładkim*. — Ziele roczne: mające — korzeń pionowy i gałęzisty: lodygę 4' dorastającą, prawie - obłą, ogrubnią, gładką, nagą, dętą, modrawo-oszronioną i często czerwonawą: liście nagie, wietkie, óme, spodem bledsze a często czerwonaawe; dólne czasem zaledwie satokowo ząbkowate, zwykle zaś haczystodzielne — z łątą końcową wielką, 3kątną i nie wielu bocznemi; górne zaś całkowite i często bezzębne; indziej wszystkie równo piérzastodzielne w łąty ostrolancetowate; najniższe zwykle zwężone w ogonek szeroki i skrzydlasty, a inne obejmujące lodygę uszkowato: koszyczki prawie w

okółkach dość gęstych, na szypułkach nierównych, z początku biało opilśnionych, a później nagich i często trzoneczkowo-gruczołkowych; o łatkach kielichokrywy równowążkich, dłuższych od wewnątrz; kwiatkach zaś żółtych: ziarnczaki równowążkie, rudo-cise, wielokręso-we.— Należy do najporczywszych chwastów po ogrodach warzywnych, po gruntach uprawnych, po rumowiskach i koło domów— wszędzie; kwitnie od maja do listopada.— Używano niegdys *ziela Młécza*— herba Sonchi, lecz najwięcej zewnętrznie. Młode liście mają wiele podobieństwa do endywii i bywają też jądane, równie jak korzonki.— (*S. ciliatus* LAM.).

Toż samo rozumie się i o

GAT. 2. *M. ostrym* (*S. asper* FUCHS.), dawniej *kozim*, *ogrodnym czarnym* lub *kolczytym* mienionym; rożniącym się— jako długo utrzymująca się odmiana— od poprzedniego: liśćmi bardzo rzadko piérzasto-dzielnymi, ale najczęściej podłużnie-przewrotnie-jajowatymi, ciernisto- i bardzo nierówno-sąbkowanymi, o cierniach drobnieuchnych lecz kłujących, zawsze lśnącymi z wierzchu a spodem tylko ciemnymi i modrawymi, często falistymi; ziarnczakami zaś podłużnie-jajowymi i ciemnymi— rosnącym wraz z poprzedzającym, ale dużo rzadziej.

RODZAJ 1027. *Łoczyga* lub *Salata* (*Lactuca* LIN.).— Koszyczek niewielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki 2—3szeregowy, języczkowate. Kielichokrywa obło wydłużona, kilkoszeregowo-dachówkowata. Osadnik płaski, bezplewinkowy, doleczkowaty. Ziarnczaki jednostajne, płasko ściśnione od przodu, z dzióbkiem nitkowatym. Puch 1szeregowy, włosisty, obwiedziony brzeżkiem cienkim, mniej więcej wystającym i gładkim lub szcziecineczkowatym.

GAT. 1. *L. siéwna* (*L. sativa* LIN.), od dawnych pisarzów zwana *Łoczygą* lub *Salatą*— *ogrodną*, *składuną*, *głowiastą*, *domową*, *kędzierzawą*.— Ziele roczne, ca-

łe nagie i mocno mléczne,— wyjąwszy za młodu; o korzeniu pionowym, włóknisto gałęzistym, białym; lodydze do 2' wysokości, obłej, krésowanej, gęsto ulistnionej i wiéchowato-baldaszkogronowo rozgałęzionej; liściach bezogonkowych, bezbronnych, drobno-ząbeczkowanych, wietkich,— dólnych mniej wiécej podłużnie-przewrotnie jajowatych, zaokrąglonych¹, grubo-falistych,— górnych sercowato obejmujących lodygę, wydłużonych i kończy-
stych,— a najwyższych jeszcze mniejszych i węższych, oraz całobrzegich i prawie przysadkowatych; o koszyczkach szypułkowych, wzniesionych, drobnych, mnogich,— z kielichokrywą prawie-obłą, o jéj łatkach tę-
pych, często czerwonych lub modrawych, brzegiem suchawych,— z kwiatkami żółtymi, 10 — 15.— Rośliny téj pierwotna ojczyzna nie jest wiadomą; choć od tylu wieków rozpostarta po całej Europie, w każdéj niemal chacie corocznie uprawianą bywa: kwitnie w lipcu i sierpniu.— Jako lék, wprost nie była ona nigdy przepisywaną; ale jako środek dyetetyczny otwierający i odżywiający; i w tym téż celu używa się na pokarm, już jako smaczna jarzyna, już jako sałata przyprawna. Jednak *nasiona Łoczygi*— semina Lactucae, wchodziły w skład słynnych niegdyś *czterech nasion małych chłodzących*— quatuor parva semina refrigerantia, przypisując im własność osłabiania popytu płciowego. Najważniéjszém atoli jéj zastosowaniem, jest otrzymywanie ze świeżo wytórczonego przez nacię-
cie jéj soku mlécznego, tak zwanego Lactucarium v. Tridace; sprawiającego skutki podobne do opium, a od kilku lat wprowadzonego w użycie lékarskie.

GAT. 2. *Ł. jadowita* (L. virosa LIN.), u starych pisarzów *polną*, *plonną* lub *dziką* mianowana.— Ziele

2roczone: z korzeniem pionowym, włóknisto gałęzistym: z lodygą i 6' dorastającą, tęgo wzniesioną, obłą, często czerwono-plamistą, dołem pojedynczą i szczecinowato-ciernistą, a górą— gładką, modrawo-oszronioną i bardzo gałęzistą: z liśćmi tęgawymi i wszystkimi poziomo osadzonymi,— korzeniowymi prawie zwężonymi w ogonek, podłużnie-przewrotnie jajowatymi, okrągławo przytępionymi, nierówno-zatokowo ząbkowanymi i czasem falistymi w brzegu, w podstawie włócznieowatymi, często brudno-plamistymi, spodem modrawymi, tak z zębami brzegu jako i z nerwem głównym spodnim— giękkimi cierniami uzbrojonymi; z lodygowymi bezogonkowymi, obejmującymi lodygę swą podstawą włócznieowatą, postaci korzeniowych lecz coraz mniejszych rozmiarów— aż do drobnych, lancetowatymi, kończystymi i całobrzegimi: z koszyczkami drobnymi, na krótkich szypułkach w kątach listków najwyższych, tworzącymi baldaszko-gron,— o kielichokrywie obłej z czasem ostrokrężnej, a jej łatkach biało-błoniasto obrzeżonych, zewnętrznych tępych a wewnętrznych zaostzonych,— kwiatach zaś blado-żółtych: z ziarnczakami jajowymi, 5—7żeberkowymi, czarnymi.— Częsty chwast po ogrodach, rumowiskach, okopach, pustkowiach, koło dróg i po zaroślach, w całej Europie południowej, środkowej, a nawet i u nas; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Zbiera się świeże *ziele Locygi jadowitej* — herba *Lactucæ virosæ*, celem wywarzenia wyciągu tegoż nazwiska, jeszcze dziś nawet gdzie niegdzie przepisywanego w różnych stwardnieniach rakowatych, w zółzowych, kiłowych i t. p.— wewnątrz i zewnątrz: dawniej zaś wprost zielelem leczono zastoiny brzuszne, puchliny, żółtaczkę, kurcze piersiowe i w. i.

GAT. 3. *E. drika* (L. Scariola Lrx.), u dawnych *Młeca łowini* lub *polny gładki*: ziele roczne, różniące się od poprzedniego gatunku głównie— położeniem liści tak zwróconém, iż krawędzie nie powierzchniennie ku górze i dołowi leżą; a prócz tego tymiż— oprócz wiérzchołkowych strzałkowato-lancetowatych— wszystkimi haczystodzielnymi, w podstawie strzałkowato-sercowatymi, ciernisto-ząbkowanymi, a obok ciernistości spodniego nerwu głównego— z obu stron jednako zielonymi; koszyczkami mniejszymi, z kielichokrywami cisawozielonemi i popiłatymi ziarnczakami:— dość pospolita w całej Europie, w miejscach tamtéj odpowiednich, a kwitnąca od czerwca do sierpnia:— dostarcza ziela *Łoczygi leśnej* lub *dzikiéj*— herba *Lactucæ sylvestris* v. *Scariolæ*, z którego otrzymywany wyciąg, jest nieco-słabszy niż z poprzedniéj.

GAT. 4. *L. Głębik* (L. *Cracoviensis* Sławicz.).— Ziele roczne: z korzeniem wpół-drzewiastym, pionowym, niekiedy skręconym, gęsto i grubo włóknistym: łodygą rdzenistą, w pokładzie korowym mléczną, na 2—3' prosto wzniesioną, około 1" grubą, prawie-obłą, całkiem gładką, w odziomku brudno - czerwona a ku wiérzchołkowi czerwonawo-modrą, rozgałęzioną gęsto-stulono i prawie-równowysoko: liśćmi 6—8" długimi a 1—2" szerokimi, mięsistymi, gładkimi, z których— dólne równowąsko-oszczepowate, kończyste, poprzecznie pomarszczone i żółto-zielone,— a górne lancetowato-strzałkowate, pomarszczone jedynie około nerwu głównego, niezwijające się nigdy w główkę, modrawo-zielone, bezogonkowe, wpół-objęmujące, naprzemianległe, w brzegu niewyraźnie-rzęsowate i białawo kropkowane, a w łatkach podstawowych niewyraźnie ząbkowano-cierniste i po większej części odgięte a rynienkowate, z nerwem głównym nagim i bledszym a rynienkowatym: z baldaszkogronem gęstym, prawie-więchowatym; o koszyczkach dość krótko-szypułkowych,— ich przysadkach bezogonkowych, sercowatych, kończystych, stulonych rynienkowato, odgiętych aż przylegająco do łodygi i szypulek,— łatkach kielichokrywy dachówkowatych, jajowato wydłużonych, inerwowych, tępych, w brzegu skórkowatym białawo-przejrzystych, a w wiérzchołku i na powierzchni zewnętrznej czerwonawych,— kwiatkach brudno-żółtych od zewnątrz, w koniuszkach zaś czerwonych,— jajnikach omszonych: z ziarnczakami nieco-łopatkowatymi, żeberkowanymi, spłaszczonymi, szarawo-białymi i prawie bez pokryty.— Chociaż pierwotne pochodzenie téj rośliny niewiadome,

to jednak pewna, iż nigdzie nie jest znana— oprócz Czarnéj i Nowéj wsi oraz Łobzowa pod Krakowem, gdzie w wielkiéj ilości uprawiają ją tameczni ogrodnicy, w dwóch odmianach: *wczesnéj* (L. c. *praecox*) dopiéro co opisanéj, i *później* (L. c. *serotina*) znacznie większéj we wszystkich swych częściach, o kilka tygodni później dojrzewającéj, a z siarnczakami ciemno-cisawymi; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Łodygi piérwszéj w czerwcu a drugiéj w lipcu zeraniéte, obrane z kory i wprost zakiszone, stanowią nader ulubiony dodatek do potraw mięsnych pod nazwiskiem *gląbików*; z soku zaś otrzymuje się okwiecie *laktukaryum*.

RODZAJ 1028. *Kozimłecz* (*Chondrilla* TOURN.).— Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajnoowocowy. Kwiatki języczkowate, prawie tylko 2szeregowe. Kielichokrywa obła, najczęściej 10łatkowa, z kieliszkiem z krótkich przysadeczków. Osadnik płaski, bezplewinkowy, wydrażono-kropkowany. Ziarnczaki obłe, w szczycie cierniste, z dzióbkiem łamnym, nitkowatym, otoczonym w podstawie wieńczykiem ząbeczków.

GAT. 1. *K. sitowaty* (C. juncea LIN.), także dawniéj *Cykiem kozim*, a później *Powłoką wysmukłą* mianowany.— Ziele trwałe: którego— kłąb pionowy, obły, gałęzisty; z łodygą w odziomku wraz z dólnemi gałęziami białawo-kutnerowatą i zgrzeblowato-szorstką, później prawie-nagą i białawo - modrawo - zieloną, obłą, krésowaną, szczecinowatą; liście korzeniowe haczysto-dzielne lub zatokowo-piérzasto wcinane, ząbkowane, wczas ginące,— łodygowe równowazko - lancetowate i tylko ~~na~~ młodu w brzegu i na nerwie głównym piłkowano-cierniste,— a najwyższe równowazkie i całobrzegie; koszyczki parzyste, na bardzo krótkich i opilńcionych szypułeczkach, tworzące rzadki baldaszkogron,— o kielichokrywie w podstawie często biało opilńcionéj, a jéj łatkach nierównych i węższych ku wewnątrz,— kwiatach zaś różnie żółtych; ziarnczaki cise.— Częsty

po murach, rumowiskach i gruntach piaszczystych w całej Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Zawiera on również sok ostro-gorzki a młeczny, który w Europie południowej występując i ścinając się na powierzchni gałęzi, zbieranym bywa jakby jaki liposok i zadanym w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych; kozeniem zaś leczono dawniej biegunki.

RODZAJ 1029. *Mniszek* (*Taraxacum* Juss.).— Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki języczkowate. Kielichokrywy podłużnej łatki dachówkowate,— wewnętrzne równe i wzniesione, zewnętrzne krótsze i roztwarte,— a wszystkie z czasem poodginane. Osadnik płaski a później zakłęsty, bezplewinkowy, wydrążono kropkowany. Ziarnczaki nieco-ściśnione, ku górze łuszczkami najęzone, nagle zwężone w dziób nitkowaty. Puch kilkoszeregowy, włosisty, bardzo biały.

GAT. 1. *M. lekarski* (T. officinale MÖNCH.), także *Popia* lub *Mnisza główka*, *Papawa*, *Wilczy ząb*, *Świni pysk* albo *Młecz świni* w dawnych pismach, a w późniejszych *Wołowe oczy*, *Dmuchawiec*, nawet *Brodawnik* i *Podróznik pospolity*.— Ziele trwałe, bezłodygowe: o kłębie prawie-wrzecionowatym, z wiekiem wielogłowym, mocno - młecznym, zewnątrz jasno - cisym a wewnątrz białym; o liściach tylko korzeniowych, licznych, różyczkowo rozłożonych, podłużnych, haczystodzielnych a w bujnym gruncie czasem tylko zatokowo - zębatych, niekończystych lub tępych, z młodu kosmatych a później nagich,— z latami 3kątne, kończystymi i ząbkowanymi; o głąbikach licznych, od 1" do 18" niekiedy długich, obłych, dętych, kosmatych i często brudno-czerwonych, 1koszyczkowych; koszyczkach do 1" dłu-

gich, wzniesionych,— z kielichokrywy łatkami równo-
wazko-lancetowatemi i całkiem podwiniętymi po okwit-
nieniu,— a kwiatkami żółtymi, skrajnymi od zewnątrz
zielonawymi; ziarnczakach cisawo - żółtych, tworzących
wraz z puchem w czasie owocowania— nader kształtne
białe kule niby głowy sędziwe.— Jak najpospolitszy
chwast wszędzie w Europie; kwitnący od wcześnej wio-
sny aż do zimy.— Z dawien dawna używa on cią-
gle swój lékarskiej powagi, dostarczając przedtém i
ziela a teraz tylko *korzenia Mniszka*— herba
et radix *Taraxaci*, jako zbawiennego léku we wszel-
kich zatkaniach trzewiów i zastoinach brzusznych, oraz ztąd
wynikających zimnicach i innych cierpieniach wszela-
kich. Najskuteczniejszém ma być jego działanie, w lé-
czeniu sokowém; to jest świeżo z wiosny wyciskany
sokiem, łącznie z tymżę innych roślin; w innéj zaś
porze, zastępują świeży otrzymywanym z niego *gęsz-
czem mniszkowym*— melago *Taraxaci*, mają-
cym zawierać wiele *mannitu*, a ztąd lekko rozwalniają-
cym; w innych zaś razach *wyciągiem* (extractum)
mocno zgęszczonym.— (*Leontodon Taraxacum*
LIN. *Taraxacum Dens leonis* DESF.).

Zastępczo i pod tém samym mianem, zbieranemi bywają ko-
rzenie

GAT. 2. *M. gładkiego* (*T. laevigatum* DZC.), poczytywanego
od wielu za odmianę piérwszego, różną zaledwie— głąbikami zwy-
kle około 4" wysokimi, cienkimi i podnoszącymi się łękowato; łat-
kami zewnętrznemi kielichokrywy jajowato-zaostrzonemi i przylega-
jącemi, a wewnętrznemi opatrzonemi pod wiérzecholkiem nabręskłym
nadrostkiem;— lubiącego miejsca wystawione na słońce:

GAT. 3. *M. czarniawego* (*T. nigricans* KRZ.)— o kosszyczkach
zwisłych; kielichokrywy łatkach zewnętrzných jajowatých i odstą-
jących, a wewnętrzných bez nadrostka;— porastającego górzyste
okolice: oras

GAT. 4. *M. bagiennego* (T. palustre DC.)— ciemno-zielonego, z łatkami kielichokrywy zewnętrznymi jajowatymi, kończystemi i dolegającymi, a wewnętrznymi bez nadrostka;— rosnącego po bagnach i miejscach mocno wilgotnych.

RODZAJ 1030. *Brodawnik* (*Zacintha* TOURN.).— Koszyzek niewielokwiatkowy, jednostajnie-owocowy. Kwiatki jęczyczkowate. Kielichokrywy z czasem mięsistej i kątowato obrzmiałej— łatki wewnętrzne złożone we dwoje i ściśle schodzące się, a zewnętrzne błoniaste i reztwarte. Osadnik płaski, bezplewinkowy. Ziarnczaki prawie jednakowe; zewnętrzne zamknięte w łatkach kielichokrywy, niece powginane, z króciutkim dzióbkiem, płasko-ściśnione, bezskrzydła.

GAT. 1. *B. właściwy* (*Z. verrucosa* GARTN.), jeszcze od SIENICKIEGO zwany *Zaczęta*.— Ziele roczne z korzeniem małym, wrzęcionkowato-włóknistym; z łodygą do 1' i wyżej wzniesioną, tęgą, obłą, krąsowaną, nagą, — już od samego odziomka widlasto rozgałęzioną; z liśćmi korzeniowymi haczykodzielnymi, podobnymi do mniszkowych, — łodygowymi niższymi bezogonkowymi, pierzastodzielnymi, — a resztą całkami i obejmującymi łodygę strzałkowato, — wszystkimi zaś nagimi; z koszykami końcowymi i bocznymi, odległymi, bezszypułkowymi, w czasie owocowania przyplaszczonokulistymi, jakby z ogrubnieniami wystającymi żebrami, — o kwiatkach żółtych, zewnątrz ciemno-żółtawych. — Jedyny ten gatunek, rośnie w krajach ponad morzem śródziemnym prawie wszędzie; kwitnie w maju i czerwcu. — Przed laty tak zwanemu z niego ziele *Zaczętej*, *Brodawnika* lub *Podróznika* — *brodawkowego*, — herba *Zacintha* ev. *Cichorii verrucarii*, przypisywano moc leczenia brodawek, a przytém

różnych wyrzutów skórnych.— (*Lampsana Zacintha* LIN.).

RODZAJ 1031. *Jastrzębiec* (*Hieracium* TOURN.).— Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki języczkowe. Kielichokrywy wielo-łatkowej — łatki dachówkowe, nierówne. Osadnik bezplewinkowy, kosmaty lub też jamkewaty. Ziarnczaki bezdzióbe, krésowane lub prawie - graniastosłupowe. Puch szczeinowaty, 1szeregowy, obrączkowato otoczony brzeżkiem króciuchnym ziarnczaka.

GAT. 1. *J. Kosmaczek* (*H. Pilosella* LIN.), u starożytnych także i *Niedośpiątek* lub *Bożymach*.— Ziele trwale bez właściwej łodygi, całe kosmate włosami gwiazdkowatymi; o kłębie poziomym, ogrubnim, wydającym wszechstronnie liczne wici ulisnione jakby łodygi rozplójące się i korzeniaące; o liściach korzeniowych przewrotnie-jajowatych lub lancetowatych, zwężonych w ogonek, całobrzegich, tępych lub zaostzonych; z wierzchu tęgowłoso - kosmatych zwłaszcza na brzegu, a spodem gwiazdkowato-opilśnionych, — wiciowych zaś bezogonkowych i niekiedy cokolwiek mniejszych; o głąbiku od 2" — 8" wzniesionym, obłym, ku dółowi więcej kutnerowatym a górą gruczołonośno-włosisłym, zresztą bezlistnym — wyjąwszy 1 przysadek lancetowato-listkowy pod koszyczkiem; o koszyczku na głąbiku głównym pojedynczym, lecz na wiciowych czasem po 2 i 3 razem, do 1" w średnicy, — z kielichokrywą popielato - kutnerowatą i czarno - gruczołonośno-włosisłą, a jej łatkami równowazko-lancetowatemi, — z kwiatkami jasno-żółtymi, skrajnymi zaś od zewnątrz różowawymi; o ziarnczakach równowazkich, ściśniono-obłych, roweczkowanych, czarniawo - cisyh, — z pu-

chem tęgim i żółtawo-białawym.— Nadzwyczaj powszechny— i to w 15 odmianach— po suchych i kamiennistych miejscach, koło dróg, po pagórkach, pastwiskach, i lasach szpilkowych w całej Europie; kwitnie od maja aż do lipca.— Nie małą miały dawniej wziętość, gorzkawo-ściągające *ziele i kwiaty Niedospiałka* lub *Mysięgo uszka*— herba et flores *Pilosellae* v. *Auriculae muris* w biegunkach, czerwonkach, krwotokach i cierpieniach piersiowych; a przed kilku laty zachwalano korzeń w zimnicach, który miejscami zadają także i zwierzętom domowym.

GAT 2. *J. mурowy* (*H. murorum* LIN.).— Ziele trwałe, rozmaicie upostaczone według gleby i miejscowości, znanie z tego powodu w 9 odmianach:— którego— kłąb ugryziony i włóknisto - korzeniowy: łodyga i 3' dorastająca, wzniesiona, obła, rowkowana, uboga w liście, w odziomku szradka miękkołosista, a ku górze— zarówno z odnogami— włosami gwiazdkowatymi mniej więcej białawo-kutnerowata a do tego z czarnymi gruczołonośnymi włosami,— oraz także rozgałęziona w różnym stopniu: liście ogonkowe,— korzeniowe liczne, już jajowate, już podłużnie-jajowate, już prawie-sercowate w podstawie, tępe lub kończyste, blado-zielone i często plamiste z wierzchu a spodem czasem czerwone, w brzegu rozmaicie i nawet zatokowo ząbkowane, lecz przy podstawie zawsze grubiej— a czasem nawet także pierzasto wcinane, szorstkowłose aż do nagich; łodygowę zaś najwięcej 1—3, małe, krócej ogonkowe i głębiej ząbkowane: koszyczki w baldaszkogronie w różnej liczbie, przed rozkwitnięciem prawie-kuliste lub jajowe, później do $\frac{3}{4}$ " wydłużone; z kielichokrywą szarowłoso - gruczołonośną; kwiatkami żywo-

żółtymi; a puchem biało-żółtawym, o kilku dłuższych szczecinkach w kraju.— Bardzo zwyczajny wszędzie po suchych lasach i gajach, po murach i skałach, od równin aż po Alpy— w całej Europie; kwitnie od maja do lipca, a czasem drugi raz pod jesień.— Dawni lekarze, zadawali *ziele Płucnika francuzkiego* lub *Mysięgo uszka większego*— herba Pulmonariae gallicae v. Auriculae myris majoris w chorobach piersiowych, a jeszcze częściej zewnętrznie do gojenia ran używali.

GAT. 3. *J. Gronovoa* (H. Gronovii Lkw.), także ziele trwałe; z kłębem przygryzionym i włóknisto-korzenkowym; z łodygą na 1' wysoką, kątowatą, tylko w odziomku często prawie-ściolkowym włósiątą i o kilku listkach kończystych— a zresztą nagą, baldaszkogronowo-więchowato rozgałęzioną w końcu; z liśćmi korzeniowymi wietkimi i cienkimi, ogonkowymi, podłużnymi, tępymi, całobrzęgiemi, rzęsowatymi, z wieńszu gdsie niegdzie z włoskami, a spodem ściolkowymi,— łodygowymi zaś obejmującymi i jajowatymi; z koszyczkami w baldaszkogronach wietkich, na szypułkach gruczołowatowłosistych, drobnymi,— o kwiatach blado-żółtych:— rosnący w Ameryce północnej, a kwitający w czerwcu i lipcu;— zalecanym jest bardzo, w postaci obkładów z rozmiżdżonych liści, na wygubienie brodawek; korzeń zaś żuty, bóle zębów ma leczyć.

RODZINA CLX.

Szczecinowate (Dipsaceae Juss.).

Kwiaty obupłciowe, nieumiarowe lub prawie-umiarowe, w główce zbitój z okrywą, poosadzane na osadniku nagim lub jakby-plewinkowym przez ich osobne przysadeczki,— a czasem tylko pozgromadzane w okręgi w kątach liści wyższych. Plewinki zewnętrzne główki

często płonne; koron zaś szereg zewnętrzny często jakby promieniowy. Każdy kwiat z trwałą okrywką kieliszkowatą, wartolkowatą, o kraju zeszlým, całkim lub ząbkowanym.— Kielich zrosłodziątkowy, rurkowaty; o rurce zrosłej z jajnikiem całkiem, lub też tylko górą a wolnej dołem, albo w wierzchołku zwężonej w szyjeczkę zrosłą z podstawą szyjki słupka; o kraju górnym, pucharkowatym, prawie-całkowitym lub też ząbkowanym, często nawet podzielonym— w łateczki szczycinowate w różnej liczbie, nagie, brodato-piórkowate albolu też puchowate.— Korona osadzona na szczycie rurki kielicha, rurkowata; z krajem 5wrębnym lub przez zrosnięcie 2 łatek górnych 4wrębnym, bardzo rzadko ziejącym, często nierównym o łacie najniższej największej.— Pręcików 4, osadzonych przy podstawie rurki korony, naprzemianległych z łatkami,— często bez najwyższego: nitki wolne, niekiedy po 2 zrosłe w całej długości, czasem dwusilne i to— niższe krótsze, nawet i bez główki,— a wszystkie przed rozkwitaniem wgięte: główki wewnątrzwrotne, równoważkie, 2woreczkowe, odpadające; z woreczkami naprzeciwległymi, otwierającymi się w podłuż; z pęcherzykami pyłku 4ściennymi.— Jajnik 1komorowy, zamknięty wolno w rurce górą zarosłej, lub też z nią zrosły w całości albo tylko górą: zalążek 1, wywrócony, uwieszony u szczytu komory: szyjka końcowa, nitkowata, pojedyncza, zrosła w podstawie z szyjeczką kielicha: znamię pojedyncze, maczugowate, lub płyciechno wrębne w łateczki nierówne.— Owoc woreczek 1nasionowy, rurką kwiatową i okrywką objęty, wolny lub zrosły z nią mniej więcej, uwieczony krajem zeszlým albo puchowatym.— Nasiono wywrócone; ze skórką cienką-błoniastą i zale-

dwie oddziałającą się od wnasienni; biało mięsiste, skąpe.— Zarodek prostoległy w osi białka; z listniami prawie-listkowatymi; z rostkami krótkim i górnym.— *Ziela roczne albo trwałe, rzadko podkrzewy; z łodygami wąskowato - wstawowatemi, obłemi; z liśćmi naprzeciwległymi, rzadko okręgowymi, pojedynczymi, różnymi na korzeniach a łodydze, całkimi; lirowatymi, 1 lub 2razy piętrastodzielnymi, często zrostłymi podstawami; bez przylistków.*

RODZAJ 1032. *Szczec* (*Dipsacus* THURN.).

— Kwiaty w główce; z okrywą wiołolatkową, dłuższą od plewinek osadnika listkowatych i kończystych. Okrywka 4ścienna, 8rowkowa. Kielicha rurka zrosła zjajnikiem; a kraj górny, prawie-kubeczkowaty lub krążkowaty. Korona 4wrębna. Pręcików 4. Jajnik dolny, 4komorowy, 1załączkowy; z szyjką nitkowatą; ze znamieniem podłużnym. Worczak 1nasionowy, zamknięty w okrywce, uwieńczony krajem kielicha prawie-4ściennym. Nasiono wywrócone.

GAT. 1. *S. suknowska* (*D. fallonum* MILL.), dawniej *polną* lub *białą* i *Szczotkami* takież zwana. — Ziele 2roczne: z korzeniem wrzecionowatym; z łodygą i do 6' wzniesioną, tęgą, dętą, prawie-krzyżowo gałęziastą, ostro rowkowaną, z krawędziami tak na niej jako i na gałęziach uzbrojonemi— w ciernie rozrzucione, krótkie, grube i podginane; z liśćmi naprzeciwległymi, — korzeniowymi rozłożonymi na ziemi, krótkoogonkowymi, wielkimi, podłużnymi, piłkowanymi, na nerwie głównym z kilkoma cierniami a zresztą nagimi, — łodygowymi zrostłymi w podstawach, dużo mniejszymi, nierównowojnymi, — a najwyższymi prawie-równowojnymi i całobrzegimi; z główkami pojedynczemi na końcach gałęzi,

podłużnie-jajowato-obławemi, do 3" długimi, — o łatkach okrywy równowazko-lancetowatych, bardzo tęgich, poziomych, w końcach poodginanych, krótszych od główki, — o plewinkach podłużnych, tęgich, rzęsowatych, z końcem tęgim kłującym i zakrzywionym, nieco krótszych niż blado-różowe kwiaty. — Dzięki w Europie południowej, a uprawny i dziczyły aż do północnej; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Dawniej *korzeń Szczęci* lub *Osta Wenery* — radix Dipsaci v. Cardui Veneris, używanym bywał jako pędzący mocz i wzbudzający poty; nasiona i kwiaty zalecano we wścieklicznie; a wodą zbierającą się na wklęsłościach podstaw srosłych liści, leczono cierpienia oczne. Najważniejszém atoli jest, przemysłowe zastosowanie szczyteczkowatych jego główek dojrziałych — w sukiennictwie, pończocharstwie i t. p. do rozczesywania pilśni skupionych włósów wełny.

Tak samo używano w lékarstwie, choć do przemysłu nie zdana.

Gat. 2. *S. lęną* (*D. sylvestris* Murr.), także dawniej *głóćką*; odróżniająca się — łodygą dużo ciernistą; łatkami okrywy równowazko-szydłowatymi, z długim bardzo i ostrym końcem, 3kątne, w grzbiecie ciernistymi, łękowato podnoszącymi się, giętkimi, z których zewnętrzne dłuższe od główki; a plewinkami również ciernisto-konieczystymi, ale dłuższymi niż kwiaty: — rosnąca po miejscach opuszczonych, około dróg, po pastwiskach wilgotnych i t. p. w całej Europie i Azji.

RODZAJ 1033. *Głowaczk* (*Cephalaris* SCHRAD.). — Kwiaty w główce; z okrywą wielołątkową, krótszą od plewinek osadnika bezbrzoznych lub 6ściastych. Okrywka 4ścienna, 8rowkowa, z wieńczykiem 4—8zębnym. Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; kraj górny, pucharkowaty albo krążkowaty. Korona 4wrębna. Pręcików 4. Jajnik dolny, 1komorowy, 1zależkowy; szyjka

nitkowata; znamię podłużne. Worczak inasionowy, zamknięty w okrywce, uwieńczony krajem korony 4ściennym.

GAT.- 1. *G. chabrowata* (C. centauroides R. S.).— Ziele trwałe: którego— łodyga na 3' i wyższa, tęga, łamna, naga lub lekko omszona, w odziomku obła a górą 4graniasta, widlasto- lub ramienisto-gałęzista; liście rzęso-wate, prawie-skórzaste, lśnące, — korzeniowe wielkie, podłużne, całobrzegie, długoogonkowe, — łodygowe niższe piérzastodzielnie zbiegające, o łatkach lancetowatych i odległych a końcowej znaczniej większej, — najwyższe zaś podobne, lecz z łatkami równowązkiami; główki prawie-kuliste, pochylone, na długich nagich i prawie-4ściennie krésowanych nitkach, — z okrywy łatkami zewnętrznymi tępemi i błoniasto obrzeżonemi, pośredniemi żółtawo-zeszlęmi i kłująco-kończystemi, a wewnętrznymi równowązkiami srebrzystemi i dłuższemi od owoców, — o kwiatach zaś blado-żółtych; worczaki omszone, cokolwiek ściśniono-4graniaste, uwieńczone 4 zębami okrywki i krajem kielicha postrzępanego w szczeczinki białe. — Dość zwykła po suchych górach Europy południowej; kwitnie od lipca do września. — Gorzkim jój nasionom, przypisywano skutki rozpuszczające, otwierające i czyszczenia krwi; dla tego zadawano je równie jak korzeń— w kile i wyrzutach skórnych. — (Lepicephalus).

RODZAJ 1034. *Postreś* (*Trichera* SCHRAD.). — Kwiaty w główkach, na osadniku rozszerzonym, szorstkimi bez plewinkowym. Okrywa wielołatkowa, rozwartą. Okrywka krótkotrzoneczkowa, ściśniona, 4dołeczkowa, w wierzchołku jakby przycięta i 4zabeczkowa— o 2 mniejszych a 2 większych ząbeczkach. Kielich zrosły rurką z jajnikiem, po nad nim zaciśnięty w kraj puchar-

kowaty i 8—16ząbkowy. Korona 4 — 5wrębna. Pręcików 4. Jajnik 1komorowy i 1załączkowy; szyjka nitkowata; znamię wykrojone lub wrębne. Worczak 1nasionowy, ściśle objęty okrywką, uwieńczony: krajem kielicha 8—16ostnym.

GAT. 1. *P. polny* (*T. arvensis* SCHRAD.), w starych zielnikach *Dryakiew polna*; w późniejszych *Świerźbnica polna*. — Ziele trwałe, różnej postaci. Kłęb pionowy, wrzecionowaty, z czasem wielogłowy. Łodyga do 2' wysoka, obła, pokryta tęgimi i watacznymi szczecinkami na ciemnoczerwonych kropkach, oraz i krótkimi włoskami przemagającymi ku górze onójże, — i tamże z 1ą lub 2ma parami gałązek pojedynczych lub jeszcze dzielnych. Liście włosiste lub szorstkawe, rzadko nagie albo rzęsozate; korzeniowe lancetowate, (5" i 2½"), odstające, spłowiało-zielone, pierwiastkowe prawie całkie, później piłkowane, weinane lub aż piérzastodzielne z łatą końcową wielką, zwężone w ogonek; łodygowe bezogonkowe, lirowate lub grzebieniastodzielne, albo też weinano-grubopiłkowane, — o łatach całkich, piłkowanych alboli też wecinanych; najwyższe zaś małútkie — zwłaszcza na gałęziach, równowązko-lancetowate, całobrzegie; rzadziej wszystkie bez wyjątku piérzastodzielne, wszystkie całobrzegie, lub tylko najwyższe weinane. Na szypułkach jako przedłużeniu gałęzi, jeszcze mocniej od nich szczecinowatych, — główki płaskawo-wypukłe, na 1" w średnicy; z okrywy łatkami lancetowatymi i szczecinowato-włosistymi; z okrywkami i kielichami długowłosymi; z koronami w różnych odcieniach modrawo-czerwonawymi, różowemi albo białemi, od zewnątrz przylegającowłosemi, — przytém skrajnemi wiązkasemi od środkowych, karbowanemi w kraju ich łateczek, — ni-

by promieńkami dłuższymi od okrywy. Ziarnczaki uwieńczone szczytnym kielichem. — Bardzo pospolity po polach, miedzach, łąkach i lasach w całej Europie, Azji i Afryce północnej; kwitnie od maja do września. — Niezbyt jeszcze przed dawnym czasem, zadawano ziele i kwiaty *Dryakwi polnej* — herba et flores *Scabiosae* jako czyszczące krew, w kile i wyrzutach skórnych. — (*Scabiosa arvensis*. LIN.).

RODZAJ 1035. *Gwiaśdnik* (*Asterocephalus* COULT.). — Kwiatki w główkach, na osadniku plewinkowym. — Okrywa wielokwiatowa, wielokwiatowa. Okrywka obła a niefaldowana w podstawie; z rurką 8-doleczkową; w kraju bezbronna, obszerna, rozwartą albo wzniesioną. Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; kraj długi, szyjeczkowaty, wybiegły w 5 ostek. Korona 4—5-wrębna. Pręcików 4 lub 5. Jajnik 1komorowy, 1zależkowy; szyjka nitkowata; znamię wykrojone. Worozak 1nasionowy, uwieńczony wystającym i 5ostnym szyjeczkowatym krajem.

GAT. 1. *G. górny* (*A. columbarius* WALLER.), ułodu *Golebieniec*. — Ziele trwałe: w którym — kłęb wrzeccionowaty: łodyga około 2' wysoka, tęga, wsteczniekrótkowłosa a niekiedy naga, o parze gałęzi w środku; liście miękkowłose, — korzeniowe łopatkowato wydłużone w ogonek, później lirowate a nakoniec pierzastodzielne, często karbowane, do 4" długie, — łodygowe 1—2 razy pierzastodzielne, w łatki kończyste i równowązko-lancetowate, — a najwyższe równowązkie; koszyczki z początku przyplaszczono-półkuliste, z czasem prawiekuliste, na długich i szorstkowłosych szypułkach, do 1½" w średnicy, — z łatkami okrywy równowązko-konieczystymi, kłosowatymi, odstającymi a później podgiętymi.

nemi, krótszemi od kwiatków skrajnych,— z kwiatkami różnie lillowymi, białymi lub też biało-żółtawymi, zewnętrznymi jakby promieniowatymi, — z plewinkami lancetowatymi, — z okrywkami białoszczetnemi, 8faldkowemi, a ich krajem przyciętym i wielonerwowym— o 5 ostkach szkarłatnych, tęgich, bardzo długich.— Niezbyt pospolity po wzgórzach, górach i około pól w Europie i Syberyi; kwitnie od czerwca do września.— Używa się jako *Dryadów polna*. — (*Scabiosa columbaria*. LIN.).

RODZAJ 1036. *Csercikąs* (*Succisa* COULT.).

— Główka wielokwiatkowa; z okrywą wielolatkową; z osadnikiem plewinkowym. Okrywka obła, bezbronna; o kraju zielonym, błoniastym, krótkim i roztwartym; z rurką aż po kraj przeoraną 8 dołkami bruzdkowatymi. Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; kraj długi, szyjeczkowaty, o 5 szczecinach ostkowatych— lub mniej przez zronienie. Korony 4—5wrębne, zewnętrzne niepromieniowate. Pręcików 4. Jajnik 1komorowy, 1załatkowy; szyjka nitkowata; znamię wykrojone. Woreczak 1nasionowy, uwieńczony szyjeczką kielicha 5- lub mniej- szczetną, albo— całkiem bezszczetny.

GAT. 1. *C. łąkowy* (*S. pratensis* MOENCH.), w starych zielnikach *Czartowe grysienie* lub *siobro*, *Ś. Piotra łysina* albo *ziele*, *Komonica*. — Ziele trwałe: z kłębem przygryzionym z ukosa, czarniawym lub ciawym, osłanym po bokach grubymi korzonkami włóknistymi; z łodygą cokolwiek podnoszącą się, blisko 2', prawie-nagą lub omszoną, górą 3dzielną; z liśćmi całobrzegimi albo rzadka i lekko ząbkowanymi lub piłkowanymi, nagimi i rzęsowatymi, lub też z obu stron omszonymi,— z których korzeniowe podłużne, zaostrome i szwężone w ogo-

nek,— łodygowe dólne lancetowate,— a górne równo-
wążko-lancetowate, bezogonkowe i krótsze od główki;
z główkami-prawie-kulistemi, szypułkowemi,— o okry-
wy łatkach odstających, jajowato-lancetowatych, krót-
szych od kwiatków,— o kielichach 5szczetnych, w ostki
czarne i 2razy dłuższe od tychże okrywki,— o kwia-
tach prawie-błękitnych, lillowych lub białawych, rów-
nych,— o okrywkach szorstkich i krajem 4wrębnych
w ząbki ostre i wzniesione,— o plewinkach z podstawy
zwiężonej prawie-lancetowatych i szczecinkowo-rzęso-
watych.— Nader powszechny po wilgotnych łąkach,
pastwiskach, murawach i lasach od równin aż w góry—
w całej Europie; kwitnie od lipca do września.— Nie-
małej używały wziętości, *korzeń i ziele Czartowe*—
radix et herba Succisiae v. Morsus Diaboli,
w niezliczonej liczbie chorób; lecz z czasem ograniczono
się, do używania ich na płókania gardła i wstrzykiwa-
nia w upławach.— (*Scabiosa succisa*. LIN.).

RODZINA CLXI.

Kozłkowate (Valerianaceae LINDL.).

Kwiaty obu- lub przez zronienie 1-płciowe, i to
oddzielno- albo rozdzielno-płciowe; już w prawdziwych
widlastodzielnych podbaldaszkach prawie-równowysokich,
już pojedyncze w rozwidleniach gałązek, już w
wiązkowatych baldaszkogronkach,— z przysadkami; lub
najrzadziej pojedyncze i otoczone podwójną okrywą zrosła-
tkową.— Kielicha zrosłodziałkowego, rurka zrosła
z jajnikiem; kraj górny, 3—4wrębny, równy lub nie-
równy, rozrastający się, trwałe, najczęściej wwinęty,

przeobrażający się zwolna w liczne strzępki szczecino-
wate i jakby puchowate, niekiedy odpadający.— Korona
osadzona na krążku nadjajnikowym, kółkowato-rurko-
wata; z rurką obłą lub przewrotnie-ostrokłęzną, często
w podstawie garbatą lub ostrogową; z krajem najczę-
ściej 5łateczkowym, umiadowym lub prawie-3wargowym,
rzadziej 3—4łateczkowym, w przedkwitnieniu dachów-
kowatym.— Pręciki osadzone w rurce korony po nad
podstawą albo też poniżej środka, naprzemianległe,
rzadko 5 co do liczby, niekiedy 4 w braku tylnego, cza-
sem— i to najczęściej— 3, lub też tylko 1 i to tylny; z
nitkami wolnymi, wwinętymi w pąku; z główkami we-
wnątrzwrótnymi, o 2 woreczkach, równoległe-naprze-
ciwległych, otwierających się w podłuż.— Jajnik zrosły
z kielichem, 3komorowy, o 2 komorach czczych i mniej-
szych a 1 płodnej; zalążek 1, wywrócony i uwieszony
u szczytu komory; szyjka pojedyncza, nitkowata; zna-
mion 2—3, wolnych lub zrosłych wraz.— Ziarnczak
skórzasty albo błoniasty, w wierzchołku nagi lub u-
wieńczony krajem kielicha, już 1komorowy przez zro-
nienie 2 komor, już 3komorowy, już wreszcie 2ko-
morowy przez zronienie jednej, — ale zawsze tylko
1nasionowy.— Nasiono wywrócone; ze skórką cienką,
błonkową; z wnosiennią czasem nabrzęklą; bez biał-
ka.— Zarodek prostoległy; o listniach ogrubiałych; a
rostku krótkim, zbliżonym do znaczka i górnym.— *Ziela*
roczne z korzeniem cienkim i bezwonnym, lub trwałe z
kłębem zdrzewiałym i najczęściej wonnym; z liśćmi ko-
rzeniowymi skupionymi a łodygowymi naprzeciwległymi,
całkami albo też pierzastodzielnymi i pierzasto wcinany-
mi, wzdłużmującymi łodygę, bez- lub ogonkowymi; bez
przylistków.

RODZAJ 1037. *Splikanarda* (*Nardostachys* DEC.).— Kielich zrosły rurką z jajnikiem; z krawędzią górną, 5dzielny w łatkę podłużnie-jajowate, listkowate, ząbeczkowane i trwałe. Korona rurkowata, umiarowa, bezostrogowa, z krawędzią tępo 5łateczkową. Pręcików 4, osadzonych w rurce ponad podstawą. Jajnik dolny, 3komorowy, o 2 komorach mniejszych i czczych; zalążek 1, wywrócony i uwieszony u szczytu komory większej; szyjka końcowa, pojedyncza; znamię główeczkowate. Ziarnczak błoniasty, 1nasionowy, uwieczony krawędzią kielicha.

GAT. 1. *S. prawdziwa* (N. Jatamansi DEC.), także *indyjską* lub *Nardą* i *Pismarią* zwana od starożytnych.— Ziele trwałe, darniste: którego— kłęb wrzecionowato-obły, od $\frac{1}{8}$ " do 1" gruby, od dołu pokryty mnóstwem korzonków włóknistych, a od góry wydający 1—2—3 pędów co rok wzrastających, obłych; na 1" w średnicy, kóre po kilku latach tworzą do $\frac{1}{2}$ ' długi, jakby czub lub ogon szczecinowaty, powstały z pokrywających je resztek zeschniętych liści. Łodygę ma do 9" wzniesioną, dętą, kręśowaną lekko, biało-kutnerowato kosmatą, — w odziomku obłą a ku górze prawie 4graniastą i bezlistną. Liście skórzaste i omszone; korzeniowych 4—6, wzniesionych, równoważko wydłużonych, (7" i 1"), zwężonych w ogonek, zaokrąglonych i całobrzegich; łodygowych zaś 2—3 par, naprzeciwległych, zrosłych wraz pochwiasto podstawami, nagle malejących i wężających. Kwiaty szkarłatne, w wiązkach szypułkowych, końcowych lub kątowych, naprzeciwległych; z szypułkami i kielichami kutnerowatymi, tylko końcami łatek tych ostatnich krótko-3kątnymi i szorstkowłosymi; z pręcikami wystającymi i brodatymi, krótszymi

jednak od słupka.— Porasta najwyższe góry w Indiach wschodnich.— Prawie bez granic była w starożytności sława *Spikanardy*, *Szczeci* lub *Nardy indyjskiej*— *Spica Nardi* v. *Nardus indica* prawdziwej, a nawet wziętość jej utrzymuje się jeszcze i dziś w całej Azji południowej: jest to zaś jej kłęb, łącznie z odziumkami stwardłymi i całym czubem resztek zeschniętych liści; ma woń mocną i dość przyjemną a smak gorzkawo - korzenny; w skutkach zaś, zbliżony jest wielce do kozłkowego.— (*Valeriana Spica*. VAHL.).

GAT. 2. *S. wielkokwiatowa* (*N. grandiflora* DZC.), różniąc się głównie — łodygą nagą, z 2 wyłobieniami podłużnymi szaro-okosmaczonemi; liśćmi korzeniowymi prawie łopatkowato-lancetowatymi, do 12" długimi ale zawsze krótszymi od łodygi, blado-zielonymi, 5—7nerwowymi, zwężonymi nagle w ogonek płaski i obrzeżony, — łodygowymi zaś w 2ch lub tylko w 1ej parze, w niższej na 4" długimi i krótkopochwowymi, a w wyższej bezpochwowymi lecz nieco szerszymi; baldaszkogronami końcowymi, na 6" długimi, o 2—3 parach szypuleczek 4skrzydełkowych na 3" długich, dzierzających wiązkę kulistą i otuloną okrywą — kilku kwiatów na 1/2" długich i blado-różowych, z 2 przysadkami na 1" długimi i białawymi pod każdą wiązką, a z 1—3 mniejszymi przy każdym kwiecie:— rosnąca na Alpach himalajskich; — dostarcza tamedcznym równie szanowanego korzenia, ale dużo łagodniejszego smaku i przyjemniejszej woni.— (*Fedia grandiflora*. WALL.).

RODZAJ 1038. *Rosponka* (*Valeriana* MÖNCH.).— Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; kraj ząbkowany. Korona rurkowata, umiarowa, bezostrogowa, o kraju tępo-5łateczkowym. Pręcików 3, osadzonych ponad podstawą w rurce. Jajnik 3komorowy, z 2 pustymi komorami a 1 upłodnioną; zalążek 1, uwieszony w szczycie, wywrócony; szyjka końcowa, pojedyncza; znamię całkie lub 3wrębne. Ziarnczak prawie-błonkowaty, uwieniczony krajem kielicha rozmaicie ząbkowa-

nym i rozrosłym, 3komorowy, — czasem z powodu komor 2 czczych spływających w jedną— 2komorowy, zawsze jednak 1nasionowy.

GAT. 1. *R. warzywna* (V. olitoria MÖNCH.), inaczéj *Rapunkul jarzynny*, *Salatká polna* albo *Rapontyka*.— Ziele roczne: o łodydze 3—12" wysokości, mdléj, kątowatéj, kréskowanéj, na krawędziach omszonéj, kilkakróć widlastodzielnéj— w gałązki mocno rozchodzące się, ściśnione i zarówno z nią gładkie, wyjąwszy same wierzchołeczki szorstkawe; liściach bezogonkowych równowązko-łopatkowatych lub języczkowatych, zaokrąglono-tępnych, (1"—2" do 1/4"—1/2"), krótko-rzęskowanymi, w podstawie cokolwiek włosistych a zresztą nagich, całobrzegich, tylko najwyższych z ząbeczkowanymi podstawami; kwiatach w podbaldaszkach poskupianych,— z przysadeczkami ostro rzęskowanymi i wązko-łopatkowatymi,— z kwiatami drobnymi, modrawymi; o ziarnczakach kulisto-ściśnionych, skośnych, niewyraźnie-3ząbeczkowych w szczycie, nagich lub omszonych, nierówno-2połówkowych,— w połowie tylnej większej z 2ma komorami pustymi, a 1éj wniejszej przodkowej z nasionkiem soczewkowatém.— Zwyczajna po polach, po sadach i winnicach w całej Europie; kwitnie w kwietniu i maju, a późniéj często po raz drugi w lipcu i sierpniu.— Używano go niegdyś, jako *ziela Roszponki*— herba Valerianellae, chłodzącego, orzężwiającego, przeciwnilcowego; dziś atoli spożywają go miejscami za sałatę, dla tego nawet po ogrodach uprawiają.— (Fedia VAHL. Valeriana. WILLD.).

RODZAJ 1039. *Kortecska* (*Astrepbia* DEC.).— Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; kraj króciuchno-5zębny lub niemal-dzwoneczkowaty. Korona

lójkowata, w podstawie garbata prawie ostrogowato, a w kraju 5łateczkowa. Pręciki 3, ponad podstawą w rurce osadzone. Jajnik 2komorowy, z komorą większą płonną i niezupełnie 2komoreczkową; zalążek 1, w komorze mniejszej u szczytu zawieszony, wywrócony; szyjka nitkowata, 3wrębna; znamiona cieniuchne. Ziarnczak błonkowaty, uwieńczony krajem kielicha, 2komorowy— o 1 komorze czczej i z rowkiem podłużnym przez środek, a drugiej 1nasionowej.

GAT. 1. *K. trzebulowata* (*A. chaerophylloides* DEC.). — Ziele roczne: z łodygą do 2' wzniesioną lub nieco-podnoszącą się, niewyraźnie-obosieczną, krésowaną, nagą, gałęziastą, węzłowatą i miękkołosistą na wstawach; z liśćmi naprzeciwległymi, na ogonkach w podstawie omszonych, odstającymi, nagimi,— najniższymi prawie-rombowymi i wcinanymi,— a resztą piérzastodzielnymi— w łatki jeszcze raz piérzasto wcinane w łateczki kończyste lub postrzępane, w podstawie mocno zwężonymi; z szypułkami kątowemi, długości liści, a na nich podbaldaszkami pojedynczemi 5—7kwiatkowemi, a pod każdą szypułeczką z 2ma przysadeczkami lancetowatymi; z kwiatkami drobnymi, białymi; z ziarnczakami nagimi, jajowymi.— Rośnie po wzgórzach i gajach w Peru; kwitnie od czerwca do września.— W miejscu porośniętą soczystą tę roślinę uprażoną w popiele, za najpewniejszy środek we wszelkich wyrzutach wrzedzionkowatych.

RODZAJ 1040. *Kozłek* (*Valeriana* NECK.). — Kielich rurką zrosły z jajnikiem; z krajem wewnętrznym i przeobrażającym się czasem— w puch piórkowato-wieloszczetny i odpadający. Korony rurka przewrotnie-ostrokężna albo obła, w podstawie równa lub

garbata, bezostrogowa; kraj tępo-4—5wrębny a rzadko 3wrębny. Pręcików 3, osadzonych w rurce korony. Jajnik 3komorowy, o 2 komorach malénkich i czczych; załączek 1, wywrócony i uwieszony u szczytu komory; szyjka pojedyncza; znamię główkowate. Ziarnczak błonkowaty, 1komorowy, 1nasionowy.

GAT. 1. *K. lékarski* (*V. officinalis* LIN.), w starych pismach *wielki* lub *Nardus leśny*.— Ziele trwałe. Kłęb cuchnący, bardzo krótki, prawie-przygryziony, łuskowaty, z mnóstwem korzeni długo- i grubo-włóknistych a szarawo-rdzawych, wydający odrośle lub rozłogi. Łodyga na 2—6' wzniesiona, obła, rowkowana, dęta, naga— wyjąwszy węzłów nieco-kosmatych, lub też cała omszona. Liście postaci rozmaitej, stósownie do gleby; najczęściej nagie, lśnąco-gładkie, na ogonkach, nerwach i w brzegu włosiste; czasem całe spodem włosiste; wszystkie piérzastodzielne, z ogonkami obejmującymi łodygę pochwiasto: korzeniowe długoogonkowe, od 2" do 2' długie,— z łatkami w 7—11 parach, jajowo-lancetowatemi, lancetowatemi lub równowążkami, nierównobocznemi, mniej- lub więcej-pilkowanemi, a nader rzadko całobrzegiemi: łodygowe dólne 4—10- a nieco wyżej 2—5-parowe, coraz krócej-ogonkowe i z coraz mniejszemi łatkami,— całe również stopniowo malejące. Podbaldaszek 3odnogowy, z licznych cząstkowych złożony, początkowo dość-ściśniony, a później jakby-więchowato roztoczony; z przysadkami długimi, równowążko-lancetowatymi, kończystymi, w brzegu zeszlými, a zrosłymi podstawami; z kwiatkami białymi lub też różowymi, woni przyjemnej — a pod każdym po 2 przysadeczki lancetowate,— o rurce korony nie dłuższej od kraju,— o pręcikach i słupku wystających.

Ziarnczaki podłużnie-jajowe, ściągnięte, zastrzone.— Rośnie na górach, w równinach, po miejscach wilgotnych, cienistych lub spiekłych— w całej Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Zapewnie do najdawniejszych leków, które jeszcze i dziś zachowują swą powagę, należy *korzeń Kozłka*— *radix Valeriana* e. Ma on woń przenikliwą ale nieprzyjemną, porównywaną do moczu kociego, a może właśnie dlatego tak ulubioną od tych zwierząt,— smak zaś gorzko-korzenny. Należy do środków nader pobudzających, działających głównie na układ nerwowy i dlatego używanych najwięcej w różnych cierpieniach takowego, szczególnie też w gorączkach nerwowych i gnilnych, oraz wszelkich łownych niemocach. Także i olejek z niego otrzymywany, miéwa swoje zastosowanie; a okwity *kwias kozłkowy*, służy do otrzymania różnych soli w pracowniach chemicznych.

Kilka za osobne gatunki poopisywanych roślin z tego rodzaju, dziś starano się poprowadzić do dopiero co opisanego, jako jego odmiany; a do tych należą:

GAT. 2. *K. wyniosły* (*V. exaltata* MICHX.): z kłębem pionowym, bez rozłogów lecz wypustny; z łodygami licznymi; z łatkami liści 15—21, szeroko-lancetowatymi, conieco-piłkowanymi, częstowłosistymi:— lubiący grunt bardzo szczy.

GAT. 3. *K. pagórkowy* (*V. collina* WALL.): o kłębku poziomym, przygryzionym, rozłogopustnym; o 1—3 łodygach; o 15—21 łatkach lancetowatych, piłkowanych:— najpospolitszy, i to po pagórkach, nad strumykami po zarosłach.

GAT. 4. *K. wąskolistny* (*V. angustifolia* TAUSCH.): którego— kłębki poziomy, przygryziony, wydający rozłogi i 1 tylko łodygę; łatki zaś równoważko-lancetowate i prawie-całobrzegie, 11—21:— rosnący po płonnych i skwarnych górach.

GAT. 5. *K. baolisty* (*V. sambucifolia* MICHX.): odsnaczony— kłębkiem pionowym lub poziomym, z rozłogami i o 1 łodydze; łatka-

mi 9—11, dółnemi jajowato-lancetowatemi, wcinano-piłkowanemi: — przynoszący nizinę nad góry.

Również dobre korzenie: zbierają z

GAT. 6. *K. skalnego* (*V. saxatilis* LIX.): którego — kłąb ukośny, wielogłowy, pokryty cisymi szczątkami ogonków liściowych włóknisto poroztrzepywanymi; łodyga $\frac{1}{2}$ —1' wysoka, cienka, krępowana, pojedyncza i naga, o 2—4 gałązkach kwiatnych; liście korzeniowe podłużnie-jajowate, 3—5nerwowe, całobrzegie lub nieumiarowo-ząbkowane, ($1-3''$ i $\frac{1}{2}-\frac{1}{4}''$), zwężone w $1-3\frac{1}{2}''$ długi a płaski ogonek, na nerwach mniej a brzegiem gęściej krótkowłose i jasno-zielone, — a łodygowych 2, prawie-równowązkich, czasem 3szczępných w łatki wzniesione w górę — a z środkową sawsze dłuższą; odnogi kwiatową widlasto- lub też pojedynczo-podbaldaszkowe; kwiatki rozdzielno- albo mieszano-płciowe, białe, z przysadeczkami krótszymi od szypulecsek: — rosnącego dość często na Alpach wapienych i przedalpach, po rozpadlinach skał; a kwitnącego w czerwcu i lipcu.

GAT. 7. *K. górskiego* (*V. montana* LIX.): z kłębem ukośnym i wielogłowym, wypuszczającym — w pierwszym roku odrośle, pokryte liśćmi okrągłymi i ogonkowymi, a powyżej jajowato-sercowatymi i zaostrozonymi, — w drugim zaś dopiero roku uwieczonym — łodygami licznymi, 6—18'' wzniesionymi lub podnoszącymi się, obłami, rowkowanymi, nagimi lub też miękkołosistymi; liśćmi całkowitymi, piérzastonerwowymi, całobrzegimi lub karbowanymi albo piłkowanymi, od $\frac{1}{2}$ —2 $\frac{1}{2}''$ długimi, — odziomkowymi na ogonkach, następnie coraz wyraźniej bezogonkowymi i jajowatymi, dalej jajowato-lancetowatymi, a najwyżej równowązkimi i całobrzegimi; podbaldaszkiem początkowo zbitym, później wiétko roztoczonym, — o kwiatkach obu- lub mieszano-płciowych, czerwonych, nierównej wielkości; siarnczakami prawie-nagimi: — dość częstego po lasach górskich, po skałach Alp i przedalp w Europie niemal całej.

GAT. 8. *K. trzylatkowego* (*V. tripteris* LIX.): o kłębie ukośnym, wielogłowym, wydającym w pierwszym roku — odrośle leżące, pokryte liśćmi jajowatymi lub sercowatymi, długoogonkowymi, a w drugim dopiero — łodygi 6—18'' wzniesione, w odziomku obłe a górą 4graniaste, nagie lub też miękkołose; liściach korzeniowych ogonkowych, sercowatych, okrągławych lub jajowatych, karbowanych albo piłko-

wanych, — łodygowych, niższych ogonkowych — a wyższych bezogonkowych, 3szczepnych lub 3dzielnych, a obok tego niektórych 3listkowo-pięrzastych — z końcowym listkiem większym jajowatym lub sercowatym, a bocznymi skośnie-jajowatymi lub lancetowatymi; podbaldazku prawie rozpięrzchłym z czasem, — o przysadkach równowązkich, — a kwiatach białych lub czerwonych i miłej woni; a ziarnczakach nagich: — jawięcego się wraz z poprzedzającym; kwitnącego w czerwcu i lipcu.

GAT. 9. *K. Dryawnik* (V. Phu LIN.), inaczej *największy, najprzedniejszy* lub *włoski*. — Ziele trwałe, darniste, prawie nagie. Kłęb ma ukośno leżący i nieco wzniesiony nad ziemię, grubości palca a znacznie przedłużony, wielogłowy, cisy i obrączkowato łuskowaty, — z boków zaś mnóstwem korzeni włóknistych, białawych osłany; łodygę 2—5' wzniesioną, gładką, białawo oszronioną, w szczycie o kilku odnogach kwietnych; liście korzeniowe — przedłużone w ogonki prawie dłuższe od blaszki i rynienkowate, podłużnie-jajowate lub przewrotnie-jajowate, tępe, (6" i 2"), cokolwiek nierównoboczne, całobrzegie, — odziomkowe, lirowate, o 1 lub 2 parach łatek podłużnie-lancetowatych i całobrzegich, jeszcze dość długo-ogonkowe, — wyższe piérzastodzielne w 3—4 pary łatek zbiegających, bezogonkowe i nieco zrosłe podstawami, — a najwyższe nader równowązkie; podbaldazki wielkie, 3dzielne, dość zbite a później rozłożyste, wielokwiatowe, — o przysadkach zrosłych szerokiemi podstawami, lancetowatych, długokończystych, błoniasto obrzeżonych; kwiaty białe, z rurką prawie 2 razy dłuższą od kraju tępołatkowego, — z pręcikami i słupkami bardzo wystającymi, — a znamionami 3; wysmukłemi; ziarnczaki podłużnie-jajowate, ściśnione. — Dziko rośnie po górach Europy południowej, a zdziczały często w umiarkowanej; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Zarówno z kosiłkowym używano i jeszcze

dziś miejscami używają *karzeni Kozłka większego* lub *Dryawnika*— *radix Valerianae majoris* v. *Phu*, choć znacznie słabszych.

Pod tém samém mianem, starożytni zbierali korzenie z

GAT. 10. *K. rukwoliściego* (*V. sisymbriifolia* VAHL.): ziele trwałe— z korzeniem wiązkowo-bulwonośnym, o bulwach obłych do $2\frac{1}{2}$ " długich, wybiegłych nagle w długi a cienki koniec włóknowaty; z łodygą do 2' wysoką, nagą i delikatnie kręskowaną; z liśćmi korzeniowymi bardzo licznymi, piérzastodzielnymi w łaty jajowate i prawie wykrawano-ząbkowane, — odzionkowymi, lirowatymi, — łodygowymi coraz mniej łatkowymi i bezogonkowymi, — a górnymi równoważko-lancetowatymi; z podbaldaszkiem 3dzielnym i często jeszcze widlastodzielnym, zbitym, o przysadkach zaostzonych; z kwiatkami różowawymi, o rurce korony dłuższej, przecinkach krótszych od kraju, znamienia pojedynczym:— zwyczajnego na Wschodzie.— (*V. Dioscoridis* SIBTH.).

GAT. 11. *K. rozdzielнопłciowy* (*V. dioica* LIN.), czyli *mały* lub *bagienny*.— Ziele trwałe. Kłęb prawie-bezwonny, poziomy, nader cienki, wstawowaty, na wstawach łuskowaty i wielokorzonkowy, a z końca wydający rozłogi około podstawy łodygi. Łodyga do $1\frac{1}{2}$ ' i wyższa, wzniesiona, 4ścienna, rowkowana, kręskowana, naga lub téż— zwłaszcza na wstawach— omszona. Liście korzeniowe okrągłe, jajowate lub nieco-podłużne, zwykle całobrzegie, ($1''$ i $\frac{1}{2}''$), na równie długich ogonkach— a jeszcze dłuższych u piłkowanych liści rozłogowych; łodygowe najniższe krócejogonkowe, lirowate, o 2—4 parach łatek bocznych podłużnych, nagich i niekiedy piłkowanych, — wyższe bezogonkowe, zrosłe podstawami, lirowate lub piérzastodzielne, z 3—6 parami łatek całobrzegich, — a kwiatowe bardzo równoważkie; (znachodzi się jednak odmiana ze wszystkimi liśćmi całkowitymi.). Kwiaty zwykle rozdzielнопłciowe; męzkie większe, różowe w podbaldaszku wielkim i na znacznie

większej roślinie; żeńskie zaś na znacznie mniejszej różowawo-białe, mniejsze i w zbito-kulistych podbaldaszkach: jednak dość często po lasach cienistych, pojawiają się i mieszanopłciowe rośliny, lub też całkiem obupłciowe.— Bardzo zwyczajny po łąkach wilgotnych, bagnach i podobnychże lasach, w całej Europie i na Wschodzie; kwitnie w maju i czerwcu.— Niegdyś, dostarczał on *korzenia Kozłka bagiennego* lub *Dryawnika mniejszego*— radix Valerianae palustris v. Phu minoris; który bardzo mało wonny, nie mógł też być tyle skutecznym.

GAT. 12. *K. celycki* (V. celtica LIN.), w starych zielnikach *Spika rzymska*, *Narda francuzka*, *niemiecka*, *celycka* lub *rzymska*.— Ziele trwałe: w którym— kłęb ukośny, pokryty gęsto resztkami ogonków liściowych łuskowatymi i rudawo-cisawymi, wielogłowy, z mnóstwem korzeni włóknistych: łodyga do 4' podnosząca się, pojedyncza, obła, króśowana i naga: liście korzeniowe przewrotnie-jajowato-klinowate, zwężające się w ogonek pochwiasty, wraz z nim do 2 1/2" długie, tępe, całobrzegie i nagie; łodygowe tylko 2, poniżej środka łodygi, prawie-bezogonkowe, podobnej postaci lecz mniejsze; a podkwiatowe także 2, równoważkie: podbaldaszki jakby w przerywanych gronach kłosowatych, 3—5kwiatkowe, na 2" długie; niższe bez- a wyższe -szypulkowe, — o przysadkach równoważkich, a przysadeczkach lancetowatych długości kielicha, — o kwiatach drobnych, zewnątrz różowych a wewnątrz żółtawych, z łateczkami kraju korony kończystawymi i cokolwiek dłuższymi od pręcików: ziarnczaki nagie. — Porasta najwyższe Alpy Europy środkowej; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Bardzo znakomitą leką — i słusznie, był cały kłęb, swany

Kłosem lub *Szczecią celtycką* — *Spica v. Nardus celtica*; skutków kozłkowego, ale dużo mocniejszych.

Pod tém samym nazwiskiem, uchodził także kłąb

GAT. 13. *K. miłownego* (*V. Saliunca ALL.*), zwanego także *Spicą* lub *Kłosem celtyckim* i *Kwiatem Maryi Magdaleny*: rosnącego w darń i całkiem nagiego: — o kłębie wonnym, grubym, wielogłowym; lodydze do 4" najwyższej, często podnoszącej się, obłej; liściach korzeniowych rozpostartych różyczkowato, krótkoogonkowych, ogrubnionych, łopatkowatych lub przewrotnie-jajowatych, tępych, do 6" długich, całobrzęcych, — a lodygowych w 2 parach, równowąskich, czasem w podstawie 3zębnych, zaledwie ½ calowych; podbaldaszkach widlastodzielnych i prawie-główkowatych, z przysadeczkami 2ma przy każdej trójce kwiatków; tych zaś różowych i wonnych, a ziarnczakach nagich: — rosnącego nieco rzadziej na Alpach styryjskich i szwajcarskich, oraz Apenninach; kwitnącego w lipcu i sierpniu: — jako i

GAT. 14. *K. kopytnikolistnego* (*V. asarifolia DURR.*): węższera całkiem *lekarzkiego*; lecz — z kłębem bulwowatym, podłużnym, czarniawym; z liśćmi korzeniowymi więcej do *Knieci błotnej* niż do *Kopytnika* podobnymi, lecz nieco-ząbkowanymi, dość-długooogonkowymi i nagimi sarówno z resztą rośliny, — z lodygowymi zaś piérzastodzielnymi w łaty równowąskie i tępe, z końcówką największą; z podbaldaszkami bardzo ściśnionymi, — o bardzo wąskich przysadkach, — a kwiatkach większych lecz podobnych do *lekarzkiego*: — dotąd znalezionego na górach wyspy Kreta, zwanych Sfakioty.

GAT. 15. *K. bulwowaty* (*V. tuberosa LIN.*), dawniejszych *Bliźniczeki wonne*, *Narda pękata*, *Narda górny* lub *skałny*, *Kozłków ślad.* — Ziele trwałe. Kłąb o 1 lub 2 bulwach podłużnych lub kulistawych i żółtawo-szarych, z licznymi korzeniami włóknistymi, wydający rozłogi krótkie — a z tych górą liście a spodem bulwką. Łodyga — tak jak i reszta rośliny — całkiem naga i zaledwie-krésowana, 6—12" wzniesiona i pojedyncza. Liście korzeniowe około 1" długie, jajowate lub podłużne, tępe,

całobrzegie, ogrubnie, łodygowe lirowato-pierzastodzielne, nieco zrosłe podstawami, w 2—3 parach,— najniższe o 1—3 parach łatek lancetowatych i całobrzegich,— średnie o tychże równowązkich,— a najwyższe prawie z szydłowatemi. Podbaldaszek ścisły, półkulisty; z przyśadkami z podstawy jajowatej niemal szydłowato-kończystymi; z kwiatkami obupłciowymi, różowawymi, wońnymi,— o łateczkach korony zaokrąglonych, o pręcikach wystających a słupku ukrytym. Ziarnczaki jajowe i z obu stron włosiste.— Porasta murawy kamiéniste i suche, w Europie południowej; kwitnie w maju i czerwcu.— Korzeń jego smaku i woni *lékar-skiego*, zbieranym bywa jeszcze do dziś dnia i używanym w miejscu, jako *Szczec górna* lub *Narda skalna*— *Nardus montana*, w sposób innym ga-tankom odpowiedni.

Toż samo rozumieć należy i o

Gat. 16. *K. włoskim* (*V. italica* LAM.):zaledwie odróżniającym się— wyższym wzrostem; liśćmi znacznie większymi,— korzeniowymi podłużnie-jajowatymi, całymi, całobrzegimi lub nieco ząbkowanymi, a nawet i lirowatymi,— łodygowym[?] pierzastodzielnymi, o łatkach malejących ku ich podstawie, wązkich i odlegle ząbkowanych,— a wierzchołkowych równowązkich i równych wiechowatemu podbaldaszkowi:— dość częstym na Krecie i we Włoszech, po górach.

RODZINA CLXII.

Marzannowate (Rubiaceae JUSS.).

Kwiaty obu- a rzadko przez zronienie jednopłciowe, umiarowe lub cokolwiek nieumiarowe; najczęściej w podbaldaszkach lub wiechach, a niekiedy w główkach— i to wolne albo zrosłe z sobą podstawami. Kielich zrosły rurką z jajnikiem, różnej postaci; już

całkiem lub półgórny, już rurkowany albo dzielnny, już ucięty i całobrzegi, już 2—6-wrębny lub też -zębny; w owocu trwały, odpadający albo niewyraźny.— Korona osadzona w końcu rurki kielicha, kółkowa, lójkowata, tacowata albo dzwonekowata, wewnątrz gładka, a częściej włosista w gardzieli; w kraju 4—6-wrębna, umiarowa lub zaledwie nieumiarowa; z przedkwitnieniem łuszczykowatym albo skręcono-dachówkowatym.— Pręciki osadzone na rurce korony, i to bądź w samej gardzieli, bądź nieco niżej, bądź po nad podstawą; zamknięte lub wystające, w liczbie łatek korony i naprzemianległe z temiż, a niekiedy w mniejszej: nitki cieniuchne i króciuchne, czasem prawie-żadne, już wolne, już zrosłe z sobą: główki wewnątrzwrotne, 2woreczkowe, wzniesione lub pochyłe, wolne albo rzadko kiedy zrosłe; z woreczkami obok- lub równo-ległymi i otwierającymi się w podłuż.— Jajnik dolny, powstały z 2 lub więcej jajniczków, rzadko pojedynczy; z krążkiem górnym mięsistym, słojeczkowatym, miedniczkowatym, a niekiedy bez tegoż: załączki w komorach już pojedyncze i— albo wzniesione z podstawy, albo wiszące u szczytu każdej, albo też czasem uczipione tarczowato w środku krawędzi wewnętrznej,— już parzyste i to obok- lub nad-ległe,— już wreszcie licznie poosadzane na łożysku wewnątrzkatnym i to —podnoszące się wisząco, prawie poziomo lub też tarczowato; wywrócone albo dwuwrotne: szyjka pojedyncza: znamię wrębne lub też odpowiednią liczbę komor łatkowe, z łatkami wolnymi lub pospajanymi.— Owoc torebka, jagoda lub pestczak, w wierzchołku już nagi, już pępkowaty, już uwieńczony krajem kielicha trwałym, 2—więcej- a najrzadziej 1-komorowy; o komorach 1—wisło-nasienkowych, niepękających albowi też rozmaicie.

— Nasiona wzniesione, wywrócone, poziome lub tarczowate; samotne zwykle wypukłe w grzbiecie a z przodu płaskie, a liczne najczęściej ściśnione i obrzeżone błoniasto: skórka gładka albo pomarszczona: białko zbitomięsiste, chrząstkowate lub rogowate, rzadko kiedy skąpe albo prawie-żadne, już ściśle pełne, już jakby żłute. — Zarodek w białku prostoległy, prosty albo skrzywiony, osiowy, podgrzbietowy lub też podstawowy; o listniach już półobłych, już szerokich, już listkowatych; a rostkowi obłym, bliskim znaczka, dólnym albo górnym. — *Drzewa, krzewy, rzadko zioła: z łodygami i gałęziami obłemi lub 4ściennymi, wstawowato-członkowatymi: z liśćmi prostymi, całkimi, bez- lub też -ogonkowymi, naprzeciwoległymi albo okręgowymi; przy każdym 2 przylistki — już wolne między sobą i od liścia, już wolne między sobą lecz zrosłe z liściem, już należące do tegoż samego liścia zrosłe z sobą, już zrosłe z osobna położone po każdej stronie każdej pary liści, już wszystkie 4 każdej pary wraz ale tylko podstawami, już też wszystkie wraz prawie do pewnej wysokości — naśladowując wtedy liście okręgowe; przy których atoli brak pąpiów kątowych, jest wskazówką ich przyrody nie liściowej ale przylistkowej.*

PODRODZINA I.

Kawowate (Coffeaceae ENDL.).

Owocu komory 1- a rzadko 2-nasionowe.

PLEMIĘ 1.

Gwiazdkowate (Stellatae CHAMIS.).

Kwiaty obu- lub rozdzielno-płciowe; Korony léjtowate albo kółkowe, zwykle 4wrębne w łatki w przed-

kwitnieniu łuszcynowato złożone. Jajniki 2komorowe; komory 1załążkowe; szyjki 2, odosobnione, lub mniej więcej zrosłe z sobą; znamiona główkowate. Owociki suche, rzadziej jagodowate, odosabniające się po dojrzaniu lecz niepękające, 1nasionowe. Białko rogowate.— *Ziola lub podkrzewy: o korzeniach zwykle czerwonych: liściach naprzeciwległych; z tych każdy z pąpiem w kącie, — a obok niego z obu stron po 1—2—3 przylistki zupełnie liściom podobne, jednak bez papków, — zład pozornie wydają się jakby liście okrągowe.*

RODZAJ 1041. *Przytulia* (*Gallum* LIN.).— Kielich rurką swą jajowato-kulistawą lub podłużną zrosły z jajnikiem; z krajem całkowitym, prawie niewidocznym. Korona kółkowo-gwiazdkowata, 4- a bardzo rzadko 3-wrębna. Pręcików 4 rzadko 3, osadzonych na rurce i wystających; z nitkami nitczkowatymi; z główkami wzniesionymi. Jajnik 2komorowy; komory 1załążkowe; załążki dwuwrotne; szyjki 2, krótkie i zrosłe w podstawach; znamiona główkowate. Owoc dwuguzikowy, istny dwuziarnczak bezżeberkowy, suchy lub mięsistawy, chropowaty lub szorstki, 2komorowy; guziki w grzbiecie wypukłe a z przodu płaskie, niepękające, 1nasionowe. Nasiona wzniesione, zaledwie do odgraniczenia od nasiennika. Zarodek w białku rogowatym, nieco skrzywiony; listnie listkowate; rostek dolny.

GAT. 1. *P. żółta* (*G. verum* LIN.), dawniej także *samiec* lub *Młeczne ziele*, oraz *Zaprzalek*.— Ziele trwałe: w którym — łodyga do 2' wzniesiona lub w odziomku pokładająca się, tęga, obława z 4 bruzdami wpodłuż, zwykle łącznie z liśćmi ostro-szorstka, nadzwyczaj rzadko również z nimi naga i gładka, na każdym wstawie z 2ma naprzeciwległymi gałęziami, z których tylko

górne— płodne i dalej podobnie rozgałęzione— tworzą wielką, zbitą i przerywaną wiechę: liści— $1\frac{1}{4}$ " długich, prawie nitkowato-równowązkich, tęgawych, ciernisto-zaostrzonych, brzegiem podwiniętych, z wierzchu ciemnozielonych i lśnących a spodem białawo-szarych i omszonych albo nagich,— w okręgu na łodydze po 8—10, na gałęziach niżej po 6, wyżej po 4 coraz krótszych, w samych zaś wierzchołkach po 2 i to szczecinowatych: kwiateczki drobnuchne, czysto-żółte, rzadko białawo-żółte, zdala miło- a z bliska słodko- ale nieprzyjemnie-wonne,— na szyułeczkach nagich, obok odnóg ukwitnienia omszonych,— o łateczkach korony podłużnych lecz z sztylcikiem w przytępionym końcu: owocki nagie.— Jak najpospolitsza po łąkach suchych, miedzach, koło dróg i t. p. w całej Europie i Syberyi; kwitnie od czerwca do września.— Dawniejszymi czasy *ziele i kwiaty Przytulii*— herba et flores Galii, znachodziły się po lékarniach jako lék na rany, oparzenia, krwotoki, zadawany przy tém w padaczcze, w kurczowych cierpieniach kobiet i dzieci; korzeń zaś jako zalecany do wzbudzania popędu płciowego. Technicznie ten ostatni barwi pięknie na czerwono, kwiaty na żółto; liście zaś służą w wyrobniach niektórych gatunków sérów do zwierania mléka, zkad zapewne barwa tychże zawsze żółtawa pochodzi.

W podobnych wypadkach, używano także jako léku

GAT. 2. *P. białyj* (G. Mollugo LIN.), w starych pismach *Marzaną polną, leśną, płonną i mniejszą*, oraz *Retą płonną* mniejszą: z łodygą 3' dorastającą, wietką, zwykle leżącą i wspinającą się na inne rośliny, w całej długości rozsochato-rozgałęzioną, we wstawach nabrzmiałą, 4ścienną, nagą albo miękkowłosą; z liśćmi zwykle ośmiornymi, już lancetowatymi, już podłużnie-przewrotnie-jajowatymi, już (ale rzadko) równowązkimi, tępymi lub zaostrzonymi lecz zawsze z sztylcikiem

w końcu, brzegiem niepodwiniętymi ale uzbrojonymi cierniakami zwróconymi ku wierzchołkowi i ostrymi, z wierzchu lśnącymi a spodem ciemnymi; z wiechą rozpięrzchłą, o odnózkach niższych rozszechatych; z kwiatkami białymi lub żółtawo-białymi, — o łateczkach korony wybiegłych w koniuszek długi a miękki; z owocami nagimi i gładkimi: — także bardzo swyczajnej po suchych łąkach, pagórkach, okopach, miedzach, zaroślach, lasach i t. p. w całej Europie; a kwitnącej od maja do sierpnia: — z której pochodziło ziele *Przytulii białej* — herba Galii albi. — Oraz

GAT. 3. *P. okrągłolistnej* (G. rotundifolium LIN.): ziele trwałe; którego — łodyga do 6" i wyższa, wietka, cienka, rozestana lub podniesiona, 4ścienna, naga lub czasem w odziomku odstająco-włosista, prawie-pojedyncza lub też z 1 — 2 gałęziami; liście począworne, jajkowane, ($\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{4}$ "), zwężone w podstawie w krucióchny ogoneczek, w końcu zaokrąglone i satylecikowate, 3nerwowe, tęgowłoso-rzęskowane, nagie — tylko na nerwach ostrawe; podbaldaszek długoszypulkowy, raz- lub 2razy-3dzielny, rozpięrzchły, skąpokwiatny; kwiatki 5—3 wraz, białe, — o łatkach korony kończystawych; owocki czarne, kuliste, haczystoszczetne: — niezbyt zwykłej, po lasach górskich zwłaszcza szpilkowych, a w przedalbach w miejscach cienistych; kwitnącej od czerwca do sierpnia: — która dostarczała ziele *Przytulii okrągłolistnej* — herba Galii retundifolii.

GAT. 4. *P. Ostrzyca* czyli *Spona* (G. Aparine LIN.), także *Lepczyca*. — Ziele roczne: o łodydze wietkiej, pnącej się czasem i do 4' po innych krzewach, 4kątnej, po krawędziach wstecznie-haczysto ciernistej, po wstawach odstająco-tęgowłosej, a w podstawie gałęzistej; o liściach sześciórnych lub ośmiórnych, na 1" długich, w końcu tępych lub kończystawych i zawsze ze sztylcikiem ościstym, 1nerwowych, w brzegu i na nerwie spodnim wstecznie-haczysto ciernistych, z wierzchu zaś wstecznie szcpecinkowatych ku wierzchołkowi — dólnych przewrotnie-jajowatych i ogonkowych, a górnych przewrotnie-lancetowatych i bezogonkowych; o kwiatach

3—11, drobnych i białych lub zielonawo-białych, zrzadka osadzonych na szypułkach głównych i końcowych i kątowych, na każdym wstawie pojedynczych lub naprzeciwległych— i wtedy z jedną krótszą,— z szypułkami prostopadle odstającymi; o owocach kulistych, prawie wielkości grochu, wstecznie-haczyasto-ściśtych.— Pospolity i nader uciążliwy chwast, przez czépienie się wszystkiego swém haczykowanym pokryciem, rośnie wszędzie koło pól, po miedzach, polach, i ogrodach warzywnych w całej Europie, Azji i Ameryce północnej; kwitnie od czerwca do września.— Używano kiedyś, z zieleń *Ostrzycy*— herba Aparines świeżo-wyciśniętego soku, jako rozpuszczającego i pędzącego mocz, w puchlinach, oraz w stwardnieniach gruczołów i cierpieniach piersiowych. Owoców używają Irlandczycy jakby kawy; a pastérki precedzają przez zieleń mléko, celem oddzielenia uronionych doń włosów.

GAT. 5. *P. krzyżowa* (G. cruciata SCOP.), także *Potulia*, jako mylnie do rodzaju tego liczona.— Ziele trwałe, żółtawo-zielonawe i mięszanopłciowe: z łodygą $\frac{1}{2}$ —2stopową, mdłą, odziomkiem pokładającą się i tylko wiérchołkiem wzniesioną, 4kątną, gęsto- i odstającą-tęgowłosą, na wstawach cisawo-czerwoną, często w odziomku z gałązkami króciutkimi: z liśćmi poczwórnymi, eliptycznie-wydłużonymi lub jajowatymi, ($\frac{1}{2}$ "—1" i $\frac{1}{6}$ "— $\frac{1}{3}$ "), kończystawymi, 3nerwowymi,— z których dolne całkiem a górne tylko brzegiem i na nerwie głównym pokryte są jak łodyga: z szypułkami w $\frac{2}{3}$ częściach górnych łodygi po 4—6 w kącie każdego liścia,— każda widlasto- lub troisto-dzielnie podbaldaszczykowa, 5—7-kwiatkowa, długości liścia, z 2ma przysadkami lancetowatymi na każdym rozwidleniu, tęgowłosa lub czasem i

naga, w czasie owocowania odgięta; z kwiatkami drobnymi, żółtymi, o listkach korony kończystych,— każdy środkowy obupłciowy a skrajne męskie, lub najniższe na lodydze li męskie a wyższe obupłciowe; z owocami nerkowatymi, nagimi lecz pomarszczonymi, po dojrzewaniu podwiniętymi pod liść, często tylko o 1 komorze upłodnionej.— Jedna z bardzo powszechnych po cienistych murawach, zarostach i lasach w całej Europie i Azji północnej; kwitnie od kwietnia do czerwca.— Używaną była jako *ziele krzyżowe* lub *Barwicy słotój*— herba Cruciatæ v. Asperulæ aureæ, do gojenia ran i leczenia przepuklin; a nawet miejscami jeszcze i dziś lud używa jęj w tym celu.— (*Valantia cruciata* LIN.). 1111

Podobneż własności, posiadaż:

GAT. 6. *P. visocema* (G. verum Scop.): różnięa się od *krzyżowój*, zaedwie— wzrostem niższym i więkşą nagością; gdyż jęj mniejsze i stósunkowo szersze listki— bywają tylko brzegiem i na nerwie głównym rzęskowane, a lodyżka jedynie w odsiomku odstająco—krótkowłosa:— która należy do Europy umiarkowanęj.— (*Valantia glabra* LIN.).

GAT. 7. *P. bulwiasta* (G. tuberosum LOUR.).— *Ziele* trwałe: o kłębie bulwiastym, podługnie-jajowym; lodydze leżacęj, 1½' długięj, pojedynczēj, cisawo-czerwonej; lięciach poczwórnych albo pięciórnych, lancetowatych, nagich, modrawo-zielonych; szypułkach postępianych w kątach lięci, długich, 1kwiatkowych; owocach kulistawych, chropawych.— Tak dzika jako i uprawna, częsta w Chinach i Kochinchinie.— Chińczycy bulwy jęj białe i okwitujące w skrobią bardzo szacują, znajdując je pomocnemi w chorobach piersiowych— a nawet w suchotach; prócz tego gotowane jadają, a z otrzymanęj z nich mączki przyrządzają różne potrawy.

RODZAJ 1042. *Marsanna* (Rubia TOURN.).

— Kielich rurką jajowo - kulistawą zrosły z jajnikiem; z krajem górnym, całkowitym lub prawie-nieznacznym. Korona prawie - dzwonkowata albo kółkowa, 5dzielną. Pręcików 5, osadzonych w rurce korony, nieco wystających; nitki krótkie; główki wzniesione. Jajnik 2komorowy; komory 1zależkowe; zalążki dwuwrotne; szyjki 2, krótkie, zrosłe z sobą podstawami; znamiona główkowate. Dwuziarnczak mięsisty jakby dwujagódka, kulistawo - mosznowaty, 2komorowy, gładki, niekiedy ze zronioną 1ną komorą. Nasion w komorach po 1, wzniesionych, zaledwie odróżnialnych od nasiennika, w grzbiecie wypukłych a płaskich z przodu. Zarodek w białku rogowatém nakrzywiony; o listniach listkowatych; a rostk^{pie}u dólnym.

GAT. 1. *M. barwiérska* (R. tinctorum LIN.), najdawniej większą, domową, ogrodną lub Retą, a później Broczem i Krapem mianowana.— Ziele trwałe. Kłęb jakby wpół-zdrzewiały, głęboko w ziemi rozplóający się gałęzisto, na każdej odnodze tu i owdzie z 2 naprzeciwległymi papiami łodygowymi, pokryty korzeniami wstawowatymi, grubości pióra gęsiego,— w uprawnej grubszymi, i zarówno z nim czerwonymi. Łodygi liczne, zielne, 3' a w uprawnej do 6' długie, bardzo rozpierchłe, plózące się lub wspinające na inne rośliny, niewyraźnie-4kątne, zarówno z resztą rośliny nagie— ale za to na krawędziach uzbrojone mocnymi, ostrymi i wstecz-haczyasto poodginanymi cierniami; z gałęziami naprzeciwległemi, śmigłemi, rozmaicie z sobą nawzajem poplątanemi i podnoszącemi się czasem w wiérzchołkach. Liście w odziomku poczwórne, ku wiérzchołkowi sześciórne, na gałęziach poczwórne lub pięciórne, a pod kwiat-

mi naprzeciwległe,— eliptyczno-lancetowate, z obu końców zaostrome, w podstawie zwężone w krótki ogonek, ($1\frac{1}{2}$ —3" i $\frac{1}{2}$ —1"), dość tęgie, z obu stron nagie i gładkie, brzegiem i na nerwie spodnim uzbrojone cierniami mocnymi i wstecznie poodginanymi. Szypułki naprzeciwległe, katowe, dwarazy - 3dzielne,— a na nich podbaldaszkę, tworzące wraz jakby przerywaną i ulistnioną wiechę, także krótko-cierniste; kwiaty do $\frac{1}{4}$ " w średnicy, zielonawo-żółte,— o koronach zwykle 5- a w niektórych i 4-dzielnych w łatki powginane zgrubłymi końcami, płasko-dzwonkowato-kółkowych,— o pręcikach w liczbie łatek, z główkami równoważkami. Owoce przez zronienie często 1komorowe, prawie-kuliste, nagie, początkowo czerwone a później czarne.— Dzika pospolita na Wschodzie, nawet i w Europie południowej, po polach, po murawach i w zaroślach,— a uprawiana nietylko tam ale i w środkowej, i to miejscami powprowadzana nawet w płodozmian rolniczy; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Lékarskim jest kłęb z korzeniami, okwitujący w czerwien i w żółci, zwany *korzeniem Marzanny*— radix Rubiae tinctorum, dawniej zachwalany jako środek pędzący mocz, w zastoinach brzusznych, w osłabieniu dróg trawienia, w zimnicach, zwłaszcza téż jeszcze przed niedawnym czasem w krzywicy; bo że działać może na istotę kości, najlepszy dowód, iż używany z pokarmami zabarwia je różowo. Ale za to nie jest dość do ocenienia, zastosowanie jego przemysłowe w barwiérstwie, pod nazwiskiem *rety* lub *krapu*; gdyż daje barwy szkarłatne i żółte, dotąd najtrwalsze jakie znamy.

We względsie barwierskim, prawie wszystkie gatunki tego rodzaju, znalazły już w różnych krajach odpowiednie zastosowanie; wszelako najwięcej zbliżone do dopiero co opisanego— są:

GAT. 2. *M. obca* (R. peregrina LIN.): różniąca się od tamtej głównie— trwałością łodygi i liści, przytém dużo cięższych; liśćmi najwięcej poczwórnymi, rzadko 5 — 6-ciórnymi, bez zwężenia w ogonek; szypułkami tylko widlastodzielnymi, o kwiatach znacznie większych, słatkami korony nagle zwężonemi w końcu prawie ościsto:— dziko rosnąca wraz z poprzedzającą, a do tego i w Europie zachodniej— jak w Anglii;— która uprawiana na Wschodzie dostarcza najlepszego krapu smirneńskiego i lewanckiego.— (R. anglica HUDS.).

GAT. 3. *M. lśnąca* (R. lucida LIN.): od obcej odmienna, jedynie— łodygami mniej ciernistemi, zwłaszcza w odziomku; liśćmi eliptycznymi, lśnącymi, mniejszymi, tylko w brzegu a nigdy na nerwie spodnim ciernistymi; oraz kwiatami więcej białawymi, o słatkach ościsto-kończystych:— wraz z nią rosnąca.

GAT. 4. *M. indyjska* (R. Munjista ROXB.):— podkrzew wspinający się na krzewy i drzewa, niekiedy całkiem przygłuszcujący je, ramienisto rozgałęziony z kątów 2 większych liści każdego niemal wstawu; z łodygą na mocno wydatnych krawędziach początkowo pokrytą kolcami drobnymi i wstecznie poodginanymi, które jednakowoż później odpadając wraz z przyskórnią— czynią ją wraz z gałęziami bezbronną, obłą i cisawą; z liśćmi długoogonkowymi, poczwórnymi, sercowatymi, brzegiem i na nerwie dółnym wstecznie ciernisto-ostrymi, na obu powierzchniach wyźłobionymi, — i to zawsze 2 naprzeciwległymi 2 razy większymi od 2 drugich; szypułkami 3-dzielnymi aż do szypuleczek, 4kątne ale nagie, razem tworzącymi wiechę przedłużoną, — o przysadkach długich, bezogonkowo-sercowatych, — o kwiatach drobnich, nader mnogich, zielonawo-żółtawych, z koniuszkami korony słatkowej powginanymi, — pręcikach dłuższych od korony; z owocami kulistymi, wielkości pieprzu, nagimi, często o 1 tylko komorze:— zwykła w górnych okolicach Bengalu północnego i Nepalu:— której kersen barwierski smany i w europejskim handlu, używanym bywa w Indjach wschodnich do leczenia błodnicy z nadzwyczajnym skutkiem.— (R. cordifolia LIN.).

RODZAJ 1043. *Barvica* lub *Marsanka* (*Asperula* LIN.).— Kielicha rurka jajowato-mosznowata, zrosła z jajnikiem; z krajem górnym, króciuchno-4ząbeczkowym i odpadającym, lub też niewyraźnym. Korona léjkowata, rzadziej dzwonekowata, w gardzieli naga, a w kraju 4- niekiedy 3-wrębna. Pręciki 4, osadzone w rurce, z niej wystająca cokolwiek; nitki nitczkowate; główki podłużne i wzniesione. Jajnik 2komorowy; komory 1zależkowe; zalążki dwuwrotne; szyjki 2, zrosłe tylko w podstawach lub też w całej długości; znamiona główkowate. Owoc kulisto - mosznowaty, suchy lecz zaledwie-mięsistawy, w szczycie nagi, 2komorowy; o 2 guzikach w grzbiecie wypukłych, płaskich z przodu, niepękających i 1nasionowych. Nasiona wzniesione, zaledwie do odróżnienia od nasiennika. Zarodek w białku rogowatém nieco-nakrzywiony; z listniami liściastymi; z ростkiem dólnym.

GAT. 1. *B. wonna* (*A. odorata* LIN.), dawniej *Wątrobné ziele gwiazdziste*.— Ziółko trwałe; którego— kłęb. poziomy, rozplóający się w ziemi, cienki, gałęzisty, członkowaty, czerwono-cisny, wydający ze wstawów na dół liczne korzonki włókniste a ku górze łodygi; te ostatnie w odziomku podnoszące się, preste, 5—10" wysokie, pojedyncze, cienkie, 4ścienne, na wstawach z wieńczykiem krótkich włosków a zresztą nagie; liście górne 8—10ciórne, lancetowate lub szeroko - lancetowate, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{4}$ "), a dólne 4—6ciórne krótsza i stósunkowo szérze,— wszystkie w podstawie zwężone w krótki ogonek, w wierzchołku zaostrome i cienko - kończyste, hrzegiem i na dólnym nerwie ostre przez cierutki szczytinowate zwrócone ku wierzchołkowi, a zresztą jaśniezielono - lénące; podbaldaszek długoszypułkowy, 3dziel-

ny, na rozwidleniu o 4—6 przysadkach równowazko-szy-dłowatych w okręgu, a na każdej odnodze— z 3ma, 5ma lub 7ma kwiatkami szypuleczkowymi, drobnymi, białymi i mi-łowonnymi, każdy o 2 przysadeczkach naprzeciwległych; owocki pokryte gęsto szczecinkami długimi, poodgina-nemi i białemi z czarnymi końcami.— Bardzo zwyczaj-na po lasach cienistych w całej Europie; kwitnie w ma-ju i czerwcu.— Używano jęj w całości, jako *ziela wq-trobnego gwiazdkowatego*— herba *Hepaticae stellatae* v. *Matrisylvae*, za świeża bynajmniej ale po wysuszeniu miło wonnego, i to— w zatkaniach i za-stoinach trzewów brzusznych oraz w chorobach na tych-że polegających, jak w żółtaczce, puchlinie, wyrzutach skórnych itp.

GAT. 2. *B. sinogorzowa* (*A. cynanchica* LIN.), lub *czerwonawa*.— Ziele trwałe: o kłębie prawie-zdrzewia-łym, wrzecionowatym, grubym, ciso-czerwonym, wyda-jącym z swęj szyi liczne okręgowo rozpierzehłe i na ziemi porozkładane a wierzchołkami popodnoszone— łodygi do 8" długie, 4ścienne, nagie; o liściach najniż-szych poczwórnych, tępo-lancetowatych, drobnych lecz w zbliżonych okręgach,— pośrednich 4—6-ciórnych, ró-wnowazkich, dłuższych, zaostzonych, zwykle ku jednęj stronie zwróconych i poodginanych, z których 2 naprze-ciwległych zawsze krótsze,— górnych zaś naprzeciwle-głych, z 4 przysadkami małymi; o podbaldaszkach li-cznych końcowych, z przysadeczkami lancetowatymi o-ścisto-ciernisto zaostzonymi, na łodydze większych a na gałęziach mniejszych, 3dzielnych; o kwiatkach drob-nych, zwykle po 3 wraz,— z koronami wewnątrz bia-łemi a zewnątrz czerwonawemi, nieco chropawemi przez sterczące kropeczki; o owocach nagich ale brodawecz-

kowanych.— Dość pospolita po pagórkach suchych i kamiénistych, po miedzach i koło dróg w całej Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Dawniej cała roślina ściągająco-gorzka, pod nazwą *Rety ślinogorzowej*— *Rubia cynanchiea*, zalecaną była w ślinogorzu i chorobach gardła; a kłąb jako *korzeń ślinogorzowy*— *radix Cynanchicae*, używanym bywa z korzyścią, w barwiérstwie, w zastępstwie Krapu.

Jeszcze lepszego barwiérskiego korzenia, dostarcza

GAT. 3. *B. własciwa* lub *barwiérska* (*A. tinctoria* Lm.), czyli *Marszałka farbierska*: odmienne od ostatniej— kłębem mocno - rozgałęzionym, wydającym z każdego wstawu pojedyncze a razem liczne— łodygi około 2' wzniesione, w odziomku ściornie a wyżej poczwórnie ulistnione i ostrawe w krawędziach; z przysadkami kwiatowymi jajowatymi, zaostrozonymi, bezostnymi; koronami zewnątrz gładkimi i często 3szczępnymi; a owocami również gładkimi:— częsta po pagórkach suchych, piaszczystych i kamiénistych zwłaszcza wapienowych, najwięcej w górzystych lasach.— Również trzymająca środek pomiędzy dwiema ostatnimi, za odmianę *barwiérskiej* uważana i wraz z nią rosnąca

GAT. 4. *B. góraska* (*A. montana* Krt.); różniąc się jedynie— koronami omszonymi.

PLUMIE 3.

Niedotworkowe (Spermacoceae CHAMISS.).

Korony najczęściej 4wrębne, z przedkwitnieniem luszczynowatém. Jajniki 2—4-komorowe; komory 1- a rzadko 2-zalążkowe. Znamię 2blaszczkowe. Owocki suche lub skąpomięse, oddzielające się, niepekające albo różnie pekające, 1- a rzadko 2-nasionowe. Białko mięsisto-rogowate.— *Ziola albo krzewy; z liśćmi naprzeciwległymi, a pochwecce przylistkowej łączącej ogonki często w końcu poszarpanej; z kwiatami w podbaldaszkach 3-*

dzielných, często jakby w główki słupkowate scisniętych.

RODZAJ 1044. *Śmierdatasska* (*Serissa* COMMERS.).— Kielich rurką, przewrotnie-jajową zrosły z jajnikiem; z krajem 5- a rzadko 4-wrębnym w lateczki krótkie, a czasem z sąbeczkami pomiędzy nimi. Korona léjkowata; z rurką, niekiedy szorstką; z krajem 5- czasem 4-lateczkowym, — o lateczkach w przedkwitnieniu wwinętych, czasem 3wrębnym. Pręcików 5—6, osadzonych w gardzieli; z nitkami króciuchnymi; główkami równoważkami i wystającymi. Jajnik 2komorowy, z krążkiem mięsistym w wiérzchołku; z komorami tarczowatymi; z zalążkami przyczepionymi tarczowato, o jajotworku dólnym; z szyjką nitkowatą, zamkniętą; ze znamieniem wrębnym w lateczki równoważkie. Jagódka kulistawa, uwieńczona krajem kielicha, 2komorowa. Komory 1nasionowe.

GAT. 1. *Ś. właściwa* (*S. foetida* COMM.).— Krzewek mały, bardzo gałęzisty, po roztarciu mocno cuchnący: którego łodyga do 4' najwyżej wzniesiona, rozrzucono i podnosząco się— rozgałęziona w odnogi cieniućhne, obłe, popielate, nagie, w końcach podginane; liście prawie - bezogonkowe, odstające, naprzeciwległe, często w kątach wiązeczkowe, podłużnie-jajowate, w tępych wiérzchołku kończyste, do 1" długie, nerwiste, całe nagie, z wiérzchu ciemno-zielone a spodem blade, — przylistki zrosłe i rzępowato - fręzłowate; kwiatki w wiązeczkach liści także wiązeczkowate, lub pojedyncze na końcach gałęzi, prawie - bezszypułkowe, białe, — o koronie znacznie dłuższej od kielicha, na lateczkach od zewnątrz czerwonej, w gardzieli zamkniętej kosmkami. — Rośnie w Japonii, Chinach i Kochin-

chinie dzika, a w reszcie Azji południowej uprawiana po ogrodach jak u nas bukszpan — jako oblanka grzęd; kwitnie od maja do września. — Korzeń gorzko-ściągający leczy biegunki, czerwonki, krwotoki macicy i różne upławy; również i w zapaleniach oczów i we wrzodach zewnętrznie, ma być skutecznym.

RODZAJ 1045. *Znuda* (*Borreria* MEY.). — Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem o 2 lub 4 łateczkach albo ząbkach trwałych. Korona tarczowata lub też lejkwata; o rurce nagiej wewnątrz lub w gardzieli włosistej; a kraju 4łateczkowym. Pręcików 4, osadzonych w gardzieli lub nieco niżej w rurce korony, wystających albo ukrytych; z nitkami szydełkowatemi; z główkami jajowemi albo równoważkami, wzniesionemi. Jajnik dolny, 2komorowy, z krążkiem nadjajnikowym i mięsistym; komory 1zależkowe; zależki ucześnie tarczowato, dwuwrotne; szyjka pojedyncza; znamię wrębne lub całkie. Owoce suchy, uwieńczony krajem kielicha, 2komorowy, rozpękający się od wierzchołka przez przegrody (całkiem bez przegród wolnych) — w 2 guziki otwarte od wewnątrz szparą podłużną i 1nasionowe. Nasiona podłużnie-jajowe w grzbiecie wypukłe a z przodu płaskie, z podłużnym rowkiem. Zarodek prosty, w osi białka zbito-mięsistego.

GAT. 1. *Z. właściwa* (B. Poaya DEC.). — Ziele trwałe, całe nagie: z kłębem cienkim, białym; z łodygą do 12" wysoką, prostą albo krzywą, pojedynczą, 4ścianną, żółtawo-zieloną; z liśćmi nasprzeciwległymi, bezogonkowymi, podłużnymi albo eliptycznymi, zastrzonymi, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{3}{4}$ "), żółto-zielonymi albo czerwonymi, — o przylistkach na $\frac{1}{2}$ " długich i szydełkowato-postrzępanych; z kwiatkami w główce końcowej lub też w okręgach wierz-

chołkowo-kątowych, o 4—6 przysadeczkach drobnych nierównych i równowązkich, bezszypuleczkowymi, w których środkowy największy, — o kielichu wartółkowatym, przyplaszczonym i 5łateczkowym, — o koronie lójkowatej, błękitnej i nagiej od zewnątrz, lecz na wewnątrz łateczek roztoczonych przylegająco-włoskowatej oprócz ich koniuszków, — o główkach sterczących, w podstawie 2łateczkowych, — a szyjce wrębniej w 2 łateczki, na zewnątrz odgięte a wewnątrz znamiononośne. — Nader pospolita w Minas w Brazylii; kwitnie od grudnia do kwietnia. — Kłąb posiadający smak ipekakuanowego, bywa też tak jak i tamten używany na wymioty i t. p: a liśćmi słodko-kwaskowatymi, leczą wszelkie morzyska.

Także zastępczo za ipekakuanę, używają się korzenie:

Gat. 2. *Z. rdzawej* (*B. ferruginea* Dc.), podkrzewu: z kłębem rdzawym a wewnątrz białym; z łodygami licznymi, zdrzewiałymi, na 1½' wzniesionymi, prostymi, pojedynczymi lub gałęzistymi, różnie omszonymi i rdzawymi, — a ich gałęziami 4ściennymi i długowłosemi; z liśćmi zaledwie-ogonkowymi, eliptycznymi, zaostrozonymi, (1" i ½"), ukośnie-3—4-nerwowymi, z wiérzchu zaledwie-szorstkawymi a spodem na nerwach szorstkowłosymi, — które przez niedokładne rozwijanie się papiów, często przedstawiają się jakby okrągowe, — o przylistkach omszonych i do połowy rudo frąglowatych; z kwiatkami w kulistych okręgach końcowych i kątowych, otoczonych 6—8 nierównymi liśćmi, — o przysadeczkach aż do podstawy szydelkowato-dzielnych, — o kielichu wązko-podłużnym, w łateczkach równowązkich rzęskowanym i czerwono-zielono plamistym albo fiołkowym, — o koronie skrzywionej, białej, czerwonej lub też fiołkowej, na końcu łateczek długowłostej, — o pręcikach wystających, — a znamieniu główkowatém; z owocem jajowym, ściśniętym i 4szębeczkowym; z nasionami mocno w poprzecz pomarszczonymi: — rosnącej wraz z poprzedzającą, a przez cały rok kwitnącej.

GAT. 3. *Z. okrągowa* (B. verticillata MEY.).— Podkrzew cały nagi: którego— korzeń na 4" długi a cienki, krésowany, zewnątrz czerwonawy a wewnątrz fioletkowy; lodyga drzewna, na 3' wysoka, cienka, niemal krająco-5kątna,— o gałęziach licznych, odstających mocno, także 4kątnych, popielatych i zwykle naprzeciwległych; liście równowazko-lancetowate, kończyste, krótkoogonkowe, dólne odległe, górne zbliżone i nibyokręgowe przez wiązki listków w ich kątach, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{4}$ "), w podstawie z krótkimi i rzadkimi szczecinami, z wierzchu ciemniej a spodem bledziej zielone,— z przylistkami krótkimi, krésowanymi, z każdój strony 5szczecinnymi i omszonymi; kwiatki drobnuchne w 2 okręgach końcowych i kątowych, kulistych, z których tylko pod górnym 2 liście,— o kielichu równowazkim, 2ząbeczkowym, nieco-rzęskowanym,— koronie léjkowatój, białej, równej pręcikom lateczkami tępemi; owocki małe, jajowe i nagie.— Tu i owdzie w Indyach zachodnich i Ameryce południowój, kwitnie prawie ciągle.— Korzeniem leczą Jamaikanie wszelkie upławy i toki, zwłaszcza kilawkę.

Wielkiój sławy używa także, w léczeniu tychże samych cierpień pomiędzy czarnymi kłęb:

GAT. 4. *Z. skrzydkastój* (B. alata DZC.). ziela trwałego, odznaczającego się— lodygą rozpiérzchło-gałęziastą, korzeniącą się, nagą, 4kątną i 4skrzydłą; liśćmi szeroko-jajowatymi, kończystymi, o przylistkach długo-frezlowstych; główkami kulistemi, końcowemi i pedpartemi 2—4 liśćmi, z kwiatków modrych z pręcikami dwusilnymi:— rosnącego w Gujanie.

RODZAJ 1046. *Niedotworek* (Spermacoe LIN.).— Kielich rurką jajową lub wartółkowatą zrosły z jajnikiem; z krajem trwałym lub nikiącym z czasem, 2—4zębny, niekiedy jeszcze z kilkoma ząbkami

dodatkowymi. Korona tacowata albo lójkowata; o rurce wewnątrz nagiej lub włosistej w gardzieli; o kraja 4łateczkowym. Pręcików 4, osadzonych w gardzieli lub nieco-niżej w rurce, ukrytych albo wystających; z nitkami szydełkowatymi; z główkami wzniesionymi, jajowemi lub równoważkami. Jajnik 2komorowy, z krążkiem mięsistym w szczycie; komory 1zależkowe; zalążki tarczowate, dwuwrotne; szyjka pojedyncza; znamię wrębne lub też całkie. Owoc suchy, uwieńczony często krajem kielicha zarosłym, 2komorowy, rozpadający się na dwoje,— w jeden guzik zamknięty przegrodą deń przyrosłą, a drugi otwarty przez oderwanie się téjże; z których każdy pękający od wierzchołka i 1nasionowy. Nasiona podłużnie-jajowe, wypukłe w grzbiecie a z przodu płaskie, z rowkiem podłużnym. Zarodek prosty, w osi białka zbito-mięsiste; o listniach listkowatych; a rostkowi dólnym.

GAT. 1. *N. szorstki* (S. scabra WILLD.).— Ziele roczne, całe szorstko-włosiste: z kłębem cisawo-czerwonawym; z łodygą niską, obłą, rozpiérzchłą, zieloną a później czerwonawą i cisawą,— o gałęziach dólnych naprzeciw- a gólnych naprzemian-ległych, rombaicie pokrzywionych; z liśćmi bezogonkowymi, ogrubniami, tęgawymi, przewrotnie-jajowatymi, (1" i 1/2"), słabo-zaostrzonymi, falistymi, pokręconymi i pokrzywionymi,— o przylistkach zrosłych w pochwę, o 3—5 szczecinach długich z każdój strony; z kwiatami drobnymi, najczęściój parzystymi w kątach liści lub okręgowymi, kolejno rozwijającymi się,— o kielichu lancetowato-łateczkowym, długości koron,— okoro nach lójkowato-dzwonkowatych, blade-szkarłatnych; do wpeł 4szczępných i równých z pręcikami i słupkiem— którego znamię wrę-

bne w łateczki podwinięte; z owocem jajowym, nieco-
włosistym, o 4 ząbkach w szczycie; a nasionami tępo-
jajowemi i ciso-czerwonemi. — Porasta miejsca nieuro-
dzajne i piaszczyste w Indjach wschodnich; kwitnie od
czerwca do września. — Wielkiej wziętości u tamecz-
nych jest korzeń, jako lek wstrząsający i czyszczący
krew w zastępstwie aarsaparylli; sok zaś świeży w osłiznie-
niu kiszek.

Gat. 2. *N. szcztokowaty* (*S. hispida* Lam.), zwykle za poprze-
dzający brany a nawet i opisywany: odróżniający się — łodygą 4-
ścianą, szcztokowatą; liśćmi przewrotnie-jajowatymi, ciernisto-koń-
cystymi, również pokrytymi z obu stron i w brzegu; ościami ich
przylistków krótszemi; koroną fioletową, wartokowato-léjkowatą; a
owocami więcej eliptycznymi i szorstkowłosymi: — rosnący na Cej-
lonie: — używanym bywa także jak korzeń ipekakuanowy.

RODZAJ 1047. *Dławnica* (*Richardsonia*
KUNTH.). — Kielich rurką kulistawą zrosły z jajnikiem;
z krajem zaciśniętym po nad jajnikiem, 4—7dzielnym,
bez ząbków dodatkowych. Korona léjkowata; o rurce
przewrotnie-ostrokężnej, wewnątrz nagiej; a kraju roz-
twarto- i zaostrozono-3—5-łatkowym. Pręcików 3—5, osa-
dzonych pod wierzchołkiem rurki, wystających; z nit-
kami równowążko-szydełkowatemi; a główkami jajowe-
mi i ruchomemi. Jajnik 3—4komorowy, z nieznacznym
krążkiem w szczycie; komory 1zależkowe; zależki tar-
czkowate i dwuwrotne; szyjka pojedyncza; znamię 3—5-
wrębne, w łateczki ogrubnie i maczużkowate. Owoc bło-
niasty, torebkowaty, przez okrojenie się z czasem i od-
padnienie kielicha nagi, rozpadający się na 3 lub 4 gu-
ziki bez żadnej osi środkowej — 1nasionowe i nie-
pękające. Nasiona podługne, w grabiecie wypukłe a z
przodu płaskie, z 2 rowkami w podłuż. Zarodek pro-

sty, w osi białka zbito-mięsistego; z listniami listkowatymi; a rostkami dółnymi.

GAT. 1. *D. szorstka* (R. scabra ST. HIL.).— Ziele trwałe, całe mniej więcej szorstkie. Kłęb do 8" długi a $\frac{1}{2}$ " gruby, zdrzewiały, często gałęzisty, prawie pionowy, brudno-biały, pokryty grubą korą pomarszczoną w poprzecz— jakby w obrączki wstawowate i poprzedzielane poprzecznymi rowkami. Łodyga pokładająca się i podnosząca na $1\frac{1}{2}$ ', wązko-cewiasta, w odziomku ciśszym cieńsza i korzeniopustna, naprzemian- i naprzeciw-gałęzista rozpiérzchło, a zrzadka poziomo- i tęgo-włosa. Liście podłużnie- lub przewrotnie-jajowate, tępawe, w podstawie zwężone w ogonek krótki, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{2}{3}$ "), z obu stron— zwłaszcza na nerwach dółnych— przylegająco- i biał- lub żółtawo-szorstkowłose, brzegiem ostro-rzęsowane; przylistki zrosłe w pochwę $\frac{1}{2}$ całową, błoniastą, białowłosą, z każdej strony o 3—4 ościach krótkich. Kwiatków drobnych po 20 i więcej w główce półkulistej; z przysadeczkami podobnymi liściom lecz prawie-bezogonkowymi, wszystkimi dłuższymi od główki a dwoma od reszty; z kielicha równo-łateczkowego rurką 6rowkową, a łatkami włosisto-rzęsowatemi; z koroną białą, 2 razy dłuższą od kraju kielicha, o 6 łateczkach zaostzonych mało co dłuższych od pręcików i słupka i włosistych w końcu; ze znamieniem główkowatém. Owoc krótkowłosisty; z guzikami przewrotnie-jajowymi, nieco-ściśnionymi i w obu końcach wykrojonymi. Nasiona ściśnione, przewrotnie-klonowate, oisawe, z rowkiem podłużnym. — Pospolita koło dróg, po miejscach piaszczystych i nieuprawnych w Ameryce południowej, zwłaszcza téż w Brazylii; kwitnie w październiku. — Dostarcza korzenia *Ipekakuany białej* lub

skrobiastój czyli *falistój*— *Ipecacuanha alba* v. *amylacea* v. *undulata*, nieco-słabszego, z powodu za wielkiej przewagi skrobi nad *emetyną*; którój tylko $\frac{1}{100}$ zawiera.— (*Richardia scabra* LIN.).

Nieco podléjsza *ipekakuana*, zbieraną także bywa z

GAT. 2. *D. różowój* (*R. rosea* ST. HIL.):— o kłębie nieco-skręconym i ciemno-fioletkowym zewnątrz a wewnątrz białym; łodydze leżącej, bardzo-gęstostej, do $1\frac{1}{2}$ długiej, 4kątnej, łącznie z wierzchołkami odnóg podnoszącymi się, ogonkami i przylistkami— okrytj bardzo długimi włosami obteźniami; liściach różnie jajowatych, kończystawych, zwężonych w dość długi ogonek, ($1''$ i $\frac{1}{2}''$), w brzegu ostrych, krótko-szczoteczkatowato pokrytych,— ku górze coraz malejących,— z przylistkami długoostnymi; kwiatach nielicznych, w główce końcowej i czasem poniżej drugiej okrągowej, z 2 lub 4ma przysadkami nierównymi,— z kielichem równowazkim, przewrotnie 3ścienno-ostrosłupowym, przylegająco-szorstkowłosym, o 5—6 łateczkach nierównych,— o koronach $\frac{1}{4}$ calowych, różowych, w rurce nieco-brzuchatych, a w kraju gwiazdkowatym nierówno-5—7łateczkowych, na zewnątrz rzadka włoskowatych, nieco-krótszych od szyjki i pręcików z główkami równowazkimi i drzącami; owocach z 3 gusików przewrotnie-sercowatych, ściśnionych i włosistych; a nasionach okrągławo-sercowatych i cisawych.— Pospolita około Villa Rica w Brazylii; kwitnie ku jesieni:— oraz z

GAT. 3. *D. wymiotowój* (*R. emetica* MART.), może mylnie branej za poprzedzającą: bo należyte dającj się odróżnić— kłębem z początku białawym a później szarawo-cisym, prawie-gładkim, z korą trudno oddzielającą się; łodygą zaledwie piądziową, rzadka odstającowłosą; liśćmi niewielu, brzegiem nieco-gęściej choć podobnie włosistymi, a po pod główką 4ma sercowatymi; kwiatami różowymi ciemniej prążkowanymi w gardzieli, z 6łateczkową koroną w końcach omszoną; owocami zaś białowłosymi:— zwyktj koło Rio-Janeiro, Minas-Geraes i Śgo. Pawła w Brasylii; kwitnącej prawie cały rok i nadawyczaj w miejscu cenionej z własności korzenia.

RODZAJ 1048. *Guzica* (*Cephalanthus* LIN.).— Kielich rurką przewrotnie-ostrosłupowatą zrosły z jajnikiem; z krajem kątowatym, 4—5-zębnym.

Korona cieniachna, rurkowata; o łateczkach 4—5wrębnego kraju wzniesionych. Pręcików 4, osadzonych w górze rurki korony, prawie ukrytych; z nitkami nitczkowatemi; a główkami wzniesionemi i sercowatemi. Jajnik 2—4komorowy; komory 1szalątkowe; szalątki uwiśnione w szczycie komory, wywrócone; szyjka pojedyncza, długo wystająca; zamię główkowate. Owoc skórzasty, przewrotnie-ostrosłupowy, uwieńczony krajem kielicha, 2—4komorowy, rozpadający się od podstawy w— 2 lub 4 guziki niepekające i nasionowe, z których w owocu 4guzikowym zwykle 2 czcze. Nasiona podłużnie-4ścienne, z przypełciem nabrzęklém, wywrócone. Zarodek prostoległy, w osi białka prawie-chrzastkowatego; o listniach podłużnie-listkowatych; a rostką górny.

GAT. 1. *G. zachodnia* (*C. occidentalis* LIN.), także zwana *Drzewem guzikowém*.— Krzew 10' dorastający, nieco-gałęzisty, z korą ciwą żółtawo plamistą; z liśćmi naprzeciwległymi albo troistymi, krótkoogonkowymi, szeroko-eliptycznymi, długo - kończystymi, w podstawie zwężonymi, już z obu stron nagimi, już spodem na nerwach i na ogonku omszonymi,— o przylistkach całkiem wolnych lub nieco zrosłych z sobą; z kwiatkami w główkach końcowych i wierzchołkowo-kątowych dłuższypułkowych, zazwyczaj w trójce lub piątce,— o koronach białawo-żółtych, o 5 łateczkach wzniesionych,— pręcikach całkiem ukrytych, bardzo krótkich,— a szyjce 2 razy dłuższej od korony.— Porasta bagna w Ameryce północnej, od Kanady do Florydy; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Kora zadawaną bywa w miejscu na poty w małych dawkach, w większych na przeczyszczenie i przeciw zimnicom.

PLEMIE 2.

Wstrząskowe (Psychotriaceae ENDL.).

Kwiaty obupłciowe, różnie ułożone, lecz najczęściej w główkach z okrywami, a zawsze wolne. Korony rurkowate, w przedkwitnieniu łusczynowato złożone łatkami. Jajnik 2komorowy; komory 1zależkowe. Owoce jagodowate, 2komorowy, 2pesteczkowy, z pesteczkami kostnymi lub skorupkowatymi i 1nasionowemi; rzadziej przez zronienie 1komorowy i 1pesteczkowy. Nasiona w grzbiecie wypukłe, płaskie z przodu, z rowkiem podłużnym przez środek; rzadko zaś przypląszone. Biało rogowate.— *Drzewa lub też krzewy, rzadko zioła; z liśćmi naprzeciwległymi; z przylistkami międzyogonkowymi, parzystymi, zrostymi z sobą, albo wolnymi.*

RODZAJ 1049. *Naztemka* (*Geophila* DON.).

— Kielicha rurka przewrotnie-jajowata zrosła, z jajnikiem; z krajem o 5 łateczkach równowązkich, rozwartych. Korona rurkowata, w gardzieli włosista; w kraju z 5 łateczkami jajowatymi, nieco poodginanemi. Pręcików 5, osadzonych poniżej gardzieli w rurce korony, ukrytych w niej; z nitkami prawie żadnymi; z główkami równowązkami, wzniesionymi. Jajnik 2komorowy, z krążkiem szczytowym, przypląszczonym; komory 1zależkowe; załączki wywrócone, podnoszące się z podstawy przegrody; szyjka pojedyncza; znamię wrębne. Jagoda jajowa, żebekowana, uwieńczona krajem kielicha, 2komorowa; o komorach 1nasionowych. Nasiona wzniesione.

GAT. 1. *N. nérkolistna* (G. reniformis CHAMIS.).— Ziółko trwałe; o łodydze zaledwie-3całowej, pojedynczej, wydającej rozłogi również długie, a na ich końcach nowe roślinki; o liściach 4, nérkowatych, czasem z

krótkim koniuszkiem, miec szerszych niż długich ($\frac{3}{4}$ " i 1"), z łatami podstawowymi odstającymi, — dólnych na długich i ku górze szorstkich ogonkach, a wyższych krócej-ogonkowych; o kwiatach drobnych, białych, 3przysadeczkowych, na szypułkach końcowych i 6kwiatkowych krótszych od liści, — o kielichu głęboko-5szczepnym, z najniższą łateczką mniejszą od reszty, — rurce korony 2 razy dłuższej od kraju; o jagódkach czerwonych wewnątrz i zewnątrz; nasionach białawo-żółtych. — Dość zwykła po miejscach wilgotnych i cienistych, w Ameryce południowej i Indjach zachodnich; kwitnie od kwietnia do czerwca. — Zadawaną bywa na wymioty i w biegunkach. — (*Psychotria herbacea* LIN.).

RODZAJ 1050. *Wymiotnica* (*Cephaelis*, SWARZE). — Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem króciuchnym, 4—5zębnym. Korona léjkowata, w gardzieli naga lub też kosmata; z krajem o 4—5 łateczkach króciuchnych i tępych. Pręcików 4—5, osadzonych w górze rurki korony i zamkniętych; z nitkami króciuchnymi; z główkami równoważkami i naległami. Jajnik 2komorowy, z krążkiem w szczycie przyplaszczonym; komory 1zależkowe; zalążki wywrócone i podnoszące się z podstawy przegrody; szyjka pojedyncza, zamknięta albo wystająca; znamię wrębne. Jagoda przewrotnie-jajowo podłużna, soczysta lub suchawa, uwieńczona szczątkiem kielicha; z 2 pesteczkami kostnymi, żeberkowanymi, 1nasionowymi. Nasiona wzniesione. Zarodek prostoległy, w osi białka rogowatego; o listniach listkowatych; rostru dólnym.

GAT. 1. *W. prawdziwa* (*C. Ipecacuanha* WILLD). — Podkrzew, którego łodyga na 3' długa, pojedyncza

zazwyczaj, często całkiem w ziemi ukryta swym odziomkiem zdrzewiałym, niewyraźnie-4ścienna, dołem naga a spodem szorstko-omszona, podnosząca się wierzchołkami niewielu swych często płonnych gałęzi, prawie w całej swjej długości leżąca i czołgająca się oraz korzeniąca,— wypuszcza zdółnej swjej powierzchni liczne rozrzucone— korzenie włókniste, grubsze od pióra, czasem gałęziste, coraz głębiej coraz więcej pozaciskane paciorkowato i rozmaicie pokrzywione, na zewnątrz cisaawe a białawe wewnątrz, z grubą korą a cieniuchną treścią drzewną. Liście ma w 2 lub 4 parach, naprzeciwległe, poziomo-odstające, eliptyczne, z obu końców zwężone, (4" i 1 1/2"), tępe lub kończyste, z wierzchu szorstkawe i ciemno-zielone a spodem błędsze i omszone, ku podstawie przechodzące w 1/2 calowy, półobły i rylenkowaty ogonek; przylistki międzyogonkowe i łączące z sobą ogonki, małe, wzniesiono-przytulone, błoniaste, rozszczepane w 4 albo 6 szczeci, odpadające później od liści. Na szypułkach końcowych, pojedynczych, 1 1/2 cala długich, obłych, omszonych, z początku wzniesionych a później zwisłych— główki półkuliste, zbite, do 1/2" w średnicy; 8—12kwiatowe; o przysadkach 4 lub 6, zaledwie równych główkom, omszonych, nierównych,— a przysadeczkach ostro-lancetowatych, także omszonych; o kielichach malénkich, białawych, również omszonych; koronach białych, zaledwie rozszerzonych ku górze, na zewnątrz i w gardzieli lekko omszonych, z odstającemi i poodginanemi cokolwiek łateczkami; pręcikach mało wystających; szyjce długości rurki. Jagoda jajowa, wielkości grochu, początkowo szkarłatna a później fiołkowo-czarniawa, miękko-mięsista, uwieńczona kielichem; pesteczki blado płowo-szare.— Dawniej nadzwyczaj po-

spolita, dziś już zaledwie jeszcze w pierwoborach brazylijskich znachodzi się w stanie dzikim; kwitnie od listopada do marca. — Z niój to korzeń, stanowi *Ipekakuanę prawdziwą, pierścionkową, szarą* czyli *cisą*. — *Ipecacuanha vera, annulata, grisea* v: *fusca*, tyle słynny i ważny, z od wieku przeszło utrzymujący się w użyciu jako najlepszy w swoim rodzaju, bo zawierający z młodu $\frac{14}{100}$ a później $\frac{16}{100}$ *emetyny*. Oprócz najpewniejszego skutku wymiot w większych dawkach a czasem i przeczyszczenia, w różnych pomniejszych lub w połączeniu z innymi środkami rozmaicie działa może, a głównie — pobudzająco na układ zwojowy i wszelkie narzędzia zależne od niego pośrednio lub bezpośrednio, przeciwkurczowo, pobudzająco poty, wstrzymująco zbytacyjny ruch robaczkowy kiszek w biegunkach, czerwónekach, cholery, zimnicach i tylu innych; słowem stanowi ona lek, który w rękę roztropnego i umiejętnego lekarza, niemal wszeczlkiem nazwaćby można. — (*Ipecacuanha officinalis* ARUD.).

Dużo podléjszój i mniej skutecznej *ipekakuany*, dostarcza jeszcze

GAT. 2. *W. mszyta* (*C. muscosa* Sw.): drzewko 15stopowe — z gałęziami oblami, widlastodzielnymi i różgowatymi — zawsze gęsto okryte mchami i porostami, zresztą całe nagie; z liśćmi krótkoogonkowymi, jajowato-lancetowatymi, zwięzonymi w obu końcach, do 4" długimi, — o przylistkach cisawych, pochwiastych, z obu stron zębnych; z główkami małymi, końcowymi, prawie-besszyplukowemi, okrągłemi, — o przysadkach licznych, wklęsłych i podłużnych; z kwiatkami drobnouchnymi, białawymi, — o przysadeczkach szerokich, wklęsłych, ząbeczkowanych i zielonych; z jagodą kulistawą, modrą — porastająca wybrzeża rzék, w górskich lasach na Kubie i Martynice: — (*Morinda muscosa* JAOQ.): — oraz

GAT. 3. *W. karmazynowa* (*C. punicea* VAHL.); krzew całkiem nagi— o gałęziach obłych i szkarłatnych; liściach eliptycznie-lanceolatowych, kończystych, do 5" długich, spodem drobno a żółto żyłkowanych, ku podstawie zwężonych, na ogonku 1calowym w podstawie ze strzępkami ginącymi z czasem, — z przylistkami rurkowatopochwiastymi, krótkimi, tępyimi i całkimi; główkach końcowych, wielkości orzecha włoskiego, na szypułkach tęgich, 4calowych, rowkowanych i szkarłatnych, — z przysadkami 2ma, wielkimi, szkarłatnymi, zrosłymi jakby w okrywę naledlwie żylastą i dłuższą od kwiatków; a jagodach zeschnylch, podłużnych:— rosnąca na Jamaica.— (*Tapogomea punicea* POIR.).

RODZAJ 1051. *Wyczystka* (*Panicourea* AUBL.).— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem o 5 nierównych ząbkach. Korona rurkowata; prawie-obła, w podstawie garbata albo skrzywiona, a wewnątrz poniżej środka brodata; o kraju 5 łatkach króciuchnych i wzniesionych. Pręcików 5, osadzonych w rurce, ukrytych lub wystających; z nitkami niteczkowatemi; a główkami równoważkami, naleglęmi. Jajnik 2komorowy, z krążkiem mięsistym i miseczkowatym w wierzchołku; z komorami 1zależkowemi; z zalążkami wywróconymi i podnoszącymi się z podstawy przegrody; z szyjką pojedynczą; ze znamieniem wrębném. Jagoda mięsista, żeberkowana; o 2 pesteczkach 5żeberkowych, w grabiecie wypukłych a z przodu płaskich, 1nasionowych. Nasiona wzniesione, postaci wnętrza komory. Zarodek prostogległy, w podstawie białka rogowatego; o listniach prawie-listkowatych; a rostkui dólnym.

GAT. 1. *W. wspaniała* (*P. speciosa* H. et B.).— Krzew, z gałęziami naprzeciwlęglęmi lub potrójnemi, obłęmi i nagiemi; z liśćmi naprzeciwlęglęmi lub potrójnymi, podłużnymi, kończystymi, (8" i 2'), w podstawie zaostrozonymi, błoniastymi, siatkowato żyłkowanymi

szorstkawymi i lśnącymi, na ogonkach $\frac{1}{2}$ calowych i nagich, — o przylistkach nagich, różnie pospajanych; z kwiatkami w wiébach szypułkowych, końcowych, do 3" długich, — z odnogami rozrzuconemi, kątowatemi i omszonemi szorstkawo, równie jak i kielichy, — o przyśadkach maléńkich, szydełkowatych, — a koronach garbatych, na $\frac{1}{2}$ " długich. — Pospolita w Kolumbii i Granadzie. — Ma nadzwyczajną wziętość pomiędzy krajowcami, jako środek mocno działający na nérki i skórę, którym powszechnie leczą cierpienia kiłowe i puchliny.

GAT. 2. *W. Margrawa* lub *szczurza* (P. Margravii St. HIL.). Krzew — z gałęziami 4ściennemi; z liśćmi podługnymi i końcowystymi; z kwiatami rarkowatymi, bardzo krótko-szębeczkowymi, zewnątrz prawie-pomorancewemi a wewnątrz szkarłatnymi, na szypułkach pęsowych tworzących podbaldaszki: — zwykła po porębach w Brazylii: — sławna jest jako trucizna na szcaury, z tąd nazwana Erva do rato, w którym to celu używają jój jagód. — (Psychotria Margravii. SPR.).

RODZAJ 1052. ***Wstrząska*** (Psychotria LIN.). — Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krąjem krótkim, prawie-całkim, lub też 5zębkowym albo 5łateczkowym. Korona lęjkowato-rurkowata; z rurką obłą i równą w podstawie; z gardzielą nagą albo brodatą; z kraju 5- a rzadko 4-wrębnego — łateczkami rozwartemi albóli też poodginanemi, w przedkwitnieniu złożonemi łuszczynowato. Pręcików 4—5, osadzonych w rurce, zamkniętych lub rzadko kiedy prawie wystających; o nitkach króciuchnych, nitkowatych; a główkach naległych i równowążkich. Jajnik 2komorowy, z krążkiem w szczycie mięsistym i miseczkowatym; z komorami 1-zalążkowemi; z zalążkami wywróconymi, podnoszącymi się z podstawy przegrody; z szyjką pojedynczą; a zaminieniem wrębném. Jagoda mięsista, awieńczona krąjem

kielicha, żeberkowana albo gładka; o 2 pestkach żeberkowanych w grzbiecie wypukłym a z przodu płaskich, fnasionowych. Nasiona wzniesione, postaci komory. Zarodek prostoległy, w osi białka chrząstkowatego; listnie lancetowate i listkowate; rostek dólny.

GAT. 1. *W. pasożytna* (*P. parasitica* Sw.).— Krzew cały nagi: którego— łodyga pnąco-korzeniąca się, z gałęziami oblami, w końcu 4ściennymi, wiszącymi i prawie-bezgałazkowymi; z liśćmi naprzeciwległymi, ogonkowymi, jajowatymi, kończystymi, do 1" długimi, prawie-mięsistymi, bezżyłkowymi, jasno-zielonymi i bledszymi spodem, — o przylistkach małych, błoniastych, obejmujących łodygę, uciętych i trwałych; o podbal-daszkach wzniesionych, długości liści, końcowych i kątowych, z szypułkami czerwonałwami, naprzeciwlegle-odstająco rozgałęzionymi w szypuleczki 3dzielne; kwiatkach drobnymi, białymi, — o kielichu ubarwionym i 5-ząbeczkowym, — koronie omszonej w gardzieli, a w kraju z łateczkami cokolwiek odstającymi, — pręcikach i słupkach zamkniętych, — znamieniu prawie-głoweczkowatém i 2łateczkowém; o jagodzie kulistój, uciętej, szkarłatnej.— Porasta jako niby-pasożyt stare pnie, w pierwoborach górskich Indyi zachodnich. — Korzeń jój zbierany bywa i używany jako ipekakuana.

GAT. 2. *W. drobnokwiatowa* (*P. parviflora* Willd.).— Drzewko 12stopowe, do 10" w średnicy, z korą czerwonałwą a białém drzewem; z liśćmi naprzeciwległymi, eliptycznymi, równoległo-nerwowymi, (14" i 6"), — o przylistkach jajowatych, kończystych i odpadających; z więszą końcową, wzniesioną; z drobnymi kwiatkami białymi; a jagodkami drobnymi, jajowymi i czerwonymi: — rosnąca po wilgotnych lasach w Gujanie: — dostarcza kory używanej powszechnie tamże, do barwienia płótna na czerwono.— (*Simira tinctoria* Aubl.).

Kilka zaś innych gatunków, jak:

GAT. 3. *W. błotna* (P. uliginosa Sw.);

GAT. 4. *W. obrzeżona* (P. marginata Sw.);

GAT. 5. *W. wietka* (P. laxa Sw.);

GAT. 6. *W. ramienista* (P. brachiata Sw.);

GAT. 7. *W. nerwiasta* (P. nervosa Sw.);

GAT. 8. *W. omszona* (P. pubescens Sw.) i w. i.— próbowano w Indyach zachodnich używać za kawę; z kąd skutki pokazały się zadawalniające.

RODZAJ 1053. *Zrętsnik* (*Romabea* AUBL.).

— Kielich rurką swą króciuchną i jajkową, zrosły z jajnikiem; o kraju małym, 5zębnym, a w owocu prawie nikiącym. Korony lejkowatej— rurka obła, gardziel nagi, a kraju 5wrębnego łateczki roztwarte. Pręcików 5, osadzonych w środku rurki i zamkniętych w nią; z nitkami króciuchnymi, nitczkowatymi; a główkami podługnymi i nieco-wzniesionymi. Jajnik 2komorowy; szyjka pojedyncza; zrna 2błaszczkowe. Jagoda jajowa, pępkowa, gładka; z pesteczkami 2, w grzbiecie wypukłymi a płaskimi z przodu, gładkimi i 1nasionowymi.

GAT. 1. *Z. właściwy* czyli *wymiotowy* (*R. emetica* RICH.).— Podkrzew: którego— korzeń grubości palca małego zapuszcza się w ziemię pionowo, przez nierówne zaciśnienia paciorkowaty, z wierzchu z grubą korą szarawo-żółtą lub cisawą w podłuż kresowaną, a wewnątrz biały; łodyga do 1½' wzniesiona, pojedyncza, obła, pokryta— włosami przylegającymi, miękkimi, tworzącymi z czasem cisawą pilśń; liście naprzeciwległe, w rynienkowate ogonki pozewżane, lancetowato-eliptyczne, (3¼" i 1"), z wierzchu jasno-zielone a spodem bledsze i omszone, z wiekiem zaś nagie i tylko brzegiem rzępowane,— o przylistkach pojedynczych między

liśćmi, bardzo krótkich, jajowato-kończystych, nieco włosistych i odpadających; podbaldaszek końcowy, pojedynczy, na szypulce 2całowej omszonej, o 5—7 króciuchnych szypuleczkach kwiatkowych,— z przysadkami na rozwidleniach naprzeciwległymi, szydełkowatymi; kwiatki drobne, białe,— o kielichu miękkowłosym, z łateczkami poodginanemi, zaostrozonymi,— koronach z rurką dłuższą od kielicha, gardzielą nieco-brodą, a łateczkami ostremi,— pręcikach zamkniętych,— szyjce długości rurki korony,— znamieniem prawie-główekowato-łateczkowem; jagoda kulistawo-jajowa, młoka, uwieńczona kielichem; a nasiona wąsko-eliptrycznej w szczycie z 5 schodzącymi się roweczkami.— Częsty po lasach cienistych Ameryki południowej, po nad Magdalenką; kwitnie w maju.— Dostarcza korzenia *Ipekakuany czarnej* lub *prąskawanéj*— *Ipecacuanha nigra* v. *striata*, drugie z kolei co do dobroci, bo zawierającej $\frac{9}{100}$ emetyny, a zbliżonej we własnościach więcej do białej niż do szarej.— (*Psychotria emetica* LIN.).

RODZAJ 1054. *Ogoniatka* (*Antherura* LOUR.).

— Kielich zrosły rurką z jajnikiem, w kraju krótko- i ostro-5ząbkowy. Korona kółkowa, 5dzielna w łateczki ostre. Pręcików 5, osadzonych na koronie; nitki króciuchne; główki strzałkowate, wybiegłe w szczycie w długie dzióbek odgięty. Jajnik 2komorowy; szyjka szydełkowata, dłuższa od korony; znamię pojedyncze. Jagoda korowata, 10roweczkowata, jajowo-kulistawa, o 2 pesteczkach 1nasionowych. Nasiona . . . . .

GAT. 1. *O. czerwona* (*A. rubra* LOUR.).— Drzewko zaledwie 6' dorastające, całkiem nagie: z gałęziami rozpięrzchłemi, czerwona wemi; z liśćmi krótkoogonko-

wymi, naprzeciwległymi, jajowato-lancetowatymi, (3" i 1"), lśnącymi; z wiechami końcowymi, wzniesionemi, wietklemi; z kwiatkami drobnymi, białymi,— o pręcikach czerwonych,— szyjce dłuższej od korony; z jagodą mniejszą od pieprzu, cisawo-czerwona.— Pospolita na Molukkach i w Kochinchinie.— Tameczni używają ziela, jako pobudzająco-rozpedzającego zewnątrznie, do płókania ust w bólu zębów; z kąd wynika mocne ślinienie, sprawia ulgę.— (Psychotria rubra POIR.).

RODZAJ 1055. *Kawca* (Coffea LIN.).— Kielich rurką swę jajową, kulistą lub wartołkowatą zrośły z jajnikiem; z krajem krótkim, 4—5zęboczkowym. Korona lęjkowato-rurkowata; z łatkami kraju rozwartego i 4—5dzielnego, podługowatemi i skręconemi w przedlistnieniu. Pręcików 4—5, osadzonych w końcu lub w połowie rurki korony, wystających albo zamkniętych; z nitkami niteczkowatemi; z główkami podługniemi i wzniesionemi. Jajnik 2komorowy, z krążkiem miedniczkowatym lub słojeckowatym w szczycie; komory 1złazkowe; załazki dwuwrotne, przyczepione do przegrody; szyjka pojedyncza; znamię 2dzielne w łateczki odwinięte, rzadziej spojone. Jógoda pępiasta, uwieńczona krajem kielicha albo nie; o 2 pestkach pergaminowato-błoniastych, w grzbiecie wypukłym gładkich, a z przodu płaskich i wyżłobionych w rowek, inasionowych. Nasiona postaci jamy komory, w grzbiecie wypukłe a z przodu wwinęte brzegami. Zarodek wzniesiony, w podstawie grzbieta białka rogowatego; z listniami listkowatymi, sercowatymi lub też podługnymi; a rostkami dólnym.

GAT. 1. *K. arabska* (C. arabica LIN.).— Drzewo od 15—30' wysokie, wysmukłe; z kerą szarawo-cisą,

popękana; z gałęziami licznymi, naprzeciwległymi i krzyżowymi, prawie rozsychato rozpostartymi, nagimi i gładkimi, z których najwyższe prawie-zwisłe. Liście ma krzyżowo naprzeciwległe, krótkoogonkowe, podłużnie-eliptyczne, tępawo-kończyste, z obu końców zwężone, (6" i 2"); często lekko-faliste, gładkie, nagie, nieco-skórzaste, z wierzchu ciemno-zielone i lśniąco, a spodem blade-ćmie i z gruczołkami zakłętymi w kątach roznerwieni. Kwiatki poskupiane od 3—7 w kątach liści, prawie bez szypuleczek— jakby w okrąg, białe, woni dzielnaminowej; kielichy małe, z 5 ząbkami kraju w czasie owocowania prawie-niknącymi; korona lękowata, 1" lub nieco-dłuższa, o rurce zaledwie rozszerzonej ku górze, a łateczkach ostro-lancetowatych; pręciki osadzone w gardzieli, krótsze od korony ale i tak wystające z rurki,— o główkach równowazkich i dłuższych od nitki; szyjka równa koronie, rozszczepana prawie do połowy— w 2^{ch} znamiona szydełkowate i odstające. Jagody jajowe, na $\frac{1}{4}$ " długie, ciemno-czerwone, pępiaste. Nasiona jajowe, wypukła w grzbiecie, a płaskie i wyżłobione z przodu, w różnych odmianach i przejściach barwy żółtawej i zielonawej a nawet modrawo-szarawej, zamknięte w nasienniku pergaminowatym żółtawym, a powstałe ze— skórki cienkuchnej i bardzo permarszczonj, obejmującej jądro białka rogowatego.— Ojczyzną jej pierwotną jest Arabia i Etyopia, a przybraną— obie Indye, Ameryka południowa i prawie cała reszta Afryki; gdzie z nadzwyczajnym staraniem uprawiają ją; kwitnie prawie przez cały rok.— Jako lek, używanemi bywają jeszcze i dziś gdzie niedzie od lekarzów— surowe przeciw zimnicom i dnacie, — a palone czyli raczej prażone, po domach także w zimnicach i

niestrawności *nasiona Kawy* — *semina Coffeae*, skutkujące zawartą w nich w znacznej ilości *koffeiną*. Gdyby nie nawyknięcie do tego rodzaju bodźca przez zbyt częste używanie kawy jako napoju, skutki lekarskie okazałyby się zapewne dużo wydatniejszymi; ale istne nadużywanie jej, może ją tylko uczynić przydatną w klasie ludzi uboższych, — czyli nie żyjących cywilizacyjnie: i rzeczywiście, u wieśniaków sprawia ona często widoczne skutki. Jak dalece zaś przez nadużycie może się stać szkodliwą, dowód najlepszy w drżeniu i trzęsieniu się rąk i innych członków, tak często w skutek tego pojawiających się. Jeden tylko pozostał wypadek pewnego zastosowania tak zwanej kawy czarnej mocnej, to jest w otruciach opium, a nawet i innymi odurzającymi truciznami. — W kupiectwie, rozróżniają różne gatunki kawy; i tak: pierwsze miejsce zajmuje *Mokka*, drobna, ciemno-brudno-żółta, od swój ojczyzny tak zwana, która do Europy nie dochodzi; a pod jej mianem sprzedawaną bywa wybiórna jawańska, z ziarn do niej podobna: po niej idzie *Borbon*, większa, podłużna i biaława, z wyspy tego nazwiska: a dopiero jako zwykły płód handlowy zielonawe, fiodrawe i szarawe, znacznie większe odmiany z Martyniki, Jamaiki, Haiti, Gujany, Brazylii, Indyi zachodnich i t. d.

W wielu z krajów między- i przy-szwrotnikowych, z rosnących tamże dziko i od nich ponazywanych gatunków, celem uniknięcia kosztów przewozu często za wysokich, używanymi bywają tylko w miejscu nasiona jako *kawa*; jako to: s

GAT. 2. *K. zanguebarskiej* (*C. Zanguebariae* LOUR.) tamże;

GAT. 3. *K. bengalskiej* (*C. benghalensis* ROXB.) tamże;

GAT. 4. *K. mozambickiej* (*C. mozambica* DRE.) tamże;

GAT. 5. *K. groniastej* (*C. racemosa* R. et P.) w Peru i w. i.:— wszystkie cechami mało co różna od *arabskiej*.

Równie używaną także bywa w miejscu i

GAT. 6. *K. maurycka* (*C. mauritiana* LAM.): drzewo z liśćmi jajowato-zastrzonymi i siatkowato-żyłkowanymi; kwiatkami pojedynczymi w kątach liści; a jagodami przewrotnie-gruszczkowatymi;— rosnąca na wyspie Św. Maurycego;— której siarna nudnogorskie i często wzbudające wymioty, sowią *kawą Marron*— *Caffé Marron*.

RODZAJ 1056. *Jajnik* (*Saprosma* BLUM.).

— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem trwałym, małym, 4ząbkowym. Korona 4dzielna, szorstka. Pręcików 4, osadzonych w jęj gardzieli, z krótkimi nitkami. Jajnik 1komorowy; ze znamieniem wrębném. Jagoda jajowa, gładka, pępiasta, uwieńczona kielichem, 1komorowa i 1nasionowa. Zarodek w białku mięsistém, prosty.

GAT. 1. *L. drzewny* (*S. arboreum* BLUM.).— Drzewo, jeszcze dotąd nie opisane należycie; o liściach naprzeciwległych, ogonkowych, podłużnie-eliptycznych, z obu końców zwężonych; kwiatach skupionych, końcowych a czasem i kątowych, bezszypułkowych; a jagodach jajowych i cuchnących.— Odkryto go w lasach górzystych Jawy; gdzie sprzedawaném bywa po targach miejscowych a od woni podobnej do wyrzutów ludzkich zyskało nazwisko *drzewa śmierdzącego*— *lignum foetidum*; pod którym używaném bywa, jako posiadające skutki korzeni kozłkowych i stroju bobrowego, w morzyskach, wzdęciach, we wszelkich cierpieniach kurczowych zwłaszcza mączicznych, histeryi i hipochondryi.

RODZAJ 1057. *Stwokrzyn* (*Pavetta* LIN.).

— Kielich rurką wartółkowatą zrosły z jajnikiem; z

krajem krótkim, 4—5zębnym. Korona tacowata; o rurce cieniutkiej i czasem rozszerzonej górą; gardzieli nagiej albo brodatéj; kraju zaś 4—5dzielnego łatkami krótszemi od rurki, nierównemi i rozwartemi, w przedkwitnieniu pouasuwanemi. Główek 4—5, prawie-beznitkowych, równowązkich, najczęściej wystających. Jajnik 2—3komorowy, z krążkiem mięsistym w szczycie; komory 1zależkowe; załączki dwuwrotne, uczępione tarczowato w środku przegrody; szyjka daleko wystająca; zamię całkie, maczużkowane. Jagoda kulista, uwieńczona krajem kielicha; o 2 i 3— lub czasem przez zronienie o 1éj pesteczce, pergaminowatej, w grzbiecie wypukłej gładkich, a na płaskim przodzie wyżłobionéj w podłuż, 1nasionowéj. Nasiona postaci jam komor, ze znaczkim przodkowym. Zarodek prostoległe-skrzywiony, tuż pod grzbietem w białku chrząstkowatém; o listniach listkowatych; a rostkowi dółnym.

GAT. 1. *S. indyjski* (*P. indica* LIN.). — Krzew 4stopowy, z korą szarą, a gałęziami podnoszącemi się: w którym— liście krótkoogonkowe, naprzeciwległe, podłużnie-eliptyczne, z obu końców zastrzone, (6" i 2"), odstające, nagie, z wierzchu lénąco-zielone a spodem óme,— o przylistkach szerokich, prawie-zrosłych, zastrzonych; podbaldaszki końcowe, wiéchowato-ramienisto gałęziste, wielkie, całe wraz z szypuleczkami obłe i nagie,— z przysadkami lancetowatymi nader ostrymi; kwiaty białe, miłéj woni, mnogie,— o kielichu kończystym,— korony rurce $\frac{1}{2}$ " długiej, a łateczkach gwiazdkowatych także ostrych lecz o pół krótszych od rurki,— główkach białych, rozłożystych i krótszych niż korona,— słupku zaś na 1" długim; o jagodzie wielkości grochu, kulistawo-jajowéj, zielonawo-cisój, lénącej,— z óródowo-

cnia wodnistą, kwaskowatą i zieloną; nasionach białych, kulistawych.— Rośnie częsty po zarosłach, w Indyach wschodnich; kwitnie od września do listopada.— Korzeń jego białawy, gorzki i wonny, poczytują za wyborny lek żołądkowy, zadając go.— w różnych cierpieniach z osłabienia dróg trawienia, w zastoinach, mocznicach i t. p.; również w puchlinach, jako mocno pędzący mocz: liśćmi zaś wonnymi i kwaskowatymi, leczą zewnętrznie krwawnice i różne choroby skórne.— (Ikora Pavetta ROXB.).

RODZAJ 1058. *Zamrocznia* (Ikora LIN.).

— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem. Korona tacowata; z rurką cienką i obłą; z gardzielią nagą lub też brodatą; z łatkami kraju 4—5dzielnego krótszemi od rurki, w przedkwitnieniu zakręconemi, a później roztwartemi. Pręcików 4—5, osadzonych w gardzieli, nieco wystających; o nitkach króciuchnych albo prawie-żadnych; a główkach podłużnych i wzniesionych. Jajnik 2komorowy, z krążkiem górnym, mięsistym; komory 1zalażkowe; zalażki dwuwrotne, uczone w środku przegrody; szyjka pojedyncza, zaledwie wystająca; znamię wrębne w 2 łateczki roztwarte lub też popodwijane. Jagoda kulista, uwieńczona krajem kielicha; o 2 pesteczkach pergaminowatych, gładkich w wypukłym grzbiecie a z przodu wklęsłych, 1nasionowych. Nasiona postaci komor, ze znaczkami przodkowym. Zarodek prostoległy-łękowaty, tuż pod grzbietem, w białku chrząstkowatym; z listniami listkowatymi; a rostkami dólnymi.

GAT. 1. *Z. wielkokwiatowa* (I. grandiflora KER.).—

Krzew do 4' wysoki; o wielu gałęziach wzniesionych; z pniem prawie-niżnym; z korą gałęzi ciemną i ostrą, a

gałązek nagą i zieloną; z liśćmi naprzeciwległymi, bezogonkowymi, podłużnie-sercowatymi, (4" i 1 1/2"), zastrzonymi, obtężniami, z ubu stron nagimi, łączącymi z wierzchu, — o przylistkach obrączkowatych, uciętych lecz szydłowo-kończystych; z podbaldaszką wielką, 3dzielną, okółkowato rozpostartą, — o przysadkach krótkich, tęgich, zastrzonych; z kwiatami ciemnoszkarłatnymi, na 2" długimi, licznymi, — o kielicha ząbkach ostrych, w owocu schodzących się ostrokrotnie; z jagodami wielkości trześni, czerwonymi, soczystymi, łączącymi. — Często od Indyi wschodnich aż do Chin i na Cejlonie; kwitnie prawie ciągle. — Korzeniem leczą zimnicę i krwioplucie, a zewnętrznie wiele chorób skórnych i ból zębów; korą liśćmi i kwiatami przekrwistość: owoce zaś jadają, które przy tém mają pędzić moc. — (*L. coccinea* LIN.).

RODZAJ 1059. Śniegówka (*Chloococa* P. BRWN.). — Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; kraj^o o 5 ząbkach ostrych, trwałe. Korona lejkowata; z rurką przewrotnie-ostrokrońną; z gardzielą nagą; a łatkach kraju 5wrębnego rozwartych. Pręcików 5, osadzonych w głębi rurki i ukrytych w nią; nitki brodate; główki równoważkie i wzniesione. Jajnik 2komorowy, z krążkiem mięsistym, szczytowym; komory 1załążkowe; załączki wywrócone i uwieszone u szczytu komory; szyjka pojedyncza; znamię maczugowate, całkie lub niewyraźnie-2łateczkowe. Jagoda prawie-mosznowatościśniona, uwieczona ząbkami kielicha; z 2 pesteczkami pergaminowatemi, ściśnionemi, 1nasionowemi. Nasiona wywrócone, postaci komory. Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; z rostką górną.

GAT. 1. *Ś. groniasta* (*C. racemosa* JACQ.).—

Krzew 8stopowy; z korzeniem nieco ukośnym, grubości palca, cisawym, kręto-gałęzistym; z łodygą czasem drzewkowatą; z mnóstwem gałęzi naprzeciwległych i rozsochatych; z korą szarą i gładką, a na młodych pędach lénącą i zieloną. Liście ma naprzeciwległe, krótkoogonkowe, jajowato-eliptyczne lub obdłużne, z obu końców zaostrome, (2" i 1"), różnie-kończyste w wierzchołku, jasnozielone, gładkie i nagie; przylistki malénkie, dolegające, z szerokiéj podstawy długo- i ostro-kończyste. Grona poziomo-odstające, kątowno-naprzeciwległe, krótsze od liści, jednostronne, 5—12kwiatkowe, nagie; z kwiatkami krótkoszypuleczkowymi, na dół pozwracanymi, biało-żółtawymi, na $\frac{1}{4}$ " długimi, wonnymi,— o przysadeczkach pojedynczych i równowążko-lancetowatych,— o kielichu prawie-dzwonkowatym, ząbkami krótszymi od korony wzniesionym,— o łateczkach korony odstających lub czasem odgiętych,— z łateczkami znamienia wraz złożonemi. Jagoda mała, kulistawa, ściśniona, śnieżno-biała, (z kąd we wszystkich językach i nazwa redzajowa), z samym tylko wieńczykiem kielichowym zielonym,— z śródownią suchą i gębczastą. Nasiona jajkowe, ściśnione. — Porasta wzgórze lesiste w Indyach zachodnich, w Meksyku i Florydzie; kwitnie od grudnia do lutego.— Od niezbyt dawnego czasu wszedł w używanie *korzeń Śniegówki*— *radix Caincae, Cainanae, Kainka, Kainana*, jako lek mocno-przeczyszczający lecz z mocnemi dolegliwościami, oraz silnie pędzący mocz i popędzający czyszczenia miesięczne: co wszystko, jak się zdaje, sprawia znaczna ilość zawartéj w nim *emetyny* i *kwasu kainkowego*.

Tężeż samego i podobnie używanego korzenia, dostarcza prócz tego

Gat. 2. *S. wiéchorzata* (C. paniculata Hoffm. & G.): — prawie podkrzew; z korzeniem jak w poprzedzającej; z łodygami licznymi, tylko w odziomku szarym drzewiastymi, różgowato na 10' wzniesionymi lub wietkami, a dalej zielnymi i podobnymiż niewielu gałęziami; z liśćmi krótkoogonkowymi, jajowato-zaostrozonymi, w podstawie szeroko-klinowatymi, (4" i 2"), nagimi, — o przylistkach krótkich ale bardzo szerokich, z końcem krótkim a szydłowatym, przylegających; z wiechę pojedynczą, rozsochato-rozgałęzioną, równą liściom, — o szypułce dołem obłej, górą 4kątną i omszonej po krawędziach, — o 3 przysadkach lancetowatych w podstawie, — z szypułkami 1stronnymi, z początku poziomymi później zwisłymi, każda z przysadeczkami szydłowatymi; z kwiatami? — o kielichach nagich, w kwiecie z łateczkami odstającymi a w owocu skupionemi; z jagodą białą do 1/4" w średnicy: — rosnąca w pierwoborach brazylijskich, koło Minas Geraes; kwitnąca w lutym i marcu: — sławna także w ojczyźnie z korzenia, leczącego ukąszenia od węża zwanego Caninana, skąd i nazwa przekrecona na Cainca. — (C. anguifuga Mart.).

RODZAJ 1060. *Rosyńóg* (Canthium LIN.).

— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem krótkim, 4—5ząbkowym, trwałym. Korony rurka krótka, gardziel brodata, a kraju 4wrębnego łateczki rozwarto. Główek 4—5, prawie-beznitkowych, osadzonych w gardzieli korony. Jajnik 2komorowy; komory 1zależkowe; zalążki dwuwrotne, uciępione w środku przegrody; szyjka pojedynczą; znamię całkie, grube, podłużnie-jajkowe lub czapeczkowate, a rzadko w końcu 2łateczkowe. Jagoda kulista lub też mosznowata, mięsista, uwieczona ząbkami kielicha, albo przez ich zniknięcie pępiasta, gładka albo pomarszczona poprzecznie, 2- lub też przez zronienie 1-komorowa; z komorami 1nasionowemi. Nasiona wywrócone i wgięte. Zarodek prostogłowy, w białku tęgo-mięsistém, nieco łęgowaty; rostek górny.

GAT. 1. *R. drobnokwiatowy* (*C. parviflorum* LAM.).
 — Krzew lub drzewko 20' dorastające, o gałęziach licznych, wszechstronnych, zarówno z pniem szarych i pokrytych— grubymi, poziomymi, na 1 1/4" długimi cierniami;— a gałązkach nagich; liściach naprzeciwległych lub niekiedy dólnych potrójnych, krótkoogonkowych, różnie jajowatych, (3" i 1 1/4"), kończystych, gładkich, nagich, z wierzchu ciemno- a spodem blade-zielonych, cienko-skórzastych, — z przylistkami pojedynczymi; gronach podbaldaszkowatych po pod cierniami kątowych, 9—15kwiatowych, o pół krótszych od liści; kwiatkach drobnych, zielonawo-białych, przyjemnej woni, — z kielichami krótko-4ząbkowymi, — główkami 4, cisawo-czerwonawemi, — a słupkiem białym z zielonem znamieniem; jagodach jajowo-kulistawych, do 1/2" długich, nieco ścisnionych, w szczycie pępiastych, miodrawo-szkarłatnych, soczystych i smacznych.— Częsty w Indyach wschodnich; kwitnie tamże 2 razy do roku, a u nas w maju i czerwcu.— Młode pędy, liście, korzeń i kora, używanemi bywają w czerwonych przeciągłych; prócz tego korzeń, ma być przeciwczerwiowym lekiem. Owoce jadają; ciernie zaś mają ranić niebezpiecznie, a czasem i śmiertelnie?— (Webera tetrandra WILLD.).

GAT. 2. *R. Rheedego* (*C. Rheedii* DEC.).— Krzew 7stopowy, z licznemi gałęziami szaremi, — z cierniami tęgiemi, naprzeciwległymi; poziomymi i o pół krótszymi od liści; z liśćmi naprzeciwległymi i troistymi, prawie bez ogonków, eliptycznie-lancetowatymi, zastrzonymi, (2 1/2" i 1"); odstałymi lub poodginanymi, ogrubniami, skórzastymi, lánącymi i ciemnozielonymi z wierzchu a spodem zielonawymi, całkiem nagimi, — o przylistkach pojedynczych z każdej strony; z podbaldaszkami kątowymi,

krótkossypułkowymi, 3—7kwiatkowymi; z kwiatkami bezwonnymi, drobnymi, zielonawo-białawymi, — o kielichu 5zębnym, — koronie 5szczepnej, — główkach 5, — szyjce białowłosej dołem, — a znamieniu kulistém i żółtawém; z jagodami kulistemi, ściśnionemi, na $\frac{1}{2}$ " długimi, szeroko-pępiastemi, zielonemi i gorzkimi. — Rośnie w Malabarze; kwitnie ciągle. — Gorzkie jego liście zadają w grzybkach; a czerwonawy, gorzki i wonny korzeń, w cierpieniach niższego brzucha i wątroby. — (*Monetia diacantha* WILLD.).

PLEMIĘ 4.

Trzeszczkowe (Paederiae DEC.).

Kwiaty obupłciowe. Korony łatki w przedkwitnieniu zfałdowane. Jajnik 2komorowy; z komorami 1założkowymi; z szyjką pojedynczą. Owoc niepękający, suchy lub mięsistawy, 2guzikowy; z kielichem łatwo oddzielającym się od niego; z guzikami ściśnionymi, często obrzeżonymi, 1nasionowymi i awieszonymi u osi nitkowatej. Nasiona wzniesione; z białkiem mięsistém lub bez żadnego. — *Podkrzewy albo krzewy pnące; z liśćmi naprzecioległymi, a przylistkami międzyogonkowymi.*

RODZAJ 1061. *Trzeszczka* (*Paederia* LIN.). — Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem małym, 5—4zębnym i trwałym. Korona léjkowata albo dzwonekowata, wewnątrz szorstka, z krajem 5—4wrębnym. Główki 5—4, podłużnych, osadzonych bez nitki w środku rurki korony, często zronionych. Jajnik 2komorowy; komory 1założkowe; zalążki wywrócone i wzniesione z podstawy; szyjka zamknięta; znamię wrę-

ne. Jagoda jajowo kulista, uwieńczona krajem kielicha, 2guzikowa, z korą łamną; a guzikach wgrzbiecie wypukłych a płaskich z przodu, błoniasto obrzeżonych, 1nasionowych. Nasiona wzniesione. Zarodek prostoległy w osi białka mięsistego; z listniami bardzo wielkimi, listkowatymi; a rostkiem dólnym.

GAT. 1. *T. cuchnąca* (*P. foetida* LIN.).— Podkrzew, wydający z odziomka drzewiastego, na palec grubego i węzłowatego,— liczne gałęzie i gałązki wysmukłe, długie, wspinające się na sąsiednie rośliny i takowe czasem całkiem przygluszące. Liście ma naprzeciwległe, ogonkowe, odstające, podłużne lub lancetowate, na 5" długie, zaostrome w końcu a w podstawie zaokrąglone albo sercowate, brzegiem zaś lekko-falisto wykrawane, nagie, z wierzchu ciemnozielone, wietkie; przylistki zaś malénkie, kończyste i nieco-sercowate. Więchy kątowe, naprzeciwległe, ramieniste, a rzadko końcowe, o pół krótsze od liści; przysadków po 3 na ich rozgałęzieniach, małych i jajowatych. Kwiaty nie wielkie, zewnątrz miękkowłose i szarawe, a wewnątrz cisawo-szkarłatne i kosmate; z rurką korony nieco-garbatą. Jagody suche, trzeszczące, ściśnione, gładkie, o 5 pręgach z każdej strony; żółtawe; a nasiona ściśnione i obrzeżone błoniasto.— Bardzo pospolita w całej Azji południowej i w Japonii; kwitnie w porze deszczowej.— Cała cuchnie odurzająco. Korzenie jej — z korą zewnątrz szarą a wewnątrz krwisto-czerwoną, drzewem zaś zewnątrz białawém a wewnątrz modrawo-czerwonawém — używają w miejscu na wymioty; ziele zadają w kurczach i morzyskach,— a zewnątrznie rozpędzają niém wszelkie obrzmenia.— (*Psychotria volubilis*. ROXB.).

PLENIE 5.

Dzielnotowe (Guettardeae-KUNTH.).

Kwiaty obupłciowe; z koronami w przedkwitnieniu ponaszanymi. Jajnik 2—wielo-komorowy; z komorami 1zależkowymi. Owoc pestczakowaty, 2—wielo-pestkowy; Nasiona najczęściej obło-wydłużone; z białkiem mięsistym.— *Drzewka albo krzewy; z liśćmi naprzecioległymi lub też potrójnymi; a przylistkami międzyogonkowymi, pojedynczymi.*

BODZAJ 1062. *Morwa* (Morinda VAILL.).

— Kwiaty skupione w główkę kulistą, zazwyczaj za pośrednictwem rurki kielichów zrosłe. Kielich rurką przewrotnie-jajową lub -ostrosłupową zrosły z jajnikiem; o kraju krótkim i niewyraźnie-sąbeczkowanym. Korony lójkowatęj rurka prawie-obła, a kraj rozstarty i 5- a czasem tylko 4-lateczkowy. Pręcików 5—4, osadzonych w rurce korony, w niej zamkniętych lub rzadko kiedy wystających; z nitkami krótkimi; z główkami wzniesionymi. Jajnik 2—4komorowy; komory 1zależkowe; zalążki z podstawy wzniesione i wywrócone; szyjka nitkowata, zamknięta a niekiedy i wystająca; znamię wrębne, rzadziej całkowiłe. Jagódki 2—4pestczkowe, przez wzajemne ciśnienie kątowate, zazwyczaj zrosłe w wielojagodę — wieńczącymi szczytkami krajów kielichowych jakby jamkowaną na powierzchni; o pestczkach 1nasionowych. Nasiona wzniesione, niekiedy z szewkiem gębczastym. Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; z listniami półobłymi; a roślinkiem dólnym.

GAT. 1. *M. cytrynolistny* (*M. citrifolia* LIN.).— Drzewko na 10' wysokie, bardzo strojne, całkiem nagie:

z pniem prostym, o korze popielatej, prawie gładkiej; gałęziach licznych, krzyżowo podnoszących się; gałęziach mocno-4kątnych, z 2ch węższych stron wyżłobionych i wydatnie węzłowatych: z liśćmi naprzeciwległymi, bardzokrótko- a grubo- i półobło-ogonkowymi, jajowato-eliptycznymi, zastrzonymi, (12" i 4), mocno-łśnącymi, ogrubniami, z wierzchu ciemno- a spodem bledziej-zielonymi,— o przylistkach błoniastych, tępych, półksiężycowatych, szerokich, rowkowanych: z główkami kulistawo-jajowemi, pojedynczemi, bez przysadków ale — o szypułkach krótszych od główek, na 1" długich, grubych, obłych, wzniesionych, tu i owdzie naprzeciwlistnie zamiast drugiego liścia poosadzanych; z kwiatami na $\frac{3}{4}$ " długimi, szarawo-białymi,— o kielichu rąbkowatym,— koronie 5łateczkowej,— pręcikach kosmatych,— szyjce zielonawej,— a znamieniu cisawém, równych rurce korony: z wielojagodami wielkości i postaci jaja kurzego, białawo-żółtawemi, gładkiemi, soczystemi, cuchnącemi, zbudowanemi jakby jaka wielka morwa; z nasionami podłużnemi, czarniawemi.— Tak dziki jako i uprawny, powszechny w Indyach wschodnich; kwitnie 2 razy do roku.— Liście zadają w biegunkach, w skąpych czyszczeniach miesięcznych; najwięcej używają ich zewnątrznie— łącznie z olejem kokosowym— ułożnie, do poskromienia bólów poporodowych i w różnych morzyskach. Owoce zalecają w trudném moczeniu, w cierpieniach śledziony i wątroby, w biegunkach, w dychawicy i w suchotach płucnych; nawet przyrządzoną jadają. Korzeniami barwią na czerwono, ale rzadko. Anglicy zowią to drzewko arbor consolidae indiae.

Ale za to w barwiarstwie, wielce są użytecznymi:

GAT. 2. *M. przysadkowy* (*M. bracteata* Roxb.):— drzewo 30 dorastające lecz cienkie; o gałęziach 4kątnych; liściach lancetowatych, (9' i 3"); główkach naprzeciwlistnych, wielkości i postaci śliwki,— o kwiatach drobnych białych z białawymi przysadeczkami; z podobnemi wielojagodami żółtawemi i białawo nastroszonymi przez przysadki kwiatkowe:— nader pospolity w Indyach wschodnich, zwłaszcza po wybrzeżnych lasach;— z którego, prócz korzeni do barwienia przędzy i płócien na pasowo używanych, podają jeszcze dzieciom świeże owoce przeciw robakom:— oraz

GAT. 3. *M. pospolity* (*M. Royce* LAM.): krzew— leżący lub też wspinający się na inne do 10', i wiszący z tychże swemi 4kątными gałęziami; z liśćmi lancetowatymi lub przewrotnie-jajowato-lancetowatymi, krótkoogonkowymi, z obu końców zwężonymi, nagimi i lśnącymi, dużo mniejszymi niż w pierwszym,— o przylistkach krótkich, grubych i ciernisto-kończystych; z główkami parzystymi na końcach pędów a pojedynczemi w kątach liści, drobnemi, kulistawemi, krótkoszypułkowemi; kwiataki drobnymi, białymi, poodginanymi w łateczkach; a wielojagodami blade-żółtymi, soczystymi i cuchnącymi:— rosący w Indyach zachodnich i w Meksyku, a kwitnący od lipca do października;— którego korzeń podobny rumowemu, używanym bywa na przeczyszczenie, a zarazem do robienia atramentu żółtego i do barwienia płócien na ciemno-ciso; skąd też zyskał nazwę *korzenia atramentowego*.

RODZAJ 1063. *Otrzęśnia* (*Vangeria* COMMER.)— Kielich swą rurką krótką i jajkową zrosły z jajnikiem; o kraju malútkim, rozwartym i 5ząbkowym. Korona dzwonekowato-kulista, 5wrębna, w gardzieli szorstka, a w kraju z 5 łateczkami ostremi i poodginanemi. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i zaledwie wystających; z nitkami króciuchnemi; a główkami wzniesionemi i podłużnemi. Jajnik 5komorowy; komory 3załączkowe; załączki dwuwrotne i uczépione w środku kąta wewnętrznego; szyjka nitkowata, równa koronie; znamię czapeczkowate, 5kątne i wystające. Jagoda soczysta, w końcu naga, ze znamięczkiem 5zatoczkowém, 5pestko-

wa; z pestkami kostnymi, tępymi w podstawie a w końcu zaostrozonymi, inasionowemi. Nasiona podłużne, znaczkami przodkowym uczépione w środku kąta wewnętrznego pestki. Zarodek prosty i wielki, w osi białka mięsistego; o listniach podłużnych, płasko-wypukłych; a rostków górnym, sercowatym.

GAT. 1. *O. jadalna* (*V. edulis* VAHL).— Drzewko bezbronne; z gałęziami obłemi; z liśćmi naprzeciwległymi, jajowatymi, ogonkowymi, — o przylistkach pojedynczych z obu stron; z kwiatami białymi w podbaldaszkach wiechowato rozgałęzionych, już kątowych, już też wyszłych z blizn podlistnych tegorocznych; z jagodami jakby jabłczakami, 1½ calowemi, żółtymi. — Dzika na Madagaskar, a uprawna na Maskarenach i dziś nawet już w Chinach chodowana dla swych smakowitych owoców — zwyczajna.

Uprawiana także dla owoców bywa także i

GAT. 2. *O. ciernista* (*V. spinosa* ROXB.): drzewko odróżnione — piem i gałęziami ciernistemi; liśćmi podłużnie-jajowatymi, gładkimi, na 1" długimi, naprzeciwległymi a czasem i potrójnymi; bukietami w kątach liści wiązkowymi; a owocami wielkości wiśni, kulistymi.

RODZAJ 1064. *Dzielnota* (*Gnettarda* VENT.).— Kielich rurką jajową lub kulistą zrosły z jajnikiem; z krajem rurkowatym, uciętym albo nieumiarowo-ząbeczkowym, trwałym lub też odpadającym. Korony tacowatej rurka obła, gardziel naga, a kraju 4—9wrębnego łateczki podłużnie-jajowate. Główek beznitkowych 4—9, osadzonych w gardzieli korony i w niej ukrytych. Jajnik 4—9komorowy; komory 1zależkowe; załączki wywrócone i wzniesione z podstawy; szyjka pojedyncza; znamię główcekkowate, rzadziej 2-

łateczkowe. Pestozak jajowy lub też kulistawy, w szczycie uwieniczony krajem kielicha, albowi też bez niego; z pestką kostną, tępo-4—9-kątną, 4—9komorową; z komorami 1nasionowemi. Nasiona wzniesione z podstawy komor, oblawe.

GAT. 1. *D. wspaniała* (G. speciosa LIN.).— Drzewo wyniosłe ale wysmukłe, zawazezielone i nader strojne; z korą szarniawo-czerwoną; z liśćmi naprzeciwległymi, na 2calowych ściśnionych i kosmatych ogonkach, różnie-jajowatymi, w podstawie prawie-sercowatymi a w końcach tępo zaokrąglonymi i z krótkim a miękkim koniuszkiem, (14" i 9"), z wiązchu ciemno-zielonymi i lśniącymi, spodem błędszymi i kosmatymi z młodu a później omszonymi na nerwach,— o przylistkach kończystych; z podbaldaszkami kątowymi i końcowymi, na szypułkach aksamitnych, krótszymi od liści; z kwiatami czysto-białymi, do 2" długimi, nader przyjemnej prawie-dzielżaminowej woni, roztaczającymi się w nocy a nad ranem już odpadającymi, podsadzanyimi już w rozwidleniach podbaldaszka już na stronie wewnętrznej jego odnózek, z których skrajne często przez zronienie męzkie,— o kielichu kosmatym, 5ząbkowym,— koronie odstająco-5—9-łatkowej, z 3 razy krótszemi łatkami od rurki,— słupku w płonnych o 1/2 krótszym od rurki, a w płodnych równym tójże; z pestozakami kulistymi, przygniecionymi, nagimi, jakby zawój turecki w końcu 5złóbnymi, zielonymi,— o cienkiej łożowocni a wielkiej pestce zdrzewiałej o niewielkich komorach; z nasionami białawymi, wielkości migdała.— Dzika i chodowana, bardzo częsta na wyspach Archipelagu indyjskiego i w całej Azji południowej; kwitnie prawie ciągle.— Odwaru z liści, używają, do przyspicazenia i ula-

twięcia cięśszych perodów; preszkien zaś z kory posypują dziwe mięso w ranach, celem zniszczenia go.— (*Jasminum hirsutum* DENNST.).

RODZAJ 1065. *Prsekrwa*. (*Antirhoea* COMM.).— Kielich rurką jajową lub podłużną zrosły z jajnikiem; z krajem dzwoneczkowatym, krótkim, 4sząbkowym i trwałym. Korona prawie-léjkowata, o rurce obłej, gardzieli nagiej, a kraju 4wrębnego łatkach ostrawych i krótszych od rurki. Główek 4, prawie-benzitkowych w gardzieli korony, podłużnych i zamkniętych. Jajnik 2komorowy; komory 1zależkowe; zalążki wywrócone i uwieszane w szczycie komory; szyjka pojedyncza; znamię wrębne. Pestczak jagodowaty, jajowy lub téż podłużny, uwieńczony krajem kielicha; z pestką 2komorową, a komorami 1nasionowemi. Nasiono obłowydłużone, wywrócone. Zarodek?.....

GAT. 1. *P. okrągowa* (*A. verticillata* DEC.).— Małe drzewo; o gałęziach obłych, popielatych i nagich; liściach potrójnych niekiedy poczwórnych, ogonkowych, podłużnie-przewrotnie-jajowatych, kończystych, w podstawie klinowatych, (3" i 1 1/2"), nagich, w kątach nerwów spodnich gruczołkowatych, — z przylistkami lancetowatymi; podbaldaszkach niewielokwiatowych, krótszych od liści, kątowych i końcowych; kwiatach drobnych, błękitnawych, obupłoiowych; a pestczakach wielkości i postaci ziarna pszenicy. — Rośnie na Maskarenach. — Kora nader skuteczna w krwotokach.

Toż samo użycie, jest i

GAT. 2. *P. rozdzielnopłciowój* (*A. dioica* BOER.). zaledwie różnej — liśćmi naprzeciwległymi lub téż potrójnymi, bardzo krótko-kończystymi; oras kwiataki rozdzielnopłciowymi; — wraz z tamtą rosnącój.

RODZAJ 1066. *Zuswa* (*Timonius* RUMPH.).

— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem rurkowatym, uciętym, 2—6-ząbkowym i trwałym. Korona tacowata; o rurce górą zwężonej; gardzieli nagiej; a kraju 4—6-dzielnego łatkami tępymi i rozwartymi. Główek 4—6, osadzonych bez nitki w gardzieli korony, podłużnie-sercowatych i ukrytych. Jajnik nieoznaczono-wielokomorowy, z krążkiem obrączkowatym w szczycie, o komorach 1zależkowych; szyjka pojedyncza; znamion 2, wystających, palczasto-5wrębnych w łąteczki równowazkie. Pestczak kulisty, gładki, uwieńczony krajem kielicha, wielopesteczkowy— istny wielopestczak; pesteczki kostne, 1nasionowe, poodosabniane. Nasionka równowazkie, wywrócone. Zarodek obły, w osi białka mięsistego; o listniach króciuchnych; o rostkach dółnych.

GAT. 1. *Ż. Rumphii* (T. Rumphii DEC.).— Drzewo niewielkie; z pniem grubości uda, niezbyt gałęzistym; z liśćmi naprzeciwległymi, poskupianymi na końcach gałęzi, lancetowatymi, (5" i 1 1/2"), z obu końców zwężonymi, kończystymi; z szypułkami w kątach najwyższych liści, 3—6-kwiatkowymi; z kwiatkami jakby-hycyntowymi, brudno-białawymi; z pestczakami pojedynczymi, jajowo-kulistawymi, wielkości-tarek, czarniawo-żółtymi, z kielichem wzniesionym w szczycie, obtwardniami,— pełnymi podłużnych pesteczek woni maku.— Rośnie po polach, zwłaszcza między turzycami, w Amboinie.— Kory używają tameczni do przyrządzania żuwek zamiast żuwny; korzeniem zaś, leczą zimnicę i inne cierpienia powstałe z przeziębienia. Równie i drzewo cenione jest na pale do wody.

PODRODZINA II.

Chinowcowate (Cinchonaceae ENDL.).

Owoców komory wielonasionowe.

PLEMIĘ 6.

Iskrzelinowe (Isertieae A. RICH.).

Pestczak wolnopestkowy. Pestki wielonasionowe.—

Krzewy lub też siola z liśćmi naprzeciwległymi; z przylistkami międzypogonkowymi.

RODZAJ 1067. *Iskrzelina* (*Isertia* SCHREK.).

— Kielich rurką kulistawą zrosły z jajnikiem; o kraju krótkim, 4—6-zębny, trwałym. Korona długorurkowa; z rurką łożyskiem zwężoną; z kraju łożyskowej łateczkami krótkimi, wzniesionymi, tępymi, wewnątrz kosmatymi, a ich wcięciami wybiegłymi w grzebyczki. Główek 6, podłużnych, osadzonych w gardzieli, bez nitki i zamkniętych. Jajnik 6komorowy, z krążkiem górnym, mięsistym; komory kilkozałżkowe; załżki poosadzone na łożyskach sterczących z kąta wewnętrznej, poziome i wywrócone; szyjka pojedyncza; znamion 6, równoważkich i wzniesiono-gwiazdkowatych. Jagoda kulista, uwieńczona krajem kielicha, 6pestkowa; pestki 3graniaste, łatne, wielonasionowe. Nasiona kulistawe, przycięte w podstawie. Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; o listniach półbłych; a roztoku dośrodkowym.

GAT. 1. *I. szkarłatna* (*I. coccinea* VAHL.).— Drzewko— którego 12" wysokiego a 8" grubego pnia;— kora czerwono-cisza, popękana; gałęzie tęgie, proste, ku końcom niewyraźnie-4ścienne, szarawo- lub rudo-cisawo-

kutnerowate; liście krótkoogonkowe, eliptyczne, długo-kończyste, (6" i 5"), z wierzchu nagie i lśnące, a spodem szarawe przez pokrycie gęste włosami gwiazdkowatymi, — z przylistkami błoniastymi, na 1" długimi, rudocisymi z wyjątkiem podstawy — nagimi i nieokręsanymi; bukiet wiechowaty, podłużny, którego — szypułka główna wzniesiona i 4kątna, dzieli się na odnogi naprzeciwległe dwa razy rozwidlone, lub też potrójne a podzielone na 3 szypuleczki 1calowe — dłuższe po bokach a krótszą w środku, z przysadkami lancetowatymi, — z kąd każdy kwiat środkowy w trójce prawie-beszypuleczkowy, a 2 boczne dłuższypuleczkowe; kwiaty 2" i dłuższe, zewnątrz żółtawo-szare, z rurką pąsową, a łatkami żółtymi długo- i gęsto-włosistymi, — o kielichu kutnerowatym, — główkach ciernisto-zaostrzonych; jagody wielkości agrestu, uwieńczone kielichem, czerwone. — Rośnie w Gujanie, Kolumbii i Kajennie po łąkach i porębach; kwitnie prawie co miesiąc. — Mimo to, że drzewo ma gorzkie, jagody są słodkie i z upodobaniem jadane bywają; liśćmi zaś leczą zewnętrznie wszelkie nabrzmienia.

PLEMIEŃ 7.

Uchołkowe (Hedyotideae CHAM.).

Owoc torebkowaty, 2komorowy, pękający po ścianach lub całkiem niepękający. Nasiona liczne, bezskrzydłe; z białkiem mięsistym. — *Krzewy albo ziola; z liśćmi naprzeciwległymi; z przylistkami międzyogonkowymi.*

RODZAJ 1068. *Zębatka (Dentella FORST.).* — Kielich rurką kulistawą i szorstką, zrosły z jajnikiem; z krajem ostro-5zębnym. Korona lęjkowata; z rurką dłuższą od kielicha; z gardzielą rozdętą; a kraju 5wrębac-

go i roztwartego lateczkami — z każdej strony o malémkim ząbeczku. Pręcików 5, osadzonych w rurce korony tuż nad podstawą i w niej zamkniętych; z nitkami króciuchnymi; a główkami długimi i wzniesionymi. Jajnik 2komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki na łożyskach mięsistych i przyrosłych z obu stron do przegrody, poziome, wywrócone; szyjka krótka; znamię wrębne w 2 lateczki grube, tępe i lekko spojone z sobą. Jagoda bezsoczysta; ciernistowłosa, uwieńczona łatkami kielicha schodzącymi się, 2komorowa, niepękająca. Nasiona w komorach mnogie, drobne, klinowate.

GAT. 1. *Z. czolągająca się* (*D. repens* FORST.). — Ziele trwałe, czolągające się — łodygami nader rozgałęzionymi i to bardzo często naprzemianlegle, puszczającymi ze wstawów liczne korzenie, a tym sposobem w całości tworzące darń, czasem na 1' rozległą; przy silnej roślinności całkiem nagie, z wyjątkiem młodych pędów i wierzchołków zawsze — zwłaszcza téż na wstawach, oraz brzęgach i dólnej powierzchni liści — gęsto-, odstająco- i biało-włosistych: którego liście eliptyczne, lancetowate lub prawie-łopatkowate, na $\frac{1}{2}$ " długie, tępe albo zaostrome, a w podstawie zwężone w ogonek krótki i rzęsowaty, — o przylistkach 3kątnych; kwiatki drobniuchne, zaledwie-szypułkowe, białe, — z kielichem nagie i mocno odstająco-rozszerzonym a zarazem kosmatym, — koroną rozpostartą; torebki również malémkie, bo zaledwie $\frac{1}{6}$ ". — Porasta kępiasto miejsca cieniste i wilgotne, wszelkie chodniki mniej uczęszczane w Indiach wachodnich i na wyspach indyjskich, oraz w Australii; kwitnie prawie ciągle. — Ważną jest dla tamedycznych, gdyż sok jój léczy wybornie wszelkie liszaje; zwłaszcza téż jeden najuporczywszy, powstający z ukłu-

cia człowieka przez rodzaj komara, zwanego Kuman.—
(*Oldenlandia repens* LIN.).

RODZAJ 1069. *Uchołka* (*Hedyotis* LAM.).—
Kielich rurką jajową albo kulistą, zrosły z jajnikiem całym, lub tylko z jego podstawą; o kraju trwałym, 4wrębnym, często z dodatkowymi ząbeczkami pomiędzy łateczkami. Korona léjkowata lub kółkowa, 4wrębna w łatki dachówkowate w przedkwitnieniu. Pręcików 4, osadzonych w gardzieli korony, wystających lub też ukrytych; z nitkami króciuchnymi, lub bez żadnych; z główkami prawie-równowązkami. Jajnik całkiem- albo wzdłużny, 2komorowy, z krążkiem cienkim na szczycie; komory wielozalążkowe; zalążki uczęplone na łożyskach przyrosłych z obu stron do przegrody, liczne lub nieliczne, poziome i wywrócone; szyjka nitkowata; znamię wrębne w 2 łateczki tępe, odstające albo nieco-spojone. Torebka jajowa, przewrotnie-jajowa albo też kulistawa, uwieńczona krajem kielicha, 2komorowa, pękająca mniej więcej dokładnie od wierzchołka przez ściany — w łuszczyńczę często ostatecznie rozszczepane na dwóje przez przegrody na nich pozostałe. Nasiona w komorach liczne, czasem nieliczne, najrzadziej pojedyncze, kątowate, siatkowate - kropkowane. Zarodek prostoległy w osi białka mięsistego; o listniach półobłych; a rostkowi dośrodkowym i zbliżonym do znaczka.

GAT. 1. *U. właściwa* (H. *Auricularia* LIN.).—
Ziele trwałe, prawie bez kłębu, lecz tylko — z korzeniami włóknistymi, miłej woni; z łodygami licznymi, rozkładającymi się wszechstronnie, czasem i korzeniącymi, obłemi lub niewyraźnie-4ścienne, nader rozgałęzionymi, zielonemi, — a młodemi gałązkami cisawo-czerwonemi, białawemi od pokrywających je długich włó-

sów; z liśćmi naprzeciwległymi, poziomo-odstającymi, prawie-bezogonkowymi, jajowato-lancetowatymi, zastrzonymi, (2" i 1"), w brzegu ostrymi, nerwistymi, z wiérczu ciemnozielonymi, spodem bledszymi i zwłaszcza na nerwach włosistymi, — o przylistkach szczecinowato-rzęsowanych; z kwiatkami drobnymi, poskupianymi prawie bez szypuleczek w kątach liści niemal okręgowato, białymi i włosistymi, — o łateczkach kielicha równowąskich, mało że nie równych koronie, — nitkach omszonych, — a szyjce brodatéj; z torebką niemal-kulistą, niewyraźnie-rowkowaną; z nasionami po 3—4 w komorze, nikłemi i czarno-cisemi. — Porasta miejsca piaszczyste, w Indyach wschodnich. — Zachwalają ją tamedzni nadzwyczaj, w głuchocie i chorobach usznych; zkąd nazwisko rodzajowe we wszystkich językach.

GAT. 2. *U. okółkowa* (H. *umbellata* LAM.). — Ziele trwałe: którego — kłęb do 4' długi, gałęzisty, zewnątrz cisawy a wewnątrz pomorańczowy; łodygi liczne, rozpiérzchłe, gałęziste, do 8' długie, mdłe i dlatego pokładające się, prawie-gładkie i nagie; liście naprzeciwległe, często potrójne i poczwórne, prawie-równowąskie, zastrzone, brzegiem podwinięte, z wiérczu ciemniejsze i ostrawe w dotknięciu, a spodem bledsze, — z przylistkami rzęsowato-szczecinowatemi; szypułki kątowne, nitkowate, długości liści, niemal tworzące okółek, a na nich — kwiatki blado-czerwone, jakby w główkach gęstych, wewnątrz włosiste, dwarazy dłuższe koronami od kielichów, lecz równe pręcikom. — Dziko rośnie po piaskach w Indyach wschodnich i na Jawie, a przytém uprawiana na wielką skalę; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Korzeniami leczą choroby skórne, a

liście zadają w celu ułatwienia odpływania w dychawicznych cierpieniach: najważniejszóm atoli jest użycie przemysłowe korzeni w barwiérstwie, do barwienia ha-welny na pąsowo i nadzwyczaj trwale.— (*Oldenlandia umbellata* LIN.).

RODZAJ 1070. *Wężystręt* (*Ophiorrhiza* LIN.).— Kielich rurką krótką i wartelkowatą zrosły z jajnikiem; z krajem 5wrębnym, trwałym. Korona léjkowata; z rurką obszerną, dłuższą od kraju kielicha; z gardzielą brodatą; a kraju 5wrębnego łatkami krótkimi i tępemi. Pręcików 5, osadzonych w rurce korony i w niej zamkniętych; onitkach krótkich; a główkach lancetowatych, wzniesionych. Jajnik 2komorowy, z krążkiem szczytowym mięsistym; zalążki w komorach liczne, poczępiane u łożysk wolno z podstawy komor wzniesionych, wywrócone; szyjka króciuchna, ukryta; znamię 2-łateczkowe. Torebka szeroka, ściśniona, 2łatkowo-infułowata, uwieńczona krajem kielicha, 2komorowa, pękająca w szczycie w szparkę po ścianach. Nasiona liczne, drobniutkie, prawie-6ściennie. Zarodek prostoległy, w osi białka zbito-mięsistego; rostek dotykający znaczka.

GAT. 1. *W. właściwy* (*O. Mungos* LIN.).— Pedkrzew: z korzeniem pojedynczym, 6" długim a 1" grubym, rozmaicie skręconym, poziomym, kruchym, białawym wewnątrz a zewnątrz czerwonawo-cisym, mocno owłóknionym; z łodygą do 2' wysoką, na palec grubą, wzniesioną; z liśćmi naprzeciwległymi, często nierównymi na tymże samym wstawie, krótko- a kosmato-ogonkowymi, eliptycznie-lancetowatymi, z obu końców zastrzonymi, (6" i 3½"), nagimi, papierowatymi, — o przylistkach błoniastych, malénkich, uciętych, spojonych; z podbaldassakami końcowymi, szypułkowymi, rozgałę-

złonymi, wielokwiatkowymi na wewnętrznych stronach odnózek; z kwiatkami jasno-czerwonymi, wewnątrz włosistymi, nadzwyczaj drobnymi i bezszypuleczkowymi, tworzącymi ukwitnienia cząstkowe jakby główkę jakiego *Chabra*, — o krążku najajnikowym 2łateczkowym; z torebką przewrotnie-nérkowatą, mocno ściśnioną z boków i aż prawie-2skrzydłą, 5żeberkową. — Pospolity na Jawie, Sumatrze i Cejlonie; kwitnie w porze dészczowej. — Korzeń jego bywa nadzwyczaj ceniony, jako najpewniejszy środek użyty naczas po ukąszeniu grzechotnika i okularnika. Dawniej używano go i w Europie, jako *korzeń węży* lub *Wężystręta* — *radix serpentum v. Mungos*, we wszelkich ranach jadowitych, a nawet i we wściekliznie próbowano; także w gorączkach gnilnych i nerwowych, oraz w czerwicości.

RODZAJ 1071. *Nadresszka* (*Portlandia* P. BRWN.). — Kielich rurką 5nerwową i przewrotnie-jajową zrosły z jajnikiem; z kraju trwałego i 5wrębnego łatkami wielkimi, liściastymi i podłużnemi. Korona bardzo wielka, 5kątna, léjkowata; z gardzielą rozszérzoną i nagą; a kraju 5wrębnego łatkami tępemi. Pręcików 5, osadzonych wewnątrz gardzieli korony; o nitkach cieniuchnych; a główkach równowążkich i na wpół wystających. Jajnik 2komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki przyczépione do łożysk wystających z obu stron przegrody, poziome i wywrócone; szyjka nitkowata; cokolwiek wystająca; zamię całkowite i prawie-niezgrube. Torebka przewrotnie-jajowa, żeberkowato-5graniasta, w wiérzchołku przycięta, uwieńczona rozwartym krajem kielicha, pękająca w szczycie po ścianach w 2 łuszczyne. Nasiona liczne, eliptycz-

ne, ściśnione, kropkowano-chropawe, ogrubnie przez pępeczek mięsisty. Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; z listniami półobłymi, tępyimi; a rostek dośrodkowy, zbliżony do szpaczka.

GAT. 1. *N. wielkokwiatowa* (P. grandiflora LIN.).— Drzewo rzadko 15' przechodzące, ale nadzwyczaj strojne tak swą budową jako i kwiatami: w którym — kora gruba, korkowata i popękana; gałęzi nie wiele, odstających, obłych i ulistnionych; liście naprzeciwległe, bardzo-krótkoogonkowe, odstające, lancetowato-eliptyczne, zaostrome, (9" i 4½"), ogrubnie, lśnące, spodem bledsze, — z przylistkami szerokimi, 3kątnymi, spojonymi w podstawach; szypułki kątowe, 1—3kwiatowe; kwiaty zwisłe, w dzień bezwonne a w nocy mocno i przyjemnie, przed rozwinięciem żółtawe tylko w końcu cieliste, a potem białe i nieco-czerwonawe na krawędziach i brzegiem; — o kielicha łatkach 1" długich, podłużnie-jajowatych, kończystych i poodginanych w końcach czerwonych, — a korony 4 razy dłuższej niż szerokiej, jajowato-3kątnych, zaostzonych i przeszło 1" długich, — o szyjce żółtej, równej z pręcikami i śrubowato skręconej; torebka zaś skórzasta, przewrotnie-jajowa, 5ścienna i czarniawa, — o licznych nasionach zwykle nie dojrzewających, z powodu stoczenia przez owady.— Porasta na Jamaice i w Indyach wschodnich skały, aż do podnóża gór wapniowych; kwitnie od czerwca do września.— Kora jej bardzo gorzka i ściągająca, używaną bywa jako wzmacniająca żołądek i w zimnicach w zastępstwie chinu, pod nazwą *Chiny nowój*—China nova.

RODZAJ 1072. *Cięgota* (*Condaminea* DEC.).

— Kielich rurką kubeczkowato-dzwonkową zrosły

z jajnikiem; z krajem 5karbkowym lub 5ząbkowym, okrojono odpadającym. Korona lójkowata; z rurką krótką, nieco-krzywą; z gardzielą rozszerzoną; a kraju 5dzielnego łatkami jajowatemi, zaostrozemi, roztwartemi i zgrubłemi w końcach. Pręcików 5, osadzonych w środku rurki korony albo tuż pod gardzielą; z nitkami cieniuchnemi i ukrytymi; a główkami podłużnie-równoważkami, w podstawie wrębnemi i cokolwiek wystającymi. Jajnik 2komorowy; zalążki w komorach liczne; szyjka nitkowata; znamię 2łateczkowe. Torebka wartołkowata, ściśniona, ucięta, pepiasta, 2komorowa, pękająca po ścianach w 2 łuszczyne. Nasiona mnogie, drobnuchne, klinowate i bezskrzydłe.

GAT. 1. *C. podbaldaszkowa* (*C. corymbosa* DC.).

— Krzew do 8' wzniesiony, spodem nagi a górą ulistniony: z łodygą i gałęziami oblami, szaro i ciso pstrakatem; z liśćmi naprzeciwległymi, krótkoogonkowymi, poziomo odstającymi, podłużnie-jajowatymi, kończystymi, w podstawie sercowatymi, fałdowanymi, skórzastymi, niekiedy przeszło na 1' długimi a 4" szorokimi, — o przylistkach błoniastych, dolegających, 2dzielnych, kresowanych i ostro-kończystych; z baldaszkogronami końcowymi, wielkimi, ramienistymi, 3dzielnymi i wielokwiatnymi, — o przysadeczkach malénkich, ostro-lancetowatych; z kwiatami — o kielichu czerwonawym i skórzastym, w podstawie ziarniatym, z ząbkami szerokimi a krótkimi i tępyimi, — a koronie grubój, wewnątrz białawój, zewnątrz ciemno-czerwonawój, z gardzielą równo z pręcikami nagą; a torebką czarną. — Często po wzgórzach Andów w Peru i Kolumbii; kwitnie od czerwca do września. — Korą jój w miejscu zastępują chinę, a co większa dość często mieższają ją z tamtą; wszela-

ko da się wyróżnić— smakiem gorzkawo-klójowatym i białą barwą wewnątrz: używaną zaś bywa w tych samych wypadkach co i tanta.— (*Macrostemma corymbosum*. R. et P.).

PLEMIĘ 9.

Chinowcowe (Cinchoneae ENDL.).

Owoc torebkowaty, 2komorowy. Nasiona skrzydlaste.

RODZAJ 1073. *Pięknaja* (*Pinkneya* L. C. RICH.).— Kielich rurką podłużnie-wartółkowatą zrosły z jajnikiem; w kraju 5dzielny w łatki wzniesione, 4 szczupłe a piątą obszerną i ubarwioną. Korony lójkowatej rurka obła; kraju 5dzielnego łatki podłużne, odgięto-roztwarte. Pręcików 5, osadzonych wewnątrz rurki; o nitkach szczecinowatych, wystających; główkach podłużnych, naległych. Jajnik 2komorowy; załątki w komorach liczne, poziome, wywrócone i uczepione u łożysk 2łatowych i przyrosłych z obu stron do przegrody — w 2 szeregach; szyjka nitkowata; znamię tępo-2łateczkowe. Torebka kulistawo-mosznowata, w szczycie naga, 2komorowa, pękająca przez ściany w 2 łuszczy. Nasiona w komorach mnogie, 2szeregowo, poziome, ściśnione, naległe; o skórcie rozwalnionej, błonkowatej i wykrojonej około znaczka; listniach listkowatych; a rostkowi dośrodkowym i zbliżonym do znaczka.

GAT. 1. *P. omszona* (*P. pubens* MICHX.).— Drzewko nie wielkie, naprzeciwnie-gałęziste,— o gałązkach ściśnionych i kosmatych; liściach z ogonkami nader krótkimi i miękkowłosiszymi, naprzeciwnymi, eliptycz-

nie-lancetowatych, w obu końcach zaostrzonych, (6" i 3"), spodem omszonych a nawet i kosmatych,— z przylistkami ostro-lancetowatymi i odpadającymi; kwiatach w wiązkach podbaldaszkowatych prawie bez szypuleczek, w kątach najwyższych liści, różowawych, na 1" długich, od zewnątrz omszonych na koronie,— z téjże łatkami 3 razy krótszemi od rurki,— a kielichowemi 4ma odpadającemi, piątym zaś na 1" długim i białawo-żółtawym; o torebce dość wielkiej; w szczycie rozplaszczonój, o 2 wyłobieniach naprzeciwległych; o nasionkach okrągłych, wykrojonych w podstawie.— Rośnie po nad rzekami w Karolinie południowój; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Korzeń i kora, używanemi bywają powszechnie w południowych Stanach zjednoczonych, samiasz Chiny, w tychże samych ce i tamta wypadkach.— (*Cinchona caroliniana* POIR.).

RODZAJ 1074. *Parówka* (*Bouvardia SALISB.*).— Kielich rurką kulistawą zrosły z jajnikiem; z krajem 4dzielny w łatki równoważko-szydłowate, czasem przepiecione ząbeczkami pośrednimi. Korona léjkowato-rurkowata, wydłużona, nazewnątrz aksamitno-brodaweczkowana, wewnątrz gładka albo brodata; z gardzielą nagą; z krajem 4dzielny, krótkim, roztwartym. Pręcików 4, prawie że nie beznitkowych, z główkami schowanemi i równoważkami. Jajnik szczytem nieco wystający, 2komorowy; zalążki poosadzone na łożyskach okrągławych i przyrosłych z obu stron do przegrody, dwuwrotne; szyjka nitkowata; zamię 2blaszczkowe, wystające. Torebka błoniasta, kulisto-ściéniona, 2komorowa, pękająca na szwach w 2 łuszczyne. Nasiona liczne, ściśnione, tarczowate, dachówkowate, obwiedzione błoną skrzydełkowato. Zarodek? . . .

GAT. 1. *P. trzylistna* (B. triphylla SALISB.).— Krzew niski lecz ozdobny: którego— łodygi liczne, 2stopowe, nieco-gałęziste, obłe, lekko kosmato-szorstkawe od dołu; gałązki 3ściennie, również szorstkawowłose; liście potrójne, rzadko poczwórne albo pięciórne, krótkoogonkowe, podłużne, zastrzone, już w brzegu i z obu stron szorstkawe, już z wierzchu nagie a spodem szaromodrawo-zielone, przeszło na 1 1/2" długie, odstające lub też poodginane,— z przylistkami podobnie pokrytymi i szczyptnymi w łatki równowazko-szydłowate; kwiaty pasowe, ozdobne, na 1" i dłuższe,— w trójkach tworzących podbaldasaki skupione, 3dzielne,— o kielichu szorstkim, z ząbeczkami pomiędzy łatkami, 5 razy krótszy od rurki— korony także cokolwiek szorstkawej, oraz krótko- i tępawo-lateczkowej,— o pręcikach zrosłych z rurką prawie w całej długości,— szyjce zaś 2 razy krótszej od téjże.— Bardzo zwykła w Meksyku, a u nas miła ozdoba szklarni i muraw ogrodowych; kwitnąca od kwietnia do października.— W ojczyźnie kory i korzenia używają jako lekko ściągająco-wzmacniających, w wielu razach wewnętrzenie; a zewnętrzenie leczą wrzody otrętwiałe, posypując je ich proszkiem jak my chinowym.— (B. Jacquinii H. et B.).

RODZAJ 1075. *Pniatka* (*Manettia* MUTIS.).— Kielich rurką wartokowatą zrosły z jainikiem; w kraju 4—5dzielnym z łatkami równowazko-lancetowatemi i często tyłomaż ząbeczkami pomiędzyległymi. Korony léjkowatej rurka obła, lub 3—5ścienna; gardziel rozdęta i włosista; a kraju króciuchno- 4—5-wrębnego łatki tępe, roztwarte albo odgięte. Pręcików 4—5, osadzonych w gardzieli; o nitkach oieniuchnych, prawie wystających; a główkach jajowych i naległych.

Jajnik 2komorowy; zalążki w komorach liczne, osadzone wszechstronnie na łożyskach podnoszących się z podstawy tychże, dwuwrotne; szyjka nitkowata; znamię tępo-żłateczkowe, nieco-wystające. Torebka błoniasta, uwieńczona krąjem kielicha, 2komorowa, pękająca przez przegrody w 2 łuszczy. Nasiona mnogie, ściśnione, tarczowate, dachówkowate, obwiedzione skrzydełkiem błonkowatém. Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; z listniami prawie-listkowatymi; a rostkami dółnym.

GAT. 1. *P. sercolistna* (M. cordifolia MART.).— Podkrzew pnący: którego — korzeń prawie-drzewiasty, brudno-ciszy; łodyga zielna, cienka, obła, wijąca się, szorstkawa od rozrzuconych krótkich i białawych włosków; gałęzie liczne, prawie-nitkowate, wietkie; liście naprzeciwległe, bardzo-krótkoogonkowe, sercowato-jajowate, zaostrome, ($1\frac{1}{2}''$ i $\frac{1}{2}''$), z wiérzchu jasno-zielone a spodem bledsze, z obu stron omszone, górne prawie-beżogonkowe i dużo mniejsze oraz wydatniej sercowate,— z przylistkami zrosłymi z podstawą ogonków, jajowatymi, zaostromi, prawie obejmującymi łodygę; szypułki kątowe, wzniesione, 1—3kwiatowe, obłe, nieco zgrubłe ku górze, omszone, dłuższe od liści, bez przysadeczków; kwiaty do $1\frac{1}{2}''$ długie, szkarłatne,— o kielichu 4szczępnym, omszonym, wzniesiono-odstającym i krótszym od— korony zewnątrz nagiej a wewnątrz kosmatéj, której łatkii odstające i całkiem nagie,— nitkach zaś zrosłych z rurką korony aż do gardzieli,— a szyjce prawie równéj koronie.— Nader pospolita po zaroślach i płotach w Brazylii, zwłaszcza w Minas Geraes; kwitnie prawie ciągle.— Korzeń jéj bardzo szacują tameczni, używając go jak ipekakuany; a przytém w puchlinach i w czerwonkach.

Rzeczywiście tylko za jej odmianę, z wielą uwagąby wypadło
 GAT. 2. *P. gładką* (*M. glabra* CHAM.): saledwie odróżniającą
 się — zupełną nagością wszystkich części; dłuższymi, węższymi i
 ostrzejszemi łatkami kielichów; oraz więcej wystającymi narzędziami
 płciowemi; — wraz z nią rosnącą i podobnież używaną.

RODZAJ 1076. *Zastąg* (*Danais* COMM.).—

Kwiaty przez zronienie rozdzielнопłciowe. Kielich rurką krótką i przewrotnie-jajową zrosły z jajnikiem; z krajem króciuchnym, 5zębnym. Korona léjkowata, o rurce cieniutkiej, gardzieli kosmatéj, a kraju 5dzielnym. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli korony; w męzkich wystających, a w żeńskich zamkniętych i płonnych. Jajnik 2komorowy; zalążki licznie poprzyczépiane do łożysk przyrosłych z obu stron przegrody, dwuwrotne; szyjka pojedyncza; znamię wrębné w 2 łateczki równowążkie i wystające; w męzkich zaś zamknięte. Torebka kulistawa, uwieńczona krajem kielicha, skórzasto-pergaminiowata, 2komorowa i pękająca przez ściany w 2 łuszczy. Nasiona mnogie, tarczowate, ściśnione, dachówkowate, obwiedzione skrzydełkiem błonkowatém. Zarodek? . . .

GAT. 1. *Z. wonny* (*D. fragrans* COMM.). — Krzew pnący, całkiem nagi i z korzenia wydający rozłogi; w którym — korzeń pełen soku pomarańczowego; łodyga wspinająca się do kilkunastu stóp na drzewa, obła, za młodu kosmata, czarniawo-zielona; liście naprzeciwległe, krótkoogonkowe, jajowato-podłużne, kończyste, (2" i $\frac{3}{4}$ "), — o przylistkach nader krótkich a szerokich, pojedynczych; kwiatach skupionych na szypułkach podbaldaszkowatych, naprzeciwległych i o pół krótszych od liści, drobne, pomarańczowe lub pąsowe, bardzo przyjemnej woni, — a pod każdym przysadeczek szydelko-

waty; torebki prawie-gładkie, uwiecznione odstającymi ząbkami kielicha.— Rośnie na Maskarenach, wyspie St. Maurycego i Madagaskar; kwitnie niemal bez przerwy.— Odwar z korzenia, sławnym jest w liszajach; dla tego też francuzi tameczni nazwali go bois á dartres.— (*Cinchona afro-inda*. VILL.).

Toż samo rozumié się i o

GAT. 2. *Z. okregolistnym* (*D. rotundifolia* POK.): różniącym się — liśćmi jajowato-okrągłymi, nieco-zaostrzonymi, do 3" długimi; a torebkami uwiecznionemi kielichem całkiem bocznyim i piciym.— (*Cinchona chlorrhiza*. BOER.).

RODZAJ 1077. *Chiniślad* (*Exostemma* L. C. RICH.).— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem 5zębnym. Korona léjkowata; z rurką obłą; a kraju 5wrębnego łatkami równoważkami, rozwartemi alboli téż poodginanemi. Pręcików 5, osadzonych wewnątrz rurki korony, wolnych lub zrosłych z rurką aż po gardziel, bardzo wystających; o główkach równoważkich i wzniesionych. Jajnik 2komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki pouczépiane u łożysk równoważkich i zrosłych z obu stron z przegrodą, wiszące i wywrócone; szyjka nitkowato wydłużona, w końcu prawie-maczugowata; znamię już niepodzielne i niemal jednoboczne, już krótko-żłateczkowe. Torebka skórzasta, uwieczniona krajem kielicha lub téż prawie-naga z czasem w wiérzchołku, 2komorowa, pękająca przez przegrodę w 2 łuszczyzny całkie albo téż później wrębne. Nasiona mnogie, poosadzone dachówkowato na łożysku z czasem wolnym i wiszącym, ściénione, obwiedzione skrzydełkiem błoniastym wąskim i wykrojonym przy znaczk. Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; z listnia-

mi jajowatymi i listkowatymi; a rostkami górnym, zbliżonym do znaczka.

GAT. 1. *C. kwiecisty* (*E. floribundum* R. et S.).— Dorodne drzewo, niekiedy przeszło 60' wyrastające, zawszezielone i całkiem nagie. Jego pień prosty, dochodzący do 2' w średnicy; kora szaro-cisa, pomarszczona, nieco-popadana, wewnątrz rudo-cisawa; gałązki nieco-ściśnione i czerwonaawe; liście naprzeciwgle, eliptyczne, zastrzone (7" i 3"), bardzo odstające, z wierzchu lśnąco-zielone a spodem bledsze,— na ogonkach $\frac{1}{2}$ " długich, obławych i lekko-wyżłobionych z wieńchu,— z przylistkami dolegającymi, podłużnie-jajowatymi, tępymi, blisko $\frac{1}{2}$ " długimi, pochwiastymi i odpadającymi; więchy końcowe, ramienisto-podbaldaszkowate, tęgie, nieco-ściśnione w gałązkach, z gałązeczkami 3kwiatowemi w wiązeczkach, w całości bogate,— o przysadeczkach drobnych, prawie-szydlowatych i odpadających; kwiaty piękne, różowe, na 2" długie, wzniesione,— z kielichami szydełkowato-łatkowymi,— z koron łatkami tępo-równowąskimi, poodginanemi, całkiem nagiemi,— z narzędziami płciowemi nadzwyczaj wystającymi; torebka podłużnie-wartółkowata, $\frac{3}{4}$ " długa, gładka, naga i czarna; a nasionka jajkowe, w podstawie wykrojone, a w końcu zastrzone.— Rośnie po górach leśnych w Indjach zachodnich; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Może najczęstszy ten gatunek po naszych ciepłarniach, dostarcza kory zwanéj *Chinę Stéj Lucyi, martynicką, górną* lub *Piton*— *China Stae Luciae, martinicensis, montana v. Piton*, której na miejscu używają w wielu wypadkach: jak prawdziwej; wazelako dla wielkich dawek w jakich użytą być musi żeby skutkowała, sprawia zwykle wymioty,— a może

tóż i przez jaki dotąd nieodkryty pierwiastek lub przez *montanin*. — (*Cinchona floribunda* Sw. C. *montana* BADIER.).

Tak ten, jak i następne tego rodzaju gatunki, uchodzą zwykle pod nazwiskiem *Chiny fałszywej* — *China spuria*; w których odtąd ni *chininu*, ni *cymhoninu* nie wykryto, ale za to inny alkaloid zwany *montaninem*, — które nawet czasem nie posiadają należytej własności ściągania.

Do tych to, należą następujące:

GAT. 2. *C. karaibski* (*E. caribaeum* R. et S.). — Drzewo 50stopowe, całe nagie: z gałęziami wietkami, oblemi, popielatami, — a gałązkami ściścionemi i kawowo-czerwonawemi z popielatami brodawczkami; z liśćmi gęstymi, na $\frac{1}{4}$ calowych ogonkach, jajowato-lancetowatymi, kończystymi, (2" i 1"), — o przylistkach drobnych, od dołu szerokich i rzęsowatych a w wiérzchołku kończystych, odpadających; z kwiatami skupionymi, po jednym na szypulce kątownej prawie równej liściowi, białawo-różowymi i przyjemnej woni, — o kielichach krótko-5zębnych, — koronach 2" długich, a ich łatkach tępo-równowąskich i poodginanych, mało co krótszych od rurki, — główkach bardzo długich i równych ze znamieniem; z torebką jajową, gładką, lśnącą i czarną; z nasionkami przewrotnie-jajowemi, ze skrzydełkiem nieprzetwaném i równo-szerokiém. — Pospolity w Indyach zachodnich, oraz na Karaibach; kwitnie od czerwca do września. — Miejscowi używają kory za chinę; a gdy przychodząca do Europy jako *China* lub *kora karaibska* — *China v. cortex caribaeus* okazała się mało skuteczną, a nawet obok wymiot i przeczyszczającą, zaniechano ją sprowadzać. — (*Cinchona caribaea* JACQ.).

GAT. 3. *C. wązkolistny* (*E. angustifolium* R. et S.). — Drzewko 15stopowe: w któróm — kora popielata, w odziomku ciśnień-cisowa; gałęzie mało podsielne, gałązki obłe i omszone; liście posbliżane, krótkoogonkowe, równowąsko-lancetowate, prątypiomo-kończyste, (3" i $\frac{1}{2}$ "), spodem szarówno z kielichami omszone, z wiérzchu nagie i ciemno-zielone, — na ogonkach obłych i omszonych, — a z przylistkami małéukimi, jajowo-szostrzonymi i odpadającymi; podbaldaszek 3dzielny, o odnożkach 3—5-kwiatowych, końcowy, z szypułkami oraz przysadeczkami miékkowłosemi; kwiaty białe, na 2"

długie, nader wznosa, 2 razy krótsze od liści, — z kielichem, równomiękkowłosym, sztylowato-5zębajm, — koroną o rurce niewyraźnie-5kątnój, mało co dłuższej od tępo-równowąskich łatek, — pręcikach równych koronie; torebka krótka, podłużna, prawie-5graniasta, 2-rowkowa i naga; a nasionka okrągławe i całobrzegie. — Porasta skaliste brzegi rzék na St. Domingo; kwitnie od grudnia do czerwca. Z niej *Kora— Chiny wązkolistnej*— cortex Chinae angustifoliae, tylko na miejscu używaną bywa za prawdziwą, bo do Europy już niedochodzi: tę zaś co się ukazała parę razy w kupiectwie nieco dawniej, zwano *Chiną nową* albo *surynamską*— China nova v. surinamensis. — (Cinchona angustifolia Sw.)

GAT. 4. *C. krótkooowocowy* (E. brachycarpum R. et S.). — Drzewo 20' wysokie; o korze grubiej, popękanej, ciso-szarzej, sączącej po zranieniu okwiecie sok białawy; gałęziach odstających, a gałązkach nagich i poziomych; liściach prawie-jajowatych, tępych, (6" i 3"), ogrubnych, ciemno-zielonych, całkiem nagich, — na ogonkach krótkich a grubych, rynienkowatych i nagich, — z przylistkami jajowato-saostrzonymi i odpadającymi; o wieściach podbaldaaskowatych, końcowych, krzyżowo-ramieniowych, 3 razy 3dzielnych i równowysokich; kwiatach krótkoszypułeczkowych, blade-różowych albo cielistych i do 3" długich, — z kielichem o krótkich i wzniesionych sąbkach, — a koronie o tychże nie wyrównywających i połowie jej rurki, — pręcikach dłuższych od korony oraz i szyjkach, — znanieniu zaś prawie-główeczkwatém; o torebce wreszcie na 1" długiej, 10bruszkowej i czarnej, — a nasionkach szydelkowatych i ściśnionych. — Zwykły po lesistych górach Jamaiki; kwitnie od maja do sierpnia. — Przed laty używano w Anglii z niego *kory* jako *Chiny krótkooowocowej* — cortex Chinae brachycarpae i to z dość wielką wziętością; lecz musiała ustąpić miejsca lepszym. — (Cinchona brachycarpa Sw.).

GAT. 5. *C. kołczasty* (E. cuspidatum Str. Hill.). — Drzewko szeledwie 12' dorastające: w którém— liście na ogonkach krótkich, kosmatych i spodem kątowatych. a z wierzchu wyźłobionych, są — jajowato-lanostowawe, w końcu tępym cienko-kołczaste, w podstawie mocno swęcone, (15" i 4"), w brzegu faliste, z wierzchu nieco opylone, a spodem kosmate, — o przylistkach małych i odpadających; wiecha końcowa, krótsza niż liście, mocno rozpostarta, ko-

smata, biaława, — z szypułką 3calową, Skątną, a jej odnogami prawie-posiomemi i ściśnionemi, — z przysadkami z szerokiej podstawy ostrokończystymi, w końcu nagimi a w podstawie kosmatymi; kwiatów po 5—6 na końcach jej odnózek, na $\frac{1}{4}$ " długich i białych, — o kielichu wartołkowatym i białawo-kosmatym, niewyraźnie-5ząbkowym, — korony łatkach podłużnych, bardzo tępych i w połowie dopiero swęj długości podługinanych, — nitkach w połowie brodatych, — a znamienia w 2 równowąskie łateczki rozszołpaném. — Rośnie po pierwoborach Brasyki południowej. — Kora używana bywa w miejscu jako *China leña* — Quina do Mato.

GAT. 6. *C. południowy* (E. australe St. HIL.): różny od poprzedzającego jedynie — liśćmi nieco zwiężającymi się w ogonek, jajowatymi, prawie-tępymi, (15" i 8"), w brzegu lekko-nabrzmiętym nieco wykrawanymi, z wierzchu zaledwie omssonymi a spodem cokolwiek kosmatymi, — o przylistkach jajowato-3kątnych, ryniankowatych i odpadających; wiechę bez szypułki końcową, 3dzielną baldaszko-gronowato, — z przysadkami równowązko-szydlowatymi; kwiatkami zaledwie $\frac{1}{4}$ calowymi, jakby w kupki pogromadzonymi, — o kraju kielicha dzwinkowatym, krótszym od jajnika i tępo-5ząbkowym, — łatkach korony tępo-jajowatych i powginanych, a nitkach nagich; wreszcie torebką kosmatą i wartołkowatą: — rosnący wraz z *kończy-stym*; — dostarcza też także kory tego samego nagwiśka.

GAT. 7. *C. suszaniabi* (E. Sousanum MART.). — Drzewo z liśćmi przewrotnie-jajowatymi, zaostrzonymi, nagimi; z podbaldaszkim końcowym, niewielekwiatowym; torebkami przewrotnie-jajowemi, ściśnionemi, bruzdkowanemi; a nasionkami szerszemi niż długimi i szeroko obrzeżonemi: — rosnące w prowincyi Pianhy w Brasylii; dostarczać poczęło od jakiegoś czasu, kory nader podobnej z wéjż-rzenia do chinj królewskiej, tak swanej *Chiny z Pianhy* — Quina de Pianhy; której smak stoi za nadto kłójowaty.

W tymże samym celu — chociaż bez właściwych nazwisk — zbieranemi jeszcze bywają kory *Chiny fałszywej*, z

GAT. 8. *C. peruwiańskiego* (E. peruvianum H. et B.): drzewka 12' wysokiego — o pniu prostym, 4" w średnicy, z korą popielatą i nierówno popękana, z gałęziami odstającemi i zielonemi, a gałuskami prawie-3kątnemi i biało-brodawczakowanemi; o liściach naprzeciwległych lub niakiady potrójnych, krótkoogonkowych, jajo-

wato-lancetowatych, zaostzonych, w podstawie zaokrąglonych, (3" i 1"), skórzastych, lśnących, bardzo ciemnosielonych, z których najwyższe bezogonkowe i sercowate, — z przylistkami jajowatymi i trwałymi; o podbaldaszkach końcowych, z szypułkami omazonemi i małymi przysadeczkami; o kwiatach cielistawych i drobnych, których — kielich aż blisko podstawy rozszosępiany i ściśniony a omazonny, — korona dłuższa od kielicha, z łatkami dłuższymi od rurki, podłużnymi, odstającymi i omazonemi zewnątrz, — znamię zaś 2łateczkowe; o torebce wreszcie kulistawo-jajowej: — rosnącego do 6,000' na Andach kolumbijskich. — (*Cinchona peruviana* POIR.): — oras

GAT. 9. *C. podbaldaszkowego* (*E. corymbiferum* R. et S.), drzewa całkiem nagiego: z liśćmi podłużnie-lancetowatymi, zaostzonymi; z szypułkami kątowymi, ściśnionymi i podbaldaszkowatymi, o 2 przysadkach w końcu; a kielichami bardzo krótkimi, lecz prawie do podstawy rozszosępianymi, — zresztą podobnego do poprzedzającego gatunku: — rosnącego na wyspach oceanu spokojnego; — którego korę zalecano dla Australii, jako nader skuteczną i do prawdziwej chinny nader zbliżoną. — (*Cinchona corymbifera* FORST.).

RODZAJ 1078. *Korczyn* (*Hymenodictyon* WALL.). — Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem 5zębnym. Korony lękowatej gardziel naga; kraju zaś wzniesiono-5wrębnego przedkwitnienie faldowate. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i zamkniętych; o nitkach króciuchnych, a główkach podłużnych i wzniesionych. Jajnik 2komorowy; zalążki w komorach licznie i dachówkowato poprzyćepiane — do łożysk równoważkich, przyrosłych z dwóch stron przegrody; szyjka pojedyncza, daleko wystająca; znamię maczuskowato-główieczkowe i prawie-2łateczkowe. Torebka skórzasto-drzewiasta, w końcu naga, 2komorowa, pękająca przez ściany w 2 łuszczyzny. Nasiona mnogie, na łożysku ostatecznie wolnym podnoszące się, dachówkowate, ściśnione, — obrzeżone skrzydełkiem błoniastym, siatkowatym i wyciętym przy znaczk. Zarodek prosty

w osi białka mięsistego; o listniach sercowatych; a roztku dółnym.

GAT. 1. *K. wyniosły* (*H. excelsum* WALL.).—

Drzewo wspaniałe tak wyniosłym swym wzrostem, jako i odstającymi gałęziami: którego—kora zewnątrz gruba, mocno korkowata i popękana, w środku mączasta i cisa, a wewnątrz biaława; gałązki ściśnione; liście naprzeciwległe, na ogonkach obłych i omszonych, podługie, do 1' czasem długie, skórzaste, aksamitne, a kwiatowe ubarwione i jakby-pęcherzowate, — z przylistkami sercowato-lancetowatymi, piłkowanymi, gruczkowato-rzęskowanymi i odpadającymi; więchy wielkie, końcowe i kątowe, powstałe z gronek wiązczkowatych — mnóstwa kwiatków nikłych, zielonawych, omszonych i bardzo miłej woni, — w podstawie o 2 listkach przysadkowatych, długoogonkowych, suchych, wypukłych i żyłkowanych; torebki podługne, 4roweczkowe, drobniechno biało-brodaweczkowe. — Częsty po lasach górskich w Indyach wschodnich w Cirkar; kwitnie w porze deszczowej. — Kory wewnętrznej, miejscowi używają jako chinu; drzewo zaś zbliżone do machoniego, także cenionem bywa. — (*Cinchona excelsa* ROXB.).

RODZAJ 1079. *Ogrzątnik* (*Remijia* DEC.).

— Kielich rurką przewrotnie-jajową zrosły z jajnikiem; z krajem 5wrębnym, trwałym. Korona léjkowata o rurce obłej, a kraju 5dzielnego — łatkach równowazko zaostrowanych, w kwiecie rozwartych a w przedkwitnieniu łusczynowato złożonych. Pręcików 5, osadzonych w połowie rurki korony, zamkniętych; z nitkami krótkimi i nierównymi; a główkami równowazkimi i wzniesionymi. Jajnik 2komorowy; zalążki liczne, posadzone podno-

sząco się a dachówkowato, na łożyskach mięsistych a równowążkich i przyrosłych z obu stron do przegrody; szyjka pojedyncza; znamiona 2; równowążkie i zamknięte. Torebka jajowa, uwieńczona krajem kielicha, 2komorowa, pękająca od wierzchołka do podstawy przez przegrody w 2 łuszczyzny z czasem róższczępane. Nasion wiele, podnosząco się dachówkowatych, ściśnionych, tarczowatych, obwiedzionych skrzydełkiem błoniastém i całobrzegiém lecz wyciętém w podstawie, na łożyskach z czasem wolnych. Zarodek prosty, w osi białka mięsiwego; o listniach prawie-sercowatych; a rostru dółnym.

GAT. 1. *O. rdzawy* (*R. ferruginea* DEC.).— Krzew na 5' wysoki, nader-małogęzisty, wysmukły, rdzawo-kosmaty— z wyjątkiem odziomka i górnej powierzchni liści zawsze prawie nagich albo też lekko-omszonych; z liśćmi naprzeciwległymi a czasem potrójnymi, krótkoogonkowymi, podłużnie-lancetowatymi, z obu końców zaostrozonymi, (8" i 2"), z wierzchu głęboko wyżłobionymi, spodem rdzawo-kosmatymi, w brzegu podwiniętymi, — o przylistkach 1/2" długich, lancetowatych, spojonych podstawami i odpadających; z wiechami groniastymi, kątowemi, przerywanemi, zaledwie rozgałęzionemi w kilka par odnózek naprzeciwległych i krótkich, — o szypułkach ściśnionych, a przysadeczkach równowążko-zaostrozonych; z kwiatkami 3/4 calowymi, prawie bez szypulek na końcach odnózek wiązkowato poosadzonymi, cielistymi, — b kielicha prawie-wartłkowatego łateczkach nierównych, — a korony lekko-skrzywionej mięsistych i równowążko-ostrawych, — główkach nader nierównych, — szyjce zaś ukrytej; z torebkami na 3/4" długimi, prawie-eliptycznemi, ściśnionemi.— Porasta miejsca suche, na 2,000' do 4,000'

wzniesione, w Minas Geraes. — Kora używaną bywa tamże, pod nazwiskiem *Chiny z Remijo* — Quina de Serra v. de Remijo; ale dużo ustępuje prawdziwej. (Cinchona ferruginea St. Hil.).

RODZAJ 1080. Chinowiec (Cinchona LIN.).

— Kielich rurką wartołkowatą i omszoną zrosły z jajnikiem; z krajem 5wrębnym i trwałym. Kłony tacowatej rurka obła lub prawie-5kątna; kraju 5wrębnego—łatki podłużne, wewnątrz gładkie, w brzegu włosiobrodzate, na zewnątrz wraz z rurką omszone, w kwiecie mocno roztwarte a w przedkwitnieniu złożone łuszcynowato. Precików 5, osadzonych środkiem w rurce korony, z nią zrosłych i zamkniętych; z nitkami króciuchnymi lecz równymi; a główkami podłużnie-równowązkami, wzniesionymi i nieco wystającymi. Jajnik 2komorowy, uwieńczony krążkiem miedniczkowatym, niewyraźnie 5—10-guziczkowym; komory wielozalążkowe; zalążki posadzone podnosząco się a dachówkowate, na łożyskach równowązkich przyrosłych z obu stron do przegrody; szyjka naga, pojedyncza; znamię prawie-maczużkowate lecz krótko-wrębne, ukryte albo cokolwiek wystające. Torebka jajowa—lub téż podłużna albo lancetowata, uwieńczona krajem kielicha, 2komorowa, od podatawy ku wiérzchołkowi pękająca w 2 łuszczyzny— przez przegrody i część szypułki. Nasiona mnogie, ściśnione, obwiedzione skrzydełkiem błoniastém— ku górze szerszém i ząbkowaném a w podstawie zwężoném i wyciętém; na łożyskach ostatecznie wolnych i kątowato-skrzydłkowatych, podnosząco się a dachówkowato poprzyćpiane. Zarodek prosty, w osi białka mięsistego; o listniach niemal sercowatych; a rostkowi dółnym.

GAT. 1. *C. kwistosokowy* (C. Calisaya WEDDELL.).

— Drzewo okazałe, odstająco-gałęziste; z korą grubokorkową, grubo-siatkowato popękaną, poprzecznie jakby obrączkowaną wyźłobieniami podobnemi, szaro-cisą, mocno okrytą liszajcami, a za zranieniem sącząca sok krwisto-czerwony: którego— gałązki prawie-nagie i gładkie lub nieco omszone; liście naprzeciwległe, krótkoogonkowe, podłużnie- lub lancetowato- przewrotnie-jajowate, tępe, w podstawie zwężone, czasem z obu końców zaostrome, już z obu stron gładkie a nagie i lśnące, już spodem omszone i z dołeczkami w kątach rozgałęzień nerwów,— o przylistkach międzyogonkowych, wolnych, listkowatych, jajowatych i odpadających; wiechy podbaldaszkowate, końcowe; kwiaty piękne, różnie różowe, wonne,— z pręcików nitkami krótszemi od połowy główek; torebka jajowata, saledwie równiej długości z kwiatami; a nasion skrzydelka gęsto i strzępiasto zabezpieczowane.— Rośnie w Boliwii i w Peru ku południowi; kwitnie latem.— Według najnowszych poszukiwań, ona ma dostarczać *kory Chin* czyli *Chiny Kalisai, żółtej* albo *ż. królewskiej*— cortex Chinae v. China Calisaya, flava v. lutea regia; którą, poczytywaną za najlepszą i zaledwie w handlu znachodzoną, wywodzono dotąd tak bałamutnie od różnych innych gatunków *Chinowca*. Znachodzi się w dwóch odmianach *Chiny królewskiej pokrytej* czyli *z przyskórnią* lub *skręconej*— China regia tecta v. cum epidermide v. convoluta, oraz *C. k. nagięj*, *bez przyskórni* czyli *płaskiej*— C. r. nuda, sine epidermide v. plana. Musi ona być najdzielniejszą w skutkach, gdyż najbogatszą jest w oba alkaloidy, na których działalność chinu polega;

zawiera albowiem— chininy od 1,5% do 3,2%, a cynchoniny od 1,0% do 0,5%.

WEDDILL, zwiąc ten nowy i dopiero co opisany gatunek odmianą *α. C. k. prawdziwego* (*C. C. vera*); odróżnia jeszcze i drugą *β. C. k. Józefowego* (*C. C. Josephiana*) stanowiącą krzew,— z liśćmi podłużnie- lub jajowato-lancetowatymi i przyostrawymi,— wreszcie nie różniący się całkiem od pomienionego drzewa, wraz z nióm rosnący i podobną korę dający.

Również nowo odkrytym i odpowiedniego gatunku kory dostarczającym, jest:

GAT. 2. *C. boliwiański* (*C. boliviana* WDDL.): drzewo— różniące się od pierwszego— liśćmi eliptycznymi lub podłużnie- przewrotnie jajowatymi, tępymi, zwężonymi lub też klinowatymi w podstawie, z wierzchu gładkimi i nagimi, a spodem prawie - nagimi albo omszonymi i czerwonawymi; ząbkami kielicha 3kątными; a nitkami równemi główkom,— rosnący także w Peru i Boliwii;— którego kora, także mało suana w handlu, i to tylko jako domieszczwana do chinu królewskiej płaskiej z powodu nadzwyczajnego z nią podobieństwa, otrzymała nazwisko *Chiny królewskiej nowój* lub *boliwiańskiej*— *China regia nova v. boliviana*; w której stósunek obu alkaloidów tenże sam co i w Kalisai.

GAT. 3. *C. dołeczkowy* (*C. scrobiculata* H. et B.). — Drzewo na 40' wysokie; z korą ciwą i popękaną; z koroną gęstą gałęzi naprzeciwległych, odstających, obłych i tylko górą ulistnionych,— gałązek zaś niewyraźnie - 4kątnych, gładkich, nagich i lśnąco - zielonych. Liście ma naprzeciwległe, eliptyczno-podłużne, zaostrome w końcu a zwężone w podstawie, (4—10" i 2—6"), całobrzegie, siatkowato - żyłkowane, prawie - skórzaste, nagie, z wierzchu lśnąco-zielone, a spodem bledsze i z dołeczkami włosistymi w kątach roznerwień bocznych; z ogonkami 1całowymi, płasko-wypukłymi, zgrubłymi w podstawie i zielonymi; a przylistkami międzyogonkowymi, zrosłymi parowo, jajowatymi i odpadającymi.

Więchy końcowe, bardzo gałęziste, podbaldaszkowate, bezszypułkowe. Kwiaty niemal bez szypułek ale z przysadeczkami, miłej woni, różowe; o kielichu zewnątrz miętko - włosistym i ostroząbkowym; koronie zewnątrz miękkością z rurką tępo-5kątą, — a kraju 5dzielnego łatkach tępo-jajowatych, środkiem i w brzegu szorstkawych, a zresztą nagich; pręcikach zamkniętych i w połowie rurki osadzonych, — z nitkami białymi, a główkami całkiem ukrytymi; z słupkiem zaledwie wystającym, o szyjce białej, a znamieniu zielonem i rozszczepionem. Torebka jajowo-podłużna, do 1" długa, gładka, żółtawa. — Bardzo częsty na Andach Peruańskich, około Kucko i St. Anny, tworząc całe lasy na wysokości 1800' nad morzem; kwitnie w sierpniu. — Z niego pochodzi najpodobniejsza do Kalisai, dziś także zwana *Chiną ze Stój Anny* — *China de Sta Anna*; która atoli obejmuje kilka dotąd inaczéj mianowanych odmian, wszelako pochodzących wyłącznie z téj rośliny, jako to: *China Jaen ciemna* — *China Jaen obscura*, *C. J. cisa* — *C. J. fusca* i *China Loksa czerwona* — *China Loxa rubra*, — wszystkie jako odmiana pokryta przyskórnią, skręcona i pochodząca z młodszych gałęzi; oraz *China czerwona z Kucko* — *Quinina rubra de Cuzco*, *Kalisaja lekka* — *Calisaja levis*, *China królewska włóknista* — *China regia fibrosa*, część *Chiny rdzawéj* — *Quinina rubiginosa* i *China Anaransada* — *Quina Anaransada*, — jako grube i płaskie płyty starszój kory z pnia. Zawiera ona w przecięciu chininy od 0,4% do 1,0%, a cyuchoniny od 0,8% do 1,2%.

GAT. 4. *C. jajowaty* (*C. ovata* WEDDL.).— Drzewo okazałe, postawy poprzedzającego gatunku: z korą jasno-cisną lub płową, czasem w żółto lub szarawo wpadającą i z łuszczącą się przyskórnią, niekiedy czerwona wąż i z tąż trwałą,— siatkowato popękana; z korkiem jaśniejszym i sprężysto-miękkim, a wewnątrz korą właściwą ciemniejszą i twardą; z liśćmi krótkoogonkowymi, szérokójajowatymi, przyostrymi, w podstawie zwężonymi, prawie-akórzastymi, z obu stron zielonymi, z czasem z wierzchu gładkimi i nagimi, a spodem omszono-kuńnerowatymi; z wiechą podbaldaszkowatą, bogatą i nieco-ściśnioną, a w owocowaniu rozpięszchlą; z kwiatami cielistawymi i wonnymi,— o kielichu krótko- i ostro-zębnym,— główkach dużo dłuższych od nitki; z torebką zaś lancetowatą, lub podłużnie-lancetowatą; a skrzydełkiem nasienia fręzłowato-zabeczkowaném.— Dość częsty w Peru i Boliwii; kwitnie w lecie.— Kora z niego pochodząca, obejmuje następujące dotąd od różnych roślin wywodzone gatunki, dziś nazwane *Chinę Huanuko*— *China Huanuco*, *Guanuco*, *Yuanuco*, tymi są: największa część z *Chiny Huamalies*— *China Huamalies*, część znaczna *Chiny rdzawój*— *China rubiginosa*, *China królew-ska fałszywa*— *China regia spuria*, *China niby-królewska*— *China Pseudoregia*, *China Lima Loxa*— *China Lima Loxa*, *China Voza*— *China Voza* i w. i. Że zaś gatunek ten kory miéwa różne odmiany, przeto rozróżnił je SCHLEIDEN na: a. *Chinę Huanuko korczastą białawą*— *China Huanuco suberosa albida*, zawierającą chininy 0,2% a cynchoniny 1,0%; b. *Ch. H. cisną*— *Ch. H. fusca*, w której chininy 0,6% a cynchoniny

1,2%; oraz *Ch. H. rdzawa*— *Ch. H. rubiginosa* z niewiadomym dotąd składem.— (*C. pubescens* LAM.).

GAT. 5. *C. omszony* (*C. pubescens* WEDDL.).— Drzewo 30' dorastające a do 10" w średnicy; którego — kora szarawo-cisa i drobno żółtawo-brodaweczkowana, wewnątrz żółto-cisa i żółto jakby warstwowana; gałązki więcej szare, a gałązeczki omszone; liście krótkoogonkowe, szeroko-jajowate, nieco-zaostrzone, w podstawie zwłaszcza za młodu lekko zwężone, (5" i 3"), prawie nieskórzaste,— z wierzchu gładkie i zielone, a spodem omszone, niekiedy nawet i czerwone; kwiaty krótkoszypułeczkowe, w podbaldaszkach wiechowatych, w czasie owocowania wietko-rozłożystych, różnie różowych,— o ząbkach kielicha 3kątnie-kończystych,— główkach prawie-beznitkowych; torebka równowążko-lancetowata; a nasionka szczecinkowato-ząbeczkowano w brzegu obwiedzione.— Dość zwykły po lasach około Kucko, w Peru i Boliwii; kwitnie latem.— Dzisiaj korę z niego zwiąż *China Kucko*— *China Cuzco*, która dotąd także pod kilkoma nazwiskami uchodziła: bo *Ch. Huanuko*— *Ch. Huanuco*, *Ch. Jaen* lub *Tenn blada*— *Ch. Jaen* v. *Tenn pallida* obie z młodszych gałęzi; a ze starszych i z pnia *Ch. Kucko cisa* i *nova*— *Ch. Cuzco fusca* et *nova*: zawiera zaś, chininy tylko 0,05%, a cynchoniny 0,04%.

GAT. 6. *C. prawdziwy* (*C. Condaminea* WEDDL.).— Drzewo piękne, do 16' wzniesione, zarówno z innymi zawszezielone; z korą popielatą i popękaną zewnątrz, a wewnątrz ciemniejszą i pełną soku żółtawego; z gałęziami oblami, odstającymi; z gałązkami niemal opylonemi i prawie 4graniastemi na wstawach, nagie-

mi. Liście jajowato - lancetowate, czasem okrągławe, zastrzone, z wierzchu gładkie a nagie i lśnące, a spodem w kątach rozdwojeń nerwów z dołeczkami lekko rzęskowanymi; z przylistkami dolegającymi, parzysto-zrosłymi, jajowatymi, zastrzonymi, jedwabistymi i odpadającymi. Kwiaty biało-różowe, wonne,— w długoszypułkowych, kątowych i końcowych podbaldaszkach, tworzących wraz wiechę ulistnioną; z krajem kielicha prawie-dzwonkowatym, a jego ząbkami 3kątными; z główkami dużo dłuższymi od nitek. Torebka podłużnie-jajowa, 2 razy dłuższa niż szeroka; nasiona zaś eliptyczne i ząbeczkowane brzegiem.— Liczny w północnem Peru i południowym Ekwadorze, zwłaszcza w okolicach Loksy; kwitnie latem.— Z niego pochodzi *China Loxa cisa* czyli *Ch. koronna*, *Niþyloksa*, *L. Knotty*, *Jaen* lub *Tenn czarniawa*— *China Loxa fusca*, *Ch. coronalis*, *Ch. L. corona*, *Pseudoloxa*, *L. Knotty*, *Jaen v. Tenn nigricans*; albo *Ch. L. prawdziwa*— *Ch. L. vera*, także *Ch. cisa* lub *Uritusinga*— *Ch. fusca v. Uritusinga* mianowana: zawierająca chininy 0,8% a cynchoniny 0,6%.— (*C. officinalis* LIN.).

Innych gatunków *Loksy*, dostarczają:

GAT. 7. *C. słobodnicolistny* (*C. lucumaefolia* R. et P.), dziś uważany tylko za odmianę *y* poprzedzającego: od którego odróżnia się jedynie— liśćmi eliptycznymi - lancetowatymi, zupełnie tępymi, w podstawie klinowatymi i zaokrąglonymi lub-sercowatymi; a kielicha dzwonkowatego ząbkami lekko kończystymi:— rosnący około samej Loksy:— którego kora ciemniejsza i prawie-czarnymi liśćkami pokryta, nosi dziś imię *Chiny Loksy czarniawej*— *China Loxa nigrescens v. Nigritella fina*, z chininy 0,2% a cynchoniny 1,0%: który także prawdopodobnie ma dostarczać *Ch. L. pitajskię*, *Pitai*— *Ch. L. pitayensis*, *Pitaya* obejmującej w sobie

dotąd dwie odmiany, *C. P. szttawę* — *C. P. naranjada* i *C. P. czerwona* — *C. P. roxa*, z chininy 2,5% a cynchony 1,2%.

GAT. 8. *C. lancetowaty* (*C. lanceolata* BERTH.), także dziś jako tylko odmiana *δ. pitajski* (*C. pitayensis* WEDDL.) prawdziwego; różny — liśćmi lancetowatymi, z obu końców nadzwyczaj zaostrozonymi; oraz kielicha krajem o 5 łateczkach równowazkich; — rosnący w Nowej Gwardzie: — także

GAT. 9. *C. wielkokieliśny* (*C. macrosalyx* R. et P.), również świeżo poczytany za odmianę onagoz *β. Kandolla* (*C. Candollei* WEDDL.), odznaczoną — liśćmi przewrotnie-jajowatymi lub okrągłymi, w podstawie klinowatymi i zaokrąglonymi lub też prawie-sercowatymi, lekko zaostrozonymi; krajem kielicha dzwinkowatym i gładkawym, z sąbkami lancetowatymi; a szumionami nieco wystającymi: — pospolity w Kuensa: — których korę, sową *Chinę Lokę płową* — *China Loxa fulva* lub *Ch. Amarillę* — *Quina amarilla*, bez wiadomego dotąd jój rozbioru.

GAT. 10. *C. szorstki* (*C. hirsuta* R. et P.), dawniej uważany za odmianę *omszonego*; odznaczający się — liśćmi eliptycznie-jajowatymi, tępyimi, w podstawie zazwyczaj zaostrozonymi, skórzastymi, z wierzchu nerwistymi a z czasem gładkimi, spodem zaś zwłaszcza na nerwach szpicinkowato-włosistymi; sąbkami kielicha lancetowato-kończystymi; rurką korony wewnątrz przy nasadzie pręcików omszoną; a skrzydełkiam nasion szerościem i zabeczkowaniem: — swyczajny w Peru: — wydający *Chinę Loxa cienką* — *China Loxa tenuis* czyli *Kaskaryllę Delgada* — *Cascarilla Delgada*, również z niewiadomym dotąd składem chemicznym.

GAT. 11. *C. gruczołkowy* (*C. glandulifera* R. et P.), małe drzewko a czasem krzew: o korze białawo-popielato-szaręj, czarniawo-lub-ciso-plamistęj, chropawęj; liściach jajowato-lancetowatych, z obu końców zaostzonych, czasem [nieco-odgiętych, w brzegu lekko falistych, z wierzchu nagich i lśnących, a spodem gruczołkowato-włosistych wraz z gałkami i przylistkami, oraz także z dołeczkami w rozgałęzieniach nerwów; sąbkach kielichów króciuchnych, 3kątnych i nieco kończystych, często czerwonych: — rosnący także w Peru, po lasach gór Andów: — którego korę, odróżniono dziś jako *Chinę Lokę ciemną* — *China Loxa obscura* lub *Kaskaryllę czarniawą prowincjalną* — *Cascarilla nigrilla provinciana*, z nieznanym składem.

GAT. 12. *C. Uritusinga* (*C. Uritusinga* R. et P.), policozony jako odmiana *przewodniwego*, zaledwie wyróżnia się doszwałającą + liśćmi jajowato-okrągławymi i nader wielkim stósunkowo kielichem:— dość częsty około Kuenzy, z korą nader różną od reszty *Loksóu* — barwą jasną wpadającą w pomarańczowo, i dla tego znajduwaną w korach handlowych pomiędzy *Huamalies* i *Huanuco*; dziś zaś odosobnioną w osobny gatunek *Chiny Loksy pomarańczowej*— *China Loxa aurantiaca*, znanéj także pod nazwiskiem *Kaskarylli Uritusingi*— *Cascarilla de Uritusinga* v. *perucida*, *Anaransada*, której skład jeszcze dotąd niezany.

GAT. 13. *C. sercolistny* (*C. cordifolia* MURIS.).— Drzewo 20' i wyższe; w którym — kora od zewnątrz luszcząco się korkowata i brodawczkowana, bywa barwy żółtawo-płowej, a głębiej nieco-zbitsza i w cynamonową wpadającej; gałęzie 4kątne, gładkie i nagie; liście okrągławe lub téż okrągławo-podłużne, z obu końców tępe albo tylko w podstawie cokolwiek zaostrome, grubo-nerwiste, z wierzchu gładkie i nagie, spodem zaś omszone i bez dołeczków; szypułki w kątach liści wierzchołkowych, tworzące wraz wiechę daszkowatą, ku końcom kutnerowate; kwiaty blado-różowe,— o kielichach kutnerowatych, a ich ząbkach gładkich i kończystych,— koronach zewnątrz kutnerowatych, z rurką krótką lecz szeroką, a łatkach wewnątrz kosmatych; torebka lancetowata; skrzydelka nasion brzegiem ząbeczkowane i drobniuchno podziurkowane.— Znachedzi się w Nowej Granadzie i w Peru; kwitnie przez lato.— Dostarcza kory *Chiny żółtej*— *China flava* v. *Quina amarilla*; za którą zwykle w handlu poczytywano kilka innych, z tych niektóre zawsze żółtemi nazywając, a oprócz tego *Chinę Marakaibo*— *China Maracaibo*, część *Uritusingi*, włóknistój,

Pitayi. W składzie swym, zawiera chininy od 0,03% do 1,4%, a cynchoniny od 0,2% do 1,0%; zebrana zaś przez WARSZEWICZA do tego i cynchonidyny 0,5%. Jako jej odmianę dzisiaj poczytują *Chinę żółtą korkową*— *China flava suberosa*, dotąd składającą się z *Chiny żółtej twardej* lub *drzewnej* czyli *Kartageńskiej włóknistej*— *China flava dura* v. *lignosa* v. *Carthagena fibrosa*, *C. ż. włóknistej*— *C. f. fibrosa* i *C. ż. nowej*— *C. f. nova*; z których dwóch pierwszych rozbiór nieznany, a ostatni wykazał zupełny brak alkaloidów.

GAT. 14. *C. lancetolistny* (*C. lancifolia* MUTIS.).— Drzewo 40' dorastające, a najgrubsze 4" i z tąd wysmukłe; z korą zewnątrz ciłą, a wewnątrz w różnych odmianach cisawo-żółtej, żółto-czerwonawej i cisawej; z gałęziami obłemi i odstającymi, a gałązkami ściśnionymi i nagimi. Liście ma krótkoogonkowe, podługne lub przewrotnie-jajowato-lancetowate, tępe lub też zastrzone, ($3\frac{1}{2}$ " i $1\frac{1}{4}$ "), żebrzasto-żyłkowane, nieco-skórzaste, z obu stron nagie, lśnące, bez dołeczków spodem; o przylistkach zrosłych, tępych, błoniastych, nagich i odpadających. Podbaldaszkę końcową i kątową, po 3 wraz, tworzącą wiechę końcową; z przysadeczkami lancetowato-szydłowatymi; z szypułką przylegająco-jedwabistowłosą, a szypuleczkami 1-calowemi i z lekka miękkowłosemi. Kwiaty na $\frac{1}{2}$ " długie, wzniesione, bladoróżowe, jakby jedwabiate; o kielichu dzwonicowatym, błoniastym i nagim,— z ząbkami nierównymi, 3kątnymi, kończystymi i poodginanymi; a koronie zewnątrz przylegająco-włoskowej, z rurką wewnątrz nagą i tępo-3kątną, a krajem płasko rozpostartym; pręcikami osadzonymi u dołu w rurce,— z główkami nieco wystającymi i krót-

szemi zwykle od nitek, a uczépiónemi po nad wrębną swą podstawą na tychże; szyjką krótszą od połowy rurki. Torebka obło wydłużona, często lancetowata, żeberkowana, cisa, naga, do $\frac{2}{3}$ " długa. — Jeden z pospolitszych w Nowej Granadzie, zwłaszcza w Sta Fé de Bogota, Ekwadorze, Peru i Kwito; kwitnie w porze letniój. — Dziś wywodzą z niego *Chinę pomorańczową* — China aurantiaca v. naranjada jawiącą się w wielu odmianach, dotąd znaną pod nazwiskami — *Ch. z Bogoty* — *Ch. de Bogota*, *Ch. Kolumbijskiej* i *Kartageńskiej drzewnej* — *Ch. Columbica et Carthagensis lignosa*, a po części jako *Ch. żółta włóknista* — *Ch. flava fibrosa* i *Ch. rdzawa* — *Ch. rubiginosa*. HUMBOLDT już od dawna był mniemania tegoż samego; lecz HAYNE rozpowszechnił swe zdanie, jakoby z gałęzi najgrubszych téj rośliny pochodzić miała *Ch. żółta* czyli *Kartageńska włóknista płaska* — *Ch. flava v. Carthagensis fibrosa plana*, z młodszych *Kartageńska skręcana* — *Ch. Carthagensis convoluta*, a z najmłodszych *China Piura* lub *Tenn* — *Ch. Piura v. Tenn*. — Skład różnych odmian okazał się także różny: gdyż w okazach dostarczonych przez WARSZEWICZĄ, zawierała *Kartageńska prawdziwa* kora młoda chininy 0,26%, cynchoniny 0,22%, a cynchonidyny 0,36%; średnia 0,44%, 0,78% i 0,56%; najstarsza 0,1%, 0,53% i 0,17%; a w otrzymanych od innych zbieraczy, *Kar. drzewna* chininy 2,0% a cynchoniny nic; *żółta włóknista* chininy 1,0% a cynchoniny 0,9%; *żółto-pomorańczowa* chininy 1,6% a cynchoniny 1,0%. — (C. Condaminea d. lancifolia WEDDL.).

Pomimo nie do uwierzenia zabłądzenia, jakie w oznaczeniu pochodzenia różnych gatunków kory chinny dotąd panowało, — po krytycznym rozbiórce roślinniczym dokonanym przez WEDDELLA, oraz fitotomicznym i lékoznawczym przez SCHLEIDENA — zdaje się, iż na rzetelności dotąd opisanych gatunków z pewnością polegać możemy. Gdy jednak, jak już łatwo przekonać się było można, prawie każdy gatunek chinny kupieckiej, jest mieszaniną kor pochodzących z różnych roślin, tylko wejrzaniem do siebie zbliżonych; musi oznaczenie rośliny macierzystej każdej danej do oznaczenia kory, ulegać trudnościom często nie do przewyżczenia. Pozostające nam więc jeszcze do opisania kilka gatunków, których — pomimo największych usiłowań — niezdołano jeszcze wydobyć z tego odmetu i ściślej oznaczyć, postanowiłem przedłożyć w tém świetle, w jakim się podobalo losowi udzielić je pierwotnej o nich nauce. Temi zaś są:

GAT. 15. *C. szkarłatny* (*C. purpurea* R. et P.). — Drzewo wejrzzenia zupełnie *dolkowatego*, a nawet od WEDDELLA za jego tylko odmianę poczytywane: wszelako odznaczające się — liśćmi szérko-jajowatymi, w podstawie prawie-klinowatymi, w wiérzchołku lekko i krótko-kończystymi, z wiérzchu gładkimi i nagimi, a spodem na nerwach omszonymi, lub z czasem całkiem nagimi i czerwonawymi — łącznie z szypułkami i kielichami; wiéchy ramienisto-rozłożystą, a na niéj kwiatami w podbaldaskach biało-czerwonawymi, — o koronie zewnątrz lekko kutnerowatéj, a jéj łatkach tęgowłosistych; torebkami zaś obławami, z czasem jajowo-wydużonemi i żeberkowanemi. — Rośnie na Andach peruańskich, około Chinchao, a zarazem w Bogocie i Karakas. — Ma dostarczać najprawdopodobniej *Chiny Huamalies* lub *Abomalies* — Chiną *Huamalies*, *Guamalies* v. *Abomalies* czyli *Ch. ciséj* — *Ch. fusca*; wktórej rozróżniają jako odmiany — *Ch. H. rdzawą* — *Ch. H. ferruginea* i *Ch. H. białą* — *Ch. H. alba*; obie zawierające chininy od 0,3% do 0,36%, a cynchoniny od 0,1% do 1,2%.

GAT. 16. *C. drobnokwiatowy* (*C. micrantha* R. et P.). — Drzewo nader zbliżone do *sercolistnego*: lecz nacechowane przez — liście szérko-jajowate, przewrotnie-jajowate lub téż okrągławe, przytępięne, w podstawie mniej więcéj zwężone, błoniaste, z wiérzchu nagie, spodem bardzo-lekko omszone, a na nerwach i ich rozwidleniach mocno omszone lub prawie-włosiste; wiéchy podbaldaskowe, ramieniste, bardzo wielkie, w czasie owocowania ściśnione, z mnóstwem

kwiatków drobnych, białych, zaledwie na $\frac{1}{4}$ " długich, — o kielicha ząbkach krótkich i kończystych, a koronach jedwabisto-opilśnionych; wreszcie torebki podłużne, i prawie lancetowate, — a skrzydełka nasion brzegiem ząbeczkowane. — Zwyczajny po Andach peruańskich lesistych, zwłaszcza koło św. Antoniego. — Z niego właściwie pochodzą, nawet u krajowców — tak zwana *Kaskarylla cienka* — *Cascarilla fina*, jako jeden z głównych członków mieszanki dzisiejszej *Kaskarylli prowincyjnej* — *Cascarilla provinciana*, *negrilla et negrilla fina*; w której składzie, wykryto chininy od 0,0% do 0,42%, a cynchoniny od 0,64% do 3,4%.

Od jakichby roślin pochodziły dziś za osobne gatunki poczytano: *China czerwona* — *China rubella* składająca się z *Ch. Popayan* — *Ch. Popayan*, *Ch. czerwonej bladej* — *Ch. rubra pallida*, *Ch. Kartageńskiej czerwonej* — *Ch. Cartagena rubra*, *Ch. czerwonej nowej* — *Ch. rubra nova*, w której chininy 1,6% a cynchoniny 0,56%: *China Urbietañska* — *China Urbietana* niewiadomego jeszcze składu: *China Maracaibo* — *China de Maracaibo*, również nierozdzielana: wreszcie *China rdzawa* — *China rubiginosa*: — niewiadomo.

Zresztą, nie od rzeczy będzie wspomnieć, przynajmniej o najgłówniejszych gatunkach kory *Chiny prawdziwej*, w jakim porządku — odnośnie do zawartych w największych ilościach w nich alkaloidów — ocenić ich skuteczność główną należy; którym jest następujący:

	Chininy.	Cynchoniny.	Cynchoalkaloidy.
Ch. Kalisaja i boliwijska	3,2	1,0	—
„ czerwona	2,5	2,4	—
„ Pitaya	2,5	1,2	—
„ Kartageńska drzewna	2,5	—	—
„ pomarańczowa	1,6	1,0	0,56
„ żółta	1,4	1,0	0,5
„ St. Anny	1,0	1,2	—
„ Huamalies	0,86	1,2	—
„ Loxa prawdziwa	0,8	0,6	—
„ Huanuko	0,6	1,2	—
Kaskarylla cienka	0,42	3,4	—

	Chłniny.	Cynchoniny.	Cynchonidyny.
Ch. Loxa czarna	0,2	1,0	—
„ Kucko	0,05	0,04:	—

rachując w odsetkach na wagę.

RODZAJ 1081. *Chistica* (*Cascarilla* WEDDL.).

— Kielich rurką jajową lub wartołkowatą, zrosły z jajnikiem, omszony albo kutnerowato-włosisty; z krajem zazwyczaj 5ząbkowym, prawie-niezmiennie trwałym al-boli téż odpadającym,— o ząbkach równych i w przedkwitnieniu łuszczynowato złożonych, lub całkiem bez nich. Korona tacowata; z rurką obłą albo prawie-léjkowatą; z krajem 5—6-wrębnym— w łatki lancetowate lub téż równowazkie, już błoniaste, już mięsistawe, w przedkwitnieniu łuszczynowate a później roztwarte, wewnątrz czasem całkiem a czasem tylko brzegami brodawczkowane, a zewnątrz wraz z rurką omszone aż do kutnerowatych. Pręcików 5—6, osadzonych w głębi rurki, naprzemianległych z łatkami, nagich; o nitkach w różnej długości zrosłych z rurką; a główkach równowazkich, grzbietoczepnych, zamkniętych. Jajnik uwieńczony krążkiem mięsistym, niewyraźnie-ząbeczkowym i mi-seczkowatym,— 2komorowy, wielozalążkowy; zalążki poczępiane u łożysk grubych, prawie-obłych, przyrosłych z obu stron środkiem do przegrody,— dachówkowato-podnoszące się, tarczowate i wywrócone; szyjka nitkowata, gładka, rzadko omszona; znamię wrębne, zwykle ukryte, lub niekiedy cokolwiek wystające. Torebka podłużnie-lancetowata, równowazka albo maczugowata, obława, już gładka już żeberkowana, 2komorowa, wielonasionowa, pękająca przez przegrodę od wierzchołka ku podstawie w 2 łuszczyny. Nasiona mnogie, na łożyskach obławych lub mniej więcej kątowato-skrzydlastych i wolnych z

czasem dachówkowato-tarczowato poprzyczepiane, ściśnione, obwiedzione skrzydełkiem lancetowato- eliptycznym poprzedziurawianém a w brzegu ząbeczkowaném lub poszarpaném. Zarodek prosty w osi białka mięsistego; o listniach jajowatych i całkich; a rostkowi dółnym.

GAT. 1. *C. wielkolistna* (*C. magnifolia* WEDDL.).—

Drzewo okazałe, 100' dorastające i grube; z korą popielatowo-cisą zewnątrz, a wewnątrz ciemnożółto-czerwona; z gałązkami 4ściennymi, cisawo-czerwonymi. Liście naprzeciwległe, na ogonkach 2" długich półobłych i czerwonych, szeroko-, przewrotnie- lub podłużnie-jajowate, zastrzone lub też tępe, (2' i 8"), skórzaste; z wierzchu lśnące i nagie, lecz spodem często— zwłaszcza na nerwach— omszone i czerwono-nerwowe; z przylistkami przewrotnie-jajowatymi, zastrzonymi, dolegającymi i odpadającymi. Kwiaty w wiébach bardzo gałęzistych, w części ulistnionych i z przysadkami drobnymi a lancetowatymi, na 1' długie, białe, bardzo wonne; o kielicha dzwonekowatego, nagiego i czerwonego— ząbkach 3kątno-jajowatych, tępych lub zastrzonych i wzniesionych; korony zaś prawie-léjkowatej— tępych i równych jéj rurce obławéj; pręcikach zaledwie sięgających do gardzieli, o główkach rozszczerpanych w podstawie; szyjką zaledwie dochodzącą do główek. Torebka na 2" długa, równowazko-wydłużona, prawie-obła, z czasem naga,— ze skrzydełkiem w obu końcach lancetowato wydłużoném.— Porasta Andy w wysokości 3000'—8000' w Peru, Boliwii, Nowéj Granadzie i Ekwadorze; kwitnie ód maja do lipca.— Z niéj pochodzi kora *Chiny czerwonej* lub *hiszpańskiej*— *China rubra* v. *hispanica*, należąca do prawdziwych, zawierająca w przecięciu, chininy 0,84%—2,5%,

a cynchoniny 0,42%—2,4%; rozróżniona dziś na *Ch. c. korkowatą*— *Ch. r. suberosa*, *Ch. c. liszajcową*— *Ch. r. lichenosa* i *Ch. c. twardą*— *Ch. r. dura*— (*Cinchona oblongifolia* MUTIS.).

Nieco podobną korę, zbierają także i z

GAT. 2. *C. poronaj* (*C. caduciflora* H. et B.); uznanej świeżo tylko za odmianę poprzedniej przez WEDDELLA:— z liśćmi najniższymi czasem i do 3' długimi, a resztą około 8" i 4", w kątach czerwonych nerwów omszonymi; przylistkami stosunkowo wielkimi; z koroną odpadającą, dwa razy dłuższą od kielicha, a jej łatkami podginnanymi i krótszemi od rurki,— o szyjce wydłużonej, ze znamieniem nieco wystającym; z torebką równowąsko-wydłużoną:— rosnącą wraz z pierwszą;— dostarczającą kory nie lekarskiej, zwanej *Cascarilla bove*.

RODZAJ 1062. *Gorczelina* (*Cosmibuena* R. et P.).— Kielich rurką podłużną, zrosły z jajnikiem; kraj dzwonekowany, 5—6zębny, odpadający. Korona lękowata; z rurką obłą lub też ku gardzieli rozszerzoną; z kraju 5—6dzielnego łatkami w przedkwitnieniu dachówkowatemi, później rozwartemi. Główek 5—6, prawie-beznitkowych, tuż pod gardzielą, podłużnie-równowąskich i nieco wystających. Jajnik 2komorowy, wielozałkowy; zalążki w komorach liczne, przyczepione do łożysk szerokich i przyrosłych do brzegów powwijanych jajniczków, podnosząco się—dachówkowate, dwuwrotne, z jajotworkiem dolnym; szyjka pojedyncza; znamię wrębne. Torebka podłużna, obława, w wiérzchołku naga, 2komorowa, pękająca od wiérzchołka ku podstawie przez przegrodę w 2 łuszczyzny,— z owocami oddzielającymi się ostatecznie od kielicha. Nasiona mnogie, na bardzo wielkich łożyskach odosabniających się od przegrody tarczowato pouczepiane, podnosząco się—dachówkowate, ściśnione, otoczone skrzydełkiem

bloniastém, w wierzchołku poszarpaném a wykrojoném w podstawie. Zarodek? . . . .

GAT. 1. *G. sześćpręcikowa* (*C. hexandra* R. et P.).

— Drzewo piękne, wysokie i grube; z korą cienką, popękaną, zewnątrz ciłą a wewnątrz krwisto-czerwoną; z gałuskami niewyraźnie-4kątными, dętymi, czarniawo-cisło albo też rdzawo opilánionemi. Liście ma naprzeciwległe, krótko- i półobło-ogonkowe, jajowate, w końcu zaokrąglone, z wierzchu nagie i lánące a ciemno-zielone, spodem zaś rdzawe i podobnie kosmate, z wydatnymi nerwami główniejszymi, (10" i 6"); z przylistkami dolegającymi, zewnątrz żółto-cisłymi i wełnistymi, odpadającymi. Więchy wielkie, końcowe, z podbaldaszków, ramieniste, 3dzielne, wielokwiatowe, kutnerowate; o przysadkach jajowato-lancetowatych, saostrożonych i włosistych. Kwiaty do 1 1/2" długie, wewnątrz białe, zewnątrz brudno-rdzawo-żółte; z kielichami włosistymi od zewnątrz, od wewnątrz nagimi, barwy korony w gardzieli i niewyraźnie-ząbkowymi; koronami skórzastymi, nagimi na wewnątrz a zewnątrz opilánionemi, o łatkach tępych i poodginanych; pręcikami zwykle 6, lekko-włosistymi; szyjką o pół krótszą od rurki korony, także włosistą. Torebka obło-klinowata, do 2" długa a 3/4" szeroka, ciła, żeberkowana; nasiona zaś cieniutkie, ciso-żółte, z wielkiém i w końcu rozszczépaném skrzydełkiem. — Rośnie w lasach górskich Brazylii, zwłaszcza koło Rio-Janeiro i Minas-Geraes; kwitnie latem. — Kora jój uchodzi w kupiectwie, pod nazwiskiem *Chiny Rio-Janeiro* lub *brazylijskiej nowej* — *China de Rio-Janeiro v. nova brasiliensis*; której miejscowi używają za prawdziwą, ale nie ma zawierać głównych alkaloidów. — (*Buena hexandra* POHL.).

RODZAJ 1083. *Gubin* (Contarea AUBL.).— Kielich rurką wartołkowato-podłużną zrosły z jajnikiem; z krajem 6dzielnym w łatki szydłowate i odpadające. Korona wielką, léjkowatą; o rurce krótkiej; gardzieli przewrotnie-ostrokreżnej, brzuchatej i nagiej; a kraju krótko-6łateczkowego łatkami w przedkwitnieniu powwianami, w kwiecie zaś roztwartymi, tępymi. Pręcików 6, osadzonych w rurce i wystających z niej; z nitkami cieniuchnymi; a główkami równoważkami, wzniesionymi. Jajnik 2komorowy; zalążki w komorach liczne, osadzone na łożyskach okrągławych uczepionych z 2 stron środka przegrody, poziome i wywrócone; szyjka nitkowata; znamię niepodzielne, roweczkowane. Torebka skórzasto-pergaminowata, przewrotnie-jajowa, ściśniona, żeberkowana, 2komorowa, pękająca przez ściany w 2 łuszczyzny do pół rozszczerpane. Nasiona liczne, uczepione na łożyskach wreszcie wolnych, poziome, ściśnione z boków, nérkowate, obwiedzione szerokiém skrzydełkiem błoniastém i wykrojoném przy znaczku.

GAT. 1. *G. wspaniały* (C. speciosa AUBL.).— Drzewo 25' dorastające, w całej długości pnia osadzone gałęziami i gałkami naprzeciwległymi; z liśćmi naprzeciwległymi, krótkoogonkowymi, jajowatymi, zaostrozonymi, (5" i 2"), z obu stron nagimi, coraz malejącymi ku górze, — o przylistkach krótkich, szerokiach i zaostzonych; z szypułkami końcowymi i kątowymi, ściśniono-4kątnymi, 1—3dzielnymi i tyłuż-kwiatowymi, — o przysadkach podłużnie-równoważkich, tuż pod kwiatami; kwiaty do 3" długie, szkarlatno-fiołkowe, — o kielichu krótkim i ściśnionym, 6—7zębnym, — koronie nieco-skrzywionej, a jój łatkach 6—7, krótkich i szeroko jajowatych; z torebką z obu stron żeberkowaną, przeszło

1" długą; nasionami zaś cisemi.— Częsty w Gujanie i całym północnym wybrzeżu Ameryki południowej, oraz na Karaibach; kwitnie od lutego do czerwca.— Kora ma wziętość jako środek przeciwwzimmiczny, zwłaszcza obok zanieczyszczenia dróg trawienia; gdyż sprawia przytém wymioty i przeczyszcza. W kupiectwie znana jest pod nazwą *Chiny dwubarwnój*, *Pitoya*, *Tekamez* i *Atekamez*— *China bicolorata*, *Pitoya*, *Tecampez* et *Atecamez*.

RODZAJ 1084. *Czepota* (*Uncaria* SCHREB.).

— Kwiaty skupione wietko na osadniku spólnym kulistym, bez- lub -szypułkowe, poprzeplatane przysadeczkami. Kielich rurkowato-słojkowaty, zrosły swą rurką z jajnikiem; o kraju uciętym, albo 5dzielnym w łatki krótkie i równowazkie, trwałym. Korony lójkowatěj rurka cieniuchna, gardziel naga, a kraju 5wrębnego łatki w przedkwitnieniu łuszczynowate a w kwiecie roztwarte, podłużnie-jajowe. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli, zamkniętych lub cokolwiek wystających; nitki króciuchne albo żadne; główki podłużne i wzniesione. Jajnik 2komorowy; załączki w komorach liczne, na łożyskach podłużnych i przyrosłych z obu stron do przegrody, dwuwrotne; szyjka nitkowata, wystająca; znamię całkowite, jajowate lub podłużne i nabrzękle. Torebki szypuleczkowe, 2komorowe, 2guzikowe; a guziki wiszące u osi nitkowatěj, pękające w wierzchołku sprężystości, wielonasionowe. Nasiona drobne, jajowe, uczępienie mimośrodkowo-tarczkwato, obrzeżone błoniasto, a w szczycie szczecinowato-zcieńczone. Zarodek prosty, w osi białka mięsistego; o listniach eliptycznych; a rostkum górnym

GAT. 1. *C. Gambir* (U. Gambir ROXB.).— Krzew wysoko wspinający się, cały nagi: którego — kora po-

pękana i cisa; gałęzie liczne, gęste, odstające i obłe; liście naprzeciwległe, krótkoogonkowe, jajowato-lancetowate lub jajowate a kończyste, (4" i 2"), mocno-odstające lub też poodginane, ciemnozielone, lánące, nagie,— o przylistkach niemal parabolicznie-jajowatych, tępych i odpadających; z cierniami — przeobrażonymi z niedokształconych najniższych szypulek w kątach liści — na 1" długimi, wąsowato w tył poodkręcanymi, tępymi i ściśnionymi; reszta zaś szypulek kwiatnych naprzeciwległe, także łcalowe, dwuczłonkowe, — każda z 3—4 przysadkami w okręgu, jajowato-lancetowatymi, ostrymi, zrosłymi wraz; z główkami do 1 1/2" w średnicy — z kwiatów 1/2" długich, wązko-léjkowatych i blado-cielistych, — o kielichu krótkim i jedwabiatym, — koronie na zewnątrz i w gardzieli miękkowłóej, — a słupku równym koronie; z torebkami w okółku wyraźnie szypulkowemi, 3/4" długości a 1/6" szerokiemi, mocno-łeberkowanemi, cisemi, z nasionami 2skrzydełkowemi, — których szypułki po dojrzaniu odpadły wraz z owocem swym członkiem górnym — dolnym odginają się jako cierńki haczykowate. — Rośnie na wyspach Oceanu indyjskiego, oraz na wschodnich wybrzeżach głębszych Indyi; kwitnie latem. — Ona to dostarcza tak zwanąj Gatta Gambier v. Gambeer v. Cutta Camboo, a właściwie soku lub ziemi Katechu czyli japońskiej — succus v. terra Catechu v. japonica, téjże saméj przyrody i skutków co i z Żuwony Gusuaki (str. 424); otrzymywanego w tenże sam sposób przez wygotowywanie wyciśniętego jój soku; nawet także używanego na żuwki. — (*Nuclea Gambir* HUNT.).

GAT. 2. *C. kwafna* (U. acida Roxb.): różniąca się od piérwszej — gałęziami 4kątneimi; lićmi jajowatymi, zaostrozonymi, (6" i 4"),

parzystymi na każdej stronie każdego wstawn, — o przylistkach kończystych; oraz kwiatami brudno-białymi, przyjemnej woni cynamomowej: — pospolita na wyspach Indyjskich, ma także być używaną na wyrób *Katechu*; ale do tego kora jej ma się pojawiać czasem w kupiectwie jako *China Katto-Kambar* — *China Catto-Cambar*, jako jedna z fałszywych; liście używanymi bywają na Molukkach do leczenia grzybków i chorób skórnych; a sok z uciętych młodych pędów wyciekający nieco kwaśny, służy za napój chłodzący i miły dla podróżujących w takich okolicach bezwodnych. — (*Nuclea acida* HUNT.).

PLEMIĘ 9.

Przepyszlinowe (*Gardenieae* A. RICH.).

Owec jagodowaty, 2- lub przez zronienie 1-komorowy; z komorami wielonasionowymi. Nasiona bezskrydła. Białko mięsiste. — *Drzewa albo krzewy z przylistkami międzylistnymi.*

RODZAJ 1085. *Pokorsel* (*Catesbaea* LIN.).

— Kielich rurką przewrotnie-jajową srosły z jajnikiem; z krajem 4zębnym lub 4dzielnym, trwałym. Korona léjkowata, o rurce wydłużonej i stopniowo rozszerzonej ku gardzieli, a kraju 4łatkowym. Pręcików 4, osadzonych w głębi rurki; z nitkami cieniuchnymi; a główkami równowąskimi i wzniesionymi. Jajnik 2komorowy; zalążki liczne w komorach, na łóżytkach uczepionych z obu stron u wierzchołka przegrody w 2 szeregach wiszące, wywrócone; szyjka nitkowata, zamknięta; znamię 2zębne. Jagoda kulista lub podłużna, uwieńczona krajem kielicha i 2komorowa; z komorami wielonasionowymi. Nasiona 2szeregowo-dachówkowate, wiszące, ściśniono-luskowate. Zarodek małejki, w białku mięsistym; z ростkiem górnym, zbliżonym do znaczka.

GAT. 1. *P. ciernisty* (*C. spinosa* LIN.).— Krzew 14stopowy; z pniem do 4" grubym; z cierniami naprzeciwległymi po nad kątami liści, odstającymi; z liśćmi jakby bukszpanowymi, naprzeciwległymi, na starych gałęziach przez nienależyte rozwinięcie się papiów jakby wiązkowymi, niemal dłuższymi od cierniów, jajowato-podłużnymi i cokolwiek zaostrozonymi; z szypułkami kątowymi, pojedynczemi, 1kwiatowemi; z kwiatami wiszącymi, rdzawo-żółtymi, do 5" długości,— o kielichu małym,— łatkach korony szeroko-jajowato-3kątnych, a rurce bardzo długiej,— o pręcikach wystających; z jagodą postaci i wielkości jaja kurzego, mięsistą, żółtą i wydrążoną. — Dość zwyczajna na wyspach Bahama; kwitnie od maja do września. — Korę ma wzmacniającą, używaną przeciw zimnicom; która miała dawniej dochodzić do Europy, jako *kora Chinj ciernistej*— *cortex Chinae spinosae*: która jednak według wszelkiego prawdopodobieństwa, pochodziła z *P. Wawassora* (*C. Vavassori* SPE.), rosnącego w Indyach zachodnich i nieopisanego należyście, a zwanego dla tego przez swego wynalazcę— *Chinowcem ciernistym* (*Cinchona spinosa* VAVASS.).

RODZAJ 1086. *Gęstrzan* (*Randia* HOUST.). — Kielich rurką przewrotnie-jajowatą zrosły z jajnikiem; o kraju 5zębnym lub 5wrębnym, trwałym. Korona tacowata, z rurką różnej długości, a krajem 5dzielnym. Główek 5, osadzonych w gardzieli, bez nitek, podłużnie-równowązkich i zamkniętych. Jajnik dółny, 2komorowy, z krążkiem szczytowym mięsistym; zalążki w komorach liczne, uczepione u łożysk przyrosłych z obu stron do przegrody, dachówkowate; szyjka krótka; znamię grube, 2łateczkowe i gładkie. Jagoda uwieńczona krajem kie-

licha, suchawa, korowata, 2komorowa, wielonasionowa. Nasiona utopione w miążdżu, ogrubnie i kątownate. Zarodek prosty, w białku chrząstkowatém; o listniach listkowatych; a rostkowi błędnym.

GAT. 1. *G. zarostowy* (R. dumetorum LAM.). — Krzew nadzwyczaj rozgałęziony i ciernisty; o gałęziach nagich, bardzo tęgich; a cierniach krzyżowo-naprzeciwległych lub okręgowych, kątowych, na 1" długich, prostych, poziomych i nader tęgich: którego — liście naprzeciwległe, bardzo-krótkoogonkowe, podobne do bukspanowych lecz mniejsze, jajowate, przytępione, ku podstawie klinowate, nagie, często do tego z wiązkowymi w kątach, — z przylistkami pojedynczymi; kwiaty drobne, pojedyncze w kątach liści wierzchołkowych, bez szypulek, białe, — o kielichu nagim, tępo- i odstająco-ząbkowym, — koronie skórzastej, z łatkami z obu stron kosmatemi i zaokrąglonemi, dłuższej od kielicha; jagoda prawie-kulista, żółta, małemu jabłuszku podobna. — Bardzo częsty; w Indyach wschodnich i na wyspach sąsiednich; kwitnie w porze deszczowej. — Korzenia używają na nudności, a owoców na wymioty; także i do odurzania ryb w rybactwie. — (*Gardenia spinosa* LIN.).

GAT. 2. *G. długokwiatowy* (R. longiflora LAM.). — Krzew również ciernisty; ale z gałęziami obłemi; cierniami zaledwie dłuższymi od ogonków, naprzeciwległymi i podginnanymi; o liściach naprzeciwległych, lancetowato-wydłużonych lub zaostromo-eliptycznych, krótkoogonkowych, całkiem nagich, — z przylistkami krótkimi i ciernisto-ostrymi; o podbaldaszkach końcowych i kątowych, niewielkowiato- wych, nieco dłuższych od liści; o kwiatach 1½" długich, białych, — z kielichem o łatkach półksiężycowatych, — a koronach z rurką długą i cieniąchną, w kraju odstających; o jagodach sał wielkości wiśni, żółtych. — Zwykły w Indyach wschodnich; kwitnie w jesieni. —

Dostarcza kory, sadawanój przez tamiecznych w zimnicach.— (*Gardenia multiflora* WILLD.).

RODZAJ 1087. *Præpysaltn* (*Gardenia* ELLIS.).— Kielich rurką jajową i gładką lub żeberkowaną zrosły z jajnikiem; z krajem rurkowatym, uciętym, ząbkowanym, szczępnym albo dzielnym. Korona léjkowata lub téż tacowata; z rurką znacznie dłuższą od kielicha; gardzielią nagą; a kraju 5—9dzielnego łatkami w przedkwitnieniu skręconemi, a później rozwartemi. Główek 5—9, równowąskich, osadzonych w gardzieli, bez nitok, prawie wystających. Jajnik przez zniknięcie ku osi swych 2 do 5ciu przegród— 1komorowy, wielożalążkowy; zalążki poziome, na łożyskach ucięzionych u przegród; szyjka pojedyncza; znamię maczugowate, 2-zębne lub wrębne w 2 łateczki. ogrubnie i wzniesione. Jagoda mięsista, uwieńczona krajem kielicha, wewnątrz pergaminowata lub pestkowata, niezupełnie 4—5-komorowa. Nasiona mnogie, drobniałuchne, utopione w łożyskach bocznych i mięsistych. Zarodek prosty, w osi białka mięsistego; z listniami listkowatymi; a rostkiem błędnym.

GAT. 1. *P. suty* (*G. florida* LIN.).— Krzew albo drzewko bezbronne, 6' dorastające, z licznymi gałęziami nagimi: w którym— liście naprzeciwległe albo niekiedy i potrójne, prawie-bezogonkowe, eliptyczne, w obu końcach zaostrome, (4" i 2"), prawie-skórzaste, lśnāco- i ciemno-zielone, całkiem nagie,— o przylistkach tępo-jajowatych; kwiaty do 2" w średnicy, białe a później żółtawe, nader miło- i mocno-wońne, pojedyncze i naprzeciwległe w kątach liści najwyższych, bezszypułkowe,— z kielichem o 5 do 9 łatkach wzniesionych i lancetowato-szydelkowatych, równych rurce korony— tacowatęj i także o 5 do 9 łatkach skórzastych

jajowato-okrągławych; jagoda wielkości jaja gołębiego, podłużnie-wartokowata, 5 — 6żeberkowa, pomorańczowa, w podstawie 5- lub 6- a wierzchołku 1-komorowa. — Ojczyzną jego są Chiny, z kąd rozpostarł się jako zdziaczały po całej Azji południowej, a u nas uprawny — i to często z kwiatem pełnym — liczy się do najulubieńszych; dziki kwitnie prawie cały rok, a u nas od lipca do października. — Chińczycy leczą jagodami chłodzącymi gorączki, suchoty, trudne moczenie, choroby oczne i wyrzutowe; sokiem zaś pomorańczowym, barwią jedwab podobnie.

Toż samo należy rozumieć, o

GAT. 2. *P. korzeniącym się* (*G. radicans* THUNB.): różniącym się jedynie — łodygami korzeniącymi się; liśćmi lancetowatymi, o pędziach mniejszymi; oraz łatkami korony nieco-podłużnymi: — pochodzącym z Japonii, a uprawianym sąrowno z piórwszyta: — oraz o

GAT. 3. *P. wielkokwiatowym* (*G. grandiflora* LOUR.): — drzewku średniej wielkości, którego — gałęzie odstające i skrócone, bezbronne; liście ogonkowe, lancetowate, lśnące; kwiaty wielkie, białe, również pojedyncze w kątach lub na wierzchołkach, mocno-wonne, — z kielichem 6wrgbnym, o łatkach sierpowato-poodginanych; a koronie tarczowatej 6wrgbniej; jagoda zaś podłużna, 6kątna, tyłek 6żebarkowa, z obu końców zastrzona, 1komorowa, żółta, z miążdżem czerwonym: — rosnącym po nad rzekami w Kochinchinie, i również wsięcznie kwitnącym.

GAT. 4. *P. żywicznyj* (*G. gummifera* LIN. fil.). — Krzew 6stołowy, bezbranny; z papkami żywicznymi; z liśćmi podłużnymi, tępo-kończystymi, czasem podobno szorstkawymi; kwiatami bezogonkowymi, prawie-wierzchołkowymi, pojedynczymi, postaci i wielkości jak w *sulym*, tylko z rurką korony prawie-nitkowatą i dłuższą; jagodą suchą, gładką, 2—4komorową; a nasionami mocno-przyplaszczonemi. — Rośnie na Cejlonie i Koromańdelu. — Tak z liści jako i z kory wypaca się ścinająca się na powietrzu żywica, bardzo zbliżona do *Elemi*; dlatego też tokową, poezytywano za pochodzącą w części od tej rośliny. — (*G. inermis* DIARRA)

Podobnej żywicy, dostarczają także:

GAT. 5. *P. drzewony* (*G. arborea* ROXB.): drzewko bezbrojne; odznaczające się — liśćmi poronnymi, jajowato-podłużnymi; kwiatami zwykle po 3 bez szypulek na końcu odnóg łodygi, — o kraju korony 5dzielny; a jagodą pestczakowatą, gładką, — z pestką 4- lub 5-luszczykową; — oraz

GAT. 6. *P. lśnący* (*G. lucida* ROXB.): drzewko bezbrojne; odmienne — przez liście podłużne, mocno-lśnące, z nerwami bocznymi równoległymi, a przylistkami zrosłymi w obrączkę; kwiaty prawie-koncowe, pojedyncze, krótkoszypuleczkowe, — o kielichu szdłowato-5zębnym, 3 razy krótszym od korony; a jagodą pestczakowatą, z pestką 2luszczynową: — oba rosnące w Indjach wschodnich.

RODZAJ 1088. *Nastuga* (*Genipa* BLUM.). — Kielich rurką swą jajowatą i gładką zrosły z jajnikiem; z krajem rurkowatym, uciętym lub prawie-ząbkowanym. Korona tacowata; z rurką ledwie że nie dłuższą od kielicha; z gardzielą gładką i nagą; a kraju 5—6dzielnego łatkami jajowatymi, zaostrozonymi i dłuższymi od samejże rurki. Główek 5—6, równoważkich, wystających, beznitkowych, osadzonych w gardzieli. Jajnik 2komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki dwuwrotne, na łożyskach przyrosłych z obu stron do przegrody; szyjka pojedyncza; znamię całkowite, tępe i maczułkowate. Jagoda z obu końców zcieńczona, uwieńczona krajem kielicha, korowata, miążdzysta. Nasiona mnogie, utopione w miążdzu. Zarodek ukośny, w białku chrząstkowatym; o listniach listkowatych; a rostkowi błędnym.

GAT. 1. *N. amerykańska* (*G. americana* LIN.). — Dość znaczne drzewo: z korą popielatą i pomarszczoną, a gałązkami okręgowymi; z liśćmi prawie-bezogonkowymi, poskupianymi w końcach odnóg, podłużnie-lancetowatymi, (1' i 3"), całkiem nagimi, — o przylistkach pojedynczych, jajowatych i kończystych; z szypułkami kątowymi, widlastodzielnie-podbaldaszkowatymi; z kwia-

tami mocnej woni goździkowych, do 1 1/2" w średnicy, białymi a potem żółtawymi; a jagodą wielkości pomarańczy, biało-zieloną, miękko-włosistą, — z obowocnią mięsistą, śródwoocnią kwaskowatą, a sokiem w niej czarno-fioletkowym. — Dość pospolita w Ameryce południowej i Indyach zachodnich; kwitnie od kwietnia do lipca. — Smaczne; wonne i orzeźwiającej jej owoce, zalecają w ogólności jako środek chłodzący, a zwłaszcza w biegunkach żółciowych i na obkładanie wrzodów: prócz tego tamedzni Indianie, używają soku niedospiałych owoców do barwienia skóry wytrzymującego do 14 dni, już to w celu upiększenia u kobiet, już w celu uwydatnienia rysów twarzy u mężczyzn w czasie wojny; z dojrzałych zaś, wyrabiają właściwy rodzaj wina wonnego. — (*Gardenia Genipa* Sw.).

Tak samo, każdą w swój ojczyźnie, używają:

GAT. 2. *N. podłużnie-jajowatej* (*G. oblongifolia* R. et P.): różniąc się — liśćmi podłużnie-jajowatymi, tępymi, z wierzchu lśnącymi, spodem na nerwach omszonymi, w brzegu podwiniętymi; kwiatami połączonymi w grona końcowe, białymi a później żółknącymi; oraz jagodą wielkości brzoskwini; — pospolitej w Peru i Gwajakwil: — i

GAT. 3. *N. pigwowatej* (*G. Merianae* Rich.): nacechowanej — szorstkością wszystkich części aż do owocu; liśćmi podłużnie-przewrotnie-jajowatymi; kwiatami skupionymi w wierzchołku; a owocem jak najkosmatszym i kulistym, wielkości jaja indyjskiego, z początku zielonym później żółtym, smaku i woni pigw: — zwykłej w Kajennie i Surynamie: — których to dwóch ostatnich owoce, należą do największych łakoci miejscowych. — (*Duroja eriopila* Lx.).

RODZAJ 1089. *Cudonęta* (*Mussaenda* LIN.). — Kielich rurką podłużnie-wartółkową zrosły z jajnikiem; z kraju 4dzielny i odpadający z czasem — łatkami wzniesionymi, ostremi, — z których bardzo często jedna zewnętrzna przeobraża się w wyrostek jakby liść płatkowaty, ogonkowy, wielki, żyłasty i ubar-

wiony. Korony léjkowatej gardziel' kosmata, a kraj 5dzielny. Główek 5, beznitkowych, osadzonych w samej gardzieli rurki, równowazkich i zamkniętych lub téz nieco wystających. Jajnik 2komorowy; zalążki w komorach liczne, poziome i wywrócone, osadzone na łóżykach uczepionych trzoneczkowato: z obu stron w środku przegrody i odwinięto-2łatkowych. Jagoda kulista, w szczycie naga, 2komorowa. Nasiona mnogie, drobne, soczewkowato-ściśnione; chropawe. Zarodek malénki, w podstawie białka zbito-mięsistego; o rostru dośrodkowym, zbliżonym do znaczka.

GAT. 1. *C. rzęsisia* (M. frondosa LIN.).— Drzewko 15' wysokie: o gałęziach krętych, rdzenistych, a młodszych omszonych i 4ściennych,— korze zaś na pniu szarój a na konarach cisój. Liście naprzeciwległe, czasem potrójne lub poczwórne, średnio-ogonkowe, jajowate, zastrzone, nagie, z wierzchu mniej a spodem mocniej omszone lub niekiedy prawie-kosmate; z przylistkami szydłowatymi, po 2 z każdej strony. Kwiaty w podbaldaszkach końcowych i wiechowatych, z szypułkami omszonymi, a przysadkami i przysadeczkami malénkimi; z kielichem krótkim, zaledwie na $\frac{1}{3}$ " długo-i szydłowato-łateczkowym, z wyjątkiem— piątój tylnej ogonkowej i podobnej liściom, lecz białój z zielonymi nerwami, jajowatej, zastrzonej, błoniastej, omszonej, do 4" dlugiej i przyjemnej woni; z koroną bezwonną $1\frac{1}{2}$ -calową, prawie-tacowatą,— o rurce wysmukłej, zielonawo-białej i włosistej,— a łatkach mocno odstających, jajowato-zaokrąglonych, sztyletowatych w końcu, od zewnątrz białych, wewnątrz pąsowych, a w brzegu białawych i żółtawych. Owoce podłużnie-gruszkowate, żółto-zielone, mniejsze od oliwek, lekko-włoskowane; a

nasiona czarne. — Rośnie w Indjach wschodnich, na Cejlonie i Jawie; kwitnie prawie ciągle. — Korzeń pochytują tameczni za lek rozpuszczający i wyprowadzający wozgrzę, używając go najwięcej w chorobach oczów, a soku liści na plamy rogówki; w Kochinchinie znów kwiatami leczą kaszle, dychawicę, nabrzęknięcia i puchlinne wodne choroby skórne. Ciekawa to jest roślina swym wyrostkiem płatkowatym z kielicha, który dla swój oryginalności i woni balsamicznej, ceniony bywa nadzwyczaj; myją się jego naparem kobiety, wkładają między suknie i bieliznę, lub uciętą z nim gałąskę trzymają w mieszkaniach.

Podobne ma także zastosowanie i

GAT. 2. *C. gładka* (*M. glabra* Vahl.): wéjźżenia i budowy poprzedzającój, — lecz cała naga lub prawie-naga aż do wyrostka kielichowego, który przy tém jest 3 razy większy, tęszy, tępy i nieco sbiegający po ogonku; z kielichami i przysadkami dużo mniejszymi lecz szerszymi; koronami pomarańczowemi, na 1" długimi, o łatkach lancetowatych; — zwykła po sarołach wilgotnych w Indjach wschodnich, i również ciągle kwitnąca.

GAT. 3. *C. kosmata* (*M. Landia* Poir.). — Drzewo średnie, całe kosmate; którego — liście jajowate, zaostrome, (8" i 4"), z obu stron omszono-kosmate, na 1 1/2 calowych i obłych ogonkach, — z przylistkami dolegającymi, wklęsłymi, rozszczépanymi, bialo- i tęgowłosistymi; podbaldaszi 3dzielne w odnóžki 3—5kwiatowe, — o przysadkach równowážkich i zaostzonych, a szypuleczkach 1/2 calowych; kwiaty do 1 1/2" długie, także kosmate, z łatkami kielicha zaledwie-nierównami i 2 razy krótszemi od rurki korony, — z temiż korony odstającemi i kończystemi; — z główkami w środku rurki, — z szyłką równą rurce korony i także kosmatą a grubą, — a znanieniem mięsiwem i szkarłatna-

wém; jagoda prawie-sucha, podłużnie-jajowa, zaostrowana.— Rośnie na wyspie Śgo Maurycego.— Kora z niej żółta, używana od miejscowych przeciw zimnicom, zwaną téż tam bywa *Chiną krajową*— Chi-na v. *Quinquina indigena*; którą sprowadzaną dawniej do Europy, mianowano *korą Belahé* lub *Bela-ayé*— *Cortex Belahé* v. *Bela-ayé*.— (*Landia lappacea* DOMB.).

Téjże samej kory, dostarcza także i

Gat. 4. *C. Stadmanni* (M. Stadmanni MICH.): różniąca się od poprzedzającej, jedynie— wzrostem niższym; liśćmi jajowatymi, krótkokończystymi i tylko na nerwach omszonymi, a— obok lekkiego omszenia wszystkich innych części— kielichami tylko 6 rasy krótszymi od rurki korony na $1\frac{1}{2}$ " dłużej:— rosnąca wraz z tą.— (M. *Landia*. Sm.).

RODZINA CLXIII.

Przewiertniowate (Caprifoliaceae DEC.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe lub prawie-nieumiarowe; na końcach łodygi albo gałęzi, lub téż w kątach liści; już pojedyncze, już parzyste i to często zrosłe, już liczne w kupkach, już w główkach z okrywami, już krótko-kłosowe, już okrągowe, już wreszcie jakby w okółkach, a najczęściej w podbaldaszkach końcowych złożonych, — a wtedy skrajne płonne i niby-promieniwate a rozszérszone; z szypuleczkami 1—2przysadkowemi.— Kielich rurką zrosły z jajnikiem; w kraju 5wrębny lub 5zębny, trwałe lub odpadający.— Korona rurkowata lub léjkowata, a rzadko kółkowa; z krajem 5wrębnym w łatki równe i umiarowe, albol i téż nierówne i prawie-zięjące, z przedkwitnieniem dachówko-

watém.— Pręciki osadzone w rurce korony, w liczbie odpowiedniej jej łatkom i naprzemianległe z niemi, rzadko przez brak jednego mniej liczne, wystające lub zamknięte. Nitki nitkowate, lub w razie czterech dwusilne. Główki wewnętrzne, 2woreczkowe, podłużnie-równowazkie, naległe, ruchome, otwierające się w podłuż.— Jajnik 2—5komorowy, w szczycie bąć nagi i lekko wybiegły, bąć krążkiem mięsistym uwieńczony. Zalążki w komorach już pojedyncze w kącie wewnętrznym, już liczne i 2szeregowe; w razie zaś kilku komor — w jednej pojedyncze i płodne, a w reszcie liczne i płonne,— bardzo zaś rzadko we wszystkich po kilka lub też wszystkie upłodnione; zawsze jednak wiszące, przy koronie kółkowej wywrócone ku zewnątrz, a przy rurkowej ku wewnątrz. Szyjka końcowa, bąć nitkowata, pojedyncza i wystająca albo zamknięta, ze znamieniem prawie-głoweczkowem i całkiem albo króciuchnowrębném,— bąć króciuchna albo prawie-ładna, ze znamionami 3—5, bezszyjkowemi i tępemi lub też zaostrozami.— Owoc jagodowaty, w wierzchołku uwieńczony krajem kielicha albo nagi, miążdżysto-soczysty lub skórzasty; suchy— już wielokomorowy, już przez zniknięcie przegród 1komorowy, z komorami 1—wielonasionowemi, już tylko o 1 komorze 1nasionowej płodnej, a reszcie wielonasionowych ale płonnych. Nasiona wywrócone; ze skórką korowatą, twardą lub też kostną; a szewkiem grzbietowym albo przodkowym. Zarodek w osi białka mięsistego i mniej więcej tęgiego, prostoległy, różnej długości; listnie półobłe, albowi też równowazkie; a rostek górny i zbliżony do znaczka.— *Podkrzewy albo krzewy często wijące, a rzadko ziola trwałe; z gałęziami obłemi, węglowatemi; z sokiem wodnistym a rdze-*

niem niekiedy nader obwoitym; z liśćmi naprzeciwoległymi, często bezogonkowymi i czasem zrosłymi, a zwykle—ogonkowymi, prostymi, całobrzegimi lub różnie wcinanymi; bez przylistków, albo w ich miejsce z przyrosteczkami rzępowatymi lub gruczolkowatymi.

PLEMIĘ 1.

Wiciokrzewowe (Lonicereae R. BRWN.).

Korona rurkowata, z krajem umiarowym lub też nieumiarowym. Szyjka nitkowata. Nasion szewek zewnętrzne.

RODZAJ 1090. *Zimocień* (Linnaea GRON.). — Kielich rurką jajowo-kulistawą zrosły z jajnikiem; z kraju 5dzielnego łatkami lancetowato-szydełkowatymi, odpadającymi. Korona wartolkowata, prawie-dzwonkowata, o kraju prawie-równe białeczkowym. Pręcików 4, osadzonych w rurce korony blisko jej podstawy, dwusilnych i zamkniętych. Jajnik dolny, 3komorowy; komory 2 wielozalążkowe i płonne, a 1 płodna i 1zalążkowa; zalążki uwieszone w kącie środkowym, wywrócone; szyjka nieco-wystająca; znamię główkowato-kulistawe. Jagoda w końcu naga, jajowo-kulistawa, nierównoboczna, skórzasta, 3komorowa; komory 2 mniejsze i płonne, a 1 większa płodna i 1nasionowa. Nasiono wywrócone.

GAT. 1. *Z. północny* lub *pospolity* (L. borealis LIN.). — Malénki podkrzewek, jedyny dotąd w tym rodzaju: zawszezielony, rozkładający się po siemi licznymi do w pół zdrzewiałemi i korzeniopustnemi—łodyżkami nitkowatymi, ciso-czerwonawymi, od 6—18" wydłużonemi, rozgałęziającymi się naprzemianlegle w od-

nożki krótko-włosiste, podnoszące się w wierzchołkach na 1—2" jako liścionośne i znów pokładające się, już jako kwiatonośne. Na tych ma — listki naprzeciwległe, króciuchno- i włosisto-ogoneczkowe, zaledwie na $\frac{1}{2}$ " długie i mało co węższe, jajkowane lub nieco-okrągławe, w wierzchołku zaokrąglono-tępe, z obu stron z 2 karkami w brzegu, na obu powierzchniach zrzadkawłosiste, nieco-skórkowate i blado-zielone. Szypułkę 1ę na końcu każdej gałązki, do 3" wzniesioną, nitkowatą, omszoną a pomiędzy tępą pokrytą włosami gruczołonośnymi, w końcu rozszczepianą w 2 szypuleczki $\frac{1}{2}$ calowe podobne jej, lecz nieco-zwisłe; na rozwidleniu z 2ma przysadeczkami równoważko-lancetowatymi, a drugimi 2ma na końcu każdej szypuleczki jeszcze mniejszymi; tuż zaś pod kwiatkiem jeszcze o 4ch ułożonych jakby w okrywkę, z których 2 mniejsze nieco-zaostrzone i wolne, a drugie 2 większe, eliptyczne i wklęsłe, zrosłe z rurką kielicha i wraz z nią rozrastające się. Kwiatki ledwie $\frac{1}{3}$ " lub $\frac{1}{2}$ " długie, białe i różowe, wewnątrz czerwono-kropeczkowane, zwisłe, nocą najmocniej wonne; z kielichem bezgruczołkowo-omszonym, króciachnym; z koroną dzwoneczkowatą, umiarową, o łateczkach okrągławych; z pręcikami wszystkimi krótszymi niż korona i niż — słupiek uwieńczony znamieniem Skątném. Jądgódkę ma-lénką, kulistawą, początkowo 3komorową, z 4—5 zalążkami w komorze; a po dojrzewaniu tylko 1komorową i 1nasionową; wreszcie nasionko pudłuznie-jajkowe i nieco ukośne. — Jawi się i to rzadko (jakby odpowiedzieć chciał rzadkości geniuszu człowieka którego nazwę nosi), pomiędzy mchami w lasach cienistych, w miejscach płonnych i kamiénistych — w Europie umiarkowanej; ale za to dość często w rodzinnej onegoż siemi

i na całej północy Europy, Azji i Ameryki; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Współkrajowcy jego, Szwedzi i Norwerdyczycy, używają ziela jako rozcińczającego i wzbudzającego poty, oraz pędzącego mocz; najczęściej w cierpieniach goścowo-dnawych, w których potrafił sobie zjednać nader wielką wziętość.

RODZAJ 1091. *Śniegulec* (*Symphoricarpos* DILL.).— Kielich rurką kulistą zrosły z jajnikiem; o kraju 4—5-zębny, trwałym. Korona léjkowata, z kraju 4—5-lateczkowego, łatkami prawie-równymi i tępymi. Pręcików 4—5, osadzonych w rurce korony, tuż pod gardzielą, zamkniętych w niej i równych sobie. Jajnik 4komorowy; komory 2 wielozalążkowe płonne, a 2 płodne i 1zalążkowe; zalążki wiszące ze szczytu kąta wewnętrznego, wywrócone; szyjka zamknięta; znamię przygnieciono-główczkowate, całkowite. Jagoda kulistawa, soczysta, uwieńczona krajem kielicha, 4komorowa; komory 2 nitkowate i czcze, a 2 naprzeciwległe 1nasionowe. Nasiona wywrócone, kostne.

GAT. 1. *S. pospolity* (*S. vulgaris* MICH.).— Krzew około 4' wysoki, mocno-krzaczysty, naprzeciwlegle i wzniesiono rozgałęziony w odnogi cienkie, oble, cise i miękkowłose; z liśćmi naprzeciwległymi, bardzo-krótkoogonkowymi, gęstymi, jajowatymi, tępymi i wgniecionymi w wierzchołku lub krótko-kończystymi, ($1\frac{1}{2}$ " i 1"), całobrzegimi, z wierzchu nagimi i ćmo-ciemno zielonymi, a spodem szarawymi i miętko-włosistymi; z gronkami prawie-bezszyplkowemi w kątach liści, z główkowato poskupianych kwiatków — drobnuchnych, białawych lub różowawych i żółtych, prawie pokrytych liśćmi, każdy o 2 przysadeczkach malénkich; z jagódkami wielkości siemienia, ozerwonemi, przetrzymującami

zimę.— Bardzo zwyczajny w Ameryce północnej dziki, zwłaszcza w Karolinie, Wirginii i Pensylwanii, a w Europie po ogrodach; kwitnie od sierpnia do października.— W ojczyźnie *wierzchołki i korzeń Śniegulca*— *stipites et radix Symphoricarpi*, zadają często w zimnicach; z których, ostatni ma być dużo skuteczniejszym.— (*Lonicera symphoricarpi* LIN.).

GAT. 2. *Ś. groniasty* (*S. racemosus* MICHX.): różniący się zaledwie— kwiatkami w gronkach końcowych i przerywanych, różowymi, wewnątrz korony brodatymi; oras jagódkami wielkości porzeczek śnieżno-białymi, poskupianemi prawie w kupki, również zimującym:— porastający urwiska skał w Kanadzie i nad wodospadem Niagary, a zarazem i po naszych ogrodach bardzo pospolity;— podobnie używanym bywa.

RODZAJ 1092. *Zadrzewnia* (*Diervilla* TOURN.).— Kielich zrosły z jajnikiem rurką swą podłużną i zwężoną w końcu jakby w szyję; z krajem 5wrębnym w łateczki równowązko-szydełkowate, odpadające. Korony léjkowatej— kraj 5wrębny, lekko rozarty, o łateczkach prawie-równych i ostrawych. Pręcików 5, osadzonych w rurce, cokolwiek wystających. Jajnik 2komorowy, z krążkiem górnym i mięsistym, wypełniającym szyję kielicha; komory wielozalążkowe; zalążki z obu stron przegrody w 2 szeregach wiszące, wywrócone; szyjka nieco-wystająca; a znamię główeczkowate i całkie. Jagoda skórzasta, sucha, podłużna, zaostzona, w wierzchołku naga, 2komorowa i wielonasionowa. Nasiona w 2 szeregach wiszące, jajowe.

GAT. 1. *Z. kanadyjska* (*D. canadensis* WILLD.).— Krzew na 4 stopy wzniesiony, z gałęziami licznymi, cisemi, za młodu przez podłużne listewki prawie-4ściennymi,— a gałazeczkami 4ściennymi i czarniawo-czerwonymi: którego— liście naprzeciwległe, bardzo krótko-

ogonkowe, jajowate, tępe, ($2\frac{1}{2}$ " i $1\frac{1}{2}$ "), nieco w końcu wybiegłe, tamże i w podstawie całobrzegie, a środkiem nierówno- i tępo-piłkowane, wraz z ogonkami całkiem nagie; kwiatków w kątach górnych po 1—3 na szypułce przeszło $\frac{1}{2}$ calowej, brudno-żółtych; każdy o 1—2 przysadeczkach lancetowato-szydełkowatych, — o kielichu nieco-ukośnym, podłużnie-jajowym, dłuższym, szydełkowato-lateczkowym i prawie-równym — koronie $\frac{1}{2}$ cala długiej, z lateczką dółną nieco-szerszą i brodatą, a 2ma jej naprzeciwległemi często rdzawemi, — o pręcikach krótkowłosych i zrosłych z prawie równą im koroną, niemal w całej długości, — a szyjce także włosistej i dłuższej od pręcików; owoce zaś podłużne i zaostrome, — a nasiona drobniuchne, ostrawe w dotknięciu. — Porasta góry od Kanady aż do Karoliny, oraz często sadzona po ogrodach u nas, a nawet i na wpół zdziczała; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Miejscami używanymi bywają w Europie *wieżchołki Zadrzewni* — *stipites Diervillae*, jako czyszczące krew i mocnopędzące mocz; w Stanach zjednoczonych zaś, leczą nimi kilawki i kilę. — (*Lonicera Diervilla* LIN.).

RODZAJ 1093. *Wiciokrzew* (*Lonicera* DESF.). — Kielich rurką jajową lub kulistawą zrosły a jajnikiem; z krajem krótkim, 5zębnym, trwałym lub odpadającym. Korona rurkowata, dzwonekowata albo lej-kowata; o rurce równej lub też w podstawie garbatéj; a kraju 5wrębnym, umiarowym albo zięjącym. Pręcików 5, osadzonych w rurce, wystających lub zamkniętych. Jajnik 3- lub 2-komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki wiszące w kącie środkowym, wywrócone; szyjka nitkowata; znamię główkowate. Jagoda mięsista, 3-

komorowa, często przez zniknięcie przegród 1 komorowa, kilkonasionowa. Nasiona skorupiate, wywrócone.

GAT. 1. *W. Suchodrzew* (L. *Xylosteum* LIN.), także *Smrodziąg*, *Symalzą* lub *Wisienką* od ludu mieniony.— Krzew 8' dorastający, wzniesiony: z gałęziami ławnymi, obłemi, szaro-cisemi, nagiemi, — tylko z młodu omszonymi: z liśćmi naprzeciwległymi, krótkoogonkowymi, jajowatymi, tępymi albo zaostrozonymi, (2" i 1 1/4"), całobrzegimi, z wierzchu brudno-zielonymi a spodem bledszymi, z obu stron wraz z ogonkami i szypułkami—miękkowłosistymi: z kwiatami parzystymi, na szypułkach kątowno-naprzeciwległych krótszych od liści a prawie równych kwiatom, przeszło na 1/2" długimi, białawo-żółtawymi, z obu stron miękkowłosymi i podpartymi od 2 przysadeczków prawie-szydłowatych i kosmatych; o kielichu omszonym; korony rurce 3 razy krótszej niż kraj i rozszerzonej w podstawie jakby wólowato, a kraju zwargowym, — z wargą górną wzniesioną, o 4 łateczkach krótkich i poodwijanych, — dółną zaś mocno odgiętą, równoważko-wydłużoną i tępą; o pręcikach i słupku omszonych: z jagodami kulistymi, zrosłemi w podstawach, cisawo-czerwonawemi, rzadko białawemi, żółtymi lub czerwonymi, wielkości pieprzu.— Pospolity po zaroślach i lasach w całej Europie; kwitnie w maju i czerwcu.— *Jagody Suchodrzewa—* *baccaae Xylostei*, mocno przeczyszczające i pędzące mocz, używano dawniej niemało w różnych cierpieniach.

Też same skutki lékarckie, sprawiają także jagody

GAT. 2. *W. tartarskiego* (L. *tatarica* LIN.), podobnegoż lecz dużo wyższego krzewu całkiem nagiego: którego— liście sercowato-jajowate, całobrzegie, zaledwie niekiedy zaostrome; szypułki krót-

sze od liści; kwiaty różnie-różowe aż do białawych, w podstawie rurki garbate; jagódki czarne, za młodu odosobnione a później zrosłe podstawami, lub przez zronienie tylko jedna: — rosnącego dziko w Tartarii i u nas wszędzie po ogrodach: — oraz

GAT. 3. *W. alpejskiego* (L. *alpigena* LIN.): również krzewu, ale zbyt wzniesionego: — z liśćmi jajowato-lancetowatymi, zaostrozonymi, nagimi lub omszonymi, bardzo krótkoogonkowymi, zaledwie zabezpieczonymi; szypułkami o pół krótszemi od liści; z kwiatkami w podstawie garbatymi, zielonawo-cisawo-czerwonymi; a jagódkami zrosłemi w jedną czerwoną, z 2 kropkami czarniawemi w końcu: — porastającego niższe Alpy, w Europie środkowej i południowej; — którego owoce, nawet wymioty sprawiają. — (*Caprifolium alpinum* LAM.).

GAT. 4. *W. Przewiercień* (L. *Caprifolium* LIN.), w starych zielnikach *Gdula mniejsza*, a zwykle *Róża jerychońska*. — Krzew wijący się swemi cienkimi, obłemi, do 16' długimi, z młodu tylko omszono-kosmatemi a z czasem nagimi gałęziami. Liście jego są opadające, naprzeciwległe, bardzokrótko- albo bezogonkowe, ku dołowi malejące, ku górze coraz mocniej zrosłe podstawami — tak iż najwyższe prawie jeden przerosły tworzą, jajowate lub przewrotnie-jajowate, ku podstawie zwężone, w wierzchołku tępo-zaokrąglone lub cokolwiek kończyste, z wierzchu lśnące i ciemno-zielone, spodem modrawo-zielone, a całe nagie; w pewnej tylko odmianie wygryziono-wcinane. Kwiatów po 6 w okręgu, lub jakby główce okółkowatej na końcu każdego pędu, oraz często jeszcze 1 lub 2 podobne po za liśćmi następnymi, — bezszypuleczkowych, odstających, do 1 1/2" długich, wieczorem nadzwyczaj przyjemnie pachnących, czerwonych lub białawych, później zawsze żółkniejących; o kielichu malénkim i tępo-ząbkowym; koronie długo- i wązko-rurkowej, pod gardzielą nieco-rozszerzającej się i lekko-łękowatej, — w kraju ziejącej, z wargą górną wzniesiono-odwiniętą i 4łateczkową, a dolną

równowązko-lancetowata, tępa i odgięta; pręcikach zaś i słupku równych koronie. Jagódki jajowe, czerwone i oszronione.— Rośnie dziko po miejscach mocno wystawionych na słońce i pagórkowatych, w zaroślach całej Europy południowej, zdziczała nawet i w środkowej, a chodowana wszędzie — jako nader ulubiona na pokrycie murów i różnych schronień rozrywkowych po ogrodach; kwitnie w maju i czerwcu.— Dawniej, zadawali lekarze *wiérzchołki, liście, kwiaty i jagody Przewiertnia włoskiego*— *stipites, folia, flores et baccae Caprifolii italici*: dzisiaj zaledwie jeszcze miejscami używają ję kwiaty klęiste, w bólach gardła, nieżytach i cierpieniach ocznych; jagody zachwalają jako rozpuszczające i tak mocno pędzące moc, iż z ich nadużycia krwawe moczenie powstać może; łodygi na oczyszczenie krwi w wyrzutach skórnych; liście wreszcie w zbyt dolegliwych bólach porodowych, a zewnętrznie do płókania gardła oraz na wrzody i rany.— (*Caprifolium hortense* LAM.).

Zupełnie toż samo rozumieć należy, o

GAT. 5. *W. wonnym* (L. *Periclymenum* LIN.), także *Różę jerychońską* i *Przewiertniem*, a przytęm *Powojem wonnym* lub *kozim* mianowanym: różniącym się jedynie— liśćmi nigdy niezrosłymi z sobą, lecz krótkoogonkowymi, prawie-eliptycznymi, do 3½' długimi, zwykle omszonymi,— z 2 podkwietnymi prawie jak przysadkowatymi i nieco odległymi od ukwitnienia, które przez to zdaje się być szypułkowém; począwszy od tęg pary listków wszystkimi częściami należącymi do kwiatów— gruczołkowato-włosistymi; jagódkami zaś przewrotnie-jajowemi i ciemno-czerwonemi:— rosnącym już dziko w Europie umiarkowanej, a po naszych ogrodach z równémże upodobaniem chodowanym:— (*Lonicera germanica* DIETR.):— jako tęg i o

GAT. 6. *W. chińskim* (L. *chinensis* WATS.): odmiennym— gałęziami młodemi oraz kwiatonośnemi kosmato-szorstkawemi; liśćmi ogonkowymi, jajowatymi, ostrymi, (1½" i ¾"), ku wiérzchołkowca

malejącymi, a wierzchu ciemno-sielonymi a spodem bledszymi i omszonymi na nerwach; kwiatami włosistymi, mocniej, czerwonażymi od zewnątrz a wewnątrz białawo-żółtawymi, w główce końcowej na szypułkach równych ogonkom, a w kątach 2 listków przysadkowych bez szypulek, na $\frac{3}{4}$ " długimi, z rurką dużo dłuższą niż kraj; wreszcie jagódkami odosobnionemi, kulistawemi, także czerwonymi:— pospolitym w Indyach wschodnich, w Kochinchinie, Chinach i Japonii; kwitnącym od kwietnia do listopada:— zwykłym léku chińczyków.— (*Lonicera japonica* THUMB.).

RODZAJ 1094. *Trójpest* (*Triosteum* LIN.).

— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem 5dzielny w łatki równowazko-lancetowate, listkowate i trwałe. Korona nieco dłuższa od kielicha, rurkowata; o rurce garbatěj w podstawie; a kraju prawie-równoblatieczkowym, tępym. Pręcików 5, osadzonych w rurce korony, zamkniętych, równych sobie. Jajnik 3- a bardzo rzadko 5-komorowy; komory 1zależkowe; żełazki wiszące u szczytu kąta środkowego, wywrócone; szyjka zamknięta; znamię podłużnie-zgrubłe, całkowite. Jagoda skórzasta, jajowo-3graniasta, uwieńczona krajem listkowatym kielicha, 3—5-komorowa. Nasion po 1 w komorze, eliptycznych, kostnych, wywróconych.

GAT. 1. *T. przerosły* (*T. perfoliatum* LIN.).— Ziele trwałe: o kłębie grubym, z licznymi korzonkami o grubniami, tęgo-mięsistymi i pokręconymi; łodygach licznych, prawie-zdrzewiałych, pojedynczych, do 3' wysokich, grubych, rowieczkowanych, lekko-omyszonych i często zarówno z liśómi ciemno-czerwonażych; liściech rzęsiстых od dołu do góry, naprzeciwległych, podłużnych, kończystych, (5" i 1 $\frac{1}{2}$ "), ku końcowi szerszych, środkiem zwężonych i znów rozszerzonemi podstawami po 2 zrosłych z sobą, prawie-nagich lub spodem omszonych a niekiedy i niemal-kutnerowatych, całobrze-

gich lub tylko czasem wcinanych i bez przylistków; kwiatach bezszypułkowych, kątowych, po jednym lub po kilka w okręgach, szkarłatnych,— z kielichem czerwonym, odstająco- i rzępowano-lateczkowym, zaledwie krótszym od korony— której łatki uszkowate a rurka garbata przy podstawie; wreszcie jagodzie ciemno-szkarłatnej.— Rośnie w okolicach górskich w Ameryce północnej, a najwięcej w Karolinie i Wirginii; kwitnie w czerwcu.— Używany bywa w ojczyźnie *korzeń Trójpęsta*— *radix Triostei*, jakby ipekakuana fałszywa, na wymioty i przeczyszczenie łagodne; zwłaszcza w zimnicach zachwalany.— (T. majus MICHX.).

GAT. 2. *T. wązkolistny* (*T. angustifolium* LAM.): różny jedynie— wzrostem dużo mniejszym; łodygą 4kątną, tęgowłoso-kutnerowatą; liśćmi dłuższymi, węższymi, zaostrozonymi, oraz mniej zroszonymi; a kwiatami pojedynczymi, ogonkowymi i żółtymi:— rosnący i kwitnący wraz z tamtym, — zarówno też używany bywa.— (T. minus MICHX.).

PLEMIE 9.

Bzowe (Sambuceae KUNTH.).

Korona umiarowa, kółkowa, dzwonkowata albo krótkorurkowa. Znamiona 3, bezszypkowe. Nasion szelek wewnętrzzległy.

RODZAJ 1095. *Kalisza* (*Viburnum* LIN.).— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; o kraju małym, 5wrębnym i trwałym. Korona kółkowa, dzwonkowata lub krótkorurkowata, 5wrębna i rozwartą. Pręcików 5, osadzonych w rurce, wystających i równych. Jajnik 3komorowy; komory 1zależkowe; załączki uwieszone w szczycie kąta wewnętrznego, wywrócone; znamion 3, tępych i bez szypki. Jagoda jajowa lub kulista, uwieńczona

na krajem kielicha, przez zronienie 1komorowa, 2nasionowa. Nasiono wywrócone; ze skórką skorupkowatą, twardą.

GAT. 1. *K. Hordowina* (V. *Lantana* LIN.).— Krzew do 12' wzniesiony, z korą szaro-cisą; z gałęziami nagimi i gładkimi; z pędami— równie jak ogonki i szypułki— krésowanymi i otrębiastymi lub zgrzebelkowato-kutnerowatymi, przez zrosłe z sobą pokrywające je włosy gwiazdkowate. Liście ma naprzeciwległe, ogonkowe, opadające, jajowate lub nieco-okrągławe, w podstawie nierówno-sercowate, przytępione w końcu, czasem nierównopółkowe i niewyraźnie kątowe, (4" i 3"), drobno- i ostrokończysto-pileczkowane, z wiérzchu zielone i z rzadka gwiazdkowato-omszone, spodem zaś nerwiste i gęstokutnerowato-gwiazdkowatowłose— lub nawet prawie otrębiasto-szarawe; bez żadnych przylistków. Podbaldaszki płaskie, do 4" w średnicy, bogate, z szypułkami 5-daléj 4- a wreszcie 2-dzielnymi; czasem jakby-promieniąjące; z przysadkami równowążko - lancetowatymi; z kwiatkami szypuleczkowymi, białymi, niezbyt drobnymi, — o kielichu tępozębny, — koronie zaokrąglono-lateczkowej, — a główkach żółtych i wystających. Jagoda jajowa, nieco-ściśniona, z początku czerwona a później czarna i mączasta. — Jedna z bardzo pospolitych po zaroślach Europy południowej, w średniej nawet dość częsta, a po ogrodach naszych jak najpospolitsza; kwitnie w maju i czerwcu.— Przed laty, zadawali lekarze *jagody* i *liście Kaliny*— *baccae et folia Viburni*, zwłaszcza pierwsze— w niezżytach gardła i w biegunkach jako lekko ściągające, drugie zaś nieco-mocniej; kora wewnętrzna ostra bąbli skórę, stąd młodych pędów używają czasem na zawłoki u zwierząt; z korze-

ni zaś wyrabiają właściwy rodzaj lepu ptaszniczego.—
(V. tomentosum LAM.).

GAT. 2. *K. zawieszona* (V. Tinus LIN.).— Krzew zawszezielony, do 10' wysoki, bardzo gałęzisty, z gałęziami czerwono-cisemi i brodawkowanemi, a pędami 4kątными. Liście ma naprzeciwległe, długoogonkowe, skórzaste, podłużnie - jajowate albo eliptyczne, czasem tępe czasem nieco zastrzone, (3" i 1½"), w podstawie lekko zwężone i prawie-równe, w brzegu całkie ale podwinięte i za młodu omszone, już z obu stron nagie i tylko spodem o bródkach włosów w rozszerzeniach, już ciągle omszone,— z ogonkami włosistymi: podbaldaszki nieco-wypukławe, 5—6dzielne, do 3" w średnicy; na nich przysadeczki króciuchne i prawie-równowężkie; kwiaty niewielkie, białe, przed rozkwitnięciem różowawe; jagody czarno-modre, wielkości grochu, kuliste.— Zwykła w Europie południowej, na Wschodzie i w Afryce północnej po miejscach kamiennych, oraz pospolita po naszych szklarniach; kwitnie od stycznia do kwietnia.— Jagody jej mocno przeczyszczają; dla tego używają ich jeszcze miejscami w puchlinie.

GAT. 3. *K. poapolita* (V. Opulus LIN.).— Krzew a czasem i drzewo do 15' wysokie; o gałęziach szarocisych i gładkich, gałązkach blado-azarych, a pędach zielonych i kręgowanych— wszystkich zaś nagich: liściach częściej szerszych niż długich, 3½" w przecięciu, w podstawie niewyraźnie-sercowatych, zaokrąglonych lub też ostro zwężonych, 3klatowych — w łaty zatokowo-, nierówno-, grubo- i ostrokończysto-ząbkowane,— z wierzchu nagich a spodem omszonych i nieco szarawych; na ogonkach do 1" długich, nagich, tylko w wierzchołku z 4 lub 6ma gruczołami nerkowatymi, dużymi

i wklęsłymi,— o 2 przysadkach szydłowatych w podstawie: podbaldaszkach promieniowatych, strojnych, do 4" w średnicy, płaskich, 5 — 7dzielnych, z przysadeczkami równowazko - szydełkowatymi; z kwiatami-skrajnymi około $\frac{3}{4}$ " w średnicy, rozplaszczonymi, dłużej-szypułeczkowymi, śnieżno-białymi i bezpłciowymi,— a resztą zaledwie $\frac{1}{8}$ " w średnicy, prawie-dzwoneczkowatymi, żółtawo - białymi i obupłciowymi: wreszcie jagodach szkarłatnych, nieco-ściśnionych i eliptycznych.— Pospolita po gajach i zarosłach zwłaszcza téż wilgotnych, w całej Europie; kwitnie w maju i czerwcu.— Dawnymi czasy przepisywano *korę, liście i jagody Bza wodnego*— cortex, folia et baccae Sambuci aquatici, i to dla tego pod temi nazwami, iż skutki ich téż same co i bzowych.— Po ogrodach naszych zaś, chodowaną bywa odmiana *Kaliny różowej* czyli *Gadki śnieżne* (V. O. rosaceum HORT.), w której wszystkie kwiatki przybrawszy postać skrajnych sprawiają, iż ukwitnienie przeobraża się na kuliste.

RODZAJ 1096. *Bes* (*Sambucus* TOURN.).— Kielich rurką jajowo - kulistawą zrosły z jajnikiem; z krajem małym i 5wrębnym, z czasem nikałym. Korona kółkowo-słojkowata, 5wrębna. Pręcików 5, równych i osadzonych na rurce korony. Jajnik 3 — 5komorowy; komory 1załążkowe; załążki wiszące ze szczytu kąta wewnętrznego, wywrócone; znamion 3 — 5, bezszyjkowych, tępych. Jagoda prawie-kulista, uwieniczona szczątkiem kraju kielicha, miążdżysta, przez zniknięcie przegród 1komorowa i 3- do 5-nasionowa. Nasiona uwieszone na sznureczkach połączonych w samej osi owocu, podłużnie-i tępo-3graniaste; ze skórką skorupkowatą, twardą.

GAT. 1. *B. czarny* (*S. nigra* LIN.), lub *pospolity*.—
 Krzew lub niekiedy drzewo 20' dorastające, nadzwyczaj rozłożysto - gałęziste; z korą pnia popękaną; na gałęziach oisawą, o białawo-szarą przyskórni i licznych brodawczkach rozrzuconych, oraz półksiężycowatych bliznach po opadłych liściach, z nader rozwiniętym, gębczastym i białym rdzeniem; z młodymi zaś pędami zielonymi, rowkowanymi, o 2 lub 3 parach liści, otoczonymi w podstawie trwałymi papiołuskami jajowatymi, z których wewnętrzne prawie - liściaste. Liście jego do 8" długie, naprzeciwległe, ogonkowe, piérzastodzielne w 3 a czasem 3 lub 7 lat różnie-jajowatych, kończystych, ostro- i gęsto-piłkowanych, w podstawie zwykle nierównych, nagich albo tylko na nerwach niewidocznie-włóskowych, z wierzchu ciemnozielonych a spodem bledszych,— z których pośrednie 3½" długie a 1½" szerokie. Podbaldaszkę z początku wzniesioną, a w owocowaniu zwiśniętą, do 9" w średnicy, płaską, zbitą i sute; z szypułką główną 5- dalej 3- a wreszcie widlasto-dzielną, ciemnoczerwoną w czasie owocowania. Kwiaty poczęści bez a poczęści -szypuleczkowe, białości kości słoniowej a później żółtawe, prawie bez przysadeczków, do ¼" w średnicy; z główkami żółtymi. Jagody jajowo - kuliste, wielkości pieprzu, pępiaste, czarne, a niekiedy zielone białe lub białe i zielono pstre w różnych odmianach chodowanych.— Zwyczajny po zaroślach na miejscach wilgotnych dziki lub zdziczały w całej Europie i Azji północnej, a prócz tego i sadzony; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Znana to bardzo roślina, czasem nie do wytopienia, a mimo tego nader szacowna jako lek od najdawniejszych czasów utrzymujący się ciągle w użyciu. Jęj to kwiaty i jagody brzoze czyli *Bzówki*— flo-

res et baccae Sambuci, zna kaźden w domu jako l6k podr6czny, wzbudzaj6cy mocne poty; a li6cie i kor6 wewn6trzn6 Bza—folia et cortex interior Sambuci przepisywali niegdy6 sami tylko lekarze. Z wyj6tkiem kwiat6w, wszystkie cz66ci należą do ostro działaj6cych, aź do przeczyszczania i wzbudzania wymiot6w; dla tego teź te najcz666ci6j zadawanymi bywaj6 w zazi6bieniu, niezytach, go66ccach itp: a zewn6trznie uźywanyimi do obklad6n i obmywa6n rozp6dzaj6cych.— (S. vulgaris LAM.).

Bywa takż6 po ogrodach chodowan6 odmiana sz6nk6 otrzyman6, *B. poszarpan6go* (S. laciniata MILL.); w kt6rym łaty s6 wcinane kilkakro6 r6wnow6zko-pi6rzastodzielnie.

W podobny spos6b bywaj6 takż6 zast6sowywanyimi:

GAT. 2. *B. koralow6y* (S. racemosa LIN.), takż6 *czerwonym*, *le6nym* albo *g6rnyim* mianowany: r6wnieź krzew lub drzewko 10stopowe, r6żni6ce si6 od *czarnego*— kor6 szar6 i czerwona; gał6ziami nieco-zwisłymi, a ich rdzeniem rdzawym; ogonkami zami6st przylistk6w z 2 gruczołami w podstawie; li66mi pi6rzastodzielnymi w 5 łat kr6tkoogoneczkowych, podł6żnie-jajowato-lancetowatych, (4" i 1"), ostropilkowanych, całkiem nagich; podbaldaszkami bukietowato wydł6żonymi na 3",— o kwiatkach blad6-ż6łtawych lub rdzawych, na kr6tkich ich gał6skach i nagich,— z koronami poodginanymi, a pr6c6kami kr6tkimi; wreszcie jagodami p6sowami z p6pkiem czarniawym w ko6ncu, prawie-kulistymi, wielko6ci pieprzu:— rosn6cy rzadka po lasach wi6cej g6rzystych w Europie 6rodkow6j i nieco południow6j, oraz Azji; kwitn6cy w kwietniu i maju;— najwi6cej ceniony jako l6k w Syberji:— oraz

GAT. 3. *B. Hebd* (S. Ebulus LIN.), zwany inaczej *niskim* i *Hebzi6n6*: juź ziel6 trwałe juź podkrzew,— s kł6dem mocno rozpl6t6cym si6, grubym; gał6zistym i białym; z łodyg6 na 5' wzniezion6, obl6, gł6boko rowkowa6n6, brodawkowat6, nieco-szorstkawo omszon6 i nie wiele- lub prawie nie-gał6zist6; z li66mi wielkimi, od 7—13łatowymi,— o łatkach lancetowatych, pilkowanych, w podstawie nier6wnych, ko6nizystych, (5" i 1/2—1"), ciemnozielonych, spodem lekko omszonych,— d6łayimi ogonkowymi a g6rnyimi bezogonkowymi i

nieco zbiegającymi po łodydze;— o przylistkach prawie na 1" długich, jajowato-lancetowatych i piłkowanych; z podbaldaszkiem 3-dzielnym a dalej 3- i 2-dzielnym, wzniesionym, wielkim, nieco wypukłym, o szypułkach i szypułeczkach omszonych a przysadeczkach szydłowatych odpadających; z kwiatkami czerwono-białymi, wszystkimi szypułeczkowymi, — o korony łateczkach ostrych i podoginanych, — pręcikach tego-wzniesionych, z główkami czerwonymi z czasem czerniejącymi; z jagodami kulistawymi, lśnąco-czarnymi i pępiastymi: — dość zwyczajny po polach, zaroślach i wybrzeżach lasów, na gruntach tęgich gliniastych lub kamiénistych w całej Europie aż do Kaukazu: — z którego używano *korzeń, korę zewnętrzną korzenia, liście i jagody Hebda*—radix, cortex exterior radieis, folia et baccae Ebuli, których działanie jeszcze ostrzejsze niż z *pospolitego*.— (S. humilis LAM.).

RZĄD 4.

Dwulistniowe wielopłatkowe (Dicotyledoneae polypetalae).

POMOLENIE 1.

Wielopłatkowe nadjajnikowe (Polypetalae epigynae).

RODZINA CLXIV.

Gązewnikowate (Loranthaceae ENDL.).

Kwiaty— już jednopłciowe, drobne i białawe lub żółtawo-zielonawe, — już pyszne obupłciowe, różnie żółte, czerwone albo zielonawe; w kłosach, baldaszko Gronach, lub też i wiébach, — rzadziej w okólkach, główkach albo wiązkach; łątowe, końcowe lub boczne; bąc przy-

sadkowe bądź bezprzysadkowe. — Okwiat w pierwszych niekiedy żaden, a niekiedy pojedynczy i kielichowaty, i to w męzkich dzielny, a w żeńskich zrosły z jajnikiem; w drugich zupełny — z kielichem zrosłym z jajnikiem rurką, w kraju zębnym, albowi też całkowitym a niekiedy niewyraźnym, — a koroną osadzoną na górnym krążku, o 4—6—8 płatkach czasem tylko o 3, wolnych lub też spojonych w rurkę rozszczepaną, z przedkwitnieniem łuszczynowatym. — Pręciki w liczbie odpowiedniej téjże łatek okwiatu lub płatków korony, naprzeciwległe i na tychże osadzone: nitki już dołem przyrosłe a górą wolne, już zrosłe z sobą, już całkiem żadne: główki wewnątrzrotne albo 2woreczkowe i to bądź wzniesione i przyrosłe, bądź naległe i ruchome, otwierające się w podłuż, — lub też wieloworeczkowe i otwarte kilkoma dziurkami, — albo 1woreczkowe i w poprzecz pękające. — Jajnik dolny, najczęściej uwieniczony krążkiem obrączkowatym, 1komorowy: w komorze 1 zalążek, uwieszony u szczytu téjże i wywrócony: szyjka końcowa i pojedyncza, lub żadna: znamię szczytowe, mniej więcej zgrubłe albo niewyraźne, całkie, wykrojone albowi też wrębne. — Jagoda 1nasionowa. Nasiono wywrócone, niekiedy spojone ze ścianą: skórka cienka i błoniasta; białko mięsiste, okwite. Zarodek 1 lub więcej, wywrócony w wydrążeniu białka podpowierzchniowem, obwodowy albo i boczny, — już prosty, już łękowaty: listnie mięsistawe i często zrosłe: a rostek górny, czasem wystający. — *Krzewy zawszezielone, widlasto rozgałęzione, na innych roślin pninach pasożytna lub nibypasożytna, a rzadko kiedy naziemne i drzewkowata; z gałęziami wązłowato-wstawowatemi, różnej postaci; z liśćmi naprzeciwległymi, czasem okręgowymi, a najrzadsiej naprze-*

mianległymi, całkimi, mięsistawo-skórzastymi, o nerwach nienających w ich treści,— rzadko zaś jakby łuskowatymi lub ładnymi; bez przylistków.

RODZAJ 1097. *Jemtoła* (*Viscum* LIN.), dawniej *Jemtoło*.— Kwiaty jednopłciowe, oddzielno- lub rozdzielno-płciowe: w męskich— okwiat pojedynczy, skórzasto-mięsisty, 4-rzadziej 3 — 5-dzielny w łatki 3-kątne, wzniesione, w przedkwitnieniu łuszczynowate; główki w tychże liczbie i w ich środkach poprzyrastające, wieloworeczkowe i otwierające się licznemi dziurkami; jajnika tylko ślad gruczołkowaty, albo ani śladu:— w żeńskich kielich zrosły rurką z jajnikiem, prawie bez kraju; płatków 4, a niekiedy 3 lub 5, skórzasto-mięsistych, osadzonych w szczycie kielicha, łuszczynowatych; pręcików ani śladu; jajnik 1komorowy; zalążek 1 wiszący; znamię bezszypkowe, tępe. Jagoda miążdżysta, łnasionowa. Nasiono wywrócone. Zarodków w białku mięsistem kilka; z listniami krótkimi; z ростkiem górnym.

GAT. 1. *J. biała* (*V. album* LIN.).— Krzew i prawdziwy pasożyt. Korzeń pojedynczy, zapuszczający się przez korę w treść drzewa i tamże nienający. Łodyga bardzo- i widlasto-rozgałęziona,— w odnogi obłe prawie pod kątem prostym rozchodzące się i wstawowate, 2' dorastająca, zarówno z resztą rośliny żółtawo-oliwkowozielona, w całości tworząca gęsty i zaokrąglony krzaczek. Liści zawsze po 2 na końcu gałązek, rozchodzących się, bezogonkowych, lancetowato-łopatkowatych, tępych, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{3}$ "), czasem jakby-siérpowatych, całobrzegich, ku podstawie zwężonych i nieco garbatych dla objęcia papka, grubo-skórzastych, o 3 lub 5 nienających nerwkach podłużnych. Kwiatków po 3—5 żeńskich, a po

3 męskich,— poakupianych na końcach odnózek bez szypułek, otoczonych w podstawie okrywką krótką a mięsistą i 2łateczkową; męskie oliwkowe z krajem żółtym, większe,— a żeńskie barwy żółtka w zielonawą, mniejsze,— z jajnikiem jajowym a znamieniem ostrokreżnym i przycięciem. Jagoda kulista, wielkości grochu, biała, przejrzysta, w szczycie o 5 płameczkach cisych: nasionko jajowe, ściśnione, zielone z białym znaczkim, utopione w miazdżu tęgim i lépkim.— Niezbyt częsta w Europie, na wielu gatunkach drzew zwłaszcza na gruszy, jabłoni, głogu, topoli, grochodrzewie, migdale, lipie, jodle i w. i: kwitnie w marcu i kwietniu.— Dawniej używano *jagód Jemioli*— *baccæ Visci* ale tylko zewnętrznie, jako odmiękczejących, dojrzewających i rozpędzających; zapewnie przez *lep* okwiecie w nich zawarty, a tyle zastósowywany w łapaniu drobnego ptastwa, much i innych owadów uprzykrzonych; który wszelako z łodyg, jeszcze ma być tęższym. Także zbierano miejscami— choć niewłaściwie— za gązownikowe, gałązki z liśćmi, jako *Jemiolę dębową*— *Viscum quernum*, a łodygi jako *drzewo Jemioli dębowej*— *lignum Visci quercini*; używając ich zarówno z rzeczywistami.

Jeszcze do dziś dnia w Ameryce, w podobny sposób zastósowują lekarsko i przemysłowo:

GAT. 2. *J. żółtawą* (*V. flavescens* PURSH.), odróżniającą się— gałęziami okręgowemi; liśćmi klinowato - przewrotnie - jajowatymi, 3nerwowymi; a kwiatami w kłosach przerywanych i krótszych od liści:— rosnącą w Pensylwanii i Karolinie: oraz

GAT. 3. *J. czerwoną* (*V. rubrum* LIN.), odmianą — łodygą pojedynczą; liśćmi podłużnymi, lśnąco-zielonymi i zwężonymi w ogonek; kwiatami w kłosach przerywanych, o pół krótszych niż liście; i czerwonymi jagodami;— również w Karolinie używaną.

RODZAJ 1098. *Gazewnik* (*Loranthus* LIN.).

— Kwiaty obu- lub niekiedy przez zronienie jednopłciowe, każdy o 1 lub 3 przysadeczkach. Kielicha rurka jajowa albo wartółkowata a obła, zrosła z jajnikiem; kraj krótki, ucięty, zębny lub też dzielny. Korona z 4 lub 8a rzadziej 5 albo 6a płatkami, osadzonymi na szczycie kielicha, wolnymi lub mniej więcej zrostłymi w rurkę rozsączepaną, w przedkwitnieniu łuszczynowatymi, a w kwiecie rozwiniętym różnie ułożonymi. Pręciki w liczbie odpowiedniej płatkom i im naprzeciwległe; z nitkami czasem aż do połowy przyrosłymi do płatków, równymi lub naprzemian krótszemi; a główkami wewnątrzwrotnemi, 2woreczkowemi, podstawo- lub boczno-czępnymi i wtedy wzniesionemi, albolitóz naległemi i ruchomemi a tém samém grzbietoczępnymi,— o woreczkach naprzeciwległych i otwierających się w podłuż. Jajnik dólny, 1komorowy, 1załączkowy; załączek wiszący; szyjka nitkowata; znamię pojedyncze, główkowate lub wartółkowate. Jagoda jajowa albo wartółkowata, w szczycie naga lub uwieńczona krajem kielicha, 1komorowa, 1nasionowa. Nasiono wywrócone. Zarodek już prosty już skrzywiony, w wydrążeniu mimośrodkowém białka; o listniach spojonych; a rostkowi górnym.

GAT. 1. *G. pospolity* (*L. europaeus* LIN.).— Krzew pasożytny 4' dorastający, rozpiérzchło-widlasto rozgałęzłony— w odnogi obłe i wstawowate, równie jak i łodyga kruche, száro-cise, nagie i bliznowane,— a te w mnóstwo pędów ulistnionych, ściśnionych ku końcom i zielonych: którego— liście odpadające, naprzeciwległe, podłużnie-przewrotnie-jajowate, zwężone w ogonek krótki, w końcu tępe lub wgniecionie, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{3}{4}$ "), całobrzegie albo lekko wykrawane, grubo-skórzasto-mięsi-

stawe, zielone, całkiem nagie, niższe coraz mniejsze: kwiatów obu- lub rozdzielnopłciowych w kłosach końcowych krótszych od liści— po 6 do 15tu, drobnych, odstających, żółtawo-zielonych, poosadzanych bez szypuleczek w dołkach mięsistej szypułki naprzeciwnie, każdy z małym i okrągłym przysadeczkim; o kielicha małym, miseczkowatym, wieńczącym owoc; o koronie 6- a rzadziej 4—5-płatkowej; w męskich— o pręcikach krótszych od niej a jajnika z szyjką bez znamienia,— w żeńskich o pierwszych bez główek, drugim zaś z szyjką ze znamieniem prawie-główkowatym: jagody niemal-kuliste, krótkoszypuleczkowe, blade-żółte, nieco-lśnące, wielkości grochu; a nasiona jajowo-kulistawe, cise.— Porasta wielkie dęby w Czechach, Morawii i Szląsku, a w całej Europie wschodnio-południowej najwięcej kasztany; kwitnie w kwietniu i maju.— Z niego to właściwie zbierana być winna *Jemioła dębowa* i *drzewo Jemioły dębowej*— *Viscum quernum* et *lignum Visci quercini* powyżej wspomniane, tyle zachwalane w padaczce i wszelkich chorobach ciężkich kurczowych, oraz w cierpieniach błon śluzowych. Do robienia *lepu* nie używa się.

GAT. 2. *G. dwubarwny* (L. bicolor ROXB.).— Krzew z korą szarą; gałęziami bardzo licznymi, podnoszącymi się; a pędami— łącznie z liśćmi i koroną— gwiazdkowato opilśnionymi; z liśćmi prawie-naprzeciwnymi, prawie-bezogonkowymi, jajowatymi lub eliptycznymi a górnymi prawie równowazko-lancetowatymi, całobrzegimi, falistymi, (4" i 2½"), poodginanymi, skórzastymi i nagimi; z gronami kątowymi, do 2" wzniesionymi,— o wielu kwiatkach obupłciowych, krótkoszypuleczkowych, z przysadeczkim wklęsłym dolegającym z jednej stro-

ny do jajnika, szkarłatnych i na 1" długich,— o kielichu maléńkim i całkim,— a koronie zrosłopłatkowej i nieumiarowo-5szczépnej, z rurką nieco-skrzywioną i brzuchatą dołem a powyżej zaciśniętą, z łatkami zaś odgiętymi; wreszcie z jagodami podłużnemi.— Bardzo zwyczajny po drzewach w Bengalu i Koromandelu; kwitnie latem.— Silheczanie, nadzwyczaj wysoko cenią go w leczeniu kiły.— (*Dendroptoe bicolor* MART.).

GAT. 3. *G. cytrynowy* (*L. citricola* MART.).— Krzew wysmukło- i rozsochato-gałęzisty, popielaty, drobno-brodawczkowy, często i korzeniopustny; o liściach prawie-naprzemianległych, odstających, krótkoogonkowych, jajowatych, nieco-kończystawych albo przytępionych, (3" i 2½"), obrzeżonych cisawo-przejrzysto, prawie-skórzaastych i suchych, jasno-zielonych; o gronach złożonych, końcowych lub kątowych, krótszych niż liście, ku górze pojedynczych, a poniżej niemal-okręgowych— z odnózkami naprzeciwległemi i 3kwiatowemi; kwiatach bezszypułczkowych, z przysadeczką wklęsłym, białych i drobnych,— z łateczkami korony zrosłopłatkowej poodginanemi, — pręcikami 3 krótszymi od reszty, a wszystkimi od korony; jagodzie zaś podłużnej.— Pospolity na drzewach cytrynowych w Brazylji; kwitnie z początku lata. — Gałęzie i liście rozarte z oliwą, słynne są ze skutków swych zewnętrznych w puchlinach; a przewarzone z mlékiem, w cierpieniach piersiowych.— (*Struthanthus citricolus* MART.).

RODZINA CLXV.

Dereniowate (Cornaceae LINDL.).

Kwiaty obu- lub przez zronienie mięszano- płciowe, w główkach albo okólkach najczęściej z okrywą

ubarwioną, lub też w baldaszkogronach bez okryw. Kielich rurką zrósły z jajnikiem, a w kraju 4zębny. Korony 4 płatki, osadzone na końcu rurki kielicha, naprzemianległe z kielichem, w przedkwitnieniu łuszczynowate, w porze kwitnienia roztwarte, a wreszcie odpadające. Pręciki w liczbie płatków, wraz z niemi i to naprzemian osadzone na kielichu; z nitkami nitkowatemi, wolnemi; a główkami wewnątrzwrotnemi, grzbietoczępnemi, otwierającemi się w podłuż. Jajnik dółny, 2—3-komorowy, uwieńczony krążkiem często niknącym; komory 1zależkowe; załączki wiszące i wywrócone; szyjka pojedyncza, prawie-maczugowata; a znamię główeczkowate. Pestczaki wolne lub też zrosłe w wielopestczak, z bliźną po odpadłym kielichu w szczycie; z pestką kostną, 2-lub niekiedy 3-komorową, a czasem tylko przez zronienie 1komorową; komorach 1nasionowych. Nasiona wywrócone; ze skórką skórzastą. Zarodek w osi białka mięsistego, niemal długości onegoż; z listkami listkowatymi; a rostkiem dółnym.— *Drzewa lub też krzewy, a rzadko ziola trwale; z liśćmi naprzeciw- lub czasem naprzemian-ległymi, prostymi i piérzastonerwowymi; bez przylistków.*

RODZAJ 1099. **Dereń** (**Cornus** TOURN.).—

Z cechami temiż samemi co i w rodzinie, z wyjątkiem, iż kwiaty w nim bywają— już okółkowe z okrywą, już w gronach lub wiébach bez tychże, a— nigdy główkowe.

GAT. 1. *D. pospolity* czyli *jadalny* (*C. mascula* LIN.). — Drzewo, rzadko 20' przerastające, naprzeciwlegle gałęziste w odnogi obłe; cisawe i nagie: w którym— liście naprzeciwległe, późne, krótko- i omszonoogonkowe, ($3\frac{1}{2}$ " i $1\frac{1}{2}$ "), jajowate, kończyste, całobrzegie, z obu stron lekko omszono-szorstkawe, z wiérzchu

ciemnozielone i nieco połyskujące, a spodem spłowiało-zielone i z nerwami bocznymi przebiegającymi aż do wierzchołka; kwiaty wczesne, na końcach krótkich gałązek po 15 — 30 w okółkach, równych okrywie o 4 łatkach odstających, wklęsło-jajowatych, zwykle przytępionych, rzęsowanych, brudno-żółtych wewnątrz a zewnątrz zielonkowatych,— krótko- i prawie-kosmato-szypułkowe, żółte, z zaledwie widocznym kielichem, a płatkami ostrymi; pestczaki eliptyczne, blisko na 1" długie a do $\frac{1}{2}$ " w średnicy, lśnące, pasowe, czasem żółte lub białawe,— z pestką podłużną, gładką i żółtą.— Zwyczajny dziki po lasach i wzgórzach wystawionych na słońce w Europie południowej, rzadki w umiarkowanej, u nas zaś wszędzie chodowany po ogrodach; kwitnie w marcu i kwietniu.— Owoce jego przyjemnie słodko-kwaskowate ale cokolwiek ciérpkawe u dawnych pisarzy *Swidośliwkami* lub *Szpaczemi śliwkami* zwane, używanymi bywały jako *owoce Derenia*— fructus Corni, w gorączkach, w krwotokach i biegunkach długotrwałych; jadają je także świeże lub zaprawne w cukrze, albo w occie jak oliwki; liśćmi zastępowano niegdyś herbatę; a piękne i nader twarde drzewo, cenioném bywa bardzo, na różne drobne wyroby, np: grzebienie, narzędzia miernicze, modele machin itp.

GAT. 2. *D. kwicisty* (C. florida LIN.).— Krzew a czasem i drzewko 20' wysokie, do 9" w średnicy, z korą czarniawą i popękaną, a gałęziami szaro-zielonemi i lśnącemi; z liśćmi jajowatymi, wczesnymi, dłużej-kończystymi i większymi niż w poprzedzającym, z wierzchu żywo-zielonymi i rzadziej— a spodem biało-modrawo-zielonymi i gęściej pokrytymi włoskami przylegający-

mi; z kwiatkami późnymi, drobnymi, żółto-zielonawymi,— w zbitych i prawie główkowatych okółkach końcowych do 4" w średnicy, objętych strojną okrywą z wejścia podobną do okwiatu— o 4 łatkach przewrotniejajowatych lub prawie-sercowatych, białawych, czerwonych albo fioletowawych, z koniuszkiem kosmatym prawie wcięto-odgiętym; z pestczakami po 2—6 wraz, jajowymi, szkarłatnymi, 4 razy mniejszymi od dereni, gorzkimi.— Pospolity po lasach północno-amerykańskich, najwięcej w Kanadzie i Wirginii, a u nas po ogrodach chodowany; kwitnie w maju.— Tameczni nawet lekarze, często używają jego kory ściągająco-gorzkiej w zastępstwie chinu; którą to działalność winna znacznej ilości zawartej w niej *korziny*, podobno że bardzo zbliżonego w skutkach do chininy; którego w poprzednim gatunku nie wykryto. Również i drzewo ciemno-czokoladowe, jest dość cenione.

Zarówno używaną kory, dostarcza także

GAT. 3. *C. jedwabisty* (*C. sericea* L' HER.): krzew zaledwie 10' dorastający; odznaczający się— gałęziami ciemno-ciswo-czerwonymi, nieco-brodawkowanymi, a pędami gęsto i miękko-włosistymi; liśćmi ogonkowymi, jajowatymi, krótko-kończystymi, ($4\frac{1}{2}$ " i $2\frac{1}{2}$ "), w podstawie zaokrąglonymi lub cokolwiek nierównymi, brzegiem jakby karbeczkowanymi, z wierzchu zielonymi, a spodem— zwłaszcza na nerwach i to najbardziej z młodu— rudawo-jedwabisto-włosistymi, z wiekiem zaś także niemal nagimi; kwiatami w podbaldaszkach 3—5-dzielnych, przyplaszczonych, końcowych i włosisto-szypułkowych— białymi,— o kielichu białawo-włosistym, a płatkach korony równoważkich; wreszcie owocami okrągławymi i żywo-modrymi:— rosnący po lasach wilgotnych Kanady i Karoliny, oraz po naszych ogrodach;— kwitnący w czerwcu i lipcu.— (*C. coerulea* LAM.):— jako też i

GAT. 4. *D. Świdwa* (*C. sanguinea* LIN.) czyli *Świd* lub *Świdwa*; pięknie wyróżniający się, sweni— gałęziami nagimi i gład-

liemi tylko za młoda przytulono - włoskowatemi, a pod jesień i w simie krwisto - czerwonymi; liśćmi jajowymi, z obu stron jedno-barwnymi, lecz lekko omszonymi spodem; a obok białych kwiatów—owocami prawie-czarnymi i białawo-kropeczkowanymi: — dość zwykły po lasach i zaroślach Europy i Azji północnej;— którego owocce nie do jedzenia, ale z nasion wyciskać się da olej wyborny do oświeclania.

RODZINA GLXVI.

Okólkowe (Umbelliferae ENDL.).

Kwiaty obu- albo przez zronienie jedno-płciowe, w okólkach lub baldachkach, zewnętrzne często jakby promieniowate.— Okółki już pojedyncze; już wielopromieniowe, lub prawie główkowate; już umiarkowo lub nieumiarowo podzielone i to czasem widlasto, wielo- lub niewielo-kwiatkowe; już wreszcie złożone z różnej liczby okółeczek; z okrywami i okrywkami, lub tylko jedną z dwojga, lub też wcale bez jednych i drugich.— Kielich zrosły z jajnikiem rurką, powstałą z 5 działek zrosłych wraz, 1- lub więcej-nerwowych; z krajem już uciętymi niewyraźnym lub żadnym, już 5łateczkowym, a to trwałym albo odpadającym.— Korona z 5 płatków osadzonych na zewnątrz krążka wyścielającego kraj kielicha, naprzemianległych z jego łateczkami; całkowitych, jakby wykrojonych w *wybrzeżek* (sinus), albowi też rzeczywiscie 2łateczkowych; w wierzchołku płaskich, lub z *koniuszkiem* (lacinula) odgiętym albo wwinętym; w przedlistnieniu prawie-dachówkowatych lub też łuszczynowatych; często zewnętrznych w okółku większych, a niekiedy całkiem bez żadnych.— Pręcików 5, osadzonych

wraz, lecz naprzemian z płatkami; o nitkach krótkich, nitkowatych, w przedkwitnieniu poodginanych; a główkach wewnątrzrotnych, 2woreczkowych, jajowych lub mosznowych, otwierających się w podłuż.— Jajnik 2- a rzadko przez zronienie 1-komorowy; komory 1zależkowe; zalążki wiszące; szyjki 2, wiérzchołkowe, pojedyncze, w podstawie mniej więcej zgrube— w *podszyjczce* (stylopodium) nakrywające jajnik, wzniesione, później rozchodzące się, a rzadko odpadające, 1o zwrócone do środka a 1o do obwodu okółka.— Owoc dwuziarnczak, zwykle uwieńczony krajem kielicha i szyjkami z ich podszyjczkami, powstały zazwyczaj z 2 *ziarnczaczków* (mericarpia) jako półoweczek, oddzielających się od siebie wraz z kielichem po dojrzaniu, a uwieszonych górnymi końcami ściany *łącznej* (commissura)— u szczytu rozszczepanego i nitkowatego *nadsadnika* owocowego (carpophorum); czasem na zawsze ściśle z sobą spojonych; a co najrzadziej— tylko z jednego— po zronieniu drugiego: cały zwykle o 10 żeberkach właściwych; z których 5 głównych, przedstawia tyleż nerwów głównych z działek kielicha zrosłych i przedłużonych w jego ząbki; drugie zaś 5 szwowych, powstałych z tyłu szwów zrosłych działek kielichowych, a dążących do wycięć między ząbkami onegoż; wreszcie także 10 podrzędnych, mniej wydatnych, przebiegających pomiędzy właściwymi, a biorących początek z główniejszych pobocznych nerwów działek kielichowych: półoweczka zaś czyli właściwie pojedynczy ziarnczaczek każdy o 5 *zeberkach* (juga); z których 1 *grzbietne* (dorsale), 2 *pośrednie* (intermedia) a 2 *skrajne* (lateralialia), i to w ten sposób ułożone,— że w jednym żeberko grzbietne i 2 skrajne należą do głównych, a 2 pośrednie do szwowych,—

zaś w drugim na odwrot: żeberka wszystkie mniej więcej wydatne, umiarowo grubsze i cieńsze, wyższe lub niższe, jednostajnie lub niejednostajnie od siebie odległe,— a w tym ostatnim razie pooddzielane 4 wklęsłemi płaszczyznami czyli *międzyżebzami*; skrajne zaś, albo całkiem na krawędzi ziarnzaka jako *obrzużające* go (marginalia),— lub też aż na ścianie łącznej umieszczone: wreszcie *smugi*, jako odbiéralniki olejkowe do treści nasiennika należące, występują przebiegając w podłuż— już przez międzyżebzra już przez ścianę łączną pojedynczo albo po dwie a czasem i liczniej, już— leżąc pod żeberkami, lub całkiem ich niedostaje; pomiędzy którymi wolne ustępy stanowią *półka*.— Nasiono w każdym ziarnczaku 1, wywrócone; o skórce zwykle zrosłej z nasiennikiem, czasem tylko oddzielającej się; białko okwite, mięsiste lub prawie-rogowate,— już w grzbiecie mniej więcej wypukłe, a w przodzie zawsze zwróconym ku nadsadnikow iczyli ośce owocu płaskie albo nieco wypukławe,— już całym brzegiem wwinięte,— już też podgięte na łącznej od podstawy ku wiérzchołkowi.— Zarodek prosty i krótki, w szczycie białka; listnie nieco nierówne, przeobrażające się w czasie rostkowania w liście nasienne; rostek zaś górny. — Ziola roczne lub trwałe, niekiedy podkrzewy; z łodygą obłą lub kątowatą, często rowkowaną a prawie zawsze krésowaną, dętą, węzłowato-wstawowatą, pojedynczą lub naprzemianlegle gałęzistą; z liśćmi naprzemianległymi, tylko czasem najniższymi naprzeciwległymi, rzadko niepodzielnymi ale prawie zawsze rozmaicie i kilkakrotnie wcinanymi, ku podstawie rozszerzonymi w obszerną pochwę obejmującą wstaw.

PODRODZINA I.

Plaskonasionowe (Orthospermae DEC.)

Nasiono na ścianie łącznej płaskie, ani brzegiem wwinęte, ani podwinęte podstawą.

RODZAJ 1100. *Pępownica* (*Hydrocotyle* TOURN.) także *Wakrota*.— Kielicha rurka ściśniona, a kraj niewyraźny. Płatki jajowate, całkowite, zaostrome, z końcem prestym. Owoc z boków płasko-ściśniony, 2tarczowaty: ziarnczacski bez smug; z żeberkami nitkowatymi, grzbietowém i skrajnemi niewyraźnemi. Nasiono łódkowato-ściśnione.

GAT. 1. *P. pospolita* (H. vulgaris LIN.).— Ziele trwałe: którego łodyga wysmukła, prawie-nitkowata, pokładająca się i puszczająca z węzłów spodem korzonki, a ku górze liście i kwiaty; liście na 6calowych, obłych i w końcu włosistych ogonkach,— środkowo- lub mimośrodkowo-tarczowate, okrągłe, od $\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ " w średnicy, prawie-łatkowato karbowane lub 7—9razy wykrojone i tyłuźnerwowe, z wierzchu nagie i lśnące, a spodem czasem z rzadka włoskami porośłe; okółki główkowe, 5—10kwiatkowe,— na 1—2" długich szypułkach nitkowatych, opatrzonych w podstawie łuską jajowatą błoniastą, a pod okółkiem 1ą i czasem jeszcze nieco niżej 2ma naprzeciwległymi; kwiatki krótkoszypuleczkowe, białe albo czerwonawe,— każdy przysadeczkciem błonkowatym podparty; owoce malénkie, zaledwie $\frac{1}{13}$ " szerokie a blisko o połowę krótsze, w podstawie cokolwiek wykrojone.— Rośnie w Europie umiarkowanój, po łąkach mokrych, bagnach, po nad rowami i stawami; kwitnie od maja do lipca.— Cała smaku rzerzuchowatego, używana bywała jako ziele *Pępownicy wodnój*

— herba *Cotyledonis aquaticae*, jako lek otwierający i pędzący mocz, w zatkaniach trzewów brzusznych, w puchlinach a czasem i w gnilocu; zewnętrznie zaś do gojenia ran. Owcom zaś ma sprawiać moczenie krwawe.

Tak samo zastósowywaną była

GAT. 2. *P. azjatycka* (*H. asiatica* LIN.): odróżniająca się — miękką kosmatością wszystkich części; łodygą wydającą rozłogi; liśćmi 1½ calowymi, 7nerwowymi i niemal sercowato wykrojonymi; szypułkami 12 razy krótszymi od ogonków; — pospolita po bagnach w Azji, Afryce i Ameryce nieco gorętszej, gdzie prawie bez przerwy kwitnie; — którą jeszcze do tego jak my rzerzuchę, za salatę jadają; — oraz

GAT. 3. *P. łożkowa* (*H. umbellata* LIN.): zupełnie naga; z liśćmi prawie 2 razy karbowanymi, wykrojonymi w podstawie, 11—13 nerwowymi; z kwiatkami 20—30, w doskonałym okółku, o okrywie wielołątkowej i na szypułce prawie równej lub niekiedy i dłuższej od ogonków; — zwykła w Ameryce od Wirginii aż do Brazylii, gdzie w chłodniejszych podniebiach kwitnie niemal ciągle; — która oprócz powyższych skutków, w większych dawkach ma sprawiać wymioty.

RODZAJ 1101. *Azorka* (*Azorella* LAM.).— Kielicha rurka ściśniona, a kraj 5zębny. Płatki jajowate, całkie. Szyjki krótkie. Owoc jajowy, w złączeniu zaciśniony i prawie mosznowaty: ziarnczaczki bez smug; od grzbietu nieco-ściśnione; z żeberkami nitkowatemi, nikłemi.

GAT. 1. *A. Gillieza* (*A. Gilliesii* HOOK.).— Ziółko trwałe, zbito darniste przez liczne łodygi, wznoszące się zaledwie na 2" — z kłębu zapuszczającego się głęboko i rozplżającego; z liśćmi dachówkowatymi, suchymi, tęgiemi, 3łatkowymi w łatki zaostrzone i niekiedy jeszcze raz wcięte, w podstawie rozszerzone w ogonek szeroko-pochwiaasty w podstawie; z szypułkami końcowemi, grubemi, pomarszczonemi, dzierżącemi okółek prosty,

4—10kwiatkowy, — z okrywą prawie równą szypułczkom, o 5—6 łatkach jajowych, wklęsłych i tępych; z owocami eliptycznie-jajowymi, tępymi, mocno nadętymi. — Porasta Andy koło Mendozy, w wysokości 6000—12000'. — Zbierają z niej lipożywicę, używaną w bólach głowy. — (*Bolax Gilliesii* HOOK.).

RODZAJ 1102. *Górcypian* (*Bolax* COMMER.).

— Kielicha kraj całkowity, niewyraźny. Płatki całkie, jajowate, roztwarte. Szyjki krótkie. Owoc 4ścienny, z boków wklęsły; z ziarnczaczkami bez smug, ale o 5 żeberkach nerwkowatych, tępych i gładkich, z których — 1 grzbietowe, 2 pośrednie tworzące krawędzie 4ścienne, a 2 skrajne nitkowate i obrzeżające; z ścianą łączną waziuchną.

GAT. 1. *G. lipożywiczny* (B. gummifer SPR.). — Ziółko darniste; o liściach zbito-dachówkowatych, 3-wrębnych w łatki tępe, gładkich, skórzastych, — na ogonkach szerokich, w podstawie korkowato-błoniastych; okółkach bezszypułkowych lub szypułkowych, pojedynczych, zwykle 4kwiatkowych, — z okrywą kilkołatkową; owocach za młodu gwiazdkowato omszonych, a po dojrzaniu pęcherzowato rozdętych, z powodu zbierającej się cieczy lipożywicznej pomiędzy owocem a odstającym od niego kielichem. — Porasta góry w południowej Chili i w Patagonii. — Lipożywica wydzielona w owocach, żółto-czerwonawa i ostro-gorzka, a woni opoponakowej, — używaną bywa w miejscu na wzór poprzedniej w wielu chorobach.

RODZAJ 1103. *Zasiwit* (*Asteriscium* CHAM. et SCHL.). — Kielicha kraj szeroko-5dzielny, trwały. Płatki wykrojone, z koniuszkiem wgiętym a wybrzeżkiem zgrubłym. Szyjki nitkowate. Owoc graniastolu-

powo-4skrzydły: ziarnczaczki w grzbiecie lekko-wypukłym jakby wyżłobione przez wystające skrzydełka bez smug, o 5 żeberkach nerkowatych,— z których 1 grzbietowe grzbieciste, 2 pośrednie obrzeżające jako skrzydełka, a 2 skrajne międzybrzeżne i bardzo zbliżone do łącznej.

GAT. 1. *Z. chilijski* (A. chilense CHAM.).— Ziele trwałe; z kłębem drzewiastym, skręconym, do 8" długim a $\frac{1}{4}$ " w średnicy, zewnątrz białym a wewnątrz cisym, wydającym— łodygi liczne, do 2' wzniesione, rowkowane i krésowane, nieco gałęziste i prawie bezlistne górą: którego— liście klinowato-okrągławe, różnie-3łatowe, prawie-skórzaste,— o łatach grubo i prawie ciernisto-kończysto piłkowane-ząbkowanych, zaostzonych,— najniższe długoogonkowe, do 1 $\frac{1}{2}$ " długie i płyciej wcinane,— ku górze coraz mniejsze, krócej-ogonkowe i z głęszami wcięciami,— aż najwyższe bezogonkowe, łuskowate i 3dzielne w łatki wązkie i kończyste: okółki końcowe, pojedyncze, prawie-kuliste, wielokwiatowe,— z okrywą prawie równą szypułeczkom, o 10 łatkach ostro-lancetowatych, często 2—3szczepnych; kwiatki żółtawe, 2 razy dłuższe od kończystych łatek kielicha: owoc malénki, zaledwie $\frac{1}{12}$ " długi, w podstawie zaokrąglony.— Porasta spiekowiska i piaszczyka w Chili.— Jako cała wonna jakby anyżkowo, używana bywa we wzdęciach.— (*Eryngium tricuspdatum* DOM.).

RODZAJ 1104. *Zanktel* (*Sanicula* TOURN.).— Kielicha rurka cierńkowana; kraju łatki listkowate, trwałe. Płatki schodzące się, przewrotnie-jajowate, wgięte koniuszkiem długim w wybrzeżku. Jajnik 2za-łączkowy; szyjki nitkowate. Owoc kulistawy: ziarnczaki

półkuliste, zrosłe, bez żeberk lecz z wielą smugami, gęsto haczykowato-ociernione.

GAT. 1. *Ż. pospolity* czyli *lékarski* (*S. europaea* LIN.), u dawnych *samiac*, *Rannik* lub *Ziele ranne*.— Ziele trwałe, najczęściej mięszanopłciowe. Kłęb gruby, wielogłowy, czarniawo-cisy, z mnóstwem korzonków włóknistych. Łodyga do 1½' wzniesiona, rowkowana, najczęściej pojedyncza lub czasem rozgałęziona w końcu w kilka gałęzi, zwykle czerwona, a zawsze naga— zarówno z resztą rośliny. Liście korzeniowe na 5całowych ogonkach, lśnące, do 3" w średnicy, w całości okrągławo-sercowate, głęboko-dłoniasto 5wřębne— w łaty przewrotnie-jajowato-klinowate, nieco tępawe, zazwyczaj jeszcze raz 3szczępane i wcinano- a ciernisto-kończysto-piłkowane; łodygowe zaś już żadne, już 2 albo 3, malénkie i króciuchno-ogonkowe. Okółek najczęściej 2 razy złożony; ogólny 2—5promieniowy, szczegółowe 3promiennkowe, a ostateczne okóleczeni główkowate; z okrywy łatkami lancetowatemi, prawie-pierzastodzielnie i ciernisto-kończysto-piłkowanemi,— a okrywek całobrzegiemi. Kwiatki drobne, białe lub czerwone,— obupłciowe bezszypułkowe, a męskie bardzo krótko; z łatkami kielicha ząbeczkowanemi; pręcikami mocno wystającymi; a szyjkami nitczkowato-przedłużonemi. Owoce malénkie, czerwone, gęsto osłane cierniami haczykowato-poodginanymi, ku podstawie mniejszymi, ku wierzchołkowi większymi i ku górze pozwracanymi.— Nader zwyczajny po lasach liściastych górzystych, w całej Europie; kwitnie w maju i czerwcu.— Niegdyś nie małą rolę odgrywały *korzeń i ziele Żankla* lub *ranne*— *radix et herba Saniculae*, w léczeniu ran (czego samá nazwa dowodzi), wrzodów

zewewnętrznych i wewnętrznych, oraz w celu wessania wynaczynień krwi wewnętrznych; korzonków zaś używano czasami jako zawłoczek, przy robieniu zawłok koniom.

RODZAJ 1105. *Jerzmianka* (*Astrantia* TOURN.), później *Jarzmianka*. — Kielicha rurka guziczkowata, a kraju łatki listkowate. Płatki schodzące się, podłużnie-przewrotnie-jajowate, wgięte koniuszkiem prawie-równodługim. Szyjki nitkowate. Owoc od grzbietu ściśniony: ziarnczaki prawie-zrosłe, bez smug; żeberk 5, wzniesionych, tępych, fałdkowato-ząbeczkowanych, rozdętych, zawierających w swém wydrążeniu inne mniejsze żebereczka.

GAT. 1. *J. większa* (A. major LIN.), od dawnych *Zielem kruczym* lub *czarnym* mieniona. — Ziele wieloletnie, całe nagie, mięszanopłciowe. Jego kłąb ukośny, zbity, wielogłowy, czarno-cisy, gęsto osłany korzeniami włóknistymi rozgałęzionymi: łodyga podnosząca się lub też wzniesiona do 3', krésowana, pojedyncza lub nieco gałęzista ku górze: liście korzeniowe na 8calowych ogonkach, okragławo-sercowate, do 5" w średnicy, głęboko-dłoniasto 5dzielne — w łaty eliptycznie-lancetowate, klinowato zwężone ku podstawie, prawie-3szczepne i zaostrome, nierówno 2 razy piłkowane w ząbki ostre i rzęsowane; łodygowe tylko 1 lub 2, krótkoogonkowe lub wprost na pochwie osadzone; okólek złożony, 4—5 a rzadziej aż do 8-promieniowy, a promienie 2—3promieńkowe; okrywy cokolwiek dłuższe od okółka, o 3—5 łatkach wielkich i całkich lub poszczepanych na 12—20 lancetowatych, piłkowanych lub całobrzegich, białych albo czerwonych; mocno-żyłkowanych, z końcami zawsze zielonymi i często 1—2zębnymi, — okrywki zaś zwykle

z 2 łatek naprzeciwległych. Kwiatki obupłciowe z męzkami pomieszane, na szypułkach niteczkowatych i szorstkawych, białe, drobne; z łatkami kielicha jajowato-lancetowatemi i ciernisto-kończystemi, zaledwie dłuższymi od korony; pręcikami bardzo wystającymi; owoc podłużnie-przewrotnie-jajowy, biały.— Jedna z popolityznych po lasach górnych w Europie środkowej; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Dawniej wielkiej używał wziętości, ostro-gorzki *korzeń Jarzmiarki* lub *Miarza czarnego*— *radix Astrantiae v. Imperatoriae nigrae*, jako mocno-przeczyszczający zamiast ciemiernikowego, w zastoinach i zatkaniach trzewów brzusznych; dziś zaś zaledwie zwierzętom w tym celu zadawanym bywa.— (*A. nigra* Scop.).

Zastępczo, choć nieco z mniejszym skutkiem, używano także Gat. 2. *J. mniejszą* (*A. minor* Linn.), dawniej *Żanklem samią* i *Miarzem* lub *Mistrzownikiem czarnym* mienioną; różniącą się zaledwie — wzrostem i rozmiarami wszystkich części dużo mniejszymi, a przytóm — liśćmi korzeniowymi z łatkami 7—8, lancetowatemi, głęboko- i ostro-pilkowanemi lub nawet i piérzastodzielnemi; okryw zaś całobrzegiemi i prawie równemi okółkom; a w reszcie kielicha tępo-jajowatemi i krótko-ciernisto kończystemi: — rosnącą na Alpach: — (*A. digitata* Moench):— oraz

Gat. 3. *J. pośrednią* (*A. intermedia* Benth.): wyższą ale wysmuklejszą od większej; z liśćmi łodygowymi górnymi tylko 3dzielnymi; okrywkami o pół krótszemi od okółczków, prawie-ościsto-pilkowanemi; a zębami kielicha równowązkimi, znacznie dłuższymi aniżeli płatki: — znachodzoną na Alpach Europy południowej i Kaukazu.— (*A. caucasica* Spre.).

RODZAJ 1106. *Mikołajek* lub *Wietranik* (*Eryngium* Tourn.).— Kwiaty bezszypułczkowe, na osadniku kulistym lub obłym a plewinowym. Kielicha rurka ostra w dotknięciu, przez pokrywające ją łuseczki i pęcherzyki; a kraj z łatkami listkowatemi. Płatki

schodzące się, przewrotnie-jajowato podłużne, z wwi-
niętym w wybrzeżku koniuszkiem równodługim. Szyjki
niteczkowate. Owoc przewrotnie-jajowy, obławy, łusecz-
kowany lub guziczkowy: ziarnczaczki półobłe, bez
smug, bez żeberk, z nadsadnikiem zrosłym z nasio-
nami w całej długości.

GAT. 1. *M. polny* (*E. campestre* LIN.), w dawnych
pismach także *górnny* lub *Babia rzyć*, miejscami *Lata-
wiec*.— Ziele trwałe: z kłębem długim, marchwiowatym,
nieco odnożyłym z czasem i wielogłowym, czubatym,
żółtawo-szarym albo cisawym zewnątrz, wewnątrz zaś
białym: z łodygą do 2' wzniesioną, tęgą, bruzdowaną,
mocno i odstająco rozgałęzioną w odnogi 2—3dzielne,
nagą: z liśćmi skórzastymi, tęgimi, modrawe-zielonymi,
z obu stron białawo żyłkowymi i nagimi; z których—
w młodej roślinie odziomkowe długoogonkowe; podłu-
żne, (4" i 1 1/4"), tępe, w podstawie przycięte lub wy-
krojone, prawie-karbowano ząbkowane w ząbki krótko-
cierniste,— a następne troisto- lub piérzasto-wcinane
w łatki cierniste;— w starszej zaś i kwitnącej prawie-
3kątne, 2 lub 3 razy piérzastodzielne w łaty szeroko
spuszczające się i wszechcierniste; łodygowe znów po-
dobne, lecz na pochwach krótkich, prawie uszkowato-
rozszerzonych i wcinano-pilkowanych; a najwyższe
całkiem bez ogonków i pochw, dużo mniejsze i piér-
zasto- lub dłoniasto-wcinane; z główkami prawie-
kulistawymi; o okrywach roztoczonych, a ich łatkach
równowazko-lancetowatych, całobrzegich, z wyjątkiem
podstawy ciernisto-ząbkowanój,— ciernisto-kończystych i
dłuższych niż główka; o plewinach równowazko-szydło-
watyh, kłujących; kielicha łatkach zaostzonych i dłuż-
szych od— korony białej lub zielonawej; a pręcikach

daleko wystających.— Dość częsty po polach, wygonach, miedzach i pastwiskach w Europie południowej i umiarkowanej; kwitnie od czerwca do września.— Świeży korzeń woni jakby marchwi, a smaku słodkawo-korzennego, używanym bywał niegdyś jako *korzeń Mikołajka*— *radix Eryngii v. Asteris inguinalis v. Capituli Martis v. Acus Veneris*, w zastoinach brzusznych, zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych, oraz w celu wzniecenia popędu płciowego, popędzenia moczu; sok zaś świeży z zieleń w upławach, suchotach i wyrzutach skórnych.— (E. vulgare LAM.).

Również tego samego korzenia, dostarczał u starożytnych

GAT. 2. *M. płaski* (E. planum LIN.), od nich *Płodzieniem swojskim* i *Bożym darem* nazywany: odróżniający się — korzeniem grubszym i białym; łodygą wyższą, baldaszkogronowo rozgałęzioną, modrawo oszronioną, z gałęziami 3 i 2działelnymi; również i liśćmi dółnymi wielkimi (6" i 4"), w podstawie sercowatymi, w końcu tępymi, ciernisto-piłkowanymi, długoogonkowymi, — górnymi zaś przy podobniejszej postaci coraz krócej-ogonkowymi, i coraz głębiej wcinanymi, — aż wreszcie bezogonkowymi, dłoniastymi i 3szczępnymi — w łatki równoważko wydłużone, ciernisto-kończyste i podobnie piłkowane; główkami jajowo-kulistawymi, z okrywą równą główce — powstałą z 5—8 łatek równoważko-lancetowatych i odlegle-ciernisto-piłkowanych, — z plewinami oraz łatkami kielichów ciernisto-zastrzonemi, — wreszcie kwiatach modrych: — częsty po polach, miedzach, łąkach suchych, ale tylko w średnim pasie Europy umiarkowanie-północnej od wschodu ku zachodowi: — kwitnący od czerwca do sierpnia.

GAT. 3. *M. pomorski* (E. maritimum LIN.), dawniej *morski*. — Ziele trwałe: którego — błąg czołgający się, długi a cienki i tęgi, zewnątrz cisy, wewnątrz biały; łodyga wzniesiona do 18", gruba, zarówno z całą rośliną białawo i modrawo-zielono a ku górze nieco fioletkawa — naleciała, od samego odziomka rozgałęzioną; liście

tęgo-skórzaste, mniej więcej nastroszone i ciernisto łatkowate i ząbkowane, z obu stron grubo-żyłaste, brzegiem chrząstkowate z wszystkimi wypukłościami w grube i długie ciernie powybiegałemi,— najniższe ogonkowe i okrągławo-sercowate, do 4calowe, fałdowane,— a wyższe bezogonkowe, coraz mniejsze, obejmujące łodygę i dłoniasto-łatkowate; główki jajowo-kulistawe,— o kieli-chokrywy 4—5 łatkach wielkich, eliptycznych, ciernisto-ząbkowanych, dłuższych niż główka,— o plewinach ciernistych, dłuższych od modrych kwiatków.— Po wybrzeżach morza północnego, wschodniego, śródziemnego i Oceanu atlantyckiego, wszędzie pospolity; kwitnie od czerwca do sierpnia.— W Anglii, Szkocyi i Irlandyi jeszcze i dziś używają z niego, *korzenia Mikołajka morskigo*— radix Eryngii marini słodkawego i kléistego, w chorobach piersi, w suchotach; który dawniej zadawano wszędzie na sposób obu poprzednich.

RODZAJ 1107. *Weska* (Cicuta LIN.).— Kielicha kraj 5zębny, listeczkowaty. Płatki przewrotnie-sercowate, z koniuszkiem wgiętym. Owoc prawie-okrągły, z boków zaciśniony, moszenkowaty: ziarnaczaki o 5 żeberkach płaskawych, równych, ze skrajnemi obrzeżającami; o międzyżebrzach 1smugowych; a łącznej 2-smugowej pod przyskórnią: nadsadnik 2dzielny. Nasiono obłe.

GAT. 1. *W. wodna* lub *jadowita* (C. virosa LIN.), od najdawniejszych czasów *Świnią wazą* lub *Wazą wodną*, a później dopiero *Szaleniem* i *Szalejem jadowitym* przezwana.— Ziele trwałe, całkiem nagie. Kłęb pionowy, krótki, gruby i jakby ucięty, obły lub prawie jajowy; zewnątrz zielonawy, obrączkowany, gęsto okręgowo pokryty mnóstwem korzeni włóknistych i prawie pozio-

mo odstających; wewnątrz zaś gębszasty, biały, wydęty — ale podzielony w poprzecz na liczne komory malejące ku dołowi, za przekrojeniem zaś sączący sok żółtawy i żywicznej przyrody, który w powietrzu pomarańczowieje. Łodyga do 4' wzniesiona, nadzwyczaj dęta i grubiejąca czasem do 3" w odziomku, we wstawach często kolankowato pokrzywiona, a z najniższych zwykle korzenia się, — brudowana i kręszowana, w odziomku brudno-czerwona, a ku górze odstająco- a niekiedy nawet i naprzeciwgle- gałęziasta. Liście wielkie; odziomkowe 3 razy piérzastodzielne w łatki podłużnie- albo równowąskolancetowate, zaostrome, ostropiłkowane, ($1\frac{1}{2}$ —2" i $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ "),— na ogonkach długich, dętych, obłych; łodygowych niewiele, coraz mniejszych, coraz krócej-ogonkowych i już tylko 2 razy piérzastodzielnych; a gałęziowe bez ogonków wprost na pochwach posadzone, z łatkami węższymi, rzadszemi i ostrzej piłkowanemi. Okółki końcowe lub naprzeciwlistne, złożone, wielkie, mocno-wypukłe, wielopromieniowe, końcowe większe krócej- a boczne mniejsze dłużej-szypułkowe: bez okrywy, lub tylko z 1—2łatkową; ale z okrywkami 10—12łateczkowemi, szydłowatopitkowatemi, równemi lub też dłuższemi od półkulistych okółeczków, z czasem podginanemi: kwiatki drobniuchne, białe. Owoce jakby-2węzłkowate, szersze niż długie, cisawo-żółte, z ciemno-cisemi smugami, uwiecznzone krajem kielicha i rozchodzącemi się szyjkami.— Bardzo zwyczajna po nad wodami zwłaszcza stojącemi lub wolne płynącemi, na bagnach, zalewiskach i t. p. w całej Europie i północnej Azji; kwitnie od lipca do września. — Jest ona cała bardzo odurzająco-ostra i jadowita, w skutek zawierania okwicie *koniny* lub *cykutyny*; a od najdawniejszych czasów do dziś dnia

używana, jako *sielo Świniój Wszy*— herba *Cicutae v. C. aquaticae*, tyle skuteczne w cierpieniach układu limfatyczno-gruczołowego, zwłaszcza w zatka- niach i stwardnieniach, zółzach, dymnicach, wrzodach zakazistych i rakowatych — i to nie tylko zewnątrznie ale i wewnątrznie zastosowywane. Przed laty używano także i *nasion Świniój Wszy*— semina *Cicutae*.— (*Cicutaria virosa* LAM.).

GAT. 2. *W. cienkołistna* (*C. tenuifolia* SCHRANK.); jest rze- czywiście tylko jój odmianą, nabywającą obok szczupléjszej budowy i niższego wzrostu— listków drobniéjszych i skąpszych okółków, —jeżeli przypadkiem wypadnie jój róśc na miejscu obeschlém.— Ale za to

GAT. 3. *W. plamista* (*C. maculata* LIN.), odznaczają się— kłę- bem poziomo rozplójącym się, wydającym se wstawów mnóstwo ko- rszeni włóknistych, nabrzmiewających w końcach jakby w— bulwki wisiorokowate, bezwonne i czcze, zewnątrz ciawo-czerwone a wewnątrz białe; łodygą na 3' a niekiedy i do 7' wzniesioną, szkarlatno-cisawą, w odziomku plamistą a w górze gałęzistą; liśćmi 2 razy troisto-dziel- nymi, — o łatkach jajowato-lancetowatych lub lancetowatych, dotego kończystych i cierńkowato-kończysto piłkowanych, krótszych lecz szérszych niż w *jadowitéj*; okółkami bez okryw, lecz z okryweczkami dużo krótszemi od okółczków; a owocami znacznie większymi niż w *tamtéj* i żółtawymi:— pospolita po bagnach i po nad wodami w całej Ameryce północnej; kwitnąca w lipcu i sierpniu:— zastępuje tamże miejsce naszój w całym znaczeniu tego wyrazu, i ma być jeszcze dzielniejsza w skutkach.— (*Cicutaria maculata* LAM.).

RODZAJ 1108. *Opich* (*Apium* HOFFM.).— Kielicha kraj nikły. Płatki okrągławe, całkie, z koniusz- kiem wgiętym albo wwiniełym. Owoc z podszyjczem przygniecioném, okrągławy, z boków zaciśniony w pod- luz i przez to moszenkowaty: ziarnczaczki 5żeberko- we; z żeberkami nitkowatemi, równemi, skrajnemi obrze- żającemi; z międzyżebrzami środkowemi wielosmugowe-

mi, a boczniemi 2—3-smugowemi; z nadsadnikiem nie dzielnym. Nasiona garbato wypukło-płaskie.

GAT. 1. *O. błotny* (*A. graveolens* LIN.), dziki od dawnych ziołopisów tak zwany, jako też *Opichem wodnym* lub *żabim* i *Mirzykiem*; w odmianie zaś uprawianej po ogrodach *Selerem*.— Ziele 2roczne, całe bardzo ciemnozielone, mocno lnące i nagie: u którego korzeń w stanie dzikim twardy, cienki, wrzęcionowaty, obrączkowany, z wiérzchu cisawo-płowy a wewnątrz białawy, często gałęzisty; w uprawnym zaś gruby, krótki, okrągławy, bulwowaty, mięsisty: łodyga w pierwszym do 1 1/2' wzniesiona lub pokładająca się, — a w drugim do 3' wzniesiona; z gałęziami odstającymi, często górą okręgowemi: liście korzeniowe długoogonkowe, najczęściej w 5 par pierzastodzielne, — o łatach 3dzielnych, 3szczępnym lub i całkich, lecz zawsze wcinano-piłkowanym; łodygowe krótkoogonkowe i bezogonkowe, 2 razy 3-szczępne w łatki i łateczki klinowate; podkwiatowe zaś naprzeciwległe i 3szczępne: okółki liczne, niewielkie, 6—12promieniowe; z okółeczkami półkulistymi, bez okrywy i okrywek; kwiatki drobnuchne, zielonawo-białe, z koniuszkami płatków tego powwijanymi: owoce drobnuchne, nawet 1 linii nie dochodzące.— Dziki pospolity po nad rowami, strumieniami, rzekami—zwłaszcza na gruncie słonym, oraz na wybrzeżach mórz, w całej Europie południowej i umiarkowanej aż na Wschód; a uprawny po wszystkich ogrodach warzywnych, w kilku odmianach sztuką wyprowadzonych; kwitnie od lipca do września.— Od najdawniejszej starożytności, miał on wziętość w lekarstwie, jako *korzeń, ziele i nasiona Opicha*—*radix et semina Apii*, wchodzących długi czas w skład tak słynnych niegdys *korzeni pięciu otwierających*

większych — radices quinque aperiens majores i nasion czterech rozgrzewających mniejszych — semina quator calida minora, z powodu gorzkawo-ostrego smaku wszystkich w roślinie dzikiej. Dziś atoli za ledwie korzeń słodki i korzenno-wonny, i to więcej w postaci pokarmu, uważanym jest za otwierający i pobudzający — zwłaszcza narzędzia moczowe i płciowe; dla tego też użycie go ciągle i zbyt częste w rosolach i sałatach nie może pozostać bez jakiegoś wpływu na ustrój ludzki.

RODZAJ 1109. *Piotruszka* (*Petroselinum* HOFFM.) lub *Pietruszka*. — Kielicha kraj nikły. Płatki okrągławe, wgięte, za ledwie-wybrzeżone i z koniuszkiem wwinętym. Owoc jajowy, uwieńczony podszyjczem krótkim i ostrokrażnym oraz szyjkami rozchodzącymi się, z boków zaciśniony i prawie-moszenkowaty: ziarnaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równych, z których skrajne obrzeżające; o międzyżebrzach 1 smugowych; łączniej 2 smugowej; a nadsadniku 2 dzielnym. Nasiono garbato-wypukłe zewnątrz a wewnątrz płaskie.,

GAN. 1. *P. pospolita* (*P. sativum* HOFFM.), *domowa* lub *ogrodna* u dawnych. — Ziele 2roczone, całe nagie, lśnące i wonne: którego — korzeń marchwiowaty, obrączkowany, na wskrós biały, czasem nieco-gałęzisty: łodygi liczne, do 5' wzniesione, od odziomka rozgałęzione w odnegi różgowate i odstające, kątowato- i drobno-bruzdowane, rdzeniste: liście lśnąco-zielone, korzeniowe i odziomkowe długoogonkowe, 2—3 razy piérzastodzielne w łaty jajowato-klinowate i jeszcze raz 3-szczępane; wyższe krócej-ogonkowe, 1—2 razy piérzastodzielne w łaty rzadko kiedy 3wrębne, z łatkami równoważkami lub nieco-lancetowatymi i całobrzegiemi; najwyższe zaś tylko 3-szczępane w wążiuchne łatki, — wyjąw-

wszy odmianę *P. kędzierzawej* (*P. crispum* MILL.) gdzie wszystkie łatki klinowato ucięte i 3dzielne, — bywają kędzierzawo-nastroszonemi: okółki naprzeciwlistne i końcowe, złożone, wietkie, 6—20promieniowe; z okrywą 1—2łatkową, równowazko-szczecinowatą, — a okrywkami podobnemiż, 6—8łatkowemi i o półkrótszemi od szypuleczek; z kwiatkami drobnymi, blado-zielonawo-żółtymi: wreszcie owoce $\frac{1}{12}$ " długie, zielonawo-cise, z jasnymi i prawie białawymi smugami. — Dzika rośnie po miejscach cienistych i skalistych w Europie południowej, a uprawna po wszystkich ogrodach gospodarskich; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Z powodu własności otwierająco-pobudzających, pędzących wiatry i mocz, od najdawniejszych czasów zadawali lekarze *korzeń ziele i nasiona Piotruszki* — *radix, herba et semina Petroselini*; nawet korzenie wchodziły w skład *korzeni pięciu otwierających większych* — *radices quinque aperientes majores*: słynne zaś niegdyś użycie ziele w zapaleniach oczów i na rozpędzenia guzów młecznych, owoców w długotrwałych kaszlach i chorobach macicznych, a obojga w kamięniach moczowych — jeszcze po dziś dzień utrzymuje się pomiędzy ludem. Znane jest prócz tego każdemu zastosowanie jój kuchenne, jako przyprawy ulubionój. — (*Apium Petroselinum* LIN).

RODZAJ 1110. *Błociszek* (*Helosciadium* KOCH.). — Kielicha kraj 5zębny, lub nikły. Płatki jajowate, całkie, z wierzchołkiem prostym albo wgiętym. Owoc z boku ściśniony, jajowy lub podłużny: ziarnoczek o 5 żeberkach nitkowatych, wystających, równych, — ze skrajnemi obrzeżającemi; a międzyżebrzach 1smugowych; a nadsadniku całkim i wolnym. Nosiono garbato- lub obło-wypukłe, a ku wewnątrz płaskie. "

GAT. 1. *B. węzłokwiatny* (*H. nodiflorum* KOCH.).— Ziele trwałe, całe nagie: z kłębem czołgającym się; lodygą w odzłomku leżącą i korzeniopustną, lub też pływającą, mocno dętą, do 2' długą, obłą, bruzdowaną, prawie - widlastodzielną w odnogi liczne i kątowatorowkowane; liśćmi korzeniowymi niekiedy i do 1' długimi, piérzastodzielnymi w 7—11 łat jajowato-podłużnych, bezogonkowych, naprzeciwległych, tępawych, w podstawie nierównych i prawie-uszkowatych, 2 razy karbowanych, — z końcową 3łatkową; lodygowymi zaś podobnymi lecz mniejszymi, o 5—7 latach jajowato-podłużnych lub -lancetowatych, zaostzonych, równo-pilkowanych — z końcową często całkowitą; okólkami bardzokrótko- lub bezszypułkowymi, naprzeciwlistnymi, o 5—7 promieniach ostro-4kątnych; o okrywie z 1—2 łatek odpadających, tępo-lancetowatych i mocno błoniasto-obrzeżonych, — a okrywkach takichże, lecz trwałych i równych 12—16promieńkowym i bardzo wypukłym okółeczkom; z kwiatkami drobnymi, zielonawo-białymi. — Pospolity po bagnach rzadkich, rowach, stawach i wszelkich wodach stojących, w całej Europie południowej i zachodniej aż do wysp Feroe; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Używaném był pod nazwiskiem *ziela Potoczніка węzłokwiatnego* — herba Sii nodiflori, nieco wonnego i pędzącego mocz, w kamięniach moczowych, w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych, oraz w chorobach skórnych. — (*Sium nodiflorum* LIN.)

GAT. 2. *B. bocznokwiatny* (*H. lateriflorum* KOCH.): ziele roczne — o korzeniu cienko-wrsecionowatym; lodydze około 1' wzniesionej i rozpiérzchło prawie-widlasto rozgałęzionej; liściach małych, 3dzielnie-wielodzielnych w łatki roztożzone — w niższych ogonkowych równowazkie, a w wyższych bezogonkowych prawie-włosowate, — z pochwami białobłoniasto obrzeżonemi; okólkach naprzeciwlistnych, bez lub krótko-szypułkowych, 2—3promieniowych, — a okółczkach-

12—18promiennkowych i płaskich,— bez okryw i okrywek,— z kwiatkami drobniochnymi, białymi,— pochodzący z Ameryki środkowej, a dziś dość pospolity w Egipcie i w Europie południowej; kwitnący od czerwca do września:— dostarczał łącznie z gatunkiem następującym, *nasion Aminka prawdziwego* lub *kretajskiego* czyli *Kmina białego*— *semina Ammeos veri v. cretici.*— (Sison Ammi LIN.).

RODZAJ 1111. *Rzepniczek* (*Ptychotis* KOCH.).— Kielicha kraj 5zębny. Płatki jajowate, wykrawano-wrębne, z koniuszkiem wgiętym i przyroslym do fałdkowatego nerwu. Owoc ściśniony z boku, jajowy lub podłużny: ziarnczaczki z 5 żeberkami nitkowatemi, równemi, skrajnemi obrzeżającemi; z międzyżebrzami 1smugowemi; łączną 2smugową; a nadsadnikiem 2dzielny. Nasiono obło- lub też garbato-wypukłe, a ku wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *R. koptycki* (*P. coptica* DEC.), w starych zielnikach *Kmin biały* lub *polski*, *Aminek*.— Ziele roczne, całe nagie prócz owoców:— z korzeniem wrzecionkowatym, cienkim, gałęzistym i białawym; z łodygą do 2' wzniesioną, długo-gałęzistą, bruzdowaną; z liśćmi dólnymi ogonkowymi, 3 razy piérzasto wcinanymi, w łatki waziuchno-równowążkie,— górnymi wprost bez ogonków na pochwach, raz podobnie wcinanymi w łatki prawie-nitkowate; z okólkami naprzeciwlisnymi, szypułkowymi, prawie-płaskimi, 10—12promieniowymi, o okóleczkach 7—14promiennkowych i wypukłych; okrywami 4—7łatkowemi, nierównemi i czasem z niektórymi łatkami 3szczępnemi a zresztą równowążkiemi,— okrywkami zaś również nierówno- 5—8łatkowemi, ale o całkowitych łatkach; kwiatkami białymi, z główkami szkarłatnemi; owocami szaro-cisymi, $\frac{1}{2}$ " długimi, delikatnie ciernisto zaostrozonymi, a pokrytymi ciernkami tę-

pymi.— Pospolity na Kandyi i w Egipcie; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Wonne i korzenne jego owoc, stanowią istotne *nasiona Aminka prawdziwego* lub *kretajskiego*, zwane od dawna *Kminem białym*— *semina Ammeos veri v. cretici*, dziś już u nas zastąpionym kminem kramnym czyli kminkiem, anyżem i t. p. używane przed laty, w sposób dopiero co wspomnianych.— (*Ammi copticum* LIN.).

Tej samej przyrody nasiona, używanemi bywają w swój ojczyźnie, z

GAT. 2. *R. indyjskiego* (P. Ajowan Dzc.): różniącego się — łodygą do 3' wysoką, skąpolistną; liśćmi również prawie-nitkowato wielodzielnymi, lecz górnymi raz piérzastodzielnymi; okólkami 6—9-promieniowymi; okrywami i okrywkami 5—8łatkowemi i krótszemi niż omszone promienie; owocami mocniej żeberkowanymi:— który dzięki i uprawy pospolity w Indjach wschodnich, kwitnąc w porze chłodnej;— dostarcza już i w Europie znanych *nasiona Adjowaïn* lub *Ajowan*— *semina Adjowaïn v. Ajowan*.

RODZAJ 1112. **Stérpaik** (*Falcaria* HOST.).— Kwiaty męszanopłciowe. Kielich w męzkich bez rurki, w żeńskich zaś obły i pięcźębny. Płatki przewrotniejajowate, skrzywione, zatokowo wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoce podłużny, ściśniony z boku: ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równych, z których skrajne obrzézające; międzyżebrzach 1smugowych; a łącznej 2smugowej; smugach zaś nitkowatych; wreszcie nadsadniku wolnym i wrębnym. Nasiono obło-wypukłe, od wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *S. pospolity* (F. Rivini HOST.), w starych zielnikach *Babia d...*— Ziele trwałe: z kłębem marchwiowatym; z łodygą do 2' wysoką, wiéchowato rozgałęzioną; z liśćmi korzeniowymi 3szczępnymi— w łaty równowazko-lancetowate, wydłużono-kończyste a często

i sierpowate, zbito- i ostro-piłkowane, — z łodygowymi zaś podobnymiż lecz o latach często 3 — 2-wrębnych lub -szczepnych; z okólkami 12—15promieniowymi, — o okrywach i okrywkach z 6—8 łatek równowązko-szydłowatych i nierównych; z kwiatkami białymi; a owocami $\frac{1}{6}$ " długimi, cisawo-żółtymi, o rudawych smugach. — Rośnie koło dróg i po miedzach, w Europie i na wschodzie; kwitnie latem. — Przed laty, *ziele Siępnika* — herba *Falcaria*, używanem bywało jako otwierające i pędzące moc z pewnym bodźcem, w wielu odpowiednich cierpieniach, — równie i korzeń; sok zaś z liści do gojenia ran u bydła. — (*Sium Falcaria* LIN.).

RODZAJ 1113. *Śnitka* (*Sison* LAGASC.). — Kielicha kraj nikły. Płatki jajowe, skrzywione, głęboko wykrojone, z koniuszkiem wgiętym: owoc jajowy, ściśniony z boku; ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równych, skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach łamugowych; łącznej 2smugowej; smugach skróconych i maczużkowatych; a nadsadniku 2dzielnym. Nasiono garbato wypukłe, na wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *Ś. wonna* (*S. Amomum* LIN.), dawniej *Syryjczyk*, *Opich* lub *Piotruszka* — *syryjskie*. — Ziele 2roczone, całe nagie: którego — korzeń marchwiowaty, gałęziasty, białawy: łodyga na 2' wzniesiona, tęga, drobno-kraśowana, rdzenista i bardzo rozłożysto rozgałęziona: liście korzeniowe piérzastodzielne w 7—9 lat bezogoneczkowych, podłużnie-jajowatych, tępo piłkowanych lub prawie wołnianych — w zęby cienko- i miękko-cierliste w końcach; łodygowe mniejsze, 2 razy piérzasto wcinane w łatki równowążkie i podobnież ciernisto zastrzone: okółki bardzo liczne, o 4—6 promieniach nie-

równych; okółeczki 4—8-kwiatkowe; okrywy z 2—3 łatkami sztydłowatemi małemi, a okrywki z 2—5 takiemiz: kwiatki bardzo -krótkoszypuleczkowe, białawe: owoce zaś jajowe, czarno-cise, z cisawo-rudemi smugami.— Rośnie po gruntach wapnistych i gliniastych, w Europie południowej i zachodniej; kwitnie w lecie.— Przyjemnie korzenno-wonne nader podobnie kardamomkom, *nasiona Amomka pospolitego*— semina Amomi vulgaris, mające własności wzbudzania potów i pędzenia wiatrów, wchodziły w skład *teriaki*; korzeń zaś smaku selerowego, podobnie téż bywał używanym.— (Sium Amomum ROTH.).

RODZAJ 1114. *Amisek* (Ammi TOURN.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojono-łateczkowe, z koniuszkiem wgiętym i z lateczkami nierównemi, a skrajne w okółku często większe. Owoce jajowo-podłużny, z boków ściśniony: ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych równych, skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 1smugowych; a łącznej 2smugowej; z nadsadnikiem zaś wolnym i 2dzielnym. Nasiono obło-wypukłe, z wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *A. większy* (A. majus LIN.), także dawniej *Podaminek*, *Kmin polski* lub *Kminek polny*.— Ziele roczne, całe nagie: o korzeniu wrzecionowatym, pojedynczym albo gałęzistym, białym: łodydze przeszło 2' wzniesionej, drobno bruzdkowanej, ku górze nieco rozgałęzionej: liściach korzeniowych całkowitych, ogonkowych; dalszych prawie-stopowo piérzasto woinanych,— najprzód w 3 a potem w 5—7 lat podłużnie-lancetowatych, ku podstawie zwężonych, gęsto i prawie-chrzastkowato a ciernisto-kończysto piłkowanych; najwyższych zaś bezogonkowych, z łatkami równoważkami: okółkach

wielkich, z promieniami licznymi, wysmukłymi i szorstkawymi; okrywami wielolatkowemi, długimi, 3szczepnemi w łateczki równowązkie i mocno odstające, — okrywkami zaś podobnemi, lecz poodginanemi, prawie równemi okółkom, i z lancetowatęj a błoniasto obrzeżonej podstawy — zakończonemi szydłowato: o kwiatach białych, z płatkami nierówno-łateczkowo wciętymi: wreszcie owocu ciso-szarym, na $\frac{1}{12}$," długim. — Dość częsty po polach i miejscach nieuprawnych w Europie południowęj, Egipcie i na Wschodzie; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Owoce, choć nie tak wonne jak prawdziwe, były wszelako lékarskimi, jako *nasiona Aminka popospolitego* — semina *Ammoeos vulgaris* i wchodziły w skład *nasion czterech rozgrzewających mniejszych* — semina quatuor calida minor.

GAT. 2. *A. Zębodłubka* (*A. Visnaga* LAM.), dawnięj *Wosoryca*, *Buciesł*, *Kozia Ręć* lub *K. Proso*: — również siele roczne; z łodygą $1\frac{1}{2}$ ' wyrastającą, nagą i brudzkowaną; z liśćmi kilkakroć wcinanymi w łaty piérzastodzielne a w łateczki równowązkie i cienko-zostrzone a mocno-odstające; z okółkami baldaszkowatymi, wielopromieniowymi, — o promieniach z czasem ściśle skupiających się i drzewiejących, a spojonych w podstawie w nabrzmiący węsół, — o okrywach równych okółkom, z łatkami wieloszczepnemi; z kwiatkami i owocami jak w poprzedzającym: — pospolity w krajach po nad morzem śródziemném; kwitnący latem: — bywał także sadawanym jako lék otwierający, pędzący mocz, popędzający czyszczenia miesięczne i t. p.: promienie zaś okółkowe korzennego smaku, były tak ulubionymi jako zębodłubki, iż nie mały nimi prowadzono w tym celu handel na Marsylię, swięc od tyhże i roślinę — herbe aux cure-dents. — (*Daucus Visnaga* v. *Gingidium* LIN.).

RODZAJ 1115. *Podagrycentk* (*Podagrafia* MOENCH.). — Kielicha kraj nikły. Płatki jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc jajowy, ści-

ńniony z boku, z podszyjciami ostrokrażnemi, odosobnionemi i zakończonemi w szyjki długie a poodginane: ziarnczaki o 5 żeberkach nitkowatych, z których skrajne obrzeżające; międzyżebrza bez smug; a nadsadnik widlasty. Nasiono obło-wypukłe, od wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *P. właściwy* (*P. Aegopodium* MOENCH.), lub *Kozia stopka*.— Ziele trwałe, całe nagie: z kłębem mocno-rozpłózącym się, wypuszczającym w swym przebiegu ku dołowi korzenie włókniste, a ku górze łodygi i liście; z łodygą do 3' wzniesioną, dętą, rowkowaną, nieco-gałęzistą i to— ku górze często-naprzeciwlegle lub nawet troisto; z liśćmi korzeniowymi i odziemkowymi ogonkowymi, 2 razy 3szczępnymi w łaty jajowate, podobnie czasem jeszcze raz wcinane, piłkowane, do 4" długie a 2" szerokie, w podstawie nierówne,— górnymi zaś bezogonkowymi, a najwyższymi tylko 3dzielnymi; z okólkami płskimi, 16—20-promieniowymi,— o promieniach dość długich i szorstkawych, bez okryw i okrywek; z kwiatkami białymi; a owocami jajowo-podłużnymi, do 1/8" długimi, ciemno-cisymi.— Zwyczajny chwast w całej Europie aż do Syberyi, po miejscach cieniastych, w sarołach, sadach i t. p: kwitnie od czerwca do sierpnia.— Używaném niegdyś było ziele *Podagrycznika* lub *Gerarda*— herba *Podagrariae* v. *Gerardi* w dnie i ranach, młode zaś pędy jadanymi bywały; prócz tego ma nader sprzyjać tuczeniu trzody.— (*Aegopodium Podagraria* LIN.).

RODZAJ 1116. *Karolek* (*Carum* KOCH.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc ściśniony z boku, jajowy albo podłużny; z podszyjczem przyplaszczoném, a szyjkami odgiętymi: ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 1-

smugowych; łączną 2smugową; a nadsadnika wolnym i widlastym w końcu. Nasiono obło-wypukłe, od wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *K. pospolity* lub *polny* (C. Carvi LIN.), u dawnych *Kmin*, *Kminek* albo *Hanyż* — *polny*. — Ziele 2roczne; całe nagie: korzeń marchewkowy, grubości palca małego, mięsisty, nieco-gałęzisty, pomarszczony, zewnątrz blado-cisy a wewnątrz białawy; łodyga około 2' wzniesiona, kątowato-bruzdowana, od samej podstawy rozgałęziona; liście podłużne, ogonkowe, 2 razy piérzastowcinane w łaty liczne, naprzeciwległe, rozłożyste, czasem główniejszo krzyżowo stojące i jeszcze raz piérzastodzielne w łatki równowążko-lancetowate, — w górnych coraz dłuższe i węższe, z koniuszkiem białawym, albo czerwawym, — o pochwach liści górnych szerokiemi biało-błoniasto obrzeżonych; okółki i okóleczki dość płaskie, 8—16-promieniowe, niekiedy z okrywą 1—3-równowążkołatkową a zawsze bez okrywek; kwiatki białe, środkowe zazwyczaj płonne; owoce do $\frac{1}{6}$ " długie, cise, z jaśniejszymi żeberkami i dość szerokiemi smugami. — Jak najzwyczajniejszy wszędzie po łąkach, wygonach, okopach i pastwiskach w całej Europie; kwitnie w maju i czerwcu, a czasem jeszcze i pod jesień. — Znaném jest zastosowanie lékarskie, jako pędzących wiatry, — a gospodarskie do przyprawy chleba, séra, kapusty kiszonéj i wódek *nasion Karolka* — semina Carvi, korzenno-wonnych; z których także i olejek tegoż nazwiska odkraplany bywa. Korzenie przez uprawę nabrawszy miéjsistości, należą do dość smacznych.

GAT. 2. *K. Kasztan ziemny* (C. Bulbocastanum KOCH.), także *Orzechem* lub *Kasztanem świniim* albo *ziemnym*, i *Pęczyną* mianowany. — Ziele trwałe; z korzeniem kulistawym, bulwiastym, $\frac{1}{2}$ —2" w śre-

dnicy, zewnątrz ciemno-cisym a wewnątrz białawym; z łodygą obłą, brzdowaną, do 3' wysoką, górą rozgałęzioną; z liśćmi 2 rasy pięrzastodzielnymi w łatki równowąskie, delikatnie kończyste, rylnikowato-złożone i często wrębne; z okólkami o 12—20 promieniach po okwitnieniu wzniesionych,— o okrywach i okrywkach wieloletkowych, równowąsko-szydłowatych i błoniastych; a owocach podłużnych i ścięzonych w końcu.— Pospolity po polach, w Europie południowej i zachodniej; kwitnący latem. — Dostarcza korzeni mączastych wielkości kasztanów, które surowe lub pieczone w popiele, jadanymi bywają.— (*Bunium Bulbocastanum* LIN.).

RODZAJ 1117. *Rzepnik* (*Bunium* KOCH.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoce z boków zaciśnięte, równowąsko wydłużone; z podszyjczem przyniecieniem a czasem i ostrokręznem, o szyjkaeh odgiętych: ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych i tępych, skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 2 — 3-smugowych; łącznej 4smugowej; smugach zaś powierzychownych; a nadsadniku wolnym i wrębnym. Nasiono obło-wypukłe, na wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *R. zapalczkolistny* (*B. ferulaefolium* DESF.).— Ziele trwałe: z korzeniem bulwiastym, wielkości orzecha laskowego; z łodygą widlastodzielną, obłą i brzdakowaną; liśćmi troisto wcinanymi w łatki równowąskie; okólkami wielopromieniowymi; okrywami i okrywkami wieloletkowymi i krótkimi; kwiatkami białymi; a owocami prawie-obłymi.— Jak najpospolitszy na Wschodzie; kwitnie latem.— Korzenie jego, jadają Turcy z upodobaniem jak kasztany, pod nazwą *Topana*.— (*Sium ferulaefolium* SPR.).

Podobnie używają się także korzenie

GAT. 2. *R. obnażonego* (*B. denudatum* DEC.): różniącego się— wzrostem zaledwie-8calowym; liśćmi łodygowymi bezogonkowymi, o krótkiej pochwie, a łatkach wcinanych i sąbkowanych; okrywkami s

kilku łatek jednostronnych:— rosnącego po łąkach wzniesionych, w krajach nadródziemno-morskich, zwłaszcza Francji oraz i Anglii; gdzie także korzenie jadają.— (*B. Bulbocastanum* HUDS.).

RODZAJ 1118. *Biedrzeniec* (*Pimpinella* LIN.).— Kielicha kraj nikły. Płatki jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc z boków zaciętny; z podszyjczem poduszeczkowatém, a szyjkami odgiętymi i prawie-głoweczkowato zakończonemi: ziarnczaczki pełne, z 5 żeberkami nitkowatymi i równymi, skrajnymi obrzeżającymi; międzyżebrzami wielosmugowemi; a nadsadnikiem wolnym i wrębnym. Nasiono garbato-wypukłe od zewnątrz, na wewnątrz zaś płaskie.

GAT. 1. *B. Rospikamién* (*P. Saxifraga* LIN.).— Ziele trwałe: którego — kłęb obławo-marchiowaty, do 8" długi a $\frac{1}{2}$ " w średnicy, obrączkowany, białawo-cisy, z czasem wielogłowy: łodyga na $1\frac{1}{2}$ ' wysoka lub niższa, drobno-bruzdkowana, tylko dołem należytymi a górą niewykształconymi liśćmi pokryta: liście wszystkie piérzasto wcinane w łaty różnej postaci; gdyż— w dólnych ogonkowych bywają też— okrągławe i tępo-piłkowane, już prawie-jajowate i głębiej a nierówno piłkowane-wcinane, czasem nawet zaostrozono, lub też 3-szczępne albolii też prawie-piérzastodzielne; w górnych zaś zawsze bezogonkowych, wprost na pochwie osadzonych, tylko raz piérzastodzielnie-wcinanych— łatki wszędzie równoważkie lub równoważko-lancetowate: okółki 9—15-promieniowe, a okółeczki 10—20-promieńkowe; bez okryw i okrywek; z kwiatkami przed rozkwitnięciem zwisłymi, białymi lub różowawymi, prawie zawsze wszystkimi płodnymi,— o szyjkach krótszych od jajników: owoce jajowe, cise i gładkie.— Zwyczaj po łąkach, suchych, wygonach, pastwiskach, wzgórzach i górach,

w całej Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Lé-
karskim jest jeszcze miejscami i dziś, *korzeń Bie-*
drzeńca białego lub *koziego*— radix Pimpinellae
albae v. hircinae v. Tragoselini, woni jak-
by capiej i nader ostrego i piekąco-korzennego smaku, mo-
cno pobudzający zwłaszcza do potów; a dawniej nawet i
ziele i nasiona Biedrzenia— herba et semi-
na Pimpinellae, bywały jako lék w podobnymże ce-
lu zastósowywane.— (P. hircina MÖNCH.).

Toż samo rozumieć należy i o

GAT. 2. *B. czarnym* (P. nigra WILLD.): dziś pocsytywanym
tylko za odmianę omszoną i z czarniawym kłębem, oraz sącząca za
nacięciem sok modrawy— ale tylko w niektórych okolicach:— któ-
rój kłęb, odróżniany jako *korzeń Biedrzenia czarnego*— ra-
dix Pimpinellae nigrae, dawniej także lékarski, dziś używanym
bywa tylko w wyrobnjach wódek, celem zabarwienia tychże na mo-
drawo:— oraz o

GAT. 3. *B. wielkim* (P. magna LIN.), odróżniającym się od
pierwszego:— kłębem białawym, jeszcze większym: łodygą 3' dora-
stającą, prawie-widlasto gałęzistą w górze, całkiem nagą lub téż— z wy-
jątkiem kwiatów i owoców— omszoną; liśćmi w pierwszym razie lśną-
cymi, a w drugim omszonymi; dółnymi ogonkowymi a górnymi osa-
dzonymi wprost na pochwie; prócz tego dółnymi o łatkach naprzeciw-
ległych, jajowatych lub jajowato-wydłużonych, zaostzonych albo koń-
czystych, w podstawie już klinowatych już zaokrąglonych już prawie-
sercowatych, pilkowanych lub wcinanych a nawet postrzępanych, w brze-
gu ostrawych,— z których końcowa 3łateczkowa lub 3dzielna [w odmia-
nie *pośredniego* (P. media HOFFM.) wszystkich pierzasto-dzielnych w
łateczki ostro-lancetowate, a w *strzępiastego* (P. laciniata THORE.)
wyższych prawie 2 razy pierzastodzielnych lub dloniastodzielnych];
górnymi o wszystkich łatkach prawie-równowężkich, pierzasto-
dzielnie-wcinanych; a najwyższymi niedokształconymi; z fosetą są-
części jak w pierwszych, z wyjątkiem szyjek dłuższych od jajnika:—
rosnącym tu i owdzie w całej Europie i na Wschodzie po łąkach,
okopach, murawach leśnych, od równin aż po Alpy; a kwitnącym
latem:— z którego *korzeń Biedrzenia białego* lub *koziego*

większego— radix Pimpinellae albae v. Tragoselini majoris dawniej używany, pochodził.— (P. major GOUAN.).

GAT. 4. *B. Hanyż* (P. Anisum LIN.), *Anyż* lub *Hanyżek* i *Anyżek*.— Roślina roczna, cała szarawa: której— korzeń cienko-wrzecionkowaty, nieco-gałęzisty i białawy: lodyga do 2' wzniesiona, rdzeniasta, drobno-bruzdkowana, zarówno z liśćmi mniej więcej omszona i ostrawa w dotknięciu, ku górze odstająco- a niekiedy nawet i naprzeciwlegle-gałęzista: liście korzeniowe długogonkowe, 6—15" wielkie, okrągławo-sercowate, wcinano-piłkowane i to nieumiarowo; dalsze 3szczepne lub piérzasto wcinane w łaty klinowate i także wcinano-piłkowane, ząbkowane lub lancetowate, — w wielkich zaś okazach z końcową 3szczepną a bocznemi 2szczepnemi; jeszcze wyższe bezogonkowe, podobnie podzielne lecz w dużo węższe i głębsze łatki; najwyższe wreszcie z temiż całkiem i bardzo-równoważkami: okółki dość wietkie, niemal płaskie, 6—12-promieniowe; okółeczki z tyłuż kwiatków białych, niekiedy z kilkoma szydłowatymi listeczkami zamiast okrywki: szyjki wzniesione, później odstające: a owoc jajowy, 8" długi, delikatnie-żeberkowany i szaro-zielony przez podobneż omszenie go. — Dziki znachodzi się w Egipcie i na wyspach greckich, a uprawny po ogrodach a nawet i w płodozmianach niektórych gospodarstw w Europie; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Od najdawniejszych czasów, słodko-korzenne *nasiona Hanyża pospolitego*— semina Anisi vulgaris, były lekiem przeciw wzdęciom, w osłabieniu żołądka i błony śluzowej dróg oddechowych; a w gospodarstwie do różnych preparatów, o najwięcej wódki używają się. — (Anisum officinale MÖNCH.).

RODZAJ 1119. **Potocznik** (*Berula* KOCH.).

— Kielicha kraj 5ząbkowy. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc jajowy, z boków zaciśnięty, prawie-moszenkowaty; z podszyczem krótko-ostrokreżnym, obrzeżonym, z 2 szyjkami odgiętymi; ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równych, z których skrajne przedbrzeżne; międzyżebrzach wielosmugowych; smugach pokrytych grubym i korowatym nasiennikiem; a nadsadnikiem 2dzielnym, przez przyrośnięcie ramion prawie-niknącym. Nasiono ze wszęch stron obłe.

GAT. 1. *P. wązkolistny* (*B. angustifolia* KOCH.), czyli *mały* lub *Rzeczucha wodna* i *Bobownik* starych ziółopisów.— Ziele trwałe: o kłębie wydającym liczne rozłogi dęte; łodydze około 2' wzniesionej, dętej, drobno-bruzdkowanej, gałęzistej; liściach korzeniowych do 1' długich, piérzastodzielnych w 9—15 lat podłużnie-jajowatych, w podstawie ukośnych albo prawie-sercowatych, tępych, prawie 2 razy karbowanych lub nierówno- a grubo-piłkowanych, a z końcową 3łatkową,— łodygowych zaś coraz malejących aż do 1calowych, z łatami węższemi i wcinano-piłkowanemi— a w najwyższych wązko-lancetowatemi; okółkach naprzeciwlistnych, krótkoszypułkowych, wypukłych, 12—20promieniowych; okrywach i okrywkach prawie równych lub też krótszych od promieni,— o łatkach lancetowatych i już całkich już 3- lub piérzasto-wcinanych; kwiatkach białych; a owocach szeroko-jajowych, na $\frac{1}{12}$ " długich, delikatnie żeberkowanych.— Zwyczajny w strumieniach, rowach, stawach i po bagnach całej Europy i Azji środkowej; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Dawniej *ziele Potoczніка* lub *Marka*— herba *Berulae*

v. Sii, nieco przypalono-korzennój woni a smaku ostrogorkiego, podejrzane co do jadowitości, — używanem było jako pobudzające i pędzące mocz; owoce zaś często znachodzą się jeszcze i dziś po lékarniach, zamiast *nasion Giersza*— *semina Phellandrii*. — (*Sium angustifolium* LIN.).

RODZAJ 1120. *Marek* (*Sium* KOCH.).— Kielich o 5 ząbkach, często maléńkich. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc z boków ściśniony, lub téż zaciśnięty i prawie moszenkowaty; z podszyjczem poduszeczkowatém, obrzeżoném, a szyjkami odgiętymi: ziarnaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równych, tępawych, -- skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 3smugowych; smugach powierzchnowych; z nadsadnikiem 2dzielnym, w ramiona przyrosłe lub wolne. Nasiono z przodu wypukłe, a na wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *M. szerokolistny* (*S. latifolium* LIN.), w dawnych zielnikach *Potocznik*, *Bobownik* lub *Rzeczucha wodna*— *wielkie*, oraz *Opich błotny*.— Ziele trwałe: z kłębem krótkim, o licznych rozłogach rozplózających się, a korzeniach grubowłóknistych; łodydze 2—6' wysokości, kątowato-rowkowanej, prawie-5kątnój, grubój, dętój, ku górze gałęzistej; liściach korzeniowych wielkich, na grubych dętych i członkowatych ogonkach, 1 lub 2 razy piérzastodzielnych w łaty prawie krzyżowo ułożone, lancetowate, ostro-pilkowane, — łodygowych zaś na krótszych ogonkach lub wyżej całkiem bez nich, o 9—11 parach łat skośnie-jajowatych, coraz węższych aż do równowązkich i gęsto ciernisto-pilkowanych; okółkach i okółeczkach półkulistych, dość wietkich, wielkich, 20—30promieniowych; okrywach i okrywkach

wieloletkowych, poodginanych, lancetowatych i szydłowato-kończystych, bloniastych, obrzeżonych; kwiatkach białych; a owocach jajowych, do $\frac{1}{7}$ " długich, z żeberkami tak szerokimi jak ich międzyżebrza — a zład grubych. — Pospolity po rowach, stawach i bagnach w całej Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia. — *Korzeń i ziele Marka błotnego* lub *Paster-naka wodnego* — radix etherba Sii palustris v. Pastinacae aquaticae, bywały w użyciu w sposób ten sam co i *Potoczniaka*; zarówno z nim podejrzane o jadowitość; a nawet i owoce często zbierane bywają mylnie, za *nasiona Giersza wodnego* — semina Phellandrii aquatici: wszelako i tak młode liście miejscami jadają za sałatę.

GAT. 2. *M. Kuczmerka* (S. Sisarum LIN.), dawniej *Kucmorka jarzynna* lub *ogrodowa*. — Ziele trwałe, całe nagie: w którym korzeń z licznymi bulwami wiązkowymi, obfemi, grubości palca, do 7" długości, pozaciskanemi miejscami, zewnątrz żółtawemi a wewnątrz śnieżnej białości, mięsistemi i słodkimi; łodyga do 3' wzniesiona, obła, bruzdowana, ku górze gałęzista; liście pióraastodzielne, dólne ogonkowe, o 4—5 parach lat bezogoneczkowo-naprzeciwległych, podłużnie-jajowatych, gęsto-piłkowanych, z końcową szerszą i prawie-sercowatą, — wyższe o tychże mniejszych i lancetowatych, — najwyższe zaś całkiem małe, tylko 3szczepne w łatki równowazko-lancetowate i kończyste; okółki jak w poprzedzającym gatunku ale mniejsze, 10—16promieniowe; owoce podłużnie-jajowe, z żeberkami 3 razy węższymi niż międzyżebrza. — Ojczyzną jego pierwotną jest Azja środkowa; dziś jeszcze dziki znachodzi się w Japonii, Kochinchinie, Chinach i Mongolii, — a uprawny na całym Wschodzie i wielu miejscach w Europie; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Słynne niegdyś jego bulwy jako środek przedłużenia życia; w tym zamiarze z najwyższą częścią zalecanemi bywały; właściwie zaś nie są, jak tylko bardzo tłuczącą i smaczną słodką jarzyną, znaną zwykle pod nazwą *korzeni cukrowych*, — w którym to celu jako ulubioną przekąską, przechowują się na całym Wschodzie: dawniej nawet placo-

no niemi podatki i harácse, pod nazwą *Gelduba* za Tyberyusza.— Takowe okwitują w cukier, tak, iżby łatwo na ten cel spożytkowanemi być mogły; a wyskok już i tak miejscami z nich wyrabiają.

GAT. 3. *M. człeczcy* (S. Ninsi THUNB.), poczytywany zazwyczaj tylko za odmianę *Kuczmerki*: odróżniającą się — liśćmi już pięrnastodzielnymi już 3szczepnymi, a w kątach gałęzi wyksztalcającami się bulwkami wielkości grochu; — rosnącą wyłącznie w Chinach i Japonii i tamże nader starannie uprawianą, dla cudownego prawie u miejscowych *korzenia Ninsi* lub *Ninsing*— *radix Ninsi* v. *Ninsing*, używanego zastępczo za tenże *Silca właściwego*.

RODZAJ 1121. **Przerwipeł** (*Bupleurum* TOURN.).— Kielichą kraj nikły. Płatki okrągławe, całkowite, ściśle-wwinięte, z koniuszkiem szerokim i przyciętym. Owoc z boków ściśniony lub prawie-moszenkowaty; z podszyjczem rozplasczonem: ziarnczaczki o 5 żeberkach skrzydełkowatych, ostrych, nitkowatych albo nikłych, — z których skrajne obrzeżające; międzyżebrzach ze smugami lub bez tychże, gładkich albo ziarnieczkowanych; nadsadniku wolnym. Nasiono obłowypukłe, od wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *P. okrągłolistny* (*B. rotundifolium* LIN.), niegdyś jeszcze i *Obieżyświatem*, *Pępownikiem*, *Prze-strzelonem*, *Zielem pępkowem* lub *powietrznem* mieniony.— Ziele roczne, całe nagie: z korzeniem wydłużono-wrzecionowatym, wysmukłym i gałęzistym; łodygą do 2' tęgo-wzniesioną, wysmukłą, rdzenisto-céwiastą, słabobruzdkową, w górze rozgałęzioną; liście a raczej niby-liście górne przerosłe, jajowato-okrągławe, — a wyższe nieco-zwężone ku podstawie, prawie-przewrotnie jajowate, obejmujące łodygę, do 2" długie, tępe albo ciernistokończyste, wielonerwowe, modrawo oszronione, — najniższe przewrotnie-jajowato wydłużone i prawie-ogonkowe; z okółkami 5promieniowymi, płaskimi, bez okryw, —

a okółeczkami krótkimi, o okrywce z 5 łątek 2 razy dłuŝszych od nich, nierównych, eliptycznych; ciernisto-kończystych, wzniesionych i ŝółtawych wewnątrz; z kwiatkami ŝółtymi; wreszcie owocami jajowo-podłużnymi, $\frac{1}{8}$ " długimi, czarno-cisawymi, o ŝeberkach nitkowatych, a miądyŝebrzach bezsmugowych i gładkich.— Zwy- czajny pomiądy zboŝem i po miedzach, w Europie po- łudniowej i ŝrodkowej oraz takiąŝe Azji; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Przed lany używano *ziela i na- sion Przerŝzelona*— herba et semina *Perfoliatae*, na rozpędzenie wólów, na przepukliny, na rany i t. p.— (*B. perfoliatum* MÖNCH.).

GAT. 2. *P. siérpowaty* (*B. falcatum* LIN.), czyli *Smlód czarny* 2gi.— Ziele trwałe: o kłębie długim, wrzecionowato-wielogłowym; lodyŝe tegięj, do 3' wzniesionęj, pogiętęj i długo-róŝgowato rozga- łęzionęj; liściach dólmych podłużnie-eliptycznych, częŝto falistych, 7—9nerwowych i długoogonkowych,— a górnych lancetowatych, pra- wie-siérpowatych, bezogonkowych i zaostrzonych; okółkach 6—9pro- mieniowych,— o okrywce z 2—4 łątek małych, lancetowatych i cierni- sto-kończystych,— a okrywkach 5łątkowych, ostro-lancetowatych, równych okółeczkom; kwiatkach ŝółtych; a owocach cisawo-czerwo- nawych, z ŝeberkami krająco-wystąjącymi i 3smugowemi miądy-ŝe- brzami.— Rośnie po pagórkach i górach, około dróg i pólów, w Europie ŝrodkowej i Kaukazie; kwitnie latem.— Z niego to *ziele Przerwipępa* lub *Zajęczego uszka*— herba *Bupleu- ri v. Auriculae leporis v. Costae bovis*, sławném było swe- go czasu na rany, a korzeń na siennice.— Zaś

GAT. 3. *P. krzewowaty* (*B. fruticosum* LIN.):— krzew na 1° wzniesiony i gałęzisty; z liściemi bezogonkowymi, jajowato-podłużny- mi, skórzastymi i nerwistymi; z okółkami wielopromieniowymi, o okry- wach krótkich; owocami o ŝeberkach pokrywających cieniuchną smugę, a miądyŝebrzach 1smugowych:— rosnący w Europie po- łudniowej;— dostarczał niegdys korzenia i nasion, którymi leczono kaszle długotrwałe, zaduszenia, wstrzymanie czyszczeń miesięcznych i trudne moczenie.— (*Tenoria fruticosa* SPA.).

RODZAJ 1122. *Galucha* (*Oenanthe* LAM.), dawniej *Galuchy*. — Kielicha kraj 5zębny, w owocu rozrastający się. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc obło-jajowy; z podszyciem ostrokrażnym, a szyjkami wzniesionemi i długimi: ziarnczaczki o 5 żeberkach wypukłych i tępych, a skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 1smugowych; nadsadniku niedorozróżnienia. Nasiono wypukłe lub obłe.

GAT. 1. *G. wodna* (*O. Phellandrium* LAM.), zwykle *Koprem wodnym*, także *Gierzem* i *Konkoprzycą* zwana. Ziele 2roczne, całe nagie: z korzeniem początkowo gęsto-włóknistym, a później skrócono-grubym, jakby przycięto-marchwiowatym, dętym i wielokomorowym, gębczastym i soczystym, wydającym na wstawach mnóstwo długich i cienkich włókien korzeniowych, równie jak i on białych, — właściwie stanowiący proste przedłużenie się grubego i korzeniącego się odziomka — łodygi do 4' wysokości a do 3" w średnicy u dołu dochodzącej, różnie kolankowato pogiętej, bardzo-dętej, bruzdowanej i podobnie odstająco-gałęzistej: którego liście wszystkie ogonkowe, jasno-zielone; korzeniowe i odziomkowe wielkie, z ogonkiem pogiętym, 3- lub więcej-razy piérzastodzielne w-łatki nastroszone, jajowate i całkie lub 2—3- i więcej-razy wcinane albolii téż i piérzastodzielne; zanurzone z łatkami prawie-włoskowatemi, a nadwodne z temiż krótkimi i wązkiemi, lecz zawsze z ostrym koniuszkiem; górne zaś mniejsze i tylko raz piérzasto wcinane: okółki naprzeciwlistne i końcowe, krótkoszypułkowe, płaskie, wielopromieniowe i prawie lub całkiem bez okryw; okółeczki wypukławe, o okrywkach krótko- i równo-wązkich; kwiatki drobne, białe, wszystkie płodne i mało co nierówne:

owoce $\frac{1}{8}$ — $\frac{1}{6}$ " długie, w podstawie nieco szersze, żółto- i zielonawo-oise, dużo dłuższe od szyjek.— Bardzo pospolita po rowach, strumieniach, stawach i bagnach całej Europy; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Wielką wziętość jeszcze przed niedawnym czasem, miały *nasiona Giersza* lub *Kopra wodnego*— semina *Phellandrii* v. *Foeniculi aquatici*, jakoby pewny środek przeciw suchotom płucnym; jednak rzeczywiście dobrze skutkują w śluzotokach płucnych, w zaduszeniach wozgrzywych i w. i. Dla koni ma być ziele trucizną.— (*Phellandrium aquaticum* LIN.).

GAT. 2. *G. biedrzeńcowata* (O. *pimpinelloides* LIN.).
 — Ziele trwałe, nagie: z korzeniami licznymi, włóknistymi, ponabrzmiéwałymi w końcach jakby w jajowate krótkie a grube bulwy; z łodygą rdzeniastą, na $1\frac{1}{2}$ ' wysoka, krésowana; z liómi korzeniowymi i odziomkowymi 2 razy piérzastodzielnymi w łatki klinowate, na $\frac{1}{2}$ " długie, wcinano-ząbkowane aż do piérzasto-dzielnych, ostrawe w brzegu a w wiérzchołku krótko-kończyste, — łodygowymi zaś raz piérzastowcinanymi lub nawet i całkimi, a łatkach wydłużono-równowazkich i całobrzegich; z okólkami końcowymi, wielopromieniowymi, a okrywą wielołatkową, — z okóleczkami o podobuńże okrywce równéj osymże, a łatkach obu ostro-równowazkich i obrzeżonych biało; z kwiatkami licznymi, o płatkach zewnętrznych w skrajnych często całkich— a zawsze praezwrotnie-jajowatych; z owocami główkowato skupionymi, prawie bez szypuleczek, oblymi, w zwężonym wiérzchołku uciętymi.— Zwykła po wodach i bagnach w Europie, ale więcéj w położeniach ciepłéjszych; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Dawniej zadawano jako pędzące mocz, *korzeń i ziele Gału-*

chów wazkolistnych — radix et herba *Oenanthes* v. *Filipendulae tenuifoliae*.

Tak samo używano także

GAT. 3. *G. dęta* zwana *Przyjemką* (*O. fistulosa* LIN.):— ziele trwałe; którego kłęb krótki obok licznych rozłogów, pokryty jest mnóstwem korzeni włóknistych, na wapół z bulwami podługowatemi; w którym — lodyga dęta, krésowana, wysmukła, do 3' wysoka, grubości pióra, pogięta i widlasto-gałęzista; liście na ogonkach dętych, — korzeniowe już w porze kwitnienia niknące, 2 lub 3 razy piérzastodzielne w łaty płaskie, klinowate, 3—wielo-szczépne, — lodygowe zaś krótsze od swego dętego ogonka, piérzastodzielne w łatki całkie lub tóż 2- i 3-szczépne, nitkowate a dęte; okółki 3—4promieniowe, — z okrywami o 0 lub 1ój a okrywkami o wielu łatkach równowazko-lancetowatych, zaostzonych i krótszych niż okóleccki; kwiatki drobne, białe, równe; owoco zaś skupione prawie w kulistawą główkę, wartółkowate, — z żeberkami grubemi i zrosłemi, — a szyjkami bardzo-długimi i haczykowatami w końca: — rosnącą i kwitnącą wraz z poprzedzającą; — dostarczającą *korzenia i ziela Gałuchów wodnych* — radix et herba *Oenanthes* v. *Filipendulae aquatica*, jadowitych dla rogacizny.

GAT. 4. *G. Pęczyna* (*O. crocata* LIN.). — Ziele trwałe: kłęb krótki, a u niego 5 lub 6 w wiązce bulw podługowatych, mięsistych, zawierających zarówno z innymi częściami sok białawy pomorańczowiejący w powietrzu, — oraz pęk korzeni włóknistych ogrubnich: lodyga 2—5' wysoka, krésowana, często brudno-czerwona lub żółta, gałęzista: liście wszystkie 2 razy piérzastodzielne w łaty klinowato-rombowe, wieloszczépne i tępe, ciemno-zielone, — korzeniowe i odziomkowe dość wielkie, na kątowatych i brzdowanych ogonkach, — a reszta bez tychże: okółki nader rozpostarte, 15—30promieniowe, — z okrywami o licznych, nie wielu lub prawie-żadnych łatkach malénkich; okóleccki zaś wypukłe i zbite, — z podobnemiż mnogimi łatkami małych okry-

weczek i kwiatki białe, skrajne nieplodne, z szyjkami długimi: a owoce obło wydłużone, dłuższe od szypuleczki.— Zwyczajna po miejscach wilgotnych, bagnach i po nad rzekami w Europie zachodniej i południowej; kwitnie od czerwca do lipca.— Jadowita ta roślina, zbliżona w skutkach do *Weszki*, często bywa przyczyną otrucia, z powodu uludnych swych bulw.

RODZAJ 1123. *Anyżkowiec* (**Anesorri-za** CHAM.).— Kielicha kraj 5zębny, trwałe. Płatki eliptyczne, kończyste w koniuszek wgięty i obrzeżający. Owoce 5kątnie-graniastosłupowaty; z szyjkami odgiętymi; ziatnczaczki nierówne, wypukłe w grzbiecie; jeden o 5 żeberkach, z których środkowe i skrajne skrzydełkowate, a pośrednie nitkowate, — a drugi 4skrzydełkowy, z żeberkiem środkowym nitkowatym, a pośrednimi i obrzeżającymi skrajnymi skrzydełkowatymi; z międzyżebrzami 1smugowemi; z łączną 2smugową i płaską; z nadsadnikiem zaś 2dzielny. Nasiono wewnątrz płaskie, a zewnątrz wypukłe.

GAT. 1. *A. właściwy* (*A. capensis* CHAM.).— Ziele trwałe, całe nagie: z kłębem marchwiowatym i czubatym, pojedynczym lub z wiązkowemi jakby bulwami wrzecionowatemi; z łodygą na 2' wysoką, tęgą, lekko bruzdkowaną, często czerwona, gałęziasta, bezlistna— lecz na wstawach z pochwami jajowatemi, łuskowatemi, błoniastemi, brzegiem przejrzystemi; z liśćmi korzeniowymi nagle więdnijącymi, ogonkowymi, 2—3pięrzastodzielnymi; z okółkami kilku- lub wielo-promieniowymi, początkowo o krótkich a później wydłużających się promieniach; z okrywami i okrywkami o łatkach licznych, jajowato-zaostrzonych, ubarwionych, brzegiem przejrzystych, równych z kwiatkami i otulających je; z kwiat-

kami białymi, wszystkimi płodnymi; z owocami słomiastymi, — o czarniawo-czerwonych zębach kielicha i takichże podszyjczach, — z szyjkami króciuchnymi, odgiętymi. — Powszechny na Przylądku Dobrzej nadziei; kwitnie w lutym i marcu. — Wonny i smaczny korzeń, zwany od tamecznych *korzeniem anyżkowym*, jadany bywa lub używany do przypraw.

RODZAJ 1124. **Blekot** (*Aethusa* LIN.). — Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym, — skrajne jakby promieniowate. Owoc jajowo-kulistawy: ziarnczaczki o 5 żeberkach wydatnych, grubych, ostrogrzbietnych, — z których skrajne obrzeżające, nieco szersze i jakby-skrzydłokowate; międzyżebrzach 1smugowych; łącznej 2smugowej; a smugach łęgowatych; z nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiona półkuliste.

GAT. 1. *B. ogrodny* (*A. Cynapium* LIN.), u dawnych *Weszka ogrodna*. — Ziele roczne, całe nagie: z korzeniem wrzećcionowatym, gałęzistym, białawym: z łodygą od kilku cali do 4' wysoką, wzniesioną, gałęzistą, bruzdowaną, dętą, oszronioną, a często w odziomku brudno-czerwono lub fiołkowo plamistą: z liśćmi ciemnozielonymi z wierzchu, a spodem nieco jaśniejszymi — lecz z obu mocno lénącymi; dólnymi prawie 3 razy piérzastodzielnymi w łatki klinowate, 3szczépne i tępawe lecz krótko ciernisto-kończyste; wyższymi 2 lub 3 razy piérzastodzielnymi w łatki jajowate, jeszcze raz piérzastowcinane w łateczki 2—3szczépne lub całkowite i wtedy równowążko-wydłużone, zazwyczaj tępe, — z których końcowe więcej przedłużone; najwyższymi zaś poosadzonymi na pochwach błoniasto obrzeżonych, krótkich i wydłużonych; z okólkami naprzeciwlistnymi, długoszypułko-

wymi, o 10—20 promieniach nierównych i od wewnątrz omszonych; bez okryw, ale z okrywkami o 3 łatkach odgiętych, równoważko - szydłowatych i dłuższych od okółeczków: z kwiatkami białymi, w podstawach płatków zielonawymi, z których skrajne w skrajnych zawsze 2 razy większe od reszty: z owocem zaś blado-słomiastym, czerwono - ciso żeberkowym, $\frac{1}{8}$ " długim, o smugach łącznej nieco rozchodzących się podstawami.— Nader częsty chwast po ogrodach warzywnych, miejscach uprawnych i pustych w całej Europie; kwitnie od czerwca do września.— Ziele to samo przez się bezwonne, lecz po roztarciu nie miłej woni jakby czosnkowej,— choć nieco słabsza, wszelako zawsze jest trucizną ostro-odurzającą, podobną do *Weszki jadowitej* lub *Szczwoła*, — mogącą być bardzo łatwo użytą za *Piotruszkę*.

Istnieją jeszcze dwie odmiany téj niebezpiecznej rośliny, przez jakiś czas za osobne gatunki opisywane; a to

GAT. 2. *B. zbożowy* (A. segetalis BÖNNINGH.),— zaledwie kilka cali wysoki, a za to z owocami 2razy większymi; — jawiący się po gruntach płonnych glinkowatych:— i

GAT. 3. *B. wyniosły* (A. elata FRIED.),— do 4' wybujały; z łatką jedną w okrywie, a wokrywkach z 3ma, bardzo wydłużonemi i wcinanemi czasem nawet piérzastodzielnie;— snachodzony po bardzo bujnych gruntach.

RODZAJ 1125. **Kopr** lub **Koper** (*Foeniculum* ADANS.).— Kielicha kraj nikły, nabrzękły, całkowity. Płatki przewrotnie-jajowate, całkowite, wwiniete, z koniuszkiem prawie-4kątno przyciętym. Owoc podłużny, obławy: ziarnczaczki o 5 żeberkach lekko wystających, tępo-grzbiecistych,— ze skrajnemi obrzeżającami i nieco szerszemi; międzyżebrzach 1smugowych; łącznej płaskiej i 2smugowej; a nadsadniku przyrośłym. Nasiono prawie-półoble.

GAT. 1. *K. lékarski* (F. officinale ALL.), zwykle *włoski*.— Ziele trwałe lub 2roczne, całe nagie i modrawo-zielonawo oszronione. Kłęb marchwiowato przedłużony, gruby, odstająco-odnożysty, mięsisty, białawy lub żółtawy. Łodyga 3—6' wzniesiona, gałęzista, cała obła, delikatnie bruzdkowana, rdzenista, pod oszronieniem ciemnozielona. Liście korzeniowe wielokrotnie-pierzastodzielne, ogonkowe; odziomkowe 3 razy- a górne tylko 2 razy- pierzastodzielne, osadzone wprost na pochwach szerokich a ściśnionych i błoniasto obrzeżonych: łatki wszystkich wąziuchne, prawie-szydlowate, ostre, z wiércchu rynienkowate, wszechstronnie pozwracane, 2—3łateczkowe, tylko w najwyższych liściach całkie. Okółki końcowe i naprzeciwlistne, 12—25promieniowe, wielkie, płaskie; bez okryw i okrywek; kwiatki żółte. Owocce do $\frac{1}{4}$ " długie, żółtawo-szare, z cisemi smugami; z podszyjczami ostrokrężnie-sklepistemi, karbowanemi brzegiem; a szyjkami bardzo krótkiemi i poodginanemi.— Pospolity po miejscach uprawnych i nieuprawnych, wystawionych na słońce w Europie południowój, uprawiany zaś u nas po ogrodach; kwitnie latem.— Wszystkie jego części miłej woni i smaku słodkawo-korzennego, od najdawniejszych czasów były lékarskiemi; dziś zaś jeszcze gdzieniegdzie *korzeń i nasiona Kopra włoskiego*— radix et semina Foeniculi vulgaris, zadawanemi bywają w osłabieniu żołądka, kiszek, płuc, we wzdęciach i t. p: słowem tam gdzie i anyżowe.— (F. vulgare GÄRTN. Anethum Foeniculum LIN.).

GAT. 2. *K. słodki* (F. dulce DEC.): od wielu brany tylko za odmianę roczną piérwszego, odmienną — wzrostem zaledwie 1—2' dochodzącym; todygą w odziomku nieco-ściśnioną; łatami liści dół-

nych nienastroszonymi, prawie 2dzielniemi w łatki dużo dłuższe i węższe; dużo wcześniejszą porą kwitnienia; okółkami 6—8promieniowymi; oraz owocami prawie 2razy dłuższymi, bledszymi, mięsistszymi i dużo łagodniejszymi i słodszymi w smaku:— rosnący we Włoszech:— dostarcza tak zwanych *nasion Kopra kretajskiego*— *semina Foeniculi cretici*, oraz młodych pędów jadanych— *Znów*

GAT. 3. *K. pieprzny* (F. piperitum DEC.):— ziele trwałe;— o łodydze całej oblój; łatkach liści krótkich i tęgich, sztyfłowatych; a owocach ostro-korzennych;— pospolity po krajach ponadśródziemno-morskich;— używanym także bywa, najwięcej w Sycylii, pod nazwą *Kopra oslego*.— (*Anethum piperitum* BERTOL.). Także i

GAT. 4. *K. indyjski* (F. Panmorium DEO.):— ziele roczne: z korzeniem marchwiowatym, około 3' wysokie, również modrawo-oszronione, od samego odziomka rozgałęzione; z liśćmi jak w *lékarskim*, lecz o łatkach rzadszych i nitkowatych; z okółkami wypukławymi, 10—20promieniowymi, a okółeczkach 10—30kwiatkowych; owocami zaś głębiej bruzdowanymi:— dziki i uprawny w Indyach wschodnich i w Bengalu;— we własnościach i zastosowaniu zgadza się z *lékarskim*.

RODZAJ 1126. *Łaniczyst* (*Sesell* LIN.). — Kielicha kraj o 5 ząbkach krótkich i zgrubłych, lub też niewyraźnych. Płatki przewrotnie-jajowate, zwężone w koniuszek wgięty, wykrojone albo prawie-całkie. Owoc uwieńczony szyjkami odgiętymi, jajowy lub podłużny, w przekroju poprzecznym prawie okrągły; ziarnaczki z 5 żeberkami nitkowato wystającymi, ogrubnieniami i korowatami, — z tych skrajnemi obrzeżającymi i często nieco szerszemi; międzyżebrzach 1smugowych, czasem tylko skrajnych o 2 smugach; łącznej 2- a czasem 4-smugowej; nadsadniku zaś 2dzielnym. Nasiono prawie-półoble.

GAT. 1. *L. kręty* (S. tortuosum LIN.), w starych zielnikach *Łani Czyściec*, *Kmin wielki* lub *Czarnoglów*. — Ziele trwałe, całe białawo-modrawo-zielone. Kłęb

marchwiowaty, czubaty, do 1' długi i gruby, z wierzchu brudno- lub ciemno- żółty, a wewnątrz biały: łodyga 1—3' wzniesiona, tęga, bardzo- i rozpiérzchło-gałęzista, twarda, bruzdowana, pokręcona, z krótkimi członkami: liście mnogie,— dólne wielkie, prawie skupione, 2 albo 3 razy piérzastodzielne w łatki krótkie i równowążkie, często w końcach rozszerzone, tęgie, w brzegu i grzbiecie ostrawe,— na ogonkach obejmujących łodygę swemi biało-błoniasto obrzeżonemi pochwami; górne znacznie mniejsze, wprost na pochwach poosadzane i 2 razy piérzastodzielne; a najwyższe 3dzielnie-piérzastowcięte: okółki końcowe i naprzeciwlistne, tęgoszypułkowe, 5—10-promieniowe; z okółeczkami małymi; z okrywą o 1 lub 2 łatkach równowążko-zaostrzonych i nieco-błoniasto obrzeżonych,— a okrywkach prawie równych kwiatkom: kwiatki białe, drobne: owoce podłużnie-jajowe, szarozielone, niewyraźnie-krótkowłose.— Rośnie po górach i skałach, winnicach i sadach oliwnych w Europie południowej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Z rośliny tej całej ostrokorzennój, używano nasion *Laniego Czyścica*— semina *Seseleos massiliensis*, na podobieństwo innych okółkowych.

Podobnież sadawano także i nasiona

GAT. 2. *E. koprowego* (*S. Hippomarathrum* LIN.), swanego *Koprem leśnym* lub *kobylin*: ziela trwałego— z kłębem długim, czubatym, wydającym liczne łodygi do 1½' wysokie, biało-modrawe, obłe, bruzdowane, krótko-gałęziste; z liśćmi 2 razy piérzastodzielnymi w łaty 3szcąpne w łatki równowążkie i kończyste, których— pochwy dolegające a górne bezlistne; z okółkami 8—12promieniowymi,— promieniami ostrawymi,— bez okryw, lecz z okrywkami o wielu łatkach błoniastych i zrosłych wraz jakby w miedniczkę wielozębną; z kwiatkami białymi lub czerwawymi; z owocami jajowymi, nagimi:— rosnącego tu i owdzie po wsgórzach i górach wapniowych, w Europie południowej aż do Renu,— a kwitnącego w lipcu i sierpniu.

RODZAJ 1127. *Rospłock* (*Libanotis* CRANTZ.).

— Kielicha kraj 5zębny w łateczki wązko - szydłowate, ubarwione, odpadające. Płatki przewrotnie-jajowate, zwężone w koniuszek wgięty, nagie lub omszone. Owoc uwieńczony szyjkami poodginanemi, jajowy lub jakby obły: ziarnczaczki, o 5 żeberkach ogrubnich, korowatych, równych, — skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 1- a łącznej 2smugowej; nadsadniku 2dzielnym. Nasiono prawie-półoble.

GAT. 1. *R. skalny* (*L. montana* ALL.), inaczej u dawnych *Złomikamię*, *Skalnik mniejszy*, *Kopr skalny* albo *górnny*. — Ziele trwałe, całe kosmate: którego — kłąb ciso łuskowany, czubaty; łodyga do 9" wysoka, grubości źdźbła pszenicznego, bezlistna lub też 1 — 2-listna, obła, tęga, krésowana, na wstawach i pod okólkami mocno omszona; liście korzeniowe 3całowe, 2 razy pierzastodzielne w łaty 3—5szczepne, — z łateczkami równowązko - lancetowatemi, zaostrozonemi i króciuchnymi; okółki końcowe, długoszypułkowe, 6 — 10promieniowe; okółeczki wielopromieńkowe; okrywa odpadająca, o 1 do 4 łatkach równowązko-ostrych, błoniastych, z zielonym grzbietem; okrywki z wielu łateczek równowązko-lancetowatych, długo-kończystych, błoniasto obrzeżonych i krótszych niż okółeczki; kwiatki białe, na grzbiecie kosmate; owoce zbito szaro-kosmate, równe szypułkom, z szyjkami odgiętymi i krótszemi od owoców. — Porasta góry i skały wapniowe, Alp i Przedalp Europy i Azji umiarkowanej; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Przed laty powszechnie, a dziś jeszcze przez lud szwajcarski używanemi bywają, bardzo korzenne jego kłęby, jako *korzenie Turpeta górnego* — *radix Turpethi montani*. — (*L. vulgaris* DEC.).

RODZAJ 1128. *Smbód* (*Athamantha* KOCH.).

— Kielicha kraj 5zębny. Płatki przewrotnie-jajowate, całkie lub wykrojone,— z koniuszkiem króciuchnym, wgiętym i paznogietkowatym. Owoc zcieńczony w szyjkę, prawie-obły lub też nieco-ściśniony z boków: ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równych, bezskrzydłych,— a skrajnych obrzeżających; z międzyżebrzami 2- a łączną 4-smugową; nadsadnikiem zaś 2dzielnym. Nasiono prawie-półoble.

GAT. 1. *S. kretański* (*A. cretensis* LIN.), wszędzie w starych zielnikach noszący nazwę *Ptaszego gniazda*, także *Marchwi polnej cudzoziemskiej*, a nawet i *Serdacznika*.— Ziele trwałe: o kłębie marchwiowatym, wielogłowym, niekiedy na $1\frac{1}{2}$ " długim i czarniawo-cisym: lodydze na 1' wzniesionej lub podnoszącej się, tęgiej, nieco-kosmatej, krésowanej, pojedynczej albolitéz — o 1 do 4 gałęziach podnoszących się z odziomka, rzadko o 1 lub 2 ku wiérzchołkowi; liściach skupionych przy odziomku i otulających swemi szerokiemi i czerwonawemi pochwami takowy, 2 razy piérzastodzielnych w łaty 3szczepne w łateczki równowazkie, zaostrome i płaskie, do $\frac{1}{4}$ " długie, na Alpach kosmate, a w równiach aż i nagie [zarazem prawie-nitkowane w odmianie *S. skalnego* (*A. rupestris* VILL.)]; okólkach końcowych, płaskich, 6—12-promieniowych; okrywach z 1 lub 3 łatkami równowazko-lancetowatemi, bialo obrzeżonemi i włosowato-kończystemi,— lub zamiast tychże z liściem małym; a okrywkach z 4 do 8 łateczek szeroko-lancetowatych, prawie-błoniastych i podobnież zakończonych: kwiatkach białych, na grzbiecie włosistych; owocach zaś do $\frac{1}{4}$ " długich, jajowo-podłużnych, po pod krajem kielicha zwężonych jakby w szyjkę, szarych, przez odstające wło-

sy szorstkich, z żeberkami niskimi i tępemi.— Porasta Alpy i Przedalpy skaliste; w Europie środkowej i południowej; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Jeszcze i dziś w południowych górach i na Wschodzie, używają nasion *Marchwi kretajskiej* lub *Mirnika rocznego*— semina *Dauci cretensis* v. *candiani* v. *Myrrhidis annui*, jako leku pobudzającego; wzmacniającego żołądek; pędzącego mocz i czyszczenia miesięczne, leczącego kaszle długotrwałe i w. i.: także używanego i do *teriaki*.

GAT. 2. *S. biały* lub *macedoński* (*A. macedonica* SPR.), również od starych ziołopisarzów *Opichem macedońskim*, *włoskim* i *ogrodnym*, oraz *Piotruszką macedońską* mieniony.— Ziele trwałe: kłęb marchwiowaty, nieco-gałęzisty, brudno-biały: łodyga do 2' wzniesiona, wierzchowo-gałęzista, krésowana,— wraz z gałęziami, ogonkami i okólkami — odstająco i gęsto białawo-kosmatawa: liście prawie-nagie, 3 razy piérzastodzielne; korzeniowe długoogonkowe,— z łatkami krótkoogoneczkowemi, jajowatemi, do ½" długiem, przytępienemi, lecz ostro-ciernisto piłkowanemi, 1—2-wrębnemi, w podstawie klinowatemi lub prawie-sercowatemi, z wierzchu niemal-nagiemi a spodem omszonemi; łodygowe znacznie mniejsze i krócej ogonkowe, oraz mniej wcinane; najwyższe 3szczepne aż do 3łatkowych, ostre i całobrzegie; a kwiatowe lancetowate i omszono-kosmate: okółki bardzo liczne, aksamitne, małe, końcowe wypukłe i 8—12-promieniowe; z okółeczkami dość zbitymi; z okrywami i okrywkami o 5 lub 6 łatkach równowazko-lancetowatych i kosmatych: kwiatki białe: owoce podłużne, prawie-kolbkowate, cisawe, tęgowłoso-kosmate, nader cienko-żeberkowe.— Zwyczajny w górach greckich i północno-afrykańskich; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Miłej woni i łagodnego smaku korzennego owoce, słynnymi były niegdyś pod mianem nasion *Piotruszki macedońskiej* lub *Opicha skalnego* — semina *Petroselini macedonici* v. *Apji petraei*; a nawet i teraz jeszcze na Wschodzie nie zostały zapomnianemi: wchodziły one także głównie w skład *teriaki*, a zadawanymi były jak i następującego.

Toż samo należy rozumieć i o

GAT. 3. *S. Matthiolo* (A. Matthioli WULF.): odsznacającym się od *kratajskiego*— kłębem niewielogłowym; łodygą $1\frac{1}{2}$ ' wzniesioną, nagą lub tylko lekko-omszoną, ku górze odstająco-gałęzistą; liśćmi o łateczkach nitkowatych, spodem wypukłych a z wiérczu ry-nienkowatych, nagich, nastroszono odstających; okółkami większymi 15—25-promieniowymi i delikatnie omszonymi; kwiatkami większymi i całkiem nagimi; a owocami wzniesiono-włosistymi, o szyjce cień-szej i dłuższej:— pospolitego po skałach Europy Wschodnio-połud-niowej, zwłaszcza w Illiryi i Dalmacyi.— (Turbith Matthioli TAUSCH).

RODZAJ 1129: *Koniopłoch* (*Silaus* BESS.).

— Kielicha kraj nikły. Płatki paznogciowe lub bezpa-znogciowe, przewrotnie-jajowato, wydłużone, zwężone w koniuszek wgięty, całkie lub wykrojone. Owoc prawie-obły; ziarnczaczki o 5 żeberkach ostrych i to prawie-skrzydełkowato, równych, — skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach wielosmugowych; smugach nadzwyczaj skupionych jakby w jedną; łącznej 4—6-smugowej; nad-sadniku 2dzielnym. Nasiono niemal-półoble.

GAT. 1. *K. łąkowy* (*S. pratensis* BESS.). — Ziele trwałe, całe nagie: w którym— kłęb pionowy, marchwio-waty, długi i gruby, od góry z kilku odnogami poje-dynczemi, czubaty, zwykle kilkogłowy, czarno-ciszy a wewnątrz żółtawo-biały: łodyga około 3' wzniesiona, w odziomku płasko bruzdowana, a ku górze zarówno z ga-łęziami bruzdowato-kątowata: liście dólne długoogonko-we i 3 lub 4 razy piérzastodzielne, — wyższe tylko 2 razy i króćej-ogonkowe, — a najwyższe 1 raz i bezogonkowe; z łatkami równowążko-lancetowatemi, do $\frac{1}{4}$ " długimi, w brzegu ostremi, czerwono-cierniasto zaostrownymi, — z których często boczne 2- a końcowe 3-wrębne: okółki płaskie, o 6—12 promieniach ostrych i kątowatych; z o-

krywą o 1—2 łatkach równowazko-ostrych lub bez żadnych; okrywkach wielolateczkowych, równowazko-lancetowatych, błoniasto obrzeżonych, czerwono kończystych i prawie równych promieńkom: kwiatki brudno-żółtawe lub zielonawe, często od zewnątrz czerwonawe: owoce cise, z żeberkami ostremi i krótkoskrzydłkowymi. — Pospolity po wilgotnawych łąkach w całej Europie; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Dawni lekarze przepisywali, najwięcej w cierpieniach pęcherza moczowego, *korzeń, ziele i nasiona Koniopłocha, Łaniczysty łąkowego* lub *Kruszykamiénia angielskiego* — radix, herba et semina Silai v. Seseleos pratensis v. Saxifragae anglicae.

RODZAJ 1130. *Oleśnik* (*Meum* TOURN.). —

Kielicha kraj nikły. Płatki całkowite, eliptyczne, w obu końcach zaostrome. Owoce prawie-obły; ziarnczaczki o 5 żeberkach lekko-wystających, ostro-grzbiecistych, równych, — skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach wielosmugowych; łączną 6—8-smugową; nadsadniku 2dzielnym. Nasiono prawie-półoble.

GAT. 1. *O. właściwy* lub *śmłodowaty* (*M. aethiopicum* JACQ.), także *Kopr leśny* albo *czarny*. — Ziele trwałe, całe nagie; z kłębem marchwiowatym, ukośnym, bardzo długim i grubym, mocno czubatym, obrączkowanym, często wielogłowym, cisym a wewnątrz białawym: z lodygą $\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ wzniesioną, pojedynczą, nagą lub u góry z 1 albo 2 gałęziami krótkimi i tyłomaż liśćmi, bruzdowaną i dętą: z liśćmi w odziomku skupionymi, długoogonkowymi, jasno-zielonymi, miękkimi i delikatnymi, 3 do 4 razy pierzastodzielnymi ostatecznie w lateczki włosowate do $\frac{1}{4}$ " długie, obejmujące lodygę pochwami krótkimi a szerokimi — ogonków ści-

śnionych, spodem półobłych a z wierzchu 2krawędziowych: z okółkami wypukłymi, 9 — 15-promieniowymi; bez okrywy, lub z tąż o 1 do 6 łatkach równowazkich, krótkich i błoniasto obrzeżonych; z okrywkami o 3—8 łateczkach prawie-szydłowatych, czasem nieco-dłuższych i postrzępanych, a niekiedy połówkowych: z kwiatkami żółtawo-białymi, rzadko czerwawymi, — z których środkowe w każdym okółeczku a wszystkie w okółkach gałęziowych— płonne: z owocami na $\frac{1}{4}$ " długimi, podłużnie-jajowymi, barwy orzechowej, z jaśniejszemi żeberkami.— Jawi się po łąkach górskich i podalpejskich polanach, w całej Europie; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Niegdyś *korzeń Oleśnika*, *Kopra* lub *Koperka niedźwiedziego*— *radix Mei*, *Anethi* v. *Foeniculi ursini* używane za lek, dziś tylko u zwierząt zastósowywujemy; także i *nasienie Oleśnika*— *semina Mei*, bywało w użyciu.— (*Athamantia Meum* LIN.).

GAT. 2. *O. skalny* (M. Mutellina GÄRTN.): wyszczególniający się — łodygą prawie-pojedynczą i prawie-bezlistną; liśćmi 2 razy piérzastodzielnymi, z łatkami równowazko-lancetowatemi, i ciernisto kończystemi; okółkami 10—15-promieniowymi, o okółeczkach $\frac{1}{3}$ całowych; bez okrywy, lecz z okrywkami prawie-jednostronnemi, krótszemi od okółeczków i wielołatkowemi; kwiatkami czerwawymi:— zwykły w Alpach i Przedalpach Europy umiarkowanej, a kwitnący od czerwca do sierpnia:— dostarczał kiedyś *korzeni oleśnikowych*— *radix Mutellinae*, zbieranych za poprzedzające.— (*Phellandrium Mutellina* LIN.).

RODZAJ 1131. ***Rabiasól*** (***Crithmum*** TOURN.).— Kielicha kraj nikły. Płatki okrągławe, całkowite, wwinięte, z koniuszkiem przewrotnie-jajowatym. Owce w przekroju półobłe; ziarnczaczki o 5 żeberkach prawie-skrzydełkowato wyniosłych, — skrajnych nieco

szerszych i obrzeżających; nasienniku gębczastym. Nasiono półoble, wolne w nasienniku, a pokryte zewsząd licznymi smugami.

GAT. 1. *B. nadmorska* (*C. maritimum* TOURN.), inaczej *Kopr morski*.— Podkrzew cały nagi i modrawozielony; z korzeniem wrzecionowatym, długim, skręconym, gałęzistym i wielogłowym; z łodygą do 1 1/2' wzniesioną lub podnoszącą się, gałęziastą, bruzdkowaną, twarłą, w odziomku zdrzewiałą; z liśćmi dolnymi 2 razy pierzastodzielnymi i ogonkowymi, a resztą raz pierzastowcinanymi i poosadzonymi wprost na pochwach krótkich i błoniasto obrzeżonych,— o łatkach równowazko-lancetowatych, zaostzonych i ciernisto-kończystych, przeszło 1" długich a 1/8" szerokich, mięsistych i lśnących; z okółkami półkulistymi, 12—20-promieniowymi; z 5 do 8 łatkami okryw i okrywek— jajowato-lancetowatymi, kończystymi, odstającymi a później poodginanymi; z kwiatkami zielonawo-żółtymi, wpadającymi w białe; a owocami słomiastymi,— których nasiona w nasienniku wolne, o 14—16 smugach na powierzchni.— Porasta wybrzeża skaliste i kamiéniste, nad morzem śródziemnym, czarnym i atlantyckim; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Cała roślina słonawo-gorzka i słabo-korzenna, używaną bywała jako *ziele Babięj soli*, *Kopra morskiego* lub *Śgo. Piotra*— herba Crithmi, *Foeniculi marini* v. *Sti. Petri*; nawet i dziś jeszcze w Tyrolu przypisują jęj skutki pobudzająco-otwierające, pędzenia moczu i gubienia czerwiów wewnętrznych: w Anglii zaś na sposób kaparków przechowaną w occie, jadają za salatę lub jako przyprawę do potraw. Także korzeń i nasiona bywały niegdyś w użyciu.— (*Cachrys maritima* SPR.).

RODZAJ 1132. *Lubczyk* (*Levisticum* KOCH.), dawniej ***Lubsczyk***. — Kielicha kraj nikły. Płatki okrągławe, całkie, wgięte, z koniuszkiem wwinętym i krótkim. Owoce z przodu ściśnione, z obu stron 2-skrzydłe: ziarnczaczki odstające brzegami, o 5 żeberkach skrzydełkowatych, — skrajnych 2 razy szerszych od reszty; z międzyżebrzami 1 smugowemi; łączną 2—4-smugową; a nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono od wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *L. lekarski* (*L. officinale* KOCH.), czyli *popolity* albo *swojski*. — Ziele trwałe, całe nagie: kłęb długi a gruby, wielodzielny, wielogłowy, zewnątrz ciso-żółty a wewnątrz białawy, z długimi korzonkami włóknistymi: łodyga niekiedy i 6' wzniesiona, dość-gruba, tęga, dęta, drobno-bruzdkowana, delikatnie białawo-oszroniona, górą o wielu gałęziach naprzeciw- i naprzemian-ległych— a krótkich: liście jakby selerowe, ciemnozielone, mocno-lśnące; najniższe bardzo wielkie, długo-i dęto-ogonkowe, 2 razy piérzastodzielne, -- z łatkami prawie-troistemi, rombowo-klinowatemi, 3szczépniemi i piłkowato-wcinanemi, nieco mięsistawo-skórzastemi; dalsze podobneż lecz krócej-ogonkowe, lub wprost na pochwach krótkich poosadzane; wyższe raz piérzastodzielne w łatki podłużne, krótko-2—3-szczépne, lub téż całkowite; a najwyższe 3wrębne albo całe: okółki końcowe, 8—12-promieniowe, gęste, lecz mało wypukłe; okrywy o 6—12 łatkach poodginanych, równowazko-lance-towatych, żółtawo-błoniasto obrzeżonych, — a okrywki podobneż i 4—6-łateczkowe: kwiatki krótkoszypułecz-kowe, żółte: owoce do $\frac{1}{8}$ " długie, cisawo-żółte, — a ziarnczaczki łękowato wygięte.— Bardzo zwykły po górach w Europie południowej dziki, a uprawny po ogro-

dach najwięcej wieśniaczych w reszcie onéjże; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Cały posiada woń dla wielu osób odrażającą, oraz smak podobny i rozgrzewająco-korzenny. Dawniej używano w lékarstwie *korzeni, łodyg dętych, liści i nasion Lubczyka*— *radix, fistulae, folia et semina Levistici v. Ligustici*; a dziś zaledwie pierwsze i to więcej domowo zastósowywują, jako mocno pobudzające układ krwionośny, nerwowy, skórny i narządza podbrzusza. Tak jest ta roślina przenikająca, że mięso i mléko zwierząt nią karmionych, woni jéj nabierają.— (*Ligusticum Levisticum LIN.*).

RODZAJ 1133. *Dzięgiel (Angelica Hoffm.)*.

-- Kielicha kraj nikły. Płatki lancetowate, kończyste, całkie, z koniuszkiem prostym albo wgiętym. Owoce ściśnione z przodu, szewkiem środkowym z obu stron oskrzydłone: ziarnczaczki o 5 żeberkach, — z których 3 pośrednie nitkowate i wzniesione, a 2 skrajne rozpostarte w skrzydełka obrzeżające i mniej więcej szerokie, z międzyżebrzami łsmugowemi; z nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono prawie półoble.

GAT. 1. *D. swojski (A. sylvestris, LIN.)*.— Ziele 2roczne: którego — kłęb krótki, obrączkowany, gałęzisty, często wielogłowy, cisawy a wewnątrz biały i pełen soku żółtawo-mlécznego, pokryty licznymi korzonkami włóknistymi: łodyga 2—5' wzniesiona, dęta, brudno-czerwonawa, brudowana, białawo oszroniona, górą gałęzista, — a dołem rowkowana, naga i często szarawo omszono-koszmate: liście dólne ogonkowe, bardzo wielkie, 3 razy piérzastodzielne w łaty już jajowate już eliptyczne już podłużnie-lancetowate, do 2" długie, kończyste, nierówno- i ciernisto-kończysto piłkowane, nagie lub téż w brzegu i na nerwach krótko-szczecinkowate, — z których boczne nierówne w podsta-

wie, niezbiegające, czasem 2łatkowe, — a końcowe klinowate, całkie lub 3łatkowe; górne znów bezogonkowe, na pochwach wielkich i rozdętych, 2 lub 1 raz pierzastodzielne, — a najwyższe bardzo małe: okółki wielkie, mocno-wypukłe, 15—35promieniowe; okrywy żadne lub o 1—2 łatkach szczecinowatych, — a okrywki o licznych, długich, równowazko-szczecinowatych, rzęsowanych, poodginanych; kwiatki białe lub z młodu czerwone: owoce $1\frac{1}{8}$ " długie, ciszawo-żółte, — z 4ma smugami grzbietowemi i 2ma na łącznej, mocno przeświecającemi. — Rośnie po łąkach wilgotnych, po nad strumieniami i po lasach, w całej Europie; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Dawniej częściej, dziś zaś już mało gdzie, zadają za arcydzięglowy jej *korzeń Dzięgla swojskiego* — radix Angelicae sylvestris; najwięcej atoli używa go lud włoski w święrzebie; proszkiem zaś z owoców wygubiają owady domowe.

Podobnie zastósowywanym bywa w okolicach górskich

GAT. 2. *D. górny* (*A. montana* SCHLEICH.): odróżniający się — łatkami liści dłuższymi i ostrzej-pilkowanymi, z których końcowe zawsze są w podstawach zbiegające: — pospolity w Alpach i Przedalпах Europy umiarkowanój.

RODZAJ 1134. ***Arcydzięgiel* (*Archangelica* HOFFM.)**. — Kielicha kraj krótko-5zębny. Płatki eliptyczne, całkowite, kończyste, z koniuszkiem wgiętym. Owoc ściśniony lekko z przodu; szewkiem prawie-środkowym z obu stron 2skrzydły: ziarnczaczki o 5 żeberkach ogrubnych, chrząstkowatych, grzbiecistych, — z których 3 środkowe wzniesione, a 2 skrajne wypłaszczone w skrzydło 2 razy szersze; z jądrem wolnym, pokrytym zewsząd licznymi smugami; a z nadsadnikiem 2dzielnym.

GAT. 1. *A. lékarski* (*A. officinalis* HOFFM.), także *Dzięgiel wielki* lub *ogrodny*. — Ziele 2roczne: z kłębem krótkim, grubym, obrączkowanym, prawie-przygryzionym,

mocno rozgałęzionym w odnogi wprost przechodzące w długie korzonki włókniste, zewnątrz jasno-cisym, — a wewnątrz białawym, ściśle-komorowym i żółtawo-mlecznym: z łodygą 3—6' wzniesioną, dętą, bruzdowaną, gałęziastą, nagą, czerwonawą i modrawą; z liśćmi korzeniowymi bardzo wielkimi, na długich i obłych a dętych ogonkach, 2- lub prawie 3-razy piérzasto-dzielnymi; o łatach 4—6" długich, jajowatych, zaostzonych, w podstawie prawie-sercowatych albo klinowatych, mniej więcej wcinano-łatkowatych, nierówno i ciernisto-kończysto piłkowanych, — z których końcowe zawsze szersze i głęboko-ślatkowe, z wierzchu ciemno-zielone i nagie a spodem bledsze, oszronione i również nagie lub niekiedy na nerwach z krótkimi szczecinkami; z łodygowymi podobnymiż ale coraz malejącymi i bezogonkowymi; najwyższymi zaś wprost na pochwach brzuchatych wietkich i rowkowanych prawie wiszącymi, o łatkach więcej rombwo-eliptycznych, — aż wreszcie na szczycie prawie zronionymi: z okółkami wielkimi, prawie-kulistymi, zbitymi, 30—40promieniowymi, omszonymi; okrywami z 1—3ma łatkami równowążko-lancetowatemi i odpadającemi, lub bez nich; okrywkami zaś wielolateczkowemi, poodginanemi, także odpadającemi i równowążko-szydlowatemi; z kwiatkami zielonawymi lub białawymi: a owocami do $\frac{1}{3}$ " długimi, brudno-białymi. — Znachodzony po miejscach wilgotnych i nad strumieniami, w Alpach europejskich; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Od najdawniejszych czasów, używał, a nawet miescami jeszcze używa wielkiej wziętości — *korzeń Arcydziegła* lub *Dzięgła* — radix Archangelicae v. Angelicae, dość przyjemnej woni własnej i smaku ostro-korzennego, — jako pobudzający, przeciwkurczowy, wzmacniający

drogi trawienia, pędzący wzdęcia, wniecający poty i wszelkie wydzieliny, oraz przeciwczerwiowy. Dawni lekarze przepisywali także *ziele i nasiona Dziągła* — herba et semina Angelicae. Na północy młode pędy jadają wprost za jarzynę lub też zaprawny w cukrze korzeń, oraz pędzą z niego wódkę dietetyczną — zwłaszcza w czasach cholery. — (Angelica Archangelica Lk.).

Zastępczymi krodkami są dopiero co opisany, w różnych miejscowościach, są:

GAT. 2. *A. nabrzeżny* (*A. littoralis* AGARDH.): różny jedynie — korzeniem twardym, bezspoczystym i nader ostrym; łodygą podobną i niejadalną; łatkami liści węższymi mocniej omszonymi promieniami okółkowymi; okrywkami krótszemi i szorstkawemi; oraz kwiatkami białymi: — rosnący po wybrzeżach mórz północno-europejskich i po nizinach.

GAT. 3. *A. szbiegajcoolistny* (*A. decurrens* Lk.): odsnaczający się — łatkami liści łodygowych piérzasto wcimanemi w łatecki jajowato-wydłużone, zastrzone i długo szbiegające: — pospolity w Azji północnej.

GAT. 4. *A. Gmelina* (*A. Gmelini* DC.): którego jego krajowcy Kamczadale, używają jak *Piotruszki* do potraw.

GAT. 5. *A. ciemnoczerwony* (*A. autropurpurea* Hoffm.): z łodygą ciemno-czerwoną i modrawo nabiegłą; łatkami liści bardzo ciemno-zielonemi i spływającemi wraz w końcach, oraz z białymi koniuszkami ząbków pilkowych; z kwiatkami szkarłatnawymi i rudoczerwymi od zewnątrz: — pospolity w Ameryce północnej.

RODZAJ 1135. *Stożek* (*Opopanax* Koch.). — Kielicha kraj nikły. Płatki okrągławe, całkie, z koniuszkiem ostrym i wwiniełym. Owoc uwieńczony podszyjczem szérokiem i grubém, oraz szyjkami króciuchnemi; z przodu płasko-ściéniony, a obrzeżony krajem széroko wypukłym: ziarnczaczki o 3 żeberkach środkowych cieniucho-mitkowatych, a 2 skrajnych zaledwie-

widocznie obrzeżających; z międzyżebrzami 3- a łączną 6—10-smugowemi. Nasiono spłaszczone.

GAT. 1. *S. właściwy* lub *Opopanax* (O. Chironium KOCH.), także *herkulesowym*, oraz *Leczywrodem* i *Dzięglem* niewłaściwie u dawnych mianowany. — Ziele trwałe: w którym — kłęb do 2" długi, bardzo gruby, gałęzisty, mięsisty, zewnątrz czarno-cisy, a wewnątrz biały z sokiem młecznym żółtawym: lodyga do 6' wzniesiona i wyższa, w odziomku prawie grubości barku, rdzenisto-dęta, bruzdowana, dołem chropawa a górą gładka i prawie-okółkowo rozgałęziona— w odnogi krótkie i zaledwie pochwami lub niezupełnymi liśćmi okryte: liście korzeniowe i odziomkowe bardzo wielkie, 2—3 razy piérzastodzielne— w łaty sercowato-jajowate, (3—5" i 2—2½"), tępe, w nieco wyższych w podstawach nierówne i ukośne, brzegiem umiarowo karbowano-ząbkowane, z obu stron zarówno z ogonkami gałęzisto-szczecinowato szorstkie, lub też z wiérzchu prawie-nagié a tylko spodem na nerwach z podobném pokryciem; górne mniej wcinane, a najwyższe tylko 3szczepne: okółki 10—20-promieniowe, często wypustne; w okrywach latek 1—2 i więcej, równowążkich, tępych, małych, — a w okrywkach 2—5; króciuchnych: kwiatki wraz z szypułeczkami złoto-żółte: owoce bardzo płaskie, do 1/3" długie, żółtawo-cise. — Dość zwyczajny w Europie południowej, po miejscach suchych, spiekowiskach, zarosłach i rumowiskach; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Od dawnych czasów otrzymuje się przez nacięcie kłębu lub odziomka, wyciekający i tężejący w istotę, lipozywieczną żółtawą sok onegoż, znany w lékarstwie pod nazwiskiem *lipozywicy* *Opopanax* — gummi-resina *Opopanax*, używanej — już dziś bardzo mało—

jak *Amoniak*, lecz nieco słabszej w skutkach. — (*Pastinaca Opoponax* LIN.).

RODZAJ 1136. Zapalitska (Ferula TOURN.).

— Kielicha kraj krótko-5zębny. Płatki jajowate, całkie, z koniuszkiem podnoszącym się albo wgiętym. Owoc ściśniony od przodu, z krajem rozplaszczonym i dość szerokim: ziarnczaczków żeberka 3 środkowe nitkowate, a 2 skrajne wypłaszczone w brzeg rozszerzony; ze smugami liczby nieoznaczonej lecz licznymi, lub też na międzyżebrzach grzbietowych trzema a 4ma na łącznej; z nadsadnikiem 2dzielny. Nasiono spłaszczone.

GAT. 1. *Z. Czartowe łajno* (*F. Assa foetida* LIN.), lub *Diabla g* . . . — Ziele trwałe, całe nagie: z kłębem woni odrażliwie czosnkowatej, marchwiowatym, grubym, czasem o 2 lub 3 odnogaach, zewnątrz czarniawy, a wewnątrz biały i mlęczny, z czubem rudym: z łodygą na 6' wysoka, do 2" grubą w odziomku, obłą, bruzdowaną, pojedynczą, poosadzaną na wstawach pochwami szeroko rozdętymi i błoniastymi, gdzieniegdzie dzierząciami jakiś niedokształcony listek: liści li korzeniowych rozwijających się w jesieni 5 do 7 — które znów z wiosny giną, na długich i obłych ogonkach, wielkich, ciemnomodrawo - zielonych, tęgich, łamnych, różnie piérzastodzielnych w łaty zatokowo-wcinane, a łatki podłużne i tępe: z okólkami 25 — 30promieniowymi; bez okryw, lecz z okrywkami z licznych drobnych i cisych łusek: z kwiatkami żółtawo-białymi: a owocami czerwono-cisymi i nieco-szorstkimi. — Rośnie dziko w Persyi po górach; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Z niej to pochodzi od najdawniejszej starożytności używana jako dzielny lék, nadzwyczaj smrodliwa *lipozywica* *Smrodzieniec* lub *Czartowe łajno* — gummi-

resina Assa-foetida; działająca głównie i nader dzielnie na układ nerwowy, i to pobudzająco i ożywiająco, również i na układ krwionośny oraz odżywianie w ogólności; w kurczowych zaś i macicznych cierpieniach nadzwyczaj ceniona, oraz w czerwiwości i w. i. Mimo swój odrażliwości, bywa ona używaną w Persyi i sąsiednich Indyach, za przyprawę do potraw nader powszechną i ulubioną.

GAT. 2. *Z. perska* (*F. persica* WILLD.), także u dawnych *Koprem sagapeńskim* zwana.— Ziele trwałe: także z kłębem pełnym soku młecznego woni jakby czosnkowatej, grubym i nieco-odnożystym; z łodygą do 4' wzniesioną, obłą, bruzdowaną, modrawo-zieloną, tylko w odziomku ulistnioną, a porosłą zresztą tylko pochwami wklęsłemi — ku górze okręgowo; z liśćmi 5—6, wielkimi, prawie rozłożonymi na ziemi, na ogonkach z wierzchu płaskich a spodem nieco grzbiecistych, wielokrotnie-3szczepnie piérzastodzielny— w łaty nieco-odległe, zbiegające, zaostżono wcinane, równowążko-lancetowate, z obu stron lekko-omazzone i modrawo-zielone; z okółkami bezszypułkowymi na końcach łodygi i gałęzi, 20—30promieniowymi, otoczonymi 3ma lub 6ma pomniejszych szypułkowymi i płonnymi; bez okryw i okrywek; z kwiatkami bardzo-krótko szypuleczkowymi, żółtymi; a owocami ciso-żółtymi.— Zwyczajła również w Persyi; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Z jej korzeni otrzymany sok, wywodzono dawniej jako *lipozywicę Sagapen* lub *sok sagapeński*— gummi-resina *Sagapenum*; dziś wszelako panuje przekonanie, iż tenże niczém inném nie jest, jak tylko gatunkiem *Czartowego łajna*.

Daleko pewniej wywieść gomo zna, na zasadzie woni korzeri odpowiedniej téj istocie, od

GAT. 3. *Z. wschodniej* (F. *orientalis* LIN.): odznaczającą się — kłębem na $2\frac{1}{2}$ długim, grubości barku, żółtawym i mocno-mlęcznym; łodygą do 4' wysoką, gałęziastą i czerwonawą; liśćmi wielkimi, 5 do 6 razy piérzastodzielnymi w łateczki szczecinowate i jasno-zielone, — z pochwami w łodygowych bardzo szerokiemi i kapturkowatemi: — rosnącej na Wschodzie i w Grecyi: — przed niedawnym czasem pocztéj być uważaną, za dostarczającą *lipozywice Amoniak* — gummi-resina Amoniacum, — którą wszelako dziś już z pewnością jako plód innéj rośliny znamy.

GAT. 4. *Z. pospolita* (F. *communis* LIN.), u dawnych *większa*. — Ziele również trwałe; o kłębie podobnymże i wielkim; łodydze i 8' dorastającej, rdzenistej, ku górze gałęzistej i golemi tylko pochwami pokrytej; liściach wielkich, jasno-zielonych ale ómych z wierzchu, wielokrotnie piérzastodzielnych w łatki równowazko-szczecinowate i wietkie; o okólkach końcowych bez szypulek, otoczonych okólkowato licznymi szypułkowymi i płonnymi; z resztą kwiatach żółtych; a owocach cisawo-żółtawych. — Często tu i owdzie po wzgórzach i na spiekowiskach, w całej Europie południowej; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Starodawni lékarze i lud, używali jéj wonnych nasion w morzyskach; świeżego rdzenia pełnego soku żółtego i odrażliwego w krwotokach, oraz zarówno z korzeniem w ukąszeniach jadowitych gadów. Dziś zaś jeszcze w Sycylii zeschnię łodygi i suszony rdzeń, służą za żagiew; skąd i nazwisko rodzajowe jeszcze od czasów PROMETEUSZA datuje się; z tégich zaś jéj łodyg przyrządzają łupki do złamań, a gałęzi używają do kar cielesnych.

GAT. 5. *Z. mniejsza* (F. *Ferulago* LIN.). — Ziele trwałe; z kłębem głęboko zapuszczającym się, wielogłowym i czarno-cisym; łodygą około 4' wzniesioną, rdzenistą i ku górze o wielu gałęziach kwiatonośnych, obłą i bruzdowaną; liśćmi korzeniowymi i odziom-

kowymi wielkimi, na długich i po pod blaszką 3kątnych ogonkach, kilkakrotnie pierzastodzielnymi w łatki równowazkie i cienko-zaostrzone, z wierzchu lśnące a spodem modrawo-zielone, — resztą zaś coraz mniejszymi, mniej-razy wcinanymi i poosadzonymi na krótkich pochwach, — aż na ostatek w wierzchołku zastąpionymi przez pochwy na 1" długie, równowazko-lancetowate, płaskie i poodginane; okołkami płaskimi, wietkimi, 8 — 20promieniowymi; okrywkami i okrywkami o 5—6 łatkach mocno odstających i o pół krótszych niż szypuleczki; kwiatami żywo-żółtymi; a owocami prawie $\frac{3}{4}$ " długimi, rdzawo-cisawymi. — Zwykła po łąkach kamiénistych, pagórkach i skałach, niemal wszędzie w Europie wschodnio-południowej: — po-czytywaną była do niedawnego czasu za dostarczającą galban, — ale mylnie; mimo to jednak świeżym jej korzeniem leczą w ojczy-znie simnicia.

RODZAJ 1137. *Amoniacznik* (*Dorema* DON.). — Kielicha kraj krótko-5zębny. Płatki jajowate, z koniuszkiem wgiętym. Owoc. uwieńczony podszyjczem obszerném, mięsistém, czareczkowatém, w brzeżku faldkowato-lateczkowatém, oraz 2ma szyjkami odgiętymi; mocno ściśniony od przodu, a otoczony krajem rozplaszczonym: Ziarnczaczki o 5 żeberkach, z których 3 środkowe równo-odległe i nitkowate, a skrajne szeroko-rozplaszczone; z międzyżebrzami 1smugowemi i to wyniesiono; a łącznej 4smugowej; z nadsadnikiem 2-dzielnym. Nasiono spłaszczone.

GAT. 1. *A. właściwy* (*D. Amoniacum* DON.). — Ziele trwałe, wéjzrzenia *Opoponaka*: z kłębem grubym, długim, mięsistym, zewnątrz cisym, a wewnątrz białawym i pełnym soku mlécznego, woni jakby zapalniczkowej — ale właściwej; z lodygą na 4' wzniesioną, obłą, grubą, okręgowo-gałęziastą, modrawo-zieloną i gruczołonośno-włosistą; z liśćmi do 2' długimi, ogonkowymi, prawie 2 razy pierzastodzielnymi w łaty jeszcze pierzastowcinane, z których końcowe spływające wraz, — a w łatki podłużne, od 1—5" długie a $\frac{1}{2}$ —2" szé-

rokie, ciernisto-konczyste, całobrzegie, skórzaste i niekiedy jeszcze lateczkowe; z okółkami wypustnymi, gałęzistymi, — okółeczkami kulistymi, krótkoszypułkowymi i czasem groniasto-poodzianymi, krótko-węlnistymi; bez okryw i okrywek; z kwiatkami białymi, całkiem utopionymi w wełnie; z owocami jajowymi, mocno ściszonymi i szeroko obrzeżonymi. — Zwykły w Persyi północnej i w Armenii; kwitnie w lipcu i sierpniu. — On to właściwie wysącza z podstaw swych okółków sok młeczny, ścinający się w istotę biało-żółtawą lub czasem i czerwonawą, zwaną *lipożywicą Amoniakem*, gummi — resina *Amoniacum*, znaną i używaną od dawna, jako lek zbliżony w skutkach do *Czartowego łajna*; dużo jednak jest ostrzejszy w działaniu na trzewy brzuszne i na wydzielanie błon śluzowych, a łagodniejszy na układ nerwowy: dla tego też więcej zastosowywanym bywa zewnętrznie — w celu rozpędzenia nabrzmień, dojżenia zimnych ropniów, w stężeniu wstawów, stwardnieniach, rakowatościach i t. p. — (*Ferula amonifera* LAM.).

RODZAJ 1138. *Gorzysz* (*Peucedanum* LIN.). — Kielicha kraj 5zębny, lub prawie żaden. Płatki przewrotnie-jajowate, zwężone w koniuszek wgięty, całkie lub wykrojone. Owoc ściszony od przodu płasko lub soczewkowato, obrzeżony krajem szeroko-rozplaszczonym: ziarnczaczki o 5 żeberkach równo-odległych, — z których 3 grzbietną nitkowatą, a 2 skrajne mniej wyraźne i dolegające do rozplaszczonego brzegu lub też weń wchodzące; z międzyżebrzami 1—3smugowemi; z łączną 2—4smugową; ze smugami już powiętrzonemi, już pokrytymi nasiennikiem; z nadsadnikiem 2-dzielnym. Nasiono od wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *G. lekarski* lub *wielki* (*P. officinale* LIN.), w dawnych zielnikach także *samiec*, *Gorycznik*, *Wieprzyniec*, *Koper świni* lub *wszywy*.— Ziele trwałe, całe nagie: którego — kłęb mięsisty, obło-marchwiowaty, pojedynczy albo gałęzisty, wielogłowy, obrączkowany, guzowany, nieco-czubaty, do 4' i 4" dorastający, sewnątrz czarniawy a wewnątrz białawy i pełen soku mlécznego żółtego: łodyga 6' dochodząca, wzniesiona, rdzeniasta, obła, bruzdkowana, górą gałęzista; liście korzeniowe bardzo-długooonkowe, 5 razy 3szczépne— w łaty równowązkie, do 3" długie, ciernisto zaostrome, w podstawie zwężone, a w brzegu ostrawe; łodygowe ze wszech miar mniejsze, coraz mniej razy weinane,— aż najwyższe całkie lub 3łatkowe, wążiuchne i osadzone na ogonku błoniasto obrzeżonym: okółki wielkie, płaskie, o 20—30 promieniach wysmukłych; prawie bez okrywy, lub téż z kilku łatek szydłowatych odpadających,— a z okrywkami z 5—6cią łataczek szczecinowatych, krótkich: z kwiatkami blado-żółtymi: owocami płasko-ściśnionymi, podłużnie-jajowatymi, wązko oskrzydłonymi brzegiem, żółtawo-cisymi; o żeberkach skrajnych nieco odległych i niewyraźnych; międzyżebrzach 1- a łącznych 2-smugowych.— Pospolity po łąkach i lasach w Europie środkowej i południowej, z wyjątkiem wschodniej; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Cała roślina, zwłaszcza téż kłęb jej smaku ostro-gorzkiego, dostarczała niegdyś dużo używanego *korzenia Gorzysza*, *Kopra świnięgo*, *siarkowego* lub *jeleniego*— *radix Peucedani* v. *Foeniculi porcini*; a to, jako ostro-pobudzającego, wzniecającego poty, pędzącego mocz, léczącego wozgrzywość dróg trawienia i oddechowych, zastoiny brzuszne,— do tego

zewnątrznie u ludzi wszawość a u zwierząt parchy. Zbię-
rano także na wiosnę z naciętych korzeni, ścinający się
liposok Gorzyssa— gummi Peucedani, zastoso-
wywany niegdyś za *Amaniak*.

W tychże samych razach, choć pod odmiennemi nazwami,
przepisywali także dawni lekarze:

GAT. 2. *G. Jeleniec* (P. Cervaria Cuss.), mieniony od nich
Serdecznikiem i *Opichem jelenim czarnym*.— Ziele trwałe, także nagie;
z kłębem zupełnie podobnym i dość grubym ale czarnym: z łodygą
1—4' wzniesioną, pojedynczą lub też górą nieco-rozgałęzioną i głę-
biej bruzdowaną aniżeli w odziomku: z liśćmi korzeniowymi wielki-
mi i 3 razy— a odziomkowymi 2 razy pierzastodzielnymi i długoogon-
kowymi, — o łatach jajowatych, ciernisto-kończysto piłkowanych,
modrawo-zielonych, skórzastych, nieco podłużnie-jajowatych, tępych,
spodem pięknie żyłczkowanych, całkich lub wcinanych, w podstawie
prawie-uszkowatych, a końcowych zawsze 3łateczkowych; z łody-
gowymi kilkoma, małymi, besogonkowymi, — a najwyższymi często
żadnymi: z okółkami płaskimi, o 20—30 szorstkawyoh promieniach;
z okrywami o 8—10 łatkach równowąsko-lancetowatych, wybiegłych
szydłowato, błoniasto obrzeżonych, odgiętych i prędko wędnieją-
cych, — a okrywek szczecinowatych: z kwiatkami białymi: z owo-
cami wreszcie jajowatymi.— Dość częsty po łąkach suchych, wzgó-
rzach i górach; kwitający w lipcu i sierpniu:— z którego pocho-
dziły— *korzeń i nasienie Jelenca czarnego* lub *Gorzycki*
czarny— radix et herba Cervariae nigrae v. Gentianae
nigrae.— (Cervaria Rivini GAERTN.).

GAT. 3. *G. skalny* (P. Oroscellinum MÖRCH.), dawniej i *Opich*
górny albo *skalny*.— Ziele także trwałe i nagie, odznaczające się—
kłębem więcej obławo-marchwiowatym, czubatym, zwykle pojedyn-
czym, do 1' długim a na 1" grubym, zewnątrz białawo-płowym, a
wewnątrz białym i młeczno-soczystym: łodygą do 3' wzniesioną,
zresztą jak w poprzedzających: liśćmi korzeniowymi 3 razy pierz-
astodzielnymi w łaty i łatki mocno w tył podane i nagięte ku dołowi,
— a łateczki jajowate lub prawie rombowo-klinowate, tęgie, spodem
żyłkowane, w brzegu wcinane w 5 lub 6 ząbków łateczkowatych
tępych lub ostrych, lecz zawsze w koniec krótki i chrząstkowaty
wybiegłe, lśnące; z łodygowymi zmniejszającymi się w tenże sam
sposób jak i w tamtych gatunkach: okółkami wielkimi, słabo-wy-
pukłymi, 20—30promieniowymi: okrywami i okrywkami z łątek
liscnych równowąsko-lancetowatych, szydłowato-kończystych, pod-

głazach: kwiatkami białymi lub czerwawymi; owocami zaś płasko-ściśnionymi, przewrotnie-jajowatymi, na $\frac{1}{6}$ " długimi, w brzegu białawymi i wyraźnie-oskrzydłonymi, — o żeberkach wszystkich wydatnych, — a smugach wszystkich powierzchniowych, z których na łącznej zewnętrznej prawie-półkružnej. — Dość częsty po wzgórzach i górach, po polanach i lasach obrzednich, w Europy środkowej aż do Kaukazu; — kwitnący w lipcu i sierpniu: — dostarczający niegdys rzeni, ziela i nasion *Opicha skalnego* — radix, herba et semina Oreoselini. — (*Oreoselinum legitimum* BBRST.).

GAT. 4. *G. Olszownik* (*P. palustre* MÖNCH.), w dawnych zielnikach także *Olszeniec*, *Olesznik*, *Opich leśny* lub *śmiészny*, *Zębownik sowyjski*, *Koprzywoy*. — Ziele trwałe, całe nagie: błęś gałęzisty, jasno-cisawy, jedno-głowy, pełen soku lępko-ostrego: łodyga wzniesiona na 2—5', obła, dęta, rowkewana, z nie wiele nader odstajęciami gałęziami w górze: liście korzeniowe wielkie, na długich a dętych i głęboko wyłobionych ogonkach, 3 lub więcej razy piérzastodzielne — w łaty znów piérzasto wcinane w łatki podłużnie-lancetowate, ($\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{4}$ "), tępe albo chrząstkowato-zastrzone, w brzegu ostrawie; łodygowe mniejsze, 2 razy piérzastodzielne i osadzone na pochwach błoniasto-obrzeżonych i skręconych: okółki wielkie, wietkie, mało wypukłe, o 20—30 promieniach od wewnątrz omszonych; z okrywą i okrywkami wielolateczkowemi, — z łatkami lancetowato-szydłowatemi, obrzeżonemi błoniasto, ku końcom rzę-sowanień, odstajęciami a na ostatek poodginanemi: kwiatki białe: a owoce do $\frac{1}{4}$ " długie, podłużnie-jajowe, soczewkowato-ściśnione, brzegiem lekko-oskrzydłone, cisawe; ze smugami łącznej ukrytemi. — Częsty po łąkach wilgotnych i bagnistych, po nad rowami i stawami; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Jego korzeń *Olszownika* — radix Thysselini v. Olsnitii, woni jakby terpentynowej a smaku piekąco i gorzko-korzen-

nego, dawniej nie błache miejsce zajmował w lékarstwie: oprócz skutków powyższych gatunków — zalecano go szczególnie w padaczce. U słowiańskich zaś ludów, długo zastępował miejsce imbiéru. — (*Thysselinum palustre* HOFFM.).

Odmianą tylko jest, i to zarówno używaną,

GAT. 5. *G. letny* (*P. sylvestre* DEC.):— różniący się głównie kłębem wielogłowym, oraz rośnięciem po lasach.— (*Selinum sylvestre* JACQ.).

GAT. 6. *G. Mistrzowiec* (*P. Ostruthium* KOCH.), także *Mistrzownik*, *Miarz* lub *Barszcz wodny*.— Ziele trwałe, całe nagie: którego— kłęb obły, gruby, krótki i jakby-ugryziony, obrączkowany, cisy, wydający liczne wypustkowate i rozplózające się głowy, pokryte gęsto korzeniami grubowłóknistymi: łodygi do 3' wzniesione, obłe, drobno bruzdkowane, prawie-pojedyncze lub tylko nieco górą gałęziste, pod okólkami omszone: liście korzeniowe raz lub 2 razy 3szczepne,— na ogonkach długich, półobłych i dętych,— z łatkami szeroko-jajowatymi, (4" i 3"), 2 razy i nierówno oraz ciernisto-kończysto piłkowanymi, z których boczne 2łatkowe i nierównopółwkowe w podstawach, a końcowa 3łatkowa i niekiedy z sąsiednimi wraz spływająca; łodygowe podobne, tylko mniejsze i 1 raz 3szczepne; najwyższe zaś często naprzeciwległe i poosadzane wprost na pochwach szeroko rozdętych: okółki wielkie, płaskie, o 40—50 promieniach bardzo nierównych; bez okryw, a z okrywkami o 2 do 6 łatkach szczecinowatych i odpadających: kwiatki białe albo czerwone, z kielichem nikłym: owoce okrągławo-jajowate, do 1/4" długie, słomiaste, ze skrzydełkami bardzo szerokimi i nieprzejrzystymi; z międzyżebrzami 1- a łączną 2-smugową; ze smugami powierzchnowymi.— Zwykły po miejscach

wilgotnych, w górach i przedalpach Europy środkowej i południowej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Jeszcze i dziś gdzie niegdzie miéwa swe zastosowanie lékarskie, korzeń *Miarza białego* lub *Mistrzowca*— radix *Imperatoriae albae* v. *Ostruthii* w wypadkach, w których dzięglowy używanym być zwykł: w owczarstwie zaś szwajcarskiém należy do nader cenniejszych środków.— (*Imperatoria Ostruthium* LIN.).

RODZAJ 1139. **Łossik** (**Rubon** LIN.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie - jajowate, całkowite, z koniuszkiem wwinętym. Owoc od przodu ściśniony soczewkowato, szeroko i płasko obrzeżony: ziarnczaczki o 5 żeberkach zarówno odległych, — 3 środkowych nitkowatych; a 2 skrajnych brzeg płaski tworzących; z międzyżebrzami 1- a łączną 2-smugową; z nadsadnikiem 2dzielny. Nasiono lekko wypukłe od zewnątrz, a wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *L. Galban* (B. *Galbanum* LIN.), dawniej *Galban*.— Ziele trwałe, całe nagie i modrawo-zielone; pełne soku żywicznego: o łodydze do 6' wzniesionój, pojedynczej, obłej, brúzdowanój, w odziomku zdrzewiałej: liściach poosadzanych prawie bez ogonków na pochwach tęgich i krótkich, z wyjątkiem najniższych— ogonkowych i 3 razy 3szczępnych, — reszta zaś 2 razy 3szczępna w łatki na 1" długie, klinowato-rombowe, w podstawie całobrzegie a ku wierzchołkom ostro ząbkowane: piłkowane lub prawie-łatkowate, w coraz wyższych coraz węższe, z których końcowa zwykle 3łatkowa: okółkach wielkich, płaskich, wielopromieniowych; z okrywami o licznych łatkach równowazko - szydłowatych, poodginanych; kwiatach żółtawo - zielonawych.— Pospolity po wzgórzach na Przylądku Dobrój nadziei; kwi-

nie w sierpniu. — Powszechném było dotąd mniemanie, iż z niego pochodzić miała *lipożywica Galban* lub *Galban* — gummi-resina Galbanum: lecz gdy takowa przywożoną bywa z Azyi, zdaje się iż tenże plód nie jest rzeczywistym ale tylko zbliżonym; a to tém bardziej, iż w miejscu nie słyhać o jakiémś jego zastosowaniu lekarskiem. Rzeczywiście rośliną dająca prawdziwy *Galban* jako dotąd tylko z owoców zawartych żywicy znana, do dziś dnia nie jest jeszcze wiadomą, ale tylko oznaczoną jako nowy rodzaj *Galbanowca* — (*Galbanum DON.*).

Takiéjże saméj żywicy, dostarcza

GAT. 2. *L. żywicany* (*B. gummiferum LIN.*): różny — wzrostem większym; łatanami liści dłuższymi, a węższymi, mocno klinowatymi i piérzastodzielnymi w łatki ostro-lancetowate: — rosnący tamże.

RODZAJ 1140. *Koperek* (*Anethum TOURN.*).

— Kielicha kraj nikły. Płatki okrągławe, całkie, wwinęte, z koniuszkiem prawie-kwadratowo przyciętym. Owoc od przodu ściśniony soczewkowato, obwiedziony krajem rozplaszonym: ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych; równo odległych, — z których 3 środkowe ostro-grzbieciste, a 2 skrajne niéjsze i w kraj przechodzące; międzyżebrzach z bardzo szeroką i ną smugą, a łącznej 2smugowej; nadsadniku zaś 2dzielnym. Nasiono wypukłe, a wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *K. wonny* (*A. graveolens LIN.*), także *Koper wojski*, *polski* lub *ogrodny*. — Ziele roczne, całe gładkie, nagie i modrawo oszronione; z korzeniem wrzecionowatym, włóknisto-gałęzistym, białawym lub żółtawym; z łodygą 2—4' wzniesioną, obłą, ku górze rozgałęzioną; biało i ciemnozielono prążkowaną w podłuż; z liśćmi wielokrotnie-piérzastodzielnymi w łateczki równoważko-nitkowate, ostre i z wierzchu lekko wy-

złobione, — na pochwach podłużnych, szeroko-błoniasto obrzeżonych, tęgich, wzniesionych i kręśowanych; z okółkami wielkimi, płaskimi, 10—30promieniowymi, bez okryw i okrywek; z kwiatkami żółtymi; a owocami $\frac{1}{8}$ " długimi, jajowato-okrągłymi, w obu końcach wykrojonymi, zielonawo-cisymi, w brzegu rozszerzonymi i jaśniejszymi równie jak i na żeberkach. — Bardzo pospolity dziki pomiędzy zasiętami w Europie południowej, w Egipcie i na Wschodzie, a po naszych ogrodach zdziczały — równie i uprawny; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Przyjemne nasiona *Koperka* — semina Anethi, znane są powszechnie nie tyle jako lek, ile jako przyprawa do potraw, wędlin, wszelkich kisielin itp. Dawniej i *ziele Koperka* — herba Anethi, bywało także przepisywane.

GAT. 2. *K. zbożowy* (*A. segetum* LUX.): zaledwie różny — wzrostem duzo mniejszym i budową tęszą; łateczkami liści krótszemi; oraz owocami jajowymi i mocniej wypukłymi z przodu, a bez żadnego rozplasczenia krajem — wraz z takim rosnący i kwitnący; — zarówno téż używanym bywa.

RODZAJ 1141. *Pasternak* (*Pastinaca* TOURN.). — Kielicha kraj nikły lub drobniutko - 5zębny. Płatki okrągławe, całkowite, wwiniete, z kołnuszkiem szerokim i uciętym. Owoce z przodu płasko-ściśniony, w kraju rozszerzonym rozplasczone obwiezione: ziarnczaczki o 5 żeberkach cienutkich, — z których środkowe 3 równo odległe, a 2 skrajne dolegające do kraju rozszerzonego; ze smugami kręskowatemi, ostremi, zaledwie krótszemi od żeberek, — na międzyżebrzach po 1, a na łącznej po 2 lub więcej; z nadsadnikiem 2dzielny. Nasiono spłaszczone.

GAT. 1. *P. ogrodny* (*P. sativa* LIN.), zwany także *domowym* lub *sianym* w stanie uprawnym, a w dzikim *polnym*, *Lanią* *bronią* i *Jeleniém okiem*.— Ziele 2roczne: w którym— korzeń marchwiowaty, wrzecionowaty, pojedynczy lub gałęzisty, zewnątrz białobrudno żółtawy albo ciśawy: łodyga do 3' wzniesiona, kątowatorówkowana i szorstka przez odstające wstecz włosy szczecinowate, gałęzista — i to ku wiérzchołkowi naprzeciwlegle lub czasem okręgowo: liście korzeniowe i odziomkowe długoogonkowe, piérzastodzielne w łaty jajowate często w podstawie 3łatkowo wcięte, z wiérzchu lánące a spodem omszone, niekiedy nawet i z obu stron tępo-ząbkowane, — z których końcowa z sąsiednimi często wraz spływająca; łodygowe wyższe mniejsze, na pochwach podłużnych i powwijanych, o łatach więcj lancetowato-wydłużonych i całkowitych lecz ostrzój piłkowanych, — a najwyższe zronione: okółki wielkie, płaskie, o 6—20 promieniach szczecinowato-szorstkich; bez okryw, a najczęściej i bez okrywek; z kwiatkami żółtymi: owoce żółto-cisawe, jajowe, z obu końców wykrojone.— Dzikie dość zwyczajny po łąkach, murawach i miedzach, prawie w całej Europie oraz w Azji północnej; uprawiany zaś po ogrodach i polach, (nabywając korzeni mięsistych na 1—3' długich, łodygi wyższej i gładziej, oraz liści więkzych a prawie nagich i głębiej wcinanych): kwitnie od czerwca do sierpnia.— Z dzikiego dawniej były lékiem owoce korzenno-gorzkie; uprawnego zaś korzeń smaczny, słodki, niecorzenny, pożywny i mający pobudzać popęd płciowy— prawie wszędzie jadają, a miejscami tuczą nim trzodę lub pędzą zół wyskok.

Podobnieś dsiaki i uprawiany w Egipcie j na Wschodzie, używanym bywa:

GAT. 2. *P. Płodzień* (P. Sekakul Russ.), w starożytności zwany *Płodniem indyjskim*: odznaczający się tém, iż jest cały kosmato-szorstki; że ma korzeń gruby, zewnątrz szary a wewnątrz biały; łodygę do 2' wysoką, bruzdkowaną, obłą i gałęziastą; liście piérzastodzielne w łaty tępo- i nierówno-ząbkowane a omszone; okółki sawase bez okryw, a okrywki o 1 lub 2 łatkach okrągławo-jajowatych.— (*P. dissecta* VENT.).

RODZAJ 1142. *Barszcz* (*Heracleum* LIN.).

— Kielicha kraj 5zębny. Płatki przewrotnie - jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym,— z których wewnętrzne często promieniowate i wrębne. Owec mocno spłaszczony od przodu; z krajem rozszerzonym i płaskim; ziarnczaczki o 5 żeberkach cieniuchnych,— 3 środkowych równo odległych, a 2 skrajnych odległych od nich i dolegających do rozpląszonego kraju; smugach po 1 na międzyżebrzach, a na łącznej zwykle 2, krótszych od owocu i najczęściej maczugowatych; z nasadnikiem 2dzielnym. Nasiono spłaszczone.

GAT. 1. *B. pospolity* (H. Sphendylium LIN.), w dawnych pismach *polskim* zwany.— Ziele 2roczne; kłęb marchwiowaty, gałęzisty, do 1' długi a na 1" gruby, obrączkowany, żółtawo - cisawy, a wewnątrz białawy: łodyga na 4' i wyżej wzniesiona, gruba, dęta, rowkowano-kątowata, krótko-szorstkwolosa, ku górze rozgałęziona i to w samym szczycie najczęściej naprzeciwlegle, często brudno-czerwona: liście korzeniowe bardzo wielkie, na długich ogonkach rynienkowatych, weinane lub falisto-piérzastodzielne, pokrycia łodygi,— z 2 parami łat jajowato - podłużnych, prawie - 3łatkowo piérzastowcinanych i weinano - lub karbowano - piłkowanych,— a końcową dłoniasto - 3szczepną lub -3dziel-

na, [z wyjątkiem odmiany *B. strojnego* (*H. elegans* JACQ.) z latami dużo węższymi i dłuższymi]; lodygowe coraz mniejsze i krócej-ogonkowe, poosadzone na wielkich i porozdymanyach a często brudno-czerwonych pochwach; najwyższe zaś zwykle naprzeciwległe, 3szczepne lub 3dzielne: okółki ogromne, płaskie, o 10 — 30 promieniach na wewnątrz gruczołonośno - włosistych; bez okrywy lub z tąż odpadającą z 1 lub 3ma łatkami, równoważko-lancetowatemi i kończystemi, — a z okrywkami zaś o licanych lateczkach równoważko - szczecinowatych: kwiatki białe lub zielonawe, rzadko czerwone, — zewnętrzne 2 razy większe od środkowych w okółeczku: owoce okrągławe - jajowe, nagie, w końcu wykrojone lub ucięte, słomiaste, — ze smugami ciso-czerwonawemi, spuszczać się od wierzchołka aż do połowy długości ziarnczaczków. — Pospolity po łąkach, zarosłach, lasach i ogrodach, w całej Europie i Azji północnej; kwitnie w czerwcu i lipcu, a niekiedy powtórnie w sierpniu i wrześniu. — *Korzeń i ziele Barszcza* lub *Lapy niedźwiedziej niemieckiej* albo *falszywój* — radix et herba Sphondylii v. *Brancae ursinae germanicae v. spuriae*, dawniej powszechnie, dziś zaś już tylko miejscami używają się: korzeń, jako lek pobudzający i otwierający mocno, w zastoinach brzusznych, w nieprawidłowym trawieniu, cierpieniach błon śluzowych, w różnych chorobach nerwowych aż do padaczki i w. i: ziele zaś jako dużo słabsze w niższym stopniu tychże samych niemocy; niezbyt zaś dawno pczęto zalecać w napadach histerycznych, napadach i kurczach macicznych: warsta znów korowa z lodygi, mocno drażni skórę użyta zewnętrznie. Prócz tego cała roślina — zwłaszcza za

młodu, należy do nader pożywnych pasz, i zachwalaną jest obecnie nadzwyczaj na sztuczną paszę; od bardzo dawnych zaś czasów lud ruski i polski, używał słodkiego rdzenia łodygi— który po wysuszeniu nawet cukrem wykwiła— na pokarm, albo wprost jako jarzyny albo też kiszając go na *barszcz*,— zjadł zapewne i staropolska nazwa téj rośliny wzięła początek; a północni Azyaci używają go za przysmaczek.— (*Sphondylium Branca ursina* ALL.).

Prawie wszystkie inne *Barszcze*, kaady w swój ojczyźnie, na podobieństwo dopiero co opisanego, zastosoowywanymi bywają; jak np:

GAT. 2. *B. dzielny* (*H. Panaces* LIN.); odznaczający się— łalami liści sercowatemi, zwykle 3łatkowemi, ząbkowanemi, spodem szarawemi lub czasem prawie-kosmatemi,— końcowemi zaś dłoniastodzielniemi; owocami przewrotnie-sercowatymi, z początku z rzadka tego-włosymi a z czasem także nagimi;— w Europie południowej i w Azji: —(*H. setosum* LAPEYR.).

GAT. 3. *B. sercowaty* (*H. cordatum* PRESL.); w którym— liście 3szczępne; ich łaty ogonkowe, sercowato-jajowate, łatowato-pierzastowcinane, ciernisto-ząbkowane, a spodem— łączenie z ogonkami i łodygą— tęgowłose; łatki okryw równowazkie; owoce nagie, przewrotnie-jajowate i wykrojone w wiérzchołku;— rosnący we Włoszech,— którego korzeń w lékarniach istnieje w Sycylii, pod nazwiskiem dzięgla.

GAT. 4. *B. wełnisty* (*H. lanatum* MICX.); różny— liściami także 3szczępnymi i wełnisto-kutnerowatymi spodem; ich łalami ogonkowemi, okrągławo-sercowatemi i łatkowatemi; łatkami okryw lancetowatemi; a owocami okrągławo-jajowatymi;— rosnący i obowiązujący lékarsów w Ameryce północnej; i w. i.

RODZAJ 1143. *Trzebucha* (*Tordylium* TOURN.).— Kielicha kraj 5zębny. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z komiuszkiem wgiętym,— a zewnętrzne jakby-promieniowe i wrębne. Owoce z przodu płasko-ściśniony, obwiedziony krajem dodatkowym zgrubłym i pomarszczono-gruzelkowatym: ziarnczaczki

o 5 żeberkach cieniuchnych, — z których 3 środkowe równo odległe, a 2 skrajne dotykające kraju zgrubłego lub nim pokryte; z międzyżebrzami 1- lub wielo-smugowemi; z łączną 2- lub wielo-smugową; ze smugami nitkowatemi; a z nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono spłaszczone.

GAT. 1. *T. lékarska* (*T. officinale* LIN.).— Ziele roczne, całe pokryte włosami odstającymi a miękkimi, tylko w wiérzchołku szczecinowatymi i krótkimi: z korzeniem wrzecionowatym: z łodygą $\frac{1}{3}$ '—2' wzniesioną, od samego odziomka gałęzistą; z liśćmi korzeniowymi prawie różyczkowatymi, długoogonkowymi, piérzastodzielnymi w lat 2 lub 4, — bocznych bardzo krótkoogonkowych, okrągławych lub uciętych, tępych, do $\frac{2}{3}$ " w średnicy, oprócz podstawy klinowatej poszczépanych w krótkie i tępe łatki i karbki, — a końcową 3łatkową; łodygowymi podobnymiż, lecz o łatach klinowato-lancetowatych— aż do równowążkich, ostrych pod szczytem ale całobrzegich: z okółkami wietkimi, płaskimi, o 4—8 szczecinowato-ostrych promieniach; okrywą tyłożłatkową równowążko-szczecinowatą, — a okrywkami z 3 lub 4 łateczek stósunkowo bardzo wielkich, choć krótszych od okółczków i głęboko 2dzielnych: z kwiatkami białymi albo czerwonawymi, o płatkach zewnętrznych rozszczépanych: z owocami jajowymi, do $\frac{1}{3}$ " długimi, w środkowych międzyżebrzach szorstkimi przez krótkie szczecinki i cisymi, a w kraju węzełkowato zgrubłymi i żółtawo-białawymi.— Zwykła po pólach w Europie południowej i na Wschodzie; kwitnie w czerwcu.— Dawni lékarze przepisywali nasienie *Trzeduchy* i korzeń *Jeleni kretajski*— semina Tordylii et radix Seseleos cretici; piérwszy zarówno z innymi korzeniami téj rodziny, a drugie w chorobach pęcherza i nérek— oraz w

zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych i wzdęciach. Turcy zaś młode pędy jadają.— (*Condylocarpus apulus Hoffm.*).

Nader podobna powyżej opisanėj

GAT. 2. *T. apulijska* (*T. apulum* LIN.), odmienna tylko— łatkami liści sercowato-jajowatemi i łatkowato-sąbkowanemi, oraz dłuższemi łatkami okrywy; także rosnąca;— podobnież używaną bywała.

RODZAJ 1144. *Kmin* (*Cuminum* LIN.).— Kielicha kraj 5zębny; z zębami lancetowatymi, szczytinowatymi, nierównymi i trwałymi. Płatki podłużne, wykrojone, wzniesiono-roztwarte, z koniuszkiem wgiętym. Owoc z boku zaciśnięty: ziarnczaczki o żeberkach bezskrzydłych,— 5ciu głównych nitkowatych i drobniuchno-cierńkowanych,— 2 skrajnych obrzeżających, a 4ch szwowych więćej wystających i ciernistych; z międzyżebrzami pod żeberkami szwowemi— 1smugowemi; a nadśadnikiem 2dzielnym. Nasiono z przodu wypukłe, z tyłu wklęsłe.

GAT. 1. *K. Kminek* (*C. Cyminum* LIN.), dawniej *kramny*, *Tokłoska* lub *Stokłoska*.— Ziele roczne: o korzeniu włóknisto rozgałęzionym; łodydze do 1 1/2' wzniesionėj, kręśowanej, obłej, nagiej, odstająco-i widlastodzielnie-gałęzistej; liściach na krótkich i dolegających a obrzeżonych błoniasto pochwach,— dólnych prawie 2razy— a górnych tylko 1raz— 3wciętych w łatki równoważkie, często boczno wrębne, a wszystkie prawie-szczytinowate długie i nagie; okólkach naprzeciwlistnych, drobnych, wypukłych, 3— 5promieniowych; okrywach z 2 lub 3 łatkami równoważko-szczytinowatemi, całkiem alboli też 2—3dzielniemi, równemi lub dłuższemi od krótkich promieni,— a okrywkach podobnychże, lecz półłokkowych i dłuższych niż owoce; okóleczkach z 3—6ciu

kwiatków białych albo czerwonych; wreszcie owocach podłużnych, z obu końców zwężonych, do $\frac{1}{4}$ " długich, blade żółtawo-szarych, na żeberkach głównych bardzo krótko- a na szwowych dłużej- i odstająco-szczeciniowatych.— Dziki pospolity w Egipcie i Etyopii, a uprawny po ogrodach europejskich; kwitnie w czerwcu i w lipcu.— Znanemi są aż nadto, *nasiona Kmiana* lub *Kmianka*— semina Cumini v. Cymini, właściwej przyjemnej woni, jako rozgrzewające żołądek; używanemi jeszcze więcej niż karolkowe; przy tém ulubione po kuchniach naszych.

Podobnegoż *Kmiku*, dostarcza także w swym kraju

GAT. 2. *K. hiszpański* (C. hispanicum MERR.): odmienny szedwie— okółkami zawsze 2promieniowymi; okółeczkami 3—4kwiatkowymi; oraz nader długimi i odstającymi szczecinkami w owocach.

RODZAJ 1145. *Locydo* (*Thapsia* TOURN.).— Kielicha kraj 5zębny. Płatki eliptyczne, całkowite, kończyste,— z koniuszkiem wgiętym albo wwinętym. O- woc z przodu ściśniony: ziarnczaczki o 5 żeberkach; głównych nitkowatych, z których 3 pośrednie na grzbiecie a 2 skrajne na łącznej poumieszczane; szwowych zaś 4, z których grzbietowe nitkowane a skrajne błoniasto-skrzydłkowate w skrzydełko całkie; z międzyżebrzami pomiędzy żeberkami szwowemi— 1smugowemi; z nadsad- nikiem 2dzielnym. Nasiono spłaszczone.

GAT. 1. *L. gargańska* (T. garganica LIN.).— Zie- le trwałe: którego kłęb marchwiowaty, długi i gruby, zewnątrz szary, a wewnątrz biały i pełen soku pieką- cego: łodygi do 3' wzniesione, obłe, dęte, grube, bruzdowane, nagie, o niewielu gałęziach wietkich i odstających: liście nagie, z wierzchu modrawo-zieło- ne i gładkie a spodem jaśniejsze i marszczkowato- żytkowane; z tych korzeniowe długoogonkowe, naj-

piérwsze jajowate, nastépné 3- do 7-wrębne, na ostatek 2 lub 3 razy piérzastódzielne w łaty wązko-lancetowate lub równowązkie i często 2-do 3-szczépne, zaostrzone, niekiedy zbiegające po ogonkach czasem szorstkawych; łodygowe zaś na wielkich i obszernych pochwach prawie bez ogonków, mniej wcinane,— a najwyższe najczęściej zronione: okółki okazałe, 10—30promieniowe, wypukłe; bez okryw i okrywek, lub z temiż o nie wielu łatkach odpadających; z kwiatków blado-żółtych: owoce podłużne, w podstawie szeroko-sercowate, o żółtawych skrzydełkach.— Porasta wzgórze i spiekowiska, w Europie południowej i Afryce północnej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Dawniej korzeń używanym był jako *Turbit falszywy*, przez podobieństwo do niego: działa on wewnątrz nader ostro-gryząco, dla tego téż zastosowują go w ojczyźnie tylko zewnątrz— w chorobach skórnych złośliwych, lub na rozpędzenie nabrzmień zimnych.— (*Ferula neapolitana*. TENOR.).

Najwięcej doń zbliżonemi i we własnościach oraz skutkach zgodnemi z niémi, są:

GAT. 2. *E. cyrenajskie* (*T. Sylphium Viv.*): bo zaledwie odmiennie— łodygą rowkową; lićmi piérzastódzielnymi w łaty prawie okręgowo ułożone, jęszcze wcinane— w łatki całkowite lub téż 3-szczépne, długo-równowązkie, brzegiem podwinięte i z obu stron szorstkowie; owocami zaś na $\frac{3}{4}$ " długimi i szerokimi, w podstawie wykrojonymi wązko-sercowato;— rosnące w górach Afryki północnej staro-cyrenajskich;— które dostarczało niegdys, tyle słynnego ze swych skutków *soku cyrenajskiego*— *Sylphium*, a nawet korzeni, łodygi i owoców używanych jako léki:— oras

GAT. 3. *E. kosmate* (*T. villosa* LIN.), rózne od piérwszego:— lićmi 3 rasy piérzastódzielnymi, ale biało kosmatymi wras z ogonkami,— o łatach podłużnych, zatokowo-piérzasto wcinanych, z których dolne podgłinane; dalej okółkami mocno wypukłymi, prawie bez okryw, a z bardzo licznymi okółeczkami;— dość częste po wzgórzach i górach w Europie południowej i Afryce północnej;— którego

estro i gorąco-nudny korzeń, używanym był po lékarniach hispańskich jako *Turbid*,— a którym jeszcze i dziś Maurowie leczą liszaje i inne choroby skórne.— Równie i

GAT. 4. *L. cuchnące* (*T. foetida* LIN.): wyróżniające się— lodygami do 6' wysokimi, kosmatymi zarówno z ogonkami; liśćmi 3 razy piérzastodzielnymi w łaty także piérzastowcinane, mocno odstające, w podstawie zwężone i lekko-kosmate,— o łatkach krótkich, lancetowatych i sąbkowanych:— pospolite w Hiszpanii; gdzie korzeni jeszcze i dziś używają.

GAT. 5. *L. wążkoliste* (*T. Asclepium* LIN.), u dawnych *Panak* lub *Stosił*— *asklepiów*, *Dobra myśl*, *Lebiodka lesna*.— Ziele trwałe: z kłębem marchwiowatym, grubym, mięsistym, zewnątrz pomarszczono-obraczkowany i cisawy, wewnątrz biały i pełen soku ostrego mlécznego; z lodygą do 3' wzniesioną, pojedynczą, prawie-nagą, wyjąwszy kilku pochew— nagą; z liśćmi samymi korzeniowymi i odziomkowymi, 2 razy piérzastodzielnymi, na ogonkach szorstkich i błoniasto rozszerzonych w pochwy; z łatami po 4 lub 6 promienisto wraz stojącemi, prawie 2 razy piérzasto-wielodzielnymi — w lateczki nitkowato-szczecinowate i krótkie, nieco szorstkawowłose; z oódkami wielkimi, 12—30promieniowymi, bez okryw i okrywek, lecz za to często otoczonych pochwą liściową; ze skrzydełkami owoców z obu końców prawie-poucina-nemi.— Znachodzi się w Europie południowej i na Wschodzie; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Z niego to pochodził korzeń *Łoczydła*— *Thapsia* DIOSKORYDESA; tyle słynny jako przeczyszczający, lecz za nadto zdradliwie dla swéj ostrości; zadawany także w chorobach wyrzutowych złośliwych, a od Hiszpanów używany zewnętrznie w bólach gośćcowych.— (*T. Apulia* MILL.).

RODZAJ 1146. *Okrzyn* (*Laserpitium* TOURN.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajo-

wate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc ściśniony od przodu lub obławy, 8skrzydełkowy; ziarnoczązki o 5 żeberkach głównych nitkowatych, a 4 szwowych, wszystkich rozplaszczonych w skrzydełka; międzyżebrzach po pod żeberkami szwowemi— 1smugowych; o nadsadniku wolnym i 2dzielnym.

GAT. 1. *O. szerokolistny* (*L. latifolium* LIN.), w starych zielnikach *Opich* lub *Ogon jeleni*.— Ziele trwałe: w którym — kłęb obłomarchwiowaty, często na 2' długi, czubaty, zewnątrz jasno-cisawy a wewnątrz biały: łodyga około 4' wzniesiona, tęga, obła, bruzdkowana, naga, modrawo-zielono oszroniona, ku górze gałęzista, a rzadko kiedy pojedyncza: liście dólne wielkie i ogonkowe, wyższe wprost na pochwach wielkich i rozdętych, a najwyższe zronione, — wszystkie troisto-2razypiérzastodzielne; łaty ich ogonkowe, różnie-jajowate, (2" i 1½"), bardzo tępe, prawie-sercowate i to nierównopolówkowo, już całkie jak 2—3łatkowe, prawie-skórzaste, ciernisto-kończysto piłkowane, z wiórzchu lónące albo éme, a spodem — już modrawo-zielone w odmianie *O. gładkiego* (*L. glabrum* CRANTZ.), już na nerwach i krajem krótkowłoso-ostrawe w *O. szorstkim* CRANTZ.; w najwyższych zaś często z temiż troistemi, lancetowatemi i całobrzegiemi: okółki płaskie, o 25 do 50 promieniach na wewnątrz omszonych; z okryw łatkami 5 do 10, lancetowato-szydłowatemi, błoniasto-obrzeżonemi, dość długiem, — a okrywek krótkiem i szydłowatemi: kwiatki białe albo czerwonawe; owoce 1¼" długie, szeroko-jajowate, falisto-skrzydełkowe, na żeberkach głównych przylegająco-włoskowane. — Częsty tu i owdzie po górach i Przedalpach całej Europy, z wyjątkiem Anglii; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Lókarским jest

jeszcze dziś miejscami, górski i ostro-korzenny kłąb, dawniej slynny pod nazwiskiem *korzenia białego* lub *Goryczki białej*— radix *Gentianae albae*; który, równie jak i owoce nader miło-korzenne, zasługiwałyby na większą wziętość, jako lek wzmacniająco-pobudzający.

GAT. 2. *O. Zebryca* (L. *Siler* LAM.), inaczej według dawnych pisarzów *Smiół czarny Iszy*:— również siele trwałe, całe nagie; z kłębem i łodygą jak w poprzedzającym; z liśćmi dólnymi w starych roślinach 3razy- a w młodszych 2razy-pięrzastodzielnymi, z takimiż samemi pochwami, — z łatami prawie-skórzastemi, we wszelkich postaciach od eliptycznych przez lancetowate aż do równowąskich, ($1-2\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{6}-\frac{1}{3}$ "), już całkiem już przez spływanie wraz 2—3dziel-nemi, wąsiuchno-obrzeżonemi obrzęskowatą, całobrzęgiemi i ciernisto-zaostrzonymi; z okółkami półkulistymi, 30—50promieniowymi, — o okrywach z 10—15 łatek równowązko-lancetowatych, włosowato-kończy-stych i podginanych, a okrywkach 8—10łateczkowych; z kwiatkami białymi; a owocami prawie-równowązko wydłużonymi, około $\frac{1}{3}$ " długimi, czystymi i wąskoskrzydłkowymi:— rosnący po nagiach gó-rach wapienowych i Przedalpach, w Niemczech i Francji południo-wych; kwitnący w lipcu i sierpniu:— dostarczał nasion *Zebry-cy górnej* lub *Laniczysta* — semina *Sileris montani* v. *Seseleos*, podobnych we własnościach do kminku i kopru; któ-rego także i korzeni ostrych, używają górszy mieszkańcy za lek, odpowiednio *Laniczystowi*.— (*Siler montanum* GRANTH.).

RODZAJ 1147. *Marchew* (*Daucus* TOURN.). — Kielicha kraj 5zębny. Płatki przewrotnie-jajowa-te, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym, — zewnętrzne często prawie-promieniste i głęboko-wrębne. Owoce od przodu lekko-ściśnione, jajowe lub podłużne: ziarnozacski o 5 żeberkach głównych nitkowatych i szczecinko-wych, — z których 3 środkowe grzbietowe, a 2 skraj-ne na łącznej umieszczone; szwowych zaś 4ch, równych, wydatniejszych, skrzydełkowatych, 1szeregowo-cierni-stych; o międzyżebrzach po pod żeberkami szwowemi

ismugowych; a nadsadniku 2dzielnym. Nasiono na wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *M. popollita* (D. Carota LIN.), w stanie dzikim *połną*, *Ptasiem* lub *Sroczem gniazdem*, *Pasternakiem płonnym*, *Pasternaczkiem*, *Smlodem białym 2gim*, *Kuczmerką* lub *Świniakiem*,— a w uprawnym *ogrodną*, *włoską*, *swojską*, *Karotą* lub *Pasternakiem głuchym* od dawnych zwana.— Ziele 2roczne. Korzeń w dzikiej prawie-zdrzewiały, wrzecionowaty, cienki, gałęzisty i brudno-żółtawy; w uprawnej mięsisty, ostrokreżny, gruby, pojedynczy lub saledwie-odnożysty, słodki, białawy lub różnie— żółty, pomarańczowy, czerwony, a niekiedy fioletowy. Łodyga do 3' wzniesiona, rowkowano-bruzdowana, obła, już tylko górą już od odziomka rozgałęziona, zarówno z innymi częściami rośliny — zwłaszcza też od dołu — szorstko-włosista. Liście 6me, — najniższe ogonkowe, a reszta na pochwach podłużnych i obrzeżonych błoniasto; korzeniowe i odziomkowe 3 razy piérzastodzielne w łaty podłużne, klinowate, tępawe lub nieco-zaostrzone, — łodygowe zaś 2 razy piérzastowcinane w też lancetowate lub też równowazkie i cienko zaostrzone. Okółki wielopromieniowe, a raczej baldaszki, z początku zaledwie-wypukłe, później wklęsłe, a po okwitnieniu skupiono-ściśnione; z okrywkami o 9 do 12stu łatkach piérzastodzielnych w łatki odstające, równowazkie, cienko zaostrzone, prawie-równe okółkom, — a okrywkami o łatkach całkich lub też 2— 3szczepnych i obrzeżonych błoniasto; z kwiatkami białymi albo czerwonymi, z których często 1 a czasem i więcej w środku okółka—bywa mięsisto-potworowatych i czarno-czerwonych. Owoce na $\frac{1}{8}$ " długie, szaro-cise, jajowe; z cierzkami szydłowatymi, haczystymi, długości wyrównywa-

jącej szerokości ziarnocazka.— Dzika pospolita polakach i pastwiskach suchych, miedzach i spieczystych wzgórzach aż w góry w całej Europie, oraz Azji i Ameryce północnej,— uprawna zaś po ogrodach i polach; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Używanemi bywały — z rośliny dzikiej *nasiona Marchwi polnej*— *semina Dauci sylvestris* jako pobudzające, pędzące wiatry i mocz; które znow nie zbyt dawno, poczęto zachwalać w histeryi i puchlinach:— z uprawnej zaś *korzeń Marchwi ogrodnej*— *radix Dauci sativi*, często zastosowywany jako lek łagodzący, otwierający, rozpuszczający, obwijający i przeciwczerwiowy,— już w postaci soku świeżo wyciśniętego, już jako otrzymana z niego *skrobia* lub *karotyna*,— a zewnątrz chłodząca i rozpędzająca papka, zalecana w nabrzmieniach, odziębieniach i wrzodach gnilnych.— (D. vulgaris NECK.).

W taki sam sposób, przepisywali starożytni lekarze tak korzeń jako i nasiona, a oraz sok lipożywiczny wyciśnięty z naciętej łądygi,

GAT. 2. *M. liposokodajnej* (D. gummifer LAM.):— z łądygą w ośmiomku ssorstkowatosią, a ku wiérchołkowi prawie-nagą; liśćmi o łatkach jajowatych, wcinano-ząbkowanych, tępych, ogrubnionych i prawie-ciernisto kończystych; łatkami okryw krótszemi lecz króśowanemi; a ciérnkami owoców jajowych tęgimi, grzebyczkowatymi lecz krótszemi od szerokości onychże:— rosnącej po nad morzami árdziennym i atlantyckim;— z której sok, *lipożywicą Bdelium sycylijskim*— *gummi-resina Bdelium siculum swano*, chociaż niewłaściwie:— (D. hispanicus GOUAN. maritimus. WITK.):— oraz

GAT. 3. *M. Żurnicy* (D. Gingidium LAM.): odmienniej — łądygą mocno szczecinowato-ostrą; okrywami dłuższemi niż okółki; a ciérnkami równymi szerokości owocu, szczecinowatymi, główeczkowatymi i poodkrzywianymi haczykowato:— pospolitej w Sycylii, Kor-

-syce i Afryce północnej;— z której również Sycylijanie otrzymywali gatunek niewłaściwego *Bdelium*, a której jako jarzyny także używają.— (*D. maximus* Spr.).

PODRODZINA II.

Wwiniętonasionowe (*Campylospermae* DEC.).

Nasienie całym obwodem brzegu wwinięte, tak, iż na łącznej tworzy rowek lub wyłobienie podłużne.

RODZAJ 1148. *Czechrzyca* (*Scandix* GÄRTN.).— Kielicha kraj nikły lub prawie-5zębny. Płatki przewrotnie-jajowate, ucięte lub też wykrojone, a najczęściej z koniuszkiem wgiętym. Owoc z boku nieco-ściśniony, z bardzo długim dzióbem: ziarnczaszki o 5 żeberkach tępych i równych, — z których skrajne obrzeżające; o międzyzebrzach bez- albo 1-smugowych; a nadsadniku całkim lub też widlastym w wierzchołku. Nasiono obło-wypukłe, na wewnątrz z głębokim rowkiem.

GAT. 1. *C. mniejsza* (*S. Pecten Veneris* LIN.), inaczéj *Iglica*, *Grzebycznica* lub *Grzebienica* — *mniejsza*.— Ziele roczne, nagie lub nieco-szczecinowate: z korzeniem wielo-głowym: z łodygą 3—12" wzniesioną, gałęziastą, szorstką; z liśćmi długoogonkowymi, 2 lub 3 razy pierzasto-dzielnymi; ich łatami okrągławymi, naprzeciwległymi, ogoneczkowymi i wielodzielnymi— w łatki małe, równowazkie, rzępowate, zaostrome, naprzemianległe; z pochwami górnych błoniastymi i rzępowatymi w końcu; z okółkami bezszypułkowymi, naprzeciwlistnymi, 2 — 3promieniowymi, bez okrywy; a okółeczkami o 5 do 10 kwiatkach, w środku często płonnych, drobnych i białych, — o okrywkach 2—3łatkowych, dłuższych od króciuchnych promieńków, odstających, szorstkich, lan-

oetowatych, a w wiérzchołku wcinano-rzęsowo łateczko-
wych: z owocami 2całowymi, w których sam dziób—
jeszcze przed upłodnieniem dłuższy od jajnika— do 1½”
dochodzi, ściśnionym będąc od przodu i na obu kra-
wędziach ciernistych,— pokrytymi ciernkami zwróconymi
ku górze, i okrywającymi zarazem żeberka skrajne w całej
długości.— Znachodzona tu i owdzie pomiędzy zbożem
na gruntach wapniastych i margłowatych, prawie w ca-
łej Europie środkowej i południowej, na Wschodzie i
w Afryce północnej; kwitnie w maju i czerwcu.— Ziele
podobnej woni do *Trzebuli hiszpańskiej* oraz słodkawe,
równie jak i owoce, używanemi bywały dawniej jako
lék pobudzający; a jeszcze dziś miejscami w Niemczech,
dodają je zamiast pietruszki do zup i innych potraw.—
(*Chaerophyllum Pecten Veneris* CRANTZ.).

Toż samo należy rozumieć, •

GAT. 2. *A. większej* (*S. australis* LIN.), również *Iglicą*, *Grzebianicą*
lub *Grzebycznicą wiekłą* zwaną; różniącą się— wzrostem większym,
łatkami okrywowemi 2zębnymi i obejmującemi promienie kółka; kwiat-
kami jakby - promieniowymi; a owocami ze wsząd szczecinowato-na-
jężonymi, których dziób ściśniony z boków:— pospolitej w Europie
południowej, i tamże dużo jadań.— (*Chaerophyllum australe*
CRANTZ.).

RODZAJ 1149. *Trzebula* (*Anthriscus*
HOFFM.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-
jajowate, ucięte albo wykrojone, z koniuszkiem wgię-
tym i często króciuchnym. Owoc z boków zaciśnięty,
żeberkowany, z dzióbem krótszym od nasienia. Ziarn-
czacski prawie-obłe, bez żeberek, lecz z dzióbem że-
berkowanym; nadsadnik w końcu wrębny. Nasiono
obło-wypukłe, na wewnątrz głęboko rowkowane.

GAT. 1. *T. ogrodowa* (*A. Cerefolium* HOFFM.).—
Ziele roczne: którego— korzeń cienko-marchwiowaty,

gałęzisty i białawy: łodyga do 3' wzniesiona, wysmukła, drobno-bruzdkowana, gałęzista, naga, tylko na węzłowych wstawach i po nad nimi omszona: liście 3 razy piérzastodzielne, blado-zielone, cienkie, z wiérzchu nagie i lénące a spodem zrzadka krótkowłose, — dólne na ogonkach rynienkowatych, — a górne wprost na póchwach podłużnych i rzępowato-omyszonych; ich łaty jajowate, głęboko-piérzastodzielne, — a łatki tychże tępe i krótko-ciernisto zaostrome: okółki bez- lub bardzo krótko-szypułkowe, naprzeciwlistne, o 3 lub 5ciu promieniach omyszonych; bez okryw, — a z okrywkami połówkowemi, z 2 lub 3 łatek rówkowążko-lancetowatych, zaostzonych i omyszonych: kwiatki białe, o płatkach klinowatych, jakby-nciętych: owoce na $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$ " długie, równowąsko wydłużone, 2 razy dłuższe niż ich dziób, czarne, nagie i gładkie, — lub téż omszone albo szczecinowane w odmianie *T. szczecinowanej* (*A. trichosperma* SCHULT.). — Częsty po zaroślach, około płotów, na rumowiskach i po miejscach uprawnych, w Europie południowej i wschodnio-umiarkowanej, — a w reszcie zdziczały; kwitnie w maju i czerwcu. — Ma woń i smak właściwe ale nie przeciwne, lekko-korzenne; a dawniej *ziele Trzebuli* — herba Cerefolii v. Chaerophylli, zadawaném bywało jako pobudzające, rozpuszczające, rozpędzające i pędzące mocz i wiatry: dziś atoli tylko gdzie niegdzie, używają soku świeżo wyciśniętego łącznie z innymi, do tak zwanych léczeń ziolo-sokowych, najwięcej zachwalając go. — w gruźlicy płucnej, w początku suchot płucnych, w chorobach skórnych i różnych zakażeniach. Dawniej i owoce były także lékarstkimi. Ziele świeże należy miejscami do

przypraw kuchennych, zamiast pietruszki.— (*Scandix Cerefolium* LIN.).

GAT. 2. *T. lasna* lub *polna* (*A. sylvestris* Hoffm.). — Ziele trwałe: z kłębem marchwiowatym, wielkim, gałęzistym, żółtawobiałym: z łodygą na 3' wzniesioną, szeroko ale płytko rowkowaną, dętą, we wstawach ponabrzmięwałą węzłowo i kosmatą, często czerwona, już w odziomku wstecznie włosistą a ku górze nagą, już całą nagą a górą gałęzistą, i to w odnogi najwyższe parzyste lub też prawie-okręgowe: liśćmi korzeniowymi na ogonkach długich, dętych, prawie-3kątnych, z wiązchu wyłobionych a z boków rowkowanych, — 3 lub 4 razy piérzastodziałnymi, lánącymi, spodem i brzegiem drobno-włoskowanymi o łatach podłużnie-jajowatych, z łatkami równowąsko-lancetowatemi i ciernisto-kończystemi, a łateczkami całkowitemi; łodygowymi zaś tylko 2 lub 3 razy piérzastodziałnymi, z których najwyższe wprost na pochwach podłużnych i obrzeżonych błoniasto: okółkami wiérzchołkowymi, dość płaskimi, 10—15promieniowymi, nagimi, zwisłymi przed rozkwitnięciem; bez okryw lub też o 1 albo 2 łatkach, — lecz z okrywkami o 5 lub 8 łateczkach eliptycznie-lancetowatych, cienko zaostzonych, kosmato-rzęsowatych: kwiatków płatkami saledwie-wykrojonymi, z których zewnętrzne większe: z owocami do $\frac{1}{4}$ '' długimi, podłużnymi, 4 razy dłuższymi od rowieczkowanego dzioba, czarno-cisymi, lánącymi i gładkimi, — lub też w odmianie *T. gajowej* (*A. nemorosa* Spr.) górskiej szorstkimi, przez cierńki wyszłe z guszczków.— Pospolita w całej Europie i Azji północnej po sadach, ogrodach kłębach, zaroślach i lasach, od równin aż w Alpy; kwitnie w maju i czerwcu.— Za świeża niemiło wonne z niej ziele *Wescki*— herba *Cicutariae*, jeszcze i dziś miejscami zalecają w kile; wszelako nie jest ono w tym stopniu jadowitóm, jak zwykle mniemano.— (*Chaerophyllum sylvestre* LIN.).

RODZAJ 1150. **Blekotek** (*Chaerophyllum* LIN.).— Kielicha kraj nitły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc bez dzioba, ściśniony z boków lub zaciśniony: ziarnczaczki o 5 żeberkach tępych i równych, — skrajnych obrzeżających; z łączną przerytą rowkiem głębokim; międzyże-

brzami fismagowemi; a nadsadnikiem wrębnym. Nasiono obło-wypukłe, w przekroju poprzecznym półksiężycowate.

GAT. 1. *B. bulwiasty* (*C. bulbosum* LIN.), również wszędzie w starych zielnikach *Zielem Mirą* i *Popiemni jajkami* zwany.— Ziele 2roczne: z kłębem bulwiasto-rzepkowatym, zewnątrz cisym a wewnątrz białawym: z łodygą wzniesioną 2—4', dętą, drobno-bruzdkowaną, czerwono kropkowaną, pod wstawami węzłowato ponabrzmiewałą, w odziomku czerwona w na wydatnych gusieczkach gęsto wstecznie-szorstkowłosistą -- a z resztą nagą, oszronioną i gałęziastą w górze: z liśćmi korzeniowymi jak w *Trzebuli leśnej*, lecz na ogonku i ogonczkach pokrytymi zrzadka włosami odstającymi; z łodygowymi dużo węziej wcinanymi w łaski bardzo równowazkie, zaostrome i delikatnie-ciernisto kończyste: z okółkami również jak w tamtej, ale o 15—20 cienkich i nieomszonych promieniach; bez okryw, lecz z okrywkami o 5 lub 6 łaskach szeroko-lancetowatych, kończystych, błoniasto obrzeżonych, nagich,— a wewnętrznej znacznie krótszej: z kwiatkami białymi, z których tylko środkowy i skrajne płodne w każdym okółeczku; z szyszkami krótkimi i prawie-poodginanemi: z owocami $\frac{1}{4}$ " długimi, równowazko-wydłużonymi, żółto-cisawymi, z ciemno-cisemi smugami.— Rośnie po zaroślach i lasach wilgotnych, w Europie środkowej i północnej oraz Azji; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Łodyga plamista jest przyczyną, iż ziele to często zbieranem bywa za *Szczwół plamisty*; a mimo podejrzania o jadowitość, korzeń w niektórych krajach bywa jadany na sałatę.— (*Myrrhis bulbosa* SPER.).

RODZAJ 1151. *Mitrastik* (*Myrrhis* SCOP.).—
 Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc ściśniony z boków: ziarnoczątki o 5 żeberkach równych, ostrych, grzbiecistych, wewnątrz wydrążonych, wyniosłych, ściśle zrosłych z błoną wewnętrzną; bez smug; a z nadsadnikiem w końcu rozszczepanym. Nasiono wolne w nasieniu.

GAT. 1. *M. wonay* (*M. odorata* SCOP.), dawniej *Trzebula hiszpańska*.— Ziele trwałe: o kłębie grubym, gałęzistym, wielogłowym, ciałym a wewnątrz białym; łodydze do 3' wzniesionej, dętej, bruzdowanej, prawie nagiej, tylko na węzłach lub niekiedy i całej kosmatiej, z gałęziami często okręgowemi; liściach 2 lub 3 razy piérzastodzielnych — w łaty jajowato-lancetowate w podstawie piérzastodzielne a ku końcom piérzastowcinane, — z łatkami podłużnie-lancetowatemi, krótko- i ciernistokończysto-pilkowanemi; okółkach słabo-wypukłych, o 8—12 nierównych i miękkowłosych promieniach, z których tylko najgrubsze z okółeczkami, — bez okryw, lecz z okrywkami o 5 lub 7 łateczkach odgiętych, szdłowato-zaostrzonych i mocno obrzeżonych błoniasto; kwiatkami białymi, z których tylko skrajne płodne a reszta męzkie; z owocami i do 1" długimi, równowazko-wydłużonymi, ku wierzchołkowi zcienczonymi, linaćco-cisymi, szoretkami na ostro grzbiecistych żeberkach przez krótkie cierniki. — Często po miejscach wilgotnych i po gołoborzach trawiastych, w górskich okolicach Europy środkowej i południowej, oraz Azji; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Cała ta roślina woni anyżkowej, dostarczała dawnym lékarzom *korzenia*, *ziela* i *nasion Trzebuli hiszpańskiej*, *Mirnika więtk-*

szego lub *Wesłki wonnej*— radix, herba et semina Cerefolii hispanici, Myrrhidis majoris v. Cicutarise odoratae, zadawanego w sposób ten sam co i *Czechrzyca* szczególnież też nasiona mają przysparzać pokarmu karmiącym, a zewnątrz rozpedzać guzy młeczne w piersiach.— (*Scandix odorata* LIN.).

RODZAJ 4152. *Postawnik* (*Molopospermum* KOCH.).— Kielicha kraj 5zębny, listeczkowaty. Płatki lancetowate, całkie, długokończyste, z koniuszkiem podnoszącym się. Owoc z boków zaciśnięty; ziarnczaszki o 5 żeberkach błoniastych, skrzydlatych,— grzbietnych ostrych, a skrajnych obrzeżających i o pół krótszych; z międzyżebrzami o 1 smudze cisawej, szerokiej; z łączną waziuchną, bez smug, z wydrążeniem czczem pomiędzy nią a nasieniem; z nadsadnikiem 3dzielnym. Nasiono tępo-4ściennie lub kątowne, w krawędzi naprzeciwległej łącznej z rowkiem głębokim.

GAT. 1. *P. woszkowaty* (*M. cicutarium* DEC.), inaczęj *Lubczyk włoski* lub *Postawnik ziela*.— Ziele trwałe: z łodygą 3-6' wysoka, dęta, naga; z liśćmi lancetowatymi, 3. razy piérzastodzielnymi w łaty lancetowate, wydłużone, długokończyste, piérzasto woinane w łatki nierówno- i grubo-piłkowane, spływające wraz; z okółkiem końcowym, wielopromieniowym, wielkim,— o okrywach wielolatkowych, a ich łatkach wydłużonych, aséroko obrzeżonych błoniasto i często poszczépanych,— oraz podobnychże okrywkach; z okółkami kątowymi mniejszymi i za zwyczaj plonnymi; z kwiatkami białymi, krótkoszypuleczkowymi; z żeberkami skrajnemi owoców często znikającemi.— Znachodzony na górach południowych Tyrolu i Salzburga, oraz w Europie południowej; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Dawnymi czasy, używano

go jako *Wezski*, lecz niewłaściwie.— (*Ligusticum peloponesiacum* LIN.).

RODZAJ 1153. *Chłopaczki* (*Lagoëcia* LIN.).

— Kielicha kraj trwały, 5wrębny, z łateczkami grzebyczkowatemi. Płatki króciuchne, przewrotnie-sercowato-łateczkowe, z koniuszkiem wgiętym, a łateczkami ościstemi. Owoc, z powodu zronienia komory zewnętrznej nasiennika, od wewnątrz garbaty a na zewnątrz płaski, z szyjką zewnątrz-boczną: ziarnozak o 5 żeberkach prawie-włoskowatych; z międzyżebrzami 1smugowemi; z łączną 2smugową; ze smugami krótkimi i maoszułkowatemi. Nasiono nierównymi brzegami wwinięte, od wewnątrz z rowkiem prawie-bocznym.

GAT. 1. *C. kminowate* (*L. cuminoides* LIN.), jeszcze dawniej *Chłopaczki*, także *Kmin tebajski*.— Ziele roczne: o korzeniu cienkim; z łodygą na 1' najwyższą, wzniesioną, obłą, drobno-bruzdkowaną, w górze nieogłęziastą, nagą; liściach w całości równowązkich, piérzastodzielnych w 6 lub 8 par łatek bezogoneczkowych, jajowatych, wcinano-ząbkowanych grubo i ościasto, drobnych; okółkach małych, zwisłych przed rozkwitnięciem a potem prawie-Rulistych, wielopromieniowych,— z okrywkami wielkimi, o 8 lub 10 łatkach eliptycznie-lancetowatych i piérzastodzielnych— w łateczki szczecinowato-kończyste,— z okółeczkami 1kwiatkowymi, a ich okrywkami o 4 łatkach, równie jak kielichowe grzebięniaste powcinanych w łateczki długo-szczecinowato-włoskowate i nader strojne; kwiatkach białych, drobnych.— Zwyczajne po polach i po winnicach, w Grecyi, prawie na całym Wschodzie i w Hiszpanii; kwitną w czerwcu i lipcu.— Nasiona ich podobne lecz dużo ostrzejsze od

Kmina, podobnie téż używanemi bywają w całej Grecyi, gdzie je *dzikim kminikiem* zowią.

RODZAJ 1154. *Mrucyślak* (*Arctopus* LIN.).— Kwiatki mieszano-rozdzielнопłciowe; kielicha kraj 5zębny; płatki lancetowate, z koniuszkiem wgiętym, całkim i ostrym: w męzkich pręciki 2 razy dłuższe od korony, podszyjce płaskie, a szyjki króciuchne i odpadające, jajnik zaś zroniony: w żeńskich bez pręcików, szyjki w podstawie zgrubłe a wiérzchołkami rozchodzące się. Owoc jajowo-dzióbaty, zrosły z kielichem, od podstawy do połowy z okrywą, jakby zsuto-zjednoczony, lekko nagnieciony i opatrzonej rowkiem podłużnym od wewnątrz; nie dzielący się na dwoje, z 1 komorą czczą i przyrosłą. Nasiono okrągławe, od przodu wypukłe, od tyłu wklęsłe przez rowek.

GAT. 1. *M. jęczasty* (*A. echinatus* LIN.).— Ziele trwałe: z kłębem długim a cienkim, cisym: z łodygą niewykształconą, a z tą— liśćmi samymi korzeniowymi, różyczkowato-gwiazdkowatymi, przylegającymi do ziemi, okrągławo-klinowatymi, 3łatkowymi, na ogonkach równowazko-rozszerzonych i płaskich; o łatkach wcinanych, 3szczepnych, ciernisto-ząbkowano-rzęsowanych w długie i cise rzęsy,— z wiérzchu nagich i zielonych, lub pomarszczonych i ciernistych,— a spodem bledszych, grubonerwistych i dołkowanych, z ciernikami u dołu każdej łateczki gwiazdkowato 3- lub więcéj-dzielnymi i zgrubłymi w podstawach: z okółkami męzkimi korzeniowymi i wielopromieniowymi, na 3ściennych szypułkach,— o łatkach okryw 5, lancetowatych, kończystych, bardzo cienkich i białych; okółczkach półkulistych z wielu kwiatków białych,— z okrywkami zrosło-łateczkowemi, 5dzielniemi i prawie równemi onymże

—o łateczkach brzegiem czerwonych, całkich lub 2—3-wrębnych, lancetowatych i cieniłowanych: z żeńskimi macie na wyrostkach grubych,— o łatkach okrywy 4, szerszych i dłuższych, skórzastych, ciernisto-ząbkowanych i wrostłych; okółeczkach z kwiatków czerwonych, bezwyrostkowych, krótszych od okrywek, powstałych —z łateczek bezszczytowych, jajowatych, od zewnątrz grzebiastych, a na wewnątrz wklęsłych i ciernisto-kończystych.— Pospolity na Przyładku Dobrej nadziei, po miejscach gliniastych i spiekłych; kwitnie w maju i czerwcu.— Korzeniem jego żywciznowo korzeniowym, łeczą w miejscu ciekaczki, i sadają go jako czyszczący krew.

RODZAJ 1155. *Gruszek (Cachrys TOURN.)*

—Kielicha kraj. 5zębny, rzadziej nikły. Płatki jajowate, całkie, wierzchołkiem wwinięte albo wgięte. Owoc nadržękły, w przekroju poprzecznym prawie obły lub prawie-mosznowaty: ziarnczaczki o 5 żeberkach całkiem tępych albo skrzydlatych, nagich lub guścizkowatych; łącznej, płaskiej i prawie równej szerokości siarnoczaczka. Nasiono jako wolne jądro, okryte licznymi smugami, a brzegiem głęboko wwinięte; z listniami sarodka rozchodzącymi się.

GAR. 1. *O. naszębny (C. odontalgica PALL.)*— Ziele trwałe: w którym — kłęb marchwiowaty, bardzo długi; lodyga do 2' wzniesiona, gałęzista w odnogi ku odniemkowi naprzeciwległe a górne często jeszcze raz rozgałęzione, nagie; liście wazystkie korzeniowe, dość liczne, wielokrotnie piérzastodzielne w łaty krótkie, równowazkie i prawie-3szczępne, zbliżone, szaro omszone; okółki liczne, o wielu promieniach długich a cienkich,— z okrywami i okrywkami najczęściej 5łatkowami, odpadającami; kwiatki żółte, z krajem niewyraźnym; owoce

podłużne, o żeberkach lekko-ściśnionych, nagich i gładkich. — Porasta miejsca suche i puste, w Azji północnej; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Ostry jego korzeń, wzbudza ślinienie i jest nader pomocnym w bólu zębów.

BODZAJ 1156. *Pastewna* (*Prangos* LINDL.) lub ***Prseparstwa***. — Kielicha kraj 5zębny. Płatki jajowate, całkie i wwinęte wiérzchołkiem. Owoc z podszyjczami przygniecionemi, w przekroju poprzecznym prawie-obły: ziarnozączki ściśnione od przodu, — o 5 żeberkach gładkich, w podstawie zgrubłych a w grzbiecie porozpłaszczanych w prostopadle strzydełka. Nasiono otoczone liaszemi smugami, a wwinęte w brzegach.

GAT. 1. *P. właściwa* (*P. pabularia* LINDL.). — Ziele trwałe. Kłęb wielki, mięsisty, do $1\frac{1}{2}$ w obwódzie, powstały z mnóstwa wypustków pozrastających wraz, pokryty od góry resztkami liści zeszłorocznych, a od dołu korzeniami włóknistymi; w każdym wypastku z wątkiem 2 liści. Łodyga środkowa, obła, sążniowa i wyższa. Liście na 2' długie, kilkakroć pierzastodzielne w łaty wązkie, całkowite lub drobno poszczępane i to najeźścięj troisto; z ogonkiem mocno pochwiastym w podstawie a ku górze obłym, drobno krésowanym i nagim, — a ogoneczkami 6—10łatkowemi. Okółki często oddzielнопłciowe, końcowe i kątowe, złożone, krótsze od liści podkwiatowych głęboko- i drobno-pierzastodzielnych w łatki 3dzielne, z których końcowa większa i 3zębna; z okrywami i okrywkami o 5 lub 6 łatkach jajowato-zaostrzonych i krótszych od promieńków. Owoce do $\frac{3}{4}$ " długie, uwieńczone 2ma zakrzywionemi szyjkami, wielkimi i mięsistym podszyjczem i skorkowaciałemi łateczkami kielicha. — Rośnie w Indyach wschodnich; kwitnie latem. — Należy do nader szacownych roślin

w swój ojczyźnie i w krajach sąsiednich; dostarcza albowiem, tak zwanego *siana tybetańskiego*. Używany mi bywają liście za paszę dla rogacizny, owiec i kóz, lecz koniom mają sprawić ślepotę?: przeciwnie zaś w owcach, niszcza mótlice— tucząc je nadzwyczaj prędko. Uprawa jej tém jest korzystniejszą, iż raz zasiana— trwając do lat 40, niepotrzebując żadnej około siebie staranności— rośnie nadzwyczaj bujnie, wydając wielki plon: dla tego przyznać jej należy palmę pierwszeństwa przed wszystkimi innymi pastewnymi roślinami, gdzie tylko podniebie dozwoli jej uprawy.

RODZAJ 1157. *Szczwół* (*Conium LIN.*).—

Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, nieco wykrojone, z koniuszkiem króciuchnym i wgiętym. Owoc jajowy, ściśniony z boku: ziarnczanki o 5 żeberkach równych, wystających, falisto-karbkowanych; z międzyżebrzami o licznych króciuchach lecz bez smug prawdziwych; z nadsadnikiem wrębnym w końcu. Nasiono przez rowek głęboko wcięte, jakby sfaldowane w połóż.

GAT. 1. *S. plamisty* (*C. maculatum LIN.*), dawniej także *Świnią Wszą* zwany.— Ziele 2roczne, całe nagie: którego— kłęb marchwiowaty, pojedynczy albo gałęzisty, białawy: łodyga 3—6' wzniesiona, obła, dęta, delikatnie- lub ku górze głębiej - bruzdkowana, rudo lub krwisto plamista, lśniąca, modrawo oszroniona, ku górze z gałęziami licznymi, często okręgowemi i zazwyczaj bez plam: liście ciemno-zielone, spodem bledsze, nieco lśniące, całkiem nagie, najniższe bardzo wielkie, 3 razy piérzastodzielne, na ogonkach prawie-obłych i dętych; górne mniejsze, 2 razy piérzastodzielne i na pochwach krótkich, wąskich, bruzdowanych i błoniasto obrzeża-

nych wprost posadzane; pierwsze o łatach pięrzasto-
dzielnych i wcinano-pilkowanych, a drugie tylko wci-
nano-pilkowanych — i to w zęby krótko - ciernisto zao-
strzone. Okółki liczne, prawie-płaskie, o 10—20 pro-
mieniach szorstkawych od wewnątrz; z okrywami o
5 albo 7 łatkach lancetowatych, kończystych, błoniasto
obrzeżonych i odgiętych, — a okrywkami połówkowemi,
o 3 lub 4 łateczkach z podstawy jajowatej lancetowatych,
kończystych i nieco zrosłych podstawami, zawsze krót-
szemi od okółeczków: kwiatki białe, drobne: owoce na
 $\frac{1}{8}$ " długie i prawie tyleż szerokie, szaro-cise; z żeber-
kami za młodu karbowanemi, później falistemi. — Zwy-
czajny tu i owdzie około dróg, po pustkowiach, rumo-
wiskach i nasypiskach, oraz po miejscach uprawnych
w Europie i Azji, a teraz i w Ameryce; kwitnie w lip-
cu i sierpniu. — Z wyjątkiem korzenia woni marchwi,
cała roślina jest odrażająca, zapachu niby mysiego
lub kociego moczu: lékarakiem jest *ziele Swiniój
Wszy, Ś. W. więkšej* albo *ziemiój* czyli *Szczwo-
ła plamistego* — herba Cicutae, Cicutae ma-
joris v. terrestris v. Conii maculati zawierają-
ce wiele *koniny*, któremu zawdzięcza swe skutki lé-
karskie i jadowite. Należy do nader odurzająco-jado-
witych i gwałtownie działających léków w cierpieniach
układu limfatycznego, jako to: w nabrzmieniach i stwar-
dzeniach gruczołów, w zółkach, dymnicach kiłowych i
innych pochodzących z zakażeń; we wszelkich wrzo-
dach złośliwych, skirowatych a nawet i rakowatych —
tak zewnątrz jako i wewnątrz zastósowywanych.
W ogólności — ze względu na użycie i skutki — bardzo
pobratymcza z *Weszką*, przed niedawnym czasem po-
częła znów dostarczać owoców, pod nazwiskiem *sta-*

ston. *Wesski*— *Semina Cicutae*; które atoli pręd-
ko porzucono.— (*Cicuta major*. LAM.).

Za odmiany tylko, poczynać można:

CIAT. 2; *S. tegi* (*C. strictum* TRATT.) bardziej niski i gałęziasty,
z okółkami wypustnymi;

CIAT. 3, *S. syberyjski* (*C. sibiricum* HOFFM.), nader wyniośle
i rozrosły we wszystkich częściach, z łatkami liści ostrzej piłkowa-
nemi:— a nawet i

CIAT. 4: *S. kroacki* (*C. croaticum* W. et K.), odmienny— le-
dygą bez piam; łatkami liści odległjszymi; a łateczkami okrywek
równoważkami i równemi lub nawet dłuższymi od okółczków.

RODZAJ. 1158. *Ziemniara* (*Araccha*
BANCER.).— Kielicha kraj niski. Płatki lancetowate albo
jajowate, całkowitz, z koniuszkiem wgiętym. Owoce u-
wieńczoney podszyczami ostrokieżnemi i grubemi, oras
szyczkami rozchodzącemi się a późniejsz podginanemi,
jajowato-podłużny, ściśniony z boków: ziarnczaczkami o 5
zęberkach równych, zaledwie karbowanych,— skraj-
nych obrzeżających; z międzyzębrzami wielosmugowe-
mi. Nasiono prawie-półoble, z rowkiem na łącznej.

CIAT. 1. *Z. jadalna* (*A. esculenta* DEO.).— Ziele
trwałe. Kłęb gruby, bulwiasty, guzowaty, do $\frac{3}{4}$ " w
średnicy, biały, żółty lub czerwonawy; wydający ku
górze liczne wypustki, ku dołowi 8—12 bulw obłych,
($\frac{3}{4}$ " i $\frac{1}{4}$ "), a pomiędzy niemi liczne drobne bulwki
wybiegłe w końcach w korzonki. Łodyga do 3' wznie-
siona, gładka, modrawo oazroniona i mniej więcej ga-
łęziasta. Liście całkiem nagie i żywo-zielone: najniższe
na ogonkach $\frac{3}{4}$ " długich i obłych z wyżłobieniem od
więzchu, 3 razy piérzastodzielne w łaty do 3" długie,
széroko-jajowate, ku podstawie piérzastodzielne a ku
końcom tylko weinane, zresztą grubo i nieumiarowo
piłkowane — w ząbki wybiegłe w koniec nabrzętki i

białawy: górnje zaś coraz krócej-ogonkowe aż do bezogonkowych, o łatach węższych i mniej piłkowanych: najwyższe tylko 3dzielne. Okółki końcowe i naprzeciwlistne, ogonkowe, 8—12promieniowe: bez okryw, lecz z okrywkami o 5 lub 6 łateczkach drobnych i szydłowatych; z kwiatkami krótkoszypułeczkowemi, brudno żółtawo-zielonymi, środkowymi zwykle płonnymi.— Dzikie rośnie w Kolumbii równie jak i uprawna; także i prawie w całej środkowej i większej części południowej Ameryki, a obecnie w Indjach zachodnich i po sąsiednich wyspach: kwitnie w listopadzie i grudniu.— Jest ona jedną z najważniejszych roślin dla tamtych krajów; jak tego dowodzi tyle rozpostarta jój uprawa; albowiem bulwy przewyższają w dobroci ziemniaki, dostarczając pożywnego i jak najstrawniejszego pokarmu; do tego stopnia, że nawet chorem. dyetetycznie zalecanemi bywają: jak świadoczy WARSZWIŁOZ (tyle zastulżony ze swych własnie w tych krajach przez wiele lat odbywanych podróży zbierawczych), w Sts F^e de Bogota wyrabiają z nich w nadzwyczajnych ilościach mączkę, stanowiącą w handlu gatunek *Arrow-root*. Chociaż roślina ta lubi położenia wyższe i chłodniejsze, nie można jednak mieć nadziei, ażeby jój uprawa w naszym podniebiu udać się mogła, chociaż już o tém mierzono!— (*Conium Aracacia* Hook.).

RODZAJ 1159. *Præputia* (Smyrniuni LIN.).— Kielicha kraj nikły. Płatki lancetowate albo eliptyczne, całkie, kończyste, z koniuszkiem wgiętym. Owoce ściśniony z boków, mosznowaty: ziarnczaczkii nerkowato-kulistawe, o 5 zębiskach, z których 3 grzbiętowe wystające i ostre, a 2 skrajne obrzeżające i ni-

kie; międzyżebrza 1smugowe; a nadsadnik 2dzielny. Nasiono wwinięte.

GAT. 1. *P. Girt* (S. *Olusatrum*, LIN.), także *Girz*, *Gir* i *Gier*. — Ziele 2roczone, całe nagie: z korzeniem grubym, marchwiowatym, gałęzistym; zewnątrz czarniawym, a wewnątrz białawym i pełnym soku ostro- i gorzko-korzennego: z łodygą około 4' wzniesioną, obłą, bruzdowaną, gałęziastą w odnogi górą naprzeciwległą: z liśćmi kerzeniowymi ogonkowymi, początkowo 3-szczępnymi lub 2 rasy 3szczępnymi, a później wielokrotnie 3szczępnymi — w łaty jajowate, dość wielkie, tępe, prawie klinowate w podstawie, boczne nierówno-połówkowe, a wszystkie w brzegu nierówno-tępe- i krótko-cier-nistokończysto palkowane, zresztą ciemno-zielone i ogrubnie; łodygowymi zaś posadzanymi wprost na pochwach szerokich, wietkich, błoniastych i rzęsowanych, tylko fraz 3szczępnymi; najwyższymi zwykle naprzeciwległymi, o łatach bocznych często 2łateczkowych: z okółkami wypukłymi, 10 — 20promieniowymi; bez okrywy lub z łałkową; z okrywkami niewielołatkowymi, bardzo krótkimi, z szerokięj podstawy równowazko-syddłowatemi: z kwiatkami mieszanopłciowemi, żółto-zielonawymi: z owocami jajowymi, czarnymi. — Często po miejscach wilgotnych i cienistych, w Europie zachodnięj i południowęj; kwitnie w maju i czerwcu. — Od najdawnięjszych czasów używanymi były tęj przyjemnie wonnęj rośliny korzenie, jako czyszczące krew, otwierające i pędzące mocz; owoce zaś korzenne, na podobieństwo ianych okółkowych: młode pędy i liście u dawnych Rzymian, dostarczały ulubionęj jarzyny; na któryto cel niemało jęj uprawiano.

Prawie nic nie różniła się w zastosowaniu lekarskiem :

Gar. 2. *P. przerosła* (*S. perfoliatum* MILL.), także *kretajską* lub *Dzięblem kretajskim* mieniona:— odznaczająca się, obok podobnego korzenia, nieco niższym wzrostem; łodygą ku wierzchołkowi prawie-skrzydlasto kątowatą, opatrzoną tamże— liśćmi żółtawo-zielonymi, sercowato-jajowatymi, 2—4" długimi, całkimi i tylko karbowano-ząbkowanymi, a tak dalece obejmującymi łodygę— iż się wydają być jakby przerosłymi,— w odziomku zaś z tymiż zaszcępnymi; oras okółkami końcowymi, całkiem bez okryw,— o promieniach na 1" długich i nagich,— okółczakach małych; kwiatkami żółtymi, również mieszanopłciowymi; a owocami kulistymi, do $\frac{1}{8}$ " w średnicy, krótszymi od szypuleczek:— rosnąca po górach i wzgórzach zarosłych Europy południowej i wschodniej, oraz przyległych wysp; kwitnąca latem.— (*S. Dioscoridis* SPR.).— Także i

Gar. 3. *P. okrągłolistna* (*S. rotundifolium* MILL.): różna od poprzedzającej, jedynie łodygą zupełnie obłą, a liśćmi okrągławymi i całobrzegimi lub też zaledwię-ząbeczkowanymi.— (*S. Dodonaei* SPR.).

PODRODZINA III.

Wgiętonasionowe (*Coelospermae* KOCH.).

Nasienie na łącznej podgięte od podstawy ku wierzchołkowi końcem swym dółnym.

RODZAJ 1160. *Saparyca* (*Bifora* HOFFM.).

— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym,— z których zewnętrzne równe lub też prawie - promieniowate i wrębne. Owoc mięsniowaty; ziarnczątki prawie-kulisto brzuchate, ziarnkowato-pomarszczone, o 5 króskach wtłoczonych i nikłych,— z których 2 boczne półkružne po przed krajem łączące; bez smug; z łączną o 2 szparkach dziurkowatych; nadsadnikiem zaś 2dzielnym i przyroslym z obu stron. Nasiono od podstawy ku wierzchołkowi wgięte.

GAT. 1. *S. promieniejąca* (B. radians BIBEST.).— Ziele roczne: korzeń wrzecionowaty; łodyga na $1\frac{1}{2}$ ' wzniesiona, kątowata, gałęzista, naga; dólne liście 1 lub 2 razy piérzastodzielne w łaty klinowate, 3—wielo-szczepne, a łateczki tępawe,— górne zaś drobniej-łateczkowe; okółki 6promieniowe, bez okryw,— a okółeczki 7—9promieńkowe i promieniejące, z okrywkami 1—3-łateczkowemi; kwiatki białe, wszystkie płodne.— Dość zwykła pomiędzy zbożem, w Europie wschodnio-południowej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Cała nadzwyczaj korzenno-wonna na podobieństwo *Kolędzy*, z wyjątkiem obojętnych jej owoców; używaną bywa teraz jako przyprawa, a dawniej bywała jako lek pobudzający.— (*Coriandrum testiculatum* BIBEST.).

GAT. 2. *S. Loureira* (B. Loureiri KOST.): odmienna, tylko— 3 łatkami okrywek wieloszczepnemi i owocami nadzwyczaj mocnokorzennymi;— pospolita dzika i uprawna w Chinach i Kochinchinie,— należy także do ulubionych przypraw.— (*Coriandrum testiculatum* LOUR.).

RODZAJ 1161. *Kolędra* (*Coriandrum* LIN.).— Kiełch o 5 zębach nierównych, ostrych i trwałych. Płatki przewrotnie-fajowate; wykrojone, z koniuszkiem wgiętym,— zewnętrzne promieniejące i wrębne. Owoce kulisty, 10zeberkowy, zaledwie rozdzielający się w ziarnczaczkach; wszystkie 5 zeberek głównych przypłaszczone i pogięte; szwowe— oprócz 4 skrajnych— więcej wystające i grzbieciste; międzyzebra bez smug; łączna 2smugowa; nadsadnik do wpół wrębny, podstawą i wierzchołkami przyrosły a środkiem wolny. Nasiona na wewnątrz wklęsłe, pokryte błoną wolną.

GAT. 1. *K. siewna* lub *pospolita* (*C. sativum* LIN.), także *Pieprz polski* u dawnych.— Ziele roczne, całe

nagie, przenikliwej woni i smaku: z korzeniem długim, cienkim i krętym: z łodygą do $1\frac{1}{2}$ '' wzniesioną, obłą, gładką, nagą, rdzenną, górą rozgałęzioną: z liśćmi dółnymi długoogonkowymi, 3łatowymi i pierzastodzielnymi w łaty i łatki jajowate, wcinano-pilkowane, lub 2 — 3szczepne; reszta zaś bezogonkowe, 2 i 3 rasy pierzastodzielne w łatki lancetowato-równowąskie, całobrzegie, często jeszcze 2—3dzielne i zastrzone: z okółkami końcowymi i naprzeciwiłastnymi, dość dłuższypułkowymi, płaskimi, 3—5promieniowymi; bez okrywy lub z tąż 1łatkową, równowąską albo 3szczepną; z okrywkami połówkowymi, o 1 albo 3 łateczkach równowąskich i odstających: z kwiatkami 6 do 15 w okółceczku, białymi lub różowymi przed rozwinięciem, — środkowymi zazwyczaj płonnymi, a skrajnymi znacznie większymi: z owocami do $\frac{1}{6}$ '' w średnicy, blade ciszowo-żółtymi. — Powszechna pomiędzy zbżem w Europie południowej i na Wschodzie dzika, a uprawna wszędzie po ogrodach; kwitnie w czerwcu i w lipcu. — Leńkarskimi były nasiona *Kolędry* — semina *Coriandri*, używane na podobieństwo innych okółkowych; także ziele, zastosowywane zewnętrznie w wąglikach, wrzodach złośliwych itp: powszechnie zaś pierwsze należą do częstych przypraw mięsów, zwłaszcza solonych, wędzonych i marynowanych — trudniej strawnych.

RODZINA CLIVII.

Dięglcowate (Araliaceae ENDL.).

Kwiaty obu- lub mięszano-płciowe, umiarowe, kątowne albo końcowe, już w okółkach lub główkach prostych, już ułożonych w grona albo więchy z nich zło-

żone, nagich. alboli tée z okrywkami. Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; kraj zwykle krótki, całki albo ząbkowany; wolny. Korona o 5—10 płatkach, osadzonych na krawędzi krążka nadjajnikowego, naprzemianległych z kielichem, w przedkwitnieniu łuszczykowatych, w czasie kwitnienia rozwartych, albo niekiedy czapeczkowato spojonych wierzchołkami,— a czasem i żadna. Pręciki osadzone wraz z płatkami w liczbie im odpowiedniej naprzemianległe, rzadziej w 2 razy większej liczbie; nitki krótkie, wolne, obłó-szydelkowate, czasem tylko 2dzielne; główki wewnątrzwrotne, o 2 woreczkach naległych, naprzeciwległych i otwierających się w podłuż. Jajnik zrosły z kielichem, uwieńczony krążkiem, 2- do 15-komorowy; komory 1zależkowe; załączki uwieszzone w wierzchołku, wywrócone; szyjki w liczbie komór, wzniesione i schodzące się lub czasem i zrosłe, rzadko rozwarne, a najrzadziej prawie-żadne; znamiona pojedyncze. Owoc jagodowaty lub bezsoczysty, uwieńczony krajem kielicha, 2- do 15-komorowy; z wówcnią często wolną, tworzącą pesteczki pergaminowate lub błoniaste, 1nasionowe, w niektórych komorach niedostające. Nasiona wywrócone, ze skórką skorupiastą, niekiedy obrzeżone; o białku okwitém i mięsistém. Zarodek w wierzchołku owocu krótki, prostoległy; listnie listnające; rostek górny, dotykający znaczka, dłużej od listniów.— *Drzewa, krzewy a rzadko zioła trwałe; z sokiem wodnistym; z łodygami i gałęziami oblami, często pnąciami lub kormienopustniami, a wtedy jakby pasożytne; liście naprzemian- rzadziej naprzeciw-ległe, już całkie lub dłoniasto wcinane, już piérzaste lub palczaste, na długich ogonkach rozszerzonych w zgrubłej podstawie; bez przylistków.*

RODZAJ 1162. *Pitmaczek* (*Adoxa* LIN.).—

Kielich rurką zrosły z jajnikiem; z krajem w półgórny, króciuchno-2- lub 3-wrębnym. Płatków 4—5, osadzonych na kraju kielicha, rozplaszonych i spojonych podstawami. Pręcików 4 albo 5, osadzonych pomiędzy płatkami; z nitkami 2dzielniemi, dzierzającemi po 1 woreczku główki tarczkwatym. Jajnik dółny, 4—5komorowy; salańków po 1mu w komorze, uwieszonych i wywróconych; szyjek 4—5, szydełkowatych; znamiona na nich pojedyncze. Jagoda zielno-mięsista, środkiem otoczona ząbkami kielicha, uwieńczona szyjkami, 4—5- lub przez zronienie mniej-komorowa; z komorami 1nasionowemi. Nasiona wywrócone, ściśnione, obrzęte błoniasto.

GAT. 1. *P. właściwy* (*A. Moschatellina* LIN.), czyli *Pitmeko*.— Ziółko trwałe, całe nagie: kłęb mały, biały, czółgający się, mięsistawo łuskowaty; łodyga około 4" wzniesiona; liście korzeniowe długoogonkowe, trójsto-pięrzastódzielne w łaty ogoneczkowe 3dzielne i wcinane w łateczki— podłużne, tępe i ciernisto-zaostrzone, z ogonkiem z młodą wwinęty, — łodygowych zaś 2, naprzeciwległe, krótkoogonkowe, 3dzielne w łatki 2—3łateczkowe; a ponad tymi, na dłuższej i nagiej szypułce, kupka z 5 kwiatków drobniuchnych, bezszypułkowych, kostkowo ułożonych, zielonawych,— z których zazwyczaj końcowy 4- a boczne 5-liczebne we wszystkich częściach,— każdy zaś z 2 przysadeczkami; z jagodami zielonawemi, woni poziomek.— Pospolity po zaroślach, gajach i mniejszych lasach, szczególnie na spadziściach wilgotnych; kwitnie w marcu i kwietniu.— Dawniej *korzeń Pitmaczka*— *radix Moschatellinae* odpowiedniej woni, używano do gojenia ran.

RODZAJ 1163. *Wszeciek* (*Panax* LIN.).— Kwiaty mięszanopłciowe. Kielich rurką zrosły z jajnikiem; o kraju króciuchnym, górnym i nikło-5zębnym. Płatków 5, osadzonych na kraju. krążka nadjajnikowego, roztwartych. Pręcików 5, osadzonych z płatkami, naprzemianległych z nimi; nitki krótkie; główki 2woreczkowe, naległe. Jajnik dółny, 2komorowy; komory 1zależkowe; zalążki wiszące i wywrócone; szyjki 2, rozchodzące się; znamiona pojedyncze. Jagoda ściśniona, kulistawa lub mosznowata, rzadziej obła albo przewrotnie-ostrokłęzna, o 2 komorach 1nasionowych. Nasiona wywrócone.

GAT. 1. *W. właściwy* (P. Schin-seng NEES.).— Ziele trwałe: kłęb marchwiowaty, mniej więcej gałęzisty, obrączkowany, żółtawo-biały; w starych roślinach prawie płożący się daleko, z powieszanemi bulwami do 3" długości, powydłużanemi w grube korzenie włókniste: lodyga na 2' wzniesiona, pojedyncza, obła, całkiem naga lub też omszona górą: liście 3 lub 4 okrągowe na wierzchołku téż, na ogonkach 2—6" długich, obłych, z wierzchu głęboko wyłobionych, w podstawie nabrzmiątych, nagich lub z rzadka włosistych,— pomiędzy którymi czasem jawią się małe wątki listków równowazkich, niewykształconych; z blaszką z 5 łat długogoneczkowych, podłużnie - lancetowatych, długokończytych, (9" i 2"), 2 razy piłkowanych ostro lub prawie wcinanych, nagich alboli téż z wierzchu rozrzuconowłosistych a spodem omszonych,— z których 2 skrajne zawsze mniejsze od 3 środkowych. Szypułka końcowa, prawie równa lub dłuższa od ogonków, rzadko pojedyncza lecz najczęściej w pewnej wysokości 3dzielną lub okręgowo rozgałęziona, na każdej odnodze dzierżąca

po okółku pojedynczym, 15 — 30kwiatowym, okrągłym,— każdy z okrywą z wielu łatek lancetowatych lub prawie-ościстых i krótkich: kwiaty męskie i żeńskie, zielonawe, o działkach i płatkach ostrych, a 2 albo 3 szyjkach: jagody zaś kuliste, niewyraźnie-3łatowe lub prawie-nérkowato 2łatowe, wielkości trześni, szkarłatne, gładkie i lánące.— Zwykły w Japonii, w Chinach, w Tartaryi i Nepaulu; kwitnie w czerwcu i lipcu.— *Korzeń Wszechléka*— radix Ginseng pod nazwiskiem ludowém Ninsi, należy do najslawniejszych i najpowszechniejszych léków w Chinach i Japonii, gdzie niemal wszystkie choroby nim léczą; nawet i do Europy poczęto go sprowadzać i przepłacać na wagę złota; atoli pokazało się, iż nie zasługuje na podobną wziętość— i wreszcie wkrótce zarzucono. Chińczycy prócz tego używają liści za herbatę.

Tychże samych skutków, mają być korzenie

GAT. 2. *W. pięciolistnego* (*P. quinquefolium* LIN.): ziela bardzo zbliżonego i w postaci do poprzedzającego; ale — z kłębem cieńszym i zaledwie 2—3odnogowym; z łodygą zarówno z resztą rośliny nagą, na 1½' wysoką, ku górze wraz z ogonkiem ciemnoczerwonawą; z liśćmi potrójnymi w okręgu, pięciornie dłoniastodzielnymi, długoogonkowymi zarówno z ich łatami, — które przy tém są przewrotnie-jajowate, krótko-zastrzone, (4" i 2"), 2 rasy piłkowane, a 2 skrajne o pół mniejsze od środkowych; z okółkami na szypulce pojedynczej i krótszej od ogonków, pojedynczymi, półkulistymi i wielokwiatowymi; z kwiatami zielonawo-białymi, działkach i płatkach tępych; a jagodą kulistawo-ściśnioną, szkarłatną: — rosnącego po lasach górzystych Ameryki północnej, od Kanady do Karoliny; kwitnącego w czerwcu i lipcu: — którego korzeń do Chin i Japonii sprowadzany i jako *Ginseng* używany, od miejscowych sadawanym bywa w miejscu lukrecyowego, a w handel puszczany za grzechotnicowy:— oraz

GAT. 3. *W. trzylistnego* (*P. trifolium* LIN.): odmiennego — kłębem kulistawym; liśćmi troisto-liczebnie ułożonymi i dzielnymi w

łaty prawie - bezogonkowe; długoszypułkowymi okółkami; oraz jagodami zielonawymi i 3pesteczkowymi. — (*Aralia triphylla* Pom.).

GAT. 4. *W. krzewony* (*P. fruticosum* LIN.). — Krzew lub drzewko całe nagie i bezbronne, 8' dorastające a grubości ramienia; z gałęziami soczystymi, łamnymi i rozdrobnionymi na gałązki liczne, zielne, zielone i ciso prążkowane; z liśćmi do 15" długimi, poodginanymi, nieumiarowo 2 albo 3 razy piérzastodzielnymi, na długich i w podstawie nabrzemiałych ogonkach, — o łatach ogoneczkowych, podłużnie-jajowatych aż do lancetowatych, zaostzonych, (3" i 1 1/2"), głęboko-, grubo- i miękkocierństo-piłkowanych lub prawie-ząbkowanych, — z których we wyższych zawsze krótsze i węższe, a zewnętrzne często 3wcięte lub szczępne; z wiechą rozpostartą, baldaszkowo-gronowatą, z szypułką i szypuleczkami ciso-czerwonawo-prążkowanymi, — o okółkach drobnych i prawie-nagich; z kwiatkami zielonawymi, — o kielichach drobnoząbeczkowych, a płatkach prawie-równowązkich i grubych a poodginanych; z jagodami kulistawymi, lekko-ściśnionymi, zielonawymi i 2—3komorowemi. — Pospolity na Jawie i Molukkach dziki, a uprawny tamże oraz w Chinach i Kochinchinie; kwitnie od czerwca do września. — Roślina wonią i smakiem do pietruszki lub selera zbliżona, używaną bywa we wspomnionych krajach jako lék — w trudném moczeniu, w puchlinie, w kilawce i w. i. cierpieniach; także jako jarzyna lub przyprawa.

Bardzo pewinowatym z dopiéro co opisanym gatunkiem, tak własnościami jako i skutkami, jest

GAT. 5. *W. warzęchowaty* (*P. cochleatum* DC.): — krzew drzewkowaty do 12' wysoki, niekiedy i do 1' gruby, bezbronny, w odziomku, z również łamnymi a grubemi gałęziami, pokryty korą

kruchą i blisnowato-pomarszczoną; o liściach mnogich ku końcom gałęzi, naprzemianległych, swiętych przez swój znacany ciężar, ogonkowych, sercowato-jajowatych i zaokrąglonych, warzęhowato-wklęsłych, nieco-łatkowato ząbkowanych, ciernisto-rzęsowatych w brzegu podniesionym, grubych, tęgich, nagich, z wierzchu ciemnozielonych a spodem bledszych; o okólkach drobnych i szbto-główkowatych na włoskowatych szypułkach; z kwiatami zielonawymi: — rosnący tam gdzie i poprzedzający, a kwitnący w porze skwarnąj: — który, oprócz równego z nim zastosowania tak lékarskiego jako i gospodarckiego, ma być prócz tego bardzo skutecznym w obieraniu piersi i na wzbudzenie potów; liści jego używają za talérse i ezarki, — a wyścającego się liposoku podobnego do Opopanaku lecz nieco gorzkiego, także jako léku.

RODZAJ 1164. *Dzięgielec* (Arailla LIN.) także *Dzięgława*. — Kielich rurką zrosły z jajnikiem; o kraju króciuchnym, całkim lub 5zębnym. Płatków 5, osadzonych na krawędzi kraźka nadkwiatowego, wolnych i rozwartych. Pręcików 5, osadzonych wraz z płatkami naprzemianlegle; z nitkami krótkimi; z główkami naległemi, 2woreczkowemi. Jajnik dólny, 5—10komorowy; komory trwałkowe; zalążki wiszące; szyjek 5, rozchodzących się; znamiona pojedyncze. Pestczak jagodowaty, żeberkowany, uwieńczony krajem kielicha i szyjkami, 5—10pesteczkowy; pesteczki pergaminowate, 1nasionowe. Nasiona wywrócone.

GAT. 1. *D. nagolodygowy* (A. nudicaulis LIN.). — Ziele trwałe, prawie-bezlodygowe: którego — kłęb o licznych wypustkach długich, grubości pióra, gałęzistych, — a na każdym 1 liść korzeniowy, bardzo wietki na 6calowym ogonku 3dzielnym, a na każdój jego odnodze — wielka łata piérzastodzielna w 5 lub 3 łatki podłużnie-jajowate, kończyste lub zaostrome, (3" i 1½"), ostro 2 rasy piłkowane i nagie, — niekiedy zaś z odnogami ogonka widlastemi i każdą 3łatową; głąbik z boku

liścia, krótszy od niego, do 8' wzniesiony, nagi, ku końcowi 3dzielny, o tyłuż okółkach bez okryw, — z kwiatai białawymi, a ich płatkami podginanymi; owoce ciemno-czerwone. — Znachodzony po lasach Ameryki północnej od Kanady do Karoliny; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Cały korzenno-balsamiczny, używanym bywa w miejscu na poty, w chorobach piersiowych, wyrzutach skórnych, we wrzodach, w kile, w gościecu, w nieżytych i w. i: — zwłaszcza jego korzeń, znany w handlu jako *Sarsaparylla szara* — *Sarsaparilla cinerea*, przymieszany do innych prawdziwych.

W tenże sam sposób, zastosowanymi bywają także korzenie

Gat. 2. *D. groniatego* (*A. racemosa* Linn.): z kłębem mięsistym, grubym, gałęzistym; z łodygą do 4' wzniesioną, obłą, brzdawaną, rdzenistą, nagą i rozsochato-gałęziastą: z liśćmi wielkimi, na ogonkach długich, nagich lub lekko omszonych i 3dzielnych, dzierżących łaty 2razyszczepne lub też 2parowo-pięrzastodzielne — w łatki ogonkowe, różnie-jajowate, (6" i 3½") a niektóre mniejsze, nieco sercowate lub nierówno zaokrąglone w podstawie, wązko-kończyste, ciernisto-ząbkowane piłkowane w ząbki prawie-rzęsowato-pięczkowane; ciemno-zielone, a spodem jaśniejsze, nagie — tylko na nerwach spodkowych rzadka włoskowane: z okółkami drobnymi, półkulistymi, 10—25kwiatkowymi, w wiechach zbitych i miękkowłosych, — o okrywach małych z kilku łatek równowazko-szydłowatych; z kwiatai rostwartymi, zielonawo-białymi: owocami zaś kulistawymi, 5żberkrowymi, ciemno-czerwonymi: — porastającego góry lesiste w Ameryce północnej, od Kanady do Wirginii; kwitnącego od czerwca do września; — którego jagody także jadają, jako smaczne: — oras

Gat. 3. *D. cierniatego* (*A. spinosa* Linn.): który — oprócz że jest krzewem albo drzewem 12' wysokim — odznacza się dobitnie: pnia grubością ramienia, małą gałęziatością, obok pokrycia onegoż wraz z ogonkami i nerwami zakrzywionymi cierniami: liśćmi niekiedy przeszło 3' długimi, — z których dolne 2 lub 3 razy pięrzastodzielne w 3 do 7 par łatek ogonkowych, z obu końców całobrzegich a pośrodkiem nieco-piłkowanych; jajowatych, zaostzonych, nagich, z

wierzchu ciemno- a spodem białawo-zielonych, — a górne mniej wcinane w drobniejsze i węższe łatki: wiechami końcowymi, wzniesionemi, bardzo gałęzistemi, na 1' i dłuższemi, gwiazdkowato-włosisto aksamitowemi, — z 200 czasem okółków małych, półkulistych, około 30kwiatkowych, a pod każdym o przysadku lancetowatym małym i czerwonym, — z okrywą o kilku łatkach podobnych tymże: kwiatkami białawymi: jagodą zaś 3—5graniastą: — zwyczajnego w południowych prowincjach Stanów zjednoczonych, zwiaszcza w Pensylwanii; kwitnącego w lipcu i sierpniu.

RODZAJ 1165. *Blussca* (Hedera LIN.).—

Kielich rurką zrosły z jajnikiem, a z krajem górnym króciuchnym i całkim lub 5zębnym. Płatków 5—10, osadzonych na krawędzi krążka nadjajnikowego, wolnych, rozwartych. Pręcików 5—10, uczépionych z płatkami naprzeciw- lub naprzemian-legle; o nitkach krótkich; a główkach naległych i 2woreczkowych. Jajnik dólny, 5—10komorowy; komory 1zależkowe; załążki wiszące; szyjek 5—10, wzniesionych albo schodzących się, lub też czasem i zrosłych w jedną; znamiona pojedyncze. Jagoda uwieńczona krajem kielicha i szyjkami, 5—10komorowa; komory 1nasionowe, błoniaste. Nasiona wywrócone. Zarodek w szczycie białka mięsistego i nadrostkami wnasienni pomarszczonego prostoległy, z rostkami górnym.

GAT. 1. *B. pospolity* (H. Helix LIN.) zwany *skalnym, czarnym, najmniejszym*. — Krzew zawszezielony, w starości z pniem i do 10' grubiejącym, ściśnionym, wspinający się z pomocą ssawkowatych korzonków do 50' po skałach, murach, drzewach; który w razie płżenia się po ziemi, nigdy nie zakwita. Liście ma skórzaste, długoogonkowe, naprzemianległe, nagie, lánące, ciemnozielone z wierzchu i biało-żyłkowane; spodem jaśniejsze, całobrzegie lecz 5kątne lub tyleż-

łatowe, z łatą końcową większą i kończystą, a w podstawie sercowate, (2" i 2"),— z wyjątkiem na gałęziach kwiatowych zawsze jajowatych albo eliptyczno-rombowych, a na najwyższych prawie-lancetowatych: okółki szypułkowe, pojedyncze, końcowe lub kątowe, niekiedy po 3—5, tworzące grono, 10—20kwiatowe i prawie-kuliste; z szypułkami omszonymi gwiazdkowato; z okrywkami malёнkiemi, jajowato-lancetowatemi: kwiaty zielonawo-białe, o kielichu kraju 5zębnym odpadającym, o płatkach początkowo powwijanych a później poodginanych i podłużnych: jagody zaś kuliste, czarne, o 5 komorach— z których zwykle 2 do 3 bywają zronione, dojrzewających dopiero w drugim roku.— Pospolity po lasach w całej Europie; kwitnie w październiku i listopadzie, lecz u nas nigdy.— Dawni lekarze zadawali *liście, jagody, drzewo i liπόzywieć* — *Bluszcza drzewnego*— folia, baccae, lignum et gummi-resina — *Hederæ arboreae*, jako gorzkościągające i lekko-korsenne, w kurczach i na wzbudzenie potów; dziś atoli saledwie gdzieśgdzie używają się jeszcze liście i to zewnętrznie, do gojenia wrzodów nieczułych, do opatrywania źródełek i t. p.

Podobnież zastósowywanymi bywają:

Gar. 2. B. drzewony (*H. arborea Sw.*):— wyrastający w drzewko do 20', o pniu gładkim i gułziatym a bezbronnym; liściach jajowatych, kończystych, (6" i 3"), niewyraźnie-karbowanych, świeżonych ku podstawie, z obu stron nagich, piérzastonarwowych, błoniastych; gronach końcowych, wzniesionych, tęgich, skupionych, powstałych z okółków na szypułkach dłuższych od kwiatów, z łatkami zeschniętych okrywek ostremi i wklęśłemi; kwiatach białawych z szyszką 5—6dzielną; o jagodach kulistawo-5—6-kątnych:— zwykłego po lasach górskich na Antyllach, Jamaice, Portoriko:— (*Aralia arborea Lam.*):— oraz

GAT. 3. *B. żółtoowocowego* (*H. chrysocarpa* WALSH.), zwanego drzewnym *białym*, poczytywanego słusznie za odmianę *pospolitego* znacznie większą i różniącą się: — liśćmi eliptycznymi z podstawą klinowato-zwężoną na gałęziach kwiatnych; skypułkami łuskowanemi; oraz owocami żółtymi i zawsze 5nasionowymi; — rosnącego ku północy Indyi wschodnich: — którego właściwie gałęzki opiewanemi bywały przez starożytnych poetów, jako używane do wieńczenia. — (*H. poetica* HORR.).

SPIS ABECADŁOWY POLSKI,

nazwisk — roślin, ich różnych działów, płodów lekarzskich
i przemyślowych, oraz narzędzi roślinnych — użytych
w niniejszem piśmie.

- Achovai 1628.
Afrykanki 1836.
Aksamitek 1836.
Aminiek 2118, 2121 — większy 2121; Zębodłubka 2122.
Amoniacznik 2159 — właściwy 2159.
Amoniak 2158, 2160.
Anyż 2128.
Anyżek 2128.
Anyżkowiec 2137 — właściwy 2137.
Arciok bezostny 1911.
Arcydzięgiel 2152 — ciemnoczerwony 2154; Gmelina 2154; lékarski 2152; nadbrzeżny 2154; zbiegającolistny 2154.
Asklepiadyna 1660.
Azorka 2103 — Gilliesza 2103.
- Babia d... 2119.
Babia rzyć 2109.
Babia sól 2148 — nadmorska 2149.
Bagienko 1732, 1742 — złote 1742.
Bagno 1734 — świnię 1744; świńskie 1733; szorstkolistne 1745.
Barszcz 2169 — dzielny 2171; polski 2169; pospolity 2169; sercowaty 2171; strojny 2170; węlnisty 2171; wodny 2164.
Barszcz 2171.
Barwica 1981 — barwińska 1983; czerwona 1982; górską 1983; ślinogorzowa 1982; właściwa 1983; wonna 1981.
Barwinek 1638 — drobnokwiatowy 1640; mniejszy 1639; większy 1640.
Bataty 1578.
Bażyna 1746.
Bdelium 2180 i 2181.
Bendwin 1755 — migdałkowy 1756; pospolity 1756.
Bendźwinowiec 1754 — lékarski 1755.
Benzoes 1755.
Bernardynek 1904.
Bez 2086 — czarny 2087; czerwony 2088; górny 2088; Haba 2088; koralowy 2088; leśny 2088; niški 2088; pospolity 2087; poszarpany 2088; turecki 1664.
Bezmiar 1784 — kłosowy 1785; nastroszony 1785.
Białobród 1720 — Richego 1721.
Biedrzeńiec 2126 — Anyż 2128; czarny 2127; Hanyż 2128; pośredni 2127; Rospiłkamię 2126; strzępiasty 2127; wielki 2127.
Blekot 2138 — ogrodny 2138; wyniosły 2139; zbożowy 2139.
Blekotek 2184 — bulwiasty 2185.

- Bliźniński wonne 1969.
 Błuszcz 2207 — czarny 2207; drzewny 2208 i d. biały 2209; najmniejszy 2207; pospolity 2207; skalny 2207; sóltoowocowy 2209.
 Bławat 1900.
 Bławatek 1900 — górski 1901.
 Błociszek 2116 — bocznokwiatowy 2117; wężłokwiatowy 2117.
 Bobownik 2129 — wielki 2130.
 Bobkowa Róża 1647.
 Bobrek 1606 — trójlistny 1606; wiosenny 1607.
 Bobrkowe 1606.
 Bokobliśn 1595 — karyntyjski 1596; kółkowy 1595.
 Borak 1560 — lékarski 1560.
 Borakowe 1549.
 Borownicowate 1703.
 Borowina 1748.
 Borówka 1747 — baldaszokronowa 1749; Brusznica 1749; Czernica 1748; Kamioneczka 1749; Łochynia 1750; ulistniona 1749.
 Borówki 1748 — australiska 1720.
 Borówkowate 1745.
 Boże drzewko 1864.
 Bożybyt 1825 — nadmorski 1826; właściwy 1826; wyższy 1826.
 Boży dar 2100.
 Bożydrzew 1864.
 Bożydrzewko 1864.
 Boży mech 1947.
 Bób *Śgo. Ignacego* 1818.
 Broca 1978.
 Brodawiec 1547 — europejski 1547; większy 1547; właściwy 1547.
 Brodawnik 1946 — pospolity 1944; właściwy 1946.
 Brodnik 1665 — falistolistny 1666.
 Brzozna 1614.
 Brusznica 1749.
 Brzęczyniec 1628 — Ahovsi 1628; lécsany 1629; Manghas 1630; mléczny 1629; serduszkowaty 1630; Tanghin 1630; właściwy 1628.
 Brzoskiew morska 1571.
 Brzuchokwiat 1602 — wielokwiatowy 1602; sólwikowaty 1603.
 Bucień 2122.
 Bulwa 1830.
 Bylica 1857, 1860 — alpejska 1870; Bożydrzewko 1864; chańska 1865; Cytwar 1866; Draganek 1861; drobnolistna 1861; drzewna 1870; Estragon 1861; Gliśnik 1865; Głupich 1861; lodowinowa 1871; Piotyn 1869; polna 1861; pomorska 1862; pontycka 1868; pospolita 1867; roсна 1865; skupiona 1866; swojska 1867; sawajcarska 1863; szupowa 1863; żydowska 1867.
 Bylnik 1867.
 Bzowe 2063.
 Bzówki 2068.
 Caloc 1658 — strojnokwiatowy 1658.
 Carz ziele 1793.
 Centuryra 1599 — mniejsza 1599; wielka 1898; sólta 1601.
 Cewczyniec 1661 — przeczasznający 1661.
 Chaber 1897 — Bławat 1900; czarny 1899; górski 1899 i 1901; Jasieniec 1898; kątolistny 1901; korzeniasty 1903; letni 1902; ostowaty 1902; Przestrzelon 1898; Świérznica 1900.
 Chabrek 1897 i 1900.
 China — Abomasies 2054; *Amaryllis*

2050; Anaransada 2046; *Atakamez* 2061; *boławińska* 2046; *s Bogoty* 2053; *brazylijska nowa* 2059; *ciemista* 2064; *cisa* 2049 i 2054; *czerwona* 2057— *blada* 2055, *herkowitza* 2058, *s Kwicko* 2046, *lizajcowa* 2058, *nowa* 2055, *twarda* 2058; *czerwonawa* 2055; *choubarowa* 2061; *falszywa* 2037 i 2039; *gérna* 2036; *Guamalies* 2054; *hiszpańska* 2057; *Huamalies* 2047 i 2054— *biała* 2054, *rdzawa* 2054; *Huanuko* 2047 i 2048— *cisa* 2047, *karczasta biaława* 2047, *rdzawa* 2048; *Jaen*— *blada* 2048, *ciemna* 2046, *cisa* 2046, *czarniawa* 2046; *Kahisja* 2044— *lekka* 2046; *karabska* 2037; *kartagońska*— *czerwona* 2055, *drzewna* 2053, *przewdziwa* 2053, *skrzęcana* 2053, *włóknista* 2052 i *w. płaska* 2053, *łóła-pomorancezowa* 2053, *łóła-włóknista* 2053; *Katito-Kambar* 2063; *kolumbijska* 2053; *koronna* 2049; *krajowa* 2072; *królewska* 2044— *bez przyskórni* 2044, *falszywa* 2047, *naga* 2044, *nowa* 2045, *płaska* 2044, *pokryta* 2044, *skrzęcana* 2044, *włóknista* 2046, *s przyskórniq* 2044; *krótkocowocowa* 2038; *Kucko* 2048— *cisa* 2048 i *nowa* 2048; *leśna* 2039; *Lima-Loksa* 2047; *Loksa*— *ciemna* 2050, *ciemna* 2050, *cisa* 2049, *czarniawa* 2049, *czerwona* 2046, *Knotty* 2049, *pitajska* 2049, *płowa* 2050, *pomorancezowa* 2051, *przewdziwa* 2049; *Marakańdo* 2051 i 2055; *martyńska* 2036;

nidy-królewska 2047; *nidy-Loksa* 2049; *nowa* 2028 i 2038; *Pianky* 2039; *Pitaya* 2049— *czerwonawa* 2050 i *łóła* 2050; *Piton* 2036; *Pitoya* 2061; *Piura* 2059; *pomorancezowa* 2053; *Popyan* 2055; *przewdziwa* 2055; *rdzawa* 2046, 2047, 2053 i 2055; *s Remijo* 2043; *Rio-Janeiro* 2059; *surynamska* 2038; *Stéf Anny* 2046; *Stéf Lucy* 2036; *Tekames* 2061; *Tena* 2053— *blada* 2048 i *czarniawa* 2049; *Urbietńska* 2055; *Urituninga* 2049; *Voza* 2047; *żółta* 2044 i 2051— *drzewna* 2052, *herkowitza* 2052, *królewska* 2044, *nowa* 2052, *płaska* 2053, *twarda* 2052, *włóknista* 2052 i 2053.

Chmiewica 2056— *poronna* 2058; *wielkolistna* 2057.

Chinina 2037.

Chiniślad 2035— *karabski* 2037; *kończysty* 2038; *krótkocowocowy* 2038; *kwiecisty* 2036; *peruański* 2039; *podbaldaszkowy* 2040; *południowy* 2039; *suzajski* 2039; *wąskolistny* 2037.

Chinowcowate 2021.

Chinowcowe 2080.

Chinowiec 2043— *botwiński* 2045; *ciemisty* 2064; *dołeczakowany* 2045; *drobnokwiatowy* 2054; *gruczołkowy* 2050; *jajowaty* 2047; *Józefowy* 2045; *Kandolla* 2050; *krwistosokowy* 2044; *lan-cetolistny* 2052; *lan-cetowaty* 2050; *omśony* 2048; *pitajski* 2050; *prawdziwy* 2045 i 2048; *sercolistny* 2051; *skobodolistny* 2049; *szkarłatny* 2054; *szorstki*

- 2050; Uritusinga 2051; wielko-
kielichowy 2050.
- Chlastawa 1806 — większa 1812.
- Chlupacski 2188 — kminowate 2188.
- Chłopacski 2188.
- Chruscina 1734 — jagodna 1735;
Przeskostnica 1736.
- Chrześciana 1630 — płochowolistna
1631.
- Ciągień 1650 — sprężnikodajny 1650.
- Ciemnierzycaka 1846.
- Ciemniżyk 1659 — czarny 1661;
lékaraki 1660; średni 1661.
- Ciarniczka 1718 — barlezkowata
1718.
- Ciernistret 1914 — żółtociernisty
1915.
- Cięgota 2028 — podbaldaszkowa
2029.
- Cudonęta 2069 — gładka 2071; ko-
smata 2071; rześista 2070; Stad-
manna 2072.
- Cukier Ochar 1665.
- Cycek kosi 1943.
- Cykorya — płonna 1930; świnia
1933.
- Cykorya 1931.
- Cykutyka 2110.
- Cynchonina 2037.
- Cyprys — ogrodny 1852; siele 1852.
- Cypryska 1852 — najwężniejsza
1853; rozmarynolistna 1853;
właściwa 1852.
- Cytwar 1865.
- Cytoar, Cytoary 1867.
- Czapecznik 1548 — indyjski 1548.
- Czarokąs 1956 — łąkowy 1956.
- Czarnogłów 2141.
- Czartopłoch 1909.
- Czartowe gryzienie 1956.
- Czartowe łajno 2156.
- Czartowe łajno 2156.
- Czartowe siobro 1956.
- Czaprzyca 1579.
- Czechryca 2181 — mniejsza 2181;
większa 2182.
- Czepota 2061 — Gambir 2061;
kwaśna 2062.
- Czerniec 1748.
- Czerwienica 1556 i 1749 — bar-
wińska 1557; lékarska 1556; ro-
lowa 1557; szaflrowa 1557; wié-
chowata 1557.
- Czerwieńiec 1549 i 1599 — Centu-
rya 1599; gałęzisty 1600; zie-
mna żółta 1599.
- Czerwitruj 1610 — marylandzki
1611; przeciwrabczy 1611.
- Czerwitrujowate 1609.
- Czerwony korseń 1557.
- Czterostróg 1594 — syberyjski 1594.
- Czubek turecki 1904.
- Dereń 2096 — jadalny 2096; je-
dwabisty 2098; kwiecisty 2097;
pospolity 2096; Świdwa 2098.
- Dereniowate 2095.
- Diable g.... 2156.
- Dławnica 1989 — różowa 1991;
szorstka 1990; wymiotowa 1991.
- Długosz 1549.
- Dmuchawiec 1944.
- Dorodnia 1738 — modrawa 1739;
szerokolistna 1738; szorstka
1739; wązkolistna 1739.
- Dobra myśl 1599 i 2176.
- Draganek 1861.
- Drapacz 1903 — lékaraki 1904.
- Dryakiew polna 1954.
- Dryawnik 1966.
- Drzewo — guzikowe 1992; mléczne
1636; poziomkowe 1735; sebe-

- stenowe 1563; styrakowe 1753.
Drzewo— *Bluszcz drzewnego* 2208;
habanowe 1709 i 1710; *Jemioly*
dębowej 2092 i 2094; *rotowe*
 1572; *śmierdzące* 2005; *wętkowe*
 1615; *żelazne* 1693.
 Dwuczub 1640— sakolny 1640.
 Dwulistniowe wielopłatkowe 2089.
 Dwulust 1663— wymiotowy 1663.
 Dwuuch 1854— nadmorski 1854.
 Dwuząb 1830— trzypielny 1830;
 wielki 1832; zwisty 1832.
 Dzielzamin 1696 — *lékaraki* 1696;
 wązkoliści 1688; wielkokwiatow-
 wy 1687; wielkolistni 1687.
 Dzielzaminowate 1685.
 Dzielzan 1837— jesienny 1837.
 Dzielzota 2017 — *wspaniała* 2018.
 Dzielzotowe 2014.
 Dzierbian 1625— *Linneuszów* 1626;
 Schotta 1626.
 Dziewięcił 1894 — biały 1895;
 czarny 1896; liposokowy 1896;
 pospolity 1896; posiemny 1895;
 rożdżeńcolistny 1896.
 Dziewiosil 1811.
 Dzięgiel 2155— górny 2152; kre-
 tajski 2197; ogrodny 2152; swoj-
 ski 2151; wielki 2152.
 Dzięcielnica 1579.
 Dzięglowate 2199.
 Dzięglec 2205 — ciernisty 2206;
 groniasty 2206; nagłodygowy
 2205.
 Dzięglawa 2205.
 Dzwonczyn 1762— trawolistni 1763.
 Dzwonek 1759— Kolnik 1761;
 Kołpak 1762; modrawy 1762;
 rozpięzchły 1761; skupiony
 1759; szorstki 1760; wstecznie
 szorstki 1760; *Żwierciadelko*
 1762.
 Dzwonki 1760— płotne 1570.
 Dzwonkowate 1757.
Emetyna 1991, 1996, 2001 i 2009.
 Endywia 1931.
Endywia 1932.
 Estragon 1861.
Estragon 1861.
Eupatoryna 1787.
 Farbownik 1556.
 Fiołki Matki Bożej 1762.
Galam 1699.
 Galban 2165.
Galban 2166.
 Galbanowiec 2166.
 Galban 2165.
Galban 2166.
 Gałki śnieżne 2086.
 Gałucha 2134 — *biedrzeńcowata*
 2135; *dęta* 2136; *Pęcyna* 2136;
Przyjemka 2136; *wodna* 2134.
 Gałuchy 2134.
 Gambir 2061.
 Gawęda 1794— *mała* 1795.
Gaszcz mniszkowy 1945.
 Gązownik 2093— *cytrynowy* 2095;
 dwubarwny 2094; *pospolity*
 2093.
 Gązownikowate 2089.
 Gdula mniejsza 2080.
Galduba 2132.
Gecyanina 1587.
 Georginia 1819— *petra* 1820.
 Gęstrzan 2064 — *długokwiatowy*
 2065; *szoślowy* 2065.
 Gier 2196.
 Giersz 2134.

- Gir 2196.
 Girz 2196.
 Girz 2196.
 Gliśnik 1865.
 Głębik 1942.
 Głębiki 1943.
 Głowacz 1909.
 Głowaczka 1953— chabrewata 1953.
 Głowik 1803— drobnogłówny 1804; indyjski 1804; szorstki 1804.
 Główniki Śgo Jana 1859.
 Głównokrośle 1773.
 Głupich 1860 i 1861.
 Gołębieńiec 1955.
 Gorczelina 2058— sześćpręcikowa 2059.
 Goryczka 1585— bezłodygowa 1591; czerwona 1587; drwonkowata 1588; kropkowana 1588; krzyżowa 1590; łąkowa 1592; mydlnicolistna 1588; pokładająca się 1589; polna 1593; sukarłatna 1587; trojęściowata 1590; wąskolistna 1588; węgierska 1587; włoska 1598; wolsza 1598; żółta 1585.
 Goryczkowate 1583.
 Goryczkowe 1585.
 Gorycznik 2161.
 Gorskiew 1660— kątowata 1661.
 Gorsklin 1601— przerosły 1601.
 Gorzkolist 1598— okrągły 1598; wąskolistny 1598.
 Gorszys 2160— Jeleniec 2162; łaskaraki 2161; leśny 2164; Miśtrzewiec 2164; Olszownik 2163; samica 2161; skalny 2162.
 Gorzysko 1618— gorzkie 1619; żywiczne 1620.
 Górzypan 2104— lipowywiczny 2104.
 Gruszczyca 1724— jednokwiatowa 1726; jednostronna 1726; mniejsza 1726; okółkowa 1723; okrągłoliścia 1725; średnia 1725; zielonokwiatowa 1725.
 Gruszczykowate 1721.
 Gruszczykowe 1722.
 Grzał 1809— kamforowy 1810.
 Grzebiemica— mniejsza 2181; większa 2182.
 Grzebycznica— mniejsza 2181; większa 2182.
 Grzybieńczyk 1608— jajowaty 1608; indyjski 1608.
 Gubiec 2080— wspaniały 2080.
 Gutta-Girz 1696.
 Gutta-Perka 1696.
 Gusica 1991— zachodnia 1992.
 Gwiazdeczki 1795.
 Gwiazdkowate 1972.
 Gwiazdnik 1955— górny 1955.
 Gwiazdosz 1794— Gława 1795.
 Gwiazdoszowate 1794.
 Gwiazdziara 1799— indyjska 1799.
 Gwóźdźniki indyjskie 1837.
 Hanyż 2128— polny 2124.
 Hanyżek 2128.
 Heban 1708— prawdziwy 1708.
 Heban 1709.
 Hebanek 1709— czarnodrzewny 1710; Heban 1709; jagodowy 1712; klójodajny 1711; malabaraki 1711; wirginiański 1712; właściwy 1710.
 Hebanowate 1707.
 Hebd 2088.
 Hebsina 2088.
 Hejnik 1842.

- Henryczka 1597— arcyłék 1597.
Herbata 1757— *labradorska* 1745; *paragwajska* 1716 i 1717.
Herbata szwajcarska 1851, 1864 i 1871.
Hordowina 2084.
Hubielica 1781— szarżwna 1782.
Iglica— mniejsza 2181; większa 2182.
Ignacek 1617— górski 1618.
Ilwa 1714.
Ilwowie 1713.
Indygo 1672.
Ipekakuana 1658, 1668, 1991 i 1996— *biała* 1990; *czarna* 2001; *falista* 1991; *pierścionkowata* 1996; *prawdziwa* 1996; *prątkowata* 2001; *skrobiasta* 1991; *szara* 1996.
Iskrzelina 2021— szkarłatna 2021.
Iskrzelinowe 2021:
Jagodnik 1716— *gładki* 1717; *ko-cierpkoliści* 1717; *okręgowy* 1717.
Jagody— *Bluszeza drzewnego* 2208; *Borówki* 1748; *Brusznicy* 1750; *Bza wodnego* 2086; *bzowe* 2088; *Hebda* 2089; *Jemioly* 2092; *Kaliny* 2084; *Przewierżnia włoskiego* 2081; *Suchodrzewa* 2079; *żórawie* 1747; *żurawinowe* 1747.
Jakóbek 1885.
Jałżyn 1783— *barwiérski* 1784; *dwukwiatowy* 1783; *lépki* 1784.
Jarżmia 1692— *czarna* 1692; *więź-bolistna* 1692.
Jarżmianka 2107.
Jasieniec 1898.
Jaskierki 1795.
Jasmin 1686.
Jastrzębiec 1947— *Gronowa* 1949; *Kosmaczek* 1947; *murowy* 1948.
Jednotka 1834— *nitkolistna* 1834.
Jednopłatkowe — *kołojajnikowe* 1745; *nadjajnikowe* 1773.
Jednostronka 1772— *Koeniga* 1772.
Jelenie oko 2168.
Jeleniec 2162.
Jemiola 2091— *biała* 2091; *czerna* 2092; *żółtawa* 2092.
Jemiola dębowa 2092 i 2094.
Jemiolo 2091.
Jerżmianka 2107— *mniejsza* 2108; *pośrednia* 2108; *większa* 2107.
Jesion 1679— *amerykański* 1681; *biały* 1681; *jednolistny* 1681; *kędzierzawy* 1681; *kosmaty* 1681; *orzecholistny* 1681; *plączący* 1681; *pospolity* 1680.
Jesionowe 1679.
Jézonóg 1890— *ruski* 1890.
Jézówki włoskie 1736.
Języczkokwiatkowe 1927.
Kalendulina 1889.
Kalina 2083— *Hordowina* 2084; *pospolita* 2085; *różowa* 2086; *sawszezielona* 2085.
Kamioneczka 1749.
Kania przęda 1579.
Kanianka 1579— *amerykańska* 1580; *domowa* 1579; *nalenna* 1580; *natymianowa* 1579; *pospolita* 1579; *swojska* 1579; *włoska* 1579.
Kaniankowate 1578.
Kapusta morska 1571.
Karandas 1622.
Karciok 1911.
Karcsoch 1910— *Karczoszek* 1914;

- Kard 1912; koleczysty 1912; prawdziwy 1911.
 Karczochowe 1888.
 Karczofi 1911.
 Karczozsek 1912.
 Kard 1912.
 Kardabenedykta 1904.
 Karolek 2123 — Kasztan ziemny 2124; Kminek 2124; polny 2124; pospolity 2124.
 Karota 2179.
Karotyna 2180.
Kaskarylla — czarniawa prowincyjna 2050; cienka 2055; *Delgada* 2050; prowincyjna 2055; *Uritusinga* 2051.
 Kasztan — świni 2124; ziemny 2124.
Katechu 2062 i 2063.
 Kawa 2002 — arabska 2002; bengalska 2004; groniasta 2005; maurycka 2005; mozambiicka 2004; sangwēbarska 2004.
Kawa 2000 i 2004 — *Borbon* 2004; *Marron* 2005; *Mokka* 2004.
 Kawowate 1972.
 Kąsinek 1895.
 Kichawiec 1849 — czarniawy 1851; karłowaty 1852; Pierszeń 1850; piżmowy 1851; właściwy 1850.
 Kłobuczki 1761.
 Kłobucznik 1793.
 Kłos celtycki 1969.
Kłós celtycki 1969.
 Kmin 2173 — biały 2118; hiszpański 2174; Kminek 2173; kramny 2173; polny 2124; polski 2118 i 2121; tabajski 2188; wielki 2141.
 Kminek 2173 — polny 2121 i 2124.
Kminek dziki 2189.
 Kniat 1792.
- Kocanki 1876 — białe 1876; perłowe 1877; przyczerwieńsze 1876; rozdzielnopłciowe 1876; swojskie 1876; złóte 1873.
Koffeina 2004.
 Kolczymiech 1665 — kędzierzawy 1665.
 Kołędra 2198 — pospolita 2198; siéwna 2198.
 Kolnik 1761 — dziki 1761; polny 1761.
 Kołotocznik 1817.
 Kołpak 1762.
 Komarnik 1808 — janowcowaty 1809; kléisty 1808.
 Komonica 1956.
 Konkoprzyca 2134.
Koniina 2110.
 Koniopłoch 2146 — łukowy 2146.
Koniuszek 2099.
 Konopnica 1786.
 Końskie kopyto' 1792.
 Koper 2139 — kobyli 2142; leśny 2142; ogrodny 2166; polski 2166; sagapeński 2157; swojski 2166; świni 2161; wodny 2134; wszywy 2161.
 Kopr 2139 — czarny 2147; górny 2143; indyjski 2141; lékarski 2143; leśny 2147; morski 2149; pieprzowy 2141; skalny 2143; słodki 2140; włoski 2140.
Kopr oli 2141.
 Koperek 2166 — wonny 2166; szobowy 2167.
 Koprzywy 2163.
Kora — *Bela - aye* 2072; *Belahé* 2072; *Bza wodnego* 2086; *Chiny* — *ciernistój* 2064 i *wązkolistnej* 2038; *Jesiona* 1690; *kadziłłowa* 1754; *karaińska* 2037; *Pi-*

gwojcy 1696; *Poleśni wonnej* 1633; *przeciwoczerwonkowa* 1642 i 1649; *tokowa* 1642 i 1649; *wewnętrzna Bza* 2088; *zewewnętrzna korzeni Hebda* 2089.

Korczyn 2040— *wyniosły* 2041.

Kornina 2098.

Korzenie— anyżkowe 2138; *Arcydziegla* 2153; *atramentowe* 2016; *Barszcza* 2170; *bertramowierzymskie* 1845; *białe* 2178; *Biedrzyca— białego* 2127 i 2128, *czarnego* 2127, *koziego* 2127 i 2128; *Bylityc pospolitej* 1868; *Centuryi większej* 1898; *Ciernia letniego* 1902; *cukrowe* 2131; *czartowe* 1957; *Czerwienica* 1550 i 1558; *Czerwitruja* 1611; *Dryawnika* 1966 i *mniejszego* 1968; *dymniczne* 1795 i *zółta* 1814; *Dziewiętsila— białego* 1895, *czarnego* 1986 i *leśnego* 1896; *Dziegla* 2153 i *wojaskiego* 2152; *Gatuchów— wazkolistnych* 2135 i *wodnych* 2136; *Gawędy małej* 1795; *Goryczeczki* 1592; *Goryczki— białej* 2178, *czarnej* 2162, *czarowej* 1588, *mniejszej* 1590, *wazkolistnej* 1589, *większej* 1586, *zółtej* 1586; *Gorzysza* 2161; *Hebda* 2089; *Jalapy* 1574; *Jarzmianki* 2108; *Jelenica czarnego* 2162; *Jeleni kretajski* 2172; *Sej Konegundy* 1787; *Koniopłocha* 2147; *Koperka niedźwiedziego* 2148; *Kopra Jeleniego* 2161, *niedźwiedziego* 2148, *siarkowego* 2161, *kwiniowego* 2161, *włoskiego* 2140; *Kopyta końskiego* 1792; *Kosztynowa większego* 1559; *Kozibroda* 1935; *Kozłka* 1964—

bagiennego 1968, *większego* 1966; *Krokosza leśnego* 1899; *Kruszykamiénia angielskiego* 2147; *Lepięznika* 1794; *Lubczyka* 2151; *Laniczysta łąkowego* 2147; *Łapy niedźwiedziej— fałszywej* 2170, *niemieckiej* 2170; *Łoczydła* 2176; *Łoczydłowe* 2176; *marynlandzkie* 1611; *Marchwi ogrodnej* 2180; *Marka błotnego* 2131; *Marzanny* 1979; *Miarza— białego* 2165, *czarnego* 2108; *Mikołajka* 2110 i *morskiego* 2111; *Miodunki białej* 1552; *Mirnika większego* 2186; *Mistrzowca* 2165; *Mniszka* 1945; *mudałowy* 1664; *Niedźwiadka* 1883; *Ninsi* 2132; *Ninsing* 2132; *Oleśnika* 2148; *oleśnikowe* 2148; *Olszownika* 2163; *omanowe* 1812; *Omiega* 1883; *Opicha* 2114 i *skalnego* 2163; *Osta— powłócznego* 1910, *Wenery* 1952; *Ostropęsta* 1909; *owsiane* 1935; *Pajęcznika* 1883; *Pasternaka wodnego* 2131; *pięć otwierających większych* 2114 i 2116; *Piotruszki* 2116; *Piżmaczka* 2201; *Podbiała* 1792; *Podróznika* 1931; *Pomornika* 1881 i *szwedzkiego* 1817; *Popłocha* 1910; *Przestrzelona czarnego* 1899; *piegiego języka* 1562; *Romanika morskiego* 1646; *Sadźca* 1787; *Szczeci* 1952; *Sięrpika* 1921; *Stroiczki* 1768; *Szlach-tawy średniej* 1817; *ślinogorzowe* 1983; *Śniegówki* 2009; *Śniegulca* 2077; *Tranka angielskiego* 1881; *Trójpesta* 2083; *Trzebula hiszpańskiej* 2186; *Turpe-ta górnego* 2143; *Weszki won-*

- nój* 2187; *węse* 2027; *Węty-morda* 1937; *Węzystreła* 2027; *Wołowego języka* 1556; *Wzzechleka* 2203; *Wyżlina modrego* 1589; *zębownikowe rzymskie* 1845; *zwyciężyjadowe* 1591 i 1660; *Żankla* 2106; *Żmijowca* 1551; *Żywokosta* 1559.
- Korzeniówka** 1927— *gładka* 1928; *pusożytna* 1927.
- Korzeniówkowe** 1927.
- Kosmaczek** 1947.
- Kostliwka** 1563— *biała* 1564; *chińska* 1565; *czarna* 1563; *kulista* 1565; *szérokolistna* 1565.
- Kostliwkowate** 1562.
- Kostropacz** 1908 i 1918.
- Koszywał** 1558.
- Kościaneczki** 1647.
- Kościanecznik** 1648 — *barwiński* 1649; *przeciwczerwonkowy* 1648.
- Kowniatki** 1815.
- Kozia bródka** 1935.
- Kozia Béz** 2122.
- Kozia stopka** 2123.
- Kozibród** 1934 — *łąkowy* 1935; *porolistny* 1936; *większy* 1936; *wschodni* 1936.
- Kozie Proso** 2122.
- Kozielek** 1582— *módry* 1582.
- Koziełkowate** 1582.
- Kozierza** 1824.
- Kozimlęcz** 1943— *sitowaty* 1943.
- Kozłeczka** 1961 — *trzebulowata* 1962.
- Kozłek** 1962 — *bagienny* 1967; *bulwowaty* 1969; *bzolistny* 1964; *celtycki* 1968; *Dryawnik* 1966; *górski* 1965; *kopytnikolistny* 1969; *lékarski* 1963; *mały* 1967; *miłowonny* 1969; *najprzędniej-*
- szy* 1966; *największy* 1966; *pagórkowy* 1964; *rozdzielnopłciowy* 1967; *rukwiolistny* 1967; *skalny* 1965; *trzyłatkowy* 1965; *wąskolistny* 1964; *wielki* 1963; *włoski* 1966 i 1970; *wyniosły* 1964.
- Kozłkowate** 1957.
- Kozłków ślad** 1969.
- Krap** 1978.
- Krap* 1979.
- Krokosz** 1906 i 1907— *barwiński* 1907; *domowy* 1907; *ogrodny* 1907; *płonny* 1907; *polny* 1906 i 1907.
- Króliki** 1859— *właściwe* 1859.
- Krwawnik** 1846— *kreteński* 1848; *pospolity* 1847; *Radostka* 1848; *siérpowaty* 1849; *szczecinowaty* 1848; *szlachetny* 1848; *wonny* 1848; *Żeniszek* 1849.
- Krzywoszyj** 1555— *rolowy* 1555.
- Książki** 1859.
- Kucmorka**— *jarzynna* 2131; *ogrodowa* 2131.
- Kuczmerka** 2131 i 2179.
- Kukrzyń** 1776— *jadalny* 1777.
- Kulczyba** 1613— *ciernista* 1615; *dwuwasa* 1616; *gujanęńska* 1617; *jadowita* 1617; *kątowa* 1615; *kolczysta* 1615; *napojowa* 1616; *niby - China* 1616; *przeciwwęża* 1614; *Wronie oko* 1613.
- Kulczybowe** 1613.
- Kupalnik** *pospolity* 1880.
- Kurza nóra** 1937.
- Kwas**— *bendáwinowy* 1755; *igaszorowy* 1614; *kainkowy* 2009; *kozłkowy* 1964.
- Kwasłówka** 1750— *miodokwietna* 1751; *wonna* 1751.

- Kwiacieniec 1742— pontycki 1742.
 Kwiat Maryi Magdaleny 1969.
 Kwiaty— afrykańskie 1836; *Bla-*
wata 1901 i *większego* 1901;
Boraka 1561; *bzoie* 2088; *czte-*
ry serdeczne 1557; *Dzieltamina*
 1687; *Goryczki wazkolistnej* 1589;
Śgo. Jakóba 1885; *Kichawca*
 1851; *Kocanek— białych* 1877,
neapolitańskich 1874 i *żółtych*
 1874; *Kopyta końskiego* 1792;
Kostowca — pospolitego 1933,
swojskiego 1934; *Kosztowala*
większego 1559; *Krwawnika*
 1847; *Lnicy żółtej* 1803; *Mysie-*
go uszka 1948; *Niedośpialka*
 1948; *Nogietka* 1889 i *polnego*
 1890; *Podbiała* 1792; *Pomorni-*
ka 1881; *Przewiertnia włoskiego*
 2081; *Przytulii* 1974; *Ptasiej*
Żobi 1679; *Radostki* 1803; *Ru-*
mianka 1855 — *psiego* 1844,
śmierzącego 1844; *Stokroci wię-*
kszej 1860; *Stokrotki mniejszej*
 1800; *Tranka angielskiego* 1881;
Wołowego języka 1556; *Woło-*
wego oka 1843; *Wrotycza* 1872;
Wyżlina modrego 1589; *Żenisz-*
ka 1849; *Żywokosta* 1559.
- Lagniec liposokowy 1896.
 Ligustr 1678— pospolity 1678.
 Lilak 1684— chiński 1685; pers-
 ki 1685; pospolity 1684; sied-
 miogrodzki 1685.
Liposok Gorczyza 2162.
Liposiłwki 1564.
Lipożywica— Amoniak 2158 i 2160;
Bdelium sycylijskie 2180; *Blusz-*
cza drzewnego 2208; *Czartowe*
łajno 2156; *Galban* 2166; *Gal-*
ban 2166; *Opoponak* 2155; *Sa-*
gapen 2157; *Smrodzieniec* 2156.
 Liście— *Bluszcza drzewnego* 2208;
Brusznicy 1750; *Bza* 2088 i
wodnego 2089; *Hebda* 2189; *Il-*
winy 1715; *Jesiona* 1680; *Ka-*
liny 2084; *Lubczyka* 2151; *Nie-*
dźwiedziej jagody 1737; *Pło-*
chowca 1648; *Pomornika* 1881;
Przewiertnia włoskiego 2081;
Ptasiej Żobi 1679; *Różańca—*
rdzawego 1741, *śółtokwiatowe-*
go 1740; *Tranka angielskiego*
 1881; *Ziela szynego— mniejsze-*
go 1760 i *większego* 1761.
 Lubczyk 2150 — *lékarski* 2150;
 pospolity 2150; *swojski* 2150;
 włoski 2187.
 Lubczyk 2150.
- Laktukaryum 1943.
 Latawiec 2109.
 Lebiodka leśna 2176.
 Léczyfebra 1846.
 Léczywraód 2155
 Legniwka 1623— *pyszna* 1624.
 Lep 2092.
 Lepczyca 1975.
 Lepieżnik 1792— *biały* 1794; po-
 spolity 1793.
 Leśnianka 1720— *smakowita* 1720.
- Łajnik 2005— *drzewny* 2005.
 Łania broń 2168.
 Lani czyściec 2141.
 Łaniczyst 2141— *koprowy* 2142;
kręty 2141.
 Łączna 2100.
 Łochacze 1750.
 Łochymia 1750.
 Łocyga 1939.
 Łoczydło 2174— *cuchnące* 2176;

- cyrenajskie 2175; gargańskie 2174; kosmate 2175; wązkolistne 2176.
- Łoczyga** 1939— domowa 1939; dzika 1940 i 1942; Głębik 1942— póżuy 1943, wcześniej 1943; głowiasta 1939; jadowita 1940; kędziersawa 1939; ogrodna 1939; płonna 1940; polna 1940; siéwna 1939; składana 1939.
- Łoczyżnik** 1929— pospolity 1929.
- Lodygi dęte Lubczyka** 2151.
- Lomignat** 1885.
- Łonnik** 2165— Galban 2165; żywiczny 2166.
- Łopian** 1916— górolesny 1918; kosmaty 1918; mniejszy 1918; większy 1917..
- Łopion** 1916.
- Łopuch** 1917.
- Małzolist** 1672 — dachówkowaty 1672.
- Manghas** 1630.
- Manna** 1683— brudna 1683; *kala-bryjska* 1683; *tzawa* 1683; *pospolita* 1683; *rynienkowata* 1683; *wybijerana* 1683; *ziarnista* 1683.
- Mannit** 1683.
- Mannowiec** 1682 — okrągłoliści 1683; zwyczajny 1682.
- Marchew** 2178 — liposokodajna 2180; ogrodna 2179; polna cudzoziemska 2144; pospolita 2179; swojska 2179; włoska 2179; Żurnica 2180.
- Marek** 2130— człeczy 2132; Kuczmerka 2131; szerokolistny 2130.
- Maruna** 1856— bezwonna 1857; Marunka 1857; Marzymiętka 1858.
- Marzanna** 1857.
- Marzanka** 1981— farbiérska 1983.
- Marzanna** 1978— barwiérska 1978; domowa 1978; indyjska 1980; leśna 1974; lénąca 1980; mniejsza 1974; obca 1980; ogrodna 1978; płonna 1974; polna 1974; większa 1978.
- Marzannowate** 1970.
- Marzymiętka** 1858.
- Masło Galan** 1699.
- Masłosz** 1698— długoliści 1699; właściwy 1698.
- Matecznik** 1859.
- Maziczka** 1838— lépka 1840; miodowa 1840; siéwna 1838.
- Mącznica** 1736— alpejska 1737; lékarska 1736.
- Miarz wodny** 2164.
- Miesiączek** 1889.
- Mieszyk** 1644— Afzelego 1644.
- Międzyżebro** 2101.
- Miętka rzymska** 1858.
- Mikołajek** 2108— górny 2109; morski 2110; płaski 2110; polny 2109; pomorski 2110.
- Miłosna** 1790— alpejska 1790; właściwa 1791; zielona 1790.
- Miodosteczka** 1593— tępa 1594; trwała 1593.
- Miodunka** 1551— biała 1551; lékarska 1552; majowa 1552; miękka 1552; modra 1553; ogrodna 1558; płonna 1550; podłużna 1552; wązkolistna 1553; wielka 1558.
- Mirnik** 2186— wonny 2186.
- Mirzyk** 2114.
- Mistrzowiec** 2164.
- Mistrzownik** 2164.

- Mleca** 1938— gładki 1938; koci 1939; ogrodny — czarny 1939, kolczysty 1939, krowi 1938; ostry 1939; polny gładki 1942; świni 1933, 1942 i 1944; warzywny 1938; wysoki domowy 1938.
Młęczara 1663— olbrzymia 1663; wyniosła 1664.
Młeczne ziele 1973.
Mleko panińskie 1755.
Mletka 1624— kwaśna 1625.
Mnisza główka 1944.
Mniszek 1944— bagienny 1946; czarniawy 1945; gładki 1945; lékarski 1944.
Modrak 1900.
Modrzeniczka 1921— bławatowata 1921.
Modrzeniec 1900.
Modrzewnica 1732— Bagienco 1732; polejolistna 1732.
Montanina 2037.
Morowy korzeń 1793.
Morwin 2014— cytrynolistny 2014; pospolity 2016; przysadkowy 2016.
Mruczyład 2189— jézasty 2189.
Muchołapka 1645.
Mudaryna 1664.

Nabiałnica 1634— bawola 1635; biała 1636; cytrynolistna 1636; krowia 1635; strojna 1636; właciwa 1635.
Nadreszczka 2027— wielkokwiatowa 2028.
Nadsadnik 2100.
Nagłeda 1827— nogietkowata 1829.
Nagoręcz 1605— gujanańska 1606.
Nagoznit 1669— barwiński 1669; mlékodajny 1669; tęgi 1669.
Naparch 1662— welnistokwiatowy 1662.
Narda 1950— celtycka 1968; francuzka 1968; niemiecka 1968; pękata 1969; rzymską 1968.
Narda— indyjska 1960; skalna 1970.
Nardus— górny 1969; leśny 1963; skalny 1969.
Nasiona— Adjowan 2119; *Ajowan* 2119; *Aminka— kretajskiego* 2118 i 2119, *pospolitego* 2122 i *prawdziwego* 2118 i 2119; *Amomka pospolitego* 2121; *Bernardynka* 1905; *Biedrzeńca* 2127; *cytuwarowe— afrykańskie* 1866, *barbaryjskie* 1866, *lewancie* 1866, *średnie* 1872, *tatarskie* 1867, *węgierskie* 1859; *cztery małe chłodzące* 1940; *cztery rozgrzewające mniejsze* 1115 i 1122; *Dziegla* 2154; *Giersza* 2130, i *wodnego* 2131 i 2135; *głisnikowe* 1866; *Goryczki czarnej* 2162; *Hanyka pospolitego* 2128; *Jeleńca czarnego* 2162; *Jesiona* 1680; *Karolka* 2124; *Kawy* 2004; *Kmina* 2174 i *białego* 2118 i 2119; *Kminka* 2174; *Kolędry* 2199; *Koniopłocha* 2147; *Koperka* 2167; *Kopra— kretajskiego* 2141, *włoskiego* 2140 i *wodnego* 2135; *Krokosza* 1907; *Kruszykamina angielskiego* 2147; *Lilaka* 1684; *Lubczyka* 2151; *Laniczyzta* 2178 i *łukowego* 2147; *Laniego Czyśca* 2142; *Łoczygi* 1940; *Lopiana mniejszego* 1825; *Marchwi— kretajskiej* 2145, *polnej* 2180; *Mirnika— rocznego*

- 2145, *większego* 2186; *Nawrota* 1555— *czarnego* 1555; *Oleńnika* 2148; *Opicha* 2114, *skalnego* 2145 i 2163; *Ostropesta* 1909; *Piotruszki* 2116 i *macedońskiej* 2145; *Podróżnika* 1931; *Przestrzelona* 2133; *Rumianka włoskiego* 1841; *Rzepnia* 1825; *Ślimnika* 1833; *Świniej wszy* 2113; *Trzebuli hiszpańskiej* 2186; *Trzebuchy* 2172; *Weski* 2194 i *wonnej* 2187; *Wrotycza* 1872; *Wróblego prosa* 1555; *Zebrzycy białej* 2178; *Żmijowca* 1551.
- Nasłakła* 1568.
Nastroszowate 17 18.
Nastuga 2068— *am erykańska* 2068; *pigwowata* 2069; *podłużnolistna* 2069.
Nawłód 1801— *pospolita* 1801; *wonna* 1802.
Nawrot 1547 i 1554— *lékarSKI* 1554; *polny* 1555.
Naziemka 1993— *nérkolistna* 1993.
Nerwotka 1879— *łatowata* 1879.
Niby-ipekakuana 1667.
Nicennica 1875.
Niebielitka 1593.
Niedoópiełek 1947.
Niedotworek 1987— *szcotkowaty* 1989; *szorstki* 1988.
Niedotworkowe 1983.
Niedowój 1567— *mokrzycowaty* 1567.
Niedźwiadek 1883.
Niedźwiedzia jagoda 1736.
Niedźwiedzie grono 1736.
Niedźwiedziny 1736.
Nocnik 1688— *smutny* 1688.
- Nogietek* 1888— *lékarSKI* 1889; *polny* 1891.
Nostrzyk modry 1588.
- Obieży świat 2132.
Oblubienica słoneczna 1547.
Obląpa wonna 1874.
Obojanowate 1925.
Obwoina 1658— *ostra* 1659.
Obwojnik 1653— *grecki* 1654; *maurycki* 1653.
Obwojnikowe 1653.
Ocet estragonowy 1861.
Ochar 1665.
Ogon jeleni 2177.
Ogoniatka 2001— *czerwona* 2001.
Ogórecznik 1560.
Ogrząźnik 2041— *rdzawy* 2042.
Ogrzuła 1604— *gujanęńska* 1605.
Okolka 1823— *rzepieniowata* 1823.
Okólkowe 2099.
Okreęta 1657— *kwaśna* 1657; *mozdrowa* 1657.
Okrota 1924— *krażkowata* 1924.
Okrzyzn 2176— *gładki* 2177; *szórokolistny* 2177; *szorstki* 2177; *Zebrzycza* 2178.
Oleander 1647.
Olejara 1694— *ciernista* 1694.
Olejek— *dzielkaminowy* 1687; *jaminiowy* 1687; *rumiankowy* 1856.
Olesznik 2163.
Oleśnik 2147— *skalny* 2148; *smłodowaty* 2147; *wiaściwy* 2147.
Oliwa 1674— *drobnoowocowa* 1677; *dzika* 1675; *ogrodna* 1675; *pospolita* 1675; *wonna* 1677.
Oliwa 1676— *panięńska* 1676; *prowancka* 1676; *sielona* 1676.
Oliwowe 1673.
Oliwowe 1674.

- Olaszaniec 2163.
 Olszownik 2163.
 Oman 1811— egipski 1923; lépki 1812; łąkowy 1813; prawy 1811; niemiecki 1814; rozłupolistny 1815; wiązkowy 1814; wierzbolistny 1814.
 Omanowiec 1923— wonny 1923.
 Omieg 1882 — lampartowy 1882; lewartowy 1882; Niedźwiadek 1883; Pajęcznik 1883; wilczy 1883.
 Opich 2113— błotny 2114 i 2130; górny 2162; jeleni 2177 i czarny 2162; leśny 2163; macedoński 2145; ogrodny 2145; Seler 2114; skalny 2162; syryjski 2120; śmieszny 2163; włoski 2145; wodny 2114; żabi 2114.
 Opierstka 1892— gorzka 1893.
 Opięta 1672— Raffieza 1673; szelązkowata 1673.
 Opilstka 1862.
 Opnin 1655 — Alpina 1656; wymiotowy 1656.
 Opninowe 1655.
 Opoponak 2155.
Opoponak 2155.
 Orzech— świni 2124; ziemny 2124.
 Orzuszek 2190— nazębny 2190.
 Oset 1912 — kędzierzawy 1912; Matki Bożej 1906; miękki 1906; ośli 1913; podwórzowy 1909; powłoczny 1909; suchy 1912; wielki 1912; włoski 1904; zwisty 1913.
 Osmuglina 1704— Bazaal 1704.
 Ostrokrzew 1714— bagnisty 1716; dmy 1715; Ilwa 1714; paraguajski 1716; pospolity 1714; wymiotowy 1715.
 Ostropest 1908— Podgorzał 1908.
 Ostrożeń 1915 — polny 1915; warzywny 1916; właściwy 1916.
 Ostrzeń 1550 i 1561 — lékarski 1561; pstry 1562.
 Ostrzyca 1975.
 Otonna włoska 1837.
 Otrzęśnia 2016 — ciernista 2017; jadalna 2017.
 Otulka 1603— kłosowata 1604.
Owoce Derenia 2097.
 Owoik 1654— indyjski 1654.
 Ożota 1802— właściwa 1803.
 —————
 Pajęcznik 1883.
 Paluski Panny Maryi 1760.
 Panak 2176.
 Papawa 1944.
 Parzoch 1928— plamisty 1928.
 Pasternaczek 2179.
 Pasternak 2167 — domowy 2168; głuchy 2179; ogrodny 2168; Płodzień 2169; płonny 2179; polny 2168; siany 2168.
 Pastewna 2191— właściwa 2191.
Pataty 1578.
 Pawlotniowate 1922.
 Pąsówka 2031— trzylistna 2032.
Percza 1702; *Perka* 1702.
 Perczowiec 1701— właściwy 1701.
 Peruwiańskie ziele największe 1829.
 Pęczyna 2124 i 2136.
 Pępownica 2102— azjatycka 2103; okółkowa 2103; pospolita 2102.
 Pępownik 2132.
 Pieczyste ziele 1861.
 Pieprz polski 2198.
 Pierszeniec 1850.
 Pierszeń 1850.
 Pierściennik 1844— lékarski 1845; Zębownik 1846.

- Pietruszka 2115.
 Piękna 2030 — omszona 2030.
 Piękrzyn 1583 — gruszkolistny 1583.
 Pigwica 1695 — Pigwicza 1696; właściwa 1695.
 Pigwicowate 1689.
 Pigwicza 1696.
 Pijanica 1750.
 Piołun 1869.
Piołun 1870.
Piołunek 1870.
 Piołun 1869 — biały 1870; drzewny 1870; glistny 1865; morski 1862; pospolity 1869; szeroki 1870; zamorski 1862.
 Piołunek — pontycki 1868; włoski 1868.
 Pietruszka 2115 — domowa 2115; kędzierzawa 2116; macedońska 2145; ogrodna 2115; pospolita 2115; syryjska 2120.
 Piżmarnia 1959.
 Piwonia wonna 1858.
 Piżemko 2201.
 Piżmaczek 2201 — właściwy 2201.
 Piżmo 1872.
 Pleśnik 1806 — większy 1812.
Plewinki 1776.
 Płaskonasionowe 2102.
 Plesznik 1815 — mniejszy 1815; przeciwcierwonkowy 1816; właściwy 1815; wonny 1817; żółty 1815.
 Płochowiec 1647 — pospolity 1647; wonny 1648.
 Płodzień 2169 — indyjski 2169; swojski 2110.
 Płucnik 1553 — nadmorski 1553; wirginiński 1554.
 Pniątka 2032 — gładka 2034; sercolistna 2033.
 Podagrycznik 2122 — właściwy 2123.
 Podaminek 2121.
 Podbiał 1791 — pospolity 1792; szeroki 1793.
 Podgorzał 1908.
 Podróżnik 1930 — Endywia 1931; ogrodny 1930; polny 1930; pospolity 1930 i 1944; Szczérbak 1931.
 Podróżnikowate 1927.
Podszycze 2100.
 Pokorzał 2063 — ciernisty 2064; Wiwassora 2064.
 Poleśnia 1632 — gwiazdkowata 1633; wawrzynowa 1633.
 Połatowate 1611.
 Połatowe 1618.
 Pomornik 1722 i 1880 — górny 1880; kółkowy 1723; plamisty 1724.
 Ponętkowate 1771.
 Popia główka 1944.
 Popie jajka 2185.
 Popłot 1641 — długokwiatowy 1643; goździkowcowaty 1642; miękowłosy 1641; przeciwcierwonkowy 1642; wzniesiono-pnący 1643.
 Popłoch 1909 — pospolity 1909.
 Postawne ziele 2187.
 Postawnik 2187 — weskowaty 2187.
 Postrzał 1953 — polny 1954.
 Potocznic 2129 — mały 2129; wąskolistny 2129; wielki 2130.
 Potulia 1976.
 Powłoka wysmukła 1943.
 Powojowate 1566.
 Powój 1568 — dwubarwny 1572; kozi 2081; leśny 1571; mały 1570; miotłowaty 1572; opylony

- 1569; plotowy 1570; pomorski 1571; przeczyszczający 1569; rolowy 1570; strojny 1572; ła-zowaty 1571; tarczowaty 1573; wielki 1570; wonny 2081; za-morski 1569; zbożowy 1570; siemny 1570.
- Poziołno 1596— Waltera 1596.
Półko 2101.
- Promianek 1798— roczny 1798.
 Prosiانا Włóó 1801.
- Prosiennicza 1933— większa 1932; plamista 1933.
- Prosiennik 1932.
- Proszka 1933— większa 1932.
- Proso kozie 2122.
- Proso wróble— białe 1554; czarne 1555.
- Proszczek 1853.
- Prośnicznik 1932 — gładki 1932; krzewiasty 1933.
- Przeciwióń 1884— euforbiów 1884; figowaty 1885; ostromłóóów 1884; płochowoolistny 1885.
- Przegorzan 1890— włóóciwy 1890.
- Przekrwa 2019 — órógowá 2019; rozdzielnopłóóowa 2019.
- Przenikła 1822— kamforowa 1823.
- Przeparstwa 2191.
- Przepyszlina 2066— drzewny 2068; korzeniący się 2067; łóóący 2068; suty 2066; wielkokwiatowy 2068; żywiczny 2067.
- Przepysslinowe 2063.
- Przewięp 2132— krzewowy 2133; óróglolistny 2132; siórópwy 2133.
- Przeskóótnica 1736.
- Przestrzelon 1898 i 2132.
- Przewiercióń 2080 i 2081.
- Przewiertniowate 2072
- Przewłóóa 2195— Girz 2196; kre-tajska 2197; óróglolistna 2197; przerosła 2197.
- Przędza indyjska* 1646.
- Przędzica 1905— wełnista 1906.
- Przyjemka 2136.
- Przymiót— mały 1887; wielki 1885.
- Przymiótnik 1796 — kanadyjski 1797; modry 1796; óstry 1796; podolski 1797.
- Przymiótowe siele 1886.
- Przypiekadło* 1865.
- Przypóludnik czerwoný 1800.
- Przytulia 1973— białá 1974; bul-wiasta 1977; krzyżowa 1976; óróglolistna 1975; Óstrzyca 1975; samiec 1973; wiosenna 1977; złóóta 1973.
- Psi jęsyk 1561.
- Pstrost 1908.
- Ptasia Żóó 1678.
- Ptasie gniazdo 2179.
- Ptasze gniazdo 2144.
- Radosnka 1848.
- Radostka 1848.
- Rannik 2106.
- Rapontyk 1919.
- Rapontyka 1961.
- Rapunkul jarzynny 1961.
- Reta 1978— płonna 1974.
- Reta 1979— *ólinogorzowa* 1983.
- Réz kozia 2122.
- Rospikamióń 2126.
- Rozzponka 1960— warzywna 1961.
- Roólimianek 1827 — wielodzielny 1827.
- Rozglóg 2010 — drobnokwiatowy 2011; Rheedego 2011.
- Rozmarynek 1732.
- Rozpłóó 2143— ókalny 2143.

- Roswłocznia 1789— przeciwjadowa 1789; stulissolistna 1790.
 Róż 1907.
 Róża — bobkowa 1647; jerychońska 2080 i 2081.
 Różanecznik 1739— karmazynowy 1742; pontycki 1741; rdzawy 1740; szorstki 1741; wielki 1741; żółtokwiatowy 1739.
 Różanecznikowe 1737.
 Rumian 1840 — barwiński 1842; polny 1841; rzymski 1840; włoski 1840.
 Rumianek 1854— dziki 1857; pospolity 1855; psi 1843; wonny 1855 i 1856.
Rumianek 1855 — *pospolity* 1841; *prawdziwy* 1842.
 Rumianica 1549 — żmijowcowa 1549.
 Rumien pachnący 1855.
 Rumienek pachnący 1855.
Rumienidło 1907.
 Rumień 1840— psi 1843.
 Rurkowatokwiatkowe 1774.
 Rwiślin 1832.
 Rzep — płonny 1918; średni 1924; świni 1924.
 Rzepień 1824— pospolity 1824.
 Rzepik 1824.
 Rzepka płonna 1761.
 Rzepniczek 2118— indyjski 2119; koptycki 2119.
 Rzepnik 2125 — obnażony 2125; zapalczokolistny 2125.
 Rzersucha — wielka 2130; wodna 2129.
 —————
 Sądźcowate 1783.
 Sądziec 1786 — konopiasty 1786; łączny 1788; pręrośły 1787;
- szkarłatny 1787; waniliowy 1788.
 Sałata 1939— domowa 1939; głowiasta 1939; kędzierzawa 1939; ogrodna 1939; składana 1939.
 Sałatka polna 1961.
Sagapen 2157.
Sarsaparylla 1655 — *szara* 2206.
Sebesteny 1565.
 Seler 2114.
Senes aleksandryjski 1662.
 Serdecznik 1599, 2144 i 2162.
Siano tybetańskie 2192.
 Siérp 1920.
 Siérpik 1920— barwiński 1920.
 Siérpnik 1920 i 2119 — pospolity 2119.
 Silec właściwy 2132.
 Sileniec 1777— chiński 1780; chropawy 1778; drzewiasty 1779; nastroszony 1779; przeciwoserwiowy 1777.
 Sileńcowate 1776.
 Siwokrzym 2005— indyjski 2006.
 Skalipton 1893 — rozmarynolistna 1894.
 Skalnik mniejszy 2143.
 Skórza nera 1937.
Skrobia 2180.
 Skromnotka 1546— bukszpanolistna 1546.
 Skromnotkowe 1546.
 Słobodnia 1696 — jajowata 1697; piersista 1696; właściwa 1697.
 Słojnicza 1634 — sprężnikowa 1634.
 Słonecznik 1828; — Bulwa 1830; młeczny 1835 i 1836; roczny 1829.
 Słońce indyjskie 1829.
 Słonekwiat 1547.

- Słonistep 1780 — chropawy 1781; karoliński 1781.
 Smród 2144 — biały 2145 i biały 2gi 2179; czarny 2178 i czarny 2gi 2133; kretajski 2144; macedoński 2145; Matthiolego 2146.
Smrodozieniec 2156.
 Smrodzina 2079.
 Socznica 1569.
Socznica — *antyocheńska* 1656; *francuska* 1659; *monpelierska* 1659.
Sok — *cyrenajski* 2175; *Katechu* 2062; *sagapetaki* 2157.
 Solec 1568 — kretajski 1568.
 Solne ziele 1568.
 Solnik 1568.
 Spika — celtycka 1969; rzymska 1968.
 Spikanarda 1959 — indyjska 1959; prawdziwa 1959; wielkokwiatowa 1960.
Spikanarda 1960.
 Spona 1975.
Sprężnik 1634, 1635, 1636, 1650, 1667 i 1770.
 Sroczce gniazdo 2179.
 Starcowate 1822.
 Starzec 1885 — gładkolistny 1886; Jakóbek 1885; mały 1887; polski 1887; pospolity 1887; wielki 1885.
 Starzęła 1733 — pokładająca się 1734.
 Stokłosa 2173.
 Stokrod 1800 — cudna 1800; trwała 1800; wielka 1800.
 Stokrotka 1800.
Storak 1754 — *ziarnowy* 1676.
 Stosil 2154 — asklepiów 2176; herculesowy 2155; Opopanak 2155; właściciwy 2155.
Stroiczka 1766 — długokwiatowa 1769; Dortmanna 1770; jadowita 1770; jaśniejąca 1768; lśniąca 1768; przeciwkwiłowa 1767; rozdęta 1769; sprężnikowa 1770; szkarlatna 1768.
 Stroiczkowate 1765.
Strychnina 1614.
 Strzeliga 1706 — amerykańska 1706.
Styrak 1754 — *bogoteński* 1754; *pospolity* 1754; *trzciny* 1754; *w migdałkach* 1754; *w siarnkach* 1754.
 Styrakowcowate 1752.
 Styrakowiec 1752 — lékarski 1753; rdzawy 1754; siatkowaty 1754; złoty 1754.
 Suchodrzew 2079.
 Suchołustka 1873 — krwista 1874; krzewna 1874; żółta 1873.
 Suchotnik 1873.
 Symbals 2079.
 Syryjczyk 2120.
Szafran — domowy 1907; ogrodny 1907; płonny 1907; polny 1907.
Szafran domowy 1907.
 Szaléj jadowity 2111.
 Szaleń jadowity 2111.
 Szalwia — polna 1786; rzymska 1858.
 Szalwisz 1810 — balsamiczny 1810.
 Szarańcza 1835 — Aksamitek 1836; wzniesiona 1837.
 Szasanki 1599.
 Szczęś 1951 — biała 1951; głucha 1952; leśna 1952; polna 1951; suknowska 1951.
Szczęś — *celtycka* 1969; *górna* 1970; *indyjska* 1960.
 Szczeciowate 1949.

- Szczegota 1622 — gorsko drzewna 1623; Karandas 1622.
 Szczegotowe 1622.
 Szczérbak — mały 1930; wielki 1931.
 Szczodrak 1918 — bezłodygowy 1919; wielki 1919.
 Szczotki 1951.
 Szczwórł 2192 — kroacki 2194; plamisty 2185 i 2192; syberyjski 2194; tegi 2194.
 Szlachtawa 1806 — nastroszona 1806; omszona 1807; śnieżna 1807; średnia 1806; większa 1806.
 Szorstkolistne 1545.
 Szpacze śliwki 2097.
 Szparzyca 2197 — Loureira 2198; promieniejąca 2198.
-
- Ślinnik 1832 — warzywny 1832; właściwy 1833.
 Śliwki — damascenskie 1691; je-dwabne 1564; perskie 1564.
 Śmiardło 1843 — właściwe 1843.
 Śmierdziuszka 1984 — właściwa 1984.
 Śniegówka 2008 — groniasta 2009; wiéchowata 2010.
 Śniegulec 2176 — groniasty 2077; pospolity 2076.
 Śnitka 2120 — wonna 2120.
 Śpiwzród mniejszy 1815.
 Świd 2098.
 Świdosiwki 2097.
 Świdwa 2098.
 Świdwina 2098.
 Świérznica 1900 — polna 1954.
 Śgo Piotra — łysina 1956; ziele 1956.
 Świątolina 1852.
-
- Świątosiół 1852.
 Świni pysk 1944.
 Świnią Wesz 2111 i 2192.
 Świniak 2179.
-
- Tanghin 1630.
 Tasiemcza 1649 — drzewna 1649.
 Teriaka 2121 i 2145.
 Tłustka 1839.
 Toina 1644 — indyjska 1646; ko-nopna 1645; Mucholapka 1645; odmładzająca 1647; omszona 1645; wenecka 1646.
 Toinowate 1620.
 Toinowe 1633.
 Tojesód 1660.
 Tojowiec 1671 — barwiérski 1672; wzniesiony 1671.
 Tokłoska 2173.
 Tomilek 1547.
 Torhun 1861.
 Trank 1801 — angielski 1880; je-łeni 1920; Stój Konegundy 1786; złoty 1806 — średni 1816; więk-szy 1812.
 Trędownik 1846.
 Trojan wodny 1606.
 Trojesód 1660 i 1666 — bulwiasta 1668; czerwona 1668; kuras-sawska 1667; pospolita 1666; przeciwdychawiczna 1667; sy-ryjska 1666.
 Trojeściowate 1651.
 Trojeściowe 1656.
 Trójpest 2082 — przerosły 2083; wąskolistny 2083.
 Trójprątka 1821 — wschodnia 1821.
 Trzebucha 2171 — apulijska 2173; lékarska 2172.
 Trzebula 2182 — gajowa 2184; hiszpańska 2186; lesna 2184;

- ogrodna 2182; polna 2184; szczy-
cinowata 2183.
- Trzemcha 1677— czerwona 1679;
szerokolistna 1678.
- Trzeszczka 2012— cuchnąca 2013.
- Trzeszczkowe 2012.
- Trzymga 1925— brazylijska 1926.
- Turbil fałszywy* 2175.
- Turka własna 1936.
- Tyrlicz 1588.
- Tysiącznik 1599.
- Uchotka 2024 — okółkowa 2025;
właściwa 2024.
- Uchotkowe 2022.
- Uczép 1830.
- Ukwap 1875 — niemiecki 1876;
polny 1875; swojski 1876.
- Upatek 1786.
- Urari* 1617.
- Uroczyn 1637— biały 1638; czer-
wony 1637; kończysty 1638.
- Wargowatokwiatkowe 1922.
- Wasilka 1900.
- Wąkrotka 2102.
- Wątrobné ziele gwiazdziste 1981.
- Wesz wodna 2111.
- Weszka 2111— cienkolistna 2113;
jadowita 2111; ogrodna 2138;
plamista 2113; wodna 2111.
- Węgle Bylicy czerwonej* 1868.
- Wężydrzew 1627— właściwy 1627.
- Wężydrzewowe 1627.
- Wężymord 1936— babczany 1938;
hiszpański 1937; niski 1937;
wazkolistny 1938; węgierski
1938.
- Wężystręt 2026; właściwy 2026.
- Węgiętonasionowe 2197.
- Wiciokrzew 2078— alpejski 2080;
chiński 2081; Przewiercień 2080;
Suchodrzew 2079; tatarski 2079;
wonny 2081.
- Wiciokrzewowe 2074.
- Wielopłatkowe nadajnikowe 2089.
- Wielosił 1582.
- Wieprzyniec 2161.
- Więrzcholki— Bożydrzewka* 1864;
Bylicy— białej 1868 i *czerwonej*
1868; *Krwawnika* 1847; *Ma-
runki* 1857; *Marzymiętki* 1857;
Miętki rzymskiej 1859; *Piotyna*
— *pomorskiego* 1863, *pontyckiego*
1869 i *rzymskiego* 1869; *Prze-
wiertnia włoskiego* 2081; *Różań-
ca— rdzawego* 1741 i *żółtokwia-
towego* 1740; *Śniegulca* 2077;
Zadrzewki 2078.
- Wietrznik 2108.
- Wilczy ząb 1944.
- Wilec 1573— bulwowy 1578; czol-
gający się 1576; deneczkowy
1575; jadalny 1578; Jalapa 1574;
klonolistny 1578; łoczydłowy
1575; modry 1574; Patat 1577;
przeczyszczający 1573; rozwal-
niający 1574; skrzypcowaty
1575; szczawiolistny 1576; trzy-
zębny 1577; wielkokorzeniowy
1576; ziemniaczany 1577.
- Wisienka 2079.
- Wliśnik 1935.
- Włochynia 1750.
- Wołok 1817— więźbolistny 1818.
- Wołoszka 1900.
- Wołowe oczy 1944.
- Wołowe oko 1842.
- Wołowy język — czerwony naj-
mniejszy 1549; czerwony wiel-
ki 1557; ogrodny 1557; płon-
ny 1550 i większy 1556; polo-

- wy 1560; wielki 1557.
 Wonicrotka 1877 — kamforowa 1879; kosmata 1878.
 Woszczyca 2122.
 Woskokwiat 1669 — wielkokwiatowy 1670; zielonokwiatowy 1670.
 Wronią oko 1613.
 Wrotyca 1871 — swojski 1872.
 Wróble proso — białe 1554; czarne 1555; samica 1555; samiec 1555.
 Wrzoso 1730 — błotny 1730.
 Wrzosik 1731 — pospolity 1731.
 Wrzosowate 1728.
 Wrzosowe 1730.
 Wszechłok 2202 — krzewny 2204; pięcylistny 2203; trzylistny 2203; warzęchowaty 2204; właściwy 2202.
 Wstrząska 1998 — błotna 2000; drobnokwiatowa 1999; nerwista 2000; obrzeżona 2000; omszona 2000; pasożytna 1999; ramienista 2000; wietka 2000.
 Wstrząskowe 1993.
 Wwiniętonasionowe 2181.
 Wybrzeżek 2099.
 Wyciąg Mniszka 1945.
 Wyczystka 1997 — Margrawa 1998; szcursza 1998; wspaniała 1997.
 Wyłup 1579.
 Wymiotnica 1994 — karmazynowa 1997; mszysta 1996; prawdziwa 1994.
 Wyskok Stokroci 1878.
 Zaciąg 2034 — okręgolisty 2035; wonny 2034.
 Zaczęta 1946.
 Zaćmienica 1818 — leżąca 1819; wzniesiona 1819.
 Zadrzewnia 2077 — kanadyjska 2077
 Zajączka Rzepka 1895.
 Zamroczenia 2007 — wielkokwiatowa 2007.
 Zapaliczka 2156 — Czarotwe łajno 2156; mniejsza 2158; perska 2157; pospolita 2158; większa 2158; wschodnia 2158.
 Zapieprz 1705 — właściwy 1705.
 Zaprzalek 1973.
 Zarostka 1620 — przeciwsimniczna 1620.
 Zaświt 2104 — chilijski 2105.
 Zawdzin 1756 — barwiński 1757; herbatowy 1756.
 Zaźwian 1891 — baldaszkogronowy 1891.
 Zebrzyca 2178.
 Zerwa 1768 — kłosowa 1764; Schenchera 1764.
 Zębata 2022 — czolągająca się 2023.
 Zębne ziele 1846.
 Zębodłubka 2122.
 Zębownik 1846 — swojski 2163.
 Zgrzyn 1631 — lśnący 1632; wymiotowy 1632.
 Ziarna pigwiczkowe 1696.
 Ziarnaczek 2100.
 Ziele — Carz 1793; Cyprys 1852; czarne 2107; dymniczne 1795; krucze 2107; Mira 2185; mlęczne 1973; ranne 2106; peruwiańskie największe 1829; pepkowe 2132; pieczyste 1861; postawne 2187; powietrzne 2132; przymiotowe 1886; solne 1588; szyjne właściwe 1760; wątrobnogwiaździste 1981; zębne 1843; zębowe 1846.
 Ziele — ABC 1834; Babiń soli 2149; Bagna łwinięgo 1744; Barzscza

2170; *Barwicy słotfj* 1977; *Barwinka* 1639; *Bernardynka* 1905; *Biedrzeńca* 2127; *Boraka* 1561; *Bożego drzewka górnego* 1853; *Bożydrzewka* 1864; *Brodawca* 1548; *Brodawnika brodawkowego* 1946; *Brzechokwiata* 1603; *Bylicy — białej* 1868 i *czerwonej* 1862 i 1868; *Century — mniejszej* 1600 i *duższej* 1602; *cyprysowe* 1853; *czartowe* 1957; *Cząbrzycy kreteńskiej* 1580; *Czerwiturja* 1611; *czertowe* 1557; *dymniczne* 1795; *Dziegla* 2154; *estragonowe* 1861; *Galuchów — wązkolistnych* 2135 i *wodnych* 2136; *Gawędy małej* 1795; *Gerarda* 2123; *Głupicha* 1861; *Goryczeczki* 1593 — *alpejskiej* 1592; *Gruszyczki* 1725 — *mniejszej* 1726, *okółkowej* 1723 i *większej* 1725; *Iwinki — białej* 1871, *czarnej* 1864 i *piżmowej* 1851; *Ś. Jakóba* 1886; *Kanianki* 1579; *Kapusty morskiej* 1571; *Kischawca* 1851; *Kocanek perłowych* 1877; *Ś. Konegundy* 1787; *Kozielek* 1583; *Koniopłoch* 2147; *Koperka* 2176; *Kopra morskiego* 2149; *Kopyta kołaskiego* 1792; *Kostowca — pospolitego* 1933 i *wojskiego* 1934; *Kozatywata większego* 1559; *Kruszykarnia angielskiego* 2149; *krzyżowe* 1977; *Lmicy słotfj* 1803; *Łaniczyska łąkowego* 2147; *Łapy niedźwiedziej — fałszywej* 2170, *niemieckiej* 2170; *Łocygi jadowitej* 1941; *Łocygi — dużej* 1942, *łotnej* 1942; *Łoczyńnika* 1930; *Lopiana mniejszego* 1825;

Marka 2129 i *blotnego* 2131; *Marunki* 1857; *marylandzkie* 1611; *Marzymiętki* 1859; *Miętki rzymakiej* 1859; *Miodenki białej* 1552; *Mirnika większego* 2185; *Młéca* 1939; *Mniszka* 1945; *Morowca kosmatego* 1794; *Mysiego uszka* 1948 i *większego* 1949; *Niedotpialka* 1948; *Niedźwiedziny* 1724; *Nogietka* 1889 i *polnego* 1890; *Omana niemieckiego* 1814; *Osta — gwiazdkowatego* 1903, *kruczonowatego* 1916, *powłócznego* 1910; *Opicha skalnego* 2163; *Ostropęsta* 1909; *Ostrzyca* 1976; *Pasternaka wodnego* 2131; *Pępownicy wodnej* 2102; *Piolyta* 1870 — *alpejskiego* 1871, *morskiego* 1863, *pontyckiego* 1869, *rzymakiego* 1869; *Ś. Piotra* 1956 i 2149; *Piotruszki* 2116; *Płunika francuskiego* 1949; *Podagrycznika* 2123; *Podbiała* 1792; *Podrótnika* 1931 i *brodawkowego* 1946; *Pomornika szwedzkiego* 1817; *Poptocha* 1910; *Potoczni* 2129 i *węzłokwiatnego* 2117; *Pewoja — małego* 1570 i *wielkiego* 1571; *Prosiandfj Włoci* 1801; *Prosiennika* 1933; *Przegorzana* 1891; *Przerwiępa* 2133; *Przestrzelona* 2133; *przymiotowe* 1801 i 1887; *Przytulii* 1974 — *białej* 1975, *okrągłolistnej* 1975; *Priego języka* 1562; *Radołki* 1803; *Rosponki* 1961; *Romanika morskiego* 1646; *Rosmaryna dsiki* 1744; *Rumianka — priego* 1844, *śmierdzącego* 1544; *rumiankowe* 1856; *Rzeczka* 1825; *Sadka* 1987; *Sier-*

- płka* 1921; *Siępnika* 2120; *Starca* 1888; *Stokroci większej* 1860; *Stokrotki mniejszej* 1800; *Szczwolta płamistego* 2193; *Selachlawy — mniejszej* 1797, *modrej* 1797, *średniej* 1817, *większej* 1806 i 1813; *Śliwnika* 1833; *Świnięj Wasy* 2113 i 2193 — *większej* 2193, *ciemnej* 2193; *Toiny okrągłolistnej* 1671; *Trójlista zimnicowego* 1607; *Trzebuli* 2183 i *hiszpańskiej* 2186; *Wątrobne gwiazdkowate* 1982; *Wesuki* 2184 i *wonnej* 2187; *Wolowego języka* 1556 i *płonnego* 1556; *Wolowego oka* 1843; *Wrotycza* 1872; *Wrzośa* 1732; *Zaczętej* 1946; *Zajęczego Uszka* 2133; *Żankla* 2106; *Żeniszka* 1849; *Żmijowca* 1551; *Żywokosta* 1559.
- Zielon 1601.
- Ziemia — japońska* 2062 i *Katechu* 2062.
- Ziemna żółt* 1599.
- Ziemniara* 2194 — *jadalna* 2194.
- Zimozioł* 2074 — *pospolity* 2074; *północny* 2074.
- Zleczeń* 1848.
- Złocień* 1848.
- Złotolist* 1690 — *drobnoowocowy* 1691; *gruszkowaty* 1691; *jabłkowaty* 1691; *jednopestkowy* 1691; *pospolity* 1690.
- Złotoost* 1927 — *drobnokoszycowy* 1927.
- Złomikamięś* 2143.
- Znamięcko* 1775.
- Zauda* 1985 — *okręgowa* 1987; *rdzawa* 1986; *skrzydlasta* 1987; *właściwa* 1985.
- Zrzutnik* 2000 — *właściwy* 2000; *wymiotowy* 2000.
- Związła* 1699 — *wonna* 1700.
- Zwrotnica* 1762.
- Zwyciężyjad* 1660.
- Żwierciadelko* 1762 — *Wenery* 1762.
- Żabie gronka* 1826.
- Żankiel* 2105 — *lékarski* 2106; *pospolity* 2106; *sumiec* 2106.
- Żartka* 1805 — *maderaspatajska* 1805.
- Żeberko* 2100 — *grzbietne* 2100; *obrzeszajęce* 2101; *pośrednie* 2100; *skrajne* 2100.
- Żelaznica* 1900.
- Żelazodrzew* 1693 — *beazbronny* 1693; *mastykowaty* 1693.
- Żeniszek* 1849.
- Żmijowiec* 1550 — *babczany* 1551; *pospolity*, 1550.
- Żmijówka* 1550.
- Żółt ziemna* 1599.
- Żółtlica* 1838 — *drobnokwiatowa* 1838.
- Żółtnik* 1835 — *przeciwrobaczy* 1835.
- Żurawina* 1746 — *Bażyna* 1746; *blotna* 1746; *szorstka* 1747; *wielkoowocowa* 1747.
- Żurawiny* 1747.
- Żurnica* 2189.
- Żuwina* 2020 — *Rumpha* 2020.
- Żużki* 1672 i 2062.
- Żuwna Guwaka* 2062.
- Żywica bendżuwina* 1755.
- Żywignat* 1558.
- Żywokost* 1558 — *lékarski* 1558; *roztwarty* 1560; *wielki* 1558.

SPIS ABECADŁOWY ŁACIŃSKI,

uazwisk — roślin, ich różnych działów, plodów lekarskich i przemysłowych, oraz urządzeń roślinnych — użytych w niniejszem piśmie.

Abecedaria 1834.	Ambelania 1624 — acida 1625.
Abrotanum 1864.	Ambrosia 1825 — elatiar 1826; maritima 1826.
Absinthium 1869 — vulgare 1870.	Ammi 2121 — copticum 2119; major 2121; Visnaga 2122.
Acanthospermum 1823 — xanthoides 1823.	Amoniacum 2158.
Achillea 1846 — Ageratum 1849; atrata 1852; cretica 1848; falcata 1849; Millefolium 1847; moschata 1851; nana 1852; nobilis 1848; Ptarmica 1851; sectacea 1848.	Anacyelus 1844 — officinarum 1845; Pyrethrum 1846.
Achras 1695 — Calmito 1697; Lucuma 1698; mammosa 1697; Sapota 1695; Zapotilla 1696.	Anandria 1924 — discoidea 1924.
Achyrophorus 1933 — maculatus 1933.	Anassera febrifuga 1620.
Adenostemma 1783 — biflorum 1783; tinctorium 1784; viscosum 1784.	Anchusa 1556 — arvalis 1557; azurea 1557; officinalis 1556; paniculata 1557; tinctoria 1557.
Adenostyles 1790 — albifrons 1791; viridis 1790.	Andromachia 1781 — igniaria 1782.
Adoxa 2201 — Moschatellina 2201.	Andromeda 1732 — poliifolia 1732.
Aegopodium Podagraria 2123.	Anesorrhiza 2137 — capensis 2137.
Aethusa 2138 — Cynapium 2138; elata 2139; segetalis 2139.	Anethum 2166 — Foeniculum 2140; graveolens 2166; piperitum 2141; segetum 2167.
Alkana tinctoria 1558.	Angelica 2151 — Archangelica 2154; montana 2152; sylvestris 2151.
Allamanda 1625 — cathartica 1626; Linnaei 1626; Schottii 1626.	Anisum officinale 2128.
Alstonia 1640 — comosa 1640.	Antennaria 1876 — dioica 1876; margaritacea 1877.
Alyxia 1632 — laurina 1633; stellata 1633.	Anthemis 1840 — arvensis 1841; Cotula 1844; nobilis 1840; Pyrethrum 1846; tinctoria 1842.
	Antherura 2001 — rabra 2001.
	Arthodendron 1742 — ponticum 1742.

- Anthriscus 2182— *Cerfolium* 2182; nemorosa 2184; sylvestris 2184; trichosperma 2183.
 Antirrhoea 2019 — dioica 2019; verticillata 2019.
 Apium 2113 — graveolens 2114; Petroselinum 2116.
 Apocynaceae 1620.
 Apocynum 1644— androsaemifolium 1645; cannabinum 1645; frutescens 1644; indicum 1646; juvenis 1647; pubescens 1645; venetum 1646.
 Aquifoliaceae 1713.
 Aracacha 2194— esculenta 2194.
 Aralia 2205 — arborea 2208; nudicaulis 2205; racemosa 2206; spinosa 2206; triphylla 2204.
 Araliaceae 2199.
 Arbor consolidata indica 2015.
 Arbutus 1734— alpina 1737; Andrachne 1736; Unedo 1735; Uva ursi 1736.
 Archangelica 2152— atropurpurea 2154; decurrens 2154; Gmelini 2154; littoralis 2154; officinalis 2152.
 Arctium — Bardana 1918; Lappa 1918 et varie. β . 1918; minus 1918.
 Arctopus 2189— echinatus 2189.
 Arctostaphylos 1736— alpina 1736; officinalis 1736.
 Ardisia 1704— Basaal 1704.
 Areola 1775.
 Argania 1694— Sideroxydon 1694.
 Arnica 1880— montana 1880.
 Artemisia 1860— Abrotanum 1864; Absinthium 1869; annua 1865; arborescens 1870; campestris 1861; chinensis 1865; Contra 1865; Dracunculus 1861; glacialis 1871; glomerata 1866; judaica 1867; maderaspatana 1805; maritima 1862; Mutellina 1870; pontica 1868; salina 1863; santonica 1866; vallesiaca 1863; vulgaris 1867.
 Ascaricida anthelmintica 1778.
 Asclepiadeaceae 1651.
 Asclepiadeae 1656.
 Asclepias 1666— acida 1657; annularis 1658; asthmatica 1668; crispa 1665; curassavica 1667; gigantea 1664 i 1665; incarnata 1668; lactiflora 1669; laniflora 1663; media 1661; proceras 1665; syriaca 1666; tenacissima 1669; tingens 1669; tuberosa 1668; undulata 1666.
 Asperifoliae 1545.
 Asperula 1981— cynanchica 1982; montana 1983; odorata 1981; tinctoria 1983.
 Asa dulcis 1755.
 Asa-foetida 2157.
 Aster 1794 — Amellus 1795; annuus 1799; chinensis 1799; heterophyllus 1799.
 Asterias lutea 1586.
 Asteriscium 2104— chilense 2105.
 Asterocephalus 1955— columbarius 1955.
 Asteroideae 1794.
 Asteromaea 1799— indica 1799.
 Atractantia 2107 — caucasica 2108; digitata 2108; intermedia 2108; major 2107; minor 2108; nigra 2108.
 Astrephia 1961— chaerophylloides 1962.
 Athamantha 2144 — cretensis 2144;

- macedonica 2145; Matthioli 2146; Meum 2148.
 Atractylis gummifera 1897.
 Azalea pontica 1743.
 Azima tetracantha 1718.
 Azorella 2103— Gilliezii 2013.

Baccae — *Caprifoliæ italici* 2081; *Ebuli* 2089; *Hederæ arboreæ* 2208; *Myrtillorum* 1748; *Oxy-cocco* 1747; *Sambuci* 2088— *aqualici* 2086; *Viburni* 2084; *Visci* 2092; *Vitis Idææ* 1750; *Xylostei* 2079.
Baccharis 1808— *brasiliensis* 1779; *genistelloides* 1809; *glutinosa* 1808.
Bassia 1698 — *butyracea* 1698; *longifolia* 1699.
Bastard-Ipeacuanha 1667.
Bdelium siculum 2180.
Bellis 1800— *perennis* 1800.
Bensoë 1755 — *amygdalina* 1756; *in sortis* 1756; *vulgaris* 1756.
Benzoin 1754— *officinale* 1755.
Berula 2129— *angustifolia* 2129.
Bessera azurea 1553.
Bidens 1830 — *carnea* 1832; *tripartita* 1831.
Bifora 2197— *Loureiri* 2198; *radians* 2198.
Black-Drink 1716.
Blumea 1810— *balsamifera* 1811.
Bois à dartres 2035.
Bolax 2104— *Gilliezii* 2104; *gummifer* 2104.
Barragineæ 1549.
Borrago 1560— *officinalis* 1560.
Borreria 1985— *alata* 1987; *ferruginea* 1986; *Posya* 1985; *verticillata* 1987.
Bouvardia 2031— *Jacquini* 2032; *triphylla* 2032.
Bubon 2165— *Galbanum* 2165; *gummiferum* 2166.
Buena hexandra 2059.
Buglossum— *officinale* 1577; *vulgare* 1577.
Bumelia 1692— *nigra* 1692; *salicifolia* 1692.
Bunium 2125 — *Bulbocastanum* 2126; *denudatum* 2125; *ferulaefolium* 2125.
Buphthalmum 1817— *salicifolium* 1818.
Bupleurum 2132— *falcatum* 2133; *fruticosum* 2133; *perfoliatum* 2133; *rotundifolium* 2132.

Calacia— *alpina* 1791; *Anteuphorbium* 1884; *ficoides* 1885; *Kleinia* 1885; *Petasites* 1791.
Cachrys 2190 — *maritima* 2149; *odontalgica* 2190.
Caffé Marron 2005.
Calcitrapa Hippochaestum 1903.
Calendula 1888— *arvensis* 1890; *officinalis* 1889.
Calluna 1731— *vulgaris* 1731.
Calotropis 1663— *gigantea* 1663; *procera* 1664.
Campanula 1759— *Cervicaria* 1760; *glauca* 1762; *glomerata* 1759; *Medium* 1762; *patula* 1761; *Rapunculus* 1761; *Speculum* 1762; *Trachelium* 1760.
Campanulaceæ 1757.
Campylosperma 2181.
Canthium 2010— *parviflorum* 2011; *Rheedii* 2011.
Cantua 1583— *pyrifolia* 1583.
Caprifoliaceæ 2072.

- Caprifolium*— *alpinum* 2080; *hortense* 2081.
Carbo Artemisiae rubrae 1868.
Cardopatum 1891— *corymbosum* 1891.
Carduus 1912— *Aearna* 1915; *crispus* 1912; *marianus* 1909; *nuttans* 1913,
Carissa 1622— *Carandas* 1622; *Xylopiocron* 1623.
Carisseae 1622.
Carlina 1894— *acanthifolia* 1896; *aculis* 1895; *gummifera* 1896; *vulgaris* 1896.
Carpophorum 2100.
Carthamus 1906— *corymbosus* 1892; *lanatus* 1906; *tinctorius* 1907.
Carum 2123— *Bulbocastanum* 2124; *Carvi* 2124.
Cascarilla 2056— *caduciflora* 2058; *magnifica* 2057.
Cascarilla— *Anaransada* 2051; *Bove* 2058; *Delgada* 2050; *flua* 2055; *negrilla* 2055— *flua* 2055, *provinciana* 2050; *perecida* 2051; *provinciana* 2055; *Uritusinga* 2051.
Catechu 2062.
Catesbaea 2063— *spinosa* 2064; *Vivassorii* 2064.
Centaurea 1897— *amara* 1899; *axillaris* 1901; *Calcitrapa* 1902; *Centaureum* 1898; *cerynthifolia* 1903; *Cyanus* 1900; *Jacea* 1898; *montana* 1901; *nigra* 1899; *Rhapontica* 1919; *Scabiosa* 1900; *solstitialis* 1902.
Centaureum officinale 1898.
Cephaelis 1994— *Ipecacuanha* 1994; *nauseosa* 1996; *punicea* 1997.
Cephalanthus 1991— *occidentalis* 1992.
Cephalaria 1953— *centauroides* 1954.
Cerbera 1628— *Ahova* 1628; *lactaria* 1629; *Manghas* 1630; *Odollan* 1630; *salutaris* 1629; *Tanghin* 1630; *Thevetia* 1631.
Cervaria Rivini 2162.
Chaerophyllum 2184— *australe* 2182; *bulbosum* 2185; *Pecten Veneris* 2182; *sylvestre* 2184.
Chamaemelum 1856.
Chimophila 1722— *maculata* 1724; *umbellata* 1623.
China— *Abomalies* 2054; *Amarilla* 2050; *Anaransada* 2046; *Atecamex* 2061; *aurantiaca* 2053; *bicolorata* 2061; *de Bogota* 2053; *boliviana* 2045; *brachycarpa* 2038; *Calisaya* 2044— *levis* 2046; *caribaea* 2037; *Carthage-na*— *convoluta* 2053, *fibrosa* 2052, *fib. plana* 2053, *lignosa* 2053, *rubra* 2055, *vera* 2053; *Calto-Cumbar* 2063; *columbica* 2053; *coronalis* 2049; *Cusco* 2049— *fusca* 2048, *nova* 2048; *flava* 2044, 2051— *dura* 2052, *fibrosa* 2052, 2053, *fignosa* 2052, *nova* 2052, *plana* 2053, *suberosa* 2051; *fusca* 2049, 2054; *Guanuco* 2047; *hispanica* 2057; *Huamalies* 2047, 2054— *alba* 2054, *ferruginea* 2054; *Huanuco* 2047, 2048— *fusca* 2047, *rubiginosa* 2048, *suberosa albida* 2047; *indigena* 2072; *Jaen*— *fusca* 2046, *nigricans* 2049, *obscura* 2046, *pallida* 2048; *Lima-Loxa* 2047; *Loxa*— *aurantiaca* 2050, *corona* 2049, *flava* 2050, *fusca*

- 2049, *Kolly* 2049, *nigrescens* 2049, *obscura* 2050, *pitajensis* 2049, *rubra* 2046, *tenuis* 2050, *vera* 2049; *lutea regia* 2044; *Marracido* 2051, 2055; *martinicensis* 2036; *Mato* 2039; *montana* 2036; *Narajanda* 2053; *Nigritella fina* 2049; *nova* 2028, 2038 — *brasiliensis* 2059; *Pianhy* 2039; *Piton* 2036; *Pitaya* 2049 — *narajanda* 2050, *roza* 2050; *Pitaya* 2061; *Piura* 2053; *Popayan* 2055; *Pseudo-Loxa* 2049; *Pseudo-regia* 2047; *regia* 2044 — *consoluta* 2044, *cum epidermide* 2044, *fibrosa* 2046, *lutea* 2044, *nuda* 2044, *nova* 2045, *plana* 2044, *sine epidermide* 2044, *spuria* 2047; *de Rio Janeiro* 2059; *rubella* 2055; *rubiginosa* 2047, 2053, 2055; *rubra* 2057 — *dura* 2058, *lichenosa* 2058, *nota* 2055, *pallida* 2055, *suberosa* 2058; *spinosa* 2064; *spuria* 2037; *de Sta Anna* 2046; *Stae Luciae* 2036; *surinamensis* 2038; *Tekamez* 2061; *Tenn* 2053 — *nigricans* 2049, *pallida* 2048; *Urbietina* 2055; *Uritusinga* 2049; *Vosa* 2049; *Yuanuco* 2047.
- Chiococca 2008 — *anguifuga* 2010; *paniculata* 2010; *racemosa* 2009.
- Chironia *angularis* 1601.
- Chlora 1601 — *perfoliata* 1601.
- Chondrilla 1943 — *juncea* 1943.
- Chrysanthemum *Leucanthemum* 1860.
- Chrysocoma *Linosyris* 1803.
- Chrysophyllum 1690 — *Cainito* 1690; *microcarpum* 1691; *monopyrenum* 1691; *pomiforme* 1691; *pyriforme* 1691.
- Cichoraceae 1927.
- Cichorium 1930 — *Endivia* 1931; *Intybus* 1930.
- Cicuta 2111 — *maculata* 2113; *tenuifolia* 2113, *virosa* 2111.
- Cicutaria — *maculata* 2113; *virosa* 2113.
- Cinchona 2043 — *afro-inda* 2035; *angustifolia* 2038; *boliviana* 2045; *brachycarpa* 2038; *Calisaya* 2044 — *vera* 2045, *Josephiana* 2045; *Candollei* 2050; *caribaea* 2037; *caroliniana* 2031; *chlorrhiza* 2035; *Condaminea* 2048 — *angustifolia* 2053; *cordifolia* 2051; *corymbifera* 2040; *excelsa* 1041; *ferruginea* 2043; *floribunda* 2037; *glandulifera* 2050; *hirsuta* 2050; *lanceifolia* 2052; *lanceolata* 2050; *lucumae-folia* 2049; *macrocalyx* 2050; *micrantha* 2054; *montana* 2037; *oblongifolia* 2058; *officinalis* 2049; *ovata* 2047; *peruviana* 2040; *pitayensis* 1050; *pubescens* 2048; *purpurea* 2054; *scrobiculata* 2045; *spinosa* 2064; *Uritusinga* 2051.
- Cinchonaceae 2021.
- Cinchoneae 2030.
- Cirsium 1915 — *arvense* 1915; *oleraceum* 1916.
- Cnicus 1903 — *benedictus* 1904; *oleraceus* 1916.
- Codaga* — *Pala* 1642.
- Coelospermeae 2197.
- Coffea 2002 — *arabica* 2002; *ben-galensis* 2004; *mauritiana* 2005; *mosambica* 2004; *racemosa* 2005; *Zanguebariae* 2004.

- Coffeaceae** 1972.
Coilantha purpurea 1587.
Comisura 2100.
Conchophyllum 1672—*imbricatum* 1672.
Condaminea 2028 — *corymbosa* 2029.
Condyllocarpus apulus 2172.
Conium 2192 — **Aracacia** 2195; *croaticum* 2194; *maculatum* 2192; *sibiricum* 2194; *strictum* 2194.
Convolvulaceae 1566.
Convolvulus 1568 — *althaeoides* 1571; *arvensis* 1570; *discolor* 1572; *farinosus* 1569; *floridus* 1572; *Jalapa* 1574; *peltatus* 1573; *Scamonia* 1569; *scoparius* 1572; *sepium* 1570; *Soldanella* 1572; *sylvaticus* 1571.
Conyza 1806 — *balsamifera* 1811; *candida* 1807; *lobata* 1880; *pubigera* 1807; *squarrosa* 1806; *verbascifolia* 1808; *viscosa* 1813.
Cordia 2563 — *chinensis* 1565; *domestica* 1564; *globosa* 1565; *juglandifolia* 1565; *latifolia* 1565; *Myxa* 1563; *retusa* 1547; *Sebestena* 1564.
Cordiaceae 1562.
Coriandrum 2198 — *sativum* 2198; *testiculatum* 2198.
Cornus 2096 — *coerulca* 2098; *florida* 2097; *mascula* 2096; *sanguinea* 2098; *sericea* 2098.
Cornaceae 2095.
Cortex— *Alyxiae aromaticae* 1633; *antidysentericus* 1642, 1649; *Bela-ayé* 2072; *Belahé* 2072; *Caribaeus* 2037; *Chinas*— *angustifoliae* 2038 et *spinosae* 2064; *Cnecesi* 1642, 1649; *exterior radiceis Ebnk* 2069; *Fracini* 1680; *interior Sambuci* 2088; *profuvii* 1642, 1649; *Sambuci aquatici* 2088; *Sapotae* 1696; *Thuris* 1754; *Thymiamatis* 1754.
Corvisartia Helenium 1812.
Cosmibuena 2058 — *hexandra* 2059.
Coutarea 2060 — *speciosa* 2060.
Coutoubea 1603 — *spicata* 1604.
Cressa 1568 — *cretica* 1568.
Crithmum 2148 — *maritimum* 2149.
Cuminum 2173 — *Cuminum* 2173; *hispanicum* 2174.
Cuscuta 1579 — *americana* 1580; *Epilinum* 1580; *Epithymum* 1579; *europaea* 1579.
Cuscutaceae 1578.
Cutta-Cambar 2062.
Cynanchum 1658 — *Arghei* 1662; *erectum* 1671; *Ipecacuanha* 1668; *mauritanum* 1653; *monspeliacum* 1659; *nigrum* 1661; *Vinctoxicum* 1660.
Cynara 1910 — *acaulis* 1920; *Cardunculus* 1912; *Scolymus* 1911.
Cynareae 1888.
Cynoglossum 1561 — *officinale* 1561; *pictum* 1562.
Dahlia 1819 — *variabilis* 1820.
Danais 2034 — *fragrans* 2034; *rotundifolia* 2035.
Daucus 2178 — *Carota* 1179; *Gingidium* 2122, 2180; *gummifer* 2180; *hispanicus* 2180; *maritimus* 2180; *maximus* 2181; *Visnaga* 2122; *vulgaris* 2180.
Dendroptoe bicolor 2095.
Dentella 2022 — *repens* 2023.
Dicotyledonae polypetalae 2089.

- Diervilla* 2077— *canadensis* 2077. *Epacridaceae* 1718.
Diospyros 1709— *Ebenaster* 1710; *Erica* 1730— *Tetralix* 1730; vul-
Ebenum 1709; *glutinosa* 1711; *garis* 1732.
Lotus 1712; *malabarica* 1711; *Ericaceae* 1796
Melanoxyton 1710; *virginiana* *Ericineae* 1730.
1712. *Ericola cruciata* 1590.
Diotis 1854— *maritima* 1854. *Erigeron* 1796— *acris* 1796; *cana-*
Diplolepis vomitoria 1663. *densis* 1797; *podolicus* 1797;
Dipsaceae 1949. *viscosus* 1813.
Dipsacus 1951— *fullonum* 1951; *Erea do rato* 1998.
sylvestris 1952. *Eryngium* 2108— *campestre* 2109;
Dischidia 1672— *nummularia* 1673; *maritimum* 2110; *planum* 2110;
Rafflesiana 1673. *trispicatum* 2105; *vulgare* 2110.
Dorema 2159— *Amoniacum* 2159. *Erythraea* 1599— *Centaurium* 1599;
Doronicum 1882— *austriacum* 1883; *pulchella* 1600; *ramosissima*
Pardalianches 1882; *scorpioides* 1600.
1883. *Euapocynae* 1633.
Dracunculus 1860. *Eupatoriaceae* 1783.
Duraja eriopila 2069. *Eupatorium* 1786— *Ayapana* 1788;
cannabinum 1786; *Dalea* 1788;
Ebenaceae 1707. *perfoliatum* 1787; *purpureum*
Ebenoxyton verum 1709. *1787; sophioides* 1790.
Echinops 1890— *sphaerocephalus* *Evolvulus* 1567— *alsinoides* 1567.
1890. *Exacum* 1598— *spicatum* 1604; *te-*
Echites 1641— *antidysenterica* *nunifolium* 1598; *verticillatum*
1642; *caryophyllata* 1642; *lon-* 1598; *violaceum* 1598.
giflora 1643; *pubescens* 1641; *Exostemma* 2035— *angustifolium*
scholaris 1641; *suberecta* 1643. 2037; *australe* 2039; *brachycar-*
Ehium 1550— *bonariense* 1551; *pum* 2038; *caribaeum* 2037; *co-*
plantagineum 1551; *vulgare* *rymbiferum* 2040; *cuspidatum*
1550. 2038; *floribundum* 2036; *peru-*
Eclipta 1818— *erecta* 1819; *pros-* *vianum* 2039; *Souzanum* 2039.
trata 1819. *Extractum Taraxaci* 1945.
Ehretia 1546— *buxifolia* 1546.
Ehretiaeae 1546.
Elaeodendron Argan 1695.
Elemi 2067.
Elephantopus 1780— *carolinianus*
1781; *scaber* 1781. *Faba Sti Ignatii* 1618.
Embelia 1705— *Ribes* 1705. *Fahanin* 1853.
Embryopteris glutinosa 1711. *Falcaria* 2119— *Rivini* 2119.
Fedia— *grandiflora* 1960; *olitoria*
1961.
Ferula 2156— *amonifera* 2160; *As-*
sa foetida 2156; *communis* 2158;

- Ferulago* 2158; *neapolitana* 2175; *orientalis* 2158; *persica* 2157.
Filago 1875— *arvensis* 1875; *germanica* 1876; *maritima* 1854.
Fistula— *Levistici* 2151 et *Ligustici* 2151.
Flaveria 1835— *Contrayerba* 1835.
Flores— *africani* 1837; *Agerati* 1849; *Arnicae* 1861; *Auriculae muris* 1948; *Bellidis*— *majoris* 1860 et *minoris* 1800; *Borraginis* 1561; *Buglossi* 1556; *Buphthalmi* 1843; *Calendulae* 1889 et *syloestris* 1890; *Caprifolii italici* 2081; *Chamaemeli nobilis* 1841; *Chamomillae*— *foetidae* 1844, *romanae* 1841, *vulgaris* 1856; *Consolidae majoris* 1559; *Costi*— *nostratis* 1034 et *vulgaris* 1933; *Cotulas* 1844; *Cyani* 1901 et *majoris* 1901; *Eupatorii Mezues* 1849; *Farfarae* 1792; *Galii* 1974; *Gnaphalii* 1877; *Heliochrysi* 1803; *Hieracii macrorrhizi* 1933; *Jasmini* 1687; *Ligustri* 1679; *Linariae aureae* 1803; *Linguae bovis* 1556; *Millefolii* 1847; *Pedis Cati* 1877; *Pilosellae* 1948 et *albae* 1877; *Ptarimicae* 1851; *quatuor cordiales* 1557; *Sambuci* 2088; *Stochadis*— *citrinae* 1874, *neapolitanae* 1874; *Symphiti* 1559 et *minimi* 1800; *Tanaceti* 1872; *Tussilaginis* 1792; *Ungulus caballinae* 1792.
Foeniculum 2139— *dulce* 2140; *indicum* 2141; *officinale* 2140; *piperitum* 2141; *vulgare* 2140.
Fohanin 1853.
Folia— *Agriifolii* 1715; *Apalachi-*
- nes* 1716; *Aquifolii* 1715; *Arnicae* 1881; *Caprifolii italici* 2081; *Corticariae*— *majoris* 1761, *minoris* 1760; *Ebuli* 2089; *Fraxini* 1680; *Hederae arboreae* 2208; *Levistici* 2151; *Ligustici* 2151; *Ligustri* 1679; *Nerii* 1648; *Oloandri* 1648; *Paraguas* 1716; *Rhododendri*— *Chrysanthi* 1740, *ferruginei* 1741; *Rosaginis* 1648; *Sambuci* 2088 et *aquatlici* 2086; *Uvae ursi* 1737; *Viburni* 2084; *Vitis Idaeae* 1750.
Frasera 1596— *Waltheri* 1596.
Fraxineae 1679.
Fraxinus 1679— *acuminata* 1682; *americana* 1681; *atrovirens* 1681; *aurea* 1681; *crispa* 1681; *excelsior* 1680; *heterophylla* 1681; *juglandifolia* 1681; *Ornus* 1683; *pendula* 1681; *rotundifolia* 1683; *simplicifolia* 1681; *tomentosa* 1682.
Fructus Cornus 2097.
Galbanum 2166.
Galbanum 2166.
Galinsoga 1838— *parviflora* 1838.
Galium 1973— *Aparine* 1975; *erectatum* 1976; *Mollugo* 1974; *rotundifolium* 1975; *tuberosum* 1977; *vernum* 1977; *verum* 1973.
Gardenia 2066— *arborea* 2068; *florida* 2066; *Genipa* 2069; *grandiflora* 2067; *gummifera* 2067; *inermis* 2067; *lucida* 2068; *multifida* 2066; *radicans* 2067; *spinosa* 2065.
Gardenieae 2063.
Gatta Gambeer 2062.
Gatta Gambier 2062.

- Gaultheria* 1733.
Gauthiera 1733—*procumbens* 1734.
Geniostoma 1620—*febrifuga* 1620.
Genipa 2068 — *americana* 2068;
Merianae 2069; *oblongifolia* 2069.
Gentiana 1585—*acaulis* 1591; *A-*
marella 1592; *asclepiadea* 1590;
campanulata 1588; *campestris*
1593; *Chiraita* 1598; *cruciata*
1590; *decumbens* 1589; *grandi-*
flora 1592; *lancifolia* 1593; *lu-*
tea 1585; *pannonica* 1587; *per-*
foliata 1602; *Pneumonanthe*
1588; *punctata* 1588; *purpurea*
1587; *saponaria* 1588; *verticil-*
lata 1599.
Gentianaceae 1583.
Gentianeae 1585.
Geophila 1993—*reniformis* 1993.
Georgina 1819.
Gifola germanica 1876.
Glossocardia 1834—*linearifolia*
1834.
Gnaphalium—*arenarium* 1874; *dio-*
icum 1877; *sanguineum* 1874;
Stoechas 1874.
Gomma da Batata 1575.
Gomphocarpus 1665—*crispus* 1665.
Goodeniaceae 1771.
Grana Sapotillae 1694.
Grangea 1805 — *maderaspatana*
1805.
Guettarda 2017 — *speciosa* 2018.
Guettardeae 2014.
Gummi-resina—*Amoniacum* 2158,
2160; *Assa foetida* 2157; *Bde-*
lium siculum 2180; *Galbanum*
2166; *Hederae arboreae* 2208;
Opoponax 2155; *Peucedani* 2162;
Sagapenum 2157; *Scammonae*
1569.
- Gutta*—*Girek* 1696; *Percha* 1702;
Percha 1702; *Tuban* 1702.
Gymnostema 1669 — *lactiferum*
1669; *tenacitotum* 1669; *tin-*
gens 1669.
- Halenia* 1594—*sibirica* 1594.
Hancornia 1623—*speciosa* 1624.
Hedera 2207—*arborea* 2208; *chry-*
socarpa 2209; *Helix* 2207; *poë-*
tica 2209.
Hedyotideae 2022.
Hedyotis 2024—*Auricularia* 2024;
umbellata 2025.
Helenium 1837—*autumnale* 1837.
Hellianthus 1828 — *annuus* 1829;
tuberosus 1830.
Helichrysum 1873 — *arenarium*
1873; *sanguineum* 1874; *Stoechas*
1874.
Heliotropium 1547 — *europaeum*
1547; *indicum* 1549.
Helosciadium 2116—*lateriflorum*
2117; *nodiflorum* 2117.
Hemidesmus 1654—*indicus* 1654.
Henricia 1597 — *pharmacearcha*
1597.
Heracleum 2169—*cordatum* 2171;
elegans 2170; *lanatum* 2171;
Panaces 2171; *setosum* 2171;
Sphondylium 2169.
Herba—*ABC* 1834; *Abrotani* 1864
et montani 1853; *Absinthii* 1870
— *alpini* 1871; *maritimi* 1863;
Acellae 1833; *Agerati* 1849;
Anethi 2167; *Angelicae* 2154;
Aparines 1976; *Apocyni folio*
subrotundo 1671; *Arnicae sue-*
densis 1817; *Artemisiae*—*albae*
1868, *rubrae* 1862, 1868; *As-*
perulae aureae 1977; *Asteris atti-*

ci 1795; *Auriculae*—*leporis* 2133, *muris* 1948 et *m. majoris* 1949; *Balsamitas* 1859; *Bellidis*—*majoris* 1860, *minoris* 1800; *Dianthae* 2129; *Borraginis* 1561; *Brancae ursinae*—*germanicae* 2170, *spuriae* 2170; *Brassicae marinae* 1571; *Bubonii* 1795; *Buglossi* 1556—*agrestis* 1551 et *sylvestris* 1556; *Bupleuri* 2133; *Buphthalmi* 1842; *Cacaliae tomentosae* 1794; *Calcitrapae* 1903; *Calendulae* 1889 et *sylvestris* 1890; *Cancris* 1548; *Cannabinae aquaticae* 1787; *Cardui*—*benedicti* 1905, *hemorrhoidalis* 1916, *Mariae* 1909, *stellati* 1903, *tomentosi* 1910; *Centaurei*—*lutei* 1602, *minoris* 1600; *Cerafolii* 2183 et *hispanici* 2187; *Chaerophylli* 2183; *Chamomillae* 1856 et *foetidae* 1844; *Cichorei* 1931 et *verrucosi* 1946; *Cicutas* 2113, 2193—*aquaticae* 2113, *majoris* 2193, *terrestris* 2193; *Cicutariae* 2184 et *odoratae* 2187; *S. Coniungundae* 1787; *Conii maculati* 2193; *Consatidae*—*majoris* 1559, *sarracenicae* 1801, 1887; *Convolvuli*—*majoris* 1571, *minoris* 1570; *Conyzae*—*coeruleae* 1797, *majoris* 1806, 1813, *mediae* 1817, *minoris* 1797, 1816; *Costae bovis* 2133; *Costi*—*nostratis* 1934, *vulgaris* 1933; *Cotulae* 1844; *Cotyledonis aquaticae* 2103; *Crithmi* 2149; *Cruciatae* 1977; *Cuscutae* 1579; *Cynoglossi* 1562; *Dracunculi hortensis* 1861; *Echii* 1551; *Echinopis* 1891; *Epithymi cretici* 1580; *Ericae* 1732; *Fu-*

patorii 1787 et *Masuae* 1849; *Falcoariae* 2120; *Farfarae* 1792; *Filaginis* 1875; *Filipendulae*—*angustifoliae* 2136, *aquaticae* 2136; *Foeniculi marini* 2149; *Galii* 1974—*albi* 1975, *rotundifolii* 1975; *Genippi* 1851—*albi* 1871, *nigri* 1864, *veri* 1851; *Gentianae minoris* 1590; *Gentianellas* 1593 et *alpinae* 1592; *Gerardi* 2123; *Gnaphalii margaritacei* 1877; *Helichrysi* 1803; *Hepaticae stellatae* 1982; *Hysseridis* 1933; *Impiae* 1875; *Inulae*—*germanicae* 1814, *palatinae* 1814; *Ivae moschatae* 1851; *Jacobaeae* 1886; *Lactuceae*—*Scariolae* 1942, *sylvestris* 1942, *virosae* 1941; *Lampeanae* 1930; *Lappae minoris* 1825; *Ledi palustris* 1744; *Linariae aureae* 1803; *Linguae bovis* 1556; *Lisianthi* 1603; *Matricariae* 1857; *Matrisilvae* 1982; *Menthae*—*romanae* 1859, *sarracenicae* 1759; *Millefolii* 1847; *Morsus Diaboli* 1957; *Myrrhidis majoris* 2187; *Oenanthes*—*angustifoliae* 2136, *aquaticae* 2136; *Onopordi* 1910; *Oreoselini* 2163; *Pastinacae aquaticae* 2131; *Perfoliatae* 2133; *Pervincae* 1639; *S. Petri* 2149; *Petroselinii* 2116; *Pilosellae* 1948; *Pimpinellae* 2127; *Podagrariae* 2123; *Parnicacae* 1851; *Pulicariae* 1816; *Pulmonariae*—*gallicae* 1949, *maculosae* 1552; *Pyrethri* 1857; *Pyrolae* 1725—*majoris* 1725, *minoris* 1726, *umbellatae* 1723; *Rorismarini sylvestris* 1744; *Saniculae* 2106;

- Santolinae* 1853; *Saxifragae anglicae* 2147; *Senecionidis* 1868; *Serratulae* 1921; *Seseleos praetensis* 2147; *Sii* 2130—*nodiflori* 2117, *palustris* 2131; *Silai* 2147; *Soldanellae* 1572; *Sonchi* 1939; *Spondylii* 2170; *Spigeliae* 1611—*marylandicae* 1611; *Spinae albae* 1910; *Succisae* 1957; *Symphylti* 1559 et *minimi* 1800; *Tanacetii* 1872; *Tarazaci* 1945; *Tithymali maritimi* 1646; *Tri-folii fibrini* 1607; *Tussilaginis* 1792; *Ungulae caballinae* 1792; *Valerianae graecae* 1583; *Valerianellae* 1961; *Verrucariae* 1548; *Vincae* 1639; *Viperini* 1551; *Virgae aureae* 1801; *Zacinthae* 1946.
- Herbe aux cure-dents* 2122.
- Hieracium* 1947—*Gronovii* 1949; *murorum* 1948; *Pilosella* 1947.
- Hippion*—*campestre* 1593; *lanceifolium* 1593.
- Holostemma* 1658 — *Rheedianum* 1658.
- Hoya* 1669—*coronaria* 1670; *viridiflora* 1670.
- Hya-Hya* 1635.
- Hydrocotyle* 2102—*asiatica* 2103; *umbellata* 2103; *vulgaris* 2102.
- Hymenodictyon* 2040—*excelsum* 2041.
- Hypochaeris* 1932—*glabra* 1932; *maculata* 1934; *radiata* 1933
- Ichnocarpus* 1644—*Afselii* 1644.
- Ignatia* 1617—*amara* 1618.
- Ilex* 1714—*Aquifolium* 1714; *Cas-sine* 1716; *opaea* 1715; *paragu-ariensis* 1716; *vomitorea* 1715.
- Imperatoria Ostruthium* 2165.
- Inula* 1811—*aromatica* 1924; *britannica* 1813; *crithmifolia* 1815; *dysenterica* 1817; *germanica* 1814; *Helenium* 1811; *odora* 1817; *Pulicaria* 1816; *salicina* 1814; *viscosa* 1812.
- Ipecacuanha*—*alba* 1991; *amylacea* 1991; *annulata* 1996; *fusca* 1996; *grisea* 1996; *nigra* 2001; *striata* 2001; *undulata* 1991; *vera* 1996.
- Ipomoea* 1573—*acetosaefolia* 1576; *Batatas* 1577; *cathartica* 1574; *edulis* 1578; *Jalapa* 1574; *macrorrhiza* 1576; *Nil* 1574; *operculata* 1575; *pandurata* 1575; *platanifolia* 1578; *Purga* 1573; *repens* 1576; *Thurpetum* 1575; *tridentata* 1577; *tuberosa* 1578.
- Isertia* 2021—*coccinea* 2021.
- Isertiæ* 2021.
- Isonandra* 1701—*polyandra* 1701.
- Ixora* 2007—*coccinea* 2008; *grandiflora* 2007; *Pavetta* 2007.
- Jaegeria calendulacea* 1828.
- Jasminaceae* 1685.
- Jasminum* 1686—*angustifolium* 1688; *grandiflorum* 1687; *hirsutum* 2019; *officinale* 1686; *Sambac* 1687; *triflorum* 1688.
- Jugum* 2100—*dorsale* 2100; *intermedium* 2100; *laterale* 2100; *marginale* 2101.
- Jurinea* 1921—*cyanoides* 1921.
- Kalmia* 1738—*angustifolia* 1739; *glauca* 1739; *hirsuta* 1739; *latifolia* 1738.
- Kanachia* 1662—*laniflora* 1662.

- Kentrophyllum 1905 — *lanatum* 1906.
 Kixia 1649 — *arborea* 1649.
 Kleinia 1884 — *Anteuphorbia* 1884; *fcoidea* 1883; *nerifolia* 1885.
- Labiatiflorae 1922.
Lac virginum 1755.
Lacinula 2099.
Lactuca 1939 — *cracoviensis* 1942 — *praecox* 1943, *serotina* 1943; *sativa* 1939; *Scariola* 1942; *virosa* 1940.
Lactucarium 1940.
Lagoëcia 2188 — *cuminoides* 2188.
Lampsana 1929 — *communis* 1929; *Zacintha* 1947.
Landia lappacea 2072.
Lappa 1916 — *major* 1917; *minor* 1918; *tomentosa* 1918.
Laserpitium 2176 — *asperum* 2177; *glabrum* 2177; *latifolium* 2177; *Siler* 2178.
Ledum 1743 — *latifolium* 1745; *palustre* 1744.
Leontodon Taraxacum 1945.
Lepicephalus 1953.
Leucanthemum 1859 — *vulgare* 1859.
Leucopogon 1720 — *Richei* 1721.
Levisticum 2150 — *officinale* 2150.
Liabum 1783.
Liatris 1784 — *spicata* 1785; *squarrosa* 1785.
Libanotis 2143 — *montana* 2143; *vulgaris* 2143.
Lignum — *colubrinum* 1615; *Ebeni* 1709, 1710; *foetidum* 2005; *Hederæ arboreas* 2208; *rhodium* 1572; *Visci quercini* 2092, 2094.
 Liguliflorae 1927.
Ligusticum — *Levisticum* 2151; *pe-*
- loponesiacum* 2188.
Ligustrum 1678 — *vulgare* 1678.
Limbarda tricuspis 1815.
Linnaea 2074 — *borealis* 2074.
Linosyris 1802 — *vulgaris* 1803.
Lisianthus 1602 — *chelonoïdes* 1603; *grandiflorus* 1602.
Lissanthe 1720 — *sapida* 1720.
Lithospermum 1554 — *arvense* 1555; *officinale* 1554.
Lobelia 1766 — *cardinalis* 1768; *Cautchouc* 1770; *Dortmanna* 1770; *fulgens* 1768; *inflata* 1769; *longiflora* 1769; *splendens* 1768; *sphyilitica* 1767; *Tupa* 1770.
 Lobeliaceae 1765.
 Loganiaceae 1611.
 Loganieae 1618.
Lonicera 2078 — *alpigena* 2080; *Caprifolium* 2080; *chinensis* 2081; *Diervilla* 2078; *germanica* 2081; *japonica* 2082; *Periclymenum* 2081; *symphoricarpa* 2077; *tarica* 2079; *Xylosteum* 2079.
 Lanicereae 2074.
 Loranthaceae 2089.
Loranthus 2093 — *citricola* 2095; *bicolor* 2094; *europaeus* 2093.
Lucuma 1696 — *Caimito* 1697; *mammosum* 1696; *obovatum* 1697.
Lycopsis 1555 — *arvensis* 1555.
Maba 1708 — *Ebenus* 1708.
Macrostemma corymbosum 2030.
Madia 1839 — *mellosa* 1840; *sativa* 1839; *viscosa* 1840.
Manna 1683 — *calabrina* 1683; *cannelata* 1683; *crassa* 1683; *electa* 1683; *in granis* 1683; *in lacrymis* 1683; *longa* 1683; *ma-*

- stychina* 1683; *pinguis* 1683; *vulgaris* 1683.
Manettia 2032 — *cordifolia* 2033; *glabra* 2034.
Marsdenia 1671 — *erecta* 1671; *tinctoria* 1672.
Maruta 1843 — *Cotula* 1843; *foetida* 1843.
Matricaria 1854 — *Chamomilla* 1855; *inodora* 1858; *Parthenium* 1857; *suaveolens* 1836.
Melago Taraxaci 1945.
Menyanthes 1606.
Menyanthes 1606 — *americana* 1607; *indica* 1609; *ovata* 1608; *trifoliata* 1606; *verna* 1607.
Mericarpium 2100.
Meum 2147 — *athamanticum* 2147; *Mutellina* 2148.
Mikania 1789 — *Guaco* 1789; *sophiaefolia* 1790.
Mimusops 1699 — *Elengi* 1700.
Molina — *reticulata* 1809; *viscosa* 1809.
Molopospermum 2187 — *cicutarium* 2187.
Monetia 1718 — *barlerioides* 1718; *diacantha* 2012.
Monopetalae — *epigynae* 1773; *perigynae* 1745.
Monotropa 1727 — *glabra* 1728; *Hypopitis* 1727.
Monotropaeae 1727.
Morinda 2014 — *bracteata* 2016; *citrifolia* 2014; *mucosa* 1996; *Royce* 2016.
Mountain-Tea 1734.
Moza 1865.
Mussenda 2069 — *frondosa* 2070; *glabra* 2070; *Landia* 2071, 2072; *Stadmanni* 2072.
Mutisiaceae 1922.
Myrrhis 2186 — *bulbosa* 2185; *odorata* 2186.
Myrsinaceae 1702
Myscolus 1927 — *microcephalus* 1927.
Nardostachys 1959 — *grandiflora* 1960; *Jatamansi* 1959.
Nardus — *coltica* 1969; *indica* 1960; *montana* 1970.
Nassauvieae 1925.
Nauclea — *acida* 2063; *Gambir* 2062.
Nerium 1647 — *antidysentericum* 1649; *coronarium* 1646; *odoratum* 1648; *Oleander* 1647; *tinctorium* 1649.
Neurochlaena 1879 — *lobata* 1879.
Ninei 2303.
Nyctanthes 1688 — *arbor tristris* 1688.
Oenanthe 2134 — *crocata* 2136; *fistulosa* 2136; *Phellandrium* 2134; *pimpinelloides* 2135.
Oglifa arvensis 1875.
Oldenlandia — *repens* 2024; *umbellata* 2026.
Olea 1674 — *europaea* 1675; *fragrans* 1677; *microcarpa* 1677; *Oleaster* 1675; *sativa* 1675.
Oleaceae 1673.
Oleinae 1674.
Oleum — *Chamomillae* 1856; *Jasmini* 1687; *olivarum* 1676.
Oligosporus condimentarius 1861.
Olio di Marmotta 1741.
Onopordon 1909 — *Acanthium* 1909.
Onosma 1549 — *echioides* 1549.
Ophiorrhiza 2026 — *Mungòs* 2026.
Ophioxyleae 1627.
Ophioxylon 1627 — *serpentinum*

1627.
 Opoponax 2155— Chironium 2155.
 Oreoselinum legitimum 2163.
 Ornus 1682— europaea 1682; rotunda 1683.
 Orthosperma 2102.
 Osmanthus fragrans 1677.
 Osmites 1878.
 Osmitopsis 1877 — asteriscoides 1878; camphorina 1879.
 Oxyccocos 1746— hispidulus 1747; macrocarpus 1747; palustris 1746.
-
- Pacourina 1776 — edulis 1777.
 Palicourea 1997— Margravii 1998; speciosa 1997.
 Panax 2202 — cochleatum 2204; fruticosum 2204; quinquefolium 2203; Sching-seng 2202; trifolium 2203.
 Parthenium 1826— Hysterophorum 1827.
 Pastinaca 2176 — dissecta 2169; Opoponax 2156; sativa 2168; Sokakul 2169.
 Pavetta 2005— indica 2006.
 Periploca — emetica 1656; graeca 1653; indica 1655; mauritiana 1653; Secamone 1656.
 Periploceae 1653.
 Petasites 1792 — albus 1794; vulgaris 1793.
 Petroselinum 2115— crispum 2116; sativum 2115.
 Peucedanum 2160— Cervaria 2162; officinale 2161; Oreoselinum 2162; Ostruthium 2164; palustre 2163; sylvestre 2164.
 Phellandrium — aquaticum 2135; Mutellina 2148.
 Phylliraea 1677— latifolia 1678.
 Phyteuma 1763— Scheuchzeri 1764; spicatum 1764.
 Picnemon 1914— Acarna 1914.
 Pimpinella 2126— Anisum 2128; hircina 2127; laciniata 2127; magna 2127; major 2128; media 2127; nigra 2127; Saxifraga 2126.
 Pinkueya 2030— pubens 2030.
 Pleurogyne 1595 — carinthiaca 1596; rotata 1595.
 Plumiera 1637— acuminata 1638; alba 1638; rubra 1637.
 Pneumonanthe— acaulis 1592; Asclepiadea 1591; pannonica 1588; punctata 1588; Saponaria 1588; vulgaris 1589.
 Podagraria 2122 — Aegopodium 2123.
 Poederia 2012— fostida 2013.
 Poederiaceae 2012.
 Polemoniaceae 1581.
 Polemonium 1582— coeruleum 1582.
 Polypetalae epigynae 2089.
 Portlandia 2027— grandiflora 2028.
 Potalia 1618 — amara 1619; resinifera 1620.
 Prangos 2191 — pabularia 2191.
 Prinos 1716 — glaber 1717; Gronovii 1717; padifolius 1717; verticillatus 1717.
 Prinzia 1923— aromatica 1923.
 Psychotria 1998— brachiata 2000; emetica 2001; herbacea 1994; laxa 2000; Margravii 1998; marginata 2000; nervosa 2000; parasitica 1999; parviflora 1999; pubens 2000; rubra 2002; uliginosa 2000; volubilis 2013.
 Psychotriaceae 1993.

Ptarmica 1849— *atrata* 1851; *moschata* 1851; *nana* 1852; *vulgaris* 1850.
Ptychotis 2118— *Ajovan* 2119; *coptica* 2118.
Pulicaria 1815— *dysenterica* 1816; *odora* 1817; *vulgaris* 1815.
Pulmonaria 1551— *angustifolia* 1553; *azurea* 1553; *maritima* 1553; *mollis* 1552; *oblongata* 1552; *officinalis* 1552; *virginica* 1554.
Pyrethrum 1856— *inodorum* 1857; *Parthenium* 1857; *Tanacetum* 1858.
Pyrola 1724— *chlorantha* 1725; *maculata* 1724; *media* 1725; *minor* 1726; *rotundifolia* 1725; *secunda* 1726; *umbellata* 1724; *uniflora* 1726.
Pyrolaceae 1721.
Pyroleae 1722.

Quina— *Amarilla* 2050, 2051; *de Campo* 1617; *de Mato* 2039; *de Pianchy* 2039; *de Remijo* 2043; *Serra* 2043.
Quinina— *rubiginosa* 2046; *rubra de Cusco* 2046.
Quinquina indigena 2072.

Radix— *Acus Veneris* 2110; *Alcannas* 1550; *Alkanna* 1858 et *spuria* 1558; *Anethi ursini* 2148; *Angelicae* 2153 et *sylvestris* 2152; *Antirrhini coerulesi* 1589; *Apii* 2114; *Archangelicae* 2153; *Arnicae* 1881 et *suedensis* 1817; *Artemisiae vulgaris* 1868; *Asclepiadeae* 1591; *Asteris*— *altii* 1795; *inguinalis* 2110;

Astrantiae 2108; *Barbae hirci* 1935; *Behen albi* 1903; *Branae ursinae*— *germanicae* 2170, *spuria* 2170; *Bubonii* 1795 et *lutei* 1814; *Buglossi* 1556 et *agrestis* 1551; *Cainanae* 2009; *Caincae* 2009; *Cannabinae aquaticae* 1787; *Capituli Martis* 2110; *Cardopati* 1895; *Cardui*— *Mariae* 1909, *tomentosi* 1910, *Veneris* 1952; *Carlinae* 1895 et *sylvestris* 1896; *Carthami sylvestris* 1899; *Centaurei majoris* 1898; *Cerefolii hispanici* 2187; *Cervariae nigrae* 2162; *Chamaeleontis albi* 1895; *Cichorei* 1931; *Ciulariae odoratae* 2187; *S. Conigundas* 1787; *Consolidae majoris* 1559; *Conyzae mediae* 1817; *Cyanohicae* 1983; *Cynoglossi* 1562; *Dauci sativi* 2180; *Dipsaci* 1952; *Doronici* 1883; *Ebuli* 2089; *Echii* 1551; *Enulae* 1812 et *campanae* 1812; *Eryngii* 2110 et *marini* 2111; *Eupatorii* 1787; *Farfarae* 1792; *Filipendulae*— *angustifoliae* 2136, *aquaticae* 2136; *Foeniculi*— *porcini* 2161, *ursini* 2148, *vulgaris* 2140; *Gentianae* 1588— *albae* 2178, *luteae* 1586, *majoris* 1586, *minoris* 1590, *nigrae* 2162, *rubrae* 1588; *Gentianellae alpinae* 1592; *Gialapae* 1574; *Ginseng* 2203; *Helenii* 1812; *Heracanthae* 1896; *Hirundinariae* 1660; *Imperatoriae* 2165 et *nigrae* 2108; *Jaceae nigrae* 1899; *Jalapae* 1574; *Kainana* 2009; *Kainka* 2009; *Levistici* 2151; *Ligustici* 2151; *Linguae bovis* 1556; *Lobeliae*

- 1768; *Meibomia nigras* 1574; *Mel* 2148; *Morus Diaboli* 1957; *Moschatellinae* 2201; *Mudarii* 1664; *Mungos* 2027; *Mutellinae* 2148; *Myrrhoidis majoris* 2187; *Ninsi* 2132; *Ninsing* 2132; *Oenanthes* — *aquaticae* 2136, *tenusifoliae* 2136; *Olmitii* 2163; *Onopordi* 1910; *Oroselinii* 2163; *Ostruthii* 2165; *Pastinacae aquaticae* 2131; *Petasitidis* 1794; *Petroselinii* 2116; *Peucedani* 2161; *Phu* 1966 et *minoris* 1968; *Pimpinellas* — *albae* 2127, 2128, *hircinae* 2127, 2128, *nigrae* 2127; *Pulmonariae maculosae* 1552; *Pyrethri* 1845; *quinque aperientes majores* 2115, 2116; *Rubiae tinctorum* 1979; *Saniculae* 2106; *Sacifragae anglicae* 2147; *Scorzonerae* 1937; *Serratulae* 1921; *serpentum* 2027; *Seseleos* — *cretici* 2172, *pratensis* 2147; *Sii palustris* 2131; *Silai* 2147; *Spondylii* 2170; *Spigeliae* 1611 et *marylandicae* 1611; *Spiniae* — *albae* 1910, *solstitialis* 1902; *Succisae* 1957; *Symphoricarpi* 2077; *Symphyti* 1559; *Taraxaci* 1945; *Thysselini* 2163; *Tithymali maritimi* 1646; *Tragopogonis* 1935; *Tragoselinii* 2127, 2128; *Triostei* 2083; *Turpethi* 1576 et *montani* 2143; *Tussilaginis* 1792; *Ungulae caballinae* 1792; *Valerianae* 1964 — *majoris* 1966, *palustris* 1968; *Vincetoxicici* 1660; *Viperini* 1551.
- Randia* 2064 — *dumetorum* 2065; *longiflora* 2065.
Rapuneulus spicatus 1765.
- Rauwolfia* 1631 — *nitida* 1632; *vomitorea* 1632.
Remijia 2041 — *ferruginea* 2042.
Resina — *Asa dulcis* 1755; *Benzois* 1755.
Rhaponticum 1918 — *acaule* 1919; *scariosum* 1919.
Rhododendreae 1737.
Rhododendron 1739 — *chrysanthum* 1739; *ferrugineum* 1740; *hirsutum* 1741; *maximum* 1741; *poncticum* 1741; *punicum* 1742.
Richardia scabra 1991.
Richardsonia 1989 — *emetica* 1991; *rosea* 1991; *scabra* 1990.
Ronabea 2000 — *emetica* 2000.
Rubia 1978 — *anglica* 1980; *cordifolia* 1980; *lucida* 1980; *Munijsta* 1980; *peregrina* 1980; *tinctorum* 1978.
Rubia cynanchica 1983.
Rubiaceae 1970.
- *Sabbatia* 1600 — *angularis* 1601.
Sagopenum 2157.
Sambuceae 2083.
Sambucus 2086 — *Ebulus* 2088; *humilis* 2089; *laciniata* 2088; *nigra* 2087; *racemosa* 2088; *vulgaris* 2088.
Sanicula 2105 — *europaea* 2106.
Scutolina 1852 — *Chamaecyparissus* 1852; *fragrantissima* 1853; *rosmarinifolia* 1853.
Sapotaceae 1698.
Saprosma 2005 — *arborescens* 2005.
Sarcostemma 1657 — *glaucom* 1657; *viminale* 1657.
Sarsaparilla cinerea 2206.
Saussurea 1892 — *amara* 1893.
Scabiosa — *arvensis* 1955; *colum-*

- baria 1956; Suocisa 1957.
 Scabrita scabra 1689.
 Scævola 1772— Koenigii 1772.
 Scammonium 1569 — *antyoohicum* 1656; *gallicum* 1659; *monspeliense* 1659.
 Scandix 2181 — *australis* 2182; *Cerfolium* 2184; *odorata* 2186; *Pecten Veneris* 2181.
 Scobis *styracina* 1754.
 Scolyunus 1928 — *hispanicus* 1928; *maculatus* 1928.
 Scorzonera 1936 — *angustifolia* 1938; *hispanica* 1937; *humilis* 1937; *plantaginea* 1938.
 Sebaea 1605 — *grajanensis* 1606.
 Secamone 1655 — *Alpini* 1656; *emetrica* 1656.
 Secamoneae 1655.
 Selinum *sylvestre* 2164.
 Semina— *Acmellae* 1833; *Adjovain* 2119; *Ajowan* 2119; *Ammeosoretioi* 2118 et 2119, *veri* 2118 et 2119, *vulgaris* 2122; *Anoni vulgaris* 2121; *Anethi* 2167; *Angelicæ* 2154; *Anisi vulgaris* 2128; *Apiti* 2114 et *petraei* 2145; *Buglossi agrestis* 1551; *Cardui— Benedicti* 1905, *Mariæ* 1909; *Carthami* 1907; *Carvi* 2124; *Cerrefolii hispanici* 2187; *Cercariæ nigras* 2162; *Cichorei* 1931; *Cicutæ* 2113; 2194; *Cicutariæ odoratæ* 2187; *Cinmas— africana* 1866, *barbarica* 1866, *hungarica* 1859, *indica* 1866, *levantica* 1866, *media* 1872, *tartarica* 1867; *Coffeæ* 2004; *Contra— africana* 1866, *barbarica* 1866, *indica* 1866, *levantica* 1866; *Cotnamvi* 2199; *Cumini* 2174; *Cymini* 2174; *Dauci— candiani* 2145, *cretensis* 2145, *sylvestris* 2180; *Echii* 1551; *Foeniculi— aquatici* 2135, *cretici* 2141, *vulgaris* 2140; *Fracini* 1680; *Gentianæ nigrae* 2162; *Lactucæ* 1940; *Lappæ minoris* 1825; *Levistici* 2151; *Ligustici* 2151; *Lilac* 1684; *Lithospermi* 1555 et *nigri* 1555; *Mai* 2148; *Milti Solis* 1555; *Myrrhidis— annuæ* 2145, *majoris* 2187; *Oreoselinii* 2163; *Perfoliatæ* 2133; *Petroselinii* 2116 — *maedonici* 2145; *Phellandrii* 2130 et *aquatici* 2131, 2135; *Pimpinellæ* 2127; *quatuor— calida majora* 2115, *cal. minora* 2122, *parva refrigerantia* 1940; *Santonioi— africana* 1866 — *barbarica* 1866, *indica* 1866, *levantica* 1866; *Se-seleos* 2178 et *massiliensis* 2142; *Sileris montani* 2178; *Tanacetii* 1872; *Tordylii* 2172; *Viperini* 1551.
 Senecio 1885 — *Jacobaea* 1885; *saracenicus* 1886; *vulgaris* 1887.
 Senecionideæ 1822.
 Senna *alexandrina* 1662.
 Seriphidium 1862.
 Serissa 1984 — *foetida* 1984.
 Serratula 1920 — *amara* 1893; *arvensis* 1916; *cyanooides* 1921; *tinctoria* 1920.
 Seseli 2141 — *Hippomararum* 2142; *tortuosum* 2141.
 Sideroxylon 1693 — *inermis* 1693; *mastichodendron* 1693; *spinosum* 1695.
 Siegesbeckia 1821 — *orientalis* 1821.
 Silaus 2146 — *pratensis* 2146.

- Siler montanum* 2178.
Silibum 1908— *marianum* 1908.
Simira tinctoria 1999.
Sinus 2099.
Sison 2120— *Azami* 2118; *Amomum* 2120.
Sium 2130— *Amomum* 2121; *angustifolium* 2130; *Falcaria* 2120; *fernulaefolium* 2125; *latifolium* 2130; *Ninsi* 2132; *nodiflorum* 2117; *Sisarum* 2131.
Smyrniun 2195— *Dioscoridis* 2197; *Dodonaei* 2197; *Olusatrum* 2196; *perfoliatum* 2197; *rotundifolium* 2197.
Solenostemma 1661— *Arghel* 1661.
Solidago 1801— *odora* 1802; *Virgaurea* 1801.
Sonchus 1938— *asper* 1940; *ciliatus* 1940; *oleraceus* 1939.
Sonninia 1663— *vomitoria* 1663.
Spermaceo 1987— *hispida* 1989; *scabra* 1988.
Spermaceo 1983.
Sphaeranthus 1803— *hirtus* 1804; *indicus* 1804; *microcephalus* 1804.
Sphondylium Branca ursina 2171.
Spica— *celtica* 1969; *Nardi* 1960.
Spigelia 1610— *anthelmintica* 1610; *marylandica* 1611.
Spigeliaceae 1609.
Spilanthes 1832— *Aemella* 1833; *oleracea* 1832; *tinctoria* 1784.
Spiritus Bellidis 1878.
Stechelina 1893— *rosmarinifolia* 1894.
Steenhammera 1553— *maritima* 1553; *virginica* 1554.
Stellatae 1972.
Stenactis 1798— *annua* 1798.
Stipites— *Caprifolii italici* 2081; *Chiratae* 1598; *Diervillae* 2078; *Rhododendri*— *Chrysanthi* 1740 *et ferruginei* 1741; *Symphoricarpi* 2077.
Storax 1754— *in granis* 1676.
Struthianthus citricolus 2095.
Strychnae 1613.
Strychnos 1613— *axillaris* 1615; *bicirrhosa* 1616; *colubrina* 1614; *gujanensis* 1617; *maricata* 1615; *Nux vomica* 1613; *potatorum* 1616; *Pseudo-China* 1616; *spinosa* 1615; *Tettan-Cotta* 1616; *Tiente* 1617.
Stylopodium 2100.
Styphelia Richei 1721.
Styracineae 1752.
Styrax 1752— *aureum* 1754; *ferrugineum* 1754; *officinale* 1753; *reticulatum* 1754.
Styrax— *albus* 1754; *amygdalinus* 1754; *Calamites* 1754; *in granis* 1754; *vulgaris* 1754.
Succisa 1956— *pratensis* 1956.
Succus Catechu 2062.
Summitates— *Abrotani* 1864; *Ab-synthii* 1870 *et maritimi* 1863; *Artemisiae*— *albae* 1868, *rubrae* 1868; *Balsamitae* 1859; *Matricariae* 1857; *Menhae*— *romanae* 1859, *sarracenicae* 1859; *Millefolii* 1847; *Pyrethri* 1857.
Swertia 1593— *albicanlis* 1597; *carinthiaca* 1596; *corniculata* 1595; *obtusa* 1594; *perennis* 1593; *rotata* 1596.
Sylphium 2175.
Symphoricarpos 2076— *racemosus* 2077; *vulgaris* 2076.
Symphytum 1558— *officinale* 1558;

- petens* 1560.
Symplocos 1756— *Alstonia* 1757;
tinctoria 1756.
Synanthereae 1773.
Syringa 1684— *chinensis* 1685; *Josikaea* 1685; *persica* 1685; *vulgaris* 1685.
-
- Tabernemontana* 1634— *alba* 1636;
bovina 1635; *bufalina* 1635; *citricola* 1636; *coronaria* 1636;
squammosa 1650; *utilis* 1635.
Tachia 1604— *gujanensis* 1605.
Tagetes 1835— *patula* 1836; *retusa* 1837.
Tanacetum 1871— *Balsamita* 1859;
vulgare 1872.
Tanghinia venenifera 1630.
Tapogomea punicica 1997.
Taraxacum 1944— *Dens leonis* 1945;
laevigatum 1945; *nigricans* 1945;
officinale 1944; *palustre* 1946.
Tarchonanthes 1809— *camphoratus* 1810.
Tenoria fruticosa 2133.
Terra— *Catechu* 2062; *japonica* 2062.
Thapsia 2174— *Apulia* 2176; *Asclepium* 2176; *foetida* 2176; *garganica* 2174; *Sylphium* 2175;
villosa 2175.
Thapsia 2176.
Theophrasta 1706— *americana* 1706.
Thevetia 1630— *nerifolia* 1631.
Thibaudia 1750— *multiflora* 1751;
Quereme 1751.
Thysselinum palustre 2164.
Tiaridium 1548— *indicum* 1548.
Timonius 2020— *Rhumphii* 2020.
Tordylium 2171— *apulium* 2172;
officinale 2171.
- Tragopogon* 1934— *major* 1936;
orientalis 1936; *porrifolius* 1936;
pratensis 1935; *undulatus* 1936.
Trichera 1953— *arvensis* 1954.
Tridace 1940.
Triosteum 2082— *angustifolium* 2083; *majus* 2083; *minus* 2083;
perfoliatum 2083.
Trixis 1925— *brasiliensis* 1926.
Tubuliflorae 1776.
Turbith Matthioli 2146.
Tussilago 1791— *alba* 1794; *Anandria* 1925; *Farfara* 1792; *Petasites* 1794.
-
- Umbelliferae* 2099.
Uncaria 2061— *acida* 2062; *Gambir* 2061.
Unxia 1822— *camphorata* 1823.
Upas-Tiense 1617.
Urceola 1634— *elastica* 1634.
-
- Vaccinieae* 1745.
Vaccinium 1747— *corymbosum* 1749; *frondosum* 1749; *Myrtillus* 1848; *Oxycoccus* 1847; *uliginosum* 1750; *Vitis Idaea* 1749.
Vahea 1650— *gummifera* 1650.
Valantia— *cruciata* 1977; *glabra* 1977.
Valeriana 1962— *angustifolia* 1964;
asarifolia 1969; *celtica* 1968;
collina 1964; *dioica* 1967; *Dioscoridis* 1967; *exaltata* 1964; *italica* 1970; *montana* 1965; *officinalis* 1968; *olitoria* 1961; *Phu* 1966; *Saliunca* 1969; *sambucifolia* 1964; *saxatilis* 1965; *sisymbriifolia* 1967; *Spica* 1960;
tripteris 1965; *tuberosa* 1969.
Valerianaceae 1957.

- Valerianella* 1960 — *olitoria* 1961.
Vangeria 2016 — *edulis* 2017; *spinosa* 2017.
Vazronia 1565 — *globosa* 1566.
Verbesina — *biflora* 1784; *Lavonia* 1784.
Vernonia 1777 — *anthelmintica* 1777; *arborescens* 1779; *chimensis* 1780; *scabra* 1778; *squarrosa* 1779.
Vernoniaceae 1776.
Viburnum 2063 — *Lantana* 2064; *Opulus* 2065; *Op. rosaceum* 2066; *Tinus* 2065; *tomentosum* 2065.
Villarsia 1608 — *indica* 1608; *ovata* 1608.
Viaca 1638 — *major* 1640; *minor* 1639; *parviflora* 1640; *pusilla* 1640.
Vincetoxicum 1659 — *medium* 1661; *nigrum* 1661; *officinale* 1660.
Viscum 2091 — *album* 2091; *flavescens* 2092; *rubrum* 2092.
Viscum quernum 2092, 2094.
Wahlenbergia 1762 — *graminifolia* 1763.
Webera tetrandra 2011.
Wedelia 1827 — *calendulacea* 1828.
Wickstroemia glandulosa 1788.
Woorara 1643.
Wrightia 1648 — *antidysenterica* 1648; *tinctoria* 1649.
Xanthium 1824 — *strumarium* 1824.
Xysmalobium 1665 — *undulatum* 1666.
Zacintha 1946 — *verrucosa* 1946.

POMYŁKI.

Stron.	1556	wiersz	6	zamiast	Czerwieńec,	czytaj	Czerwieńica.
—	1574	—	10	—	Jalapy	—	Jalapa.
—	1575	—	19	—	Thurpetum	—	Turpethum.
—	1594	—	—	—	stron. 1549	—	1594
—	1653	—	18	—	mauritianum	—	mauritiana.
—	1655	—	22	—	Secamon	—	Secamone.
—	1660	—	25	—	Vincaetoxici	—	Vincetoxici.
—	1717	—	3	—	verticillata	—	verticillatus.
—	1737	—	30	—	Różańcowe	—	Różanecznikowe.
—	1790	—	9	—	stulissolistny	—	stuliszolistna.
—	1813	—	19	—	viscosum	—	viscosus.
—	1822	—	14	—	Starcowe	—	Starcowate.
—	1830	—	5	—	bulwa	—	Bulwa.
—	1864	—	10	—	Abrothanum	—	Abrotanum.
—	1892	—	19	—	Carthamnus	—	Carthamus.
—	1899	—	20	—	herba	—	radix.
—	1928	—	27	—	Ziele	—	Ziele.
—	1941	—	26	—	Locygi	—	Locygi.
—	1949	—	25	—	Szczecinowate	—	Szczeciowate.

